



શ્રી પાઠ્યાયણ શ્રી વિનયવિનય મહારાજ

વિરચિત

શ્રી

કલ્પસૂત્ર-સુખખોદિહા

( ૨૨ ચિત્રો સાથે )



પ્રસ્તાવના - શ્રી હર્મન લેકાળી

સ મોઢક - સુશીલ

વિક્રમ સ ૧૯૮૧ ના આવણ સુદ ૧

પ્રકાશક - મેવણ હીરણ જૈન બુકસેલર

પાયધુની-મુબઇ

૧૧૧૧

મૂલ્ય રૂ ૪-૦-૦

ભાવનગર  
ધી આન દ પ્રિ પ્રેસમા  
શાહ ગુલાબચંદ લલ્લુ-  
ભાઈએ છાપ્યું

ઉમેદ અનુભવ  
( સચિત્ર )  
રૂા ૧-૪-૦

લેખાણી કરનારનું નામ \_\_\_\_\_

\_\_\_\_\_

\_\_\_\_\_

આ પ્રથમાંનાં ચિત્રો  
૨૨ ના  
૦-૬-૦

નવપદ્ધતિનાં સોનેરી  
અને  
રંગબેરંગી ચિત્ર  
૦-૪-૦

## નિવેદન

શ્રી ૬ પદ્મ અને સુમોધિન ગીના અનેક ભાષાતરો આજ મુધીમા બહાર પડ્યા છે. પણ તેમાના સંસ્કૃત સમાસ તથા ભુતી હમની ભાષાતરીને સીવે જેવા જોઈએ તેવા પ્રચાર પામ્યા નથી. આ ભાષાતરને બને ત્યાં મુધી સગળ અને મહજ બનાવનાનો પ્રયત્ન જોઈ છે તેમ જગા જતા ક્યાર્થ મૂળના ભાવનુ ઉલ્લેખન ન થવા પામે તેની પણ સંપૂર્ણ સાવચેતી રાખી છે. પ્રારભના થોડા વ્યાખ્યાનો એ—વિદ્વાન પંચાસજી મહાગજને વાચી સભાગી તેમનો સતોષ પણ પ્રાપ્ત જવાનું સ્પષ્ટ મેળવ્યું છે એટલે આ ભાષાતર નિર્દોષ અને શુદ્ધ હોવા વિષે મને શંકા નથી હતા. બે ક્યાઈ અશુદ્ધિ કે પ્રમાદોષ જણાય તો બીજી આવૃત્તિમા સુધારવા તૈયાર રહીશ.

પુસ્તકને અંગે ચિત્રો તૈયાર કરવાનું કામ પણ એક જાન કળાવિદને જ સોંપવામા આવ્યું હતું. શ્રી તીર્થદેવ મહારાજજીઓના ચિત્ર આકૃતિ તેમને વસ્ત્રમંદિત કે વસ્ત્રરહિત આપ્યા એવી એક મુશ્કેલી ઉત્પન્ન થઈ હતી. પરંતુ તીર્થદેવ મહારાજના અતિશયને લક્ષ્મી રાખી ચિત્રદાર ભાઈશ્રી ચંદુલાલ જગનનાથ શાહે તેમને વસ્ત્ર સાથેજ ચિત્રવાનુ ચોગ્ર ધાર્યું છે. ભાઈ ચંદુલાલે પોતાના બીજા વ્યવસાયોમાથી અવકાશ મેળવી બનતી તાકીદ ચિત્રો તૈયાર કરી આપ્યા તે માટે અમે તેમના આભારી છીએ.

એક સરળ સચિત્ર અને સરસ કલ્પદ્રુત-ભાષાતરની ખોટ આ ત્રયથી પુર્ણ પડશે એની મને પૂર્ણ ઉમેદ છે.



# ચિત્રોની સૂચી.

- ( ૧ ) મેઘકુમારનો પૂર્વભવ-હાથી અને સસલો .. ૫૯
- ( ૨ ) ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવ-આજ્ઞા કરતા ચે ગાયન વધારે પ્રિય ? ... ૮૧
- ( ૩ ) તિર્થ કરની માતાએ જોયેલા ચૌદસ્વપ્ન ... ૯૦
- ( ૪ ) ચન્દ્ર દર્શન-ચન્દ્ર તમારી ઉપર સદા પ્રસન્ન રહો ! ... ૧૬૨
- ( ૫ ) પ્રભુની આમલકી ક્રિડા-દેવે સાત તાડ જોટલું  
ઉચ્ચુ શરીર બનાવ્યું. ... ૧૬૭
- ( ૬ ) દેવદૂષ્ય વસ્ત્રનું દાન .. ૧૯૨
- ( ૭ ) શૂલપાણિ યક્ષનેા ઉપસર્ગ-હાથી, સર્પ અને પિશાચનાં રૂપ... ૧૯૮
- ( ૮ ) ચંડકૌશિક-કંઈક સમજ અને જુઝ ! . ૨૦૫
- ( ૯ ) આરોહીઓથી ભરેલું નાવ  
ગંગાની મધ્યમા આવી પહોંચ્યું ... ૨૦૬
- ( ૧૦ ) કામદેવની સેના સમી દેવાગનાઓ ... ૨૩૩
- ( ૧૧ ) બેડી તુટીને સુવર્ણનાં આઝર થઈ ગયાં ! ... ૨૪૦
- ( ૧૨ ) પ્રભુના કાનમાં હથોડા વતી બન્ને ખીલા  
ઉંડા પેસાડી દીધા .. ૨૪૨
- ( ૧૩ ) ઋજુવાલુકા નદીને કાઠે પ્રભુને દેવત્યપ્રાપ્તિ ... ૨૫૦
- ( ૧૪ ) ગર્વથી ઉન્મત્ત ધન્દ્રભૂતિ .. ૨૫૬
- ( ૧૫ ) સળગતો માપ ઉદ્ધર્યો ! શ્રી પાર્શ્વનાથ  
પ્રભુનો જીવન પ્રસંગ ... ૩૧૧
- ( ૧૬ ) મેઘમાલીનો મેઘાડ બર , , , ... ૩૧૪
- ( ૧૭ ) કુમાર અરિષ્ટનેમિનું ( નેમિનાથનું ) અનન્ય બળ-  
પચળન્ય શબ્દ જોરથી ફૂટે છે ! . ૩૨૦
- ( ૧૮ ) ભોળાધઓના મીઠા મહેણા-(શ્રીનેમીનાથનો જીવન પ્રસંગ)... ૩૨૩
- ( ૧૯ ) રથનેમિ અને રાજમતિ-કામદેવ પોતાનું વૈર શોધે છે ! .. ૩૪૧
- ( ૨૦ ) શ્રી ઐયામકુમાર આદિપ્રભુને ધક્કુરસ વ્હોવરાવે છે ... ૩૬૭
- ( ૨૧ ) ભરત-બાહુબલિનું ભય કર દુઃખુદ્ધ-  
શ્રી બાહુબલને સુઝેલી સુશુદ્ધિ. ... ૩૭૮
- ( ૨૨ ) પ્રિયત્રય મુનિની પ્રાભાવકતા-  
અદ્ધર આકાશમાં રહી બકરો બોલે છે. ... ૪૦૧

# વ્યાખ્યાનોનો અનુક્રમ

ક્રમસંખ્યા	ટીટલ (પૃષ્ઠ નં. ૧ થી ૨૦૦)	પૃષ્ઠ
૧૦૦૦	—	૧
૧૦૦૧	—	૧૧
૧૦૦૨	—	૬૧
૧૦૦૩	—	૧૨૦
૧૦૦૪	—	૧૪૩
૧૦૦૫	—	૧૮૦
૧૦૦૬	—	૨૦૮
૧૦૦૭	—	૨૮૨
૧૦૦૮	—	૨૯૧
૧૦૦૯	—	૨૯૦





અનંત વિજ્ઞાન, અતીત દોષ,  
અબાધ્ય સિદ્ધાંત, અમર્યપૂજ્ય

ઐયા શ્રી

મહાવીર પરમાત્મા

અને

તેમનાં ઉત્તરવળ અરિત્ર તથા ઉપદેશનું અહોનિશ

પાન કરી, સંસારસાગર તરવાની તથા તારવાની

પુણ્યાસિલાધાવાળા કોટી કોટી

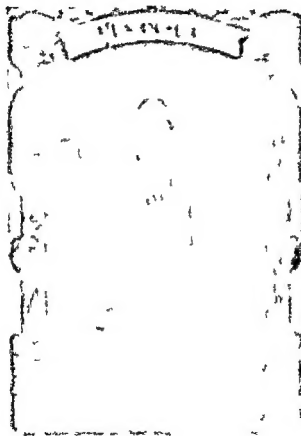
બંધુઓ અને બહેનોની

સેવામા સાદર

સમર્પિત



ॐ



# મેસર્સ મેવજી હીરજી બુકસેલર પાયધુની મુંબઈ- વાળાને ત્યાં મળતાં પુસ્તકોનું છેલ્લામાં છેલ્લું સૂચીપત્ર.

- ૦-૮-૦ યુગાદી દેશના ભાષાન્તર  
૦-૩-૦ રાત્રી ભોજન ગસ  
૧-૦-૦ રેખાદર્શન.  
૧-૦-૦ રાજપદ  
૦-૬-૦ વિવિધ દેવળી ચરિત્ર.  
૦-૨-૦ સામાયિક સૂત્ર અર્થ સ-  
દિત.  
૧-૦-૦ સમ્યક્ત્વ કૌમુદી.  
૦-૧૨-૦ સતી સીતા  
૦-૬-૦ સમાધિશતક.  
૦-૪-૦ શકુનાવલી  
૩-૮-૦ સંધ પદ્ય.  
૦-૨-૦ સિદ્ધાચળના ૧૦૮ ખમા-  
સણા  
૦-૧૨-૦ જ્ઞાનપત્રમી  
૧-૦-૦ જ્ઞાન માગ ભાષાન્તર

( ક્રમાંક નં ૩ )

- ૩-૦-૦ અભય કુમાર મંત્રીશ્રીનું  
જીવન ચરિત્ર સચિત્ર  
૧-૦-૦ આત્મ સિદ્ધિ શાસ્ત્ર  
૨-૪-૦ ઉપદેશ પ્રામાદ ભાષાન્તર  
ભાગ ૧  
૨-૦-૦ „ ભાગ ૨  
૨-૦-૦ „ ભાગ ૩

- ૨-૮-૦ ભાગ ૪-૫ દગેક ભાગના  
૦-૬-૦ જિન દેવ દર્શન.  
૧-૦-૦ જૈન માહિત્યમાં વિદ્યાર ય-  
વાથી થયેલી હાની.  
૬-૦-૦ જૈન તત્ત્વનિર્ણય પ્રાસાદ.  
૨-૮-૦ તીર્થ દર ચરિત્ર-સૂચિત્ર.  
૩-૪-૦ ત્રિપષ્ટિશલાકા પુરુષ ચરિત્ર  
પર્વ ૧-૨  
૩-૪-૦ પર્વ-૩-૪-૫-૬  
૪-૦-૦ પર્વ ૭-૮-૯.  
૨-૮-૦ પર્વ ૧૦ સુ  
૦-૪-૦ નવરમરણુ અને પુણ્ય પ્ર-  
કાશનું સ્તવન ગુજરાતી  
પોકેટ સાઇઝ સચિત્ર  
૨-૦-૦ નવરમરણુ અર્થ સદિત  
સૂચિત્ર.  
૧-૪-૦ નવપદની પૂજા  
૧-૮-૦ પંચપ્રતિક્રમણુ સૂત્ર અર્થ  
સદિત.  
૨-૦-૦ પંચપ્રતિક્રમણુ સૂત્ર વિધી  
સદિત.  
૧-૮-૦ ભોજપ્રખ્યાદ ભાષાન્તર.  
૨-૦-૦ યોગશાસ્ત્ર ભાષાન્તર.  
૧-૪-૦ રાજ પ્રશ્ન

# મેસર્સ મેવજી હીરજી બુકસેલર પાયધુની મુબમ- વાળાને ત્યાં મળતા પુસ્તકોનું છેલ્લામાં છેલ્લું સૂચીપત્ર

૧-૮-૦ સતી આદર્શ જીવનમાલા સચિત્ર	૨-૦-૦ પારસમણી અને હૃદયતેજ
૦-૪-૦ શુદ્ધોપયોગ	૧-૮-૦ પાશ્વનાથ ચરિત્ર
૧-૦-૦ હસે વિનોદ શાસ્ત્રી	૧-૮-૦ ભાવના શતક
૧-૦-૦ ગુજરાતી	૩- -૦ મણિમન્ત કાવ્યમાલા સચિત્ર
૨-૦-૦ હિતશિક્ષાના રાસનું રહસ્ય	૧-૮-૦ મહીનાથ ચરિત્ર
( કુખ્યાટ નં ૪ )	૦-૨-૦ રતનાકર પચ્ચીશી
૨-૦-૦ અધ્યાત્મ સાર બાપાતર	૨- -૦ વિજયદળા
૨-૮-૦ આત્મનમોષ	૨- -૦ સુપાર્શ્વનાથ ચરિત્ર ભાગ ૧ લેલ
૦-૧૨ કુવલયમાલા	૨-૮-૦ ભાગ ૨ જો.
૧-૮-૦ ગીરનાર મહાત્મ્ય	૨-૮-૦ સીતાદેવી-સચિત્ર
૦-૨- ગૌતમસ્વામીના રાસ અને જૈન શારદા પૂજન વિધિ	૩-૦- સરસ સચિત્ર રતવનાવલી
૦-૮-૦ જૈન સ્તુતિ-સચિત્ર	૨-૦-૦ શાંતિનાથ ચરિત્ર
૧-૪-૦ જૈન મહાસતી મંડળ- સચિત્ર	૩-૦-૦ શનુજ્ય મહાત્મ્ય
૧-૪-૦ જૈન સતીરત્ન-સચિત્ર	૦-૪- સતી દમયંતિ સચિત્ર
૧-૦-૦ જૈન મહાભારત-સચિત્ર	-૫-૦ મતી સુતસા અને અદન માળા ચરિત્ર-સચિત્ર
૦-૮-૦ દેવસીરામ સ્વચાર્થ	( કુખ્યાટ ૫ )
૩- -૦ દાન પ્રદીપ બાપાતર	-૬-૦ આગમ સારોદ્ધાર તથા અધ્યાત્મ ગીતા
૧-૮-૦ ખનાશાહીબદનો રાસ	-૧-૦ અનાનુપૂર્વ
૩- -૦ ખન્નકુમાર ચરિત્ર	-૮-૦ આત્મતત્ત્વ દર્શન
૨-૦-૦ નેમનાથ ચરિત્ર	

# મેસર્સ મેઘજી હીરજી બુકસેલર પાયધુની મુંબઈ- વાળાને ત્યાં મળતાં પુસ્તકોનું છેલ્લામાં છેલ્લું સૂચીપત્ર.

૦-૪-૦ અમેરીકાના નિર્ધન વિદ્યાર્થી.	૨-૦-૦ મહીલા મહોદય સચિત્ર.
૦-૮-૦ અનુયોગદાર મૂત્ર,	૧-૪-૦ મહાવીરના દશ શ્રાવકો.
૪-૦-૦ અનારક્ષી અકબર	૨-૮-૦ મહાજન વશ મુક્તોવલી
૦-૮-૦ કાવ્યસંગ્રહ ભા. ૭	૦-૮-૦ મીત્ર મૈત્રી.
૦-૧૨-૦ ગુરુગીત ગદ્ય સંગ્રહ	૩-૦-૦ રાજકુમારી સુદર્શના યાને
૦-૪-૦ ગદ્ય સંગ્રહ.	સમગ્રી વિહાર
૧-૪-૦ શુદ્ધિલાભ ૨૨ સમુદાય	૭-૮-૦ રત્નમુખ્ય રામવિલાસ.
૦-૧૨-૦ ગ્રહવાસ્તુ પૂજા.	૨-૪-૦ રસદાયક રત્નનિધિ
૧-૦-૦ ચન્દ્રચુડ	૧-૦-૦ રત્નમાલા
૦-૧૨-૦ ચન્દ્રપ્રભ ચચિત્ર.	૦-૧૨-૦ લાલન આત્મવાટિકા
૪-૦-૦ જૈન રામાયણ મચિત્ર	૭-૦-૦ વૈદ્ય દીપક
૬-૦-૦ જૈનદીગ્ધિજય પતાકા	૨-૦-૦ શ્રીમદ્ દેવચન્દ્ર ભા. ૨
૦-૮-૦ જૈનનિત્ય પાસ્ટ્ર ગ્રહ	વિ. ૧
૦-૨-૦ જૈનધર્મ	૨-૮-૦ „ ભા. ૨ વિ. ૨
૦-૨-૦ જૈનોપનિષદ	૦-૧૦-૦ શ્રાવક નિત્યનીયમની પોથી
૦-૮-૦ દર્શનચોવીંગી અને અ- નાનુપૂર્વિકા.	૦-૧૦-૦ સુધારણ રત્નવન સંગ્રહ
૦-૪-૦ નિત્ય નિયમની પોથી	ભાગ ૧ થી ૮ સચિત્ર
૩-૮-૦ નાટકના ગાયન સંગ્રહ	૧-૪-૦ સદ્ગુણ ચિંતામણી
૦-૫-૦ નવપદ્મ મંડલ	૧-૮-૦ શ્રાવક વ્યવહાર અલંકાર
૨-૦-૦ પાટણની પ્રભુતા	૦-૫-૦ શ્રેષ્ઠ સલાહકાર
૧-૦-૦ પરમાત્મા દર્શન.	૦-૨-૦ શિષ્યો પનિષદ
૧-૦-૦ પુનરુત્થાન.	૨-૮-૦ સમરાદિત્ય સંક્ષિપ્ત
૧-૦-૦ પ્રતિભા.	૧-૦-૦ શુકનશાસ્ત્ર
૦-૮-૦ ભજન સંગ્રહ ભા. ૧	૨-૦-૦ દિતેચ્છુ
	૧-૦-૦ દિનબોધ

મેમર્સ મેવજી હોરજી બુકસેલર પાયવુની મુબહ  
વાળાને ત્યા મળતા પુસ્તકોનું છેલ્લામા છેલ્લું  
મૂચીપત્ર

( ૪ મા ૬ )

- ૧-૦-૦ ગુજરાનીહિ દી રાજકોશ  
૨-૮-૦ જૈન શૈન  
૧-૦-૦ જૈન પ્રીસ્તીધર્મનો મુખ્યલો  
૧-૮-૦ દેવવદનમાના ગુજરાની  
૦-૪-૦ દેવવદન સ્તુતિ  
૧-૦-૦ ધાતુપ્રતિમા લેખ મમહ  
ભાગ ૧  
૧-૦-૦ , ભાગ ૨  
૧-૦-૦ પૂજા સમ્રહ ભાગ ૧  
૨-૦-૦ પૂજા સમ્રહ ભાગ ૧-૨  
૦-૮-૦ ફોટા કેમીનેટ માર્કજ  
૦ ૧૨ ૦ ફોટા કુલ માર્કજ  
૩-૮-૦ ભજનમમ્રહ ભા ૮  
૧-૮- ભા ૬  
૧- - ભા ૧૦  
૦-૪-૦ નાવા લજપતરાય અને  
જૈનધમ  
૦ ૧૨ ૦ સધર્મ-ચારિત્ર અથ  
૦-૨-૦ રનાન પૂજા  
૦-૪-૦ સુખસાગર ગુરુગીતા  
૦-૮-૦ શાંતિનો માર્ગ  
૧-૦-૦ સુમેધ ગ્લાઝર  
૦-૮-૦ મસ્કૃત પ્રવેશિકા ભા ૧

-૮-૦ હાથ વણાટ

( ૫ મા ૧ ૭ )

- ૨-૦- આ મ વલ્લભ પૂજા મમ્રહ  
૦-૬- જૈન સ્તુતિ શાંતી પેન્ટ  
૧- - નવપણના ધર્મ  
૦-૬-૦ સુતરની કે સુખડનામાના  
૧-૪-૦ રેશમની માળ  
૦ ૧૨ રેશમની માળા સાધારણ

( ૬ મા ૧૦ ૮ )

- ૧૦ ૦ આગ લ સિદ્ધિ ભાનાતર  
૩-૮- અગીનીપનકરાની હમીમ્ન  
૩- - અધ્યાત્મસાગ ભાપાતર  
૧-૮-૦ અર્ધજિતિનું ભાપાતર  
૧૨ ૦ આનંદવન ચિદાનંદ  
બટોતિરી  
૧- - આનંદન ચોવીથી અર્ધ  
સહિત.  
૦-૮- અભયકુમાર મ ત્રીશ્વરનો  
રાસ  
૦-૪-૦ અજનામતીનો રામ  
૧-૮-૦ ઉપદેશ તર ગિણી  
૪-૮- ૬ પસૂત સુમેધીન ભાપા  
તર



# મેસર્સ મેઘજી હીરજી બુકસેલર પાયધુની મુંબઈ- વાળાને ત્યાં મળતાં પુસ્તકોનું છેલ્લામાં છેલ્લું સૂચીપત્ર.

- |  |  |
|--|--|
| ૨-૦-૦ કલ્પસૂત્ર બારસો મૂલ પાક.                       | ૧-૮-૦ દેવચન્દ્રકૃત ચોવીશી                  |
| ૨-૦-૦ કૃર્મપગ્નિક્ષા.                                | ૨-૮-૦ ધર્મપગ્નિક્ષાનો ગમ                   |
| ૦-૬-૦ કૃષ્ણવત્તાશાહનો ગમ.                            | ૦-૧૨-૦ નવપદ યોગીની વીધી                    |
| ૦-૩-૦ કૃર્મવિપાકનો રાસ.                              | ૦-૬-૦ નેમજીના બાર મામ.                     |
| ૨-૦-૦ ખડતલ ગચ્છ પચપ્રતિક્રમણ સૂત્ર                   | ૧-૦-૦ નવતત્ત્વ પ્રકરણ મૂલ પાક.             |
| ૦-૧૨-૦ ગર્હસ્તી સંગ્રહ.                              | ૦-૮-૦ નરશા તિથોના.                         |
| ૩-૦-૦ ચદ્દેવલીનો રાસ.                                | ૧-૦-૦ નર્મદા સુંદરીનો ગમ                   |
| ૦-૮-૦ ચૈત્યવદન ચોવીશી                                | ૭-૦-૦ પ્રકરણ રત્નાકર ભા ૧                  |
| ૦-૨-૬ ચૌદ સ્વપ્ન ગ્રહસ્થ                             | ૧૦-૦-૦ " " ભા ૪                            |
| ૪-૦-૦ જૈન યથા ગ્લોકાશ ભાગ ૧-૨-૪-૬-૭-૮ ફરે-કની ક્રીમત | ૬-૮-૦ પાડવ ચરિત્ર.                         |
| ૫-૦-૦ જૈન તત્ત્વાર્થ દર્શ                            | ૧-૧૨-૦ પચપ્રતિક્રમણ સૂત્ર.                 |
| ૩-૦-૦ જૈનધર્મ સિદ્ધ.                                 | ૨-૮-૦ પ્રત્નોત્તર ગ્લન ચિતામણિ             |
| ૨-૦-૦ જૈન કુમારસભવ કાવ્ય.                            | ૨-૮-૦ પર્યુષણાદિક બાર પર્વોની કથાઓ         |
| ૧-૦-૦ જબુસ્વામી ચરિત્ર                               | ૨-૮-૦ પૂજા સંગ્રહ ભા ૧                     |
| ૦-૮-૦ જલ જાત્રા વીધી.                                | ૧-૦-૦ પ્રતિષ્ઠા કલ્પ ભાષાતર.               |
| ૦-૬-૦ જીવ વિચાર પ્રકરણ                               | ૧-૦-૦ પ્રતિમા શતક ભાષાતર                   |
| ૦-૧૨-૦ દરક લલુ સંગ્રહણી.                             | ૦-૬-૦ પૌષ્પ વિધિ.                          |
| ૦-૩-૦ દેવકીના પદ પુત્રનો રામ                         | ૨-૦-૦ મમ્મકલ્પ બાર વૃતની ટીપ.              |
| ૦-૬-૦ દાદા સાહેબકી પૂજા.                             | ૧-૦-૦ ભક્તમાતૃ સ્તોત્ર.                    |
| ૦-૧૨-૦ દેવસીરાઈ વિધીયુક્ત.                           | ૦-૬-૦ મણીભદ્ર તથા પદ્માવતી દેવીનો છંદ      |
| ૧-૮-૦ દેવવંદન માલા                                   | ૦-૪-૦ મહાવીર સ્વામીના મતા-વીશ ભવનું સ્તવન. |
|  | ૦-૬-૦ મગલ કલ્પશનો રાસ                      |

# મેસર્સ મેનજી હીરજી બુકસેલર પાયધુની મુબઇ વાળાને ત્યાં મળતા પુસ્તકોનું છેલ્લામાં છેલ્લું સૂચીપત્ર

- |                                       |   |
|---------------------------------------|---|
| ૧-૮-૦ મહાનત મત્યાસુધરીનો ગમ           | ૪-૦-૦ શ્રીપાતગમનો રાસ-શાઝી                              |
| • ૧૨ • માનવુ મ ગમ માનવતી ગણીનો ગમ     | ૩-૮-૦ શ્રીપાત રાગનો રાસ ગુજરાતી                         |
| ૦-૮-૦ લઘુ પૂજ સમ્રાટ                  | • ૧૨ • શુભનશાસ્ત્ર                                      |
| -૩-૦ કીનાવતીમહીયારીનો રાસ             | ૩-૮- સુખામુક્તાવલી મ્યા સંહિત                           |
| • ૧૨ • સાવણી સમ્રાટ                   | ૩-૦-૦ સમયમાર નાટક                                       |
| ૦-૮-૦ વસ્તુપાળ તેજપાળનો ગમ            | ૦-૬-૦ હરીશંદ્ર રાગનો રાસ                                |
| ૪-૦-૦ વૈરાગ્ય પ્રપસતા                 | ૦-૮-૦ હસરાજ વચ્છરાગનો રાસ                               |
| ૨-૦-૦ વિસરશાન નો રામ                  | ૧-૮-૦ દિન ચિકાનો રામ                                    |
| ૨-૦-૦ વિમલ મત્રીનો રામ                | ૨-૦-૦ હરીશંદ્ર સંસ્કૃત બત્રીશ અષ્ટ                      |
| ૦-૮-૦ વ્યાપારી રાસ                    |   |
| • ૧૨ • વિધિપદા ગમ્હી પ્રતિકે મણુ સત્ર | ( ૫ માટ ન હ )   |
| ૦-૮-૦ સ્વરો ૫ ગાન                     | ૫-૦-૦ ઉર્પામતિ ભવપ્રપચા કથા સંસ્કૃત                     |
| ૦-૮-૦ શલોમ સમ્રાટ                     | ૧-૦-૦ કાદંબ કડીમારો વાને સાચી ટેમ્પી જેમી ફોદ           |
| ૦-૬-૦ શનીનગની ચાપાઇ                   | ૧-૦-૦ મત ન્ય કમ્બુ ઉત્તમોત્તમ મથ                        |
| ૦-૮-૦ શેત્રુંજી રામ ઉદાર              | ૨-૮-૦ ગોમટ સાર  |
| • ૧૦ • મામાવ પ્રતિકેમણુ સત્ર          | • ૧૨ • જીવ વિચાર નવતત્વ ૬-૩, સમણી આર્થ અર્થ સંદિન એક મથ |
| ૨-૦-૦ શ્રાવ કલ ન્ય-શાઝી               |   |
| ૧-૮-૦ શ્રાવ મર્તવ્ય-ગુજરાતી           |   |
| ૧-૮-૦ સામુકી શાઝ                      |   |
| ૧-૮-૦ સતપત્રી બા શંતર                 |   |
| ૪-૦-૦ સંજ્ઞાવ માગા બા. ૧              |   |
| ૫-૦-૦ સમગદિન્ય કેવલીનો રામ            |   |

મેસર્સ મેવજી હીરજી બુકસેલર પાયધુની મુંબઈ-  
વાળાને ત્યાં મળતાં પુસ્તકોનું છેલ્લામાં છેલ્લું  
સૂચીપત્ર.

૧-૮-૦ તપાવકી તમામ તપની ત્રિધિ	(ક્રમાંક નં ૧૦)
૨-૦-૦-૦ ડ્રાપુગેગનકંથા	૫-૦-૦-૦ આર.ભગિદિ સંસ્કૃત
૪-૦-૦-૦ દશપૈત્તીક મુદ્ર.	૬-૦-૦-૦ આચાર દિનકર ભાગ ૧
૬-૦-૦-૦ પ્રવચન સાર	૧૦-૦-૦ આચાર દિનકર ભાગ ૨
૨-૦-૦-૦ પચામિત્તકાવ્ય.	૧-૮-૦-૦ હિતમ કુમાર ચરિત્ર મચિત્ર
૬-૦-૦-૦ પરમાન્મ પ્રકાશ.	૨-૮-૦-૦ ચ દરજતનુ ચરિત્ર મચિત્ર
૪-૦-૦-૦ પિન્ડ નિર્ધુક્તિ.	૧-૮-૦-૦ જોન ગીતા ગચ્છમત્ત પ્રબંધ
૨-૦-૦-૦ સ્વદ્વિત્ય મત્રદ	૧-૮-૦-૦ જોન ક્યા સત્રદ.
૦-૪-૦-૦ ભાવના બોધ.	૧-૦-૦-૦ જોન અનિકામી ગસમાલા.
૦-૧૨-૦ મોક્ષમાલા;	૧-૮-૦-૦ દાનવીર ગતપાગ ચરિત્ર સચિત્ર.
૧-૦-૦-૦ યોગ દીપક	૨-૦-૦-૦ ધાર્મિક ગદ્ય સંત્રદ ભા. ૧
૧-૮-૦-૦ લક્ષ્મી સાર.	૨-૮-૦-૦ " ૨
૨-૮-૦-૦ શ્રાદ્ધ પ્રતિક્રમણ.	૨-૮-૦-૦ મલયાસુંદરી ચરિત્ર સચિત્ર.
૨-૦-૦-૦ શ્રાદ્ધ ગુણુ વિવરણુ	૧-૪-૦-૦ વચનામૃત
૦-૪-૦-૦ સિધ્ધચક્રના રંગીન સોને- રી કોટા.	૩-૦-૦-૦ વિવેક વિલાસ મચિત્ર.
૨-૦-૦-૦ મન્નનથ માલા ભાગ ૧- ૨-૩-૪ દેવક ભાગના	૫-૦-૦-૦ સમરાત્રિય કેવલી ચરિત્ર યાને પુણ્યપ્રભાવ-સચિત્ર.
૨-૧૨-૦ મુરીશ્વર મપાટ.	૧-૦-૦-૦ સુખીકવન.
૧-૦-૦-૦ અખલગીતરંગીણી.	૦-૧૨-૦ સ્વદેશ ગીતા
૪-૮-૦ સુમયસાર.	૦-૬-૦ આચરમતી કાવ્ય
૨-૦-૦-૦ જ્ઞાનસાગર.	૧-૮-૦ સિદ્ધસેન દિવાકર અને વિક્રમ રાજ
૮-૦-૦-૦ જ્ઞાનાશ્રુવ.	

# મેસર્સ મેવજી હીરજી બુકસેવર પાચધુની મુબદ- વાળાને ત્યા મળતા પુસ્તકોનું ડેહામા છેલ્લું સૂચીપત્ર

( ક્રમાંક નં ૧૧ )

૦૧૨ ■ કટાસણા-સામાયિક કર  
વાના બે.મ. )

૩-૦-૦ નરચંદ્ર જૈન જ્યોતિષ  
અને જ્યોતિષહીર

૩-૦-૦ ભ્રમાદુ સંહિતા

૧-૮-૦ મહાવીર ભક્ત મણિભા  
સચિત્ર

૧-૮-૦ આવક ફરજ-સચિત્ર

( ક્રમાંક નં ૧૨ )

૨-૦-૦ ધર્મ ખી દુ ભાષાતર

૨-૦-૦ મહાવીર જીવન વિસ્તાર  
સચિત્ર

( ક્રમાંક નં ૧૩ )

૨-૮-૦ વિવિધ પુજા સમ્રહ ભાગ  
૧ થી ૭ સચિત્ર

( ક્રમાંક નં ૧૪ )

૩-૮-૦ અધ્યા મક પદુમ ભાષાતર

૩-૦-૦ ઉપમિતિ ભવ પ્રપચ મ્યા  
ભાગ ૧

૨-૦-૦ ઉપમિતિ ભવ પ્રપચ કથા  
ભાગ ૨

( ક્રમાંક નં ૧૫ )

૦-૮-૦ ઇસામના ઓલીઆ  
( અધ્યાત્મિક મહાનુભવ )

૩-૦-૦ કબીરવાણી-સચિત્ર

૦-૮-૦ કેશરીઆજીનો ગીન ફોટો

૪-૦-૦ કલ્પસૂત્ર સુખમોધિમ-  
સચિત્ર

૦-૮-૦ ગૌતમ સ્વામીનો ગીન  
ફોટો

૨-૮-૦ ઘડી પગ પાચની

૩-૦-૦ દેશ દર્શન

૨-૪-૦ નવ પતીને શિખામણ

૩-૮-૦ પ્રેમરેની પના

૩-૮-૦ પતિવ્રતા સતિ મોન્નચિત્ર

૩-૦-૦ પામ્યાભ

૮-૦-૦ ભગવતી સૂત્ર ભાગ ૧

૮-૦-૦ ભગવતી સૂત્ર ભાગ ૨

૪-૮-૦ ભારતી સ્વરાજ્ય

૦-૮-૦ મેઘમાળા

૬-૦-૦ માનવ શાસ્ત્ર-સચિત્ર

૪-૦-૦ મહાગણી મપાચી

# મેસર્સ મેધજી હીરજી બુકસેલર પાચધુની મુંબઈ- વાળાને ત્યાં મળતાં પુસ્તકોનું છેલ્લામાં છેલ્લું સૂચીપત્ર.

૪-૦-૦ મુળમના તોલ માપના હી-  
સાબની રીત

૦-૬-૦ મહેલી છમીઓ તીર્થ કરોની

૧-૦-૦ લખ સરાના સોનેરી કાર્ડ  
૧૦૦

૧-૮-૦ લખસરાના ડબલ નોટ પે-  
પર્સ ૧૦૦

૧-૦-૦ સમો વસરણુનો ૨ ગીનફોટો

૨-૮-૦ સતી ધર્મ પતિ સેવા ભાગ ૧

૩-૦-૦ સતી ધર્મ પતિ સેવા ભાગ ૨

૧-૦-૦ સરકૃત માર્ગોપદેશીકા  
ભાગ ૧

૨-૮-૦ „ „ ભાગ ૨

૪-૮-૦ શ્રીમદ્ રાજયદ્ર

૦-૮-૦ સાપડો-(રેલ)

છપાય છે !

વર્ધમાન દેશના ભાષાતત્ત્વ.

વિવિધ સન્નિયમાલા ભા. ૧ થી ૮

પ્રબંધ ચિંતામણી

વિવિધ પૂજા સંગ્રહ ભા ૮ થી ૧૫

અગાઉથી કોઈએ ગ્રાહ્ય થવા પત્ર લખવો નહિ

૦-૪-૦ મત્યાગ્રહી મહાવીરનો ફોટો

૨-૦-૦ હાથ્ય કથા મંજરી

૨-૮-૦ દર્પી કૃશવચ્છ

૦-૪-૦ હીરસૂરીશ્વરનો ફોટો

૧-૮-૦ મજેશ્વરપાર્શ્વનાથ

૬-૧૨-૦ પૂર્ણયોગ

૪-૦-૦ બ્યાજગણિત

૨-૦-૦ આદિનાથ ચરિત્ર

૮-૦-૦ હીપ્પોટીઝમઅને મેસ્મેરી-

ઝમ ૫૦ ચિત્રો સહીત આ

ગ્રંથમાં બીજાના મન પર

કાબુ મેળવવાની વાદ્ય

અની સરળ રીતે ખુદી

કરવામાં આવી છે.

સચિત્ર ગ્રંથો છપાય છે !!

ભરતેશ્વર બાહુબલી વૃત્તિ

શ્રાદ્ધવિધિ ભાષાતત્ત્વ

વિવિધ સ્તવન સાગર

અગાઉથી કોઈએ ગ્રાહ્ય થવા પત્ર લખવો નહિ



# પ્રસ્તાવના

( ડૉ. હર્મન નેગ્રી )

ધણા વર્ષો ઉપર ડૉ. હર્મન નેગ્રીએ કલ્પસૂત્ર વિષે લખેલી આ પ્રસ્તાવના ઐતિહાસિક સંપ્રદાય અને વિચારકોને માર્ગદર્શક થઈ પડશે એવી આશાથી અહીં પ્રગટ કરવામાં આવે છે. ડૉ. હર્મન નેગ્રીએ જો કે મહોટલાએ ઐતિહાસિક દૃષ્ટિને આમાં પ્રાધન્ય આપ્યું છે, અને વખતના વહેવા સાથે જેમ જેમ નવા પ્રમાણો મળતા ગય તેમ તેમ તેમણે પોતાની માનીનતા અને નિર્ણયોમાં પણ આજ સુધીના ધણા ફેરફાર કર્યા છે છતાં તેમનો મૂળ ગ્રંથ આજે ફક્ત થઈ પડેલાં દોવાથી અને ધણા વિદ્વાનો તથા વાચકોને તો તે વાચકોનો તક પણ નહીં મળેલી દોવાથી તેમની વિદ્વાપૂર્ણ પ્રસ્તાવના અહીં ઉપલબ્ધ કરીએ છીએ.

ડૉ. નેગ્રીના નિર્ણયો અક્ષરશઃ અગ્રે માન્ય રાખીએ છીએ એમ માની લેવાની જૂન તો મોઢાં નહીં કરે તેમનો વૃદ્ધાત્મક અભ્યાસ અને ઐતિહાસિક સત્યોને બની શકે તેટલી સીલવટથી તારવી કાઢવાનો અધ્યવસાય ખરેખર ઉપાદેય અને અભિવર્ધનકારક છે. તેનું વિદ્વાનો અને સાક્ષરોને એક સાથે કલ્પસૂત્ર અને તેના પરની ડૉ. નેગ્રીની પ્રસ્તાવના વાચવાની આથી અનુકૂળતા થશે.

મહાવીર-નિર્વાણના સમયનું નિરૂપણ કરતા પહેલાં આપણે શરૂઆતમાં એ તપાસ કરીએ કે જૈનધર્મ અને બૌદ્ધધર્મ અને સ્વતંત્ર ધર્મો છે કે એક બીજામાંથી નીકળેલા છે? જે યુરોપીય વિદ્વાનોએ આ વિષય ઉપર આજ સુધીના લખ્યું છે તે સવળા સામાન્ય રીતે ઉપર દર્શાવેલા બીજા મતને સ્વીકારવાનું પોતાનું વલણ બતાવે છે કેનબ્રૂક (Colebrooke) મહાવીરને ગૌતમ બુદ્ધના ગુરૂ તરીકે માને છે અને તે પ્રમાણે માનવાનું કારણ તે એ બતાવે છે કે મહાવીરનો એક ધર્મશ્રુતિ નામનો શિષ્ય ધણી

વાર ગૌતમસ્વામી અથવા ગૌતમ નામે ઓળખાય છે. પ્રિન્સેપ (Prinsep) અને સ્ટીવન્સન (Stevenson) એ બે વિદ્વાનો નેનાજ અભિપ્રાયને સ્વીકારે છે, અને થોડાજ મમય અગાઉ, મિ એડવર્ડ થોમસે (Mr. Ed. Thomas) પણ તેજ મનનું પુનઃ પ્રતિપાદન કર્યું છે. પ્રો વેબર (Prof. Weber) પોતાના સનુભ્ય માહાત્મ્ય (‘Ueber das Chakravyavaharabuddhi’) ઉપરના નિબંધમાં દ્રાવિડીય દંત્યના બ્રહ્મપૂર્ણ સિદ્ધ કરે છે અને લખે છે કે, ઇન્દ્રભૂતિ તે ગૌતમબુદ્ધની માકક ક્ષત્રિય નહીં પણ બ્રાહ્મણ જાતિનો હતો. તેનું ગોત્ર ગૌતમ હોવાથી તે એ નામે પણ ઓળખાય છે પરંતુ એટલા ઉપરથી તેની ગૌતમબુદ્ધની સાથે એકતા કરવી તે પ્રગટ ભૂલ છે. જો ઇન્દ્રભૂતિએ વિરોધી મત સ્થાપવાને વર્ધમાનના ધર્મમાર્ગનો ત્યાગ કર્યો હોત, તો મહાવીરનિર્વાણ બાદ થોડા વખત પછી રચાએલા જૈન સૂત્રોમાં વારંવાર તેના સબધમાં જે આદરભરેલા ઉલ્લેખો કરવામાં આવ્યા છે તે કદાપિ ન કરવામાં આવત. બદલે તેથી ઉલટું, મહાવીરનો પ્રિય શિષ્ય હોવા છતાં અને તેટલી રીતે તેની નિંદાજ કરવામાં આવી હોત \* કારણ કે સૂત્રોમાં સ્પષ્ટ રીતે કથન છે કે મહાવીરના જમાણિ નામના લાણેજે ધર્મભેદ કર્યો હતો, તેમજ લગવની સૂત્ર (અ. ૧૭) માં મહાવીરના ખીજ શિષ્ય મહાકલિપુત્ર ગોસાલના ઉપર પણ સ્ફુટ રીતે આલેખો કરેલા જોવામાં આવે છે. (સાથે સાથે જીહા પુત્ર કે આ મહાકલિપુત્ર ગોસાલ તે પાલિસૂત્રોમાં નિર્દિષ્ટ મહાકલિગોસાલજ છે. તેને તેમજ જો તૈરિકામાનો-પાખડમતાવલમિઓમાંનો એક તથા બુદ્ધમતાના વિરોધી તરીકે ગણાવ્યો છે.)

\* ઇન્દ્રભૂતિના સબધમાં જે એક દત્તકથા પ્રચલિત છે તે ઉપરથી ઇન્દ્રભૂતિ તેમના ગુરુ ઉપર કેટલા અનુગ્રહ હતા તે સ્પષ્ટ થાય છે મહાવીરના દેહત્યાગ વખતે તેઓ ગેરહાજર હતા જ્યારે તેમણે સ્થાન તરફ પાછા ફરતા પોતાના પૂજ્ય ગુરુના અલ્પધાર્યા અવસાનના સમાચાર સાંભળ્યા ત્યારે તેઓ અત્યંત રોદનગ્રસ્ત બન્યા હતા પછીથી તેમણે પ્રમુદ્ધ થઈ જોયું કે એક અતિમ અવશિષ્ટ બંધન, કે જેનાથી તેઓ સંસારબદ્ધ હતા, તે ખીજી રીત નહીં પણ તેમના ગુરુ પ્રત્યેના તેમનો પ્રબળ પ્રેમભાવ હોતો પછી તેમણે તે બંધનને સર્વથા છેદી દેવજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું હતું

પ્રો. એચ. વિલ્સન ( Prof H Wilson ) હિંદુઓના ધાર્મિક  
 સત્ર 'યો' નામના પોતાના નિમ્નધર્મા મનસ્વની તદ્દન વિરુદ્ધ મત ઉપ  
 રિયત કરે છે તે દહે છે કે જૈનધર્મ એ જૌદ્ધ ધર્મની શાખા છે અને તે  
 ૬૦ મં ની દ્વિતીય શનાષિ ના અગ્રમામાં શુદ્ધધર્મની પદ્ધતિમાંથી ઉત્પન્ન  
 થયો છે પ્રો. વેમર પોતાના ઉપરામત પુસ્તક માં જો કે જૈનધર્મની  
 આના ગતા વધારે પ્રાચીનતા સ્વીકારે છે પરંતુ સાથે તે જૌદ્ધધર્મની  
 પૂર્વકાલિતા પણ એચ વિલ્સનના હેવા મુજબ મ્થુન રાખે છે પ્રો.  
 લેસન ( Prof Lassen ) એક ર વેમરના અભિપ્રાયનેજ મળતો માય  
 છે ( Ind Alterth IV 755 Sqv ). ઉપર ઉપરથી જોતા કેટલાક  
 કારણો પ્રો. લેસનના મતને પુષ્ટિ આપતાં માન્ય પડે છે કારણ, જૈન  
 સૂત્રોમાં જાણ્યા-આજ્ઞાઓ મહારીર વિહાર-કે જે શુદ્ધની પણ જ મ અને  
 ઉપદેશની ભૂમિ હતી ત્યાંના નિવાસી માત્ર હતા એટલુંજ નહિ પણ તે  
 બને સમકાલીન અને એજ રાજ્યોના રાજ્યોમાં વિચરતા હતા એવું  
 પણ વર્ણન મળી આવે છે અન્યત્ર ઐશ્વિક અને કુશિક ( અથવા  
 કૌશિક ) આવા નામે જૌદ્ધસૂત્રોમાં જોવામાં આવતા નથી તથાપિ તેજ્ય  
 યા ઐશ્વિક એવા શબ્દો મિત્તિસારના બિરુદ તરીકે જોવામાં આવે છે અને  
 તેનો પુન મુશ્વિક કે જે ઔપપાતિકસૂત્રમાં મિત્તિસારપુત તરીકે પણ  
 ઓળખાય છે તે સ્પષ્ટરીતે મિત્તિસારનો પુત્ર અગતસત્રજ હોવો જોઈએ.  
 મગ્ધિક જૈન અને જૌદ્ધસૂત્રોમાં અનુક્રમે તે બંને પોતાના પિતાની હત્યા  
 કરનાર તરીકે વર્ણવેલા જોવાય છે કુશિક નો પુત્ર ઉદયિન કે જેણે જૈન  
 પંથપરાયત મ્યાનુમાર પાટવિપુત્ર વસાનું હતું તે અગતસત્રનો પુત્ર  
 ઉદયિ બદ્ધજ છે એમ સહેનાઈથી માબિન મરી સમય એવું છે કારણ કે  
 જૌદ્ધોનું પણ તેના સળધેમાં તેજુજ મ્થન છે આ ઉપરથી એટલું તો  
 નિમરેહ જણાય છે કે મિત્તિસાર અને અગતસત્ર જોઓ શુદ્ધના સમકા  
 લીન હતા તેઓ પુન જૈન આગમોમાં ઐશ્વિક અને કુશિકના નામે મહા  
 વીરના મમમલીન દર્શિગોચર થાય છે તેમનાથી કેટલે અસંખ્યપ્રતિષ્ઠિત  
 એવી બીજી વ્યક્તિઓના સમધમાં પણ આવી દબાવત મળી આવે છે  
 જેમકે મખલિનો પુત્ર ગોમાય ( અથવા જૈનાનુસાર-મખલી મખલિ-  
 મખખાસિ મિત્તિસાર-મિત્તિસાર ) અને સિમ્હવિ ( જૈન-નેમ્હવિ )



રાત્રિઓ અન્ય એક સ્ત્રીએ પ્રો. વિશ્વનાથ પોતાના પક્ષમાં એવા રહ્યું કે જે શાક્યસિદ્ધ અને વર્ધમાનના વિરોધેથી અથવા ગુણનામે એ સરખાં છે. ઉદાહરણ તરીકે બુદ્ધ, જિન, અને મહાવીર (૧) વિગેરે. અને બીજું પણ એક પ્રમાણ એ છે કે બન્નેની પત્નીનું નામ યશોદા હતું. આ પ્રમાણેથી, એમ વિશ્વનાથ બુદ્ધ અને મહાવીર બન્ને એક જ વ્યક્તિ છે એમ જણાવે છે. પરંતુ આ મિત્રાચ તે બન્નેની વચ્ચે બીજું કોઈ પ્રકારનું સામ્ય નથી હાથે છે આ મિત્રાચની જેટલી હકીકતો બુદ્ધના સંબંધમાં લખવામાં આવી છે, તેમાંની એક વર્ધમાનની હકીકત સાથે મળતી આવતી નથી. તેમજ બન્ને મહાત્માઓના મગાના નામ, જન્મમૃત્તિ, શિષ્યપરિવાર, આયુર્મર્યાદા તથા તેમના જીવનના અદ્ભૂત બનાવો અને આચાર-વિચારો કે જે તેમના ઉપદેશો ઉપરથી તારવી શકાય છે તે સઘળા તદ્દન ભિન્નભિન્ન છે. હું આ સ્થળે માત્ર એક છેલ્લી જ બાબત ઉપર થોડીક ચર્ચા કરીશ ખરેખરી બાબતોને દીક્ષાની જરૂર નથી. હું ત્યાં સુધી નિર્ણય કરી શક્યો છું ત્યાં સુધી મહાવીરનું માનસિક વલણ વીતરાગ ( વિગ્રહ ) જીવન તરફ હતું તેમનો ઉપદેશ પણ મુખ્યત્વે કરીને આધ્યાત્મિક જ્ઞાન અને ધાર્મિક આચરણોને લગતો જ છે તેમનું તત્ત્વજ્ઞાન અથવા પરમાર્થ ( અધ્યાત્મિક ) સ્વરૂપ વિષયક જ્ઞાન ન્યાયશાસ્ત્રની પૂર્વાપર સગતિની દૃષ્ટિએ ઉત્કૃષ્ટ જણાતું નથી. કારણ કે તે ગંભીર અને સર્વાંગપૂર્ણ ગોઘ ( ગવેષણા ) કરવાને બદલે માત્ર સૂક્ષ્મ અને થ્રમસાધિત બેદો ( વિદ્વેષો ) ઉભા કરે છે. આ સિદ્ધાંતનું નામ સ્યાદાદ છે અને તે શૂન્યવાદ કે જે બૌદ્ધતત્ત્વજ્ઞાનને પોતાની બળમાં ગુચવી નાંખે છે, તેના લયથી પોતાને દૂર રાખે છે કે મિદાન્ત દરેક સિદ્ધાંતના પર્યાયવાદ ( Fipax ) સાથે થોડેક અંશે મળતો આવે છે— જો કે એ તેના જેટલો ગહન નથી. મહાવીર સર્વસામાન્ય માન્યતા પ્રમાણે આત્માનું નિત્ય અસ્તિત્વ અને ધાર્મિક તપશ્ચરણના પ્રભાવ ( મામર્થ ) ને વિશેષ માને છે; ત્યારે બૌદ્ધો આ બન્ને સિદ્ધાંતોની વિરુદ્ધ કથન કરે છે. મહાવીરનું નીતિતત્ત્વશાસ્ત્ર પણ માત્ર જેમ હિંદુધર્મના બીજા ઘણા સપ્ર- નાયોમાં જોવામાં આવે છે તેમ, સાધુજીવનના નિયમોનું જ વર્ણન કરી વિરામ પામે છે. હુદામાં મહાવીર હિંદુસ્થાનના ધાર્મિક પુરુષોમાં સાધારણ પ્રકારના લાગે છે ધાર્મિક વિષયોના સંબંધમાં તેમની શુદ્ધિશક્તિ હતી

ખગી પગુ બુદ્ધમા જેવી પ્રતિભાવશ્ચિતિ નિમશય ગીતે માની શકાય કે તેવી તો તેમનામાં ન હતી. બુદ્ધ પોતાના તાત્ત્વિક વિચારો કેક અન્યવાદના મિનાગ-અતિમ મર્થો રમુથી લઇ જતો છે અને તેમ જવા છતાં પણ તેઓ પોતાના તંત્રને તંત્ર સ્પષ્ટ ગણવા પૂજ્ય મગજ ગણે છે તેઓ પાશ્વિક ગર્ક મેદોખમે. દેખાવાનું ચાતુર્ય જનાવવા કોશીલ મગતા નથી અને તેથી તેમનું તત્ત્વજ્ઞાન થોડા તત્ત્વમૂલ વિચારો ઉપર ગ્યાએલી એક મસ્થિતિ (stagnation) રૂપ બને છે મદારીરનું તત્ત્વજ્ઞાન તેમ બનતું નથી. તે માત્ર મિશ્ર બિન વિષયો ઉપર પત્તનિના રૂપમાજ ગહે છે તેની અંદર આધ્યાત્મિક વિચારના વિચાર મનુષ્યને ધારણ કરવા સેવ્ય થોડા મૂળમૂલ તત્ત્વો નથી. તત્ત્વજ્ઞાન વિષય વિચારોમાં તંત્રની પૂર્વાપર મગતિ જાગવવા ઉપગત બુદ્ધ ઉદાર અને મદાન સુત્રોમાં તથા નીતિની મસ્થિત વાનાઓમાં મનુષ્યજાતિના ત્રિવિધ તાપના નિવારણ અર્થે જે ધાની તીવ્ર લાગણી રાખે છે તે ઉપરથી તેમની પ્રતિભાનુ બ્રહ્મ સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે જોમથો કે તા બૌદ્ધમથોની મદતા તેમના નૈતિક તત્ત્વને લઈને જ રહે છે ઉપર મુખ્ય છે તેમ મદારીર નીનિસા અને અધ્યા મવિદ્યા મગતાં દક્ષમ જગજનુ તથા તેના એક આનુભવી મિદ્ધાત તરીકે માન્ય છે કાગજ કે તેમનું ખામ લક્ષ પગમાર્થવિદ્યા ઉપર દનુ મદારીર અને બુદ્ધના ઉપદેશની આ રૂપરેખા અપજને તેઓ બન્ને મિશ્ર અશ્વિઓ હતી એમ માનવા દોરે છે તે બન્નેના મનને પજુ લગા વિચારણીય છે તેમના તાત્ત્વિક વિચારોના પારિભાષિક વા સાંકેતિક શબ્દો પણ પગપગ મગતા આવતા નથી આવી ગીતે મદારીર અને બુદ્ધો એક માનવામાં વિરુદ્ધતા વધતી જતી દોવાથી તે બન્ને પ્રતિલિન પુરો મિશ્ર પણ સમમાધીન અશ્વિઓ હતી એમ જતાવતી જોતો અને બૌદ્ધોની પગ પગાત મથાઓને સાની માનવા તરફ આપણ વલજુ થાય છે વમ્બુરિથિતિ આવી દોવાને લીધે, બને મનેની વસ્તનુ આમાન્ય સાદસ્ય સ્વાભાવિષ્ય છે એમ મદજ જણાઈ આવશે. બન્ને મગ્રાપોના સમમાધીન અને મમાન દેવનિવામી દોવાથી પ્રામતિક નિવમ પ્રમાણે તે બન્ને એક પ્રમાના દેવમજાનુરૂપ સર્વસામાય તત્ત્વજ્ઞાન અને નીનિ વિલક વિચારસમદનો આપ્યે તેમાં નવાઈ નથી. તેમના જમાનાનુ વલજુ સ્પષ્ટ નિ માલજુ

ધર્મ માટે થવાનું હતું. જે આપણે બુદ્ધના મમયના ૧૨ નૈધિઃ મનાયાર્થના ગિદ્ધાન્તોનું વર્ણન વાંચીશું ( જે વર્ણન ઔદ્ધોના સામંજસવ્રુતમા આપેલ છે, ) તો આપણને જણાવે કે તે મર્વે અલ્પ યા બહુ અરો, તે વખતના સુધારકો દત્તા તે બધાથી બુદ્ધની જે વિરોધતા હતી તે તેમની પ્રતિભાને કદનેજ હતી. બુદ્ધની માટે મહાવીર પણ એક બીજા સુધારક દત્તા અને તેઓ પોતાનો સ્વતંત્ર મન સ્થાપવાને મક્કળ થયા હતા એમ જે આપણે માનીએ તો તેમા યુક્તિરહિતતા કે અગભવિતતા જેવું જણાવું નથી આ વિચારને હું ઐનિદામક મત્ત તરીકે સ્થાપિત કરવા ફરીથી ગ્લુ કું તેની પહેલાં મારે ઔદ્ધધર્મની પૂર્વશક્તિનાના દિગ્માયનિઓએ ગ્લુ કુંદી એ વિદ્ધ યુક્તિઓનું નિગદ્ગલુ કરવું જોઈએ પ્રથમ જે હું બુદ્ધનો ન હોઉં તો હેમિલ્ટન બુકેનન ( Hamilton Buchanan ) ના કથનના આધારે એમ મનાય છે કે જેનો જ્ઞાતિ વ્યવસ્થા સ્ત્રીકાં છે અને આ માન્યતાના પાયા ઉપર જૈનધર્મની ઉત્પત્તિના મળધમાં એવી કંપના ઉભી કરવામા આવી છે, કે ત્યારે શ્રાલ્લોએ ઔદ્ધોને ત્રામઆપવા માણ્યો ત્યારે તેઓએ પોતાના ધર્માધ પ્રતિસ્પર્ધાઓની માથે મમાધાન કરવા અર્થે જ્ઞાતિ વ્યવસ્થાનો સ્ત્રીકાં કર્યો ગણ્યું કે જે તેમણે એટલું નમતું મુક્યું ન હોત, તો શ્રાલ્લોએ તે પાખડમનને મર્વયા ત્રામી દીધો હોત. આ વિચારમાથી એવી કંપના જન્મી કે આ રીતે ક્ષીણ થતો ઔદ્ધધર્મ જ જૈનધર્મના રૂપમા પરિવર્તિત થયો આ કંપનાનો આ અથે હું ઉદાપોદ કરવા માગતો નથી. માત્ર એટલું જ જણાવીશ કે તે કંપનાનો હું અસ્વીકાર કરું છું

જૈનધર્મમા યતિ અને શ્રાવક નામના બેજ વિભાગ છે અને જે ક્ષાચિત્ દિદ્ધુચાનના કોઇ કોઈ ભાગમા જેનો લોચ્યવતારમા જ્ઞાતિભેદો સ્વીકારતા હોય તો તે પ્રમાણે તો દક્ષિણ દિદ્ધુચાનના ખ્રીસ્તિ અને મુમલમાનો તથા મિલોનના ઔદ્ધો પણ સ્વીકારે છે આ બાજતને ધર્મની સાથે કઇ મળધ નથી આ જ્ઞાતિભેદો તો માત્ર સામાજિક ભેદો છે અને તે ભારતવાસીઓના મગજમા એટલા તો ઉડા જડ વાલીને બેઠેલા છે કે તેમને ધાર્મિક સુધારકના શબ્દો બીલકુંડ ખસેડી શકે તેમ નથી ઔદ્ધધર્મના લેખોમા અનેક ઠેકણે શ્રાલ્લોનો

હિ નેખ થએનો છે પણ તેટલા ઉપરથી કાઠ બાદકર્મ ઉપર ગાંધીજી  
 પાર્મિયોગનાને સ્વીકારવાનો આરોપ ન મૂકી શકે જીજી દનીલ એવી  
 મગવામાં આવે છે કે જોનોની પ્રાકૃત ભાષા કરતા બાહોની પાવિભાષા  
 વધારે પુગતન છે અને તેટલા માટે તે બૌદ્ધધર્મની પૂર્વમનિષ્ઠતા સ્થાપન  
 કરવાને એ પ્રમાણ છે જો કે આ દલીલ ત ન માયી છે, તો પણ તે કાઠ  
 બાનત મિક્ક મી શમ્ની નથી મરણ કે કુ આગળ ઉપર બતાવીશ તે  
 પ્રમાણે જનસૂત્રો જે રૂપમા દાન વિષમાન છે તે રૂપ મહાવીરનિર્વાણ  
 પછી એ દગ્ગર જેટલા વર્ષ બા નકી કરવામાં આવ્યું હતું આ ઉપ  
 રથી એટલું તો તકસિદ્ધજ છે કે તે પહુવાનાં એ દગ્ગર વર્ષોમાં એ  
 સૂત્રોની ભાષામાં ધણા ફરકારો થયા હોવા જોઈએ મળ્યું કે જે આચાર્યો  
 મુખથી અથવા તેમથી પોતાની શિષ્યપરંપરાને એ સૂત્રો સોંપતા ગયા  
 હોય તેમનું આચાર્યવિષય વળ્યું તે સૂત્રોની ભાષાના જે જુના રૂપો અચિત્ત  
 ભાષામાંથી અદસ્ય થયા હોય તેમના જ ને વર્તમાન વાર્ષિક પ્રમાણેના  
 રૂપોનો વ્યવહાર કરવાનું થાય એ નિઃસંશય છે જાણના તરફ મધ્યયુગના  
 જર્મન લખોના પ્રધેના ઉતાગએ પણ ઉતારા મનાગએની દેશ તથા  
 કાશની ભાષામાં જ થયા હતા એમ સ્પષ્ટ જોવાય છે આની વસ્તુસ્થિતિ  
 હોવા છતાં પણ એ જાદરખમા મૂગભાષાની નિશાનો સ્વીકૃત છે તે  
 સ્પષ્ટ બતાવી આપે છે કે મૂગ ભાષા સૂત્રોની દાનની ભાષાથી અન્ય ધણા  
 આમરોની માફ એ વિગેર આમરમાં જુદી પડે છે હાખલા તરફ  
 સૂત્રોમાં વપરાયેલા અમતી આચાર્ય સુદુમ (વગેરે સમો  
 લક્ષ્ય જે હોદામાં આ સમો વપરાયા છે તેઓના માપ ઉપરથી જણાય  
 છે કે મુસમા-સૂત્રની ગ્યના કુનારાઓના સમયમાં એ સમોનું ઉચ્ચારણ  
 અમી આચાર્ય સુમ વિગેરેના રૂપમાં હોય જોઈએ જો તે  
 વખતે આ પ્રમાણે ઉચ્ચારણ ન થતું હોત-અને સૂત્રમગેનો ભાષા પણ  
 મર્ચલા દાસના સિંજિત સૂત્રના જેવી જ હોત તો તેઓ પણ-સુવર્ણ  
 પ્રાપ્ત ભાષાઓને મળી રીતે સામ્ય પ તા સ્વગ્રામના નિયમો તેમની  
 ભાષાને પણ સામ્ય પડેલા દોરાયો-એ સમોનો ઉચ્ચાર તેમ ન કરી  
 શક્યા હોત આ વિષયના વિસ્તૃત વિવેચન માટે હું વાચકને Zeits  
 cblatt für vergleichendes Sprachforschung ' ૧

XXIII, p 595, જાનુ વેવાની બહામણુ કુ યુ આ શ્રોત્રીક તપી-  
 તો ઉપરથી મમજ ગદાય છે, કે બાપાનું અનુક કપ નેન આદિત્યની  
 પ્રાચીનતાની વિરુદ્ધમા સ્લીક નર્ગકે ગ્લુ કરી રાકામ તેમ નથી, અને ત્યાં  
 આમ છે તો પછી તેવી સ્લીકને નેનધર્મને યોદધર્મથી અર્વાચીન  
 સ્થાપિત કરવામા પ્રમાણુ નર્ગકે તો લેવાય ન કેમ ? આપણે, વળી  
 જાણીએ છીએ કે નેન આદિત્યનો યોદધર્મના નામે ઓગળાનો એક  
 ભાગ તો નષ્ટ થઈ ગયો છે, અને તે કંઠ બાપામા રચાએલો હતો તે આપણે  
 બીલકુલ જાણતા નથી \*

આપણે ઉપર લેયુ તે પ્રમાણે નેનોના પવિત્ર મંત્રા ગિમ્મિમાર અને  
 અવનતરાત્રના મમયને મહાવીરના જીવનમમય તરીકે બતાવે છે કહે નેન-  
 ધર્મ તે પુગતન દાલમાં હતો કે નહી તેની ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ ગોધ દર-  
 વાની જરૂર છે મંત્રામા નેન યતિઓ માટે બહુ પ્રચલિત શબ્દ ' નિગ્ગંથ '   
 અને માધ્વીઓ માટે ' નિગ્ગંથી ' મળી આવે છે વરાહમિહિર અને હેમ-  
 ચન્દ્ર તેમને ' નિગ્ગંથ ' કહે છે મહા, આનંદગિરિ ઇન્દ્રાદિ લેખકો તેને  
 બદલે ' ત્રિવસન ' ' મુક્તાબર ' એવા પર્યાયાર્થક શબ્દો વાપરે છે વળી  
 એ પછુ ધ્યાનમા ગમખુ જોઈએ કે પ્રાચીન શબ્દ ' આર્દન ' અને ત્યાં  
 પછીનો અર્વાચીન શબ્દ ' નેન ' એ બન્ને, મળી રીતે નેનમાયુ તથા  
 શ્રાવક ઉભયને લાગુ પડે છે આદ્ય શ્રમણોથી ભિન્ન એવા ધાર્મિક પુરોષો  
 માટે વપરાતો ' નિગ્ગંથ ' શબ્દ ' નિગરુઃ ' રૂપમા અરોહની આગ્રાઓમા  
 નજરે પડે છે, અને ડૉ. બુહલર ( Dr Buhler ) ' અરોહની નવી ત્રણ  
 આગ્રાઓ ' ( Three new edicts of Asoka p. 6 ) વાળા  
 લેખના છદ્દા પૃથમા તે શબ્દને નેનશબ્દ ' નિગ્ગંથ ' તરીકે અન્યાત્ર આગ-  
 મચ્છ માખીત કરી દીધો છે બોદ્ધોના પિટકોમા નિગરુઠાને શુદ્ધ અને તેના  
 અનુયાયીઓના પ્રતિપક્ષી તરીકે જણાવ્યાનો ઉલ્લેખ મળી આવે છે.  
 ( See Childers Pali Dictionary, S V Niganttha. )

\* કેટલાક અલ્પ પ્રાચીન નેન ગ્રંથમા ઉલ્લેખ કરેલો લેવામા આવે છે  
 કે યોદધર્મોની ગ્યના સરૂત બાપામા થએલી હતી ડૉ. જેનબાની જાલમાં  
 તે વખતે એ ઉલ્લેખો નહી આવ્યા હોય

આ સવળી બામતો ઉપરથી એટલું માનીત કરી શકાય છે કે જોનો  
 અને બૌદ્ધો પરસ્પર પ્રતિસ્પર્ધાઓ હતા આ પ્રાચીન પ્રતિયોગિતાના  
 અસ્તિત્વનું અનુમાન તેમની પ્રાચીન ઐતિહાસિક કથાઓ ઉપરથી પણ  
 થઈ શકે એમ છે બૌદ્ધો ખુદા સંદેશમાં હે છે કે અજ્ઞાનગુણો તેના  
 પિતાનું ખૂન કર્યું હતું તેમજ તેના માટે બીજી એમ પણ તેઓ જણાવે  
 છે કે તેણે પોતાના જુના ધર્મનો ત્યાગ કરી મહર્મ-ગૌરધર્મનો આશ્રય  
 લીધો તેની પહેલાં તે ધાતકી અને દુષ્ટ મનનો હતો આનાથી વિરુદ્ધ જોનો  
 કુશ્વિં કે જોને આપણે પહેલાં અજ્ઞાતશત્રુથી અભિજ્ઞાપે નકી કરી ગયા  
 છીએ તેને કુશ્વિંપૂર્વક પિતૃહત્યાના દોષથી દૂર રાખવાનો પ્રયત્ન કરે છે  
 નિર્યાવનિસૂત્રમાં આ સબંધી એક લાબી કથા લખાએલી છે તેમાં મહે  
 વામાં આવ્યું છે કે કુશ્વિંકે પોતાના પિતાને પોતા તરફ અન્યાયપણે  
 વર્તતાં માની લઈ તેને મરાજીદમાં નાખ્યો હતો પરંતુ જ્યારે તેની  
 માતાએ તેને સમજાવ્યો કે તારો પિતા તારા તરફ હમેશાં માયાળુ સ્વ  
 ભાવ ગામતો આવ્યો છે અને તેના હાથે એ પછા એવું મર્થ નથી થયું કે  
 જોને લીધે તેને આવી જાતની શિક્ષા તારા તરફથી ભોગવવી પડે માતાના  
 આ કથનથી કુશ્વિંને પોતાના પિતાના સૌજન્યનો ખાત્રી થઈ અને તેથી તે  
 પમાતાપ કરતો જાતે કોદાળી લઈ પિતાની બેડી તોડવા નીચ્યો ક્રેશ્વિકે  
 કુશ્વિંને હાથમાં કોદાળી નહોતે આવતો જોઈ ધાર્યું કે આજે કુશ્વિંને હાથે  
 પોતાનું મૃત્યુ થશે તેથી તેણે પોતાના મતાનને આવા પાપના દોષથી દૂર  
 રાખવા સારું જાતે જ આત્મધાત કર્યો પોતાના પિતાને આ રીતે મૃત્યુ  
 પામેશે જોઈ કુશ્વિકેને સ્વાભાવિક રીતે જ થઈ કુ ખ થયું વિગેરે વિગેરે  
 આવી રીતે ભોળા ભાવથી-નિષ્પદપણે કહેલી મ્થા એમ સૂચવે છે કે  
 બૌદ્ધોના કૃતાં જોનોને પોતાના આશ્રયદાતાના પાપોના સબંધમાં જોઈ  
 નિષ્પદપાતપણે બેતવાનું એ અરણ્ય હતું અને તે એ કે કુશ્વિકે બૌદ્ધોની  
 ઉપર પોતાની પ્રસન્નતા બતાવવા પડેના ધણી સમય સુધી તેણે જોનો ઉપર  
 પોતાની મહેરબાની ગતાવી હતી

તેરીજ ગીતે એક સપ્રદાયના સંસ્થાપક તરીકે અથવા પ્રાચીન મગધી  
 ચાલતા આવતા એ ધર્મના મુદ્ધારક તરીકે ગણાવા લાયક-અને ૮ એ  
 બીજા મતનોજ સ્વી ૧૦ કૃષ્ણ-મહાવીર નામની શુદ્ધથી તદ્દન જિજ્ઞાસે

એક વ્યક્તિનો મમય, પ્રાચીન કાળમાં સ્થાપન કરી શકાય તેમ છે. પ્રથમ તો, જનરલ કુનિંગહામ ( General Cunningham ) મયુગના સ્કાલી ટિલામાંથી ગોંધી ત્રોટલા એક શિલાલેખની ગરબાતમાં ' અર્ધત મહાવીર દેવનામ ' ને નમસ્કાર કરેલા છે. ( Archaeol Survey of India, Vol. III, P. 35 Ed Thomas, Jainism or the early creed of Acooka p 82 ) અને આ શિલાલેખ એક ' ઉભી નમ મર્તિ ' ની નીચે ફાતરેલા છે આ ઉપરથી, એ સ્પષ્ટ પ્રતીત થાય છે કે ઉક્ત મહાવીર ગણે ને વર્ધમાન નામને માટે વપરાયો છે, પણ સુદને માટે નહીં એ શિલાલેખ ઉપર સવત્તર ૬૮ લખેલો છે મયુગમાં મળેલા શિલાલેખોની નાગીઓ દયા સવત્તરે ઉદ્દેશીને લખાયેલી છે તે ૬૯ નહીં થયું નથી, છતાં પણ ક્રિષ્ણ અને કુવિષ્ણના નામનિર્દેષથી એટલું તો મિદ્ધ થાય છે કે તે શિલાલેખો ઈ. સ. ૩૦ ની શરૂઆતના છે. બીજે પુગલાં એ છે કે બૌદ્ધ થોમાં પણ જૈનધર્મના મત્થાપકના મંચધર્મા દેટલાં ઉલ્લેખો મળી આવે છે, તે ઉલ્લેખો-તેના-જૈનધર્મના પ્રવર્તના-દોષ મામાન્ય નામના રૂપમાં નહીં પણ ' નિગણનાથ ' અથવા ' નિગણનાનપુત્ર ' ના વિશેષનામના રૂપમાં છે આપણે પહેલાં જોઈ ગયા છીએ કે ' નિગણ ' એ જૈનધર્મિ વાયક શબ્દ છે, અને ' નાતપુત્ર ' ને કું સ્પષ્ટ અને ઉત્તરાધ્યયનમાં આવેલા મહાવીરના ' નાયપુત્ર ' બિરૂદ તરીકે માનુ છું. નેપાલના બૌદ્ધ થો નિગણનાથને જ્ઞાતિનો પુત્ર કહે છે ( Burnouf. Lotus de la bonne loi p 450 ) અને જો તેના પણ તેને ' જ્ઞાનપુત્ર ' કહે છે. See Petersburg Dictionary S. V. Jnataputra. ) વળી હેમચન્દ્રના પરિગિષ્ટ પર્વ ૧-૩ વાળો નીચેનો શ્લોક સરખાવળ જેવો છે —

કલ્યાણપાદપારામં શ્રુતગદ્ગાહિમાચલમ્ ।

વિશ્વામ્બોજરવિં દેવં વન્દે શ્રીજ્ઞાતનન્દનમ્ ॥

મહાવીરને આ નામ આપવાનું કારણ એ છે કે તેના પિતા જ્ઞાતકુત્રિય-જ્ઞાન જ્ઞાતિના કુત્રિય—હતા નિગણ નાતપુત્રને સામંજસલસુતમાં અગ્નિ-વેસ્થાપન ગોત્રના લખ્યા છે આ બૌદ્ધ લોકોની ભૂલ છે કાણુ કે, મહા-વીર તો જૈનમ ગોત્રના હતા બૌદ્ધલેખકોએ ધર્મસંસ્થાપક અને તેમના

મુખ્ય શિષ્ય મુવર્માને ઉપાસનાટ વખી દીધા છે અર્થાત્ શિષ્યનુ ગોત્ર  
 ચરને લગાડનુ છે જ્ઞેન મુવોમા મુધર્માને મહાવીરના મિદ્ધાન્તોના પ્રવર્તક  
 તરીકે વખ્યા છે કે જ્ઞેમણે જ બૂસ્વામીને પ્રથમ સત્રોપદેશ આપ્યો હતો.  
 આ મુધર્મા અગ્નિરેસ્થાયન ગોત્રના હતા દુર્માગે નિગણનાતપુત્તના  
 મિદ્ધાત રાંક મામજ્જીનસુત્તના તે જાગનો અર્થ સ્પષ્ટ સમજાતો નથી છતા  
 પણ તેના આનુમાનિ જાણા તર ઉપરથી હુ મ્હી શકુ છુ કે નિગણનાત  
 પુત્ર ને મહાવીર તરીકેજ ગણવામા કોઇ પણ પ્રકારનો બાધ આવે તેમ  
 નથી કોં છુ હર પણ એ કથાના આધારે મહાવીરને નિગણનાતપુત્રરૂપે  
 જે સ્વીકાર્યા છે તે હમિત પણ આ કથનને પ્રુષ્ટિ આપે કે બૌદ્ધધર્મના  
 આત્માનતા (Hardy Manual of Buddhism p 271)  
 વૈશ્યન્ત અને અન્યગ્રંથોમા એવો ઉ નેખ છે કે નિગણનાતપુત્રે પોતાના  
 ઉપાનિ નામના અપ દિપ્ત કે જ્ઞેણે બૌદ્ધધર્મનો અગીમર કર્યો હતો તેની  
 સાથે કનહ ચા પડી પાવામા ૧૧ કર્યો હતો કે પશ્ચત્ર પ્રમાણે પણ મહા  
 વીરુ દેહાવસાન પાનામા જ ધરેનુ હોવાથી તેમજ જ્ઞેન યતિઓ નિગણે  
 હેવાતા હોવાથી એ સ્પષ્ટીતે સિદ્ધ થાય છે કે નિગણનાથ એ રાજ  
 મહાવીર માટેજ વપરાયો છે આ પ્રમાણે જુદા અને મહાવીર એ બ ને ભિન્ન  
 પગલુ મમમક્ષીન બ્યક્તિઓ હતી આ ઉપરથી એ પણ સ્પષ્ટ છે કે આ બને  
 ધર્મોપદેશોના નિર્વાણસમયમા થોડા જ વર્ષોનુ અંતર હોવુ જોઇએ  
 હવે જનગન નિર્જ્ઞાને કરેલી અશોકની તથા નવી આગામોની શોધ ઉપરથી  
 અને કોં જુદા રૂપેતિહાસિ અને જાગરાઅની દ્રષ્ટિએ કરેલા તેમના અ  
 થાનોયન ઉપરથી જુદો નિર્વાણસમય ઇ સ. પૂર્વે ૪૭૭ના અરમમા  
 નિર્ણયિત થયો છે તેથી મહાવીરનિર્વાણનો મમય પણ ઇ સ પૂર્વે ૪૮  
 અને ૪૬૦ની વચ્ચે આવવો જોઇએ

સ્વેતાશ્વરાની પરપરાનુમાર મહાવીરનિર્વાણનો સમય વિક્રમ  
 સવત્ પહેલા ૪૭ વર્ષે આવે છે અને જિગ્મરાના મને વિક્રમસવત્  
 પૂર્વ ૬૫ વર્ષે આવે છે આ બન્ને મત્રદાઓની નોંધામેવી નિર્વાણની  
 તારીખોમા જે ૧૩૫ વયનો તફાવત જોવામા આવે છે તે સવત્ અને  
 ઇ સ વચ્ચેના મવની જગતર છે અને આ ઉપરથી એવી મહાવના ઉભી  
 થાય છે કે જિગ્મજોનો વિક્રમ સવત્ તે શાનિવાહનનો શક છે મરણ કે



આણિગદનનો દમેશા હુના વિદ્યમ માથે સેગમેગ થઈ જાય છે. 'વેનાગમેગ' વિદ્યમ મવત્ ૪ મ. પૂર્વે ૫૭ વર્ષે ગ્રહ થયો, એમ માને છે મદાવીગ નિર્વાણ અને વિદ્યમ સવત્ વચ્ચેના ૪૭૦ વર્ષના અંતર મંજી દક્ષિણ 'વેનાગમેગ'ના ઘણા ગ્રથોમા મળી આવે છે. એનું પ્રાચીનતમ ગ્રથાણુ—'મેનુ-જંતી' 'વિચારગ્રંથિ' ના પાળામૃત, નીચે આપેલી ગ્રામગ્રંથો છે. એ ગ્રાથાગ્રંથોમાં મદાવીગ નિર્વાણ અને વિદ્યમાદિત્ય ગાનની વચ્ચેના અંતરમા જે જે ગાનગોએ જોટલા જોટલા વર્ષો સુધી ગાન્ય કર્યું તેમની નોંધ આપેલી છે તે ગ્રાથાગ્રંથો ૬ અડી ટાકુ છું, અને તેમની સાથે તેમના પ્રથમ ગ્રંથગદ ૩૧ છુટ્ટકે કોશી ટિપ્પણી (Indian Antiquary 11. 362) ઉમેરે છું.

જં રયણિં કાલગઓ અરિહા નિત્યંકરો મહાવીર ।

તં રયણિં અવંતિવર્ડે અહિસિત્તો પાલગો રાયા । ૧ ।

મદ્દી પાલગરણ્ણો પળવણ્ણમય તુ દોદ નંદાણ ।

અદ્દસયં મુરિયાણં તીમં ચિઅ પૂમમિત્તમ્મ । ૨ ।

વલ્લમિત્ત માનુમિત્તા મદ્દી વરિમાણિ ચત્ત નદ્દનહણે ।

તદ્દ ગદ્દમિદ્ધરજં નેરમવરિસા મગમ્મ ચડ । ૩ ।

‘ ૧ જે ગંત્ર અદેત તીર્થ હે મદાવીગ નિર્વાણુ પામ્યા, તેજ ગંત્રે અવન્તીપતિ પાસકનો ગાન્યાભિષેક થયો. ’

‘ ૨ પાલક ગાનનુ ગાન્ય ૬૦ વર્ષ સુધી રહ્યું. ૫મી ૧૫૫ વર્ષસુધી નન્દેએ ગાન્ય કર્યું. તે બાદ ૧૦૮ વર્ષ મોર્ય ગાન્ય આવ્યું. ૫મી ત્રીશ વર્ષ પુણ્યમિત્રનું ગાન્ય રહ્યું. ’

‘ ૩ બાદમા ૬૦ વર્ષ બલમિત્ર અને ભાનુમિત્રે ગાન્ય કર્યું. અને તેમની ૫મી ૪૦ વર્ષ નબોવાદન ગાન્યએ ગાન્ય કર્યું. તેની ૫મી તેજ વર્ષ ગર્દભિદ્રનુ ગાન્ય રહ્યું, અને ૫મી ચાર વર્ષ શંકગાનનુ ગાન્ય આવ્યું. ’

આ ગ્રાથાગ્રંથોનો ઉલ્લેખ ઘણીકે ટીકાગ્રંથોમા નથા ગણગણના વિષયક ઘણા ગ્રંથોમા થયોલો છે. પણ તેમનું મૂળ ચોક્કસ જણાતું નથી. આ ગ્રાથાગ્રંથો વીર અને વિદ્યમ મવત્ વચ્ચેના નિદાણ, અને પ્રાચીન કાલગણનાના

આધારૂપ મો છે ઉપરોક્ત ગાથાઓ ॥ અનુમારે મોર્ચાના રાજ્યના પ્રારંભથી તે વિક્રમ સવતના ગ્રાહ સુધી ન્યતીત ચરેરી વપસાખ્યા ૨૫૫ થાય છે અર્થાત્ ૪+૧૦+૪૦+૬૦+૦+૧ ૮ આમા વિક્રમ સવત અને ખ્રીસ્તિ મનની શરૂઆતની વચ્ચેના ૫૭ વપ ઉમેરવાથી ચ દ્રગુપ્તના અભિષેકનો ગણ છે સ પૂર્વે ૩૧૨ વર્ષે આવે છે આ રીતે ગ્રીક પ્રમાણો દ્વારા મળી આવતી તારીખ સાથે આ તારીખની એમ્તા યદ્ય જાય છે અને તેથી એ પણ મિદ્ધ થઈ જાય છે કે ખ્રીષ્ટગાથાઓમા જણાવેલો વિક્રમ (૧) તે ૪ સ. પૂર્વે ૫૭ વર્ષમા શરૂ થએલા સવતયુગના સરથાપનો વાય છે નહીં કે ૪ સ. ૭૮મા શરૂ થતા રામયુગના પ્રવત કરેલ ન મદર્શક જે આમ ન માનીએ તો ચદ્રગુપ્તના અભિષેકનો ગણ છે સ પૂર્વે ૧૭૭ વર્ષે આવે. ૧

૬૦ વર્ષનું પાનમ્તુ રાજ્ય અને ૧૫૫ વર્ષોનું નવનન્દોનુ શાસન બન્ને મળીને કુલ ૨૧૫ વર્ષપ્રમાણ ચન્દ્રગુપ્ત અને નિર્વાણ વચ્ચેનો ગણ છે હવે ૪ સં પૂર્વેના ૫૧૨ વર્ષોમા આ ૨૧૫ ઉમેરવાથી આપણે ૪ સં પૂર્વે ૫૨૭ મા વર્ષને મહાવીર નિર્વાણના નામાન્તિ કાળ તરીકે પ્રાપ્ત કરી શકીએ છીએ આ ગણ અને સીલોનની કાળગણના અનુસારે શુદ્ધનું નિર્વાણ જે ૪૦ મં પૂર્વે ૫૪૦ મા વર્ષમા થયું હતું તેની વચ્ચે માત્ર ૧૬ વર્ષનોજ તફાવત રહે છે

મહાવીરનિર્વાણ અને ચ દ્રગુપ્તના અભિષેક વચ્ચેના કાળના સખ ધ મા ખ્રીષ્ટ પણ એક ગણના છે જે હેમચન્દ્રના પરિશિટ પર્વમા મળી આવે છે એ પ્ર થના ૮ મા સર્ગના ૩૪૧ મા શ્લોકમા લખેલું છે કે—

૧ હ નીચેની જાળન ઉપર ચાન બિનુ છુ કે ૧ દ્રગુપ્તના અભિષેકનો આ કાળ તે એસ્યુસીનના સનથી આરંભ સાથે જ ધખેલો આવે છે મિ એ વર્ડ ટોમસ માને છે (Records of the Gupta Dynasty in India p 17 18) એસ્યુસિ નસને લાખા વખત સુધી ઉત્તર દિ દુરયાનમા પો તાનુ રથાન ૮ ૧વી રાખ્યુ હતું અને પછીની રાજવ સાવળીની ગણગણનાત્મક નોપો ઉપર ધણી અસર કરી હતી મિ ટોમસના સિદ્ધાંતની સત્યતા જે પ્રત્યક્ષ પ્રમાણથી સાબીત થાય તો ચ દ્રગુપ્તના અભિષેકની જૈન તારીખ જે લગભગ સાચી છે તેમા સદુજ સુચવાગે ઉણી કરતો આ હકિમ્તનો સદેહા ધથી ખુલારો આપી શકાય

ત્વં ચ શ્રી મહાવીરે મુક્તે વર્ણયતે ગતે ।

પંચ પંચાગદધિકે ચન્દ્રગુપ્તોઽમવન્નૃપ ॥

અને આ પ્રમાણે મહાવીર નિર્વાણ પછી ૧૫૫ વર્ષે ચન્દ્રગુપ્ત ગાંધારી આવે

ઈં ૨૦ પૂર્વના ૨૧૨ વર્ષોમા ૧૫૫ ઉમેરવાથી, આપણે જોઈશું કે મહાવીર નિર્વાણ ૪૦ મં ૫૦ પૂર્વે ૪૬૭ મા આવે છે

હેમચન્દ્ર, ચન્દ્રગુપ્ત અને નિર્વાણની વચ્ચે જોટલા વર્ષોનું અન્તર બતાવે છે તેટલા વર્ષો તો ગાથાઓ માત્ર નહોતા ગાન્યનાજ જણાવે છે. આ ઉપર થી એમ જણાય છે કે હેમચન્દ્ર પાલકના ગાન્યના ૬૦ વર્ષો ગણનામા લીધા નથી. હેમચન્દ્ર આવી રીતે ૬૦ વર્ષો છોડી દેવા જેવી ભૂલ કરે એ માનવું ઠંણુ લાગે છે. તેથી હું એમ અનુમાન કરું છું કે કાળગણનામાં ગાથાઓમા જે પરપરાગત હિસ્ટ્રી લખવામા આવી છે તેથી લિજન કોઈ સપ્રદાયને હેમચન્દ્ર અનુસર્યા હોવા જોઈએ. કારણ કે મારા વિચાર પ્રમાણે ગાથાઓ હિસ્ટ્રી પૂર્ણરીતે સાચી નથી. નહોતો ગાન્યકાળ, જે ગાથાઓમા ૧૫૫ વર્ષ જોટલો આપવામા આવ્યો છે તે અસાધારણરીતે અધિક છે, એટલુંજ નહીં, પરંતુ મગધના રાજવંશની ગણનામા અવન્તીપતિ પાલકનું નામ આવતું તે મને તો બહુજ સશયજનક લાગે છે. બૌદ્ધો અથવા જ્ઞાતિજ્ઞો આ નામના ગાંધારી બિદકુલ નિર્દેશ કરતા નથી મગધની ગાંધારીમા પાલક નામના એક રાજાનો ઉલ્લેખ મળે છે ખરો. પણ તે પ્રલોતવંશનો છે, કે જે ( પ્રલોતવંશ ) ગૈશુનાગ વંશની પહેલા થઈ ગયો હતો. મહાવીરના સમકક્ષીન જે મગધના ગાંધારી હતા તે ગૈશુનાગવંશના હતા ઉત્તરિની અથવા અવન્તીના રાજા તરીકે એક બીજા પાલકનું નામ મૃચકટિકમા જોવામા આવે છે, અને તેના માટે ત્યાં એવું વર્ણન છે કે આર્યકે તેને ગાંધારક કહ્યો હતો. આ પાલક તે કદાચિત્ કયાસગિન્સાગરમા વત્સ દેશના કલિપત રાજા ઉદયનના સાળા તરીકે જે પાલકનું નામ આપેલું છે, તે સંભવી શકે પરંતુ આ ઉદયન જેમ કુણ્ડિકના પુત્ર ઉદાયીના ખદ્દે બ્રાતિથી પ્રમિદિમા આવ્યો મળવે છે તેમ, એ પાલક પણ તેજ નામના પ્રલોત-

વચના ગાળ માટે જુનથી પ્રસિદ્ધ થયેા હાગે છે અને તેમ થવાથી તેને મહાવીરનો સમમલીન સમજી લેવામા આવેો હોય એમ જણાય છે આ ગમે તેમ થયુ હોય પણ સત્ય વાત તો એ છે કે જૈનોની અગત મળગણના મા પાવખે રથાન નજ મળવુ જોઈએ ુ તો એમ ધાર છુ કે મીનોનની બોદ દાળ-ગણના સાથે પોતાના ઇતિહાસને મળતો ગખવા રી ખાનગ જો નોએ તેને પોતાની ાગ-ગણનામા દાખન શ્રી દીધેા છે અને તેથી તે માન જ્વપનાપ્રદત છે પરપરાગત મહાવીરનિનાણુની તારીખ અને હેમચન્દ્રના હ લેખ ઉપરથી સૂચવાતી તારીખ વચ્ચે જો સાઠ વર્ષનો વિરોધ આવે છે તે જોઈ બોદ દાળ-ગણનામા મેળરી દીધેની ૬૬ વર્ષની અસંગતિતુ રમ રણુ થાય છે અને તેથી આપણને માનુ પડે છે કે એ બન્ને જુલોની રૂપતિ સ્વતત્ર નથી પણ એ બીજની અમરથી-અનુકરણમાથી-થયેલી હોવી જોઈએ તામિતેશમા જૈનો કેટની મોગી સખ્યાવાળા અને સ કિતસખમ હતા તે આપણે જણીએ ળીએ અને તામિમ ભાપાના પ્રાચીન સાહિત્ય ઉપર જૈન ધર્મની કેટની બધી જાપ પડી હતી તે ઔમ(Girga) અને કે ડેવન ( Chaitanya ) ના જણ્યાના પ્રમાણે જણી શકાય તેમ છે મીનોનની સામેના દ્વિપજ્વપમા ગહેતા તત્કાલીન જૈનો ઉપર ાચિત્ બા કોની અસર થઇ હોય અને તે વખતે તેમણે પોતાના પ્રતિરૂપધા પ પ્રમાણે પોતાની દાળગણનામા ફેરફાર કરો હોય પરંતુ આ માત્ર આનુ માનિક વિચાર ■ અને તેથી વધારે લખાણુ કરી હુ આની કિમત ધટાવવા ઇચ્છેો તથી

હવે આપણે મહાવીર નિર્વાણુ-સમયના વિવેચન ઉપર પાછા ફરી જો ઈશુ કે હેમચન્દ્રની નોધ અનુમાર ઇ સં પૂર્વે ૪૬૭ વર્ષે મહાવીર નિર્વાણુ થયુ હોય તે અસંભવિત નથી મરણુ કે તે ( સમય ) ઇ સં પૂર્વે ૪૭૭ વર્ષવાળા જુદના નિર્વાણુ મમયની માથે ધણીજ સુદ રીતે બંધ જોએ ■ અને આ સમમલીનતા ટોવી આવશ્યક ■ એમ અમે ઉપરની શોધમા જણાવી ગયા છીએ

આ નિર્ણીત કરેના નિર્વાણુ મમયની મહત્તા પરપરાગત નિર્વાણુ સમય કરતાં કેટલી બધી વધારે છે તે જૈન ઇતિહાસમાથી મળી આવતા બીજા પ્રમાણે ઉપરથી નકી થાય છે આવશ્યક સત્ર નામના એક પવિત્ર જૈન

આગમના ' ઉવચ્ચાય નિન્નુત્તી ' નામના પ્રકરણમાં ૭ નિન્નુત્તે વર્ણન આવે છે, અને તેના વર્ણન મવત ૧૧૭૬ ( નવકરદર ) ' માં ચ્યાએલી દેવેન્દ્રગણિની ઉત્તરગધ્યનસૂત્રની ટીકામાં ૧૭૬ વિસ્તારપૂર્વક પુનઃ આપવામાં આવ્યું છે. આ બન્ને ત્રયોમાં જણાવ્યા પ્રમાણે અવ્યક્ત નામનો ત્રીજો નિન્દવમત વીરનિર્વાણ પછી ૨૧૪ મે વર્ષે આપાદ નામના આચાર્યના શિષ્યોએ ચક્રાચ્યો હતા રાજગૃહના મૌર્ય ગણ બદ્ધ—જેને આવચ્ચક્રમુત્રમાં ' મુરિયબલભઃ ' અને ઉત્તરગધ્યનમાં ' મોરિયવમખમુજો ' તરીકે લખેલો છે—તેણે આ નિન્દવ મત પ્રવર્તકાને પાછા મુન્નાર્ગે ( નિન્દમતમાં ) વાળ્યા હતા ગાથાઓ પ્રમાણે જે મૌર્યવંશની ઉત્પત્તિ વીર સંવત ૨૧૫ માં થઈ હોય તો તે વંશની એક શાખા વીં ૪૦ ૨૧૪ માં રાજગૃહમાં રાન્ય હતી હોય તે કેમ સંભવી શકે ? પણ જે આપણે હેમચંદ્રના કથન અનુસાર મૌર્યવંશ, નિર્વાણ પછી ૧૫૫ વર્ષે શરૂ થયો તેમ સ્વીકારીએ તો તેમાં ૮૪ અમલવિનતા આવતી નથી અને આમ માનવાથી નિર્વાણની નિર્ગત ક્ષેત્રી તારીખ પણ સાચી હોઈ છે નીચેની ચર્ચા ઉપરથી પણ આપણે એજ નિર્ણય ઉપર આવીએ છીએ. દરેક સ્થવિગવલીમાં વર્ણવ્યા પ્રમાણે સ્થૂલભદ્રના મહાગિરિ અને સુહસ્તી નામના બે ગિરિઓ હતા. દેવે સ્થૂલભદ્ર તો સંઘળા લેખકાના મતે વીરનિર્વાણ પછી ૨૧૫ વર્ષે સ્વર્ગગય થયા હતા. મેરુતુ ગના લખ્યા પ્રમાણે મહાગિરિ ત્રિ ની પછી ૨૪૫ માં મૃત્યુ પામ્યા હતા અને તેમની પછી સુહસ્તી યુગપ્રધાન બન્યા હતા. તેમણે અગોહના પૌત્ર અને ઉત્તરાધિશાહી મપ્રતિને જ્ઞેનધર્મનો ઉપાસક બનાવ્યો હતો. અશોક ચન્દ્રગુપ્તના અભિષેક પછી ૬૪ વર્ષે ગુજરી ગયો હતો ( બુદ્ધ નિર્વાણ પછી ૧૬૨ વર્ષે ચન્દ્રગુપ્તનો અભિષેક ૧૬૨+૬૪=૨૨૬ અગોહ મૃત્યુ ) ગાથા પ્રમાણે સપ્રતિનુ રાન્ય મહાવીર નિર્વાણ પછી ૩૦૬ વર્ષે ( ૨૧૫+૯૧ ) ગરૂ થયું અને હેમચંદ્રના કથનાનુસાર ૨૪૬ વર્ષે ( ૧૫૫+૯૧ ) હવે આપણે ગણતરી કરીને જોઈએ છીએ તો આમાં હેમચંદ્રની હસ્તિત્વ ખરી હોય તેમ જણાય છે. કાગણ કે સપ્રતિ અને સુહસ્તી । જે ૨૪૫ માં યુગપ્રધાન બન્યા )

૧ આ ટીકા શાન્ત્યાચાર્યની ટીકામાંથી ઉધન પ્રવામાં આવી છે મૂળ સૂત્રનું અર્થબોધન તે કર્તાનું પોતાનું કહેલું છે, અને તેમાં જોવામાં આવતી ઘણી કથાઓ શબ્દેશબ્દ શાન્ત્યાચાર્યની ટીકામાંથી ઉતારેલી છે

બન્ને મમમનિન હતા એમ ઉપરની નોંધથી સ્પષ્ટ જણાય છે આ નોંધ મહાવીર નિર્વાણીની જે તારીખ આપણે શોધી મળી છે તેની સત્યતા સ્થાપિત થવામાં પૂર્ણ સહાયક થાય છે \*

હવે હું કલ્પસૂત્રના લોખિણિત લેખક જાણાડના સબધમાં જોનો શું કહે ॥ તે વિષય ઉપર આવું છું આ સ્થિતિના સબધમાં જે થોડી ઘણી સત્ય હકિકતો ॥ તે પણ અનંતિહાસિક દત્તકથાઓ સાથે એટલી બની સેજ બેળ થઈ ગઈ છે કે જેથી તેમને તાત્વીકાવાનું કામ અસક્ય થઈ પડ્યું છે તેમ છતાં પણ જાણાડુ સબધી દત્તકથાઓનું ઐતિહાસિક મૂળ શોધી કાઢવા માટે પ્રયત્ન કરવાની આવશ્યકતા છે આ કાર્ય માટે મેં જે પુરાવાઓની મદદ લીધી છે તેમને ઝાનકમાનુસાર ગોઠવવા જોઈએ અને તેથી તે સવેના હું નીચે પ્રમાણે ત્રણ વર્ગો પાડું છું પહેલા વર્ગમાં કલ્પસૂત્રમાં આપેલી મેં સ્થિતિરાવનીઓ તથા આવશ્ય સૂત્ર અને નન્દીસૂત્રની શરૂઆતમાં આપેલી સ્થિતિરાવની મૂકું છું બીજા વર્ગમાં ધર્મધોરના નિષિમ્બકલ સૂત્રને મૂકું છું આ બધા પ્રયોગો નિ ૬૮૦ પછીના છે આનાથી ઘણા

\* ઉપરની માગણના સબધી તપાસને હવે સમાપ્ત કરી ૧૪મીના પ્રાદુર્ભાવનો સમય નક્કી કરવા માટે મારી પહેલાના લેખકોએ જે ગ્રંથોનાં મર્્યા છે તેમના સબધમાં થોડાં સંપર્કો લખવા થોડાં ધાર છું આ લેખકોને જે ધર્મની ઉત્પત્તિ નિશ્ચિત કરવામાં ધબ્બીજ અપૂર્ણ માહિતી મળી હતી અને તેથી તેમના પ્રયત્નો નિષ્ફળ નિવડ્યા છે એટલું / નહીં પણ કાલગણના સબધી રોધમાં તે મોટા વિચારપથ થઈ પડ્યા છે પ્રો વેબરે વી નિ ૮૮૦ માં ક્રિસ્ટીન રાખની આગળ પાંચ વાચવામાં આવું હવે તે હકિત અને શિલાદિત્ય જે વી નિ ૫૭૧ ૬૪૭ માં રાખ્યું કરતો હતો તેવી દત્તકથાવાળી હકિકત એ બંને સેજસેજ કરી તેના ઉપરથી મહાવીર નિર્વાણી તારીખ ઇ સ પૂર્વે ૩૪૬ નક્કી કરી છે પ્રો વેબરની ગણનાની પાયામૂળ આ બંને તારીખો તે ખરી દોષ-જોડે તે વિષયમાં મને તે ગણીર શકાએ છે-તે પણ જન નોંધોમાં ત્રણ ક્રિસ્ટીનોમાનો કથો ક્રિસ્ટીન અને ૭ શિલાદિત્યો માનો કથો શિલાદિત્ય લેવાનો છે તે નક્કી કરવું અસક્ય છે આ અનિશ્ચય ઉપરાંત વધુબીવરાની કલ્પગણના ઉપર પ્રો વેબરે પોતાની ગણતરી જણી કરી છે તેનો ૧ ૬૭ તો નિર્ણય થયો નથી પ્રો વેબરના સિદ્ધાન્તની ( *Ind Alt IV p 762 sqq* ) ટીકા કરતી પ્રો લેસનની દલીલો પણ તેના જેવાજ

મંત્રાઓ પછી ગ્રંથોનું શ્રીકૃષ્ણનું પરિચિત્ત પર્વ પણ ખીન્ન વિભાગમાં અતર્જન થાય છે ત્રીજા વર્ગમાં કૃષ્ણવ્રતની વધારે અગંગીન શ્રીકૃષ્ણમાં આવતી ગ્રંથો, પદ્યમંદિરોનું ગુણિત કૃષ્ણમંડલનું રૂપિત (આ રૂપિત મ વ- ૧૫૧૩ માં લેખકનેરમા સમાપ્ત થએલી છે ) આદિ ખીન્ન ગ્રંથો મંદ- વામાં આવ્યા છે.

સ્થવિરાવલી અનુમાર મહાવીર પછી ભટ્ટાણુ છતાં અધિક છે. તેમના ગોત્રનું નામ ' પ્રાચીન ' છે પ્રાચીન એ શબ્દ ધ્રુવરૂપે ' જૂનું ' એવા અર્થમાં વપરાયેલો છે. કારણ કે આ નામનું ગોત્ર ભાગવતવર્ણના ખીન્ન દાષગ્રંથમાં જેવામાં આવતું નથી. ભટ્ટાણુ પગોભટ્ટના ગિર્ય દના અને કૃષ્ણવ્રતની વિન્નૃત સ્થવિરાવલીમાં બનાવ્યા પ્રમાણે તેમને ( ભટ્ટાણુને ) ગોદાસ, અગ્નિદત્ત, જનદત્ત, અને મોમદત્ત નામના ચાર દિગ્ગો દના એમાના પહેલાએ ગોદાસ નામે ગણુ ગ્યાયો દત્તો.

કૃષ્ણમંડલનુમા ભટ્ટાણુની એક ગાથા વડે સ્તુતિ કરેલી છે, પણ તેમના ઉત્તરગણિકાની મ્યુલભટ્ટની સ્તુતિ ત્રીસ ગાથાઓમાં કરવામાં આવી છે. ભટ્ટાણુની સ્તુતિગાથા નીચે પ્રમાણે છે —

અનિ-૨૮- પાયા કૃષ્ણ કૃષ્ણી વએલી દોનાથી, તેના સજ્જ થના પણ વધારે વિવેચન કરવાની જરૂર નથી સુરુત્યમાદાત્ય જેને ૩ બુદ્ધલે ' બાગમા અનર ધા. દના સૈકાના કોઈ એક ચર્ચિના નાલ ૨૨ લેખ ' રહે છે ( *Three new Edicts of Asoka, p. 21. note* ) તેના પણ વિદ્યમ પહેલા ૮૩૦ ના વર્ષમાં મહાવીર નિર્વાણ પામ્યા એવી ચાલતી આવતો દર્શિત આપેલી છે પણ વેબરે અનર લેસને આ ચાલના કવન કૃષ્ણ કૃષ્ણ પાત્ર લક્ષ્ય આપ્યું નથી તેનું સંગ્રહ દર્શાવિત્ તેમના વખતમાં ખીન્ન ધર્મોના સુગળદામાં જૈન ધર્મ એ એક અર્વાચીનન ધર્મ છે, એમ વલ્લે ૩ સિંપાલ મનાડ નયો દોય તેમ દાગે છે પરંતુ આ દુગગ્રહ છેડા વીસ વર્ગમાં, લેવિશાલ પ્રમાણમાં જૈન સાદિત્ય આપણને મળ્યું છે તેની આગળ, મુઠે રડી ગડે તેમ નથી હાં બુદ્ધલેનો આપણે કૃષ્ણ નાનવો લેઈએ કે લેમણે સમગ્ર જૈન સાદિત્ય મુદ્દાગીય વિદ્યા- મેની આગળ દાવી મૂક્યું છે, અને તેમની અપૂર્ણ અને અગ્રગીલ મુદ્દાગીય નાનવન સજ્જ થી દર્શિતો એજવવાના સુરુઆથી આપણને સુજ્જ કર્યા છે.

ત્સકપ્પવ્વહારા

નિજ્જઠા જેણ નવમ પુલ્લાઓ ।

વગામિ મહવાહુ

તમપચ્છિમ—સયલસુયનાણિ ॥

‘ જેમણે નવમા પૂર્વમાથી શ દ્યો અને વ્યવહાર ( મુત્ર ) ઉપવન  
 ન્યાં એના અતિમ શ્રુતકેવથી ભદ્રનાડુને હુ વદન મ્હે છુ અપચ્છિમ  
 નો અનુવાદ છેતુ નહીં એમ પણ કહેવો હોય તો થાય પરંતુ તેનો આ  
 માન્ય અર્થ ત ન છેતુ ’ એમ થતો હોવાથી મે મારા જ્ઞાનાન્તરમા  
 તેમ મ્યું છે જતા પણ મામાન્ય પરપગનુસાર સ્થૂનમ ચૌદપૂર્વધારી મ  
 નાતા હોવાથી ભદ્રનાડુ ઉપાન્ય ( છેકાની પહેલા ) શ્રુતકેવની ગણાય છે  
 સ્થૂનમથી તે વજ્રસ્વામી સુધીના સ્થવિરો મ પૂર્વોના ધાગ હતા અને  
 તેટલા માટે તેઓ શપૂર્વો હેવાય છે વજ્રસ્વામી પછી પૂર્વોનું જ્ઞાન તદ્દન  
 તુલ્ય થયું હતું —જુઓ હેમચંદ્ર વિગ્રહિત અભિધાન ચિ તામણિ મ્યો  
 ૩૩-૩૪ શ્રી હેમચંદ્ર પરિશિષ્ટ પર્વના નવમા મર્ગમા મ્યૂનભ માથે છેકા  
 ચાર પૂર્વો કેવી રીતે વિચ્છિન્ન થયાં તે મ નવમા નીચે પ્રમાણે વર્ણન આપે  
 છે.—પાટનીપુત્રના મધે ૧૧ અંગે એમ જ્ઞી દષ્ટિવા નામના બાગમા  
 અગને પ્રાપ્ત જવા માટે ૪૯૬ માધુઓ સાથે સ્થૂનભને ભદ્રનાડુની પામે  
 જેઓ તે વખતે નેપાનમા ગટેના હતા ત્યાં મોન્યા ભદ્રનાડુએ તે મમરે  
 મહાપ્રાણુવત ’ અગ્નીમઃ કરેતુ દોવાથી પોતાના સિધ્ધોને ધણોજ  
 ઘોડો ઘોડો પાડ આવી શન્તા હતા તેથી કરીને કેવલાક વખત પછી સ્થૂ  
 નમ સિવાય બીજા બધા સિંચો કટાની જઈ તેમની પામેથી જતા ગયા  
 હતા સ્થૂનમ ભદ્રનાડ પામેથી ત્ય વગમા શ પૂર્વો ધીખ્યા હતા ત્યાગ  
 મા ભદ્રનાડુને તેમની વર્તણુમા દોન જણાયાથી બાકીનાં પૂર્વો સિખવવા  
 ની તેમણે ના પાડી. પરંતુ જ્યારે સ્થૂનમને બહુ પ્રાર્થના કરી અને પોતા  
 ના દોષની ક્ષમા માગી ત્યારે તેમણે આગળ સિખવવા માડયું અને તે એવી  
 રીતે કે છેકા ચાર પૂર્વો તેમણે બીજા કોઇને સિખવવા નહીં હવે આ જ્યા  
 ની સાથે ધર્મચોળા શમ્ભોનો વિરોધ આપણે એવી રીતે મગાડી શકીએ કે



સ્થૂલભદ્ર છેલ્લા ચાગ પૂર્વાનુ જ્ઞાન બીજ કાઢને આ'યુ નહોતુ, તે ઉપરથી ધર્મધોષે તેમનુ જ્ઞાન અપૂર્ણ માની લીધુ હશે અને આ અપેક્ષાએ ભદ્રાહુ-નું જ્ઞાન સ્થૂલભદ્ર કરતા સપૂર્ણ હોવાથી, તેઓ 'અપચ્છિન્નમસ્યલસુયનાણી' કહી શકાય; પરંતુ આ રીતનો અર્થ દેટલેક અંશે શ્રમસાધિત હોવાથી મને એમ માનવુ ઠીક લાગે છે કે પ્રાચીનતર હકિકત અનુસાર ભદ્રાહુજ છેલ્લા શ્રુતકેવલી હતા, પણ પાછળથી, સ્થૂલભદ્ર--કે જેમના વિષયમા ઘણી દત્તકથાઓ લોકમા પ્રસિદ્ધ છે--તે પણ તેવા પ્રકારના પદવીધર મ્યવિરોની ગણનામા ગણાવા લાગ્યા હતા.

ધર્મધોષની ગાથાના પૂર્વાર્ધ ઉપરથી માણુમ પડે છે કે ભદ્રાહુએ નવ-મા પૂર્વમાયી દશકલ્પો અને વ્યવહારસૂત્ર ઉધ્વૃત કર્યા હતા કલ્પસૂત્રની ઘણી ટીકાઓના ઉપોદ્ધાતમા આ દશકલ્પો સબધી નિર્દેશ ચએલો જોવામા આવે છે. ( Stevenson, Kālpasūtra P. 3 sqq ) તે ઉપરથી દશક-લ્પની મતલબ મુખ્યત્વે કરીને કલ્પસૂત્રજ હશે વ્યવહાર સૂત્ર તે જૈનઆગ-મોમા ગણાતા છેદોમાનુ એક છેદ છે ઋષિમણ્ડલસૂત્રની વૃત્તિમા ભદ્રાહુ-સ્વામીની કૃતિઓની નીચે પ્રમાણે એક મોટી યાદી આપી છે --

દશવૈકાલિકસ્યાચારાઙ્ગસૂત્રકૃતાઙ્ગયો ।

ઉત્તરાધ્યયનમૂર્યપ્રજપ્ત્યો કલકસ્ય ચ ॥

વ્યવહારર્ષિમાપિતાવશ્યકાનામિવાઃ [?] ક્રમાત્ ।

દશાશ્રુતાલ્પ્યસ્કન્ધસ્ય નિર્યુક્તીર્દશ સોસ્તનોત્ ॥

તથાન્યા મગવાશ્રકે સંહિતામ્બાદ્રવાહવીન્ ।

‘ તેમણે દશવૈકલિક, આચારાગ, સૂત્રકૃતાગ, ઉત્તરાધ્યયન, મૂર્યપ્રજપ્તિ, કલક ( ? ) વ્યવહાર, ઋષિભાષિન, આવશ્યક, અને છેવટે દશાશ્રુતસ્કન્ધની, એમ અનુક્રમે દશ નિર્યુક્તિઓ રચી લગવાનુ ભદ્રાહુએ આ ઉપરાત ભદ્રાહુની મહિતા પણ બનાવી હતી ડા બુદ્ધલે અત્યાર આગમચ

૧ આ પાઠ અશુદ્ધ છે આ ઠેમણે ‘કલ્પ’ એવો પાઠ જોઈએ ‘કલ્પ’ એટલે કલ્પસૂત્ર જેને હાલમા ‘બૃહત્કલ્પ’ કહેવામા આવે છે તે અહિ નિર્દિષ્ટ છે--મંપાદક

વપ્યુ છે કે આગમોની નિર્ધુક્તિઓ બધી બદલાઈની છે (I c p 6) અને પોને પણ આચારાગ નિર્ધુક્તિ અને ઓવનિધુક્તિ પ્રાપ્ત કરી છે એમ જણાવે છે આગળ ઉપર જણાવીશ કે ભગવાનુએ દશાશ્રુતરમ્બની નિર્ધુક્તિ નહીં પણ દશાશ્રુતરમ્બ મૂળજ ગમ્યુ છે આ દશાશ્રુતરમ્બ કેટલીક વખત ભૂલથી કલ્પસૂત્ર મનાય છે સદિતાના સબંધમા આપણે આગળ ઉપર વિચાર કરીશુ

આ બધી કૃતિઓ ઉપરાત ૨ પસૂતની યાઓમાની એ ગાથા અનુસાર બ બાહુને ઉવસમ્બહર-સ્તોત્રના પણ પ્રણેતા મ નવામા આવે છે —

ઉવસમ્બહર યુત્ત કાઠ્ઠ જેણ સચકલ્લાણ ।

કરણાપરણ વિહિમ સ મદગાહ શુરૂ જયત ॥

‘જે મદગાહ સ્વામીએ દ્રુણા લાવીને ઉવસમ્બહર નામનું સ્તોત્ર ચી સંધનું કન્યાણ મ્યુ છે તેમનો જય થાઓ

આ પૃથ્વીની નીચ? નોટમા તે સ્તોત્રનું મળ તેમજ લાપા તર આપુ છુ અને જો તે ખરેખર બ બાહુનું જ બનાવેનું હોય તો તે અર્વાચીન વિશાળ જન સ્તોત્ર માહિત્યનો પ્રાચીનતમ નમુનો છે

ભગવાનુના પેઢાવસાનનો સમય હેમચર્યથી માડીને ઠેક અર્વાચીનમા અર્વાચીન ટી । ૧૨ સુધીના બધા લેખકો નિર્વિરોધપણે વીર નીર્વાણુ મવત ૧૭૦ મા નેકે છે હેમ ૦ પર્ગ ૦ પર્વ ૬ ૧૧૨

વીરમોક્ષાદ્વપદતે સત્તત્યમે ગતે સતિ ।

મદ્રવાહુરપિ સ્વામી યયૌ સ્વગ સમાધિના ॥

મદ્રાવીર નિર્વાણુ પછી ૧૭૦ વર્ષ જ્યારે વીતી ગયા ત્યારે ભગવાનુ અમાધિપૂર્વ ૨૨ર્થે પહોચ્યા

માર અદિ મ્હેનુ જોઈએ કે બધા શ્રુતકેવલિઓની મિતિઓ આપનામાં

૧ ઉવસમ્બહર સ્તોત્ર જૈનસમાજમા ઘણું જ પ્રસિદ્ધ અને સર્વત્ર સુલભ દોવાથી તે અત્ર આપુ નથી સંપાદક

આવી છે ખરી, પણ ને આધાર ગખવા લાયક છે કે નહીં તેનો નિર્ણય હું કરી શકતો નથી

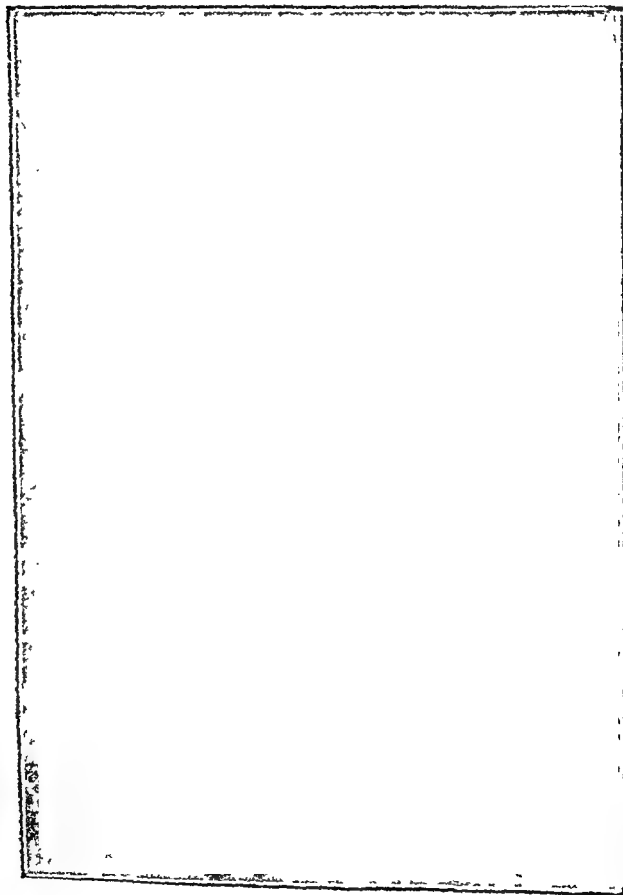
ભદ્રાબાહુ અને વરાહમિહિર વચ્ચે થએલી સ્પર્ધાના સબધમાં, દેવચંદ્ર સિવાય કશા અર્વાચીન જૈન ગ્રંથકર્તાએ એ દત્તકથા આપેલી છે આ દત્તકથા ઉત્પન્ન થવાનું કાગળ મને નીચે મુજબ લાગે છે એક તો ભદ્રાબાહુએ સૂર્યપ્રગ્લ્ભિ-ટીકા અને ભદ્રાબાહુવી નામની સહિતા એમ બે ખગોળ-વિદ્યા વિષયક ગ્રંથો તથા ઉવસંગહર નામનું સ્તોત્ર રચ્યું છે, એમ જો મનાય છે તેથી અને બીજું, જૈનલ્યોતિપશાસ્ત્રને અન્ય લ્યોતિર્વિદે જો ધિક્કારતા હતા ( મિદ્ધાન્તગિગેર્મણુ ૩-૧ ) તેથી, ભદ્રાબાહુ અને જૈન લ્યોતિપશાસ્ત્રની મહત્તા દેખાડવાની લાલમાના પરિણામે એ દત્તકથા જન્મ પામી છે આ દત્તકથાનો સાર નીચે પ્રમાણે છે — પ્રતિષ્ઠાનપર નિવાસી ભદ્રાબાહુ અને વરાહમિહિર એ બન્ને ભાઈઓ જૈન સાધુ થયા હતા તેમના શુદ્ધ યશોભદ્રે પોતાના અવસાન પહેલાં સંવૃતિવિજય અને ભદ્રાબાહુને પોતાના પછી આચાર્યપદના અધિકારી નિમ્યા એ બંને માટે વરાહમિહિરે આજ્ઞા ગંખી હતી, પરંતુ તેમાં નિગળા મળવાથી મોઢાયમાન થઈ તેણે જૈનધર્મનો ત્યાગ કર્યો પછીથી પોતાના લ્યોતિપશાસ્ત્રના જ્ઞાનથી તેણે લોકોમાં કશી પ્રતિષ્ઠા મેળવી અને તે પ્રતિષ્ઠાને એક કંઈપન કથા કેલાવી ખૂબ-ખૂબ બનાવી ‘ મારી ભક્તિથી સૂર્યદેવ મારા ઉપર પ્રસન્ન થઈ, મને પોતાના વિમાનમાં બેસાડી લ્યોતિર્મહાકલમાં લઈ ગયા હતા અને ત્યાં સર્વ નક્ષત્રાદિની ગતિ વગેરે તેમણે મને પ્રત્યક્ષ બતાવી છે ’ આવી રીતે કોળા લોકોની આગળ તે પોતાની બહાઈ મારવા લાગ્યો, અને તેને લીધે ખુબ ગળનતો પણ તે સારો કૃપાપાત્ર બની ગયો પોતાની આવી લાગવગના જોરે, તેણે જૈનોને ગળના સન્માનથી વચિત બનાવ્યા. અને ભદ્રાબાહુ સધર્મી બધુઓની સહાયે આવ્યા અને લ્યોતિર્વિદ્યાના પોતાના ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાનથી પોતાના ભાઈને પગલિત કર્યો વરાહમિહિરે ક્રોધ અને માનભંગ ન સહી શકવાના કાગળે પ્રાણત્યાગ કર્યો, અને મરીને તે એકદુષ્ટ વ્યતર બન્યો પછીથી પોતાનું જીવું વેર વાળવા તેણે જૈનોના ઘરોમાં ગેગનો ઉપદ્રવ શરૂ કર્યો. ભદ્રાબાહુએ ઉવસંગહર સ્તોત્રની ગ્યના કરી, તે વ્યતરને નસાડી મુકી ઉપદ્રવનો નાશ કર્યો. ત્યાર પછી તેમણે પોતાના નામની મહિતા રચી.



મહાવીર ભક્ત મળિભટ્ટ અને આવિષ્કાર રત્નમાળા  
અનિવરણીય ૩ ૧-૮-૦

મોહ પૂર્વધર મુતકેવલી શ્રી ભાગ્યદુરવાળિ વિરચિત

ભદ્રગાદુ સપિતા ( સવાદને સત્ત મળસલી ભાગ્યદુરવાળિ ) કિમત રૂ. ૩-૩-૦



“મવવાન” ને ત્યાથી એટલા પગલુ આગળ વ’યા છે તે  
નમાડે માન માયવી ગદગો નહીં  
(૫ ર૩.)

આ ઉપર આપેલી કથા દેખીની રીતેજ હાર્દ પણ ઐતિહાસિક ઉપરો  
 ગિતાવાળા જણાની નથી તેમજ હેમચન્દ્રે તેનો ઉત્તેજ પણ કરેલો નહીં  
 હોવાથી તે અર્વાચીન હોય તેમ જાણે છે તેથી આ મબધમા આપણને  
 કાષ્ઠપણુ જાતનો વિચાર આવ્યાની જરૂર નથી પરંતુ બ્રહ્માકુસહિતાના  
 જ મબધમા મલક વિવેચન દ્રવ્યાની જરૂર છે ૨૦ છુદ્દ પોતે તે નામનું  
 એક પુસ્તક મેળવ્યાનું જણાવે છે તેઓ કહે છે કે એ સહિતા અન્ય મહિ  
 તાઓના જેવીજ છે, અને મુદ્દાગદામા તે અર્વાચીન મમધમા બનેલી હોય  
 તેમ જણાય છે વરાહમિહિર બીજા અનેક મધ્યમરોના ઉત્તેજો સાથે  
 મિદ્ધમેન<sup>૧</sup> નામના એ જોન જ્યોતિર્વિદનો પણ ઉત્તેજ કરે છે ( Kern,  
 Brihat Samhita, Preface P 29 ) પરંતુ પ્રસ્તુત પુસ્તકના  
 સબધમા તે મંદ સૂચન કરતો નથી આ ઉપરથી એટલો નિષ્કર્ષ કરી શકાય  
 કે બ્રહ્માકુસહિતા વરાહમિહિરની પછીથી રચાએલી છે અને તેથી કાષ્ઠ  
 પણ ને તેના મ્તા બ્રહ્માકુ તે મધ્યમરોના મ્તા બ્રહ્માકુ તો નજ હોઈ શકે  
 મરણ કે મધ્યમરોની અંતિમ આશિષ-તેમા જણાવ્યા પ્રમાણે-વીર મવત્  
 હૃદ એટલે જ મધ્યમરો ૫૧૪ માં થએલી છે આ મમધ વરાહ  
 મિહિરની પાસેનો છે- નિહન તેનો મમધીન તો ખરોજ

હાનકમપૂર્વક જોઈવતા જ નાકના મબધમા ઉપર પ્રમાણેની દમ્ભિત  
 જોનમથોમાથી મળી આવે ૨ ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ તેની ઉપયોગિતા મમે તે  
 હોય જના એટલું તો નિવિવા છે કે સધળા જોન લેખકો એમને તેમને  
 પોતાના એક પ્રાચીનતમ અને મૌથી વધારે મમધ લેખક માને છે તેમની  
 કૃતિઓ મમધ જોનસાહિત્યનો એક વિશિષ્ટ ભાગ હોવાથી એ સમગ્ર  
 સાહિત્યની સમાનજ તેમનું પણ અવિતલ્ય સર્ગએનું ૩ અને આ મરણથી  
 દવે આપણે મમધ જોન સાદિયનું સામાન્ય રીતે વિવેચન કરવું જરૂરનું  
 છે એ સાહિત્યનો સર્વોત્કૃષ્ટ અને પવિત્ર ભાગ તે જ આમતો જણાય છે ૨

૧ સિદ્ધમેન એક પ્રખ્યાત જોન લેખક છે અને એનું કહેવાય છે કે તેમનું  
 વિક્રમાદિત્યને નવીન સંવત્ ૩૫૫ તાલુકા માટે પેટથીક સદાવત્તા આપી હતી  
 કમ્પ જમ દિરસેતોજ નામની તેમની એક કૃતિ મનાય છે

૨ નીચે આપેલી જામણની ટીક ૨૦ છુદ્દરે કૃપા કરી અને મેળવી

આમાના કેટલાંકના કર્તાઓના નામો પણ જતાવવામાં આવ્યા છે. ઉદાહરણ તરીકે દશવૈકલિકસૂત્રના કર્તા ગ્રંથલવ, દશાયુત્તરકથ અને અવદાર સૂત્રના કર્તા ભટ્ટાદ્ય, અને પ્રજાપતાના કર્તા આમાર્ષને જતાવવામાં આવે છે પરંતુ ઘણા આગમો નો મદાવીરે પોતેજ પ્રકાશ્ય છે, એમ કહેવાય છે. આ કહેવાનો અર્થ એવો નથી કે માક્ષાત્ મદાવીરેજ અગો અને ઉપાગોની રચના કરી છે. પણ તેનો ભાવાર્થ એમ છે કે તે આગમોમાં વર્ણવેલી બધી હકીકતો મદાવીરે પોતેજ ઉપદેશી છે, અને તેથી તે તેમનાજ કહેલા કહેવાય છે. હિંદુસ્થાનમાં પ્રચલિત માત્ર મૂળ વસ્તુ—મુળભૂત તત્ત્વના અર્થના ઉપદેશને આશ્રીને મનાય છે, નહીં કે શબ્દરચનાને આશ્રીને શબ્દરચના ગમે તેમ થાય, તેને પ્રાધાન્ય આપવામાં આવતું નથી, ક્રમ અર્થમાત્રનેજ મહત્ત્વ અપાય છે અથર્થત્વનો જે અર્થ આપણે મમજીએ છીએ તે અર્થમાં મદાવોર સૂત્રોના કર્તા નથીજ, એમ આપણે મહેલાઈથી મિદ્ધ કરી શકીએ છીએ કાશ્ય કે ઘણાં ખરા સૂત્રોની શરૂઆતમાં આપેલી નોંધ ઉપરથી જણાય છે કે તે સુધર્માએ જન્મસ્વામીને કહેલા છે ઘણું કહીને તો મદાવીરના સિદ્ધાન્તો અને શબ્દો મૂળમાં—પ્રારભમાં લુદ્ધ લુદ્ધ ગ્રંથો રચાયાજ ન હતા, પરંતુ ભટ્ટાદ્યના સમયમાં અગિયારે અગો મોલુદ્ધ હતા, એમ હકીકતો ઉપરથી જણાય છે. કાશ્ય કે તેમણે એ અગોની વ્યાખ્યા રૂપે કેટલિકે દૃતિઓ કરી હતી ઉપર ટાંકેલી ભટ્ટાદ્ય અને રઘુલભટ્ટની રચાનો ભાવાર્થ જોતા

આપી છે ૧ અગો—આચાર્ય, સૂત્રજ્ઞાન, યાનાન, સમવાચન, ભગવતી, જ્ઞાનાધર્મકથા, ઉપાસદ્ધ્યા, અતદુદ્ધદ્યા, અનુત્તરોપપાનિક, પ્રશ્નચારણ, અને વિષાઃ સૂત્ર, ૨ ઉપાગો—આપપાનિક, ગજપ્રશ્ન, હવાસિનમ, પ્રજાપતા, જન્મકૃદ્ધિપ્રવૃત્તિ, ચન્દ્રપ્રવૃત્તિ, સૂર્યપ્રવૃત્તિ, નિગ્યાવલી, જેમાં—લપાવતસ, પુષ્પિઃ, પુષ્પચૂલિઃ અને વહ્નિદશા, એ અતર્જત યજ્ઞેશ છે, ૩ પ્રકીર્ણકો—ચતુશ્ચ, આતુર પ્રત્યાખ્યાન, ભક્ત, સસ્તાગ, તદ્દુલ્લવધ્યાલી, ચન્દાવીન, દેવેન્દ્રસ્તવ, નક્ષિત્રી, મહાપ્રત્યાખ્યાન, વીરસ્તવ, ૪ ઉદો—ન-શીય, મહાનીગ્રીય, વ્યવહાર, દગ શ્રુતસ્ત્રવ્ય, બૃહત્સ્ત્રવ્ય, પચસ્ત્રવ્ય, ૫ નન્દીસૂત્ર, અનુયોનકાર, ૬ મૂલસૂત્રો—કર્તાગચયન, આવચય, દગર્વજલિ-અને પિરુનિર્થુકિ

માનુષ્ય પડે છે કે પાટલીપુત્રના સધે અગિઆગ બ્રજોનો મગ્ધ ધ્યો હતો ત્યાર બાદ મુરોમા ધણા દેગ્ધારો થતા હોવા જોઈએ અને આ વાત મ્યાનાંમ સૂત્રથી સાબીત પણ થઈ શકે છે એ સૂત્રના ૭ માં સ્થાનમાં સાન નિન્દવોનુ વર્ણન કરેલું છે આ માને નિ દવોના મબ્ધમા આવ સ્પષ્ટસૂત્રમાં વિગેષ વિવેચન આપવામાં આવેલું છે આમાંનો માત્રો નિન્દવ વીર નિર્વાણ પછી ૫૮૪ વર્ષે પ્રાદુર્ભૂત થયો હતો એમ લખેલું છે આ ઉપરથી એવું કનિત થાય છે કે મહાવીર પછી છત્રી-સાતમી સદી સુદ્ધામાં પણ મુરો મહત્વના પર્ગિવર્તનોના પાત્ર થઈ શકતા હતા.<sup>૧</sup>

ઉક્તામાં જેમ્સુ જૈનસૂત્રોનું પુસ્તકધિરોદ્ધણ સામાન્ય ઓ નાચીન માન્યતાના આધારે વી સ ૬૮૦ માં દેવધિગણિ ક્ષમાશ્રમણે મ્યું ૦ વીરનિર્વાણની તારીખ જો તે વખતે વિક્રમ મવત્ ૪૭૦ વર્ષ પહેલાં થએલી મનાતી હતો તો તે વી નિ ૬૮૦ ની માથ ૪ મ ૪૫૪ ની બગાગ થાય છે, પરંતુ તે વખતે જોવી નિની તારીખ આપણે ઉપર જે નવીન નિર્ણય કરી છે તે પ્રમાણે મનાતી હતો તો તે સાલ ૪ સ ૫૧૪ ની બગાગ થાય છે જિનમજ્જિમનિ અને પદ્મમિલ્લણી લખ છે કે દેવધિગણીએ ત્યારે ૪૫ આગમો-સિક્કા તોને નહ મવાની તૈયારીમાં જોયા ત્યારે તેમણે વધબીપુત્રના મધની મહર્ષી તે પુસ્તકમર કરાવ્યા એમ મ્હેવાય ૯ કે નાચીનમસમા

૧ ઉત્તરાશ્વમની ટી. જેવા વધારે અર્વાચીન પ્રાચીન અસ્પષ્ટ વિસ વાદી નિન્દવોની સખ્યામાં બીજા એક નવીન બદલાર વિસવાદી નિ દવનો ઉમેરો પણ થયેલો છે અને એ નિન્દવ તે વી નિ સવનુ ૧ ૫ માં ઉત્પન્ન થયેલો દિગ્ગમ્બર મત ૭ દિગ્ગમ્બરો મ્હેવાજ્ઞેની ઉત્પત્તિ સુત્રિગ્રંથ નામના સ્થવિરના વખતમાં જે સવનુ ૩૧-૪૧ માં થઈ ગયા હતા તે વખતે થયેલી બતાવે છે

આ નોંધ સાથે, ક્ષમસૂત્ર અને ઋષિમ લસૂત્રની સ્થવિરાવલીનો ઉક્ત સ્થવિર તરીકે દેવધિગણીનું જે નામ આપે છે તે અને આશ્વક અને નન્દીસૂત્રની સ્થવિરાવલીઓ દેવધિગણી મુખીનાં સ્થવિરોના નામ આપતા હતા પણ તેમનો (દેવધિગણીનો) જે નામનિર્દેશ હતો નથી તે—આ બંને દર્શકોને બદલ સ્વચ્છ થાય છે એ ઉપરથી એક અનુમાન થાય છે કે તેમણે નન્દી અને આશ્વક સૂત્રના પ્રારંભમાં આ સ્થવિરાવલી મૂકી હશે



આચાર્યો પોતાના શિષ્યાને પુત્રકની અપેક્ષા સિવાય ( ' પુત્રકાનપેક્ષા ' )  
જ સૂત્ર શિખવતા હતા. પણ પાછળથી પુત્રકોની મદાયતાથી શિખવવાની  
શક્યાન થઈ. અને તેન ઉપાયરોમા એ પ્રયા હજી પણ ચાલી આવે છે. આ  
વદ્ધ સપ્રદાયનો અર્થ એમ નથી કે દેવર્ધિગણીએ પહેલીજ વખતે તેનોના  
પવિત્ર જ્ઞાનને પુત્રકાદિ ક્રિયા, પણ તેની એટલીજ મતલબ છે કે, પ્રાચી-  
નકાળમા આચાર્યો ક્ષિપિત પુત્રકો કરના પોતાની અનિ ઉપરજ વધારે  
આધાર રાખતા હતા †

તેનધર્મના લુપ્તથોપ દેવર્ધિગણીએ ખાસ કરીને સમગ્ર સામ્રાજ્યિક  
તેન માહિત્ય કે જે તેમને ને વખતના પુત્રકોમાથી અને વિદ્યમાન આચા-  
ર્યોના મુજેથી મળ્યું હતું તે બધું આગમોના રૂપમાં ગોઠવ્યું. આ  
કાર્ય થાણ મોડું થયું હતું, કાગળકે ને વખતે થાણક આગમો તો તુટિત થઈ  
ગયા હતા અને તેના અમુક અમુક તુટક તુટક ભાગોજ બાકી રહ્યા હતા. આ  
તુટિત ભાગોને દેવર્ધિગણીએ પોતાને જેમ થોડા લાગ્યું તે પ્રમાણે અનુ-  
સંધિત કરી એકત્ર કર્યા થાણક અગમોમા જે અમૂળ્ય અને અપૂર્ણ વર્ણનો  
મળી આવે છે તેનું કાગળ માત્ર આજ રૂપના દ્વારા આપણે સમજી શકીએ  
છીએ ? વિદ્યમાન તેન આગમોની વ્યવસ્થા ( રચના ) મુખ્યત્વે કરીને  
એના મ પાદક દેવર્ધિગણીનેજ આભારી છે. તેમણેજ તેને અધ્યાયો-અધ્ય-

† આ સમયથી માત્ર ૩૦ વર્ષ પહેલાજ એટલે સુત્ર ૪૧૦ અને ૪૩૦  
ની વચ્ચે લુપ્તથોપે બાદ પિટકા અને અર્થકથાઓને, ધર્મની ચિરન્તન  
સ્થિતિનાને માટે પુત્રકોમા લખાવી. સીલોનમા બૌદ્ધગ્રંથો, અને ગુપ્તાત્મા  
જૈનગ્રંથો લગભગ સમાન કાલમાજ પુસ્તકાદિ થયા તે ઉપરથી જેવું અનુ-  
માન થઈ શકે કે તેનોએ બૌદ્ધોની આ પ્રવૃત્તિનું અનુકરણ કર્યું હશે  
અજ તેા દ્વિ કુશ્યાનમા પાચમી સદીથીજ સાહિત્યના દેવલે લેખન ( કળા )  
નો વધારે ઉપયોગ થવા લાગ્યો હતો

૧ દેવર્ધિગણીના સમય પર્ષત તેનો ખરેખર બેદરકારીથીજ પોતાના  
પવિત્ર ધર્મશાસ્ત્રનું જ્ઞાન આપના રહ્યા હશે કાગલક, પૂર્વોનો અમુક ભાગ  
તો મદાવીર પરીની આંખો પેદિએજ હ્રાસ થઈ ગયો હતો તેમજ દશમી  
પેદિના પૂર્વેજ સર્વ પૂર્વો નષ્ટ થયા હતા નિદાન જૈન કવિદાસ તો આપ-  
ણને એમજ કહે છે

યનોમા વિભક્ત કર્યા અને ત્રયગણના ( એટલે ૩૨ અક્ષરોનો એ શ્લોક એમ ૨૧૦ પ્રમાણ ) ની પદ્ધતિ ૧૫૧ રી આ ત્રયગણનાના હિસાબે સો સો અગ્ર હજાર હજાર શ્લોકોની મહિમાસૂચક અંકો દસ્તાવિજિત પ્રતિઓમા સવ ત એમ્મ રૂપમા નખવામા આવેના છે ગસ્તાઓના માપને માગે ઉભા ધ્રેના માપના પયરાઓ જેવા આ સખ્યાસૂચક અંકો મૂવાનો ઉદ્દેશ એજ છે કે મૂળ સૂત્રોમા પુન વધારા-ઉમેરા ન થવા પામે પરંતુ વાસ્તવિકમાં આ ઉદ્દેશ સફળ થયો હોય એમ લાગતુ નથી

દેવદ્વિગણીના પછીના મમયમા પણ જૈન આગમોમા ધણા રૂઢાં થયા હોના જોઇએ હાનની હસ્તાવિજિત પ્રતોમા વિવિધ પામન્તરા મગે છે ખરા પરંતુ જુદી જુદી લેખનપદ્ધતિને વધને તેની ઉત્પત્તિ થએલી છે તે મિવાય તે વધાર ઉપયોગી કે વધારે પ્રમાણુવાળા નથી પણ પુગાનન મમયમા મધ્ય જુગીજ સ્થિતિ હોવી જોઇએ મરણ કે દીમમરોએ પોતાની દીમઓમા અને પાકાતરોનો નિર્દેશ કરેલો છે કે જે હાનના હસ્તનેઓમા જોવામા આવતા નથી આથી મારે એમ માનવુ કે વર્તમાનમા જે સુત્રપાઠ મુળની પ્રતિઓમા જોવામા આવે છે તથા અવાચીન ગીમમગએ જોને પોતાની ગીમઓમા લીધેનો છે તે મૂલ દીમમરોએ નિર્ણય કરેલો પાઠ છે મ્પસૂત્રના મલ્લકમા તો આ વાત નિશ્ચિત છે એમ કુ ખાની પૂર્વક મ્હી રાકુ છુ સુત્રોની જે જે ગીમઓ અત્યાર વિચમાન છે તે સવળી સીધી અથવા આશ્ચર્ય રીતે પ્રાકૃતમા રચાએલી ત્રાચીન ચૂર્ણિઓ અગ્ર વૃત્તિઓના આધારે લખાએલી છે એ ચૂર્ણિ તથા વૃત્તિઓ હાતમા વા તો નહિ થઈ મધ્ય છે અથવા તો નચિત્ જ અસ્તિત્વ ધરાવે છે ત્રાચીન ગીમમરોએ મૂળસૂત્રોને ધણાજ અન્યવસ્થિત રૂપમા જોયા હશે કાગળ કે તેમને તેના ધણા પામન્તરો નોંધવાની આવશ્યમતા લાગી હતી આમાના ધણા પામન્ત ૧ પછીના દીમમરોએ પણ પોતાની દીમમરોમા દાખ્યા છે કેટલા દીમમરો દ્વિત એમ્મ પાક સ્વીમરી તે ઉપજી ગીમ મગવાનુ જણાવે છે ૨ ૧૬૭ તરીકે ઉત્તરમ્પવનસૂત્રના ગીમમર દેવેન્દ્રગણી વલ્લ સમય પીળ કેટલા દીમમરો પા ૧ તરો જોવાની ઇચ્છાવાગાને તે ચૂર્ણિ જોવાની જના મણુ મર છે ત્રમાણુ તરીકે મ્પસૂત્રના મૌથી પ્રાચીન દીમમર કે જેમની દીકા મેજવવા કુ સન્નિમાન થયે છુ તે જિનપ્રભમુનિ લલ્લ સમય આ

કારણથી વર્તમાન નિવેશનો ઉદ્દેશ નો માત્ર પ્રાચીન દીકરાને એ જ મંત્ર-  
પાઠ સ્વીકાર્યો હતો. તેનોજ પુનઃ દ્વાર કરવાનો મેંવા બેઠોએ. માતાજી દેવ-  
ર્ષિગણીએ પુસ્તકાલોક કરેલો મૂલપાઠ નો આજે મળેલા મ્હાન્ય જ છે.

દેવર્ષિગણીના નમય પર્વ તની જૈન સાદિત્યની અગ્રવર્ગિયન નિર્ધાર  
ઉપરથી એ અનુમાન પામી રૂઝી નકાય એવું છે કે જે ભાષામા તે પવિત્ર  
જ્ઞાન એટલે પેદાથી બીજી પેદીને આપવામા આવતું હતું તેમાં ક્રમથી ક્રમક્રમે  
ચલા ગયા હતા. જે ભાષા મહાવીર અને તેમની પછીના શિષ્યો-અર્થાત્  
ગણધર્મ-ભાસતા હતા તે નો ખરેખર મગધેશનીજ ભાષા હતી તેઓ  
મ મ્હતભાષા બોલે એ નો અમભવિત જ છે. પરંતુ જૈન પ્રાકૃત  
અંગ્રાન્તા શિક્ષણોની અથવા પ્રાકૃત ગ્વાડરણીની માગધી ભાષા નાથે  
ધાનુજ થોડું મળતાપણ મગધ છે. તેમ છતાં જૈનો પોતે તેને ' માગધી '  
કહે છે હેમચંદ્ર પોતાના પ્રાકૃતવ્યાકરણના આધાર પાઠના ૨૭૭ મા મુદ્દાની  
વ્યાખ્યામા જે અર્ધી ગાથા ઉધ્મૃત કહેલી છે તેમા લખ્યું છે કે પ્રાચીન  
સૂત્રો એકથી અર્ધમાગધી ભાષામા જ લખાએલા હતા —

પોરાણ અઢમાગદ્મામાનિઅર્ધં હવદ્ સુત્તં ॥

હેમચંદ્ર આ અર્ધે પોતાનું ઉધ્મૃત કહે છે કે, જો કે આવો પરપગગત  
વૃદ્ધ મપ્રકાય છે, પરંતુ માગધી ભાષાનું જે સ્થાન આગળ ઉપર આપ-  
વામા આવશે તે જૈન પ્રાકૃતને લાગુ પડત નથી, અર્થાત્ જૈન પ્રાકૃત  
માગધીથી ભિન્ન છે.

જૈનોની પવિત્ર ભાષાના મ્હવતનું નિરૂપણ કરવા આગળ વધીએ તેની  
પહેલા આપણે એટલું ધ્યાનમા મળવું જોઈએ કે તેમની પ્રાકૃત ભાષામા બે  
બેદો દેખાઈ આવે છે ૧-પ્રાચીન ગદ્ય ત્ર થોની ભાષા, અને, ૨-દીકરાકારે  
અને કવિઓની ભાષા જે ભાષામા પ્રાચીન ગદ્ય ત્ર થો લખાયા છે તે ભાષા  
તરફ અમે દીકરાકારે અને કવિઓની ભાષાથી ભિન્ન છે. દીકરાકારે અને  
કવિઓની ભાષા મહારાષ્ટ્રી છે, અને તે પ્રાકૃત વ્યાકરણના પહેલા પાઠમા જે  
નિયમો આપેલા છે તેને સર્વથા અનુમનનારી છે. પરંતુ સાથે એ પણ બાજુવું  
જરૂર છે કે હેમચંદ્રની મહારાષ્ટ્રી તે ' હાલ, ' ' સેતુબન્ધ, ' અને નાટકોની

મહાગાદ્રી ભાષા સાથે એભવાવ ધારણ ગતી નથી આ બંને વચ્ચે મે મોગ  
સ્પષ્ટ બેદો છે એ તો આદ્યરૂપે અથવા નિત્યરૂપે દન્ય ન નો ઉપરોગ  
થાય છે તે અને બીજો 'યત્રુતિ નો વ્યવહાર છે આ ભાષા કે જોને ઉચિત  
રીતે જોને મહારાષ્ટ્રી મ્હી રાકાય તેનું હેમચ સંપૂર્ણ લક્ષણ આપ્યું છે આ  
લક્ષણ કામિ ત્યાય કયા જોવા એક અર્વાચીન નિમધમા પણ પૂર્ણગતિ  
પ્રયુક્ત થએનું કોઈ પણ વાચક સ્પષ્ટ જોઈ શકે છે ? પ્રાચીન મૂત્રોની ભાષા  
જોને હું જોને પ્રાકૃત નહીં હું તે જોને મહારાષ્ટ્રીથી કેટલી માબનોમા જૂદી  
પડે છે જોમ કે જ્યારે જોને મહાગાદ્રી ભાષાના પુલ્લિંગના પ્રથમા તથા  
મુક્તમીના એભવનના રૂપોને અતે એ અને — મિ ' અનુક્રમે આવે  
છે ત્યારે જોને પ્રાકૃતમા તેના સ્થાને અનુક્રમે એ અને — સિ આવે  
છે C હરણ તરીકે જો મં— સક્રો જો ના — સક્રે ' મં—શક  
જો મં— વરમિ મોલિમિ સાક્રમિ જો પ્રાં— વરમિ  
'મુલ્લિસિ સાક્રમિ અન્યથ જૂલકૃતને અતે જોને મહારાષ્ટ્રીમા સાધા  
રણ રીતે જણ જણ અથવા ઉ આવે છે પરંતુ તેનાથી પ્રાચીન  
એટલે જોને પ્રાકૃત ભાષામાતેને અતે છતાં અગર છતાં આવે છે  
દાખના તરીકે જો મં— મજણ નાજણ ' મત્રણ મીણ  
મડ હત્યાં જો પ્રાં— ક્રિતા — જનિતા — ગચ્છિતા  
અથવા મરિતા જુ ઈત્યાં જોને પ્રાકૃતમા અઘતનમૂત રજો છે પરંતુ  
જોને મહારાષ્ટ્રીમા તેને બદલે મામાન્વરીતે જૂલકૃત આવે છે આવા  
સાધાગણ બેંગ ઉપરાંત જોને પ્રાકૃતમા ધણા આર્ રામ્હો રૂપો તથા  
વામ્યાગો પણ મળી આવે છે જે જોને મહારાષ્ટ્રીમાથી બહિષ્કૃત થયા છે

જોને મહારાષ્ટ્રીના સ્વરૂપના સબધમા તો કોઈ પણ રાખને સ્થાન જ  
નથી કાગણ કે હેમચટે તેના મબધમા સ્પષ્ટરીતે વર્ણન આપ્યું છે એ  
ભાષા એ દર રીતે દાન' નીજ મહારાષ્ટ્રી ભાષા છે એમ જતા બંને વચ્ચે  
જે બેંગ દિદોચર થાય છે તે તેની ઉપત્તિથાનના બે ને સહને છે મારા

૧ આ આશિર્વાદ કયા મૂળરૂપે દુ મા ૧૮ સમયમા પ્રકટ કરવા  
હમ્મુ ૩ કારણ કે તેની બહાર કેટલી સાચી અને ઐનિદાસિક પરંપરાના  
મુદાઓ વહેતા છે

માનવા પ્રમાણે જૈન મહારાષ્ટ્રી સુગૃહી ત્યાં આ માથે વચોળ નિહત મળ્યાં  
 'પગવતારી છે દેમરે પર પગગત દક્ષિણને આધારે જૈન ગામોનું મહત્ત્વ,  
 ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે વચ્ચીપુરમાં થયું હતું. આ ગામને કહેને તેને જૈન  
 મોરારી એવું નામ આપવું વધારે યુક્ત ગણી શકાય મઃ. પરંતુ માધ્યમ  
 રીતે મહારાષ્ટ્રીને નામે ઓળખાતી પ્રાકૃતભાષાના સામાન્ય સ્વરૂપની માથે ને  
 પ્રણે અને મળતી હોવાથી અને દેમરે તેને તેવું નામ આપી દીધેન  
 હોવાથી 'નવું નામ આપવાની કુ' દિમન કરી નકલો નથી

વળી જૈન પ્રાકૃતનું સ્વરૂપ પણ ગોળી કાઢવું કઠિન નથી, ને એકર  
 રીતે જૈન મહારાષ્ટ્રીની સંખ્યાન લાગ હોવાથી અને એક માત્ર આર્યકોનો  
 દષ્ટિએ જ ઉત્પન્ન થએલો હોવાથી, આપણે તેને યોગ્ય રીતે પ્રાચીન મહા-  
 ગૃહી અથવા આર્ય મહારાષ્ટ્રી કરી શકીએ છીએ. દેમરે તેને 'આર્યમ્'  
 અર્થિઓની લાપા કહે છે અને જૈન મહારાષ્ટ્રીની અદ્ભુત તેનું વર્ણન કરે  
 છે. તેના વિગિદ્ધ કોષોને તેઓ સામાન્ય નિયમોના અપવાદ કોષ માને છે,  
 અને જણાવે છે કે, પ્રાચ સામાન્ય પ્રાકૃતના નિયમો અર્થિઓની ભારતે  
 વિદ્યુષે લાગુ પડે છે આ રીતે, તેઓ પોતાનું મન્તવ્ય પ્રકટ કરી સૂચવે છે  
 કે જૈન પ્રાકૃતનું સાદમ્ય બીજ કોષ પણ પ્રાકૃતભાષા કરતા મહારાષ્ટ્રી માથે  
 વધારે છે તેમનું આ ધ્યન થયું પ્રમાણભૂત છે કાણુ કે એક નો તેઓ  
 પ્રાકૃત ભાષાના પૂર્ણ જ્ઞાતા છે, અને બીજી, સંપૂર્ણ લોકમાન્યતાથી પ્રતિ-  
 ક્ષ એવો પોતાનો અભિપ્રાય તેમણે આપેલો છે. જૈન પ્રાકૃતમાં દેમરે જે  
 માગધીત્વ જોયું તે માત્ર અકાગત પુરૂષના ગૃહના પ્રથમના એકવચની  
 રૂપના અતે આવના 'એ' પ્રત્યય રૂપન છે. અને કું પણ તે મિત્રાપ બીજો  
 કાઈ તકાવત જોઈ શક્યો નથી જે જે બાબતોમાં શોભેતી અને માગધી

\* દેમરેના આગ્રહમાં જૈન પ્રાકૃત એટ સામાન્ય નામન મળે કે,  
 મહારાષ્ટ્રી એટ સિરોષ નામ મળતું નથી હાં લોકોનીનું આ ધ્યન કે, દેમરે  
 જૈનગ્રંથોની પ્રાકૃતને મહારાષ્ટ્રી એટ નામ આપ્યું છે, તે અમારા મનનવામાં  
 ખગબગ આવતું નથી — સંપાદક

૧ પ્રોત્ત વેબરનું નિશ્ચયપૂર્વક એમ કહેવું છે કે, ઈ, ઈ, અને ઈ ને  
 બદલે ય, અને ય ને બદલે ઈ નો રેકાર્ડ સિદ્ધ કરે છે કે જૈન-પ્રાકૃત તે  
 માગધી છે વેબર '૨' અને '૩' કો સ્વરૂપ દર્શક ચિન્હોને ( વર્ણોને )

મામાન્ય પ્રાકૃતથી જુદી પડે છે તે બધી જાગતોમા જૈન પ્રાકૃત ઉપર  
 ખતાવેના એ અપવાદો અને અન્ય ને અપવાદો જા રતા સાધારણ પ્રાકૃ  
 તને સર્વાશે મળતી આવે છે હેમચદ્ર ( ૪ ૨૬૪ ૫ અને ૪ ૨૭૮ )  
 શૌરસેની (—અને માગધી ) મા ભગવાન' અને ભગવન તેમજ  
 મરવાન અને મવવન' રૂપી પ્રથમા અને મબોધનના એ વચનના  
 રૂપોને જ લે અનુક્રમે 'ભયવ અને મરવ તથા તસ્માત્ ને મદને  
 તા તુ વિવાન ડર છે આ રૂપો જૈન પ્રાકૃતમા પણ આવે છે મહા  
 ગંધૂ સિવાયની અન્ય પ્રાકૃત ભાષાની સાથે જૈન પ્રાકૃતની સમાનતાના આ  
 દાખનાઓ સામાન્ય ભાષા માથેની તેની સમાનતાના દાખનાઓના  
 મુખ્યને વણા થોડા અને અનુપયોગી વાગે છે તેટલા માટે કુ જૈન પ્રાકૃ  
 તને મહારાષ્ટ્રી ભાષા તરફ જાહેર રતા બિનકુન સકાય પામતો નથી  
 તે લેસને પણ પોતાના *Institutiones Linguae Pracriticae*

અ અને ૫૬ સૂચક ખતાવે છે પરંતુ તે ( ચિ ઢો ) વાસ્તવમા જ્ઞા અને  
 કખ બોધક છે આ ચિ ઢો જૈન મહારાષ્ટ્રી તેમ જ જૈન પ્રાકૃત એ બન્ને  
 ભાષામા વપરાય છે અને જૈન મહારાષ્ટ્રીમા તેને નિર્ણાયકે / જ્ઞા અને  
 કખ સૂચક ગણવામા આવે છે તેથી જૈન પ્રાકૃતમા પણ તે તેજ અક્ષર  
 સૂચક હોવા તેથી જ તે એમ ન ગણાતા હોત અને હેમચદ્ર તેને જ  
 પ્રાકૃતમા બિન્ન અક્ષર સૂચક વાચ્યા હોત તો જરૂર તેમજ તેને ૨ ૮૬ અને  
 ૬૦ સૂત્રોના અપવાદરૂપે જણાયા હોત આ ઉપરાંત જ્ઞાને હેમચદ્ર શૌર  
 સેનીમા ( ૪ ૨૬૬ સૂત્રમા ) ય' ને બદલે ચ અને માગધીમા ૮ ઘૂ અને ય  
 ને માટે ય નો ( ૪ ૨૬૨ ) તેમ જ સ્વરની મધ્યમા આવેલા ક ને માટે  
 ૪ ક નો ( ૪ ૨૦૦ ) આદેશ કરે છે ત્યારે તે તેમજ વેળરની માફક  
 ઉક્ત અક્ષરો વાચ્યા હોત તો તે સૂત્રોમા જરૂર એમ જણાવ્યું હોત કે આદ  
 ભાષામા પણ એમજ યાય છે વિપિસાસની દષ્ટિએ ૨૬ ( કે જેના પ્રાચીન  
 રૂપો - અને - છે ) અને - ને સજ્ઞાઓની સમજાવી માટે ૧ બુદ્ધર  
 ના કહેવા પ્રમાણે યાદ રાખવું તેથી કે અક્ષરો જે વામા જોના સાધારણ  
 રીતે બીજા અક્ષરને પહેલા અક્ષરની પડી નહીં પણ તેની નીચે મુકે છે  
 પહેલી ત્રણ સજ્ઞાઓ તે જો ના ઉત્તરોત્તર થએલા સાદા રૂપો છે અને બીજી  
 સજ્ઞા ૧ મા જુ પુરાતન રૂપ અર્થાત્ દ દષ્ટિ એવે છે આ નિયમાનુસાર  
 કે પસૂતના મૂળમા આવેલા પૂર્વોક્ત જે ત્રણને એ ક્રમ અને ૫ થી  
 દર્શાવ્યા છે

નામના પુનઃક્રિયા ૫ ૪૨ માં પણ તેમજ નતેર કૃત્ત્વ છે તે જો બાળ-  
તોમાં જેન પ્રાદૃત મદાગધીથી લુટી પડે છે, તે તે બાળતોમાં તેજો સાધા-  
રણુત. પ્રાચીનરૂપો કાયમ ગામ્યા છે એ લાપાના આનાથી પણ વધારે  
પ્રાચીન રૂપની નિગાની ૫ ૫ ઉપર સૂચવેલા શબ્દોમાં જોવામાં આવે છે.  
આ નિગાની તે, પરસ્પર ન જોડાય તેવા બે અવતોની વચ્ચે સ્થિત  
લાપામાં, જેમ નિત્યરૂપે અવતો અતર્લાવ થાય છે તેમ ન થતા વિરુદ્ધરૂપે  
થાય છે, તે છે આવી જનની-વિરુદ્ધે સ્વર ઉમેગ્વાની-શ્રુત જે પ્રાચીન  
સૂત્રોમાં આવના પ્રાદૃત પદ્યોની માત્રાગણનામાં લેવી જરૂરની છે, અને જે  
વૈદિક રૂપોની પદ્ધતિ માથે પણ દેટલીઃ મામ્યતા ધરાવતી જોવાય છે,  
તેનો પાઠજના પ્રાદૃત રૂપોમાં બિલકુલ સ્વીકાર કરતા નથી. તેમની કૃતિ-  
ઓમાં તો પ્રત્યેક અવતો ઉચ્ચાર એક અવનત વર્ણની માફક નિત્યરૂપે  
થવોજ જોઈએ 'મેતુળ-ધ' 'મપ્તગની' અને ત્યાર પછીના પ્રાદૃત સ્તોત્રો  
આદિ રૂપોની પદ્ધતિમાં, અને તેનાથી પ્રાચીન એવા પદ્યપદ્ય સૂત્રોની પદ્ધ-  
તિમાં જે બેદ જોવામાં આવે છે, તેનું કાગળ માત્ર લાપામાં થએલું પરિવ-  
ર્તનજ છે અને આવું પરિવર્તન વૈદિક અને માદિત્યિક મરફત લાપામાં  
પણ પ્રત્યક્ષ થએલું જોવાય છે.<sup>૧</sup> અદિ સુધી આપણે જોનાના પવિત્ર અં-  
થોની લાપાનો ક્રમિક વિદ્યમ આજોખ્યો છે. પણ તેની દેટલીઃ અનિયમિ-  
તતાઓ વળી જુલજ પ્રકારની છે, અને તે રૂપરૂપને એમ દર્શાવતી હોય  
તેમ કાગે છે કે સ્થિતિ સૂત્રોની બાદ કરતા અમલ લાપા લુટીજ હતી

ઉપર જેમ મે જણાવ્યું છે તેમ મદાવીજ અને તેમના ગુણધરોની  
મૂળ લાપા માર્ગધીજ હતી, અને તેની પુલ્લિગની પ્રથમાનો 'અ' પ્રત્યય  
જે કાયમ ગણો છે તે આ ધ્યનના પ્રમાણુ અરૂપ છે. મરદેપમાં એટલું જ  
જોવાતું છે કે જેન રૂપોની છેલ્લી પુનર્ગતના ચર્ચને પહેલા તેની લાપાનું

૧ વેદોમાં ખાસ કરીને 'ય' અને 'વ' ની પહેલાં વિરુદ્ધે સ્વર ઉમેગ્વાની  
જે પદ્ધતિ મુતી તે પાઠજના સંસ્કૃત સાહિત્યમાં સર્વાથા બિદિષ્ટ કર-  
વામાં આવી છે પરંતુ જેન પ્રાદૃતમાં આનાથી ઉલટું એટલે, પૂર્વે વિરુદ્ધે  
સ્વરને અતર્લાવ જવાની જે પદ્ધતિ હતી, તે અર્વાચીન પ્રાદૃતમાં, ત્યાં આ-  
જળ વ્યવસ્થા સમુદાય સમુદાય લાવ ન થામનો હોય ત્યાં તે એ નિયમરૂપે  
યથ ગઠ છે





(—મવન ૧૦૬૪) પર્યુપણાદ્ય નિર્ણયિતઆખ્યાન, અને ખીજા ઘણા પ્રાકૃત-તોત્રો આદિ જેવા, આરમી સદીની પછી પણ ગ્યાએલા પ્રાકૃત અથો વિદ્યમાન છે.

આ ચાલુ વિષય હોડતા પહેલા હું જૈનઅથોની શુદ્ધ લેખનવિદ્યા નગ્દ વાચકોનું ધ્યાન ખેંચુ છું. જો કે, પ્રાય મર્વ હસ્તલિખિત પ્રતિઓ એકદમ દગની જેવામા આવે છે, તથાપિ નિચેની બામનોમા તે પરસ્પર વિરુદ્ધ પ્રતી દેખાય છે.—

(૧) કેટલીક પ્રતિઓમાં ‘ય’-શ્રુતિ ‘અ’ અને ‘આ’ ની પછીજ વપરાય છે, ત્યારે કેટલીક પ્રતિઓમા ‘ય’ અને ‘ઈ’ ‘ઉ’ અને ‘ઊ’ તથા ‘એ’ અને ‘ઓ’ ની પછી પણ જેવામા આવે છે. શ્રીહેમચંદ્ર પોતાના ગાડરણના ૧, ૧૮૦ મા સૂત્રમા વિધાન કરે છે કે ‘ય’ શ્રુતિ ‘અ’ અને ‘આ’ ની પછી આવે છે, પણ રીઝમા હરે છે કે કેટલેક પ્રસંગે અન્ય સ્થળે પણ જેવામા આવે છે. નેમનો એ નિયમ અશન અમાર્ગે હસ્તલિખિત પ્રતિઓથી સિદ્ધ થાય છે. નેમનો એ નિયમ અશન અમાર્ગે ‘અ’ ને ‘આ’ ની પછીજ આવે છે. પરંતુ ઘણીક પ્રતિઓમા ‘ય’ અને ‘યા’ સવળા સ્વરો પાછળ પણ લખેલા દેખાય છે. આ અને જાનની નેરણી (વર્ણ-ચના) ઘણી જુની નેમજ ઘણી મારી પ્રતિઓમા નગ્દે પડે છે. તેથી આ એમાથી હજ વધારે શુદ્ધ છે તેનો નિર્ણય કરવો અગત્ય છે. વ્યુત્પત્તિશાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ ‘ય’ શ્રુતિ અથા અંગે પાછળ આવે ને વધારે સ્વરૂપ-અગત છે કારણ કે ‘ય’ શ્રુતિ તે માત્ર હુપ્ત વ્યજનનો અવશેષ છે. ૪

(૨) કેટલીક પ્રતિઓમા સયુક્ત-અજનો પહેલાના ‘એ’ અને ‘ઓ’ અનુક્રમે ‘ય’ અને ‘ઉ’ ના રૂપમા પરિવર્તિત થએલા જેવાય કે આનું કારણ એ છે કે દેવનાગરી લિપિમા ‘એ’ અને ‘ઓ’ ના હસ્તસ્વરૂપની સ્વચ્છ સંજ્ઞાઓનો અભાવ છે. અને તેને લઈને નીચે પ્રમાણેનો યુગ્વચારો હોમો થયો છે. જો ‘એ’ તથા ‘ઓ’ લખવામા આવે તો વર્ણ-પદ્ધતિમાથી હોમો થાય છે, કારણ કે સયુક્ત-અજનની પૂર્વેનો સ્વર હસ્તસ્વ થયો તેહએ ૧ પદ્ધિમ દિ દેરાનની જુનાઓમાના પ્રાકૃત નિવાલેઓમા હ ના પૂર્વેના જ નો આદેશ થ થએલો છે કે ત પવચિનિ અને પવર્ધનિત્ર=પ્રવર્ધનિત્ર

અને એ અને જો તો દીર્ઘમય સ્વરા છે એ આપી દેતી રીત  
સખવામા આવે અર્થાત્ ધ તથા ઉ મુખ્યમા આવ તો એ અને  
'એ' વર્ણના સ્વરૂપ વાસ્તવિક ત્યજન ન થઈ શકે આ કાગળથી ત્યા  
એવા વર્ણોન સ્વરૂપ પ્રતિરોપ મધિસ્વગતમક હોય ત્યા મે એ અને  
એ ૧૮ સખ્યા છે

( ) કેટલી પ્રતિઓમા મ અને કેટલી પ્રતિઓમા વજુ આવે છે  
( જુઓ લેખ ૧ ૨૨૮ ) મે આવા દરકે પ્રસંગે ઉત્તમ પ્રતિઓના આધિ  
ક્ય તરફ સખ ગાખી સામાન્ય ગીતે તે પ્રમાણે વર્ણ પ્રયોગ સ્વીકૃત થો છે

( ૪ ) કેટલી વખતે કેટલી પ્રતિઓના પ્રાગલભા જુલખેસો લેવામા  
આવે ૥ સરખાવો લેખ ૨૨૬

( ૫ ) મે ગ્વરોની વચ્ચે આવતા અજળને કામ રાખવો અથવા તેને  
બાંહે બીજાનો આગેશ દરવે અમગ તો તેનો લેખ ગ્વો તે બાજન મ  
ધોની નમ્મ કાગળોની નિદિયાઓની પમદી ઉપ આધાર ગાખતી  
રોય તેમ લાગે છે

( ૬ ) કપમુચની એક પ્રતિમા ( હાં આ એ દિશ સામગ્રી ૧૫૬૬ )  
વ ને બાંહે અ અને કેવલ અથવા સુખ્ય સગેની અર્થિતા વ ને મા  
મ તનેલો છે ઉત્તરજ તરીકે વિવરન ને બદલ નિગદન પ્રાપ્તિ છે  
ત્યાદિ આ વિધાનાનુ કારણ એમ લાગે કે કે તે પ્રતિ પૂર દિ દુધાનમા  
અખાલ દરે

( ૭ ) ઉ અને ઉ ( એ ) ની પળી વાર પગપર વિનિમય ( ન લાખ  
સી ) થાય છે પરંતુ નેતો અર્થિ માય કોઈ સખમે નથી કાગળ કે ત્યારે  
ઉ નથરા ૧ ની પડે ૧ અજળ આવેલા ૧૬ છે ત્યારે ન મ કોટી આ  
ખન બદ દુના ત્યારે પજુ પગપર આ વિનિમય થવો નથો ૧ અને ૧  
નામની કાગળની પ્રતિએ માં આ મુદાઓના સખધર્મ જાનેજ મધ્ય  
કેટી સખ્યામા આવે ૩૩

ઉપર વર્ણવ્યા વજુ વિવરન વિષયક જો આ જુલાખની સિત  
સિત દાખ જેને અને ઉમા થએલા ૧ મારી આદરિત્ય મગની નીન  
મે નખામ વિવધ પદ્યનો સજ ૧૬૧૬ ને ખાલ માત્ર ખા અ



આવતુ પેવાથી એ પુગાનન દોષ એમ લાગે છે અને તેથી દિગ્મજરોનો ઉપરામત આતેપ નિગથક નિવડે છે સ્વતાનર સપ્રાપ્તમા પસન એ પ્રતિષ્ઠિત અથ મનાય છે અને પ્રતિવર્તિ વર્ષવામ એટલે પશુમજુમા તે ભદ્રે રીને ( સમામા ) વચાય છે

આ કષ્ટસૂત તે બા પ્રદુ સ્વામીની રૂત મનાય છે આ મથની વગતુ તેમજે પ્રત્યાખ્યાનપ્રવા નામના નવમા દર્શિમાંથી લીધી છે એવુ કિરણા વધી નામની ગિમના નિમ્નનિષ્પત અનનગણુ ઉપગથી માનુષ પડે છે —

પ્રજ્ઞતા તાવત્ સ્વાતરસપ્રિયત વિગ્મજલ્પુરુદાપૂરવિદ્ યુગપ્રધાન ની મહાપાદુસ્ત્રમી મ્નાકુતમ્દ્ધામ્વાગમ્પ્યવનહનયા પ્રત્યાખ્યાનપ્રવાદામિધાનનવ મત્તાન ક-રૂર- મૂરિતરાન

અધાન-આના તા તે સર્વસાન્નપાગ્મામી ચતુ ૧ વના વેતા અને યુગપ્રધાન એવા બાના સ્વામી છે તેમજે પ્રત્યાખ્યાન પ્રવાદ નામના નવ મા દર્શિમાંથી યાનુતરધેના આમા અધ્યયન રૂપે આ ૨ પસુન રમ્યુ છે

ગિજ્જારવી ગિમારતુ ઉપરામત મ્થન-એવુ પુનરાવતન ની ન ગિજ્જારાએ પણ પોતાની ગિમઓમા મ્થુ છે-કે ૩ પસુન તે પર્ણાજ્ઞા ૨૫ છે અને ને યાજ્ઞતમ્-અનુ આમ્યુ અધ્યાન છે ને નૂનભરેણુ છે આ નૂવ કષ્ટસૂતન અનિમ સમ્બોના આશરી મરાનર ન મમજવાપી થઈ છે એ સમ્બોનો જો રગાનર અર્થ વરીએ તો તેના થી એ નુજ મિદ્ધ થાય છે કે ૨ પસુન એ નામ એ મથના હવના ૨ ર જુને અર્ગાન આમાચારી કે જેની અદર વતિઓના આચારાના નિયમે આપવામા આવ્યા છે તેનેજ લાય પડે છે મરજુ કે તેની અતમા એવુ મ્થન છે કે મદારી આ રમાજે પયુજજ્ઞા ૫ નામના આમા અધ્યયન નુ આખ્યાન મ્યુ ભાણુ મ્યુ રગાપન મ્થુ અને વાગવાર ઉપર આપેલ આ સમ્બો માત્ર સામાચારને જ માયુ પી રહે મગજુ કે ગિનચગિન નો અધિગવલી મદારીરે પોને ન્દી દોષ એમ માની સમાય નદી. ગિનચગિનમા મદારીરના નિર્વાજ પડીની જનેલી બીનાઓ સમેલી છે અો સ્થવિરાવલીમા તેમની પડીને જ્ઞાનધર્મનો દર્શનદાસ આપેતો છે આ ભાગોને પયુજજ્ઞા ૫ વર્ષાવાસ સાથે કાષ્ટ જ્ઞાનનો મજબ નથી તેથી ને પયુજજ્ઞા ૫ નામ ધગસ્થાને ગિજ્જારુ અધિમગી નથી



માનવુ ॥ ૩ ॥ સ્વીચ્છન્ને જે ઉગેરા ર્ચાયા છે તે ઉપગત ખીજ પશુ  
 કેવા ઉમેગ તેમા થવા છે અને તેને લક્ષ્મી આ લાગ આટલો વિસ્તૃત  
 થએલો છે આ ધનના પ્રમાણ તર્કિ માત્ર દુ સૌંદ્ર સ્વમોના વર્ણનનો  
 નિર્દેશ કરે છુ આ વર્ણન સમગ્ર પુસ્તકની આર્-ભાગશૈલીથી તદ્દન ભિન્ન  
 પડે છે કારણ કે એમા જે ધણા લાગા લાગા અને ગુચરાગા ભરેલા  
 મમામે દષ્ટિગોચર થાય છે તે ખામ મુમનતામા અર્વાચીન એવા ભારત  
 વર્ષિય કે ન્યમદિત્યમા આવતા મમામોના આગના છે એવાની ભાગેજ  
 જરૂર છે કે એમા વીર્ગનિર્વાણના ૬૮૦ અને ૬૯૩ વર્ષ સુલધી જે અવત  
 રણો આપેલા છે તે કર્તાના નિર્દેશક નથી પણ ॥ પચત્રના મપા ॥  
 દેવર્ષિગણીને ઉ શીરે લખાયેલા છે જે આર્-ભાગશૈલીમા આ ભિન્ન  
 અગ્રિમની ગચના થએલી જે તેજ ભાગ-રેલી મહાગચના રાગા પ્રાચીન સૂત્રમા  
 પણ જોવાય છે તેથી આના ખર્તા ૧ જાણુ ન દોષ છે એમ ખી સમાય  
 તેમ નથી પણ આ પ્રમને પ્રત્યક્ષ પ્રમાણના અમલે અનિર્ણયમા  
 સિથિતિમાજ રહેવા દેવા કીમ લાગે છે

જેન વિ નો મમયુગમા થયાએલા વિષોન ૩૧ ૧૧ ન્યૂન વિધ્ય )  
 થી સર્વશા વિદ્યાન છે એમ તો સ્પષ્ટ દેખાઇ આવે છે પણ તેઓ આનુ  
 મ થુ એ બતાવે છે કે પશુ રણા સામાયારોનો પન્ના જે આ બે ભાગો  
 મૂવામા માવેલા છે તે મચનાથમુ એસે મચન માગેજ મૂવામા  
 આવેલા છે આખાખત પર્ણાણાધ્યનિયુભિમાનીન પ્રમાણે જણાવી છે -

પુરિમ ચરિમાણ કપ્પો

ર મગલ વદ્ધમાણ તિષ્ઠ્યમિ ।

તો પરિકાટિયા ત્રિનપરિ

કદા ય યેગવત્તી ચેત્થ [ મ્ ] ॥

ભાવાર્થ—પરેવા અને હેલા જિનોનો મ્લય વર્ધમાનના તીર્થમા  
 મમગમન છે અને તેટલા માટે જિનચરિત્રો અને ચરિરાવતી અદિ  
 દેવતામા આવી છે

પંડીના રીમકરોએ આ ગાથાના ઉપગર્ભને જરૂર તેને અર્ધમાગ  
 ચમ્ ની પદ્યવદ્ધ વિષયમિના આધારમા રેગવી નોખી છે —

પુરિમ-ચરિમાણ કપ્પો  
મંગલં વદ્ધમાણ-તિત્થંમિ ।  
તો પરિકહિયા જિનગણ-  
હરાટ થેરાવલિ-ચરિત્તં

ભાવાર્થ—વર્ધમાનના તીર્થમાં પહેલાં અને છેલ્લા જિનોનો દંપ  
મંગલ—વદ્ધ છે. તેટલા માટે જિન ( ચત્તિ ) ગણુધર્મદિ અધિગમવડી  
અને ચરિત્ત અર્થાત્ પર્યુષણ—સામાચારી હોવામાં આવી છે.

પર પગાત ડ્યાનુમાર જૈનાગમોના નવીન સંસ્કરણ વખતે દેવધિંગ-  
ણીએ જિનચરિત્ર, અધિગમવડી અને સામાચારી એ ત્રણે ભાગોને દંપસૂત્ર  
એવા નામ નીચે એક પુસ્તકમાં પુસ્તકકંઠ કર્યા હોય તેમ જણાય છે,—  
જો કે તેનો આગમોમાં અતર્લાવ થતો નથી આ પર પગાત ડ્યાની  
સત્યતાના પક્ષમાં મે દલીલો છે પહેલી એ કે, આ ખીનાની તારીખ  
દંપસૂત્રમાં આપેલી છે અને ખીજી એ કે, આખું દંપસૂત્ર મો સો  
અર્થોની ( ૩૨ અક્ષરોનો એક અથ ) પ્રમાણુવાળી અથ—શતિઓમાં વહેચી  
નાખ્યું છે ઘણું કરીને મળા અથને પછીના ઉમેગઓર્થો બચાવવા માટેજ  
મ પાદકને આ અવસ્થા સ્વીકારવાની આવશ્યકતા લાગી હશે. આ અથશ-  
તિઓની નિશાની નળાઅથમાં, ૩૦ ૧૦૦, ૩૦ ૨૦૦ છત્યાદિ રૂપમાં મુદ્રેલી  
છે. આ નિશાનીઓ સવળી દસ્તલિખિત પ્રતિઓમાં મમાન જગ્યાએજ  
મુદ્રેલી જોવામાં આવે છે. દંપસૂત્રમાં આવા ૧૨૧૬ અર્થો હોવાનું હોવાય  
છે. ઉદાહરણ તરીકે A પ્રતિના પુષ્પિદાલેખમાં આપેલો નીચેનો શ્લોક  
સર્થ શકાય —

एक सहस्रो ( ? ) द्विशतीसमेत.

स्फिष्टस्तत. षोडशभिर्विदन्तु ।

कल्पम्य संख्या कथिता विणिष्टा

विशारदै पर्युषणामिघस्य ॥

આ સખ્યાને લીધે વર્તમાનમાં મામાન્ય રીતે આ પુસ્તક ' આગસે  
સૂત્ર ' તરીકે ઓળખાય છે

અ આગતિમા મારી મળુનો મુજબ નવરિથત સપ્પા ઉપરાત એકસોધા વધારે મથો ( સ્વેકા ) અધિ- છ અને કેટલી- મથગરીનુ પ્રમાણ ૧૦૦ થી ૧૩૫ જેટલા મથોનુ જેવામા આવે છે આ ગીને ન્યૂનાધિક મથપ્રમાણવાગી અન્યવચ્ચા જેહને કેટલા- મદેદજનક પ્ર ગજો કાગી નીખી આ મુનને મગ સ્વરૂપમા—અમલની મથમપ્પામા—સારી મથવાનુ માર મન થઈ આવે છે પરંતુ આ ૧૫ની શિથિય રચના અને એમા વાગવાગ આવની પુનરુત્થિઓ કે જે સૂત્રાનીનુ એ- ખામ કમજુ ૬ છે તેને કાને આમાના આ કાગો અમુખ- છ તે સોધી મ રાનુ મમ કાજુ દોરાથી કુ તેમ મગ માર મનો ગળી ૧૫ કુ

એવુ મદવાય છે કે પગલાના વખતમા આનુ ૧૫મુત્ર પશુમળુની મથમ ગરિએ વાયવામા આવતુ હતુ પરંતુ સ્વાગથી આન પુરના રાત્ર મુવસંનને પોતાના મેનામજ નામના પ્રિયપુત્રના મગજગર્ભિન મોમથી મુખ મગા અથ તેને મમામા વાયવામા આનુ- સ્વાગથી ન મુન નવ વાયનાઓ અથવા નાખ્યાનો દ્વારા માર્ય મમનવરામા આવે છે આ નવ વાયનાઓ કેટલીક પ્રતિઓમા તેમ કેટલી ગીમઓમા ચિન્દ અથવા ઉત્તમ મી જુગી જુગી બનાવવામા આરો છે પરંતુ આ વિરામા બધાનો એમન નદી દોરાથીમારી અર્જુનનામ આ વાયના મ વિભાગે ૧૫૬ થી નથી માધારજુ ને મહાવી ચિતિત વાયનામા વિતમ્ન ક વામા આવે છે બાકીના નિર્મલ મે માનથી વાયનામ મળુ ૧૪ અથવા ને મદાગી ચરિતની પામ અને બાકીના નિર્મલગિનેની બે આરો ગને ૫૫ સાત વાય નાઓ મળુ ૧૭ મેરાવલા અને સામાચાગીએ દરેની મોઢ વાયના દેવાય છે + નિર્મલચિત અને સામાચારી નામના ખામમા નુવા અથવા મદાગેના

• મદગૂરની ટીકાઓએ લખ્યા પ્રમાણે તે ૩૧૫ શરિએ નદી ૫૫ અનિમ શરિએ ૧૧૫મરનુ અ રવન ૫૫૫ મેવામા આવતુ હતુ

—સુષાલક

• આ બીજાનો મિત્રિય સજલમા એમન નથી કેટલા તેને થી નિ ૬૮ મા ૧૨ મા મો ૩ કેટલા ૬૭૩ મા અને કેટલા ૧૨ થી ૨૦ ૧૦૮ મા મો ૭

+ કે નામનો હસ્તલિખિત મિત્રિય નીમે પ્રમાણુ નાખ્યાનાનો વદે મળે



ધ્યાઓ આપેલી છે. તેમા પર્યુ મ્યુઝિયનિયુઝિનની ટીકા નથી. તે ત્રણે ટીકાઓ નીચે પ્રમાણે છે —

૧-વિનયવિગ્નહૃત મુખોવિદા મ. ૧૧૬૧. આ ટીકાનું અથપગિણામ ૫૮૦૦ છે. આની જે પ્રતિ મેં વાપરી છે તે મુમણના સંગ્રહની છે.

૨-ધર્મસાગરદૃત દિરણાવલી ઉર્દે આખ્યાનપદ્ધતિ મવત્ ૧૧૨૮. અથસખ્યા, ૭૦૦૦. મુખર્દ.

૩-સમયમુદ્ગત દુષ્પણના. આમા સાદા આપેલી નથી. પણ દેખત દેડે છે કે તેના ગુરુ, મહાશયકના ગુરુ વિનયક અદ્યમરના વખતમા વિદ્યમાન હતા. આ ઉપરથી તેમના મમયનુ અનુમાન કરી શકાય તેમ છે. આ દુષ્પણના તે, જેના ઉપોદ્ધાનનુ ડા. સીવસુત ભાગાન્તરે યાનો દોગ દેડે છે, તે દુષ્પણતા નથી આ દુષ્પણતાની એક પ્રતિ હા સુદરે દૃષ્ટા કરીને મને વાપરવા આપી હતી. તેનો અથસખ્યા નળા અને ટીકા બંનેની મળીને ૭૭૦૦ છે. તેના ઉપર મિતિ મવત્ ૧૧૬૬ ની છે.

આ ટીકાઓથી બંગાળે અર્વાચીન અને એનાથી અધ્ય મદત્તના અથા નીચે પ્રમાણે છે.

૪-લક્ષ્મીવલ્લભદૃત દુષ્પદ્મ આમા દેડે મુત્રની પાછળ તેનું મુદ્ગત ભાષાનું આપેલું છે આ અથનો મોટો ભાગ અન્ય ટીકાઓમા ઉપસખ્ય થતી ધ્યાઓને બનેલા છે. આ ટીકાને અને કાલિદાસાર્થની ધ્યા પણ કિ-મેરેલી છે. મારી પાસે દુષ્પદ્મની એક દરનાલખિત પ્રતિ છે પણ તે ખગળ અને અર્વાચીન છે. મ ૦ ૧૬૦૨.

૫-નળાની ગમે પદ્ધિઓ રચ્યે આપેલા ભાષાન્તર રૂપ એક નનામા લે મડતો દોષે ધ્યાસુન્દ અને મરખેતનું શુભગતી અપીદગ્ધુ તેના યોગ્ય-અથે દાખલ કરેલા છે. આ આગ્રહિમા મે તેને C નિશાનીથી અખ્યો છે આના લખત અમયમુદ્ગ મુનિ હતા— કદાચ તે હતા પણ દોષ સુદે ૧) મવત્ ૧૭૬૧

૬-કથાદિ વર્ણન એક દોષો આ પ્રતિ દંડિઆ ઓદિસ લાઈબ્રેરીની ન. ૧૫૬૬ ની છે કાલકથે પોતાના સાગનો ( Abstracts ) નેવાર કરવામા આ પ્રતિનો ઉપયોગ થો હતો.

મે નપામેતા અને કેવલ પ્રમને ઉપયોગમાં લીધેલા એવા ઉપયોગન  
મર્યાદા ઉભા ન નેના મર્યાદા પશુ અદિ પોષણ થો રાધાર ૬૫

૭-રિત્તિલક્ષ્મી દેવપિપ્પા મ ૧૬૮૧ મથસપ્પા-૪૫ ૦ ।  
શુદ્ધગની આ દામની પ્રતિ મે લેઈ છે

૮-યોગિવિજયનો સાખાગધ (૧) ૩૧૦ રટીવ અને પોનાના કપડાની  
પ્રસ્તાવનાના નવમા પૃષ્ઠ ઉપર આનો નિર્દેશ કરેલા છે

૯-૪૫૫૫૫૫૫૫ જુઓ ૩૧૦ શુદ્ધગનો સરકૃત દસ્તસિખિત પુસ્ત  
કાની ગોષ્ઠનો રીપોર્ટ ૧૮૭૨-૭૩

૧૦-મર્નિનના મથકની એક નનામી દીમની પ્રતિ (પ્રતિ  
અથવા ૫૫ ૧૩૮) આ પ્રતિ તૃતીય બેપગાધથી લખેલી છે અને તે મને  
કાંઈ ગેને ઉપયોગી નિવડી નથી. સવન ૧૭૫૬

દિલ્હીમાં મે માન મદદવિગૌરધિમાથી ઉનાગ આપ્યા છે પરંતુ  
મે મુખોધિમા અને ગિજીવનીમાથી ઉનાગ આપ્યા હતા પરંતુ મને સદેહ  
વિવારધિ મથકથી માધી પ્રાચીન દીમાગના ચમ્પોમાંજ સમજાતી આ  
પાણુ મે વધારે પોગર માર્યું છે

૪૫૫૫૫૫૫૫ એક અગ્રેજી ભાગ નંર ૨૦ ૩૧૦ રટીવ-સને પ્રકટ કર્યું છે ।  
જ્ઞાનપ્રધામા આજ મુખીમા પ્રમાણ ગણાતુ માત્ર આ એજ પ્રકાર ના  
મથકુ જે પરંતુ માર ગિજીવનીમાથી લખતુ પડે છે જેને માત્ર વધાય નથી  
એટલુજ નહીં પણ તે અવિશ્વસનીય પશુ છે જો કે એ એક ભાગ નંર ૨૦ છે  
પરંતુ વારતવિમા તે ભાગ નંર નથી એટલુજ નહીં પણ પહેલાં ભાગે તે  
બેદાગજીથી મથકી મરેતો એક મારાલ માત્ર જે આજે મથકનો ભાગ  
આગાનરમાં, મમાયા ત્રા વિગર રાજી ભાગ કરન સપારજનવા વધારે  
વિશ્વસનીય જે ઉનાગવામાં આ તે છે હાલુ કે એ પ્રમાણમાં ૩૧૦ રટી

૧ ૪૫૫૫૫૫૫૫ અને નવનવ આ ભાગ મદદા અને નવજ્ઞાન  
વિવરના છે અને માત્રથી આપામાંથી આપા વિગર રાજી છે આમાં એક  
પરિવિષ્ટ આપવામાં આવ્યું છે અને તેની અદર નૃત્યમવની આપા ઉપર  
વિવરના જે છે આગાનર રાજી ૩૧૦ રટીવ-સને રાજી આજે મ  
એસ ૨૫ ૧૮૪૮

વન્નન કાષ્ઠ પણ મહત્વનો ભાગ મુકી દેતા નથી મૂળમાં ત્યા ત્યા દ્વિવૃત્ત  
ભાગો આવે છે ત્યાં ત્યા તેઓ ભાષાન્તર કરવાને બદલે માત્ર વિવર્ણુ કરે  
છે. પરંતુ મામાચારીમાં તો નિર્ણયીજ આવત દષ્ટિગોચર થાય છે. ત્યા તો  
તેમણે તો મોટા ભાગોને ઉચ્ચારીજ દીધા છે, અથવા તો સહિષ્ણ રૂપમાં  
મુકી દીધા છે. એમાં અર્થની અપેક્ષા તરફ ભાગ્યેજ ધ્યાન આપનામાં  
આવ્યું છે ૧

વાસ્તવિકમાં ડૉ. સ્ટીવન્સનના પુસ્તકને, આજકાલ પ્રગટ થતા પ્રાકૃત  
—સંસ્કૃત ભાષાના ત્રણે નથા તેના ભાષાન્તરોની પદ્ધતિએ તપાસવું તે  
તેમને ખરેખર અન્યાય કરવા જેવું છે તારણ કે ત્રીસ વર્ષ પહેલાંનો તે  
સમય પર્વાન્ય સાહિત્યના અધ્યયનની આભ્યાસરચનાનો પ્રારંભિક કાળ હતો. ૨

૧ આ ઉકાણું ટિપ્પણમાં ડૉ. જોનાખીએ સામાચારીમાંના એક ગૂંચવળ,  
ડૉ. સ્ટીવન્સને જેણે તેજ સૂત્રના ભાષાન્તર સાથે, પોતાનું ભાષાન્તર તુલ-  
નાર્થે મૂકેલું છે પરંતુ આ અર્થે તે અનુપયોગી હોવાથી, અહીં આપ્યું  
નથી અનુવાદક.

૨ ડૉ. સ્ટીવન્સનનું પ્રાકૃતમાંના સખધી જ્ઞાન કેટલું બહુ મર્યાદિત હતું  
તે આપણે તેમણે જેણી માગવીભાષા ઉપગ્રની દીકા ઉપગ્રથી સહેલાઈથી  
સમજી શકીએ છીએ ૫ ૧૮૧ ઉપગ્ર તેઓ લખે છે કે ‘તિમલા’ અને  
‘માહાણી’ આ બન્ને પ્રથમાના રૂપો છે ૩ ૧૮૨ ઉપગ્ર તેઓ ‘કુચ્છિસિ’  
અને ‘મમણસિ’ ની અનુક્રમે ‘કુચ્છિસિ’ અને ‘મમણસિ’ના રૂપમાં જોડણી કરે  
છે અને ‘પાસિતાળ’ ને ‘પાગિતાળ’ કહે છે આટલું જ્યન તેમના પ્રાકૃતના  
જ્ઞાનના સખધમાં બસ છે સંસ્કૃતભાષા સખધી પણ તેમનું જ્ઞાન કેટલા  
હિયા દગ્ગતનું હતું તે કલ્પણતામાંના (૫ ૧૨) એ સંસ્કૃત કંઠગના  
તેમણે જેણે અંગ્રેજી ભાષાન્તરને, આગળ ૫ ૨૨ ઉપગ્ર આપેલા તેજ રૂક  
રાના મારા ભાષાન્તર સાથે સરખાવવાથી જણાઈ આવશે ડૉ. સ્ટીવન્સનનું  
ભાષાન્તર નીચે મુજબ છે — ‘હવે હું કલ્પસૂત્રના જ્ઞાનો હોજી ૩૩ છું.  
તેમનું નામ શ્રીસદ્ગાહુત્વામી હતું તે એક વિચક્ષણ ગુરુ હતા તેઓ  
પોતાના વિષયની ( ટિપ્પણ, મૂળ સપ્ત-પૂર્વ ) ચૈદ ગાખાના જણનાર હતા,  
અને વિચક્ષણ આચાર્ય હતા અહીં નામ સુચવાતા ત્રણે—દશાશ્વતરજ્ઞ,  
અષ્ટમા યજન, પ્રત્યાખ્યાનપ્રવાદ કે જેમાં તેમણે નવ શાખાઓ જોઈ—તેને,  
માર્ગદર્શક તરીકે રાખીને તેમણે આ કલ્પસૂત્ર બનાવ્યું હતું ’



ચાંત તેના આયુષ્યના ૧૮ મા વર્ષથી થાય છે. ૧ આ દિસાગ પ્રમાણે એ ગુર્વાવલીમા, વીર નિર્વાણનું ૮૯ મુ વર્ષ કે જેમા ભડ્યાહુની કારકીર્દની શરૂઆત થાય છે, તેને વિક્રમ સવત્ ૪ ની માથે સરખાવવામા આવેલું છે. વળી તેની અદર મીઠા બડ્યાહુથી માડીને સવત્ ૧૮૪૦ સુધીના સ્થવિગેની અનવગત નોંધ આપવામા આવી છે. અને તે ખરી પરપરાના આધારે ગોઠવેલી હોય તેમ દેખાય છે

આ ગુર્વાવલી અનુસાર પુષ્પદત (સમય-વી. મં ૬૨૩ થી ૬૮૩) પછી સંઘળા અગો નંદ ચંદ ગ્યા હતા તેમણે સમગ્ર પવિત્ર પ્રવચન પુસ્તકોમા લખાવ્યું હતું. તેમના અવસાનનું વર્ષ જે વી. સ. ૬૮૩ છે, તેને પણ વિક્રમના જન્મ વર્ષ તરીકે ગતાવવામા આવ્યું છે.

ભડ્યાહુના મ બધમા દિગજર પરપરા માટે લુઓ Lewis Rice. ભડ્યાહુ અને શ્રવણુ બેંગોલ, ઈન્ડિ એન્ટ. ૨ પૃ. ૧૫૩ કુર્ણાટકની દિગજર પરપરામા ભડ્યાહુને ઉત્તર દિ દુધ્યાનમાયી સ્વદેશ છોડી પગદેશ જતા મધના નેતા તરીકે જણાવ્યા છે અને પાટલીપુત્રના ગજ અન્ડશુભને તેમના એક દીક્ષન શાસ્ત્ર તરીકે જણાવેલ છે.



૧ દિપરોક્ત અનાનુસાર શ્રી મહાવીર અને વિક્રમના સવત્ની વચ્ચે ૮૮૮ વર્ષનું અંતર પડે છે અને તેથી મહાવીરનિર્વાણનો સમય ઈ સ પૂર્વે ૫૮૫ મા આવે છે આ દિસાબે આ સાદ અને સીદોનની તદબલ્કાનાનુસાર નિર્દોષ રીતે બુદ્ધનિર્વાણની સાદની વચ્ચે માત્ર બે જ વર્ષનો ફેર પડે છે.

# ❧ શ્રી કલ્પસૂત્ર ❧

( સુખખોદિકા )

## પ્રથમ વ્યાખ્યાન

ઉપાધ્યાયજી શ્રી વિનયવિજયજી મહારાજ કલ્પસૂત્ર ઉપર ટીકા લખતા પહેલાં મગળાચરણરૂપે પરમ કલ્યાણકારી શ્રી અર્હત પ્રભુને નમસ્કાર કરે છે અને કહે છે કે, બાળ અભ્યાસીઓને ઉપયોગી થાય એટલા માટેજ આ ટીકા લખવાને હું પ્રેરાયો છું મહિત પુરુષોના મનને આનંદ આપે એવી બીજી ઘણી ટીકાઓ કલ્પસૂત્ર વિષે ગ્રાહ્ય છે, એ વાત શ્રી વિનયવિજયજી મહારાજના ધ્યાન બહાર નથી તથાપિ તેઓમી કહે છે કે ચોડી બુદ્ધિવાળા મનુષ્યોને ભોધ થાય એવા દેતુથીજ આ જૂની ટીકા હું રચું છું અને મને આશા છે કે મારો એ પ્રયત્ન સફળ થશે

આ રથળે શ્રી વિનયવિજયજી મહારાજને વિષે કોઈ એવો પ્રશ્ન કરે કે બીજી અનેક સસ ટીકાઓ હોવા છતાં તમે આ પ્રવૃત્તિ શા માટે આદરી ? તેના જવાબમા ઉપાધ્યાયજી મહારાજ કહે છે કે સૂર્યના અગ્રહણતા તેજથી આખું જગત

પ્રકાશમાન થાય છે જ, પણ એ સૂર્યનો પ્રકાશ ભોયગમાં કે ગુફામાં બહુ ઉપયોગી નાવડતો નથી એવા સ્થાનોમાં તો દીવો અથવા દીપિકાજ આપણને ઠામ આવે છે વિશેષમાં તેઓથી કહે છે કે આ દીકામાં હું કંઈ ખાસ અર્થ કરવા માગતો નથી, તેમ નવી યુક્તિઓ પણ બતાવવા ઇચ્છતો નથી અને આવી દીકાઓ રચવાથી માફ પાંડિત્ય બહાર આવશે એવી આશા પણ રાખતો નથી. માત્ર બાળબુદ્ધિવાળા અભ્યાસીઓને માટે અર્થની વ્યાખ્યા રજુ કરવી એ શિવાય મારો બીજો કંઈ ઉદ્દેશ નથી. હું પોતે કંઈ મ્હોટો પડિત નથી. કેટલાકો માફ આ સાહસ નીરખી માફ ઉપહાસ પણ કરશે. પરંતુ મને ખાતરી છે કે સત્પુરૂષો મને હુમ્મી નહીં કહાડે. કારણ કે સત્પુરૂષો પોતે જ કહી ગયા છે કે “ બધાં શુભ કાર્યોમાં દરેકે પોતાની શક્તિ પ્રમાણે ફાળો આપવો જ લેખ્યો. ”

પૂર્વકાળે મુનિવરો નવકલ્પ વિહાર કરતા અને એ રીતે ક્રમે કરીને જે સ્થાનમાં ચાતુર્માસ રહેવાનું થાય ત્યાં ભાદરવા શુદ્ધિ પંચમીને દિવસે રાત્રિએ સાવતસરિક પરિક્ષમણુ દર્વા પછી એક થોડા સાધુ સૂત્રપાઠ ઉભે ઉભે બોલતા અને બીજા સર્વ સાધુ “ કલ્પસમ્મ પાવતિય કાઉસગ્ગ કરેમિ ” કહી, કાઉસગ્ગ કરી એ મુખપાઠ સાંભળતા. સાંપ્રતકાળે પરંપરાથી ગુરૂના આદેશ પ્રમાણે સાધુઓ ચાતુર્માસનું સ્થાન નક્કી કરે છે અને આનંદપુરમાં સૌ પ્રથમ સલા સમક્ષ કલ્પસૂત્ર વચાયા બાદ વર્તમાનકાળે મુનિવરો કલ્યાણ નિમિત્તે પાંચ દિવસના નવ વ્યાખ્યાનોમાં ( કલ્પધરથી માંડી ચાર દિવસ પર્યંત અનુક્રમે સવાર-અપોરના બળે વ્યાખ્યાન મળી આઠ વ્યાખ્યાન અને છેવટે સવત્સરીના દિવસે મૂળ બારસે સૂત્ર ) કલ્પસૂત્ર વાંચી સંભળાવે છે

## કુટુંબ એટલે શું ?

ક પસૂત્રમા જે ક પ શબ્દ આવેલો છે તેનો " આચાર " એવો અર્થ થાય છે ક પસૂત્રમા સુખ્યત્વે સાધુઓના આચાર વિશે વિવેચન છે તે આચારના દશ લેહ કરવામા આવ્યા છે - ( ૧ ) આચેલકય ( ૨ ) ઔદેશિક ( ૩ ) શમ્યાત ( ૪ ) રાજ પિઠ ( ૫ ) કૃતિકર્મ ( ૬ ) મત ( ૭ ) ન્યેષ ( ૮ ) પ્રતિક મણ ( ૯ ) માસક પ અને ( ૧૦ ) પર્યુષણ.

### આચેલકય

ચેલ એટલે વસ્ત્ર, અને અચેલક એટલે વસ્ત્રરહિત અચેલકનો ભાવ આચેલકય અચેલકપણ તીર્થ કરોને આશીને રહેલુ છે તેમા પહેલા આદિનાથ ભગવાન અને છેલા મહાવીર સ્વામીને શકેદ્રે અર્પણ કરેલા ' દેવદ્વ્ય ' વસ્ત્રના અપગમથી હમેશા અચેલકપણ જ છે \* અને બીજા તીર્થ કરોને વિશે સર્વદા સચેલકપણ - વસ્ત્રસહિતપણ છે કિરણાવલીના ટીકાકાર આ બાબતમા જરા જૂઠા પડે છે તેઓ કહે છે કે ચોવીશે તીર્થ કરોને શકેદ્રે અર્પેલા દેવદ્વ્ય વસ્ત્રના અપગમથી સર્વદા અચેલકપણ જ થટે છે પણ એ વિષય વિવાદાસ્પદ છે.

શ્રી અણ્ણતનાથ વિગેરે બાવીશ તીર્થ કરોના તીર્થના સાધુઓ ' સરલ ' અને ' પ્રાણ ' લેખાય છે તેઓ ધણા કીમતી અને ભાતભાતના રગવાજા વસ્ત્રો વાપરી શકતા તેથી તેમને સચેલક કહેવામા, કાંઈ હરકત નહીં તેમજ દેટલાક સાધુઓ ' વેત અને અમુક માપવાજા વસ્ત્રો ધારણ કરતા હોવાથી તેમને અચેલક પણ કહી શકાય આ રીતે બાવીશ તીર્થ કરોના તીર્થના

\* તીર્થ રોજ જ્યારે દીડા ને જ્યારે દ એ દેવદ્વ્ય વસ્ત્ર ભગવતને અને મોકે છે



સાધુઓને વિષે અચેલક કલ્પ અનિયતપણે ગહેલો છે. શ્રી  
 ઋષભદેવ અને શ્રી વીરપ્રભુના તીર્થના ચતિઓ સ્વેત અને  
 પરિમાણવાળાં છાંય વસ્ત્રો ( ડુંગ્રીથી ચાર આગળ નીચા અને  
 ઠીંચણથી ચાર આગળ ઉંચો એવો સાડા ચાર હાથનો ચોળપટો  
 અને સાડા ચાર હાથનો કલ્પડો-કપડો તથા એક વેંત અને  
 ચાર આગળની સુહૃપત્તી ) ધારણ કરનારા હોવાથી તેમને  
 હંમેશા અચેલકપણું જ ઘટે છે કેમકે પૃથ્વી કે છાંય અને સ્વેત  
 વસ્ત્રોનો ઉપલોગ કરવા છતાં, પહેલા અને છેલ્લા તીર્થકરના  
 સાધુઓને વિષે અચેલક કલ્પ શી રીતે ઘટાવી શકાય ? તેના  
 જવાબમાં કહેવું જોઈએ કે જે વસ્ત્ર છાંય અને તુચ્છ હોય તે  
 કથા હિશાબમાં ગણાતું નથી, એટલે વસ્ત્ર હોવા છતાં પણ  
 વસ્ત્રગૃહિત જ ગણાય દાખલા તરીકે એક નાનું પોતીચું પહેરી  
 નદી ઉતરી આવનારને આપણે પૂછીએ કે-“ તમે નદીમાં થઈને  
 શી રીતે આ પાર આવ્યા ? ” તો તે જવાબમાં એટલું જ કહે  
 કે-“ અમારે બધાં લુગડાં ઉતારીને નદી ઉતરવી પડી. ” તેવી  
 જ રીતે દરેક અથવા ધોળીને ત્યાં ત્યારે આપણે વસ્ત્રની ઉતા-  
 વળ કરવા જઈએ છીએ ત્યારે પણ એમજ કહીએ છીએ કે-  
 “ભાઈ ! હવે પહેરવાને માટે મારી પાસે બીલકુલ વસ્ત્ર નથી, માટે  
 મારાં વસ્ત્રો જલદી ધોઈ અથવા શીવી આપો તો ઠીક.” બરા-  
 બર, એ જ રીતે પહેલા અને છેલ્લા તીર્થકરના તીર્થના સાધુ-  
 ઓને વસ્ત્રો છતાં ખરી રીતે તો અચેલકપણું જ છે.

### ઔદેશિક કલ્પ.

ઔદેશિક કલ્પ આધાકર્મી કલ્પથી ઓળખાય છે. જે કેમકે  
 એક સાધુને ઉદેશીને, અથવા તો સાધુના સમુદાયને નિમિત્તે,  
 અશન, પાન, આદિમ, સ્વાદિમ, વસ્ત્ર, યાત્ર અને ઉપાશ્રય વિગેરે

તૈયાર કરેલા હોય તો તે પહેલા અને છેલા તીર્થ કરના તીર્થમા કોઈપણ સાધુને ન કહે કોઈ એક સાધુને ઉદેશીને, કે કોઈ એક સાધુના સમુદાયને ઉદેશીને કે કોઈ એક ઉપાશ્રયને ઉદેશીને કોઈપણ વસ્તુ તૈયાર થઈ હોય તો તે સાધુ, સમુદાય કે ઉપાશ્રયના સાધુને તો કામ ન જ આવે, પણ કોઈપણ સાધુને માટે તે યોગ્ય ન ગણાય. બાદી બાવીસ તીર્થ કરેલા તીર્થમા તો જે સાધુ વિગેરેને ઉદેશીને કરેલું હોય તે તેને જ કામ ન આવે, પણ બીજાને તો કહે

### શાસ્ત્રાતર કલ્પ

શાસ્ત્રાતર એટલે જે શાસ્ત્રાએ સાધુ ઉતર્યા હોય તે શાસ્ત્રાને સ્વામી નેના નીચે બતાવેલા બાર પ્રકરના પિંડ સર્વ તીર્થકરેના તીર્થમા કોઈ પણ સાધુને કહે નહીં બાર પિંડનાં નામ — (૧) આહાર (૨) પાણી (૩) ખાદિમ (૪) સ્વાદિમ (૫) વસ્ત્ર (૬) યાત્ર (૭) કાળગ (૮) રત્નેહરણ (૯) નૌય (૧૦) અસ્તરો (૧૧) નખ તથા દાંત મુધારવાનું અસ્ત્ર (૧૨) અને કાન મુધારવાનું સાધન જો એ બાર પિંડમાથી, ઉપાશ્રયના સ્વામી પાનેથી કંઈ પણ સ્વીકારે તો તેથી કોઈ વાર અને સ્વીકૃતિ (સંકોષ નાહાર) પ્રસંગ ઉપસ્થિત થાય તેમજ સાધુઓને ઉપાશ્રય મળવો ફરજિયાત થઈ પડે તે સિવાય બીજા પણ કોઈ લાગવાનો સંભવ રહે.

ઉપાશ્રયનો સ્વામી શાસ્ત્રાતર કુચારે ન થાય ? સાધુ બાળી રાત્રિ જાગતા રહે અને પ્રાત્ર કાળે બીજો કોઈ સ્થાને નિતિકમણ (પટિલેદણ) કરી આવે તો મૂળ ઉપાશ્રયનો સ્વામી શાસ્ત્રાતર મતો નથી અને તેથી તેના ઘડના આહાર પાણી કહે. ૫૧ છ જો સાધુઓ મૂળ ઉપાશ્રયમા નિદ્રા છે અને પ્રાત્ર કાળમા

ખીન્ને સ્થાને જઈ પ્રતિક્રમણ કરી આવે તો એ ખન્ને ઉપાશ્રયના સ્વામી શર્યાતર થાય.

શર્યાતરની કઈ વસ્તુ ખપે ? આગ્નિની ઇચ્છાવાળો ઉપધિ સહિત શિષ્ય, તૃણ, ડગલ ( માટીનું ઢેકું ) માત્ર કરવાની કુંઠી, ભસ્મ, પાટલો, ખાન્નેઠ, ગર્યા, સસ્તારો અને લેપ વિગેરે વસ્તુઓ શર્યાતરની ખપે

### રાજપિંડ કલ્પ.

રાજપિંડમાં સેનાપતિ, પુરોહિત, નગરશેઠ, મંત્રી, સાર્થ-વાહ વિગેરે જેને હોય અને જેનો રાજ્યાલિપેક કરાવેલો હોય એવા રાજાનું પિંડ આવી જાય છે. એ રાજપિંડ ન ખપે. રાજપિંડ આઠ પ્રકારનો છે.—(૧) અશન, (૨) પાન (૩) આદિમ ( ૪ ) સ્વાદિમ ( ૫ ) વસ્ત્ર, ( ૬ ) પાત્ર, ( ૭ ) કળણ અને ( ૮ ) રજ્જીહરણ પહેલા અને છેલ્લા તીર્થ કરના તીર્થના સાધુઓને રાજ્યના સેનાપતિ, પુરોહિત, નગરશેઠ, મંત્રી, સાર્થવાહ કે રાજાના પોતાના, ઉપર કહેલા આઠ પિંડમાંથી ટોઈ કદપે નહી. કારણ કે રાજા પાસે આવવા-જવામા સામંતો વિગેરે તરફથી સાધુને પોતાના સ્વાધ્યાયમાં ખલેલ પહોચે વળી કેટલાકો સાધુઓના શુકનને અપશુકન ગણતા હોવાથી સાધુના શરીરને વ્યાધાત થવાનો પણ સંભવ રહે છે તે સિવાય સાધુઓ જો ગળાઓ અને તેમના મુસદ્દીઓ પાસે વારવાર આવ-જા કરે તો સાધુઓને ખાવાની લાલચ કદાચિત્ લાગુ પડે અને તેથી સાધુવર્ગની લઘુતા અને નિંદા વિગેરે થવાનો સંભવ રહે. એટલા માટે રાજપિંડનો નિષેધ કરવામા આવ્યો છે. ખાડી ખાવીશ તીર્થ કરેના સાધુઓ હ મેશા સરળ અને પ્રાજ્ઞ હોવાથી તેમને ઉપર કહેલા દોષો સંભવતા નથી, માટે તેમને રાજપિંડ કદપે છે.

## કૃતિકર્મ કટપ

કૃતિકર્મ એટલે વડના તેજ પ્રકાશની છે (૧) અચ્યુત્યાન અને (૨) દ્વાદશાવર્ત સર્વ તીર્થ કરોના તીર્થમાં સાધુઓ વડનાનુ ધારણ દીક્ષાપર્યાય પ્રમાણે રાખે અર્થાત્ નવો દીક્ષિત જમે તેટલો વિદ્યાન કે વયોવૃદ્ધ હોય તો પણ પ્રથમ દીક્ષિત થએલા સાધુને વડના કરે સાધ્વી કદિ લાખા વખતથી દીક્ષિત થયેલા હોય તો પણ તે નવા દીક્ષિત સાધુને વડના કરે કારણ કે ધર્મ પુરૂષપ્રધાન છે

## મત કૃપ

મત એટલે અહીં મહામત સમજવાના છે બાવીસ તીર્થ કરના સાધુઓને ચાર મહામત હોય છે કારણ કે તેઓ શ્રીન પરિબ્રહ્મ માને છે અને પશ્ચિદના પશ્ચિખાણનો સાથે / શ્રીનુ પશ્ચિખાણ થઈ ગયું એમ સમજે છે તેથી તેમને અપરિવૃદ્ધિત સ્ત્રી સાથે ભોગનો અમભવ છે પહેલા અને છેલ્લા તીર્થ કરોના સાધુઓને તેવા જ્ઞાનનો અભાવ હોવાથી તેઓ ચારને બદલે પાંચ મહામતનો સ્વીકાર કરે છે પહેલા અને છેલ્લા તીર્થ કરના સાધુને ૮૬ રાત્રિભોજનમન મૂંડગુણમાં છે અને બાવી બાવીસ જિનના સાધુને રાત્રિભોજનમન ઉત્તરગુણમાં છે

## ન્યેષ્ટ કૃપ

ન્યેષ્ટ એટલે વડેરાનો કૃપ, કિંવા વૃદ્ધ અને હપુનો વ્યવહાર પાલ અને છેલ્લા તીર્થ કરના વારામ વડીદીક્ષાના દિવસથી ( છેલ્લાપચાનીય રાત્રિ-ઉપરચાપનાથી ) ન્દાના-મ્દોટાપણ મળાય છે અને બાવીસ તીર્થકરના વારામ જનિ ચાર વર્ષનુ ચાન્નિ હોવાથી દીક્ષાના દિવસથી ન્દાન-મ્દોટાપણ મળાય છે

હવે જે પિતા અને પુત્ર, માતા અને દીકરી, રાજા અને પ્રધાન તથા શ્રેષ્ઠ અને નોકર સાથે જ દીક્ષા લે, સાથેજ યોગ વહે અને સાથેજ વડીદીક્ષા લે તો તેમને ઘણું વૃદ્ધ શી રીતે સ્થાપવા ? તેના જવાબમા કહેવાનું છે, જે પિતા વિગેરે વૃદ્ધ પુરૂષો અને પુત્ર વિગેરે ન્હાનાઓ પદ્મસ્થવનિકાય, અન્વયન અને યોગોદ્વહન-યોગ વહેવા વિગેરેની ક્રિયા કરીને એકી સાથે યોગ્યતાને પ્રાપ્ત થયા હોય તો તેઓને અનુક્રમે સ્થાપિત કરવા. અને ધારે કે તેમાં થોડું અંતર રહી જતું હોય તો જરા વિલંબ કરવો અને બનતાં સુધી પિતા વિગેરે વૃદ્ધ પુરૂષોને અગ્રપદે સ્થાપિત કરવા. કારણ કે એટલી છૂટછાટ મૂકવામાં ન આવે તો પિતા વિગેરે વૃદ્ધોને પુત્રાદિક ઉપર કદાચિત્ અપ્રીતિ થાય. પુત્ર વિગેરે જે બહુ કુશાચળુદ્ધિવાળા હોય અને પિતા વિગેરે બુદ્ધિમા પછાત હોય તો સ્વાભાવિક રીતેજ તેમની વચ્ચે મ્હોટું અંતર પડી જાય. એવે પ્રસંગે વૃદ્ધ પિતાદિકને આ પ્રમાણે શાંતિથી સંબોધવા:—“ હે મહાભાગ ! તમારો પુત્ર બુદ્ધિમાન છે, પણ તમારી ખાતર બીજા ઘણા સાધુઓથી પાછળ પડી જશે, અને બીજા સાધુઓથી ન્હાનો ગણાશે હવે જે તમે અનુજા આપતા હો તો તેને જ્યેષ્ઠ તરીકે સ્થાપીએ. તમારો પુત્ર જ્યેષ્ઠ ગણાય તેમાં એકલા તમારા પુત્રનુંજ નહીં પણ તમારૂંજે ગૌરવ છે.” એ રીતે સમન્નવવાથી જે વડીલ પુરૂષો રજા આપે તો પુત્ર, પુત્રી, નોકર વિગેરેને પ્રથમ સ્થાપવા અને રજા ન આવે તો ન સ્થાપવા.

### પ્રતિક્રમણ કલ્પ.

બાવીસ તીર્થ કરના સાધુઓ તો પોતાને અતિચાર લાગે ત્યારે જ પ્રતિક્રમણ કરે, પણ પહેલા અને છેલ્લા તીર્થ કરના

મુનિઓએ તો અતિથાર લાગે યા ન લાગે તો પણ નિરતર પ્રતિક્રમણ કરવું જ જોઈએ મધ્યમ બાવીસ તીર્થ કરેના ચતિઓને તો દેવગ્રી અને રાઈ એવા જોજ પ્રતિક્રમણ હતા, પણ પહેલા અને છ લા તીર્થ કરના સાધુઓ તો દેવસી આદિ પાંચ પડિક્રમમણ્યા કરે

### માસ કલ્પ

બાવીસ તીર્થ કરેના મુનિઓ સરળ અને પ્રાણ હોવાથી તેમને માસ ક પનો નિયમ નથી જો તેમને એકજ સ્થળે રહેવાથી લાભ જણાય તો પૂર્વ કોટી મુધી-વણા કાળ પર્યન્ત, ત્યાં ને ત્યાં રહે. પરંતુ પહેલા અને છેલ્લા તીર્થ કરના મુનિઓ તો એક સ્થાને એક માસથી વધુ વખત રહી શકે નહીં, માત્ર ચોમાસાના ચાર મહિના એક સ્થળે રહે જો માસક પનો નિયમ તેઓ ન જાળવે તો લોકોમા મુનિની લઘુતા થાય, લોકોપકાર ન કરી શકે, દેશ-વિદેશનું જ્ઞાન ન થાય અને પોતે સ્વાધ્યાયમા પુરૂ લક્ષ ન આપી શકે કઠાચ દુર્લભ કે અશક્તિ વિગેરે કારણોને લીધે વધારે સમય રહેવું પડે તો છેવટે વસતિ પાલટણું કરે, પાટો કે ચેરી પલટાવે, અથવા ઘર પલટાવે, કિંવા સથારાની ભૂમિ પણ પલટાવી નિયમની રક્ષા કરે

### પર્યુષણા કલ્પ

પરિ એટલે સમસ્તપણે અને ઉપણા એટલે રહેવું પર્યુષણા એટલે સમસ્તપણે રહેવું તે, અને તે શિવાય પર્યુષણા નામનું વાર્ષિક પર્વ એવા જન્મે અર્થ થાય છે પર્યુષણા નામનું વાર્ષિક પર્વ બાદ્રપદ માસની શુકલ પાંચમે અને કાલિકાચાર્ય યથા પછી બાદ્રપદની શુકલ ચતુર્થીએ જ થાય છે \*

\* પ્રથમ સાંવત્સર પવ બાદરવા શુદ્ધ પચમીનું જ હતું પણ મર

સમસ્તપણે રહેવારૂપ જે પર્યુષણ કલ્પ છે તેના બે પ્રકાર છે:—( ૧ ) સાલબન અને ( ૨ ) નિરાલબન. નિરાલબન એટલે કારણના અભાવવાળો. તે નિરાલબન પર્યુષણ કલ્પના પણ ( ૧ ) જઘન્ય અને ( ૨ ) ઉત્કૃષ્ટ એવા બે ભેદ છે.

જઘન્ય:—સાંવત્સરિક પ્રતિક્રમણથી માંડી કાર્તિક આતુર્મા સના પ્રતિક્રમણ સુધી સ્ત્રીતેર દિવસના પરિણામવાળો.

ઉત્કૃષ્ટ:—અષાઢ ચોમાસી પ્રતિક્રમણથી માંડી કાર્તિક ચોમાસી પ્રતિક્રમણ સુધી ચાર માસનો આ બન્ને પ્રકારનો નિરાલબ પર્યુષણકલ્પ સ્થવિરકલ્પીઓ માટે છે, બાકી જનકલ્પીઓને તો એક નિરાલબન આતુર્માસિક જ કલ્પ છે—અર્થાત્ કોઈ કારણને લીધે સાલબન પણ થાય

જે ક્ષેત્રમા માસકલ્પ કર્યો હોય તે જ ક્ષેત્રમાં આતુર્માસ કરવાથી અથવા આતુર્માસ કર્યા પછી માસકલ્પ કરવાથી છ માસનો કલ્પ થાય, તે પણ સ્થવિરકલ્પીઓને જ ઉચિત છે અને પાંચ પાંચ દિવસનો ઉમેરો કરી ગૃહસ્થોને જણાવવાનો કે ન જણાવવાનો અધિકાર અહીં લંબાણથી લખ્યો નથી કારણ કે સંઘની આજ્ઞાથી તે વિધિ હાલમા ઉઠેદ થઈ ગયો છે કલ્પકરિણાવળી વિગેરે ટીકાઓમા તે જોઈ લેવો

પર્યુષણ કલ્પ, પ્રથમ અને છેલ્લા તીર્થ કરના તીર્થમાં નિયત છે અને બાકીના બાવીસ તીર્થ કરોના તીર્થમાં અનિયત છે કારણકે મધ્યમ તીર્થ કરોના સાધુઓ તો દોષનો અભાવ હોય તો એક ક્ષેત્રમા દેશ ઉણી પૂર્વ કોટી સુધી રહે છે અને દોષ જેવું

---

શુવિરોપથી શ્રી શ્રવિશયાર્ય મહારાજે અંતરા વિચિત્ર કલ્પસે સુત્રવચનને અવગ્રહી શુદ્ધ ૪ નુ પ્રવર્તાવ્યુ અને તે સર્વ સાધુઓએ માન્ય રાખ્યુ બુદ્ધો નિશ્ચય ચુર્ણિ—દશમોદેશક

જણાય તો એક માસકે પ પણ કરતા નથી એવી રીતે મહાવિદેહ દેવતા પણ બાવીસ તીર્થ કરોની જેમ જ મર્વ તીથ કરોના ઠ પની વ્યવસ્થા જાણી લેવી

ઉપર કહેલા દશ ઠ પો શ્રી ઋષભ પ્રભુ તથા શ્રી વર્ધમાન સ્વામીના તીર્થમા નિયત છે અને બાવીસ તીર્થ કરોના તીર્થમા પહેલો અચેલક કટપ, બીજો ઔદેશિક કટપ, ત્રીજો પ્રતિકમણ મ્દપ ચોથો રાજપિઠ ઠ પ, પાચમો માસ કટપ અને છઠ્ઠો પર્યુષણ ઠ પ એ પ્રમાણે છ ઠ પનો કાર્ષ નિશ્ચય નહીં, બાકી શય્યાતર ઠ પ, ચતુર્મત, પુરુષજયેષ, અને કૃતિકર્મ એ ચાર કટપ નિશ્ચયે હોય છે એ રીતે દશ ઠ પોનો નિયત અને અનિયત વિભાગ જાણ્યો.

મોક્ષમાર્ગ એકજ હોવા છતાં આચારભેદ કેમ ?

આ સ્થળે એવો પ્રશ્ન ઉઠશે કે મર્વ કોઇને માટે સાધવા-યોગ્ય એક માત્ર મોક્ષમાર્ગ જ છે, તો પગી તેમા પહેલા તથા છેલા તીર્થ કરના સાધુઓ અને બાકીના બાવીસ તીર્થ કરના સાધુઓ વચ્ચે આવો આચારભેદ શા માટે ઈવો જોઇએ ? તેનું સમાધાન નીચે આપીએ છીએ —

આચારભેદનું મુખ્ય કારણ જીવવિશેષ છે શ્રી ઋષભ પ્રભુના તીર્થના જીવો મરણ સ્વભાવી અને જડ હોવાથી તેમને ધર્મનો જોધ સ્હેલાઈથી થઈ શકતો નથી, કારણ કે જડનાનું નિવારણ કરવું બહુ આકરૂં હોય છે શ્રી વીરપ્રભુના વારાના જીવો વક અને વગી જડ હોવાથી તેમને ધર્મનો જોધ તથા ધર્મનું પાલન એ બન્ને દુષ્કર થઈ પડે છે બાકી બાવીસ તીર્થ કરના સાધુઓને તો ધર્મનો જોધ પણ મરણતાથી થાય છે, અને તેનું પાલન પણ તેઓ બહુ સારી રીતે કરી શકે છે કારણ કે તેઓ મરણ અને



પ્રાન્ન હોય છે. ઉપર કહી તેવી સરળતા, જડતા અને વક્રતાને દીધેજ મોક્ષમાર્ગ એકજ હોવા છતાં આચારભેદ પડે છે.

સરળ સ્વભાવ અને જડતાનું દંષ્ટાન્તઃ—પ્રથમ તીર્થિક-રના વારાના કેટલાક સાધુઓ એકવાર જહારથી બહુ મોડા આવ્યા, એટલે શુરૂએ તેમને પૂછ્યું કે—“ મુનિઓ ! આજે તમને રોજ કરતા કેમ વધારે વખત લાગ્યો ? ” મુનિઓએ કંઈ પણ વાત છુપાવવાને બદલે જેવી હતી તેવીજ વાત સરળ સ્વભાવે કહી સંભળાવી કે—“ ભગવન ! આજે માર્ગમાં કેટલાક નટ લોકો ભ્રમભ્રમતા ખેલ કરતા હતા તે જોવા અમે ઉભા રહ્યા અને તેથી અહીં આવવામાં વધારે વિલંબ થઈ ગયો. ”

શુરૂએ ઉપદેશ આપ્યો—“ નટનાં ખેલ કે નૃત્ય જોવાનો આપણો સાધુનો આચાર નથી. ”

શિષ્યોને પોતાની ભુલ સમજાણી. તેથી તેમણે “ બહુ સાડ ” કહી એ આજ્ઞા માથે ચડાવી

એ વાતને થોડા દિવસ થઈ ગયા એક વખતે પ્રથમની જેમ પેલા મુનિઓ જહારથી બહુ મોડા આવ્યા, શુરૂએ પૂછ્યું કે—“ મુનિઓ ! આજે કેમ બહુ વાર લાગી ? ” આ વખતે પણ મુનિઓએ પ્રથમની માફક જે બન્યું હતું તે ખરેખર કહી દીધું કે—“ આજે એક નટડીનો ખેલ જોવા ઉભા રહ્યા, તેથી વધારે વખત નીકળી ગયો. ” શુરૂએ આગલા એવા જ એક પ્રસંગની યાદ આપી કહ્યું કે—“ તમને મેં થોડા દિવસ ઉપરજ નટનાં નૃત્ય કે ખેલ જોવાની મનાઈ નહોતી કરી ? તો પછી આ વખતે પણ તે જોવાને કેમ ઉભા રહ્યા ? ” શિષ્યોએ બહુજ નિખાલસ દીલે જવાબ દીધો કે “ તે વખતે તો આપે નટ જોવાનો નિષેધ કર્યો હતો, પણ નટીનો ખેલ જોવાનો કંઈ નિષેધ નહોતો કર્યો ! ”

આખરે શુરૂંએ કહ્યું કે—“બુદ્ધિની જડતાને લીધે જ તમે મારા કહેવાનો અર્થ ન સમજી શક્યા નટનો નિવેધ થયો તેની સાથે નટીનો નિવેધ પણ થઈ જ ગયો એમ તમારે પોતે સમજી લેવું જોઈતું હતું ”

મુનિઓએ જવાબ દીધો કે —“શુરૂં, અમે એવું સમજીએ નહીં હવેથી અમે નટ કે નટીનો ખેલ જોવા ઉભા નહીં રહીએ ” જડતાને લીધે ખોટી દયા આતવી —

કાકણ દેશના એક વૃદ્ધ પુત્રે સસારમા વૈરાગ્ય ઉપજવાથી પોતાનું ઘરખાર તથા પુત્રપરિવારનો ત્યાગ કરી વૃદ્ધાવત્યામા દીક્ષા લીધી એક દિવસે કથકિલ્લ જઈ આગ્યા પછી ધર્માપચિક્રી પકિલ્લમતા કાઉસગમા ઘણો વખત નીકળી ગયો, તે જોઈ શુરૂંએ પૂછ્યું —“ મનિજી, આજે કાઉસગમા કેમ વધારે સમય થઈ ગયો ? ”

સાધુજીએ સરળ સ્વભાવે ઉત્તર આપ્યો કે —“શુરૂંદેવ ! આજે કાઉસગમા જીવદયા ચિતવતો હતો તેથી સ્કેજ વધારે વિલંબ થઈ ગયેલ ”

શુરૂંએ પુનઃ પૂછ્યું —“ કયા પ્રકારની જીવદયા ચિતવતા હતા તે જરા કહો તો ખરા ? ”

મુનિજીએ પ્રથમની જેમ બહુ જ સરળભાવે કહી નાખ્યું કે —“ત્યારે હું ગૃહસ્થાશ્રમમા હતો ત્યારે વર્ષાકાળ આવતા માગ તમામ ખેતરો ખેડી નાખનો, સૂક કરતો, નમમા રોપા ઉખેડી દેદી દેતો અને એ રીતે એટલી કાળજી રાખતો કે મારા ઘરમા ખૂબ ધાન્ય એકઠું થતું અને અમે સર્વે સુખ-આનંદમા દીવસો કા’તા. પણ મારા પુત્રો મારા જેટલા કાળજીવાળા નથી, અરેરે ! તેમને ખેતીવાડીનું જરાયે જ્ઞાન નથી તેઓ જો મારા

જેવી ખેડ કે સૂડ નહીં કરે તો તેમની કેવી ખુરી દશા થશે ! એ રીતે તેમની ખુરી દશાનું ધ્યાન કરતો તેમની દયા ચીંતવતો હતો, તેથી કાઉસગ્ગમા વધારે વખત નીકળી ગયો.”

ગુરુએ મુનિશ્રીની જડતાનું નિવારણ કરતાં કહ્યું કે.—“હે મહાભાગ ! સંસાર છોડ્યા પછી એવી રીતે ખેતરોનું કે પુત્ર પરિવારનું ધ્યાન કરવું ઉચિત નથી. તમે જેને દયા ચિંતવી એમ કહો છો એ કંઈ ખરી દયા નથી, પણ વસ્તુતઃ તમે મિથ્યાત્વરૂપ પાતકજ્ઞ ધ્યાનું છે કેમકે પાપ વિના ખેતીનો ધંધો થઈ શકે નહીં.”

મુનિશ્રીને પોતાની ભૂલ સૂઝી. તેમણે મિચ્છામી હુકકડં કંઈ પોતાના પાપની શુદ્ધિ કરી વાળી.

જડ અને વક્ર સ્વભાવનું દ્રષ્ટાન્ત—

વીરપ્રભુના વારાના થોડા મુનિઓ સ્થડિલ ગયા હતા. તેઓ માર્ગમા એક નટને નૃત્ય કરતો જોઈ ઉભા રહ્યા અને ગુરુશ્રીએ જ્યારે વિલંબથી આવવાનું કારણ જાણવા માગ્યું ત્યારે તેમણે કહ્યું કે “વચ્ચમાં એક નટ નૃત્ય કરતો હતો તે જોવાને ઉભા રહ્યા તેથી જરા વધારે વખત નીકળી ગયો.” ગુરુશ્રીએ શિષ્યોની જડતા દૂર કરવા કહ્યું કે “કોઈપણ નટનાં નૃત્ય કે ખેલ જોવાનો મુનિને અધિકાર નથી તમે એવું નૃત્ય જોવા ઉભા રહ્યા એ ઠીક ન કહેવાય” શિષ્યોએ એ વાત તરત સ્વીકારી અને હૃદયને માટે મિચ્છામી હુકકડં દીધું. પછી થોડા દિવસ વીતતા એજ મુનિઓ, કોઈ નટીનું નૃત્ય જોવા ઉભા રહ્યા અને ગુરુશ્રીએ વિલંબનું કારણ પૂછ્યું તે વરે તેઓ સીધી રીતે જવાબ આપવાને બદલે વક્રપણે આડાઅવળા ઉત્તર આપી મૂળ વાતને ઉડાડી દેવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા આખરે સાચી વાત

બહાર આવી ગુરુજીએ શિષ્યોની જડતા અને વકતા બદલ  
ભારે ઠપકો આપ્યો એટલે શિષ્યો ભાવી ઉઠ્યા કે —“પ્રથમ તો  
તમે જ બૂલ કરી જ અને વળી પાછા અમને ઠપકો આપો છો  
એ કેવો અન્યાય ? ! તમે તો અમને નટનું નૃત્ય ભોવાની મનાઈ  
કરી હતી, નટીનું નૃત્ય ન ભોવાનું તમે ક્યારે કહ્યું હતું ?  
અમને શુ ખબર પડે કે નટનું કે નટીનું ભેમાથી કેાઈનું નૃત્ય  
ન ભોવાય ? એવું હોય ત્યારે તમારે અમને ચોખ્ખે ચોખ્ખી વાત  
કહી દેવી ”

વણિક પુત્ર વિનય બાળવે છે !

એક શેઠને ભારે અવિનયી પુત્ર હતો તેને બોલવાનું કે ચાલ  
વાનું કશુંય જ્ઞાન ન હતું વિવેક-વિનયનો તો તેનામાં છાટોય નહોતો.  
તે ગમે તેવા મ્હોટા માણસનું મ્હો તોડી લેતો અને ન બોલવા  
જેવા વેણે બોલી નાખતો એકદા તેના પિતાએ તેને શિખામણ  
આપતા કહ્યું કે —“જો બેટા, આમ ઉદ્વેગ યર્ષાએ તે ઠીક નહીં  
બનતા સુધી કેાઈ વડીલ કે પૂજ્ય પુરૂષને તારે માથે જવાબ  
ન આપવો અને કેાઈ કંઈ કહે તો છાનામાના ‘સાબગી બેઝી  
રહેવું ’ પુત્રે પિતાની શિખામણ ગાઠે બાધી લીધી તેણે કેા  
ઈને સામે જવાબ ન આપનાનો નિશ્ચય કર્યો

એક દિવસે માળાપ કંઈ કારણવશાત્ ઘરની બહાર ગયા  
ઘરમાં પુત્ર એકલો હતો તેથી કમાડ બરાબર બંધ કરી,  
અદરથી સાકળ ચઢાવી બેઝી રહ્યો. પછી જ્યારે થોડા વખત પછી  
માળાપ ઘર પાછા વળ્યા ત્યારે તેમણે પુત્રને ઘણા સાદ કર્યા  
પણ પુત્રે તેનો બીલકુલ જવાબ ન આપ્યો માળાપ સાદ પાડીને  
કટાગી ગયા એટલે પિતાએ લી ત બોળગી મહાકંપે ઘરમાં  
પ્રવેશ કર્યો ! તેણે બેચુ તો પુત્ર એ ગમે વખત બેઠો બેઠો

હત્રી-નાથી રહ્યો હતો. પિતાએ પૂછ્યું કે:—“તે અમારા આટલા બધા સાદનો કંઈ જવાળ કેમ ન આપ્યો ?” પુત્રે તુરતજ કહ્યું કે “તમે પોતે જ મને નથી કહ્યું કે કોઈ વડીલ પુરૂષને સામો જવાળ ન વાળવો ?” પિતાને પોતાના પુત્રની વક્તા અને જડતા માટે બહુ ખેદ થયો.

**સરળ અને પંડિત મુનિનું દ્રષ્ટાન્ત—**

શ્રી અશ્વત્થામા વિગેરે બાવીસ તીર્થંકરોના વારાના મુનિઓ કેવા સરળ અને પંડિત હોય છે તે નીચેના દ્રષ્ટાન્તથી જણાશે:—

શ્રી અશ્વત્થામા લગવાનના કેટલાક મુનિઓ નટનું નૃત્ય જોઈ લાંબે વખતે ઉપાશ્રયમાં આવ્યા. તે વારે શુરૂણએ પ્રશ્ન કર્યો કે—“મુનિઓ, આજે વધારે વખત કેમ લાગ્યો ?” જવાબમાં મુનિઓએ નટના નૃત્યની વાત સંપૂર્ણ સરળભાવે કહી સંભળાવી. તે પછી શુરૂણએ નટનું નૃત્ય નહીં નીરખવાનો ઉપદેશ આપ્યો. તે સર્વ મુનિવરોએ અંતઃકરણપૂર્વક કબુલ રાખ્યો. તે પછી થોડા દિવસ નીકળી ગયા. એકદા તેજ મુનિઓ સ્થાંડિલથી પાછા ફરતા હતા તે સમયે એક નટી નૃત્ય કરતી હતી. તે નૃત્ય જોવાની અને રહેજ ઉભા રહેવાની ઈચ્છા થતાંજ તેમને શુરૂણનો ઉપદેશ યાદ આવ્યો. તેમણે પોતાના મનથી જ નિશ્ચય કરી વાળ્યો કે જો કે શુરૂણએ નટના ખેલ જોવાની મનાઈ કરી છે, પણ નટના ખેલમાં નટીનું નૃત્ય પણ જરૂર આવી જાય. એટલા માટે એવા પ્રકારનું કોઈપણ નૃત્ય કે ખેલ જોવાનો આપણો આચાર નથી. નટી તો ખાસ કરીને ન જોવાય. કારણ કે તે સ્ત્રી હોવાથી રાગ થવાના અત્યંત કારણરૂપ છે. એ પ્રમાણે વિચાર કરી પોતે પોતાની મેળેજ તે સ્થાને ઉભા ન રહેતાં એકદમ ઉપાશ્રય તરફ ચાલી નીકળ્યા.

વક્તા અને જડતા હોય ત્યાં ધર્મ સભવે ખરો ?

આ મથળે એવી શકા ઉઠશે કે સરળતા અને પાડિત્ય હોય ત્યાં તો ધર્મ અભવે પણ ત્યાં જડતા અને વક્તા હોય ત્યાં ધર્મ શી રીતે સભવે ? અર્થાત્ શ્રી અણ્ણતનાથ આદિ બાવીસ તીર્થ કરોના વારાના મુનિઓ તો સરળ અને પાડિત હોવાથી ધર્મ તુરહસ્ય સમજે અને પાળી પણ શકે, પરંતુ પ્રથમ અને છેલ્લા તીર્થ કરોના વારાના મુનિઓ શી રીતે ધર્મમાં સ્થિર રહી શકે ? તેમણે પણ વક્તા અને જડપણને લીધે શ્રી મહાવીર સ્વામીના વારાના મુનિઓને તો ધર્મ સભવેજ શી રીતે ?

એવી શકા ઠરવી એ ઠીક નહીં પ્રથમ તીર્થ કરના મુનિઓ જડતાને લીધે ઘણીવાર ભૂલયાપ ખાઈ ભય, સ્ખવના પામે એ બધું ખરૂં, પણ તેમના મનોભાવ શુદ્ધ હોવાથી તેમને ધર્મમાં પ્રિય થાય એ નિસશય છે શ્રી વીરમણના મુનિઓમાં વક્તા અને જડતા હોવાથી તેમના મનોભાવ સગળ પ્રાસની અચેક્ષાએ વિશેષ શુદ્ધ ન પણ હોય, પરંતુ એમને વિષે ધર્મ સર્વથા સભવેજ નહીં એમ ન કહી શકાય કયાઈ પણ ધર્મ નથી એમ કહેવું એ મહાન નેપાસ્પદ છે કહ્યું પણ છે કે “ ધર્મ નથી, સામાયિક નથી અને મત પણ નથી એમ કહેનારને શ્રી શ્રમણમથે સઘ બહાર કરી દેવો ”

આતુર્માસમાં પણ વિહાર થઈ શકે ?

ઉપર જે પર્યુષણાદ્ય નિયતપણે ચીત્તર દિવસના પ્રમાણનો કલ્પો છે તેમાં નીચેના કારણોને લીધે આતુર્માસમાં પણ મુનિજનોને વિહાર કરવાની છુટ છે કેમકે પણ પ્રત્યારતુ અગિય-અમ ગળ યાય, આહાર મળતો ન હોય, અને રાજ્યથી કે રોગથી પગભવ થતો હોય તો આતુર્માસમાં પણ બીજો વિહાર કરવો

કલ્પે તેજ પ્રમાણે સ્થાંડિલ જવાનું સ્થાન સારૂ ન હોય. ઉપાશ્રયમાં જીવનું આદિનો ઉપદ્રવ હોય, બહુ કુંથવા હોય તો આગ્નિ કે સર્પનો લય હોય તો પણ આતુર્ભાસમાં મુનિ ખીજે વિહાર કરી શકે.

**આતુર્ભાસ વીત્યા પછી પણ રહી શકાય ?**

આતુર્ભાસ વીત્યા છતાં વરસાદ રહેતો ન હોય અને માર્ગો કાઢવથી પરિપૂર્ણ હોય તો મુનિઓ કાર્તિકી પૂર્ણિમા વીતી ગયા પછી પણ વિહાર ન કરે તો ચાલે.

**સ્થિરતા કરવાના ક્ષેત્રોની પસંદગી.**

ઉપર જે અમંગળ આદિ દોષો વર્ણવ્યા તેમાંનું કંઈ કારણ ન હોય તો પણ સંયમનો નિર્વાહ સુખશાંતિથી થઈ શકે તે માટે ક્ષેત્રની પસંદગી કરવામાં મુનિઓએ નીચેના કારણોનો જરૂર વિચાર કરવો જોઈએ. ખાસ કરીને એવા ક્ષેત્રોના ત્રણ વિભાગ પાડવામાં આવ્યા છે.—(૧) જઘન્ય, (૨) ઉત્કૃષ્ટ અને (૩) મધ્યમ.

**જઘન્ય ક્ષેત્રનાં લક્ષણો.**—જ્યાં જીવપ્રાસાદ અથવા વિહારભૂમિ હોય, સ્થાંડિલ જવાનું સ્થાન શુદ્ધ, નિર્જીવ તથા કોઈની દ્રષ્ટિ ન પડે તેવું હોય, જ્યાં સ્વાધ્યાય-સજ્જાય કરવાને માટે અનુકૂળ ભૂમિ હોય, અને જ્યાં સાધુને આહારપાણી સુલભપણે મળી શકતા હોય તે સ્થાન સાધારણ રીતે ઠીક કહેવાય.

**ઉત્કૃષ્ટ ક્ષેત્રનાં લક્ષણો.**—જ્યાં ઘણો કાઢવ ન હોય, ઘણા સંમૂર્ધિમ જીવો ઉદ્ભવતા ન હોય, ઠંડે જવાનું સ્થાન નિર્દોષ હોય, ઉપાશ્રયમાં સ્ત્રીઓનો સંસર્ગ ન હોય, ઘી-દૂધ વિગેરે ગોરસની સુલભતા હોય, જ્યાંના લોકો ખાનદાન અને ભદ્રિક હોય,

જ્યા સદ્વિક વૈરનો લાભ મળી શકે તેવું હોય, ઔષધો પણ સહેલાઈથી મળી શકતા હોય, ગૃહસ્થોના ઘરમાં ધન ધાન્ય પુષ્કળ હોય, ગળ પોતે પણ ઉત્તમ વિચારો ધરાવનારો હોય, પ્રાક્ષણો વિગેરેથી મુનિજનોનું અપમાન થવાનો મલવન હોય, જે મેત્રમાં બીજા સહેલાઈથી મળી શકતી હોય અને જ્યા સ્વાધ્યાયમાં નિરાય ખવેલ ન પડે તેવી રીતે એવું તેર લક્ષણોવાળું સ્થાન મુનિજનોને સ્થિરતા કરવા માટે ઉત્કૃષ્ટ ગણાય છે

**મધ્યમ ક્ષેત્રના લક્ષણો** — ઉપર જોવા ચાર શુભોથી વધારે અને પાંચમાં શુભથી બારમાં શુભ મુખી મળતા આવે તેવા લક્ષણોવાળું સ્થાન ઉત્કૃષ્ટ નહીં તેમજ જઘન્ય પણ નહીં, અર્થાત મધ્યમ ગણાય

સપ્તમમાં રૂઝી ધારનારા મુનિવૈ બનતા મુખી ઉત્કૃષ્ટ મેત્રનીજ પસંદગી કર, ઉત્કૃષ્ટ ન મળે તો મધ્યમ તેમજ અને મધ્યમ મેત્ર ન મળે તો અતે જઘન્ય મેત્રમાં અને વર્તમાન નિયમ પ્રમાણે તો શુરૂએ જ્યા આજ્ઞા કરી હોય તેજ મેત્રમાં પર્યુષણ ૭ ૫ કરે

## નિર્દોષ દશકૃપની ઉપકારકતા

ઉપર વર્ણવેલો દશ પ્રાર્થનો કૃપ જે સર્વ નિર્દોષપણે પાળ્યો હોય તો નીચે આપેલા દ્રવ્ય નામાં ત્રીજી વૈધના પ્રાર્થની જેમ સારે ઉપકારક થાય છે —

એક ગાંધે પોતાના પુત્ર પ્રત્યે ઘણીજ મમતા હતી તેણે પોતાના પુત્રના ભવિષ્યના સુખ આરોગ્ય માટે દેશવિદેશમાંથી ત્રણ વૈદ્ય બોલાવ્યા, અને દરેકની પાસે કેવા પ્રાર્થના ઔષધો છે તે જાણવા માગ્યું



પ્રથમ વૈદ્યે જવાળ આપ્યો કે—“ રાજાજી, મારું ઔષધ એવું તો ભારે પ્રભાવભર્યું છે કે તેના સેવનથી શરીરના બધા રોગ મટી જાય, પણ જો કોઈ પ્રકારનો રોગ જ ન હોય તો મારું ઔષધ ત્યાં રોગો પેદા કરે. ”

રાજાએ કહ્યું કે “ તમારું પ્રભાવવાળું ઔષધ ભલે તમારી પાસે જ રહ્યું જે ઔષધ ત્રીલોકા સર્પને નકામા છોડે તેની મને કશી જરૂર નથી. ”

બીજા વૈદ્યે જવાળ આપ્યો કે—“ મારા ઔષધમાં એવી ખુણી છે કે રોગ હોય તો તેનો જ કમૂળથી નાશ કરે અને જો કોઈ રોગ ન હોય તો મારું ઔષધ કોઈ લાભ કે હાનિ ન કરે. ”

ગણેશે કહ્યું કે—“ અગ્નિમાં વ્યર્થ દેંદ્રી દેવા સમાન તમારા ઔષધો પણ મારે મન નકામા જ છે. ”

ત્રીજા વૈદ્યે જવાળ આપ્યો કે—“ મારા ઔષધની ખુણી તો એ સૌથી ન્યારી જ છે. મારા ઔષધમાં એવો અપૂર્વ ગુણ છે કે તેના સેવનથી શરીરના તમામ રોગ નબળાંથી નીકળી જાય એટલું જ નહીં પણ જો સેવન કરનાર વ્યક્તિ શરીરે નીરાળી હોય તો તેના શરીરની કાંતિ, પુષ્ટિ અને બળ એટલા બધા વધી જાય કે તેને લવિષ્યમાં કોઈપણ પ્રકારનો રોગ ન થાય. ”

રાજાએ કહ્યું કે “ મને એવાજ ઔષધની જરૂર છે ”

કલ્પસૂત્ર એ કલ્પવૃક્ષ જ છે—કલ્પસૂત્ર એ ખરેખર રાજા વૈદ્યની જેમ ઉપકાન્ક છે કાન્થુ કે તે જુના કર્મોરૂપી વ્યાધિઓને સમૂળા દૂર કરે છે, નવા કર્મરૂપ વ્યાધિથી હુંમેશાં બચાવે છે અને ચાત્રિયગુણની એવી તો સરસ પુષ્ટિ કરે છે કે લવિષ્યમાં કોઈપણ પ્રકારની આપદા સુ જવી શકતી નથી.

દેવતાઓમા ઈંદ્ર જેમ સર્વદેવ ગણાય છે, અને તાગઓમા ચંદ્ર, ન્યાયપ્રવીણ પુરુષોમા ગમ, રૂપવત પુરુષોમા હમનેશ, સુદરીઓમા રણા, વાણીઓમા લબા, હસ્તિઓમા ઐંગલ, સાહમિકોમા રાવણ, બુદ્ધિમાનોમા અભયકુમાર, તીર્થોમા શત્રુજય, શુણોમા વિનય, ધનુર્ધારીઓમા અર્જુન, મનોમા નવમાર અને વૃષોમા જેમ આમ્રકૃષ્ણ સર્વશિરોમળી ગણાય છે, તેમ આ ક પમૂત્ર મર્વ શાસ્ત્રોમા ઉચ્ચ અને અગ્રસ્થાને શોભે છે

મત્રોમા પરમેષ્ઠી મત્ર, તીર્થોમા શત્રુજય, દાનમા નવ દાન, શુણોમા વિનય મનોમા પ્રણયય, નિયમમા સતોષ, તપમા શમતા અને તત્ત્વમા સમગ્દર્શન જેમ સર્વથી શ્રેષ્ઠ છે, તેમ શ્રી સર્વરામભુજે કહેલા સર્વ પવોમા પયુ પલુપવ મત્રશ્રદ્ધ છે એ પર્થુપણ પર્વની માથે કલ્પસૂત્રને જનન્ય મળ્ય છે જેમ અર્દત કરતા મહાન્ અન્ય કાંઈ કેવ નથી, સુમ્તિ કરતા અન્ય કાંઈ મહાન્ પદ નથી, શ્રી શત્રુજય ગુના અન્ય કોઈ પવિત્ર સ્થાન નથી, તેમ કલ્પમૂત્ર કરતા અન્ય કોઈ મહાન્ શાસ્ત્ર નથી મા ક પમૂત્ર એક રીતે ક પમૂત્રજ છે એમ કહીએ તો પદ્મ ચાત્ર તે આનુષર્વિના કમ વગર કહેવામા આવ્યું છે તેથી તેમા આવેલુ શ્રી વીગ્ધગિત્ર બીજ સમન છે, પાર્થિવ્યાર અનુ રૂપ છે, મેરી ચરિત્ર ચક્ર મમાન છે, શ્રી જગલચરિત્ર શાખારૂપે રોહિ છે, અધિવ રાવણી રૂપ તેના પુરુષો છે, સમાચારી રૂપ મુગધ છે અને મોમ પ્રાપ્તિ એ તેનુ મુગ છે એ રીતે ક પમૂત્ર વસ્તુન ક પદ્મ / છે

કલ્પમૂત્રનુ વિશેષ માહત્ત્વ—વિધિપૂર્વક જાણેલુ, આરાધેલુ તેમ જ ધ્યાનપૂર્વક નક્ષરય શ્રવણ મેલુ આ કલ્પ મૂત્ર આક લખની નદર મોગદાયક થાય છે જેઓ જનશામની પ્રભાવના અને પૂજામા ખુબ વ્યવે છે અને એકાગ્રચિત્તે એક વીત વાર કલ્પસૂત્ર સાંભળે છે તેઓ હે મોતમ ! આ સન્નાર

સાગર તરી બન્ય છે કલ્પસૂત્રનાં વાંચન, શ્રવણ અને આરાધન સાથે તપસ્યા, પૂજા અને પ્રભાવના વિગેરે ધર્મકાર્યોમા પણ જરાએ આગસ ન કરવું જોઈએ. તપસ્યાદિક સર્વ સામગ્રી હોય તો જ કલ્પસૂત્ર વાંછિતકળને આપે. દાખલા તરીકે માત્ર ધીજ વાવવાથી જ કંઈ કળ-કુલ પ્રાપ્ત થતા નથી, પણ તે ધીજને યોગ્ય વૃદ્ધિ, વાયુ વિગેરે મનુકુળ સામગ્રી હોય તો જ તે કળ આપી શકે છે. તેવીજ રીતે દેહકલ્પ અને ધનવ્યય વિગેરે સામગ્રી સાથે કલ્પસૂત્ર આંબળ્યું હોય તો જ તે કળસિદ્ધિ કરવામા સમર્થ થાય છે. એટલે કે દેવ-શુરની પૂજા, પ્રભાવના અને સાધર્મિક ભાઈઓની ભક્તિ વિગેરે સામગ્રી નાથે કલ્પસૂત્ર સાંભળવાથી યથાર્થ કળના હેતુરૂપ થવાય છે. “ સર્વ છત્રવરોમા શ્રેષ્ઠ એવા શ્રી વર્ધમાન સ્વામીને કરેલો એકજ નમસ્કાર કેઈપણુ પુરૂષ અથવા સ્ત્રીને સંસાર સાગરથી તાગવાને સમર્થ છે. ”

इकोवि नमुक्कारो, जिणवरवमहस्म वढमाणस्म ।

સંસાર સાગરાઓ તારેડું નરં વ નારિ વા ॥

એ વાત જો કે સંપૂર્ણ સત્ય છે, પણ એવા વચનો સાંભળી પૂજા-પ્રભાવના કે તપસ્યાદિક ઉપકારક સામગ્રીમા કોઈ પ્રમાદ કરે તો તે દેવળ અજ્ઞાનતા જ ગણાય તેજ પ્રમાણુ એવાં વચનો સાંભળી પ્રયાસથી જ સાધ્ય એવા આ કલ્પસૂત્રના વિધિપૂર્વક શ્રવણમા પણ કોઈ પ્રકારનુ આગસ ન થયે. એમ કહેવામાં આવે છે કે “ સર્વ નદીઓની રેતી એકઠી કરીએ અને સર્વ સમુદ્રોનુ પાણી એકઠું કરીએ તો પણ તેથી અનતગણુ એક સૂત્રનો અર્થ થાય છે. ” વળી સુખમાં હજાર જીલ્લા હોય અને હૃદયમાં દેવગજાન હોય તો પણ મનુષ્યોથી આ કલ્પસૂત્રનું મહાત્મ્ય પૂરેપૂરું કહી શકાતું નથી.

## કલ્પમૂત્ર કોણે રચ્યું ?

પુત્ર ઉપર વિશ્વાસ ટોચ તો જ તેના વચનો ઉપર વિશ્વાસ ઉપર જોરો જોડે સર્વમાન્ય નિયમ છે તેથી આ કલ્પમૂત્ર રચનાર પુત્ર કેટલા મમત અને જ્ઞાની હતા તે કદમા અહીં કહેવાનું પ્રાપ્ત થાય છે. જોઈ પૂર્વને જાણનારા યુગપ્રધાન શ્રી ભદ્ર બાહુ સ્વામીએ નવમા પૂર્વમાંથી દશાશ્વત્કથના આઠમા અધ્યયન તરીકે ઉદ્ધાર કરી મા કલ્પમૂત્રની ચોજના કરી છે. 'જોઈપૂર્વના જાણકાર' એમ કહેવા માન્યો શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામીના અપૂર્વજ્ઞાનનું માપ સર્વ કોઈ ન કાઢી શકે એવા માટે જોઈ પૂર્વનો વિસ્તાર સમજવા અરે નીચેની હકીકત ઉપયોગી થઈ પડશે —

જોઈ પૂર્વની મહત્તા અને વિસ્તાર—એક હસ્તીના પ્રમાણવાળા મરી (શાર્પ) ના પુજ્યો તથા પૂર્વ લખી શકાય, બીજું પૂર્વ જે હસ્તીના પ્રમાણવાળા મરીના દમવાયાં લખી શકાય, ત્રીજું પૂર્વ ચાર હસ્તિપ્રમાણ મરીના પુજ્યો લખાઈ, ચોથું પૂર્વ આઠ હસ્તિપ્રમાણ મરીના પુજ્યો લખી શકાય, પાંચમું પૂર્વ એક હસ્તિપ્રમાણ મરીપુજ્યો લખી શકાય, છઠ્ઠું પૂર્વ બે હસ્તિપ્રમાણ, માત્ર પૂર્વ એક હસ્તિપ્રમાણ, આઠમું પૂર્વ એકસો ને અઠાવીસ હસ્તિપ્રમાણ, નવમું પૂર્વ બેસો હસ્તિપ્રમાણ, દસમું પૂર્વ પાંચસો ને બાર હસ્તિપ્રમાણ, અગીયારમું પૂર્વ એક હજાર ને ચારીસ હસ્તિપ્રમાણ, બારમું પૂર્વ જે હજાર ને અડનાલીસ હસ્તિપ્રમાણ, તે મું ! પૂર્વ ચાર હજાર ને છન્નુ હસ્તિપ્રમાણ અને જોઈમું પૂર્વ આઠ હજાર એકસો ને બે હસ્તિપ્રમાણ ચાલીસ લખી શકાય તેવું મહાન અને જોઈદરે એક હજાર ત્રણસો ચાલીસ હસ્તિપ્રમાણ

શાહીથી લખાય તેવા ચૌદ પૂર્વ હોય છે. આવા ચૌદ પૂર્વના  
ગૃહસ્થને જાણનાર શ્રી લક્ષ્મણાદુ સ્વામી જેવા સમર્થ યુગપ્રધાન  
પુરૂષની વાણીમા ગભીર અર્થ હેટલેા બધો હોય તેની સાચો  
પોતાની મેળે જ કલ્પના કરી લેવી

કલ્પસૂત્રના વાંચન-શ્રવણનો અધિકાર—કલ્પસૂત્ર  
વાચવાનો અને સાંભળવાનો મુખ્યત્વે સાધુ અને સાધ્વીઓનો  
અધિકાર છે તેમા પણ કાળથી રાત્રીને વિષે કાલગણનાદિ વિધિ  
ક્રમનારા અને યોગ વહેનાર સાધુઓ વાંચન અને શ્રવણ એ  
બંનેના અધિકારી છે. સાધ્વીઓ નિશીથ ચૂલ્પી વિગેરેમા કહેલા  
વિધિવડે દિવસે પણ સાંભળવાને યોગ્ય છે.

સઘ સમક્ષ સૌ પ્રથમ ક્યારે વચ્ચાયુ ?—શ્રી મહા-  
વીર, લગવાનના નિર્વાણ બાદ ૯૮૦ વર્ષે અને કોઈ કોઈના  
મત પ્રમાણે ૯૯૩ વર્ષે આનંદપુર નગરમા આ કલ્પસૂત્ર સૌ  
પહેલુ વચ્ચાયુ એ વિષે એવી દૃઢીકૃત પ્રચલિત છે કે આનંદપુર  
( વડનગર ) મા ધ્રુવસેન રાજા રાજ્ય કરતો હતો તેને સેનાંગજ  
નામે એક અત્યંત પ્રિય પુત્ર હતો પુત્રનુ એકાએક મૃત્યુ ની-  
પજવાથી ધ્રુવસેન રાજાને બેહુદ મતાપ થયો તે સંતાપને લીધે  
તેણે ખહાર જવા-આવવાનુ માટી વાળ્યું, તે એટલે મુઘી કે  
ધર્મશાળામા કોઈ ગુરુ કે મુનિરાજ સમિપે જવાનો પણ તેને  
ઉત્સાહ ન થાય નાજની ઉદાસીનતા જોઈ ગામના બીજા  
પ્રતિષ્ઠિત અમલદારો અને ગૃહસ્થો પણ ધર્મશાળામાં જતા બંધ  
પડ્યા એટલામાં પર્યુષણ પર્વ આવ્યું ગળને સ્વત્યત શોક-  
સત્ત્વ થયેલો સાલગી ગુરુ મહારાજ નાજ પામે ગયા અને  
ત્યા સંસારની અસારતા તથા શોકની વ્યર્થતા અસરકારક રીતે  
સમજાવી તે પછી વિશેષમા ગુરુજીએ કહ્યું કે.—“તમે જેદને  
પરિહરી આ પર્યુષણ પર્વમા ધર્મશાળામા આવો તો શ્રી

અદ્રાહુ સ્વામીજીએ ઉદ્ધરણ કંપસૂત્ર તમને વાની સલાગાયુ તે કંપસૂત્રના પ્રનાયે તમારા આત્મા અને મનની દશામા ૪૭૨ થયો. મુધારો થયો. 'સન્ન શુરુજીની આજ્ઞાને માન આપી સલા સહિત ધર્મશાળામા આ યો અને શુરુજીએ પણ વિધિપૂર્વક નવ લોકે મમક્ષ કંપસૂત્ર સલાગાયુ તે દિવસથી સમા મમક્ષ કંપસૂત્ર વાચવાની પ્રવૃત્તિ થઈ

કંપસૂત્રના વાચનનો નિધિ—પર્યુપજ્ઞાપર્વમા કંપસૂત્ર ના શરણની શ્રાવે નીચેના પાચ વિધિ પણ જરૂર પાળવા ધો (૧) ચૈત્યપરિધાટી, અર્થાત્ પ્રત્યેક જીનમંદિરમા જઈ ચૈત્ય ૭ દન કરવું (૨) સર્વ માધુજીને ને વાદવા (૩) માવતમંદિર પ્રતિક્રમણ કરવું (૪) મ્વધર્મોભાર્થજીને પરમપરમા ખમાવવા (૫) અહમ તપ વિગેર તપશ્ચર્યા કરવી

ગાહમ તપનો પ્રમાણ—કંપસૂત્ર વાચવાનો ૭ નિધિ ઉપર જ ન થો છે તે મા અહમ ( નજી ઉપવાસ ) નો વિધિ ખાસ કરીને ધ્યાનમા રાખવા યોગ્ય છે તે તપ મહા દેગીતું લાગ્યું, માન—દશને ચારિત્ર કેપ તણ રત્ન આપનાર, નજી થ યને મુગથી

વિગેર નિધિ—ત્રાવોજી (૧) વધાગ્નિ તપ-૭/૫ કરવા (૨) શુભા નતી જ્ઞાન કરી (૩) અ મર્દિ વન કરવું (૪) અખપાન કરવું (૫) કાગલિનો પ્રનાયના કરી (૬) શ્રી રીન રીટીની જ્ઞાનમા ૧ લી (૭) મો મધની વધાર્થિન નેવાર્થિન ૬ વી (૮) અચિત્ત વસ્તુને ત્યા ૧ મરો (૯) મદાવ નિમિત્ત મર્મિ મ ૨ વા (૧૦) સ્વચચર્ધ પાળવું (૧૧) આગમ-અમાર મ વર્ધવો (૧૨) વધાગ્નિ ૫ મર્મિ (૧૩) મર્મિ ૫ મર્મિ

માધુજીએ પર્યુપજ્ઞાપર્વ આન (૧) લોચ કરો (૨) વર્ધમા ૬ વા (૩) અ મ તપ ૬ વા (૪) મર્મિ રોસરોમા અગિદન પ્રવૃત્તી ભારજ્ઞિ ૬ વી અને (૫) શ્રી ન રમા ખમનખામણી ૬ વા.

ઉભેડી ફેંટી દેનાર, ત્રણ જન્મને પવિત્ર કરનાર, મન, વચન તથા ક્રિયાના રોપને ચૂંટી લેનાર અને ત્રણ જગતમાં સર્વથી શ્રેષ્ઠ પદને અપાવનાર છે. માટે મોક્ષના અભિલાષી ભવ્યજનોએ તેવા અકૃમના તપમા જરાગ આલસ્ય કે ઉદાગ્રીનતા દર્શાવવી નહીં.

નાગકેતુનુ દષ્ટાન્ત—ચંદ્રકાન્તા નામની નગરીમાં વ-  
જ્યસેન રાજા રાજ્ય કરતો હતો. એ નગરીમાં શ્રીકાલ નામે  
એક મંદિરો શાસ્ત્રીય વસતો હતો. શ્રીરામ શેઠને શ્રીસખી  
નામની એક શુભવતી ભાર્યા હતી જેના અનુકૂળથી શ્રીસખીને  
એક પુત્ર થયો. શેઠનું આજીવન કુટુંબ ભારે ધાર્મિક અને શ્રદ્ધા-  
વાળું હતું. ધર્મધ્યાન અને જપ-તપ વિગેરેના વાર્તાલાપ તથા  
વિધિવિધાનથી ઘરના વાતાવરણમાં પણ શુદ્ધ સંસ્કાર પડતા.  
પર્યુષણ પર્વનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયો અને શેઠના ઘરમાં અકૃમ તપ-  
ની વાતચીત થવા લાગી. પેલા બાળકના કાને આ વાતના બહુ-  
કાં પડ્યા. અકૃમ અને પર્યુષણનું નામ અભિજ્ઞતાની સાથે જ  
નહોતો—નિર્દોષ બાળકને એકદમ વતિસ્મારણ જ્ઞાન થયું અને અકૃમ  
કરવાના ઉચ્ચ અભિલાષથી તેણે માતાને ધાવવાનું છેક માડી વાળ્યું.

પોપણના અભાવે શિશુ સંતાન, માલતીનું પુનઃપ કરમાય  
તેમ રોજ ચૂકાવા લાગ્યું. માતૃપિતાયે ઘણા ઘણા ઉપાયો  
કર્યા પણ બાળકે તે તરફ મુદ્દલ લક્ષ ન આપ્યું. એક તો બાળ  
વય અને તેમણે વળી આવી આકરી તપસ્યા ! સુકુમર દેહનું  
ચેતન્ય ક્રમે ક્રમે ઉડી ગયું અને તે મૂર્છાવશ થયો. સ્નેહાળ  
માતૃપિતાને પોતાના એકલવાળા પુત્રના આવા હાલહવાલથી  
કેંવા ભારે આઘાત થયો હશે તેની કલ્પના માળાપો પોતે જ કરી  
શકે શ્રીકાલ શેઠ અને શ્રીસખી આ કંઠણ આઘાત સહન કરી  
ન શક્યા. તેમણે પોતાના પુત્રને મૃતવત્ લેખી તેજ ક્ષણે પ્રાણ  
છોડી દીધા !

આ તરફ રાજાને એ વાતના સમાચાર મળ્યા. તેણે પોતાના અનુચરોને આજ્ઞા કરી કે—“જાઓ, નિ સતાન શેઠના ઘરની તમામ સુધિ-સમૃદ્ધિ આપણા રાજલઠારમા ઠલવી ઘો” ગમતી આજ્ઞા પામી સુલટો શ્રીકાતના વૈલવથી ભરેલા ઘર તરફ ધસ્યા.

બાળકની તપસ્ય નો પ્રભાવ તો જુગો ! તેના તપોબળથી ધરતે દ્રવ્ય આસન ખગલજીવું ! તેણે ક્ષણમાત્રા સધળો વૃતાન્ત જાણી લીધો અને તત્કાળ આદેશનો વેપ લઈ પૃથ્વી ઉપર આવી ઉભો રહ્યો તેણે આવતાની સાથે પહેલું કામ શું કર્યું ? પેલા મૃનવત્ બાળકને અમૃતના છાટા નાખી સાવવ કર્યો અને તે પછી પેલા રાજાના નોડોને શેઠની સમૃદ્ધિ લઈ જતા અટકાયા નોડોએ જઈ રાજાને ક્યારેક કંઈ કે જોડ અજાણ્યો. આ દ્વાર્ય અમને અમારી ફરજ બજાવતા અટકાવે છે અને અનેક રીત સમજાવવા છતાં તે સમજતો નથી આખરે રાજાને પોતાને તે મથાને જવાની જરૂર પડી.

“હે અપરિચિત આદેશ ! શ્રીકાત શેઠનો ધનમિ કત લેતા રાજાના અનુચરોને તું ગા માટે અટકાવે છે ? તને ધાનર નથી કે જે કોઈ પ્રજાજન નિ સતાન ગુજરી વ્યય હ અને જેનો કોઈ વાગ્મ નથી હોતો તેની બધી મી કત નાજ્યના ખજાનામા જ જવી જોઈએ ? આ રાજાની એ સનાતન પ્રથા છે ” રાજાએ આદેશરૂપે આવવા વળેલ દેવને મ જોધીને મ્હુ.

આદેશે શાંતિથી ઉત્તર આપ્યો—“હે રાજા ! શ્રીકાત શેઠ સતાન રહિત ગુજરી ગયા છે એમ માનવામા તમારી મોટી ભૂલ થાય છે.”

જા આશ્ચર્ય થી આભો જની ગયો જે વાત આખા ગામમા નિ મ દેહ પછે સાબીત થઈ ચુકી હતી તેને આવી નિર્ભયતાથી



ખોટી પાડનાર બ્રાહ્મણ તરફ ગળ ધડીલર જોઈ ગયો. તેણે પ્રશ્ન કર્યો કે.—“શ્રીકાંત શેઠ અપુત્ર ગુજરી ગયો છે કે નહીં તેનો નિર્ણય તો એક ગીતે થઈ જાય છે. પાનુ હે બ્રહ્મદેવ ! આપ કોણ છો અને ક્યાથી અને શા માટે આ પ્રપચમાં પડ્યા છો તે જાણી કહી સંભળાવશો ?”

બ્રાહ્મણે પોતાનું શુદ્ધ સ્વરૂપ દર્શાવવામાં વિલંબ ન કર્યો તેણે સૌની સમક્ષ ખુદી રીતે કહી દીધું કે.—“હું કોઈ સામાન્ય અણડતો બ્રાહ્મણ નથી. લોકો જેની ધરણે દેવ કહીને ઉપાસના કરે છે તે ધરણે દ્ર-નાગરાજ હું પોતે જ છું. શ્રીકાંત શેઠના પુત્રે પોતાની સંપૂર્ણ બાંધ્યાવસ્થામાં અકૃમ તપ કર્યો હતો તેથી તેની સદાય અર્થે મારે અહીં જોવાઈને આવવું પડ્યું છે એ બાળક હજી જીવતો-જીવતો મોલુદ છે એમ કહેતાની સાથે જ ધરણે દ્રે, ભૂમિમાથી સાક્ષાત ધનસહાર કાઢી જતાવે તેમ તે મૃત ગણાતા પુત્રને બહાર કાઢ્યો અને તે હજી જીવતો જ છે એમ સિદ્ધ કરી જતાવ્યું.”

રાજાનો અને તેના અનુચરોનો વિસ્મય હદ ઉપગત વધી પડ્યો તેમણે જાણા કરી કે.—“આ બાળક જન્મતાવે ત અકૃમ તપ કરવાને શ્રી રીતે પ્રેર્યો ?”

ધરણે દ્રે એ બાળકનો પૂર્વભવ નીચે પ્રમાણે કહી સંભળાવ્યો —“હે ગજન ! આ બાળક પૂર્વભવે એક વલ્લિકપુત્ર હતો નહાનપણમાં જ તેની માતા મૃત્યુ પામવાથી તેની સાવકી માતા અનેક પ્રકારે તેને નડ્યા કરતી. એક દિવસે તેણે પોતાના એક મિત્રને પોતાની સાવકી માતાનો અસહ્ય બુદ્ધમ કહી સંભળાવ્યો તેની આંખમાં આંસુ ભરાઈ આવ્યા. તે જોઈ પેલા મિત્રને બહુ દયા આવી મિત્રે કહ્યું કે.—“આ સંસારના

બધા હુ બ અને કદથી બચવાનો માત્ર એક જ માર્ગ છે અને તે એજ કે બની શક તેટલા પ્રવૃત્ત કરવા તે પૂર્વભવમા કઈ તપશ્ચર્યા કરી હોય એમ લાગતું નથી કારણ કે તપસ્વી પુરૂષને તાગ જેવા હુ બદાયક સંભોગો હીપણુ પ્રાપ્ત થતા નથી, માટે તુ પણુ જો આ પર્યુષણપર્વમા અહમ-૭૬ જેવા તપ કરે તો જરૂર કોઈ કાળે તારો ઉદ્ધાર થાય ” મિત્રની સલાહ મानी આ વશ્તિકપુત્રે પર્યુષણમા અહમ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો, અને પોતાને કોઈ ઉપદ્રવ ન કરે એટલામાટે પોતાના ઘરની પાસે આવેલી એક ઘાસની ઝુપડીમા જઈ ગયો.

એ વાતની પેલી સાવધી માતાને જાણ થઈ તે એક મ ઉઠી, અને એક ધગધગતો અગારો લઈ પેલી ઝુપડી ઉપર નાખી આવા જોતજોતામા ઝુપડીમા આગ લાગી અને આ તપસ્વી બાળક બળી ગયો એ બાળક જ આ ભવે અહમ તપના પ્રભાવથી શ્રીકાલ શેઠના ઘેર પુત્રપણે આવતર્યો છે પૂર્વતા મરકાર ૭૬ એકદમ ભૂંસાતા નથી તેણે પર્યુષણ પર્વમા અહમ કરવાનો નિશ્ચય તો કર્યા હતા તે નિશ્ચય આ ભવમા પાર પાડવાનો સ ક પ ક્યો અને કોઈ ન જાણે તેમ અહમ આદર્યો આ બાળક ખરૂં જોતા એક લઘુકર્મી મહાપુરૂષ છે, તે આ ભવમા જ મોક્ષગામી થવાનો છે તમે તેને બરાબર પાળ્યો તો તમને બહુ ઉપકાર કરનાર થઈ પડશે ” એટલું કહી ઘરણે દ્ર વે પોતાના કંઠનો હાર પેલા બાળકને પહેરાવ્યો અને એક ક્ષણમા અતર્ધ્યાન થઈ ગયો.

ત પછી શેઠના સગા-સબંધીઓએ આવી શેઠની ઉત્તર ક્રિયા કરી અને પુત્ર તુ “નાગકેતુ” એવું નમ પાડ્યું વખત જતા તે ભારે જિતેન્દ્રિય અને શ્રદ્ધાવાન શ્રાવણ તરીકે પ્રસિદ્ધ થયો એક વાર તાજાંએ કોઈ એ નિર્દોષ માણસને ચોરી કરવા

બદલ શુભેગાર કરાવી તેનો વધ કર્યો. પેલો નિર્દોષ માણસ મરીને વ્યંતર થયો અને આખા નગરમાં ઉત્પાત મચાવવા લાગ્યો. તેણે એક મ્હોટી શીલા તૈયાર કરી, તે શીલાવડે આખા ગામને છુંદી મારવાને દ્રઢ સંકલ્પ કર્યો એક વખત તેણે રાત્ર પ્રત્યેતુ' વેર લેવા રાત્રને લાત મારી સિંહાસન પરથી ઉથલાવી નાખ્યો, રાત્રના નાક અને મ્હોમાંથી લોહીની ધારા વહી નીકળી. આ વાતની નાગકેતુને બખર મળી તેણે વિચાર્યું કે મારા જીવતાં એક વ્યંતર આવો ઉત્પાત કરે અને ગામની સાથે સંઘ તથા જનપ્રાસાદને પણ જમીનદોસ્ત કરે તે ઠીક નહીં. તેણે તે વ્યંતરને સ્ત્રીધો કરવાની વ્યવસ્થા કરી. એક દિવસે બરાબર સમય જોઈ નાગકેતુ પ્રાસાદના શિખર ઉપર ગયો અને પેલા વ્યંતરની જખરજસ્ત પાપાણુ શીલા પોતાના હાથમાં ઝીલી ગળી. વ્યંતર આ સયમી પુરુષ-નાગકેતુનો પ્રભાવ સહન કરી શક્યો નહીં. નાગકેતુના તપઃતેજ પાસે તે અંતર્ધ ગયો. આખરે તે નાગકેતુને નમ્રતાપૂર્વક નમી પડ્યો અને પોતાના સર્વ દોષ બદલ ક્ષમા માગી પોતાના માર્ગે પડ્યો એ રીતે રાત્રને, રાત્ર્યને, સંઘને અને જનપ્રાસાદને તેણે લયમુકત કર્યા

નાગકેતુની છેત્રી અવસ્થા પણ બહુ મનોરંજક છે તે એક વખત જનપૂજામાં તક્ષીન હતો, તેવામાં પુષ્પની અંદરથી એક ઝેરી સર્પે જહાર આવી તેને દંશ કર્યો નાગકેતુ દરેક પ્રકારના દુઃખ માટે હમેશા તૈયારજ હતો, તેથી તેણે એ વેદના બહુજ શક્તિ અને ધીરજથી સહન કરી. ક્રમે ક્રમે તે એવી ઉચ્ચ ભાવના પર આરૂઢ થયો કે તેજ ક્ષણે તેને સહસ્રા કેનળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું. શાસન દેવતાએ તેને મુનિનો વેષ અર્પણ કર્યો પછી ચિરકાળ વિહાર કરતા, ઘણા લવી પ્રાણીઓ ઉપર અનહદ ઉપકાર કર્યા. ૧

સારાગ એ છે કે નાગકેતુના જીવનનું દૃષ્ટાંત લઈ આપણે  
સૌએ અકૃમ તપ કરવામા હ મેશા પ્રયત્નશીલ રહેવું જોઈએ

**કૃત્ત્વસૂત્રમા મુખ્ય વિષય ક્યા ક્યા છે ?**

આ ૪ પસૂત્રમા ક્યા ક્યા અધિકારો આવેલા છે અને તે  
બધાજ વાચવા, વિચારવાની શા માટે અગત્ય છે તે બતાવનારી  
જે એક ગાથા પર્યુષણ કલ્પ સબધી પ્રત્યેક વ્યાખ્યાનમા શરૂ  
આતમા કહેવામા આવે છે તે નીચે આપીએ છીએ —

પુરિમચરિમાણ કપ્પો મગલ વહમાણતિથ્યમિ ।

રૂઢ પરિકલ્પિયા જિણગણ હરાદ્ ઘેરાવલી ચરિત્ત ॥

**સાવાર્થ—**શ્રી સુપલદેવ અને વીરપ્રભુના શાસનનો આ  
કલ્પ—આચાર જ છે જે વૃદ્ધિ થાય અથવા ન થાય પણ નવરૂપ  
પર્યુષણ—આત્મર્થસિદ્ધિરતા કરવી અને ઉપલબ્ધિથી ૪ પસૂત્ર  
વાચવું એમ પણ સમજાવેલું કારણ કે એક તો તે આચાર છે  
અને વળી શ્રીવર્ધમાન પ્રભુના શાસનમા મગળનું કારણ થાય  
■ આ ૪ પસૂત્રમા પ્રથમ તો તીર્થ ઠરોના ચરિત, બીજું ગણ  
ધરાદિ સ્થવિરાવલીના ચરિત્રો અને ત્રીજું સાધુ સામાચારો એ  
ત્રણ વિષયો ઘણી સારી રીતે વર્ણવવામા આવ્યા છે તેમા પ્રથમ  
અધિકાર તરીકે શ્રી તીર્થ ઠરોના ચરિત્રોમાથી, શ્રી વીરપ્રભુનું  
ચરિત્ર પ્રથમ કહેવામા આવે છે ૪૧૫ કે તેઓ આમન  
નજીકના) ઉપકારી છે અને તથીજ વર્તમાન તીથનું નામ  
વર્ધમાનતીર્થ પડ્યું છે

નમો અરિહતા ।

નમો મિદ્ધાજ

નમો આપરિવાણ

નમો ઉવન્નભાયાણું

નમો લોએ સંવસાદૃણુ

પાંચ કલ્યાણકો તથા ભગવન્ શબ્દનો અર્થ.

ભદ્રણાદુ સ્વામી પ્રથમ મંગળને માટે પાંચપરમેષ્ટિને નમસ્કાર કરી, વીરપ્રભુના ચરિત્ર વિષે જ્ઞાન તથા મધ્યમ વાચનારૂપ પ્રથમ સૂત્ર રચતા કહે છે કે—

તેણુ કાલેણુ—તે કાળે, એટલે કે આ અવસર્પિણી કાળના આથા આરાના છેડે ( મૂળમા લ્યા “ણું” અક્ષર આવે છે તે કેવળ વાક્યાલંકાર અર્થે છે )

તેણુ સમએણું—વિશિષ્ટ એવો કાળનો વિલાગ સમય કહેવાય છે, એટલે કે શ્રી વર્ધમાન સ્વામી સ્વયં વિગેરે છ વસ્તુના કારણ તથા હતા તે સમયમાં

સમણે—શ્રમણ, એટલે કે તપસ્યા કરવામા તત્પર.

ભગવ—ભગવન ભગ શબ્દના ચૌદ અર્થ થાય છે, ( ૧ ) સૂર્ય ( ૨ ) જ્ઞાન ( ૩ ) માહાત્મ્ય ( ૪ ) યજ્ઞ ( ૫ ) વૈરાગ્ય ( ૬ ) સુદ્ધિ ( ૭ ) રૂપ ( ૮ ) વીર્ય ( ૯ ) પ્રયત્ન ( ૧૦ ) ઇચ્છા ( ૧૧ ) લક્ષ્મી ( ૧૨ ) ધર્મ ( ૧૩ ) ઐશ્વર્ય અને ( ૧૪ ) યોનિ. તેમાં યોનિ અને મૂર્ધ એ બે અર્થ વર્જવા. ભગનો યોનિ અર્થ તો ભગવાનને કોઈ ગીતે ન જાણે, પણ સૂર્યની સાથે વાળો પ્રત્યય જગજ્ઞ જ્ઞાનેસોતો ન થાય તેથી મૂર્ધ અર્થ પણ છાડવો

મહાવીર—કર્મ રૂપી વૈગીનો પગલવ કરવામા સમર્થ. અર્થાત્ વર્ધમાન સ્વામી

પચહથુત્તરે—હસ્ત નક્ષત્ર જેની ઉત્તરે આવે તેવું નક્ષત્ર, અર્થાત્ ઉત્તરાશ્વિની અને પચહથુત્તરે એટલે

પાત્ર ક યાજ્ઞકમા જેને તેવા પત્ર હસ્તોત્તર આવેલા છે એવા  
શ્રી વીરપ્રભુ

હોત્યા—હોતા હવા

આ મથળે કેન્દ્રાકો એવો વિવાહ કરે છે કે “પત્રહસ્તુતરે,  
સાર્થણ પરિનિષ્ણુટે” એ કથનને અગે શ્રી મહાવીર પ્રભુને છ  
ક યાજ્ઞક પ્રાપ્ત થાય પણ એવી શકા કરવી યોગ્ય નથી કાણુ  
કે જો છ મથળુક માનવામા આવે તો “ઉસલેણુ અરહાકોસ  
હિએ પત્ર ઉત્તરાસાદે અભીર્ધ ઝડું હોત્યત્તિ” ઇત્યાદિ જ બુદ્ધિપ  
પ્રજ્ઞસિમા ને વચનો આવે છે તે પરથી શ્રી નવલપ્રભુને પણ  
છ ક યાજ્ઞક પ્રાપ્ત થાય. પરંતુ એ વાત તો કોઈ સ્વીકારતુ નથી  
તેથી જોમ “પત્ર ઉત્તરાસાદે” એ વાક્યમા નક્કરના સામ્યથી  
રાજ્યાલિપેક પણ તેમા જ ગણેડો છે, પણ ક યાજ્ઞક તો  
“અભીર્ધછટે” એવી રીતે તેની સાથે પાત્રજ છે અહીંમા પણ  
‘પત્રહસ્તુતરે’ એ પ્રમાણે નક્કરની તુલ્યતાથી તેમા ગર્ભને  
અપહાર નાવી જાય છે, પરંતુ દ્વાણુક તો “સાર્થણુ પરિ  
નિષ્ણુટે” એની સાથે પાત્ર જ લીધા છે

આચારાગ-ટીકાનુ પ્રમાણુ—પત્રહસ્તુતરે એ વાચના  
સંબધમા શ્રી આચારાગ ટીકા વિગેરેમા પણ ખાસ કરીને  
પાત્ર વસ્તુઓની જ વ્યાખ્યા આપી છે ક યાજ્ઞકની વ્યાખ્યા  
નથી આપી

યાત્રા પચારાકનુ પ્રમાણુ—શ્રી હગ્નિદ્રસૂરિ કૃત યાત્રા  
પચારાક ઉપરથી અભયદેવ સરિશ્વએ જે વૃત્તિ રચી છે તેમા  
પણ શ્રી વીરપ્રભુના પાત્ર ક યાજ્ઞકો જ વર્ણવ્યા છે અને તે આ  
નીત છે —(૧) આપાદમાસની શુકલ છદ્દે ગર્ભસંક્રમ, (૨)  
ચૈત્રમાસની શુકલ તેરશે જન્મ (૩) માગશર માસની શુકલ

દશમીએ દીક્ષા ( ૪ ) વૈશાખ માસની શુકલ દશમીએ કેવળજ્ઞાન અને ( ૫ ) દ્વિતીક માસની અમાસે મોક્ષ ને છઠું કલ્યાણક ગણાતું હોત તો તેના પછુ અહીં જરૂર ઉલ્લેખ કરત તમે કહેશો કે ગર્ભાપહારને છઠું કલ્યાણક માનવામાં શું ખોટું છે ? તેના સમાધાનમાં કહેવાનું કે નીચ ગોત્રકર્મના વિપાકરૂપ હોઇ અતિ નિંદવા યોગ્ય અને વળી એક આશ્ચર્યરૂપ ગણાતું હોય તેને કલ્યાણક કહેવું શી રીતે ઘટે ? શ્રી વીરપ્રભુનો છવ દેવાનંદા પ્રાદ્યાણીની કુક્ષિમાં અવતર્યો અને માતા ત્રિશલાએ જન્મ આપ્યો એ અસંગતપણાને નિવારવાને માટે જ પચહથ્યુત્તરે એ વચનથી ગર્ભનો અપહાર મૂચવ્યો છે, ખાકી એ સિવાય એમાં ખીજો કોઈ અર્થ ઘટતો નથી.

સારાંશ કે કલ્યાણક પાત્ર જ છે હવે ભગવાનને પંચ હસ્તોત્તરપણું મધ્યમ વાચનાથી દર્શાવે છે.—

હથ્યુત્તરાહિં ચુએ—એટલે ઉત્તરાશ્વિની નક્ષત્રમાં ( પ્રાણુત નામના દશમા દેવલોકમાંથી ) ભગવંત ચવ્યા ( અને )

અર્ધતા ગમ્ભસં વહ્નંતે—ચવીને ગર્ભમાં ઉમ્મત્ર થયા

હથ્યુત્તરાહિં ગમ્ભસાઉગમ્ભસ આહરિએ—એટલે ઉત્તરાશ્વિની નક્ષત્રમાં જ દેવાનંદાના ગર્ભમાંથી ત્રિશલાના ગર્ભમાં મૂકાયા

હથ્યુત્તરાહિં નીએ—( અને ) ઉત્તરાશ્વિનીમાં જન્મ્યા.

હથ્યુત્તરાહિં મુંડે ભવિતા—ઉત્તરાશ્વિની નક્ષત્રમાં ( દ્રવ્ય અને ભાવથી ) મુંડ થઈને ( દ્રવ્યથી મુંડ થવું તેમાં કૈશના લોચ વિગેરેનો સમાવેશ થાય છે અને રાગ-દ્વેષનો અભાવ એ ભાવમુંડમાં આવી જાય છે )

અગારાએ—ઘરમાંથી નીકળીને

અણુગારિઅ — સાધુ પણાને

પવ્વધએ — પ્રાપ્ત થયેલા છે ( અર્થાત્ દીક્ષા લીધી ) તવા

૮ત્યુત્તરાહિ — ઉત્તરાહી ગુણી નમત્રમા

અણુ તે — અને ત વસ્તુના વિષયરૂપ

આણુત્તર — અનુપમ

નિગ્ધાધાએ — વ્યાધાન ગદિત, ભીત-છાદડી વિગેરેની સખલના  
થી રહિત,

નિરાવરણે — સમસ્ત નાવરણથી રહિત

ક્રમિણે — કૃત્સ્ન, સર્વ પર્યાયથી યુગ્મ-સર્વ વસ્તુઓને  
જણાવનાર

પદિપુદ્ગણે — સર્વ અવયવોથી સંપૂર્ણ ( એવા પ્રમાણુ પ્રધાન )

કેવલવગ્નાણુ દસણે — કેવલજ્ઞાન, કેવલદર્શન

મમુપ્પન્ને — ઉત્પન્ન થયુ ( અને તે ઉત્તરાહી ગુણી નમત્રમા જ )

માધણા પરિનિવ્વુએ સયવ — અને સ્વાતિ નમત્રમા ભગ  
વાનુ થી વીર મોમે ગયા

હવે વિન્તારવાળી વાચનાથી શ્રી વીર પ્રભુનુ ચગ્નિ કહે છે —

તેણુ મમએણુ — વિગેરેનો અર્થ પૂર્વની જેમ જાણી લેવો

તે મે ગિરહાણુ — શીખાચરુના સમયનો

ચઉત્તે મામે — મોથો માસ

અક્રમે પક્રમે — આક્રમો પમ

આસાદ મુદ્ધે — આપાદ માસનો શુકલ પમ

તસ્માણુ આમાદમુદ્ધસ્મ — તે આપાદ માસના શુદ્ધપમની

દક્ષિપખએણુ — દક્ષિ રાત્રિયે ( દિવસ અને રાત્રી વડે અર્થ )

ત્રીના બે પક્ષ ગણાય છે તેથી અહીં નાત્રીનો  
ઉલ્લેખ કયો છે અહીં પક્ષ એટલે રાત્રી



છે એવી રીતે તેવીસ તીર્થ કરો થઈ ગયા પછી શ્રમણ ભગવંત શ્રી મહાવીર થયા મહાવીર પ્રભુ વર્તમાન ચોવીસીમાં છેલ્લા તીર્થ કર છે, વળી પૂર્વે થઈ ગયેલા તીર્થ કરો પણ શ્રી મહાવીર પ્રભુ થવાના છે એમ સૂચવી ગયા છે શ્રી મહાવીર ભગવાન પ્રાક્ષણ કુંડગ્રામ નામના નગરમાં, ડોડાલગોત્રી ઋષભદત્ત પ્રાક્ષણની સ્ત્રી દેવાનંદા પ્રાક્ષણી જે જલધરસગોત્રી છે, તેની કુળમાં ગર્ભરૂપે ઉત્પન્ન થયા બરાબર મધ્યરાત્રીના સમયે અને ઉત્તરાશ્વાદ્યુની નક્ષત્રને ચંદ્રયોગ પ્રાપ્ત થતો હતો, તે વખતે પ્રભુ દિવ્ય આહાર, દિવ્ય ભવ અને દિવ્ય શરીરનો ત્યાગ કરી ગર્ભમાં આવ્યા તે વખતે તેઓ ત્રણ જ્ઞાનથી યુક્ત હતા અને “ હું અયવીશ ” એવી રીતે ભવિષ્યકાળ જાણવા છતાં જે વખતે અયે છે તે વખતે જાણી શકતા નથી, કારણકે તે એક સમયે થાય છે અને “ હું અય્યો છું ” એમ પણ જાણે છે

તે રાત્રીએ દેવાનંદા પ્રાક્ષણી ભર ઉંઘમાં ન હતી તેમ પૂરી જાગૃત પણ ન હતી એટલે કે અસ્પૃશ્ય નિદ્રા લઈ રહી હતી પ્રભુ ગર્ભમાં આવ્યા એટલે તેણીએ અતિ ઉદ્વેગ, કંટાળામય, ઉપદ્રવ હરનારા, મ ગળમય અને સુંદર ચૌદ મહાસ્વપ્ન જોયા, એ સ્વપ્ન જોઈ દેવાનંદા જાગી ગયા એ સ્વપ્નનું વર્ણન મૂળ ગાથામાં આ પ્રમાણે છે.—

“ ગય ( ગજ ), વસહ ( વૃષભ ), સીહ ( સિંહ ) અલિ-  
સેઅ ( અલિપેક ), દામ ( પુષ્પમાળા ) સસિ ( શશી ) દિણ્ણયરં  
( દિવાકર ) જયં ( દ્વજ ) કુલં ( ઘટ ), પઉમસર ( પદ્મસરોવર )  
સાગર, વિમાણ, ભવણ ( વિમાન, ભવન ) રયાણ્ણચચ ( રત્નસમુહ )  
સિહી ચ ( શીખા ) ”

અર્થ સહેલાઈથી સમજાય તેવો છે. તેમાં જ્યાં અલિપેક છે ત્યાં લક્ષ્મી સંબંધી અલિપેક જાણવો, અને પદ્મસરોવર એટલે

જ્યાં ઘણા કમળ ઉગેલા છે એવું સરોવર સમજવું અહીં એટલું  
ધ્યાનમાં રાખવાનું છે કે જે પ્રભુનો જીવ સ્વર્ગથી અવતરે છે  
તેમની માતા વિમાન જીવે છે અને જે પ્રભુનો જીવ નરકમાંથી  
આવે છે તેમની માતા જવન—ઘર જીવે છે ઘર કે વિમાન એ  
એમાંથી એકનું દર્શન તો થાયજ, તેથી સ્વપ્નની ચૌદની સંખ્યા  
બરાબર જળવાય છે બાકી જ્યાં શીખા લખી છે ત્યાં ધૂમાડા  
વગરનો અગ્નિ મમજવો

## દેવાન દાની વિસ્મયાપન અવસ્થા

દેવાન દાના હર્ષ, સંતોષ અને વિસ્મયનો પાર ન રહ્યો વિ-  
રામા આનંદ, હૃદયમાં પ્રીતિ અને મનમાં પરમ તુષ્ટિનો અનુ-  
ભવ થયો તેમને આ સ્વપ્ન જોઈને એટલો બધો હર્ષ થયો કે  
વર્ષાના જળથી પોપાએણું ઠંડ બનું કુલ જેવી રીતે પ્રકુલ થાય  
તેવી રીતે તેમના રોમેશમમાં પ્રકુલતા વ્યાપી ગઈ ! તે પછી  
તેઓ સ્વપ્નેાનું એક પછી એક સ્મરણીકરવા લાગ્યા અને પોતાની  
પથારીમાં ઠીને બેઠા થયા ત્યારમાઠ ઘણીજ ધીરજ, શાંતિ,  
સ્થિરતા અને ગભીરતા પૂર્વક, રાજહસના જેવી ગતિવડે  
પોતાના પતિ-ઋષભદત્ત પ્રાણજીવ જ્યાં સુતા હતા ત્યાં આવ્યા  
અને તેમને જય તથા વિજયથી વધાવ્યા અર્થાત્ સ્વદેશમાં જય  
થાઓ અને પરદેશમાં વિજય થાઓ એવી રીતે આશિષ આપી—  
વધાવી ભદ્રાસન પાસે ગયા અને શ્રમને પરિહારી, મોલને દૂર કરી  
સુખપૂર્વક આસન ઉપર વિરાજ્યા પછી બે હાથ વડે જે અજલી  
કરેલી હતી અને જે અજલીમાં દશ નળ પ્રકાશતા હતા તેમજ  
જેનું પ્રદક્ષિણ રૂપે મસ્તક ઉપર બ્રમણ કરેલું હતું તે અજલી  
દેવાન દાએ પોતાના મસ્તક ઉપર કરી કહ્યું કે —

“ હે દેવાનુગ્રિય, આજ રાત્રે જ્યારે હું અંધ નિદ્રા લઈ રહી

હતી ત્યારે મેં ગજ, વૃષભ વિગેરે ગ્રાહ ઉત્તમ સ્વપ્નાં જોયાં અને  
જોતાંવેંત હું બગી ઉઠી. તે સ્વપ્નોનું કેવું કલ્યાણકારી અથવા  
ફળ વૃત્તવાળું પરિણામ આવશે તેનો મને વિચાર થયા કહે છે ”  
( અહીં ફળ એટલે પુત્રાદિ અને વૃત્તિ એટલે જીવનનો ઉપાય  
વિગેરે. )

ઋષભદત્ત ગ્રાહ્યો સ્વપ્ન સંબંધી સઘળો વૃતાન્ત સાંભળી,  
પોતાની સ્વાભાવિક મતિ, બુદ્ધિ તથા વિજ્ઞાન પ્રમાણે ઉંડો  
વિચાર કર્યો.

**મતિ, બુદ્ધિ અને વિજ્ઞાનનો અર્થ.**

મતિ કોને કહેવી ? જે અનાગત કાલનો વિષય થાય તે મતિ.  
બુદ્ધિ કોને કહેવી ? જે વર્તમાન કાલનો વિષય થાય તે બુદ્ધિ.  
વિજ્ઞાન કોને કહેવું ? જે અતીત અને અનાગત વસ્તુનો વિષય  
થાય તે વિજ્ઞાન

**ઋષભદત્તનો ઉત્તર.**

સ્વપ્નના અર્થનો નિશ્ચય કરો ઋષભદત્તે પોતાની પત્નીને  
નીચે પ્રમાણે ઉત્તર આપ્યો:—

હે દેવાનુગ્રિયે ! તમે જે સ્વપ્નાં જોયા છે તે ખરેખર જ ઉદાર,  
કલ્યાણકારી, ધનદાયક, મંગળકારી અને સુંદર છે. તે સ્વપ્ના  
આરોગ્ય, સતોષ, દીર્ઘાયુષ, નિરૂપદ્રવતા અને વાંચિછત ફળની  
સિદ્ધિનેજ સૂચવે છે. તેના પ્રતાપે, હે દેવાનુગ્રિયે ! તમને અર્થ-  
નો લાભ, વૈભવનો લાભ, પુત્ર અને સુખનો પણ લાભ થશે.  
તમે નવ માસ અને સાડા આઠ દિવસ ગયા પછી એક  
પુત્રનો જન્મ આપશે. તે પુત્ર કેવો થશે તે હું વિસ્તારથી કહું  
છું તે સાંભળો.

## ખત્રીસ લક્ષણા પુરુષનુ વર્ણન

તમને કોમળ હાથ-પગવાળો, લક્ષણોવાળી અને સ્વરૂપથી પરિપૂર્ણ એવી પાંચ ઇન્દ્રિયોવાળો તેમજ લક્ષણ અને વ્યવજનના શુભે સુખ એવો પુરુષ (અહીં લક્ષણ એટલે છત્ર ચામ રાદિ જાણવા ચક્રવર્તી અને તીર્થકોને એકજગર ને આઠ હોય છે, બગદેવ અને વાસુદેવને એકસો આઠ હોય છે અને યજ્ઞન એટલે તલ તથા મમા) અને લાગ્યવાનને ખત્રીસ લક્ષણો હોય છે, તે લક્ષણો આ પ્રમાણે —

(૧) છત્ર, (૨) કમલ, (૩) ધનુષ્ય, (૪) રથ, (૫) વજ્ર, (૬) કાચળો, (૭) અકુશ, (૮) વાપિકા, (૯) સાધોઓ, (૧૦) તોરણ, (૧૧) સરોવર, (૧૨) કેસરી (૧૩) વૃક્ષ, (૧૪) ચક્ર, (૧૫) શખ, (૧૬) હાથી, (૧૭) સમુદ્ર, (૧૮) ડગલ, (૧૯) મહેલ, (૨૦) મરુત, (૨૧) જવ, (૨૨) યજ્ઞસ્થળ, (૨૩) સ્તૂપ, (૨૪) કમલ, (૨૫) પર્વત (૨૬) ચામર, (૨૭) દર્પણ, (૨૮) બળદ, (૨૯) ખેતાકા, (૩૦) લક્ષ્મીના અભિષેક (૩૧) ઉત્તમભાગા અને (૩૨) મધુર આ પ્રકારના ખત્રીસ લક્ષણ પુરુષવત જીવોને જ હોય છે

વગી એવા ખત્રીસ લક્ષણા પુરુષના સાત લક્ષણ રાના, ૭ ઉંચા, પાંચ મૂક્ષમ, પાંચ દીર્ઘ, ત્રણ વિશાલ, ત્રણ લઘુ અને ત્રણ ગંભીર એવા પ્રકારના હોય છે

## ગરીરના અગોપાગ ઉપરથી પુરુષ પરીક્ષા

માત્ર ગતિ લક્ષણો—જેના નખ, પગ, હાથ, જીભ, હોઠ, તાળવુ અને નેત્રના ખૂણા રાતા હોય તે શ્રેષ્ઠ કહેવાય.

ઉત્તમ લક્ષણો—કાખ, હૃદય, ડાઘ, નાસિકા, નખ અને સુખ એ છ વાના ઉત્તમ હોય તે શ્રેષ્ઠ ગણાય.

પાંચ સૂક્ષ્મ લક્ષણો—દાંત, આમડી, કેથ, આંગલીના પર્વ, અને નખ એ પાંચ જેના સૂક્ષ્મ હોય તે શ્રેષ્ઠ

પાંચ દીર્ઘ લક્ષણો—આખો, હૃદય, નાસિકા, હડપચી અને બૂલ એ પાંચ જેનાં દીર્ઘ હોય તે શ્રેષ્ઠ.

ત્રણ વિશાળ લક્ષણો—કપાળ, છાતી અને મુખ એ ત્રણ જેના વિશાળ હોય તે શ્રેષ્ઠ.

ત્રણ લઘુ લક્ષણો—કંઠ, સાથળ અને પુરુષચિન્હ જેના લઘુ હોય તે શ્રેષ્ઠ

ત્રણ ગલીર લક્ષણો—પગકેમ, સ્વર અને નાભિ એ ત્રણ જેના ગલીર હોય તે શ્રેષ્ઠ

તેમજ મુખ એ શરીરનો અર્ધો ભાગ છે, અર્ધો નહીં પણ આખો ભાગ છે એમ કહીએ તોપણ ખોટું નથી આખા શરીરમા મુખ મુખ્ય છે તેમાંય પણ નાસિકા શ્રેષ્ઠ છે. અને નાસિકાથી પણ નેત્રો શ્રેષ્ઠ છે. જેના જેવા નેત્ર હોય તેનું તેવું શીલ જાણવું, જેવી નાસિકા તેવી સરળતા જાણવી, જેવું રૂપ તેવું ધન અને જેવું શીલ તેવા ગુણો જાણવા વળી જે બહુ ઠીંગણો હોય, બહુ લાંબો હોય, બહુ જડો અથવા બહુ પાતળો હોય, અને બહુ કાળો તથા ગોરો હોય તો તે છએમાં સત્વ હોય છે.

સ્વર્ગ—નરક વિગેરે યોનીમાંથી આવનાર કેવા હોય ?

સ્વર્ગમાંથી આવનાર—જે સારી રીતે ધર્મકરણી કરતો હોય, સારો ભાગ્યશાળી હોય, શરીરે નીરોગી હોય, જેને સારાં સ્વપ્ના આવતાં હોય, સારી નીતિવાળો હોય, અને કવિ હોય તે પુરુષનો આત્મા સ્વર્ગમાંથી આવેલો હોય અને પાછો સ્વર્ગમાં જાય એમ સુચવે છે.

માનવલોકમાથી આવના —જે નિષ્કાંટ હોય, કયાંય દોષ, દાનવોર દોષ, ઇદ્રિયોને ઝાણુમા રાખનાર હોય, કાલો દોષ, અને હું મેશા સરજસ્વભાવી હોય તે મુખ્ય માનવલોક માથી આવ્યો હોય અને ફરી પણ મનુષ્ય થવાનું સૂચવે છે

પશુયોનિમાથી આવનાર—જેને કપટ, લોભ, મુધા, આળસ અને આહાર દણા હોય, તે પોતાની વલણથી જ પુર વાર કદે છે કે તે તિર્યચ યોનિમાથી આવેલો હોયો ઘટે અને પાછો તે યોનિમા ઉત્પન્ન થાય એમ દર્શાવે છે

નરક ગતિમાથી આવનાર—જે રાગ (મોહ) વાળો હોય, સ્વર્ગનો પ્રત્યે દ્રેષભાવ ાખતો હોય, ખરાબ ભાષા વાપરતો હોય તથા મૃર્ખાના સોબતમા રહે તો તે માણસ પોતાનું નરક ગતિમાથી આગમન અને ગમન સૂચવે છે

### સામુદ્રિક લક્ષણો

આવર્ત—પુરુષોને જમણી બાજુએ જમણું આવર્ત શુભ ફળ આપે છે, ડાબી બાજુએ ડાબું આવર્ત હોય તે અશુભ ફળ નાડું—અતિ નિદનીય ભાવનું બાધી બીજી દિશાઓમા હોય તો મધ્યમ ભણવું

હાથના તળીયા—જેમના હાથનું તળીયું રેખા વિનાનું હોય અથવા તો ઘણી રેખાઓ હોય તેઓ આ પ આયુષ્યવાળા, નિર્ધન અને દુઃખી હોય છે જના હાથનું તળીયું લાલ હોય તે ધનવાન હોય, લીલું હોય તો દારૂડીયો હોય, પીળું હોય તો પરત્વીર પટ હોય અને કાળું અથવા મલિન હોય તો નિર્ધન હોય પુરુષનો હાથ સ્વાભાવિક રીતે જ કઠણ અને સીનો સુકો મળ હોય તે સાડું સામુદ્રિક લક્ષણો જેવા હોય તો પુરુષનો જ-મણો હાથ અને સીનો ડાબો હાથ જેવો જેમણે જેના હાથનું

તળિયું ઉંચું હોય તે દાતાર હોય, ઉડુ હોય તો નિર્ધન હોય, વાટકા જેવું ગોળ તથા ઉડું હોય તો ધનવત હોય.

હાથની આંગળીઓ—પાતળી અને સ્ત્રીધી હોય તે સારી. પુરુષની અનામિકા ( ટચલી આંગળી પાસેની ) આગળીના વેઠાની છેદ્દી રેખાથી ટચલી આંગળી મોટી હોય તો તેને ધનની વૃદ્ધિ થાય, તેમજ મોસાળપદ પછુ મ્હોટો હોય.

ગોત્ર, ધન અને આયુષ્યની રેખા—મણિખંધ (કાડું અને હથેળીના વચ્ચેનો સાંધો ) થી જે રેખા નીકળે છે તે ગોત્રની રેખા છે અને કન્લ ( મણિખંધથી ટચલી આંગળા સુધીનો હથેળીનો ભાદ્ય ભાગ ) થી જે રેખા ચાલે છે તે ધન તથા આયુષ્યની રેખાઓ છે; એ ત્રણે રેખા તર્જની ( અંગુઠા પાસેની ) અને અંગુઠા વચ્ચે જાય છે. જેમની એ ત્રણે રેખા સંપૂર્ણ તથા નિર્દોષ હોય તેમના ગોત્ર, ધન તથા આયુષ્ય સંપૂર્ણ જાણવાં. આયુષ્યની રેખાથી જેટલી આંગળીઓ ઓળંગાય તેટલા પચ્ચીશ પચ્ચીશ વરસનું આયુષ્ય જાણવું.

માન પ્રતિષ્ઠા—સુખ અને ભાઈ બહેનની રેખા—આયુષ્ય રેખાના પશ્ચિમ મણિખંધની સન્મુખ નીકળે તો તે સ પત્તિના જાણવા, અને આગળીઓની સન્મુખ નીકળે તો વિપત્તિના જાણવા. જેને મણિખંધથી ઉર્ધ્વ રેખા નીકળી અંગુઠાની સન્મુખ આવે તેને સુખ થાય, ધનનો લાભ થાય, અને રાજ્યનો પણ લાભ થાય ત ઉર્ધ્વરેખા તર્જની સન્મુખ આવે તો રાજા અથવા રાજા સરખો થાય; વચલી આગળી સન્મુખ આવે તો આચાર્ય અથવા સેનાપતિ થાય, અનામિકા સન્મુખ આવે તો ઘણા ધનવાળો સાર્થવાહ થાય. અને છેદ્દી આગળીની સન્મુખ આવે તો લોકોમાં પ્રતિષ્ઠા પામે.

અંગુઠા અને ગોત્ર રેખાની વચ્ચે ભાઈ-બહેનની રેખા હોય

છે, કર્મ અને આયુષ્ય રેખાની વચ્ચે સત્તાનની રેખા હોય છે, આયુષ્ય રેખા અને ટચલી આગળી વચ્ચે સ્ત્રીની રેખા હોય છે

અ શુદ્ધાના મધ્ય ભાગમાં જો જવ હોય તો વિદ્યા, પ્રખ્યાતિ અને સમૃદ્ધિ મળે, તેમજ જો જમણા અ શુદ્ધામાં જવ હોય તો શુદ્ધવૃક્ષમાં જન્મ બાંધવો

નેત્ર, દાત, મસ્તક વિગેરે —જેના નેત્ર લાલ રહેતા હોય તેને સ્ત્રી મદી ત્યજતી નથી, સુવર્ણ સમાન પીળી-માજરી આખ વાળાને ધન ત્યજતું નથી, લાળી ભુજવાળાને ઐશ્વર્ય કદિ ત્યજતું નથી અને શરીરે દૃઢપુષ્ટ હોય તેને સુખ ત્યજતું નથી વગી આખોમાં ચીકાશ હોય તો સૌભાગ્ય મળે, દાતમાં ચીકાશ હોય તો ઉત્તમ ભોજન મળે, ગરીબમાં ચીકાશ હોય તો સુખ મળે અને પગમાં ચીકાશ હોય તો વાહન મળે

જેની છાતી વિશાળ હોય તે ધન અને ધાન્યનો ભોગી થાય, જેનું મસ્તક વિશાળ હોય તે ઉત્તમ ગણ થાય, જેની કમ્ભગ વિશાળ હોય તેને ઘણું પુત્ર તથા સ્ત્રી હોય અને જેના પગ વિશાળ હોય તે હંમેશા સુખી થાય

ઋષભદત્ત પ્રાહ્મણ દેવાનદાને કહે છે કે “માન, ઉ માન અને પ્રમાણવડે આખું અગ સંપૂર્ણ અને સુદર છે તેવા પુત્રનો તમે જ મ આપશો ’

**માન, ઉન્માન અને પ્રમાણનું સ્પષ્ટીકરણ**

**માન** —પાણીથી સંપૂર્ણ ભરેલી કુડીમાં માણસને બેસાડ્યા બાદ જે પાણી બહાર નીકળી જાય તે પાણી એક દ્રોણ-ઘનીસ શેર જેટલું વજનનું થાય તો તે માણસ માનને પ્રાપ્ત થયેલો બાંધવો

**ઉન્માન** —પુરુષને કાઠે ચડાવી ભોળવાથી જો તેનું વજન



અર્ધભાર થાય તો તેને ઉન્માનને પ્રાપ્ત થયેલો જાણવો. ભારના માપનું પ્રમાણ આ પ્રમાણે છે—

છ સરસવતી એક જવ, ત્રણ જવની એક રતી, ત્રણ રતીનો એક વાલ, સોળ વાલનો ગદીયાણો, દસ ગદીયાણાનો એક પલ, દોઢસો ગદીયાણાનો એક મણ, દસ મણની એક ધડી અને દસ ધડીનો એક ભાર દોઢસો પળનો એક મણ થાય એમ જે કહ્યું છે ત્યાં પળને બદલે ગદીયાણા લેવા જે દોઢસો પળનો મણ લઈએ તો ભારના અઘ્યોતેર મણ થઈ જાય અને તેના અર્ધ ભાગે આગણ-ચાલીશ મણ થાય એટલું શરીરનું માન ન સંભવે. જે દોઢસો ગદીયાણાનો મણ લઈએ તો ચાલીશ શેરના માન વડે કંઈક અધિક એવા પોણા આઠ મણ થાય, અને તેનું અર્ધ માન એટલે પોણા ચાર મણ અને પાંચશેરથી વધારે શરીરનું પ્રમાણ સંભવે. તેથી દોઢસો ગદીયાણાનો મણ સંભવે.

પ્રમાણ — એટલે ઉચાર્ધ. ઉત્તમ પુરૂષો પોતાના અશુદ્ધ વડે એકસો ને આઠ અશુદ્ધ ઉચા હોય છે. મધ્યમ પુરૂષ છન્તું આગલ ઉચા હોય છે અને જઘન્ય પુરૂષ ચોગશી આગલ ઉચા હોય છે અહીં એકસોઆઠ અશુદ્ધનું જે ઉચાર્ધનું પ્રમાણ કહ્યું તે તીર્થંકર સિવાયના પુરૂષોને માટે સમજવાનું છે તીર્થંકરને તો બાર અશુદ્ધ ઉચાર્ધ પ્રમાણનું ઉષ્ણીય (શીખા) ગણતા એકસો ને વીસ અશુદ્ધ થાય.

યૌવન પહેલાં એ બાળક શું શું ભણશે?

ઋષભદત્ત બ્રાહ્મણ દેવાનંદાને ઉદ્દેશીને કહે છે કે — “વળી ચદ્રમાની પેઠે સૌમ્ય આકૃતિવાળા, મનોહર, પ્રિયદર્શન, સ્વરૂપવાન અને દેવકુમાર જેવા પુત્રને તમે જન્મ આપશો. તે પુત્ર જ્યારે બાલ્યભાવ છોડીને આઠ વર્ષનો થશે ત્યારે તેને સઘળું

વિજ્ઞાન પરિણમશે અને પછી જ્યારે અનુક્રમે ચૌવન અવસ્થાને પ્રાપ્ત થશે ત્યારે ઋગ્વેદ, યજુર્વેદ, સામવેદ, અથર્વણ્વેદ એ ચાર વેદ, પાંચમું પુરાણશાસ્ત્ર, છઠું નિઘન્ટુ શાસ્ત્ર—નામમાળા શાસ્ત્ર વિગેરે શાસ્ત્રો અગ-ઉપાગ તથા રહસ્ય સહિત શીખશે ” શિક્ષા, ઠહપ, વ્યાકરણ, છદ, જ્યોતિષ અને નિર્કિત એ છ અગ ઠહેવાય છે અને તે અગના વિસ્તાગપૂર્વક અર્થ જણાવનાર ઉપાગ ઠહેવાય છે “ વળી ચારે વેદને બરાબર જુલારી રાખશે, ચારે વેદમા પારગામી થશે અને કેાઇ અશુદ્ધ પાઠ બણશે તો તને વારશે, વેદોના પાઠને શુદ્ધ રીતે ધારી રાખશે વળી હે દેવાનુમ્રિયે, તે પુત્ર પૂર્વોક્ત ॥ અગનો વિચાર કરનારો થશે, પશ્ચિત્રમા-કપિલ સખધી સાંખ્ય શાસ્ત્રમા વિચારદ થશે, લીલાવતી જેવા ગણિત શાસ્ત્રમા પ્રવીણ થશે ” જેમકે એક સ્તબનો અર્ધો ભાગ પાણીમા છે, બારમો ભાગ ઠાહવમા છે, છઠ્ઠો ભાગ વેણુમા છે અને દોઢ હાથ બહાર ડેખાય છે તો પછી તે આખો સ્તબ કેટલા હાથનો હશે ? આ પ્રશ્ન ગણિતશાસ્ત્રનો છે અને તેનો જાણકારજ જવાબ આપી શકે કે એ સ્તબ છ હાથનો છે એવા સખ્યાશાસ્ત્રમા પણ તે પ્રવીણ થશે “ વળી તે આચાર સખધી થયેનો જાણનાર થશે, અક્ષરોના આગ્નાય ઋધિમા તથા યજ્ઞ વિગેરેના વિધિ શાસ્ત્રોમા નિપુણ થશે વ્યાકરણ-શબ્દશાસ્ત્રમા પડિત થશે છદશાસ્ત્રમા, નિર્કત એટલે પદોની વ્યુત્પત્તિરૂપ ટીકા વિગેરેમા, જ્યોતિષ શાસ્ત્ર અને પ્રાક્ષણેને હિતકારી થાય એવા બીજા ઘણા શાસ્ત્રોમા તે પુત્ર કુશળ થશે, તેમજ સન્યાસ સખધી આચાર્યશાસ્ત્રોમા પણ તે અતિશય નિપુણ થશે ”

વ્યાકરણો કેટલા અને કયા કયા ?

ઉપર વ્યાકરણ વિષે ઉલ્લેખ કરવામા આવ્યો છે, વ્યાકરણ કેટલા અને તેના શા શા નામ છે તે અહીં દુનગા કહીએ છીએ.

(૧) ઐદ્ર વ્યાકરણ (૨) જૈનેન્દ્ર વ્યાકરણ (૩) સિદ્ધદેવચંદ્ર વ્યાકરણ (૪) ચાંદ્ર વ્યાકરણ (૫) પાણિનીય વ્યાકરણ (૬) સારસ્વત (૭) શાકટાયન (૮) વામન (૯) વિશ્વાત (૧૦) બુદ્ધિસાગર (૧૧) સર્વવતીકંઠાલગ્ન (૧૨) વિદ્યાધર (૧૩) કલાપક (૧૪) ભીમસેન (૧૫) શૈવ (૧૬) ગૌઠ (૧૭) નંદિ (૧૮) જયોત્પલ (૧૯) મુણિ (૨૦) જયદેવ વિગેરે.

“હે દેવાનુપ્રિયે” તમે ખરેખર આરોગ્ય, સતોષ, દીર્ઘાયુષ્ય, મંગલ, અને કલ્યાણધારી સ્વપ્ન જ જોયા છે ” એમ કહી તે વાર વાર તેની અનુમોદના કરવા લાગ્યો.

### દેવાનંદાનો ઉત્તર.

દેવાનંદા પ્રાદાણીએ પોતાના સ્વામી પાસેથી બધી હકીકત સાંભળી અને હૃદયમાં અવધારી. પછી તે વિકસિત હૃદયવાળી, સંતુષ્ટ મનવાળી નાની બે હાથ જોડી, દસ નખ લેગા કરી, આવર્ત કરી, મસ્તકે અંજલી જોડી કહેવા લાગી કે:—“હે દેવાનુપ્રિય, એ એમજ છે, તમે સ્વપ્નાનું જે કૃણ કહ્યું તે ખરાખર જ છે. તે સદેહ ગહિત છે. ઇચ્છાને અનુરૂપ જ છે. આપના મુળમાંથી પડતા જ મેં તે ગ્રહણ કર્યું છે તમે જે અર્થ કહો છો તે યથાસ્થિત જ છે” એ પ્રમાણે કહી તેણે સ્વપ્નાનો સાચી રીતે અગીકાર કર્યો, અને ઋણલદત્તની સાથે મનુષ્ય સંબંધી ઉદાર અને ભોગવવા યોગ્ય ભોગ ભોગવતી રહેવા લાગી.

### સૌધર્મેન્દ્ર.

તે કાળે અને તે સમયે સૌધર્મેન્દ્ર સુધર્મા સલામા બેઠો છે એ પ્રમાણે સંબંધ છે. તે સૌધર્મેન્દ્ર કેવો છે? શક નામના સિંહાસન ઉપર બેસનારો, દેવોનો સ્વામી, કાતિ વિગેરેથી દેવોમાં અધિક શોભતો. હાથમાં વજ્રને ધારણ કરનારો, દૈત્યોના

નગરોને તોડનારો, આવડી પાચમી પડિમા સો વખત વહન કરનારો અને જેણે પોતાના કાર્તિક શેઠના ભવમા સો વખત આવકની પડિમા વહી શતકલ્પ નામ પ્રાપ્ત કર્યું હતું

## કાર્તિક શેઠની કથા

પૃથ્વીભૂપણ નગરમા પ્રજાપાળ નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો તે નગરમા રાજમાન્ય, સમૃદ્ધિશાળી, સમ્યક્ત્વધારી કાર્તિક શેઠ નામે એક પરમ આવક રહેતો હતો એક વખત તે નગરમા એક મામનો ઉપવાસી ગૈરિક નામે તાપસ આગ્યો કાર્તિક શેઠ વિના બીજા બધા લોકો તેના ભક્ત બન્યા ગૈરિક તાપસને એ વાતની ખબર પડી તેને કાર્તિક શેઠ પ્રત્યે ખૂબ દાઝ ચડી એક દિવસે નગરના રાજાએ તાપસને લોજન માટે નિમત્રણ કર્યું, ત્યારે તેણે રાજા સાથે એવી સરત કરી કે “જો કાર્તિક શેઠ પોતે આવી અને પીરમે તો હું તમારે ત્યાં લોજન લઉં” રાજાએ એ સરત કબુલ કરી કાર્તિક શેઠને બોલાવવામા આવ્યા રાજાએ આજ્ઞા કરી કે “તમારે મારે ઘેર આવી ગૈરિકને જમાડવા” કાર્તિક શેઠે કહ્યું કે—“હે રાજા, આપની આજ્ઞાથી તમારે ઘેર આવી તેને જમાડીશ”

તાપસ જમવા બેઠો અને કાર્તિક શેઠ પોતે પીરસવા લાગ્યા તાપસ જમતા જમતા પોતાના નાક ઉપર હાથ ફેરવવા લાગ્યો અને એ રીતે કાર્તિક શેઠને સૂચવતો જ રહ્યો કે—“મે કેવું તારું નાક દાખ્યું?” શેઠે ડઠ જવાબ ન વાળ્યો

ઘેર આવી વિચાર કરવા લાગ્યો કે—“જો મે પહેલેથીજ દીક્ષા લીધી હોત તો મારે આવા ગ્રહેષ્ટા સાલગવાનો વખત આવત ખરો? મે દીક્ષા લેવામા વિલગ કર્યો તેથીજ મારે

તાપસના હાથથી પરાભવ ખમવો પડ્યો. એમાં મારો જ દોષ છે” એવું વિચારી તેણે એક હજાર ને આઠ વણિકપુત્રો સાથે મુનિસુત્રત સ્વામી પાસે દીક્ષા લીધી.

અનુક્રમે દ્વાદશાગી લાણી, બાર વરસ સુધી ચારિત્ર પાળી, છેવટે અણસણ કરી, કાળધર્મ પામી કાર્તિક શેઠનો છવ સૌધર્મ દેવલોકમાં ઇન્દ્ર થયો. પેલો ગૈરિક તાપસ પણ અજ્ઞાનદશામાં તપ કરતો મરણ પામી સૌધર્મેન્દ્રના વાહન-ઐરાવણ નામના હાથી રૂપે તેજ દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થયો.

હાથીએ અવધિજ્ઞાનથી જાણી લીધું કે—“હું પૂર્વે ગૈરિક તાપસ હતો અને આજનો આ ઇન્દ્ર એ કાર્તિક શેઠ પોતેજ છે.” આવો વિચાર આવતાં તે ત્યાંથી નાસવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો પરંતુ ઇન્દ્ર તેને પકડી મસ્તક ઉપર ચડી બેઠો. હાથીએ ડરાવવા પોતાનાં બે રૂપ કર્યાં એટલે ઇન્દ્રે પણ પોતાના બે રૂપ કર્યાં. હાથીએ ચાર રૂપ કર્યાં એટલે ઇન્દ્રે પણ પોતાનાં ચાર રૂપ કર્યાં. એવી રીતે હાથી જેમ જેમ પોતાનાં રૂપ વધારતો ગયો તેમતેમ ઇન્દ્ર પણ પોતાના રૂપ વધારવા લાગ્યો. પછી ઇન્દ્રે અવધિજ્ઞાનથી હાથીને જાણવ્યો, અને તેનો તિરસ્કાર કર્યો એટલે હાથી પોતાનું મૂળ રૂપ ધરી ઉભો થઈ રહ્યો.

### ઇન્દ્રનું ઐશ્વર્ય.

ઇન્દ્ર સહસ્રાક્ષ-હજાર લોચનવાળો કહેવાય છે. કારણ કે તેના પાંચસો દેવમંત્રીઓની હજાર આંખો માત્ર ઇન્દ્રનું જ કાર્ય કરતી હોય છે. મહામેઘો તેને વશ હોય છે, અથવા મધ નામના દેવવિશેષ નિગંતર તેના તાળામાં રહે છે જેણે પાક નામના અસુરને શીક્ષા કરી છે, જે મેરૂની દક્ષિણે રહેલા લોકાર્ધનો સ્વામી છે, ઐરાવણ હાથી જેનું વાહન છે, જે દેવોને આનંદ

આપનાર છે, જે બત્રીસ લાખ વિમાનોનો અધિપતિ છે, જે રજરહિત આકાશ જેવા સ્વચ્છ વસ્ત્રોને ધારણ કરે છે, જેણે માળા અને મુગટ યથાસ્થાને પહેરેલા છે, નવીન સુવર્ણના મનોહર આશ્ચર્ય કરનારા આબુખાબુ ૥ પાયમાન ચતા એવા બે કુડવો જેણે ધારણ કર્યા છે, છત્રાદિ રાજચિન્હો જેની મહાઋદ્ધિને સૂચવી રહ્યા છે, શરીર અને આબૂપણેથી અત્યંત દીપ્તો, મહા બળવાળો, મોટા યશવાળો, મોટા માહાત્મ્યવાળો, મહા સુખવાળો, દેહીમ્યમાન શરીરવાળો, પચવર્ણી પુષ્પોની બનાવેલી અને છેક પગ સુધી લાળી માલાને ધારણ કરનારો સૌધર્મ નામે દેવલોકને વિષે, સૌધર્માવત સક નામના વિમાનમા, સુધર્મા નામની સજામા શક નામના સિંહાસન ઉપર બિરાજેલો છે

### ઈન્દ્રનો વૈભવ

તે ઈંદ્ર ત્યાં શુ ધરે છે? તે સૌધર્મ દેવલોકમા બત્રીસ લાખ વિમાનો, શક્તિ, આયુષ્ય અને જ્ઞાનાદિક ઋદ્ધિવડે ઈન્દ્રના જેવાજ ચોરાશી હજાર સામાનિક દેવો, ગુરુસ્થાનીય અને પ્રધાન જેવા તેત્રીસ ત્રાયશ્ચિ શક દેવો, સોમ યમ વરૂણ અને કુબેર એ ચાર લોક પાળ, પ્રત્યેક સોળ સોળહજાર દેવીઓના પરિવાર સહિત એવી (૧) પદ્મા (૨) શિવા (૩) શચી (૪) અન્બુ (૫) અમલા (૬) અંબિકા (૭) નવમિકા અને (૮) રોહિણી નામની આઠ પત્નિ, બાહ્ય મધ્યમ અને અભ્યંતર એ ત્રણ પર્વદા, હાથી ઘોડા રથ સુભટ વૃષભ નાટ્યીયા અને ગધર્વ એ સાત સેનાઓ, સાત સેનાઓના સાત સેનાધિપતિઓ, ચારે દિશામા રહેલા ચોરાશી ચોરાશી હજાર આત્મરક્ષક દેવો, ચારે દિશાઓના મગ્ની ઈન્દ્રના ત્રણ લાખ ને છત્રીસ હજાર આત્મરક્ષક દેવો, વળી સૌધર્મ દેવલોકમા રહેનાર બીજા પણ ધણા વૈમાનિક દેવો અને દેવીઓ, એ સર્વ પરિવારનું ઈન્દ્ર રક્ષણ કરે છે અને સઘળા પરિવારમા ઈંદ્રનું અગ્રેસરપણું છે,

નાયકપણુ છે, પોષકપણુ છે, મ્હોટાપણુ છે. પોતાના નિયુક્ત દેવો દ્વારા સૈન્ય પ્રતિ અદ્ભૂત આજ્ઞા કરાવતો, પોતે પણ આજ્ઞા કરતો અને વચમાં કાંઈ પણ અંતરાય વિનાનું નાટકમાં ચાલતું ગાયન તથા વાગી રહેલ વીણા, હાથતાળીઓ, અન્ય વાજાંત્રો, મેઘની ગર્જના પેઠે ગાંભીર શબ્દથી વાગતો મૃદંગ, મનોહર શબ્દ કરતો ઢાલ, તેઓના મ્હોટા નાદવડે દેવ સંખંધી અતિશય-વાળા ભોગો ભોગવતો ઝેઠો છે

ધન્દ્રે શું જોયું ? તેનો ઉછળતો ભક્તિભાવ

તે સૌધર્મેન્દ્ર આ સંપૂર્ણ જ ખૂદ્દીપ નામના દ્વીપને, પોતાના વિસ્તૃત અવધિજ્ઞાનવડે હ મેશા જોયા જ કરે છે તેણે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને, જ ખૂદ્દીપ નામના દ્વીપમાં, ભરત-ક્ષેત્રમાં, દક્ષિણાર્ધ ભરતમાં, આદ્યણકુંડામ નામના નગરમાં, કોડાલ ગોત્રવાળા ઋષભદત્ત આદ્યણની ભાર્યા, જલધર ગોત્રની દેવાનદા નામની આદ્યણીની કુખમાં ગર્ભપણે ઉત્પન્ન થયેલા જોયા જોતાં જ તે હર્ષિત થયો, સતુષ્ઠ થયો, ચિત્તમાં આનંદ પામ્યો, હૃદયમાં હર્ષ પામ્યો, મનમાં પ્રીતિવાળો થયો. હર્ષના અતિરેકથી, વર્ષાદની ધારાથી પુષ્પ વિકાસ પામે તેમ તેના રોમાંચ પ્રકુલિત થયા, તેના મુખ અને નેત્ર ઉપર પ્રસન્નતા છવાઈ અને પ્રભુદર્શનના અતિશય પ્રમોદને લીધે સંભ્રમ થવાથી તેનાં ઉત્તમ કંકણ, ખડેરખાં, બાબુખંધ, મુગટ અને કુંડલ પણ ચલાયમાન થયાં. હારથી શોભતા હૃદયવાળો, લબાયમાન મોતીનું ઝુંબનક અને ચલાયમાન આભૂષણ ધારણ કરનારો ઈદ્ર તુરતજ આદર સહિત, ઉત્સુકતા પૂર્વક, ચપળતાથી પોતાના સિ હાસન ઉપરથી ઉઠ્યો. ઉઠીને પાદપીઠથી નીચે ઉતર્યો. ઉતરીને વૈકુર્યરત્ન, ઉત્તમ જાતનું શિષ્ટ રત્ન અને અંજનરત્નવડે જાણે કોઈ અતુર કારીગરે બનાવી હોય તેવી, દેહીપ્યમાન ચંદ્રકાંતાદિ

મણિ અને કંકેતનાદિ રત્નોથી જડેલી જાંને પાહુકાઓને પગ માથી ઉતારી નાખી પછી એક વસ્ત્રવાળું ઉત્તરાસગ ધારણ કરી અજલિવડે બે હાથ જોડી તીર્થ કરની મન્મુખ સાત-આઠ પગલા ગયો. પછી પોતાનો કાબો ઢીંચણ ઉભો રાખી, જમણા ઢીંચણને પૃથ્વીના તલ ઉપર લગાડીને પોતાનું મસ્તક તથા વાર પૃથ્વીતળને લગાડ્યું અને તે સાથે પોતાના શરીરને પણ નમાવ્યું. કંકણ અને ઘેરખાથી સ્તભિત થયેલી પોતાની લુબ્ધાને જરા વાળીને ઉઠી કરી, બે હાથ જોડી, દસે નખ લેગા કરી, આવર્ત કરી મસ્તકે અજલી જોડાને આ પ્રમાણે બાંધ્યા —

નમસ્તુ ભુ અરિહતાણુ — અરિહતોને નમસ્કાર હો. કર્મરૂપ વૈરીઓને હણે તે અરિહત કોઈ ઠેકાણે ‘ અરહતાણુ ’ એવો પણ પાઠ છે. ઇન્દ્રાદિએ કરેલી પૂજાને યોગ્ય હોય તે અરહત કહેવાન, તેમને નમસ્કાર હો. કોઈ ઠેકાણે ‘ અરહતાણુ ’ એવો પણ પાઠ છે. પ્રભુએ કર્મરૂપી બીજનો નાશ કરેલો છે નથી તેમને સસાર રૂપી ક્ષેત્રમાં ફરીથી ઉગવાનું હોતું નથી એ અપેક્ષાએ અરહત-ફરીથી જન્મ લેવાનો નથી, તે ભગવાનને નમસ્કાર હો.

ભગવતાણુ — ( અરિહત કેવા છે ? ) નાનાદિ બાર અર્થવાળા ભગવાં સુખ ભગ શબ્દના ચૌદ અર્થ થાય છે ( જે અગાઉ આપી ગયા છીએ ) તેમાં પહેલો સૂર અને છેલ્લો ચોથો એ બે અથ છોડીને બાકીના બીજા બધા ભગવાનને ઘટી શકે છે. જેમકે જ્ઞાનવાળા, માહાત્મ્યવાળા, સાધુ-મોર-બિલાડા-કૂતરા વિગેરે જ મવેરી નાણીઓ પણ પ્રભુ આગળ પોતાના વૈરને બૂલી જતા હોવાથી યશસ્વી, વૈરાગ્યવાળા, મુક્તિવાળા, સુદર રૂપવાળા, અપરિમિત બળવાળા હોવાથી વીર્યવાળા, તપસ્યા કરવામાં પ્રયત્નશીલ, જગતના જીવોનો ઉદ્ધાર કરવાની ઇચ્છા



વાળા, ચોત્રીસ અતિશયરૂપ લક્ષ્મીવાળા, ધર્મવાળા, અને ઇન્દ્રાદિ કરોડો દેવો અને રાજા-મહારાજાઓવડે પૂજાતા હોવાથી ઐશ્વર્યવાળા. એમ ભગ શબ્દના બારે અર્થ અરિહંતને લગાડી શકાય.

**આઘગરાણું**—પોતપોતાના તીર્થની અપેક્ષાએ આદિ કરનાર.

**તિથયરાણું**—તીર્થ એટલે સંઘ અથવા પ્રથમ ગણધર તેમના સ્થાપનાર.

**સયંસંબુદ્ધાણું**—પરના કોઈના ઉપદેશ વિના પોતાની મેળેજ બોધ પામેલા,

**પુરિસ્તુત્તમાણું**—અનંત ગુણના ભંડાર હોવાથી પુરૂષોને વિષે ઉત્તમ,

**પુરિસસીહાણું**—કર્મરૂપી શત્રુઓનો નાશ કરવામાં શૂર-વીર હોવાથી, પરિબહો સહન કરવામાં ધીર હોવાથી અને ઉપ-સર્ગોથી નિર્ભય હોવાથી પુરૂષોમાં સિંહ જેવા,

**પુરિસવરપુ કરિયાણું**—પુરૂષોને વિષે ઉત્તમ સદેહ કમળ જેવા. કમળ કાદવમાં ઉત્પન્ન થાય છે, પાણીથી વધે છે છતાં પાણી તથા કાદવથી નિરાળું જ રહે છે તેમ ભગવાન પાપુ કર્મો રૂપી કાદવમાં ઉત્પન્ન થાય છે, ભોગરૂપી પાણીથી વધે છે છતાં અનુક્રમે કર્મ તથા ભોગથી નિરાળા થઈ જાય છે

**પુરિસવરગંધહસ્તીણું**—પુરૂષોને વિષે ઉત્તમ ગન્ધહસ્તી જેવા ગંધહસ્તીની ગંધ માત્રથી બીજા હાથીઓ નાસી જાય છે, તેમ ભગવાન જ્યાં જ્યાં વિચરે છે, ત્યાં ત્યાંના આસપાસના પ્રદેશના રોગ-ઉપદ્રવ વિગેરે નાસી જાય છે.

**લોગુત્તમાણું**—ભવ્ય લોકને વિષે ઉત્તમ. કારણ કે ભગવાનને ચોત્રીસ તો અતિશય હોય છે.

લોગનાહાણુ—ભવ્ય લોકોના નાથ એટલે કે યોગ અને ક્ષેમ કરનારા યોગ એટલે નહીં ગ્રાસ થયેલા જ્ઞાનાદિની પ્રાપ્તિ અને ક્ષેમ એટલે ગ્રાસ થયેલા જ્ઞાનાદિનું રક્ષણ, જે બન્ને કરનાર તેથી ભવ્ય લોકોના નાથ

લોગહિયાણુ—સર્વ જીવોનું હિત કરનાર કારણ કે ભગવાન દયાના પ્રરૂપક

લોગપદ્ધવાણુ—લોકોને વિષે પ્રદીપ સમાન, કારણ કે મિથ્યાત્વરૂપી અધકારનો નાથ કરનાર છે

લોગપન્થેઅગગણુ—લોકોમા પ્રચોત કરનાર, કારણ કે ભગવાન સૂર્યની પેઠે સર્વ પદાર્થોને પ્રકાશ આપે છે

અભયદયાણુ—અભયને દેવાવાળા—સાતે ભયને હરનારા સાત ભય કયા કયા ? (૧) મનુષ્યને મનુષ્યનો ભય રહે તે ઈશ્વરલોકભય, (૨) મનુષ્યને દેવ વિગેરેનો ભય રહે તે પરલોક ભય, (૩) ચારી વિગેરેનો ભય તે આદાનભય (૪) બહારના નિમિત્ત વિના આકસ્મિક ભય તે અકસ્માત ભય (૫) આજીવિકા ચલાવવાનો ભય તે આજીવિકા ભય (૬) મરણ ભય (૭) અપમય ભય (જે સાતે ભય ભગવાન હરે છે)

ચક્રબ્રુદયાણુ—શ્રુતજ્ઞાનરૂપ આખ દેનાર

મગ્ગદયાણુ—સમ્યગ્જ્ઞાન, દર્શન અને આગ્રિરૂપ મોક્ષ માર્ગ આપનાર જેમ કોઈ લોકો સુસાફરીએ જતા હતા, તેમનું દ્રવ્ય ચોરોએ લૂટી લીધું અને પછી તેમને આજે પાટા બાધીને અવળે માર્ગે ચડાવી દીધા. તેવામા કોઈએ આવી આખપરના પાટા છોડી નાખી, ધન આપી, માથા માર્ગ જતાપી, ધણી ઉપકાર કર્યો તેવી રીતે ભગવાન પણ કામ, ક્રોધાદિ કપાયોએ જેમનું ધર્મધન લૂટી લીધું અને મિથ્યાત્વરૂપ પાટાથી

જેઓનાં વિવેકરૂપી નેત્ર બંધ થયા છે એવા પ્રાણીઓને શ્રુતજ્ઞાન, સદ્ધર્મ તથા સુક્ષિતમાર્ગ જતાવી ઉપકારી થયા છે.

સ્રણુદયાણું—શરણુ આપનાર, ભગવાન જ સંસારથી ભય પામેલાઓનું એક માત્ર શરણુ છે.

શુવદયાણું—મરણુના અભાવવાળું—મૃત્યુવિનાશું શુવન-મોક્ષ આપનાર અથવા પ્રાણીઓ ઉપર દયાવાળા

ખોહિદયાણું—સમ્યક્ત્વ આપનાર.

ધર્મમદયાણુ—દેશવિરતિ અને સર્વવિરતિરૂપ ચારિત્રધર્મ આપનાર.

ધર્મમદેસયાણુ—ધર્મનો ઉપદેશ આપનાર.

ધર્મમનાયગાણું—ધર્મના નાયક-સ્વામી.

ધર્મસારહીણુ—ધર્મરૂપી રથના સારથી. સારથી જેમ ખોટા માર્ગથી બચાવી રથને સીધા રાજમાર્ગ ઉપર લઈ જાય છે, તેમ ભગવાન પણ માર્ગથી બ્રહ્મ થયેલાઓને રાજમાર્ગમાં સ્થાપે છે

### મેઘકુમાર.

રાજગૃહ નગરમાં શ્રેણિક નામે રાજા ગળ્ય કરતો હતો. તેને ધારિણી નામે રાણી તથા મેઘકુમાર નામે એક પુત્ર હતો. એક વખત શ્રી મહાવીર સ્વામી પૃથ્વી ઉપર વિહાર કરતા, રાજગૃહની બહાર ઉદ્યાનમાં સમોસર્યા. પ્રભુની દેશના સાંભળવા શ્રેણિક તથા મેઘકુમાર વિગેરે ત્યાં ગયા. દેશના સાંભળી મેઘકુમારને તિવ્ર વૈરાગ્ય થયો, તેથી તેણે પોતાની આઠ સ્ત્રીઓનો ત્યાગ કરી, મહા મહેનતે માતૃપિતાની આજ્ઞા મેળવી પ્રભુ પાસે દીક્ષા લીધી ભગવાને મેઘકુમારને બ્રહ્મણ અને આસેવના વિગેરે સાધુઓના આચાર શિખવવા માટે સ્થવિરોને સોંપ્યો. રાત્રીએ

અનુક્રમે સ યારાઓ કરતા મેઘકુમારનો સ યારો સર્વ સાધુઓના છેડે-ઉપાશ્રયના બારણા પાસે આવ્યો ત્યા માત્રુ વિગેરેને માટે જતા આવતા સાધુઓના પગની ધૂળથી તેનો સ યારો ભરાઈ ગયો. કુલ જેવી સુકોમળ શબ્દામા સૂનાર મેઘકુમારને આવા ધૂળથી ભરાએલા સ યારામા એક ક્ષણ પણ નિદ્રા ન આવી તે વિચારવા લાગ્યો કે—“ક્યા મારી સુખશબ્દા અને ક્યા આ પૃથ્વી પર પડયા રહેવાનું ? આવું કુ બ મારે ક્યા સુધી વેઠવું ? બસ, હવે તો સવાર પડે એટલી જ વાર પ્રયુની રત્ન લઈ હું તો ઘેર ચાલ્યો જઈશ ”

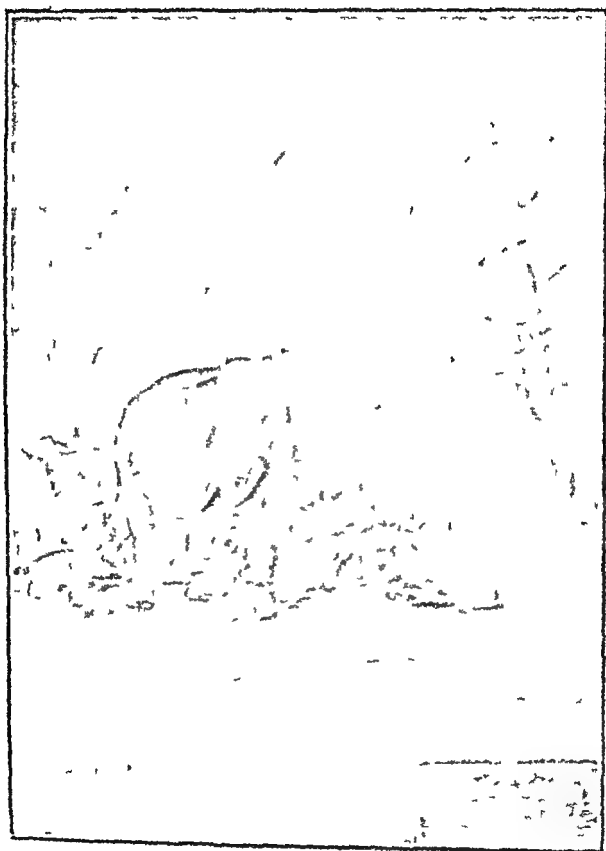
સવાર થતા મેઘકુમાર પ્રભુ પામે આવ્યો. પ્રભુએ પોતે જ મેઘકુમારને મિષ્ટ વચનોથી સંબોધી કહ્યું કે —“હે વત્સ, તે રાત્રીએ કેવું કુધ્યાન ચિતવ્યું ? તે જરા ઉંડા વિચાર કર્યો હોત તો જરૂર શાંતિ મેળવી શકત તું વિચાર કર કે આ છવે જ નારકીના તીર કુ ખો કેટકેટલા સાગરોપમ સુધી કેટકેટલીવાર સહન કર્યા છે ? એ કુ બ આગળ અત્યારનું કષ્ટ શા હીસાબમા છે ? એવો કોણ મૂર્ખ હોય કે જે ચક્રવર્તીની ઋદ્ધિ સિદ્ધિ મૂકી ગુલામી હયા સ્વીકારે ? એવો કોણ અક્ષલવિહોણો હોય કે જે ચિતામણી રત્ન મૂકી પત્થરને જ છાતીએ બાંધી રાખે ? ચારિત્ર એક એવા પ્રકારનું રત્ન છે ચારિત્ર એ ચક્રવર્તીઓને પણ મહા કુશ્કર વસ્તુ છે ચારિત્રનું રક્ષણ કરતા મૃત્યુ આવે તો પણ તં આવકારદાયક છે ચારિત્રનું મ્દ જ્ઞાનપૂર્વકનું કષ્ટ છે અને તેથી તે મહાન્ દુખને આપનારૂ છે અને તું પોતે જ વિચારી નો, કે જો નારકીના કુ ખનો પણ એ વાર આરો આવે છે તો પછી મનુષ્યના કુ બ તે એની પાસે શા હીસાબમા છે ? વગી તે પોતે જ પૂર્વજવમા કેટલું કષ્ટ વેઠ્યું હતું અને તેનું દુઃખ તું આજે કેવું ભોગવી રહ્યો છે ? વગી કહ્યું છે કે અગ્નિમા પ્રવેશ

કરવો સારો, અને શુદ્ધ કર્મથી મૃત્યુ આવે તો તે પણ સાફ, પરંતુ  
ગ્રહણ કરેલા વ્રતનો ભંગ અને શીલની સખલના કરવી તે ઠીક  
નહી.

### મેઘકુમારનો પૂર્વભવ.

તું અહિંથી ત્રીજે ભવે વૈતાલ્ય પર્વતની ભૂમિમાં, છ દત-  
શૂલવાળો, શ્વેતવર્ણવાળો અને એક હજાર હાથણીઓનો સ્વામી  
એવો સુમેરૂત્રલ નામનો હસ્તિરાજ હતો. એક દહાડો ત્યા  
વનમાં દાવાનળ લાગ્યો. તેથી ભય પામી ત્યાંથી નાસતો નાસતો  
બહુજ કાદવવાળા એક તળાવ પાસે પહોંચ્યો. નાસવાના શ્રમને  
લીધે તરસ પણ ખૂબ લાગી હતી. તળાવમાં જવાના ધોરી  
માર્ગથી તું અજાણ્ય હતો તેથી તળાવના પાણી પાસે પહોંચતાં  
પહેલા જ કાદવમાં ખૂચી ગયો. એવી રીતે પાણી અને તીર  
બન્નેથી ભ્રષ્ટ થયો. ઐટલામાં તારો પહેલાનો વૈરા એક હાથી  
ત્યા આવ્યો અને તને દતશૂળથી મારી ઘાયલ કર્યો એ આઘા-  
તથી સાત દિવસ મહા વેદના ભોગવી એકસોવીસ વર્ષનું  
આયુષ્ય સંપૂર્ણ કરી મરણ પામ્યો. ત્યાંથી મરીને વિંધ્યાચળ  
પર્વતની ભૂમિમાં લાલ રગવાળો ચાર દતશૂળવાળો અને  
સાતસો હાથણીઓનો સ્વામી થયો એક વખતે દૂર સળગતા  
મોટા દાવાનળને જોવાથી તને તારો પૂર્વભવ યાદ આવ્યો. પછી  
એવા દાવાનળના ભયથી હ મેશને માટે બચવા તે ચાર ગાઉનું  
એક માંડલું બનાવ્યું. તે માંડલામાં ચોમાસા દરમિયાન જો કંઈ  
ઘાસ-વેલા થાય તો તે સર્વેને મૂળમાંથી ઉખેડી સાફ રાખવા  
લાગ્યો. હવે એક વખતે તેજ વનમાં મોટો દાવાનળ સળગ્યો.  
સઘળા વનવાસી જીવો ભાગતાં-નાસતા પેલા માંડલામાં આશ્રય  
લેવા દોડી આવ્યા. તું પણ તેજ માંડલામાં જઈ પહોંચ્યો. ધીમે  
ધીમે આજો માંડલો જીવોથી ગ્રીકાર ભરાઈ ગયો, એક તલપૂર





જગ્યા પણ ખાલી ન રહી આ વખતે તે તારા પોતાના શરીરને ખજવાળવા એક પગ ઉઠેા કર્યેા તેટલામા તો એક સમલો બીજી જગ્યાએ ઘણી સકડાચ પડવાથી, તારા પગવાળી ખાલી જગ્યામા આવી બેઠી ગયો. તુ ખજવાળીને જેવો પગ નીચે મુકવા લય છે કે તુરત ત્યા સસલો તારી નજરે નહયો તને દયા આવવાથી બરાબર અઢી દિવસ મુધી તે તારો પગ અદ્દર જ ધરી રાખ્યો. પછી દાવાનળ શાત થવાથી સઘળા છુનો પોત પોતાના ક્થાને આ-આ ગયા. ચેલો સસલો પણ ચાલ્યો ગયો, પરતુ તારો પગ જવાઇ જવાથી-પગની રંગો બધાઈ જવાથી તુ જેવો પગ નીચે મુકવા ગયો કે તેજ ક્ષણે પૃથ્વી ઉપર પડી ગયો. ત્યા ત્રણ દિવસ મુધી બૂખ અને તરસથી પીડા પામ્યો, છતા દયામન દીલ રાખી, સો વર્ષ તુ આયુધ્ય સ પૂર્ણ કરી આ શ્રેણિક રાતની ધારિણી નામે રાણીની કુખે તુ પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો છે

હે મેઘકુમાર ! તુ વિચાર કર, તિય ચના ભવમા પણ ધર્મને માટે તે કેટકેટલા અને કેવા કષ્ટ વેઠ્યા છે ? અને તેના પરિણામે તુ કેવા ઉચ્ચ ગાજકુવમા જન્મ પામ્યો છે ? હવે જો આશિત્રની ખાતર તુ સહન કરતા શીખીશ તો તને કેવુ અપૂર્વ ફળ મળશે તે પણ વિચારી જો તિય ચના ભવમા તો તુ અજ્ઞાની હતો, છતા દયાળુપણે તે વ્યથાને જ. પણ ન ગણતરી અને આ ભવમા તો તુ કઈક સમજી શકે છે, તો પછી આવા જગત્પદ સાધુઓના ચગ્ગથી અફગાવામા શા સારૂ હુ ખ પામે છે ? આ સાધુઓ તો મહા પવિત્ર છે, એમના ચરણની રજ તો કેાઈ પુણ્યવાન પુત્રવના ભાગ્યમા જ હોય. માટે તુ તારૂ બધુ હુ ખ તથા હુધ્યાન જૂઠી જા "

પ્રભુની વાળી માલગી મેઘકુમારને જાતિસ્મરણ થયુ પૂર્વના બંને ભવ સામરવાથી ઉત્પત્ત વૈતાચ્ય ઉદ્દસળ્યો અને પ્રભુને



નમીને જોણ્યો કે:—“ હે નાથ ! હે સ્વામી ! આપનો ચિરકાળ જ્ય હો ! જેમ જોડે માર્ગે જતા રથને સારથી સીધા માર્ગે ચડાવે તેમ આપે પણ મને સન્માર્ગે ચડાવ્યો પ્રભુ, આગે મારો ઉદ્ધાર કર્યો. ”

એવી રીતે પ્રતિજોધ પામેલો મેઘકુમાર ચારિત્રને વિષે સ્થિર થયો અને એવો અભિગ્રહ લીધો કે—“ આજથી મારે જે નેત્રો સિવાય શરીરના બીજા અવયવોની શુદ્ધિ, ગમે તેવું સ કટ પડે તો પણ ન કરવી. એવો યાવન્જીવનપર્યંત અભિગ્રહ કરી, નિરતિચારપણે ચારિત્ર પાળી, તીવ્ર તપ તપી, અતે એક માસની સંલેખના કરી, વિજય નામના અનુત્તર વિમાનમાં દેવ-પણે ઉત્પન્ન થયો ત્યાંથી સ્થવીને મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં મોક્ષે જશે. એ રીતે ભગવાન ધર્મરૂપી રથના સારથી છે એમ જાણવું.



## વ્યાખ્યાન બીજું

### શકસ્તવ ( ચાલુ )

ધર્મવર ચાહિત ચક્રવટીણુ—ધર્મને વિષે શ્રેષ્ઠ-ચક્રવર્તી સમાન ચક્રવર્તી જેવી રીતે પૃથ્વી ઉપર પોતાનો વિજય વતાવે, તેવી રીતે અરિહત ભગવાન બીજા ધર્મપ્રવર્તકોને વિષે અતિશયવાળા હોવાથી ચક્રવર્તી સમાન છે અથવા ધર્મરૂપી ઉત્તમ ચક્રવટે નરક વિગેરે ચાર ગતિનો અંત કરનાર.

દીવો—ઝેટની પેઠે, સસાર સુદ્રમા બૃહતા પ્રાણીઓને આધારભૂત.

તાણુ—અનર્થોનો નાશ કરી રક્ષણ કરનાર.

મરણુ—કર્મોના ઉપદ્રવથી બચ પામેલાઓને શરણરૂપ.

ગઈ—ગતિરૂપ. દુ ખમાથી બચવા જેનો આશરો લેવાય તે ગતિ કહેવાય.

પઈદ્ગા—સ સારરૂપ દૂષામા પડતા પ્રાણીઓના આધાર

અપહિહય વગ્નાણુ—દમણુ ધગણુ—અરુખલિત કેવલજ્ઞાન અને કેવલદર્શનના ધારક

વિયદૃ દુઝિમાણુ—ધાતિકર્મો અથવા સસાર જેમનાથી નિવૃત્ત થયો છે એવા.

જિણાણુ—રાગ દેવને છૂતનાર.

બાવયાણુ—ઉપદેશ દ્વારા ભવ્ય પ્રાણીઓને રાગદેવ છૂતાવનારા,

તિન્નાણુ—ભવસમુદ્ર તરનાર.

તાગ્યાણુ—ભવ્ય પ્રાણીઓને તાનાર

બુદ્ધાણું—છવાદિ તત્ત્વોના બહુકાર

બોહયાણું—બીજા છવાને તત્ત્વનો બોધ આપનાર

મુક્તાણું—બાહ્ય અને આકર્ષ્યંતર પરિગ્રહ રૂપ બંધનથી અથવા કર્મબંધનથી મુક્ત થયેલ

મોચગાણું—બીજાઓને તે બંધનથી મુક્ત કરનાર,

મધ્વજ્ઞાણું—દેવજ્ઞાનવડે મધજ્ઞ બહુનાર.

મધ્વદર્શિણીણું—દેવજ્ઞદર્શનવડે મધજ્ઞ જોનાર,

સિવ મયલ મરુચ માણું ત મરુખય મવ્યાબાહ મપુ-  
ણુરાવિત્તિ સિદ્ધિ ગર્હનામધેયં ઠાણું મંપત્તાણું—ઉપદ્રવ  
રહિત, અચલ, રોગરહિત, અનંત પદાર્થોના જ્ઞાનસ્વરૂપ,  
ક્ષયરહિત, ખીડારહિત અને જ્યાં ગયા પછી ફરીથી જન્મ  
લેવો પડતો નથી એવા સિદ્ધગતિ નામના સ્થાનને પ્રાપ્ત થયેલા

નમો જિણાણું જિયલયાણું—છતેલ છે કર્મરૂપી  
વૈરાઓનો લય જેમણે એવા સર્વ છનેશ્વરોને માગ નમસ્કાર હો.

એ રીતે સર્વ છનેશ્વરોને નમસ્કાર કરી સૌધર્મેન્દ્ર વીરપ્રભુને  
આ પ્રમાણે વદે છે:—શ્રમણ ભગવાન્ શ્રી મહાવીરને નમસ્કાર  
હો ! શ્રી મહાવીર કે જે પૂર્વના તીર્થકરોએ કહેલા અને સિદ્ધ-  
ગતિ નામના સ્થાન પ્રત્યે જવાની ઇચ્છાવાળા છે તેમને મારા  
વંદન હો ! હું અહીં રહ્યો છતો તે દેવાનંદા બ્રાહ્મણીની કૃપામાં  
રહેલા તે વીર પ્રભુને વંદના કરું છું. ત્યાં રહેલા ભગવાન, અહીં  
રહેલા મને પોતાના જ્ઞાનવડે જુઓ. એ પ્રમાણે કહીને શ્રમણ  
ભગવાન મહાવીરને વંદન અને નમસ્કાર કરી, ઇંદ્ર પોતાના  
ઉત્તમ સિંહાસન ઉપર પૂર્વ દિશા તરફ મુખ રાખી બેઠો ત્યાર  
પછી દેવોના ઇંદ્ર અને દેવોના રાજા શકેન્દ્રને આવો આત્મ-

વિષયક સક પ થયો. તે ચિતવન સ્વરૂપ, અભિવાધપ અને  
મનોગત-અર્થાત્ વચનવડે પ્રકાશિત નહીં કરેલો સક પ શુદ્ધયે ?

### દ્વિતી ચિત્તા

ઇદ્રને વિચાર થયો કે તીર્થ કરો, ચક્રવર્ત્તિઓ, બલદેવો  
અને વાસુદેવો કોઈ દિવસ શુદ્ધ કુળમા, અધમ કુળમા, અ પ  
કુટુંબવાળા કુળમા, નિર્ધન કુળમા કૃપણ કુળમા કે ભિક્ષાવ્રત્તિ  
વાળા બ્રાહ્મણકુળમા, જન્મ્યા નથી, જન્મતા નથી અને જન્મશે  
પણ નહીં એવા પ્રકારની ઘટના તો કોઈ દિવસ બની નથી,  
બનતી નથી અને ભવિષ્યમા બને પણ નહીં વસ્તુતઃ તીર્થ ક-  
રેથી માઠી વાસુદેવ વિગેરે ઉત્તમ છલો, તો શ્રી સપ્તભદ્રેવે રક્ષક  
તરીકે સ્થાપન કરેલા ઉમદુળોમા, શુરપણે સ્થાપેલા લોમદુળોમા,  
મિત્રસ્થાને સ્થાપેલા રાજન્યદુળોમા, શ્રી સપ્તભદ્રેવના પોતાના  
ઈક્ષ્વાકુ વંશના કુળમા, પ્રભલોકો તરીકે સ્થાપેલા ક્ષત્રિય કુળો  
મા, હરિવંશ કુળોમા, તેમજ સપ્તભદ્રેવના વંશમા થયેલા જ્ઞાત  
કુળ વિગેરે બીજા પણ તેવાજ પ્રકારના શુદ્ધ જાતિ અને શુદ્ધ  
કુળવાળા વંશોમા ( મોસાગનો શુદ્ધપક્ષ તે શુદ્ધ જાતિ કહેવાય  
અને પિતાનો શુદ્ધપક્ષ તે શુદ્ધકુળ કહેવાય ) આવ્યા હતા, આવે  
છે અને આવશે તો પછી મહાવીર ભગવાન્ આ બ્રાહ્મણ કુળમા  
કેમ આવે ? ખરેખર, તે એક આશ્ચર્ય છે અને એવા આશ્ચર્ય  
કારક બનાવો પણ કોઈ ભવિષ્યતાના યોગે જનતી ઉપસર્પિણી  
અને અવસર્પિણી બીતી ગયા પછી આ લોકમા બને છે

### દશ આશ્ચર્યો અથવા અરહેગ

આ અવસર્પિણી કાળમા એવા દશ આશ્ચર્યો થયેલા છે  
( ૧ ) શ્રી મહાવીર સ્વામીને કેવલી અવસ્થામા પણ થયેલો  
ઉપસર્ગ ( ૨ ) જર્જ હરણ ( ૩ ) શ્રી તીર્થંકર ( ૪ ) અભાવિત

પર્ષદા એટલે કે મહાવીર પ્રભુની પહેલી દેશનાતું નિષ્કળ જવું,  
( ૫ ) કૃષ્ણતું અપરક કામાં ગમન ( ૬ ) ચંદ્ર અને સૂર્યનું મૂળ  
વિમાને ઉતરવું, ( ૭ ) હરિવશકુળની ઉત્પત્તિ ( ૮ ) ચમરેન્દ્રનો  
ઉત્પાત ( ૯ ) એક સમયે એકસો આઠતું સિદ્ધ થવું અને ( ૧૦ )  
અસયતિઓની પૂજા.

### ગોશાળાનો અત્યાચાર.

અચ્છેડું પહેલું—શ્રી વીર પ્રભુને છદ્મસ્થ અવસ્થામાં  
તો ઘણા ઉપસર્ગ થયા છે, પણ જે કેવલી અવસ્થામાં તેના પ્રભા-  
વમાત્રથીજ સર્વ ઉપદ્રવો શમી જવા જોઇએ તે અવસ્થામાં પણ  
પોતાના શિષ્યાભાસ ગોશાળે ઉપદ્રવ કર્યો એ આખું વૃતાન્ત  
આવી રીતે છે.—

એક વખત શ્રી વીર પ્રભુ વિહાર કરતા શ્રાવસ્તી નગરીમાં  
સમોસર્યા. તેજ સમયે ગોશાળો પણ “હુ જિન છુ” એમ લોકોને  
કહેતો, પોતાની પ્રસિદ્ધિ ફેલાવતો તે નગરીમાં આવ્યો. લોકોમાં  
ચર્ચા થવા લાગી કે શ્રાવસ્તી નગરીમાં એકીવખતે એ જીન વર્તી  
રહ્યા છે. આ વાત સાંભળી શ્રી ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુને પૂછ્યું કે  
—“સ્વામીન્ પોતાને જીન ઓળખાવનાર આ બીજો કોણ છે?”  
પ્રભુએ ઉત્તર આપ્યો કે.—“ગૌતમ! એ માણસ જીન નથી, પણ  
શરવણગામનો રહેવાસી મ ખલિ નામના માણસની સુભદ્રા નામની  
સ્ત્રીની કુખે જન્મેલો. ગોશાળો છે ઘણી ગાયોવાળી ગ્રામણી  
ગોશાળામાં તે જનમ્યો હોવાથી તેનું નામ ગોશાળો પડ્યું છે  
મારી છદ્મસ્થ અવસ્થામાં છ વરસ પર્યાંત તે મારી સાથે વિચર્યો  
છે, મહારાજ શિષ્ય તરીકે રહ્યો છે અને મારી પાસેથી કંઈક  
ખડુશ્રુત થઇને આજે પોતે પોતાને જીન તરીકે દ્રોગટ ઓળ-  
ખાવે છે.” ભગવતનું આ વચન સાંભળી ગામના લોકોમાં પણ  
એ વાત ફેલાઈ ગઈ કે ગોશાળો જીન નથી. આ ખરો ખુલાસો

ખૂદર આવવાથી ગોશાળાને ખુબ ક્રોધ વ્યાપ્યો. એક દિવસે ભગવતનો આણુદ નામે શિષ્ય ગામમા ગોચરી અર્થે ગયો હતો, તેને ગોશાળે કહ્યું કે —“ હે આણુદ ! તું એક દૃષ્ટાંત સાલળ એક વાર કેટલાક વેપારીઓ પૈસો મેળવવા માટે ગાડાઓમા વિવિધ પ્રકારના કસિયાણા ભરી પરદેશ જતા હતા રસ્તામા એક મોટું મેદાન આ યુ વેપારીઓ તરફના થયા પણ આસપાસ તપાસ ૪ વા છતા જ્યાં પાણીનો પત્તો ન મળ્યો એટલામા ચાર રાફડા અને તેની આસપાસ લીલુ ઘામ Cગેલું તેમની નજરે ચડ્યું તેમણે વિચાર કર્યો કે જરૂર, આ ઘાસ ઉપરથી જણાય છે કે આટલામાજ કનાઈડ પાણી હોવું જોઈએ પણ તેમણે તે ટે રા ખોલો તેમની આગા સદળ થઈ, પુઝળ પાણી નીચળ્યું તેમની તરસ છીપી, તેમજ પોતાની પાસે જે વામણો હતા તે પણ પાણીથી ભરી લીધા.

“ આપણને જે જોઈતું હતું તે મળી ગયું છે હવે ખીન્ને ટેકરો કોઈ ન ખોદશે. ” એમ એક વૃદ્ધ પુરૂષે કહ્યું છતા પણ ખીન્ને ટેકરો ખોદી કાઢ્યો તેમાથી પુઝળ સોડ નીચળ્યું આ વખતે પણ પેલા વૃદ્ધ પુરૂષે સૌને વાર્યા અને કહ્યું કે હવે વધુ લોભ ઠરે એ ઠીક નથી છતાય ત્રીન્ને ઠેઠરો ખોદ્યો તો તેમ થી ઘણા રત્નો નીકળી પડ્યા આખરે પેલા વૃદ્ધ પુરૂષે સલાહ આપી કે—“ આપણને જોઈએ તે કરતા પણ અધિક લાભ થયો છે, પાણી મળ્યું તેની સાથે સુવર્ણ અને રત્ન પણ મળ્યા છે માટે એટલેથી જ સતોષ માનો તો ખુદ સાડ હવે આપણે આપણ માર્ગે પડીએ એજ ઠીક છે ” આ પ્રમાણે વારવા છતા વેપારીઓએ લોભને વશ થઈ ચોથો ટેકરો પણ ખોદ્યો તેમ થી એક દૃષ્ટિવિષ સર્પ ખૂદર નાકળ્યો તેણે અત્યંત ક્રોધપૂર્વક

રાફડા ઉપર ચડી ચારે તરફ દૃષ્ટિ ફેંકી વેપારીઓને મારી નાંખ્યા. પેલા વૃદ્ધ પુરૂષ જેણે હિતોપદેશ આપી સૌને વારવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો તે ન્યાયી હોવાથી વનદેવતાએ તેની પર દયા લાવી જીવતો જવા દીધો અને તેને સહિસલામત પોતાના સ્થાને પહોંચાડ્યો.

“હે આણંદ ! તારો ધર્માચાર્ય પણ આટલી બધી સંપદા હોવા છતાં, પેલા વેપારીઓની જેમ, હજી પણ અસંતુષ્ટ રહીને ન્યાં ત્યાં મારી નિંદા કરતો ફરે છે તે ઠીક નહીં. મને તેની પર એટલો બધો ક્રોધ ચડ્યો છે કે હું તેને મારા પોતાના તપના તેજથી આજે ને આજે જ બાળી ભસ્મ કરી દઈશ. હું અત્યારે તે માટેજ નીકળ્યો છું. તું જલદી અહીંથી જા અને મેં કહેલો બધો વૃતાન્ત તેને કહી સંભળાવ તું ત્યાં જઈને તારા ધર્માચાર્યને હિતકર ઉપદેશ આપીશ તો હું તને ન્યાયી માની પેલા વૃદ્ધ વેપારીની જેમ જીવતો રહેવા દઈશ.”

ગોશાળાએ કહેલું દયાન્ત અને તેણે આપેલી ધમકીથી આણંદ ભયભીત થઈ ગયા તેમણે ભગવતની પાસે એકદમ આવી સર્વ વૃતાન્ત નિવેદન કર્યું. એટલામાં તો ગોશાળો પણ ત્યાં આવી પહોંચ્યો.

“ભુઓ, આ ગોશાળો આવે છે, તમે બધા સાધુઓ આડાઅવળા ચાલ્યા બન્યો, ગૌતમ વિગેરેને પણ કહી દો કે કોઈ પણ સાધુ તેની સાથે વાદવિવાદ ન કરે.” એ પ્રમાણે પ્રભુએ આજ્ઞા કરી. સાધુઓ પોતપોતાના સ્થાને ચાલ્યા ગયા.

ગોશાળો ક્રોધથી તો ધમધમતો જ હતો. તેણે આવતાવેંત પ્રભુને ઉદ્દેશી આશ્લેષક વાણીમાં કહ્યું કે:—“અરે કાશ્યપ ! હું એમ કેમ બોલ્યા કરે છે કે આ ગોશાળો તો મંખલીનો પુત્ર

છે ? તે તારા શિષ્ય તો ક્યારનોય મરી ગયો, હું તો છેક જૂદો જ માણસ છું તેની તને ખબર નહીં હોય. અલબત્ત, આ શરીર ગોશાળાનું છે પણ તે તો મેં પરિસહ સહન કરવાને ખાતર પસંદ કર્યું છે, ગોશાળાનું શરીર પરિસહો વેઠવામાં ઠીક કામ આવશે એમ ધારીને જ મેં તે શરીરને માફ પોતાનું બનાવ્યું છે, બાકી હું પોતે કંઈ મખલિપુત્ર ગોશાળો નથી ! ”

ગોશાળાની તોછડાઈ અને અમર્યાદા જોઈ મુનક્ષત્ર અને મર્વાતુભૂતિ નામના બે સાધુઓને બહુ લાગી આવ્યું તેઓ ભગવાનનું આ નીતે અપમાન થતું જોઈ ન શક્યા તેઓ વચ્ચેના ઉત્તર આપવા જતા, ગોશાળો તેજ વખતે તેજોવેશમાં છોડી બંને સાધુને બાળી નાખ્યા સાધુઓ તો કાળ કળે સ્વર્ગે ગયા.

પ્રભુએ પોતાની અતિ શાત, મૃદુ અને હૃતકારક વાણીમાં ગોશાળાને સંબોધી કહ્યું કે — “કોઈ માણસ યોની નરતા પકડાઈ જાય અને તે વખતે કી વો, પર્વત કે સુકા જેવું ધૂપાવાનું ધ્યાન ન મળતા પોતાની આગળી કે કોઈ તરખલા નીચે મૂકી સતાકવાનો પ્રયત્ન કરે તો શું તે તેને છુપવી શકે ? તો ખરેખર પણ ખરાબર તેવોજ છે તું તે જ ગોશાળો છે, તું બીજા કોઈ જ નથી યોદ્ધી રીતે શા માટે તારા આત્માને ધૂપાવે ? ” આવી રીતે સમભાવપૂર્વક યથાસ્વરૂપ કહેવા છતાં તં દુરાત્માએ ક્રોધ કરી ભગવત ઉપર પણ તેજોવેશમાં મૂકી પગતુ એવા દુરાત્માની તેજોવેશમાં પ્રભુ જેવા મહા પ્રતાપી, તપસ્વી અને સચ્ચી પુરૂષને શી અમર હરે ? તેજોવેશમાં પ્રભુની આસપાસ ત્રણ વાર પ્રદક્ષિણા દઈ, પાંડી ગોશાળાના શરીરમાં જ દાખલ થઈ ગઈ તેનું આખું શરીર દાગી ગયું અને તેથી સાત દિવસ સુધી બારે વેદના વેડી સાતમી ગત્રીએ મરણને શરણ થયો.



જેના નામ સ્મરણ માત્રથી સર્વ દુઃખ શમી જાય એવા લગવા-  
નને પણ તેજોલેશ્યાની થોડી અસર તો જરૂર થઈ. તેઓ તે  
લેશ્યાના તાપથી છ મહિના મુઠ્ઠી પીડાયા, છ મહિના મુઠ્ઠી  
લોટીખાડ આડો રહ્યો.

પ્રભુને દેવળજ્ઞાન થયા પછી ઉપર પ્રમાણેનો ઉપસર્ગ થયો  
તે પહેલું આશ્ચર્ય.

બીજું અચ્છેદ્ — ગર્ભહુણ પહેલાના કોઈ છતેશ્વરને  
વિષે જેવું થયું નથી, પણ શ્રી મહાવીર પ્રભુના ગર્ભનું સંક્રમણ  
દેવાનદાની કૃદ્ધિમાંથી ત્રિશલા ગાળીની કૃદ્ધિમાં થયું તે  
બીજું આશ્ચર્ય.

ત્રીજું અચ્છેદ્ — સી તીર્થકર તીર્થકર હમેશા પુરોગજ  
હાય એવા નિયમ છે. પરંતુ આ અવસર્પિણીમાં મિથિલા નગ-  
રીના રાજા—કુલરાજની કન્યા—મંદિ નામે કુવરીએ તીર્થકર  
રૂપે તીર્થ પ્રવર્તાવ્યું એ ત્રીજું આશ્ચર્ય.

ચોથું અચ્છેદ્ — અભાવિત પર્વદા તીર્થકરની દેશના  
કોઈ પણ વખતે સાવ નિષ્કળ જતી નથી પણ આ અવસર્પિ  
ણીમાં શ્રી વીરપ્રભુએ દેવળજ્ઞાન પામ્યા બાદ, દેવોએ રચેલા  
પહેલા સમન્સગણની અદર દેશના દીધી, છતાં કોઈનું વિરતિ-  
પણિભ થયા નહીં, એ ચોથું આશ્ચર્ય.

પાંચમું અચ્છેદ્ — દ્રૌપદી માટે નવમા વામુદેવ શ્રી  
કૃષ્ણનું અપન્ડકા નામે નગરીમાં જવું એ આખો બનાવ નીચે  
પ્રમાણે — એક દિવસ નાન્દ ઋષિ પાંડવોની ભાવી પત્ની દ્રૌપદી  
પાસે આવી ગયા નાન્દને પ્રાય સૌ કોઈ આદર સન્માન આપતું.  
પણ સતિ દ્રૌપદીએ તેમને અસયતિ બાણી કંઈ સત્કાર ન કર્યો.  
નારદદેવે એથી બહુ માહુ લાગ્યું અને તેમણે તે જ વખતે

આવું અપમાન કરનારી દ્રૌપદીને હરકોઇ પ્રકારે હેરાન કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. પછી નાગદંત્ર કરના કરતા ઘાતકીબંડના ભારત ક્ષેત્રમાં ગયા. ત્યાં એક અપમાન નામની ગરબનીનો સ્વામી પશ્ચોત્તર, શ્રીઓમાં અત્યંત લુપ્ત જણાયો નાગદંત્રે યયુ કે દ્રૌપદીને સખ આપવાનો આ લાગ ઠીક છે તેણે પેલા નામ પાને જઈ દ્રૌપદીના ઉપશુભના ભારે વળાણ કરા પશ્ચોત્તર રાજાનું મન અચળ બન્યું અને પોતાના એક મિત્ર-દેવ માગદંત્ર દ્રૌપદીનું હરણ કરાવી પોતાના નતપુરમાં આવી મહાસત્રી દ્રૌપદી એ નતપુરમાં પત્ર મેરૂની જેમ અચળ—અડગ રહી પાડવોની માતા કુતીબંધે દ્રૌપદી ગ્રુમ સવાની વાન કૃષ્ણને કહી કૃષ્ણે ધનું ધણે રથગે શોધ કરાવી પત્ર પત્રો ન લાગ્યો. એવમ મા નારદે પોતેજ દ્રૌપદી સ્વા છે એના સમાચાર કહ્યા. પછી કૃષ્ણે લવણસમુદ્રના અધિપતિ દેવ—સુસ્થિનનું આરાધન થયું અને તથા પ્રસન્ન થયેલા દેવે કૃષ્ણને જવાનો માર્ગ આપ્યો. પાડવોનો રથ બે લાખ યોગ્ય જોટલા વિસ્તારવાનો લવણ સમુદ્ર તરી ગયો અપરક કામાં પડોળી કૃષ્ણે ન સિદ્ધતું ઉપ લઈ પશ્ચોત્તરને હરાયો. દ્રૌપદીના હાલવાથી તેને હવેનો જવા દીધો. પછી જ્યારે દ્રૌપદીને લઈ કૃષ્ણ પાછા ફરતા હતા ત્યારે તેમણે પોતાનો શખ કુ કયો, તે શખનો શબ્દ સાંભળી ત્યાં રહેલા કપિલ વામુદેવને ભારે આશ્ચર્ય થયું તેમણે ત્યાં વિચરતા શ્રી સુનિમ્મત હનેશ્વરને પૂછ્યું કે—“અહીં આવો શખ કૂકનાં કોણ ?” ત્યારે જિનેશ્વરે ઉત્તર આપ્યો કે “એ કૃષ્ણ વામુદેવ પોતેજ” તુરંત જ કપિલ વામુદેવ, કૃષ્ણ વામુદેવને મળવા સમુદ્રમંડિ આ-આ, અને પોતાનો શખ કુ કયો. કૃષ્ણે જાન્યતા એ શખનો જવાન શખથીજ વાળ્યો એ રીતે બન્ને વામુદેવના શખનાદ સાથે મળ્યા જાયો બનાવ પૂર્વે દોષવાર બ પો નથી, તેથી તે પાચમુ આશ્ચર્ય

છઠું અચ્છેદ્—કૌશામ્બી નગરીમાં ભગવાન શ્રી મહા-  
વીરને વાહવા માટે સૂર્ય અને ચંદ્ર પોતાના મૂળ વિમાનો સાથે  
ઉતરી આવ્યા હતા, તે છઠું આશ્ચર્ય.

સાતમું અચ્છેદ્—હરિવંશ કુળની ઉત્પત્તિનો આશ્ચર્ય-  
કારક ઇતિહાસ નીચે પ્રમાણે:—

કૌશામ્બી નગરીના ગણ મુમુખ, વીરક નામના એક શાળ-  
વીની વનમાળા નામની સ્ત્રીને અત્યંત રૂપાળી દેખી પોતાના  
અતઃપુરુષા ઉપાડી આવ્યો. શાળવી પોતાની પ્રાણુપ્રિયાના વિર-  
દથી એટલેખણથો ગાંઠોત્તર થઈ ગયો કે રસ્તામાં જે કોઈ મળે  
તેને “વનમાળા, વનમાળા” કહી બેલાવવા લાગ્યો. ગામના  
કૌતુહલપ્રિય લોકો અને બાળકોનાં ટોળાં તેની પાછળ પાછળ  
ફરવા લાગ્યા. એક દિવસે તે એવી રીતે રાજના મહેલ નીચે  
આવી ચડ્યો અને વનમાળા, વનમાળા, પોકારવા લાગ્યો. એ  
વખતે રાજ અને પેલી વનમાળા ઝડપમાં બેસી વિવિધ પ્રકારની  
કિડાઓ કરી રહ્યાં હતાં. વીરકની આવી ઉન્મત્ત દશા જોઈ તેમને  
બહુ લાગી આવ્યું, તેઓ વિચારવા લાગ્યા કે,—“આપણે એક  
માત્ર વિષયલાલસાની ખાતર આ નિર્દોષ માણસને કેટલું દુઃખ આપી  
રહ્યાં છીએ ? આપણે આ કામ ખરેખર અનુચિત જ કર્યું છે.  
અરેરે ! વિષયાંધ માણસો શુ શુ અનર્થ નથી કરના ?” આવો  
પશ્ચાત્તાપ અને ખેદ કરે છે એટલામાં તો કોઈ ભવિતવ્યતાના  
યોગે આકાશમાર્ગી એકદમ વીજળા પડી અને તે બન્ને સ્ત્રી-પુરુષ  
મરી ગયાં. રાજ અને વનમાળાનાં મૃત્યુથી પેલો વીરક શુદ્ધિમાં  
આવ્યો. કાગલ કે તેની ઉન્મત્તાનાં કાગલો દૂર થઈ ગયાં. તેણે  
પોતાના મનમાં ને મનમાં જ કહ્યું કે:—“ઠીક થયું. પાપીઓને  
પાપની એવીજ સખ્ત સજા થવી જોઈએ.” ધીરે ધીરે વીરક  
ડાકો થયો, અને જ્ઞાન વૈરાગ્યમાં ધ્યાન આપવા લાગ્યો.

હવે, પેલો રાજા તથા વનમાળા મરીને હરિવર્ષ ક્ષેત્રમા યુગલીયા રૂપે ઉપજ્યા અને વીરક પણ પોતાના જ્ઞાન-વૈરાગ્યના બળે મૃત્યુ પામી વ્યતર દેવ થયો તે વ્યતરે પોતાના વિભગ જ્ઞાનવડે પેલા બન્ને યુગલિયાને જોયા અને તેને વિચાર થયો કે—“ અહો, આ બંને મારા પૂર્વજવના વૈરી યુગલીયાનું સુખ ભોગવી રહ્યા છે અને વળી પાછા દેવ થઈ અનુપમ સુખ ભોગ વશે, મારાથી એ કેમ સહન થાય ? એ બંનેને દુર્ગતિમા પાડું તો જ મને સતોષ થાય ” એવો વિચાર કરી વ્યતરે પોતાની શક્તિ વડે તે બન્નેના શરીર અને આયુધ્ય સક્ષિપ્ત કરી દીધા, અને આ ભરતચેત્રમા લાવી રાજ્યસોપી સાત વ્યસન શીખવ્યા તે બન્નેના નામ અનુક્રમે હરિ અને હરિણી સ્થાપી, પ્રસિદ્ધ કરી, તેમને માસ, મહિરા આદિ વ્યસનોમા આસક્ત કરી તે વ્યતર પોતાના સ્થાને ચાલ્યો ગયો હરિ અને હરિણી વ્યસનોના પરિણામે મૃત્યુ પામી નાં ગયા આ હરિવશમા જે માણસો થયા તે હરિવશથી ઓળખાવા લાગ્યા યુગલિયાનું આ ક્ષેત્રમા આવવું, તેમના આયુધ્ય અને શરીરનું સક્ષિપ્ત થવું તથા તેમનું નકે જવું એ બધું આશ્ચર્ય જ ગણાય

આઠમું અગ્ન્યેરૂ —અસુરકુમારોના ઇન્દ્ર-ચમરેન્દ્રનું ઉચે જવું પૂરણ નામનો એક ઋષી તપ તપીને અસુરકુમારોના ઇન્દ્ર-ચમરેન્દ્ર થયો તેણે પોતાના નવા ઉત્પન્ન થયેલા અવધિ જ્ઞાન વડે પોતાના મન્ત્ર ઉપર સૌધર્મેન્દ્રને જોયો તેણે ઇર્ષ્યાથી પ્રેરાઈ, ગુસ્સે થઈ, લગવાનું શ્રી મહાવીરનું શરણ લઈ લયકર રૂપ ધાગણ કર્યું, અને લાખ યોજનના વિન્તારવાળું શરીર કરી, હાથમા પરિધ નામનું શસ્ત્ર લઈ, ગર્જના કરતો સૌધર્મેન્દ્રના આત્મરક્ષક દેવોને ત્રાસ આપતો ઉચે ઉડ્યો ત્યા જઈને ઇન્દ્રના સૌધર્માવતસક નામના વિમાનની વેદિકામા પગ મૂકી ઇન્દ્રને

પણ ધમકાવવા લાગ્યો. ઇંદ્રે ગુસ્સે થઈ તેના તરફ પોતાનું જા-  
જવલ્યમાન વજ્ર ફેંક્યું. ચમરેંદ્ર ગભરાતો અને નાસતો નાસતો  
પ્રભુ મહાવીરના ચરણકમળમાં આવી નમી પડ્યો. ઇંદ્રે અવધિ-  
જ્ઞાનથી આ વૃતાન્ત જાણ્યો અને રજેને તીર્થ કર લગવાનની  
આશાતના થઈ જાય એવા ભયથી ત્યાં આવી પેલું વજ્ર હળુ  
ચાર આંગળ છેદું હટું તેટલામાં તે પાછું ખેંચી દીધું અને  
ચમરેંદ્રને દંભું કે—“આજ તો દ્રક્ષા પ્રભુની કૃપાથી જ તને  
જવા દઉં છું.” પછી તેને છોડી દીધો. આ ચમરેંદ્રનું ઉર્ધ્વ-  
ગમન પણ એક આશ્ચર્ય.

નવમું અચ્છેરું—ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાવાળા એકસો ને  
આઠ એક સમયે સિદ્ધ ન થાય. શ્રી ઋષભદેવ, ભરત સિવાય  
તેમના નવાણુ પુત્રો, ભરતના આઠ પુત્રો એમ ઉત્કૃષ્ટ અવગાહ-  
નાવાળા આ અવસર્પિણીમા સિદ્ધ થયા તે નવમું આશ્ચર્ય.

દશમું અચ્છેરું—અસચતિયોની પૂજા આરંભ અને  
પરિગ્રહમાં આસક્ત અસંયતી ગ્રાહ્યણો વિગેરેની પૂજા નવમા  
અને દશમા જીનેશ્વરની વચ્ચેના કાળમાં થઈ તે દશમું આશ્ચર્ય.

ઉપર કહ્યા તે દશે અચ્છેરાં અનંતકાળ ગયા પછી આ અવ-  
સર્પિણીમા થયાં છે એવીજ રીતે કાળ તો બધે સરખો હોવાથી  
બાકીના પણ ચાર ભરતોમાં તથા પાંચ ઐરાવતોમાં પ્રકાગન્તરે  
દશ દશ અચ્છેરાં જાણી લેવાં.

કેના કેના તીર્થમાં કયા કયા અચ્છેરાં થયાં?

હવે એ દશ અચ્છેરા કેાણ કેાણ તીર્થ કરના વારામા થયાં એ  
જાણવાની જરૂર છે. ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનવાળા એકસો ને આઠ  
એક સમયે સિદ્ધ થયા તે શ્રી ઋષભદેવના તીર્થમાં. હરિવં-  
શની ઉત્પત્તિ શ્રી શીતળનાથના તીર્થમાં. કૃષ્ણ વાસુદેવનું અપર-

કકામા જુ તો શ્રી નેમિનાથના તીથ માં સ્ત્રીનું તીથ કર થવું  
તે શ્રી મહિનાથના તીર્થ માં અસ રતિઓની પૂજા તે શ્રી મુવિધિ  
નાથના તીર્થ માં અને બાકીના ઉપસર્ગ, ગર્ભાધિહાર, અભાવિત  
પર્યાદા, ચમરે દ્રવ્ય ઉચે જવું, તથા સૂર્યચંદ્રનું મૂળ વિમાને  
ઉત્તર પુ એ પાચ અઠેરા શ્રી મહાવીરસ્વામીના તીથ માં થયા

ભગવાન્ પ્રાણણીની કુક્ષિમા શા સાઃ ?

શકેન્દ્રે વિચાર્યું કે નીચગોત્ર નામના કર્મ સિવાય આમ ન  
બને જે નીચ ગોત્ર નામકર્મની મિતિનો સંપૂર્ણ ક્ષય થયો નથી,  
જેનો રમ અનુભવ્યો નથી-વેલો નથી અને જે કર્મના પ્રદેશો  
જીવપ્રદેશથી નિર્જરો ગયા નથી, તે કર્મના ઉચ્ચથી જ શ્રી મહા  
વીર તીર્થ કર આજે પ્રાણણીની કુક્ષિમા-નીચ ગોત્રમા ગર્ભપને  
ઉત્પન્ન થયા છે

તે નીચ ગોત્રનું કર્મ ભગવાને સ્વયં સત્તાવીસ ભવની અપે  
ક્ષાએ ત્રીજા ભવમા બા યુ ક્ષતું એ મત્તાવીસ ભવ વિરેનો સ  
ક્ષિપ્ત વૃત્તાન્ત નીચે આપીએ છીએ —

ભગવાનના મત્તાવીસ પૂર્વભવ

નયસાર-શ્રામપતિ

પહેલા ભવમા વીરપ્રભુનો જીવ પશ્ચિમ મહાવિદેહમા નય  
સાર નામે શ્રામપતિ હતો તે એકવાર લાકડા એકઠા કરવા વ  
નમા ગયો બપોરે લોજન વખતે પોતાના સગાથીઓથી જૂદા  
પડી ગયેલા સાધુઓ તેના ભવામા આવ્યા તેમને જોઈ તે  
વિચાર કરવા લાગ્યો કે “ અહો ! હું કેવો ભાગ્યશાળી કે બરા  
બર લોજન વખતે આવા સત્પાત્ર સાધુઓનો મને સમાગમ  
થયો ! ” પછી તેણે શ્રુત હવ મા આવી સાધુઓને ખાન-પાન

ની પુષ્કળ વસ્તુઓ ઝોરાવી. તે બાદ પોતે ભોજન કરી સાધુ-  
ઓ પાસે જઈ વંદનવિધિ કરી કહ્યું કે—“ હે મહાભાગ ! ચાલો  
હું આપને માર્ગ બતાવું.” નયસાર અને સાધુઓ વનમાં ચાલ્યા  
જતા હતા સાધુઓએ નયસારને યોગ્ય પાત્ર સમજી એક વૃક્ષ  
નીચે બેસારી ધર્મનો ઉપદેશ આપ્યો. એ ઉપદેશની નયસાર  
ઉપર બહુ સુંદર અસર થઈ. તેને સમક્રિતની પ્રાપ્તિ થઈ. તે  
પછી તે સાધુઓનો ઉપકાર માની, તેમને પગે લાગી પોતાને  
ગામ આવ્યો અંતે પોતાનું આયુષ્ય પુરૂ થતાં પંચપરમેષ્ઠિનું  
સ્મરણ કરતાં તે મૃત્યુ પામ્યો ત્યાથી બીજે ભવે તે સૌધર્મ  
દેવલોકમાં પલ્લેપમના આયુષ્યવાળો દેવ થયો ( ૨ )

ત્રીજે ભવે તે ભરતચક્રવર્તીનો મરીચિ નામે પુત્ર થયો.  
મરીચિને વૈરાગ્ય થવાથી શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુ પામે દીક્ષા લીધી  
અને સ્થવિરો પાસે અગીયારે અંગ લખ્યો. એક દિવસે ઉના-  
ળામાં બહુ તાપથી પીડિત થઈ વિચારવા લાગ્યો કે “ આ સ્વ-  
મનો ભાર વહેવો અતિ દુષ્કર છે મારાથી તો કેમે કરતા સહન  
થાય તેમ નથી. પણ અહીંથી પાછું ગૃહસ્થાવાસમાં જવું તે પણ  
ઠીક નહીં ” આખરે તેણે એક નવીન જાતનો વેષ ધારણ કર્યો.  
એ વેષ અને તેના કારણો તેણે નીચે પ્રમાણે ગોઠવી લીધાં. સા-  
ધુઓ તો મનદંડ, વચનદંડ, અને કાયદંડ એ ત્રણ દંડથી વિરત  
થયેલા છે, પણ હું એ ત્રણ દંડથી વિરત થયો નથી તેથી ત્રિદં-  
ડનું ચિન્હ રાખવું. સાધુઓ દ્રવ્યથી સુઠિત થયેલા છે અને રાગ  
દ્વેષ વર્જીલા હોવાથી ભાવમુકિત પણ ગણાય હું કંઈ તેવો નથી.  
એટલા માટે હું માથામાં ચોટલી રાખીશ અને હજમત કરાવીશ.  
સાધુઓ તો સર્વ પ્રકારની પ્રાણીહિંસાથી નિવૃત્ત થયા છે, હું  
કંઈ તેવો નથી, તેથી કેવળ સ્ત્રીગ્રહિંસાથી વિરતિ પાળીશ.  
સાધુઓ શીયળરૂપી સુગંધીથી હંમેશા સુવાસિત રહે છે. હું

કઈ તેવો નથી તેથી હું શરીરે ચઢન વિગેરે સુગંધી દ્રવ્યોનું વિવેચન કરીશ સાધુઓ તો મોહરહિત છે, હું તો મોહથી આગ્રહિત છું, તેથી હું છત્ર રાખીશ સાધુઓ પગરખા વિના ઉઘાડે પગે ચાલનારા છે, હું તો પગમાં પાવડીઓ પહેરીશ સાધુઓ કથાયરહિત છે, પણ હું તો કથાય સહિત છું, તેથી હું રંગેલા ભગવા વસ્ત્ર પહેરીશ સાધુઓ સ્નાનથી વિરતિવાળા છે, પણ હું તો પરિમિત જળથી સ્નાન અને પાન કરીશ એવી રીતે તેણે પોતાની બુદ્ધિથી જ એક પરિમાજકનો વેશ ઉપજાવી કાઢ્યો તેનો આનો વિચિત્ર વેષ જોઈ લોકો તેને ધર્મ વિશે પ્રશ્ન પૂછવા લાગ્યા મરીચિ, તેમની પાસે સાધુધર્મની પ્રશ્નપૂછા કરતો. તેની દેશના આપવાની શક્તિએ ઘણા રાજપુત્રોને પ્રતોધ્યા અને તેમને સર્વને ભગવતના શિષ્ય બનાવ્યા અને પોતે પણ ભગવતની સાથેજ વિચરતો.

એકદા ભગવાન વિચરતા વિચરતા અયોધ્યામાં સમવમર્થા તેમને વઢન કરવા માટે આવેલા ભગ્તે પૂછ્યું કે ‘સ્વામિનું ! આ મહામા કોઈ એવો છવ છે કે જે ભરતમેત્રમાં આ ચોવી શીમાં તીર્થ કર ચવાનો હોય ?’

પ્રભુએ ઉત્તર આપ્યો કે—“ભરત ! તારો આ મરીચિ નામનો પુત્ર આ અવસર્ષિણીમાં વીર નામનો ચોવીસમો તીર્થ કર થશે તથા મહાવિદેહ મેત્રમાં મૂકા નામની ગજધાનીમાં પ્રિયમિત્ર નામનો ચક્રવર્તી થશે વળી આજ ભરતમેત્રમાં પોતાનું પૂર નામના નગરનો સ્વામી ત્રિપૃષ્ઠ નામનો પહેલો વામુદેવ થશે”

એ પ્રમાણે પ્રભુનું વચન સાંભળી દોમાચિત થયેલા ભરતે મરીચિ પાસે જઈ ત્રણ પ્રદક્ષિણા દઈ વઢન કયું, અને કહ્યું કે “હું મરીચિ ! આ દુનિયામાં જેટલા લાલો તેટલા તમે જ મેળવ્યા છે ! કારણ કે ચોવીસમાં તીર્થ કર મહાવીર પણ તમેજ



થવાના, પ્રિયમિત્ર નામના ચક્રવર્તી પણ તમેજ અને ત્રિપૃષ્ઠ નામના વાસુદેવ પણ તમેજ થવાના. અત્યારે જો કે હું તમને વંદન કરું છું, પણ તે કંઈ તમારા આ પરિવાજકપણાને કે તમારા આ જન્મને ઉદ્દેશીને વંદન નથી કરતો. પરંતુ તમે છેડા તીર્થ કર થવાના છો તેથીજ હું તમને વંદું છું, કારણ કે વર્તમાન તીર્થ કરોની જેમ લાવી તીર્થ કરો પણ વંદનીય છે ” એ પ્રમાણે મધુરવાણીથી વારંવાર સ્તુતિ કરી ભરત મહારાજ સ્વસ્થાને ગયા.

એ વૃતાન્ત સાલગી મરીચિ હર્ષાવેશમાં આવી ત્રણ વાર પગ પછાડી ખુબ નાચવા મડી ગયો અને બોલવા લાગ્યો કે “હું કેવો લાગ્યશાળી ! મારૂં કૂળ કેટલું ઉત્તમ ? હું પહેલો વાસુદેવ થવાનો, હુંજ મૂકા નગરીમાં ચક્રવર્તી થવાનો અને છેલ્લો તીર્થ કર પણ હું જ થવાનો ! અહોહો, મારૂં કૂળ કેટલું બધું ઉત્તમ છે ? હું વાસુદેવમાં પહેલો થઈશ, એટલું જ નહીં પણ મારા પિતા પણ ચક્રવર્તીઓમાં પહેલા છે, તેમ મારા પિતાના પિતા પણ જિનેશ્વરોમાં પહેલા છે. ખરેખર મારા કૂળની કેટલી બધી ઉત્તમતા ? ” આ પ્રમાણે કૂળનો મદ કરવાથી મરીચિએ નીચગોત્ર કર્મ ઉપાજર્યું, કારણ કે એવો નિયમ છે કે જે માણસ પોતાની જાતિ કૂળ, ઐશ્વર્ય, બળ, રૂપ, તપ તથા જ્ઞાનનો મદ કરે છે તે માણસને તે તે વસ્તુ વિષે હીનતા પ્રાપ્ત થાય છે. પ્રભુ મોક્ષે ગયા પછી પણ મરીચિ સાધુઓ સાથે વિહાર કરતો આગળની જેમ માણસોને પ્રતિબોધ આપી, શિષ્ય કરવા સાધુઓને સોપતો.

એક દિવસે તેને શરીરે કંઈક માદગી થઈ આવી, પણ તે અવિરતિ હોવાથી તેમજ તેનો વેષ જૂદો હોવાથી કોઈ સાધુએ તેની સેવા સુશ્રુષા ન કરી. આથી તે વિચારવા લાગ્યો કે:-અરેરે !

આ મારા ધણા વખતના પરિચયવાળા સાધુઓ પણ પારકા જેવા જ રહ્યાં ! પણ હવે જો હું સાબો થઈ તો મારી વૈયાવચ્ચ કંદે એવો એકાદો શિષ્ય કંડે

મરીચિ અતુઠમે નીરાંગી થયો એક વાર કપિલ નામનો રાજપુત્ર તેનો ઉપદેશ સાલળી પ્રતિજ્ઞાધ પામ્યો, એટલે મરીચિએ પ્રથમની જેમ તેને માધુ પામે જઈ ચારિત્ર શરૂ કરવાની ભલામણ કરી પરંતુ કપિલે જવાબ આપ્યો કે-“ હું તો તમારા દર્શનની જ દીક્ષા લઈશ અને જો મુનિમાર્ગ જ મોક્ષનો હેતુ હોય તો મળી તમે પોતે આ પરિત્રાજકનો વેષ દેખ સ્વીકાર્યો ? ”

મરીચિએ હું કે-“ ઈપિન ! હું મુનિમાર્ગ પાળવાને અસમર્થ છું, મુનિઓ તા મન, વચન અને કાયાના દૃઢથી વિરત થયેલા હોય છે, હું ઈઈ તેવો નથી ” એવી રીતે પોતાના ભારે કર્મ તથા ચારિત્રાવશુળતા વિષે મરીચિએ કેટલોય ખુલાસો કર્યો

કપિલે પ્રશ્ન કર્યો કે-“ ત્યારે શું તમારા દર્શનમા ધર્મ જેવું કંઈ જ નથી ? ”

મરીચિએ વિચાર્યું કે આ કપિલ મારો પોતાનો જ શિષ્ય થવાને લાયક છે, તેથી તેણે જવાબ આપ્યો કે-“ કપિલ ! इत्यपि इहय पि ”-અર્થાત્ હે કપિલ ! જેમ જીનેશ્વરે પ્રરૂપેલા માર્ગમા ધર્મ છે તેમ મારા આ માર્ગમા પણ છે તે મળી કપિલે મરીચિ પામે દીક્ષા લીધી

મરીચિનો છેલ્લો જવાબ સૂત્રવિરૂદ્ધ હતો તેની પ્રરૂપણા ઉત્સૂત્ર હતી તેથી તેણે પોતાનો ડોડાકોડી સાગરોપમ જેટલો સસાર વધારી મૂક્યો. પોતાના કર્મનું તેણે પ્રાર્થાશ્રિત-આલોચણ પણ ન કરી તેથી પોતાનું ચોરાશી લાળ પૂર્વનું આયુષ્ય

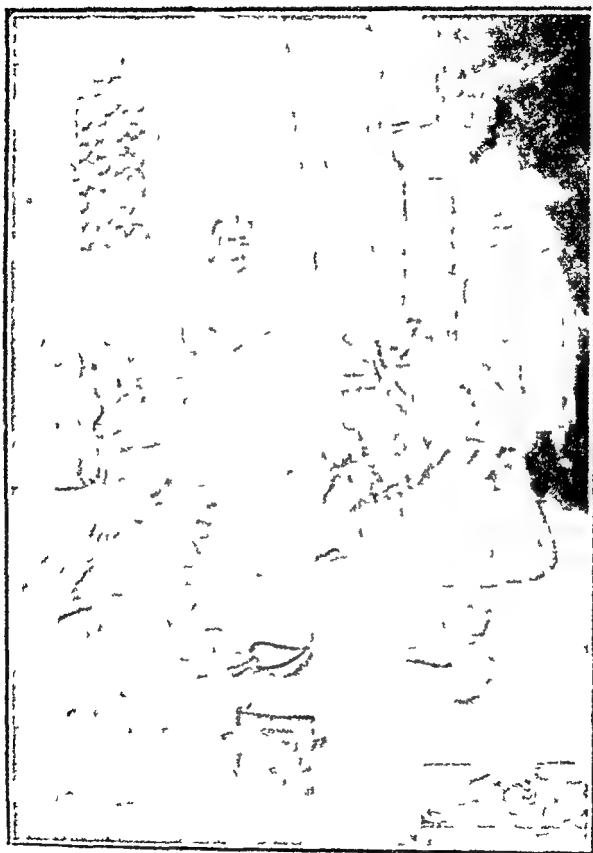
પાળી, ત્યાંથી કાળ કરીને ચોથે ભવે બ્રહ્મલોકમાં દસ સાગરો-  
પમની સ્થિતિવાળો દેવ થયો. (૪)

ત્યાંથી ચ્યવીને પાંચમા ભવમાં કૌલલોક નામના ગામમાં  
એંશી લાખ પૂર્વના આયુષ્યવાળો કૌશિક નામે બ્રાહ્મણ થયો. તે  
વિષયમાં આસક્ત, દ્રવ્યનો લાલચ અને હિસાદિમાં ફર હદ-  
ચવાળો હોવાથી, આખરે ત્રિદંડી થઈ મૃત્યુ પામીને ઘણા કાળ  
સુધી સસારમાં ભસ્યો. એ ભવોને સ્વૂલ ભવોમાં ગણ્યા નથી.  
ત્યાંથી છઠ્ઠે ભવે સ્વૂણા નગરીમાં ખોતેર લાખ પૂર્વના આયુ-  
ષ્યવાળો પુષ્પ નામનો બ્રાહ્મણ થયો. તે અંતે ત્રિદંડી થઈ મૃત્યુ  
પામીને સાતમે ભવે સૌધમ દેવલોકમાં મધ્યમ સ્થિતિવાળો  
દેવ થયો. ત્યાંથી ચ્યવીને આઠમે ભવે ચૈત્ય નામના ગામમાં  
સાઠ લાખ પૂર્વના આયુષ્યવાળો અગ્નિદ્યોત નામે બ્રાહ્મણ થયો.  
તે અંતે ત્રિદંડી થઈ મૃત્યુ પામીને નવમે ભવે ઇશાન દેવલો-  
કમાં મધ્યમ સ્થિતિવાળો દેવ થયો ત્યાંથી ચ્યવીને દશમે ભવે  
મંદર નામના ગામમાં છપ્પન લાખ પૂર્વના આયુષ્યવાળો અગ્નિ-  
ભૂતિ નામે બ્રાહ્મણ થયો. તે અંતે ત્રિદંડી થઈ મૃત્યુ પામીને  
અગ્નીયારમે ભવે સનતકુમાર દેવલોકમાં મધ્યમ આયુષ્યવાળો  
દેવ થયો ત્યાંથી ચ્યવીને બારમે ભવે સ્વેતાંળી નગરીમાં ચુમ્મા-  
લીશ લાખ પૂર્વના આયુષ્યવાળો ભાગ્દાન નામે બ્રાહ્મણ થયો.  
તે અંતે ત્રિદંડી થઈ, મૃત્યુ પામીને તેરમે ભવે માહેન્દ્ર દેવલો-  
કમાં મધ્યમ સ્થિતિવાળો દેવ થયો ત્યાંથી ચ્યવીને કેટલોક કાળ  
ભવભ્રમણ કરી, ચૌદમે ભવે ગજગૃહ નગરમાં ચાત્રીસલાખ  
પૂર્વના આયુષ્યવાળો સ્થાવર નામે બ્રાહ્મણ થયો, તે પછી અંતે  
ત્રિદંડી થઈને મૃત્યુ પામી, પંદરમે ભવે બ્રહ્મદેવલોકમાં મધ્યમ  
સ્થિતિવાળો દેવ થયો એાળમે ભવે ગજગૃહ નગરમાં વિશા-  
ખભૂતિ નામે ચુવરાજની ધારિણી નામે ભાર્યાની કુળે, કરોડ

વર્ષના આયુષ્યવાળો વિશ્વભૂતિ નામે ક્ષત્રિય થયો. વિશ્વભૂતિ એક વખત પોતાના અત પુર સાથે પુષ્પકરક નામના રમણીય ઉવાનમા કીડા કરતો હતો તે જોઈ તેના કાકાના દીકરા વિશાખ નદીને ઇર્ષ્યા આવી કે—“ જ્યાં સુધી વિશ્વભૂતિ ઉવાનમા છે, ત્યાં સુધી મારાથી ત્યાં જઈ શકાય નહીં માટે તેને કપટ કરી ઝહાર કાઢું તો ઠીક થાય. ” એમ વિચારી વિશાખનદીએ કપટ કરી સ્વર્ગ સ્વભાવી વિશ્વભૂતિને ઝહાર કાઢ્યો, અને પોતે ઉવાનમા રહી પોતાની સ્ત્રીઓ સાથે રમત કરવા લાગ્યો. વિશ્વભૂતિને કપટની ખબર પડતા ખુબ ક્રોધ થયો. તેણે કાકાના વૃક્ષને માત્ર એક મૂઠી મારી બધા ફળો નીચે પાડી દીધા અને વિશાખનદીને ઉદ્દેશીને બોલ્યો કે—“ આ કાકાના ફળની જેમ તમારા બધાના મસ્તકેા હું જોતજોતામા ધરતી ઉપર રગદોળી શકું છું, પણ શું કરું ? વડિલો તરફની મારી ભક્તિ મને તેમ કરતા અટકાવે છે મારે હવે આવા કપટયુક્ત લોગોપલોગો નહીં જોઈએ ” પછી વિષયોથી વિરક્ત થયેલા વિશ્વભૂતિએ સભૂતિ નામે મુનિ રાજ પાસે દીક્ષા લીધી તેઓ એક જ્ઞાન વર્ષનો ઉચ્ચ તપ તપતા, વિચરતા વિચરતા એક વખત માસખમણના પારણે ગોચરી માટે મયુરામા પધાર્યા તે વખતે તેમના કાકાને નીકરો વિશાખનદી પણ ત્યાં પરણવા માટે આગ્યો હતો. તેણે તપથી અત્યંત કૃશ થઈ ગયેલા વિશ્વભૂતિને જોયા હવે વિશ્વભૂતિ ગોચરી માટે આ પા જાય છે, તેવામા એક ગાય સાથે અથડાવાથી પડી ગયા તે જોઈને વિશાખનદી હસી પડ્યો અને તેનાથી બોલાર્થ જવાયુ કે—“એમ માત્ર મૂઠીના પ્રહારથી આખી કાઠીને ખ ખે નાખવાનું તારૂં બળ કયા આ શું ગયું ? ” વિશાખનદીના એવા ઉગાર સાંભળી વિશ્વભૂતિને ક્રોધ વ્યાપ્યો અને તેણે ગાનને શીંગડાથી પકડીને આકાશમા ભમાડી અને એવું નિવાણું કયું કે—“હું

આ ઉપ તપસ્યાના પ્રભાવથી ભવાંતરે ઘણો પગક્રમી થઈ.”  
 પછી પોતાનું કરોડ વસ્તુ આયુષ્ય પૂર્ણ કરી, પૂર્વના પાપોની  
 આલોચણ કર્યા વિના મૃત્યુ પામવાથી અત્યંત ભયે મઝા  
 શુક દેવલોકમા ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યવાળો દેવ થયો. ત્યાંથી સ્થવીને  
 આદારમે ભવે પોતાનપુર નગરમા પોતાની પુત્રીને પરણનાર  
 પ્રજાપતિ નામના ગજને દીકરો ત્રિપૃષ્ઠ નામનો વાસુદેવ થયો.  
 પ્રજાપતિ રાજનું નામ પ્રથમ રિપુપ્રતિશત્રુ હતું. તેને ભદ્રા  
 નામની ગણીની કુળે અચળ નામે પુત્ર અને મૃગાવતી નામે  
 પુત્રી હતી મૃગાવતી ઘણી કપાળી હતી એક વખતે અંતનમાં  
 પ્રવેશેલી અને અંતુલ સૌંદર્યવતી મૃગાવતી પોતાના પિતા પાસે  
 પ્રણામ કર્યા ગઈ ગજ તેનું સૌંદર્ય જોઈ કામાતુર થયો પછી  
 રાજ્યને નગરના મોટા મોટા ગણુરોને બોલાવીને કહ્યું કે “હે  
 સહયો ? રાજ્યમા જે જે રતન-વસ્તુઓ ઉત્પન્ન થાય તે કોની  
 સમજવી ?” ત્યારે સહયજનોએ ઉત્તર આપ્યો કે-“હે સ્વામી !  
 જે ઉત્તમ રતન-વસ્તુઓ હોય તે ગજનીજ ગણાય. કાંદુડે એવી  
 ઉમદા વસ્તુઓનો ગજ સિવાય બીજો કોણ માલેક હોઈ શકે ?”  
 આ પ્રમાણે પ્રપંચી રીતે લોકોની સમ્મતિ મેળવી રાજ્યને મૃ-  
 ગાવતીને રાજસભામા બોલાવી, સહયોને ઉદ્દેશી કહ્યું કે-“તમારા  
 અભિપ્રાય મુજબ આ કન્યારતન મારે જ ગ્રહણ કરવું જોઈએ”  
 લોકો ગજના આવા વર્તનથી અક્રિત થઈ ગયા ગજને આ-  
 ખરે પોતાનું ધાર્યું કર્યું મૃગાવતી સાથે ગર્ભવિધિથી લગ્ન  
 કર્યું એ રીતે રાજા પોતાના પ્રજા એટલે સંતતિનો પતિ થયો  
 તેથી તેનું નામ પ્રજાપતિ તરીકે પ્રસિદ્ધ થયું. તે મૃગાવતીની  
 કુળે સાત સ્વપ્નોએ સૂચિત, ચોગશી લાખ વરસના આયુષ્યવાળો  
 ત્રિપૃષ્ઠ નામે પુત્ર થયો તેણે બાધ્યાવસ્થામાં પણ પ્રતિવાસુદેવના  
 ડાંગરના ખેતરને વિદ્યન કરનારા સિંહને શસ્ત્રવગર પોતાના





આજા કન્તાય જાયન વધારે પ્રિય ? (૫ ૮૧)

હાથથી જ ચીરી નાખ્યો હતો. અનુક્રમે ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવ થયો. એક વળતે વાસુદેવના શયન સમયે મધુર સ્વરવાળા કેટલાક ગવૈયા ગાતા હતા વાસુદેવે પોતાના શય્યાપાલકને આજ્ઞા કરી કે—“ભારા ઉઠી ગયા પછી ગાયન બંધ કરાવજે અને ગવૈયાએ નિદ્રા આપજે” એમ કહી વાસુદેવ તો નિદ્રાવશ થઈ ગયા. શય્યા પાલક સંગીતના ત્વરમા ભાન બૂલી ગયો તેથી તેને વાસુદેવની આજ્ઞાનુ સ્મરણ રહ્યું નહીં થોડી વાર પછી વાસુદેવ જાગૃત થયા અને જોયું તો હજી સંગીત તો ચાલતું જ હતું તેથી તેમણે ક્રોધાવેશમાં આવી શય્યાપાલકને ઠણકે—“હુહ ! ભારી આજ્ઞા કરતા પણ શું ગાયન તને વધારે પ્રિય છે ? ઠીક છે, હું તને તેનું ફળ ચખાડું છું !” એમ કહી તેમણે શય્યાપાલકના કાનમાં ધગધગતો સીસાનો રસ દેડાવ્યો. આ કૃત્યથી વીરપ્રભુને જીવ ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવે કાનમાં ખીલા ઠોકાવવાનું કર્મ ઉપાર્જન કર્યું. એવી રીતે તા સવમા અનેક દુઃક્રમો કરી ત્યાથી મૃત્યુ પામી યોગાણીમંત્રે ભવે સાતમી નગ્નમાં તેત્રીસ સાગરોપમના આયુષ્યવાળો નારકી થયો. ત્યાથી નીકળીને વીરશમે ભવે સિંહ થયો, ત્યાથી મરીને એકવીશમે ભવે ચોથી નરકમાં નારકી પછે ઉપન્યો ત્યાથી નીકળી ઘણા ભવો ભરીને આવીશમે ભવે મનુષ્યપણ પામ્યો. ત્યાં શુભ કર્મ ઉપાર્જન કરી મૃત્યુ પામીને તેવીશમે ભવે વિદેહમેત્રમાં મૂંઝા નામની રાજધાનીમાં ધનજય રાજાની ધારિણી નામે રાણીની કુખે ચોરાશી લાખ પૂર્વના આયુષ્યવાળો પ્રિયમિત્ર નામે ચક્રવર્તિ થયો. તેણે પોટ્ટીલ નામે આચાર્ય પાને દીક્ષા લઈ એક કરોડ વર્ષ પર્યંત સયમ પાળી અત્તે કાળ કરીને ચોવીશમે ભવે મહાશુક દેવલોકમાં સર્વાર્થ નામના વિમાનમાં સત્તર સાગરોપમની સ્થિ



તિવાળો દેવ થયો. ત્યાંથી ચ્યવીને પચ્ચીશમે ભવે આ ભરત-  
 દ્વેષમાં છત્રિકા નામની નગરીમાં જિતશત્રુ નામે રાજાની રાણી-  
 ભદ્રાની કુળે પચ્ચીસ લાખ વર્ષના આયુષ્યવાળો નંદન નામે  
 પુત્ર થયો. તેણે ઘણા વરસ રાજ્યભ્રમ લોગવી, ચાવીશ લાખ  
 વર્ષ વીતતાં રાજ્યનો ત્યાગ કરી પોટિલાચાર્ય પાસે દીક્ષા લીધી.  
 દીક્ષિત થયા પછી નંદન મુનિએ છંદગી પર્યંત માસખમણો  
 ઠગી, વીશ સ્થાનકનું આરાધન કરી તીર્થંકર નામકર્મ ઉપાજન  
 કર્યું. તેમણે એક લાખ વર્ષ સુધી ચારિત્ર્ય પાળ્યું. અંતે એક  
 માસનો સંલેખના પૂર્વક ડાળ કરીને છંદગીશમે ભવે પ્રાણુત  
 નામના દેવલોકમાં પુષ્પોત્તરાવતંસક વિમાનમાં વીશ સાગરોપમની  
 સ્થિતિવાળો દેવ થયો. ત્યાંથી આયુષ્ય પૂર્ણ થતાં ચ્યવીને, મરી-  
 ચિના ભવમાં બાધેલા અને લોગવવાના બાટી રહેલા નીચ ગોત્ર-  
 કર્મના ઉદયથી સત્તાવીશમે ભવે વીર પ્રભુનો છવ પ્રાણુકુડ  
 ગ્રામ નગરમાં ઋષભદત્ત પ્રાણુની ભાર્યા દેવાનંદાની કુળે  
 ગર્ભપણે ઉત્પન્ન થયો.

### ઈંદ્રનો સંકલ્પ અને કર્તવ્ય

સૌધર્મેન્દ્રે વિચાર્યું કે નીચ ગોત્રકર્મ ક્ષીણ ન થયું  
 હોય તો અનંતી ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણી વીત્યા પછી,  
 એક આશ્ચર્ય-અચ્છેરારૂપે, તીર્થંકરો, ચકવર્ત્તિઓ, બળદેવો  
 અને વાસુદેવો શુદ્રકુળોમાં, અધમ કુળોમાં, તુચ્છ કુળોમાં, દરિદ્ર  
 કુળોમાં, ક્ષિણુક કુળોમાં, કૃપણ કુળોમાં તથા પ્રાણુકુળોમાં  
 આવે એ સંભવિત છે. અર્થાત્ નીચ ગોત્રમાં કુક્ષિને વિષે  
 ગર્ભપણે ઉત્પન્ન થાય, પણ નીચ કુળમાં જન્મ તો ન જ થાય  
 અને ન જ થવો જોઈએ. હવે આ શ્રમણ ભગવાન મહાવીર  
 જંબૂદ્વીપમાં, ભરતદ્વેષમાં, પ્રાણુકુડગ્રામ નગરમાં, ટોડાલ ગોત્રના

ઋષભદત્ત બ્રાહ્મણની ભાર્યા-જાલધર ગોત્રની દેવાનંદા નામે બ્રાહ્મણીની કુળે ગર્ભપણે ઉત્પન્ન થયા છે. દેવોના રાજા અને દેવોના ઇન્દ્ર તરીકે મારે શુ કરવું ? દરેક ઇન્દ્રની એ કુરબા છે કે ભગવાન અરિહતોને સ્વર્ગમાં શુદ્ધ કુળોમાંથી, ઉગ્ર કુળોમાં, ભોગકુળોમાં, રાજન્ય કુળોમાં, ઈક્ષ્વાકુ કુળોમાં, જ્ઞાતકુળોમાં, ક્ષત્રિકુળોમાં અને હરિવંશકુળોમાં અને તેવા બીજા શુદ્ધ જાતિવાળા અને શુદ્ધ કુળવાળા વચ્ચેમાં, જ્યાં જ્યાં રાજન્ય અને રાજન્ય લક્ષ્મીનો ઉપભોગ થતો હોય ત્યાં મૂકવા ઈર્ષ્ય નકડી થયા પછી ઇન્દ્રે, બ્રાહ્મણકુળમાં નગરમાંથી, ઠોડા લગોત્રના ઋષભદત્ત બ્રાહ્મણની ભાર્યા, જાલધર ગોત્રની દેવાનંદા નામે બ્રાહ્મણીની કુળમાંથી શ્રમણ ભગવાન મહાવીરના ગર્ભને, ક્ષત્રિયકુળમાં નગરમાં, શ્રી ઋષભદેવના વચ્ચેમાં થયેલા જ્ઞાત નામે ક્ષત્રિયવિશેષોની મધ્યમાં થયેલા કાશ્યપ ગોત્રના સિદ્ધાર્થ નામના ક્ષત્રિયની ભાર્યા, વસિષ્ઠ ગોત્રની ત્રિશલા નામે ક્ષત્રિયાણીની કુળને વિષે મૂકવાનો નિશ્ચય કર્યો. તેમજ ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણીનો પુત્રીરૂપે જે ગર્ભ હતો તેને જાલધર ગોત્રની દેવાનંદા બ્રાહ્મણીની કુળમાં મૂકવાનો પણ નિર્ણય કરી નાખ્યો.

તે પછી શકેન્દ્રે પગે ચાલનારા સૈ યના આધિપતિ હાંડિ જોગમેષી નામના દેવને જોડાવી, પોતાની આખી યોજના અને તેના કારણોની સમજૂતી આપતા કહ્યું —

“હું દેવાતુપ્રિય ! અરિહતો, ચક્રવર્તિઓ, જળદેવો તથા વાસુદેવો કદાપિ શુદ્ધ કુળોમાં, અધમકુળોમાં, કૃપણકુળોમાં, દરિદ્ર કુળોમાં, તુરુ કુળોમાં, ભિષ્મકકુળોમાં, તથા બ્રાહ્મણકુળોમાં ન આવે એવા પુરૂષો હમેશા ઉગ્રકુળ, ભોગકુળ, રાજન્યકુળ, જ્ઞાતકુળ, ક્ષત્રિયકુળ, ઈક્ષ્વાકુકુળ, હરિવંશકુળ અથવા તેવા પ્રકારના બીજા વિશુદ્ધ

જાતિવાળા અને વિશુદ્ધ કુળવાળા વંશોમાંજ જન્મવા જોઈએ. પરંતુ અનંતી ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણી ગયા પછી લોકોને વિષે આશ્ચર્ય રૂપે જે કંઈ જાણે છે તેમા શ્રીવીરપ્રભુતું ગ્રાહ્યકુળમાં ગર્ભ-રૂપે આવવું એ પણ એક આશ્ચર્ય છે જે નીચ ગોત્રકર્મની સ્થિતિ ક્ષીણ થઈ ન હોય, જેના રસનો પરિભોગ થયો ન હોય તથા જે કર્મ આત્મપ્રદેશથી દૂર થયાં ન હોય તેના ઉત્થવડે તીર્થ ક્ષેત્ર, ચક્રવર્તિઓ, જાળદેવો તથા વાસુદેવો આત્મકુળને વિષે, પ્રાત્કુળને વિષે, દરિદ્ર કુળને વિષે. ભિક્ષુકકુળને વિષે, કૃપણકુળને વિષે તથા ગ્રાહ્યકુળને વિષે આવે એ સંભવિત છે. એટલું છતાં એવા પુરૂષો કોઈપણ વખત તે તે યોનિદ્વારા જન્મરૂપે નીકળ્યા નથી નીકળતા નથી અને ન જ નીકળવા જોઈએ.

“શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર જંબુદ્વીપ નામના દ્વીપમાં ભરતક્ષેત્રને વિષે ગ્રાહ્યકુળ ડાહ્યા નગરમાં, કોડાલ ગોત્રના ઋષભ-દત્ત નામના ગ્રાહ્યકુળી ભાર્યા જાલધર ગોત્રની દેવાનંદા નામની ગ્રાહ્યકુળીની કુળને વિષે ગર્ભપણે આવ્યા છે. દેવોના ઈન્દ્ર અને દેવોના રાજા તરીકે મારો એવો આગાર છે કે ભગવાન અગ્નિહં-તોને શુદ્ધ કુળોમાથી વિશુદ્ધ કુળોમાં સંકેભાવવા. મારે હે દેવા-નુગ્રિય ! તું જા અને શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને દેવાનંદા ગ્રાહ્ય-કુળીની કુળમાથી સહરી, ત્રિશલા નામની ક્ષત્રિયાકુળીની કુળને વિષે ગર્ભપણે સંકેભાવ અને ત્રિશલા ક્ષત્રિયાકુળીનો જે ગર્ભ છે તેને દેવાનંદા ગ્રાહ્યકુળીનો કુળમા ગર્ભપણે સંકેભાવ. આટલું કામ પતાવીને જલદી પાછો આવ અને મને નિવેદન કર. ”

એ પ્રમાણે આજ્ઞા પામી પ્રકુલિત થયેલા હરિભોગમેષી દેવે મસ્તકે અંજલી કરી વિનયપૂર્વક ઉત્તરમા કહ્યું કે:-“જેવી આપ દેવની આજ્ઞા ”

તે પછી તે હરિભોગમેષી દેવ ઈશાનકોણમાં ગયો અને

વૈક્રિય મમુદ્ગાતવડે વૈક્રિય શરીર ઉપજાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો. આ ખ્યાતા યોજન પ્રમાણવાળો, ઉંચે અને નીચે દેડના આકારે લાગો, શરીરના જેવો જાડો જે જીવપ્રદેશો અને કર્મપુદ્ગલોનો સમુદ્ધ, તેને શરીરથી બહાર કાઢ્યો તે પછી નીચે જણાવેલા સોળ પ્રકારના રત્નો, કર્ડેતનાદિ રત્નો જેવા, હીરા જેવા, વૈડુર રત્ન જેવા, લોહિ તાક્ષ રત્ન જેવા, મસારગણ રત્ન જેવા, હ મગર્બ રત્ન જેવા, પુદ્ગ રત્ન જેવા, સાગધિક રત્ન જેવા, જ્યોતીરસ રત્ન જેવા, અ જનરત્ન જેવા, અ જનપુલક રત્ન જેવા, નીતરૂપ રત્ન જેવા, સુભગ રત્ન જેવા, અ ક રત્ન જેવા, મ્હટિક રત્ન જેવા અને વિષ્ટ જાતિના રત્ન જેવા, વૈક્રિય વર્ગજ્ઞાન માત્ર મારજૂત પુદ્ગલો ગ્રહણ કરી, અસાર પુદ્ગલોનો ત્યાગ કર્યો ( જ્ઞાન પુદ્ગલ ઔનાગિક છે, તેથી તે વૈક્રિય શરીર કરવામા અસમર્થ છે ) તે સારજૂત પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરીને બીજી વાર પણ વૈક્રિય મમુદ્ગાતવડે પહેલાની જેમ પ્રયત્ન વિશેષ કરી ઉત્તર વૈક્રિય રૂપ અર્થાત્ ભવધારણીય જે મૂળ રૂપ તેની અપેક્ષાએ બીજી રૂપ ધારણ કર્યું

### ગર્ભાદ્વરણ

એવું થઇ રહ્યા પછી ઉત્કૃષ્ટ એટલે દેવોને વિષે પ્રતીત એવી, બીજી ગતિઓ કરતા મનોહર, ચિત્તની ઉત્સુકતાવાળી, કાયાની ચપળતાવાળી, તીવ્ર, બાકીની ગતિઓને જીતનારી, ( વિધ્નનો પરિહાર કરવામા સમર્થ ) પ્રચંડ પવનથી ઈજાગતા ધુમાડાની ગતિ જેવી શરીરના સમગ્ર અવયવોને ક પાવનારા, ઉતાવળી અને દેવોને યોગ્ય એવી દેવગતિ વડે ઉતાવળથી દોડતો દોડતો તે હરિભૃગમેષી દેવ, તીરછા અસ ખ્યાતા દ્વીપસમુદ્રોની મધ્ય મધ્યભાગમા યઇને, જ બ્દીપના ભરતમેત્રને વિષે આદ્યજુકે ડાઘન નગરમા જ રસદત્ત આદ્યજુને ઘેર, જ્યાં દેવાન દા આદ્યજી છે ત્યાં પહોંચ્યો ભગવ તનુ

દર્શન થતાંજ શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને પ્રણામ કર્યા. દેવાનં-  
દાના આખા પરિવારને અવસ્થાપિની નિદ્રા આપી. દેવાનંદાના  
શરીરમાંથી અશુચી પુદ્ગલો દૂર કર્યા અને શુભ પદ્મગદો સ્થાપ્યા.  
પછી “ હે ભગવન્ ! આપ મને અનુજ્ઞા આપો ” એમ ઉચ્ચારી  
ભગવાન મહાવીરને બીલકુલ હરકત ન આવે તેમ મુખપૂર્વક પો-  
તાના દિવ્ય પ્રભાવ વડે હાથની અન્ગૂલીમાં લીધા. પછી ક્ષત્રિયકુ-  
ડ્યામ નગરમાં, સિદ્ધાર્થ ક્ષત્રિયને ઘેર જ્યાં ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી  
છે ત્યાં આવી, તેના આખા પરિવારને અવસ્થાપિની નિદ્રા આપી,  
ત્રિશલા માતાના શરીરમાંથી અપવિત્ર પુદ્ગલો દૂર કરી-પવિત્ર  
પુદ્મગદો સ્થાપી, પ્રભુને બીલકુલ હરકત ન આવે તેવી રીતે મુખ-  
પૂર્વક, પોતાના દિવ્ય પ્રભાવ વડે ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણીની કુખમાં  
સંક્રમાવ્યા.

ગર્ભહરણના ચાર પ્રકાર છે (૧) ગર્ભાશયમાંથી લઈ ગર્ભા-  
શયમાં, (૨) ગર્ભાશયમાંથી લઈ યોનિમાં, (૩) યોનિથી લઈ ગર્ભા-  
શયમાં અને (૪) યોનિથી લઈ યોનિમાં. અહીંયા ગર્ભહરણનો  
ત્રીજો પ્રકાર સમજવો અર્થાત્ દેવાનંદાની કુખમાંથી યોનિમાર્ગે  
ગ્રહણ કરી ત્રિશલા માતાની કુખમાં ગર્ભાશયદ્વારા સંક્રમાવ્યો.  
એ સિવાયના બાકીના ત્રણ પ્રકારનો આ સ્થળે નિષેધ છે એમ  
શ્રી ભગવતી મૂત્રમાં પણ કહ્યું છે

વળી ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણીનો પુત્રીરૂપે જે ગર્ભ હતો તેને  
દેવાનંદા બ્રાહ્મણીની કુલિમાં મૂક્યો અને પછી તે દેવ જે દિશા-  
માંથી, જે રીતે આવ્યો હતો તેજ દિશામાં, તેજ રીતે  
સૌધર્મ દેવલોકમાં દેવાના રાજ-શકેન્દ્ર પાસે પહોંચી ગયો  
અને “ આપની આજ્ઞાનુસાર મેં કામ કર્યું છે ” એમ  
નિવેદન કર્યું.

## ગર્ભહરણનો સમય

જાલંધર ગોત્રની દેવાનદા બ્રાહ્મણીની કુખમાંથી પ્રભુના ગર્ભાતુ, વસિષ્ઠ ગોત્રની ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણીની કુખમાં સક્રમણ થયું, તે વખતે વર્ષાઋણનો ત્રીજો માસ, વર્ષાઋણનું પાત્રમું પખ વાડીયું, એટલે કે આસો ( ગુજરાતી બાહરવા ) માસનું કૃષ્ણ પખવાડીયું હતું, અને તેરશની રાત્રી હતી જરાજર અર્ધરાત્રીયે, એટલે કે બ્યારી રાત્રીદિવસ ગરા બાદ ત્યારીમા રાત્રિદિવસની વચ્ચેના કાળમાં, ઉત્તરાશ્વિની નક્ષત્રને વિષે ચંદ્રનો યોગ પ્રાપ્ત થતા, ભગવાન ત્રિશલા માતાની કુખમાં આગા અહિ કવિ ઉત્પ્રેક્ષા કરે છે કે " શ્રી ભગવત સિદ્ધાર્થ રાજના આસકુળમાં પ્રવેશ કરવાને ક્ષણવાર અદુર્ત આવવાની રાહ જોતા હોય તેમ ને બ્રાહ્મણના ધરમાં બ્યાસી અહોરાત્ર સુધી રહ્યા તે શ્રી ચરમ તીર્થ કર પ્રભુ ન્યાણ કરો ! "

ભગવતે પોતાનું ગર્ભસક્રમણ જાણ્યું કે નહીં?

તે કાળે અને તે સમયે અમણ ભગવાન મહાવીર મતિ, શ્રુત અને અવધિ એ ત્રણે જ્ઞાન સહિત હતા ન્યારે દેવાનદાની કુખ માંથી ત્રિશલા માતાની કુખમાં પોતાનું સહરણ થવાનું હતું ત્યારે " હું સહરાઈશ ' એ પ્રમાણે પ્રભુ પોતે જાણે છે, પણ ન્યારે હરિભુગમેથી એ દેવાનદાની કુખમાંથી લઈને ત્રિશલા માતાની કુખમાં સહરણ કરે છે ત્યારે તે સહરણ વખતે " હું, સહરાઈ છું ' એ પ્રમાણે જાણતા નથી

અહીં કોઈ શકા કરે કે સહરણ થતી વખતે પ્રભુએ પોતાનું મહત્ત્વ કેમ નહીં જાણ્યું હોય ? સહરણનો કાળ તો અસખ્ય સમયનો હોય છે આથી અસખ્ય સમયવાગી ક્રિયાને ભગવાન ન

જાણે એ કેમ ગને ? વળી સંહરણુ કરનાર-હરિભોગમેષી દેવ  
કર્તા પ્રભુનું જ્ઞાન તો વિશિષ્ટ છે, તેથી સંહરણુકાળે “ હું સંહ-  
રાઉ છું ” એવું પ્રભુને જરૂર જ્ઞાન હોવું જોઈએ

સમાધાનમાં જણાવવાનું કે, સંહરણુ ક્રિયાનો કાળ અસંખ્ય  
સમયનો હોવાથી “ હું સંહરાઉ છું ” એમ ભગવત જાણે છે  
ખરા, પણ હરિભોગમેષી દેવે ગર્ભનું એવી કૃશગતાથી સંહરણુ  
કર્યું કે તેથી પ્રભુને જરાપણ પીડા થઈ નહીં અને તેથી પ્રભુએ  
જાણવા છતાં જાણે સંહરણુ જણ્યું જ નહીં, એવો કહેવાનો  
આશય છે. જેમ કોઈ માણસના પગમાં કાટો વાગ્યો હોય અને  
ખીજો માણસ તે કાંટાને એવી કૃશગતાથી ખેંચી કાઢે કે જેથી  
પેલાને જરા પણ પીડા થાય નહીં તો તે વખતે પેલો માણસ  
એમ કહી શકે કે “ તે એવી રીતે કાંટો કાઢ્યો કે મને સુદૃઢ  
ખબર જ ન પડી. ” જો કે કાટો કાઢતા સામા માણસને જ્ઞાન  
તો થાય છે જ પણ પીડા ન થવાથી કાંટો કાઢનારની કૃશગતા  
જણાવવા અર્થે જાણે કંઈ જણ્યું જ ન હોય એવો વ્યવહાર થાય  
છે ઘણીવાર સુખમગ્ન માણસો બોલે છે કે “ આજનો આખો  
દિવસ ક્યાં ગયો તેની ખબર પણ ન પડી ” અહીં પણ જો કે  
તે વ્યતીત થયેલા દિવસને જાણે છે, પરંતુ અતિશય સુખ જણા-  
વવાને માટે એવો વ્યવહાર થાય છે. અને એટલાજ માટે હરિ-  
ભોગમેષી દેવે જે કૃશગતાથી ગર્ભનું સંહરણુ કર્યું તે કૃશગતાને  
સ્પષ્ટ કરવા માટે પ્રભુ પોતાના સંહરણુને જાણવા છતાં જાણે  
જાણતા જ નથી એમ કહેવામા આવ્યું છે.

### ગર્ભહરણુ સમયે દેવાન દાની સ્થિતિ

દેવનંદાની કુળમાંથી પ્રભુના ગર્ભનું સંહરણુ થયું તે વખતે  
તે પોતાની ગચ્ચામા અર્ધજાગૃત અને અર્ધનિદ્રિત અવસ્થામાં

હતી. એટલામા પોતાના ચાહ સ્વપ્ન બાજે ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી  
હરી જતી હોય એવો ભાસ થયો, તેથી તે એકદમ જમકી ઉઠી

## ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણીની સ્થિતિ

ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણીની કુળમા પ્રતુના ગર્ભાંતુ સ કમલુ થયુ  
તે વખતે-મધ્યરાત્રીએ તે પોતાની અવર્ણનીય શરમામા અ પ  
નિદ્રા કરતી હતી એટલામા તે મહાપુત્રના અવતરણને સુગ્રવ  
નારા ચાહ મહાસ્વપ્નો ભેડી ભગી ઉઠી

## ત્રિશલા દેવીનું શયનમંદિર

ત્રિશલાદેવી, તે રાત્રીએ, પોતાના અવર્ણનીય, અને પુણ્ય  
શાળી તથા ભાગ્યશાળીને શોભે તેવા એક શયનમંદિરમા સુગ  
હતાં. તે શયનમંદિરની અવ ભીતોનો અદરનો ભાગ  
વિવિધ પ્રકારના ચિત્રોથી જમણીય લાગતો હતો જહારના  
ભાગમા ચુનો લગાવેલો હોવાથી બાજે ચાહની પથરાઈ  
હોય એવો ભાસ થતો હતો હીવાનો, કામળ અને ચીકણા પાપા  
લાદિથી ધુટેલી હોવાથી, સઘળું સુવાળું અને ચકચકિત  
લાગતું હતું તળીયું પણ તેનું જ દેહીધ્માન હતું ફળીયું સપાટ  
અને ચોતરફ જડેલાં મળી-રત્નોથી જગહળી રતું હતું પાચ  
વર્ણવાળા મણિઓની સુદૃઢ ગોઠવણીથી સ્વસ્તિકની રચના કર  
વામા આવી હતી અને તે પણ આખને મનોહર લાગતી હતી  
સરસ અને સુગંધમય પચવર્ણી પુષ્પોના સમુદય થોડે-થોડે  
આતરે સરકારી રીતે ગોઠવવામા આવ્યા હતા કાળો જગડ,  
ઉચી ભાતતો કિંકુ, એલાગસ, દશગાદિ ધૂપ વિગેરે પદાર્થોની  
સુગંધીથી આખું શયનમંદિર જેક જેક યંત્ર રહ્યું હતું સુગંધી  
દ્રવ્યોથી બનાવેલી શુઙ્ગિકા જેવી સુવાસિત લાગે તેવી રીતે આખું  
શયનમંદિર સુવાસથી ભર્યું ભર્યું લાગતું હતું



## ત્રિશલા દેવીની શય્યા

ત્રિશલાદેવીના શયનમંદિરની જેમ શય્યા પણ ખરેખર અવ-  
ર્ણનીય અને આંખે જોઈ હોય તોજ તેનું મનોહારિત્વ સમજી  
શકાય તેવી હતી. એવી શય્યા કોઈ સાગ્યશાળી તથા પુણ્યશા-  
ળીને જ હોય. તેમાં શરીરના પ્રમાણ જેટલું લાંબું ગાદલું  
ખીંછાવવામાં આવ્યું હતું. મસ્તક અને પગ રાખવાના સ્થાને  
એ ઓશીકા મૂકવામાં આવ્યાં હતાં. તેથી તે શય્યા ખંને બાબુએ  
રહેજ ઉચી અને વચ્ચેના ભાગમાં નમેલી-ગભીર લાગતી હતી.  
ગગાને કાઠે રેતીમાં પગ મૂકતાંની સાથે પગ ઉડો ઉતરી જાય  
તેમ આ શય્યા પણ એવી સુકોમળ હતી કે તેમાં પગ મૂકતાંજ  
તે ઉડો આવ્યો જાય જ્યારે તે સૂવા-ખેસવાના ઉપયોગમાં નથી  
આવતી ત્યારે તે ધ્રુવ વિગેરેથી મેલી ન થાય એટલા માટે  
હંમેશા ઉત્તમ વસ્ત્રથી ઢાંકી રાખવામાં આવે છે શય્યા ઉપર લાલ  
રંગની મચ્છરદાની લગાવેલી છે, સસ્કાર પામેલું આમડું, રૂઢિ,  
ધુર નામની વનસ્પતિ, માખણ અને આકડાનું રૂંજેલું સુકોમળ  
લાગે તેવી આ શય્યા પણ સુકોમળ હતી સુગંધી પુષ્પો અને  
સુવાસંલય્યા ચુર્ણોની સુગંધ શય્યામાંથી છૂટતી હતી.

## સ્વપ્નદર્શન

ઉપર વર્ણવ્યા તેવા શયનમંદિરમાં અને શય્યામાં અદ્ય-  
નિંદ્રા લેતાં ત્રિશલાદેવીએ પ્રશસ્ત ચૌદ સ્વપ્ન જોયા અને  
જોતાની સાથેજ જાગીને બેઠા થયાં એ ચૌદ સ્વપ્ન નીચે  
પ્રમાણે—(૧) હાથી (૨) વૃષભ (૩) સિંહ (૪) લક્ષ્મી  
(૫) પુષ્પપાળા (૬) ચન્દ્ર (૭) સૂર્ય (૮) દેવજા (૯)  
કુલ (૧૦) પદ્મ સરોવર (૧૧) સમુદ્ર (૧૨) દેવવિમાન  
(૧૩) રત્નરાશિ અને (૧૪) નિર્ધૂમ અગ્નિ.



શ્રી નિર્ધક ની માનાએ બોધવા ચોદ સ્વપ્ના

Fourteen Dreams of The Mother of Tirthankers

(૫૯૦)



## પ્રથમ સ્વપ્ન-હાથી

પહેલે સ્વપ્ને ત્રિશલાક્ષત્રિયાણીએ હાથી જોયો શ્રી ઋષભ દેવજીની માતાએ પહેલે સ્વપ્ને વૃષભ જોયો હતો અને શ્રી મહાવીર પ્રભુની માતાએ પહેલે સ્વપ્ને સિંહ જોયો હતો પરંતુ ઘણા જિનેશ્વરોની માતા પહેલે સ્વપ્ને હાથી જુએ એવી રીતના પાઠના અનુક્રમની અપેક્ષાએ-જહુ પાઠના રક્ષણ માટે, અહીં પણ શ્રી મહાવીર પ્રભુની માતાએ પહેલે સ્વપ્ને હાથી જોયો એમ કહેવામા આવે છે એ હાથી કેવો હતો ? ચાલ મહા બાવાન હતશૂળવાળો, ઉચો, વરસી રહેલા વિશાળ મેઘ જેવો, મોતીના હાર જેવો, ચન્દ્રના કિ ભ્રો જેવો, પાણીના ઠણ જેવો, ક્ષીર સમુદ્ર જેવો અને વૈતાલ્ય પર્વતના જેવો સદેહ, તેના કુભસ્થળમાંથી જગતા મહજળની સુગંધે ભમસાઓને દુગ્ધ બનાવી મૂક્યા હતા તેના શરીરનું પ્રમાણ શકે દ્રના ઐરાવત હાથીના જેવડું હતું જલથી ભરેલો અને ચોતરફ પથંગયેલો મેઘ જેવો ઘટાટોપ લાગે અને તેની ગર્જના જેવી ગભીર અને મનોહર લાગે તેવોજ આ હાથીનો દેખાવ પણ મનમોહક હતો સર્વ પ્રકારના શુભ લક્ષણોવાળો, હાથીઓમા સર્વોત્તમ અને વિશાળ એવા પ્રપારનો હાથી ત્રિશલાદેવીએ પ્રથમ સ્વપ્નમા જોયો

## બીજું સ્વપ્ન-વૃષભ

સ્વેત વ્રમળના પાદહાઓની રૂપકાંતિને પણ પરાજીત કરતો, પોતાની પ્રણાના વિસ્તારથી દશે દિગાઓને પ્રકાશિત કરતો, ઉત્કૃષ્ટ શોભાસમૂહની ગ્રેસ્થાવડે જ જાણે કે ઉચી થઈ હોય એવી દીપ્તિવાન, મનોહર અને રમણીય ખુધરાળો સૂક્ષ્મ, નિર્મળ અને ક્રોમળ રૂપાકીની સ્નિગ્ધ કાંતિવાળો, મજબુત, ભરાવદાર માસપેશીવાળો, પુષ્ટ, યથાસ્થિત અવયવવાળો અને સુદર શરીર

વાળો વૃષભ બીજા સ્વપ્નમાં જોયો. તેના મજાબુત, ગોળાકાર અતિશય ઉત્તમ અને તીક્ષ્ણ શાંગડાઓના આગલા ભાગમાં તેણે લગાવેલું હતું; તેના દાંત ફરતારહિત, કઠ્યાણુકર, સમાન, સુશોભિત અને શ્વેત હતા. એ વૃષભ જાણે કે ગર્યા ગણાય નહીં એટલા મગજને આવવાના ઠારરૂપ હોય એવો લાગતો હતો.

### ત્રીજું સ્વપ્ન-સિંહ

ત્રીજા સ્વપ્નમાં ત્રિશલા માતાએ સિંહ જોયો. તે ઓતીના હાર, ક્ષીરસમુદ્ર, ચન્દ્રકીરણ, પાણીનાં કણ તથા રૂપાના પર્વત જેવો શ્વેત, રમણીય અને મનોહર હતો. તેના પંજા મજાબુત અને સુંદર હતા. ગોળ આકારવાળી, પુષ્ટ, સુસંબદ્ધ-પોલાણુ રહિત, પ્રધાન અને તીક્ષ્ણ દાઢાવડે તેનું મુખ શોભી રહ્યું હતું. સંસ્કાર પામેલા ઉત્તમ પ્રકારના કમળ જેવા સુકુમાર અને યથા-સ્થિત પ્રમાણુવડે શોભતા હોઠ એ સુંદરતામાં વૃદ્ધિ કરી રહ્યા હતા. તેનું તાળવું લાલ કમળના પાદડા જેવું મૃદુ અને સુકોમળ હતું. તેની મનોહર છાત્ર લપલપાયમાન થતી હતી. તેનાં નેત્ર, માટીની કુલડીમાં ગાળેલા અને કુદડી ફરતા સુવર્ણ જેવા ગોળ તથા સ્વચ્છ વિજળી જેવા ચક્રચક્રિત અને અપળ હતાં. સાથળો વિશાળ અને પુષ્ટ, સ્કંધ પરિપૂર્ણ અને નિર્મળ હતા. સુકોમળ, શ્વેત, ખારીક અને ઉત્તમ લક્ષણવાળી કેશવાળી વડે તે અનહદ શોભા ફેલાવતો હતો. તેનું પૂરું ઉચું, કુંડલાકાર અને શોભાયમાન હતું તે વારંવાર જમીન સાથે અઢળાતું અને પાછું કુંડલાકાર બની જતું. તેની આકૃતિમાં સૌમ્યભાવ દેખાઈ આવતો હતો તેની મંદમંદ ગતિમાં વિલાસ-ભાવ પ્રગટ થતો. તેનાં નખ અગ્રભાગમાં અત્યંત તીક્ષ્ણ હતાં, તેની છાત્ર પહ્લવપત્ર સમી રમણીય હતી. આવો લક્ષણવંતો

સહ આકાશમયી ઉતરતો અને પછી પોતાના મુખમા પ્રવેશ કરતો ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણીએ ત્રીજા સ્વપ્નમા નિહાળ્યો.

### ચોથું સ્વપ્ન—લક્ષ્મીદેવી

ચોથા સ્વપ્નમા, અખંડ ચંદ્રમા જેવી ક્ષતિવાળી લક્ષ્મી દેવાના દર્શન થયા તે લક્ષ્મીદેવી, ઉંચા હિમવાન પર્વતને વિષે ઉત્પન્ન થયેલ કમળ રૂપી મનોહર સ્થાને બેઠેલા હતા.

કમળરૂપી સ્થાનનું વર્ણન—સૌ યોજન ઉંચો, એક હજાર બાવન યોજન અને બાર કળા પહોળો એક સુવર્ણમય હિમવાન પર્વત છે તે પર્વત ઉપર દશ યોજન ઉંડું, પાંચસો યોજન પહોળું અને હજાર યોજન લાંબુ, વજના તળીયાવાળું પદ્મહંદ નામનું એક હંદ છે તેના મધ્યભાગમા પાણીથી બે કોસ ઉંચું, એક યોજન પહોળું અને એક યોજન લાંબુ એક કમળ છે નીલરત્નમય નાળવું દશ યોજનનું છે તેનું મૂળ વજ્રમય છે, તેનું કંઠ રિદ્ધ રત્નમય છે, તેના જહારના અને અહરના પાદકા લાલ તથા સુવર્ણમય છે તે કમળની અહર બે કોસ પહોળી, બે કોસ લાંબી, એક કોસ ઉંચી, લાવ સુવર્ણમય કેસરાઓથી શોભિત સુવર્ણમય કર્ણિકા છે ( કર્ણિકા એટલે બીજ કોણ-ટોટા ) તેની મધ્ય ભાગમા અર્ધો કોસ પહોળું, એક કોસ લાંબુ અને એક કોસમા ઠંઠક ન્યુન ઉંચું લક્ષ્મીદેવીનું મંદિર છે તે મંદિરને પાંચસો ધનુષ્ય ઉંચા, અડીનો ધનુષ્ય પહોળા, પૂર્વ દક્ષિણ અને ઉત્તર દિશામા ત્રણ દરવાજા છે મંદિરની વચ્ચે વચ્ચે આગે સૌ ધનુષ્ય પ્રમાણ મહિમય વેદિકા છે તે વેદિકા ઉપર લક્ષ્મી દેવીને છાંતે તેવી એક શમ્યા છે હવે તે મુખ્ય કમળની ચો તરફ ફરતા ગોળ આઝારવાળા ( વસ્ત્રાકાર ) લક્ષ્મીદેવીના આમૂષ જોઈ લેલેલા તથા મુખ્ય કમળના પ્રમાણથી અરધા ઉંચા.

અને પહોળા એકસો આઠ કમળો છે. એવી રીતે સઘળા ગોળા-  
કારોમાં અનુક્રમે અરધું અરધું પ્રમાણ સમજવું. બીજા વલયમાં  
વાયવ્ય, ઇશાન અને ઉત્તર દિશામાં ચાર હજાર સામાનિક દેવોને  
વસવાનાં ચાર હજાર કમળ છે પૂર્વ દિશામાં ચાર મહર્ધિક દેવી  
ઓના ચાર કમળ છે, અગ્નેયી દિશામાં અભ્યંતર પર્પદાના ગુરુ-  
સ્થાનીય દેવોના આઠ હજાર કમળ છે. દક્ષિણ દિશામાં મધ્ય પર્પ-  
દાના મિત્ર સ્થાનીય દેવોના દશ હજાર કમળ છે, નૈઋત દિશામાં  
બાહ્ય પર્પદાના નોકર તરીકે રહેલા દેવોના બાર હજાર કમળ છે  
અને પશ્ચિમ દિશામાં હાથી, ઘોડા, રથ, પાળા, પાડા, ગંધર્વ અને  
નાટકરૂપ સાત સેનાઓના નાયકોના સાત કમળ છે. ત્યાર પછી  
ત્રીજા વલયમાં સોળ હજાર અંગસ્થક દેવોને વસવાનાં સોળ હ-  
જાર કમળ છે, ચોથા વલયમાં બત્રીસ લાખ અભ્યંતર આભિયો-  
ગિક દેવોને વસવાનાં બત્રીસ લાખ કમળ છે. પાંચમા વલયમાં  
ચાલીસ લાખ મધ્યમ આભિયોગિક દેવોને વસવાના ચાલીસ  
લાખ કમળ છે. છઠ્ઠા વલયમાં અડતાલીશ લાખ બાહ્ય આભિયો-  
ગિક દેવોને વસવાના અડતાલીસ લાખ કમળ છે. એવી રીતે  
મુખ્ય કમળની સાથે ગણતાં સઘળાં મળીને એક કરોડ વીસ  
લાખ પચાસ હજાર એકસો વીસ કમળ થયાં. આવા પ્રકારના ક-  
મળો વડે પરિવરેલા મૂળ કમળરૂપી મનોહર સ્થાન ઉપર લક્ષ્મી-  
દેવી વિરાજે છે.

લક્ષ્મીદેવીનું સ્વરૂપ ઘણું જ રમણીય હતું. તેમના બે પગ  
જાણે મુંદર રીતે સ્થાપન કરેલા બે મુવર્ણમય કાચળા ન હોય  
અને અતિ ઉચ્ચ તથા પુષ્ટ અંશુઠા વિગેરે લાક્ષાદિ રસ વડે જાણે  
રંગેલા હોય એવા લાગતા હતા તેમના નખ પુષ્ટ, મધ્ય ભાગમાં  
[ રહેજ ઉંચા, બારીક, લાલ રંગના અને ચીકણવાળા હતા. હાથ  
પગ કમળના પાંદડા જેવા સુકોમળ હતા, આંગળીઓ પણ એટ-

૬ જ સુકુમાર તથા શ્રેષ્ઠ હતી પગની પીંડીઓ કુરૂવિહ જાતના આવર્તથી અથવા આભરણ વિશેષથી સુશોભિત અને અનુક્રમે પાતળી અને પછી જાડી હતી ઢીંચણુ ગુપ્ત હતા સાથજ ઉત્તમ હાથીની સૂઠ જેવા પુષ્ટ હતા રમણીય અને વિન્તીર્ણ કમરનો ભાગ સુવર્ણમય કદોરાથી વીંટળાયેલો હતો તેમની રોમરાશી ઉચી જાતના કાજળ, ભમરા અને મેઘના સમુદ્ધ જેવા વર્ણવાગી સરળ, સરખી, ગાળી, ભારીક, સુદૃઢ વિલાસે કરી મનોરમ, શિ ૧ પપુખ્ય વિગેરે સુકોમળ પુષ્પ કરતા પલ્લુ વધારે સુકોમળ અને રમણીય હતી કમરની નીચેનો અગાડીનો ભાગ જઘનસ્થળ, નાભિ મહાવડે સુદૃઢ, વિશાળ અને શ્રેષ્ઠ લક્ષણવાળો હતો શરીરનો મધ્યભાગ-ઉદર સુઠીઆ સમાપ્ત જાય એવો રમણીય અને ત્રિવલિયુક્ત હતો.

અદ્વકાત વિગેરે વિવિધ પ્રકારના મણિઓ, સુવર્ણ, વૈષ્ણવોદિ ભિન્ન જાતના રત્નો તથા નિર્મલ અને ઉન્ની જાતના લાલ સુવર્ણમાંથી બનેલા આભરણો અને \* આભુષણો વડે એ લક્ષ્મીદેવીના અંગોપાંગો જગદ્ગી રહ્યા હતા મોતી વિગેરેના હાડ વડે મનોહર, ડોલર વિગેરે પુષ્પોની માળાઓ વડે વ્યાસ, દેહિધ્મજાન, તથા સુવર્ણના કળશ જેવા તેમના સ્તન પુષ્ટ અને ગોળા ૧૨ હતા યથાસ્થાને સ્થાપેલા મરુતના પાના અને હૃદિને આકર્ષણકરે એવા મોતીઓના ગુચ્છાથી ઉન્નવળ દીસતા હારો પરમ મનોહર લાગતા હતા હૃદય ઉપર પડેલી મોનૈયાના માળા વડે શોભતો ઠઠ અને એ ઠઠમા રહેલો રત્નમય હારો શોભનતામા અનેરો ઉમેરો કરતો હતો.

\* મરુતક ઠઠ હાય વિગેરે ઉપર પડેવાના ધોણા આજ સુ દેરાસર અને આગળા વિગેરે ઉપર ઉપર પડેવાના ધોણા આજ સુ દેરાસર.



વળી, એ દેવી દેવી છે ? જાને જાણાઓ. ઉપર લટકતાં એ કુડલોની ઉદ્દસાયમાન શોભાયુક્ત અને સમીચીન છે કાંતિ જેમા એવા પ્રકારના દિશિસ્વરૂપ ગુણસમુહ વડે તે શોભતી હતી. રાત્ર જેમ પોતાના સેવકો વડે શોભે, તેમ મુખરૂપ રાત્રનો બાણે સેવકસમુહ હોય. તેવા પ્રકારના દીપ્તિ લક્ષણ અને ગુણ સમુહ વડે તેમનું વદન શોભતું હતું તેમનાં લોચન કમળ જેવા નિર્મળ, વિશાળ અને રમણીય હતા તેમના દેદિપ્યમાન જાંત્રે હાથમાં રહેલા કમળમાથી મકરદના ણિદુઓ ટપકતા હતા. જો કે દેવતાઓને પરસેવો નથી હોતો, છતાં માત્ર ક્રીડાની ખાતર યવન લેવા કપાવેલો-ફરકાવેલો વીજળો અતિ મનોહર લાગતો હતો. તેમજ તેમને કેશહલાપ સમ્યક્ પ્રકારે છૂટા છૂટા વાળવાળો, શ્યામ વર્ણવાળો, સઘન અને ગારીક હતો. એવી રીતે પદ્મસરોવરમા ઉગેલા ઉદ્ભવ સ્વરૂપવાળા કમળ ઉપર નિવાસ કરનારી, ઐશ્વર્યાદિ ગુણયુક્ત અને હિમવાન પર્વતના શીખર ઉપર દિગ્ગજેન્દ્રોની લાંબી અને પુષ્ટ સુંદ વડે જેનો અભિપેક્ષ થઈ રહ્યો છે એવી લક્ષ્મીદેવીને ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી ચોથા સ્વરૂપમા જુઓ છે.



# તૃતીય વ્યાખ્યાન

સ્વમદર્શન ( ચાલુ )

## પાચમુ સ્વમ-પુષ્પમાળ

પાચમા સ્વમમા ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણીએ, ૪ પદ્મક્ષના તાળ અને સરસ કુલોવાળી ચોમેર સુગંધ પ્રસરાવતી રમણીય માળા આપ્તમાથી નીચે ઉતરતી જોઇ તેમાંથી ચપાના, અશોકના, પુલાહના, નાગકેસરના, ખિરગુના, શિરીષના, મોગરાના, મલ્લિકાના, જામના, જુહના, અકોલના કોચના, કોરિંટના, હમરાના, નવમલિકાના, બકુલના, તિલકના, વાસતિકાના, સૂર્યવિકાત્રી કમળના, ચંદ્રવિકાસી હમળના, ગુલાબના, મયકુદના અને માધવી લતાના પુષ્પોની તેમજ આબાની મજરીની સુગંધ છૂટતી હતી એ અનુપમ અને મનોહર સુવામથી દશે દિશાએ છવાઈ જતી હતી સર્વ ક્ષત્રુઓના સુગંધી પુષ્પો તેમા ગુલા એલા હોવાથી જાણે કોઈ ચિતારાએ વિવિધ રંગથી પટપટ માળા ચિતરેલી હોય એવો ભાસ થતો હતો વચમા વચમા સફેદ કુલની સાથે દેહીપ્રમાન અને રમણીય લાલ-પીળા રંગના વિવિધ રંગી પુષ્પો પણ પડોવવામા આવ્યા હતા માળામાંથી છૂટતી મનમોહક સુવાસને લીધે, ચારે તરફથી આકર્ષાઈ આવેલા જ્રમ રાઓ અને જ્રમરીનો સમુહ, માળાની આસપાસ ફરતો, કર્ણને પ્રિય લાગે તેવો ગુન્જાવ કરતો હતો

## છઠ્ઠું સ્વમ-ચન્દ્રદર્શન

છઠ્ઠા સ્વમને વિષે ત્રિશલા માતાએ ચંદ્રના દશ ન કર્ણ

તે ચંદ્ર ગાયના દૂધ, શ્રીલુ, પાણીના કણ અને રૂપાના કણસ  
જેવો સંકેદ હતો. વળી તે લોકોનાં હૃદયને શાંતિ અને પ્રીતિ  
પ્રમાડનાર, સોળે કળાએ સંપૂર્ણ, ગંભીર વનની સઘન ઝાડીના  
અંધકારને પળમાત્રમાં દૂર કરનાર, માસ-વર્ષ વિગેરે પ્રમા-  
ણને કરનાર-શુકલ પક્ષના પંખવાડીયામાં રહેલી પૃથ્વીમાને  
પોતાની કળાઓવડે શોભાવનાર, કુમુદવનને વિકરવર કરનાર,  
રાત્રિને શોભાવનાર, રાખ વિગેરેથી સારી રીતે માણ સ્વચ્છ-  
ઉત્તમવલ બનાવેલા ચંદ્રીસા જેવો, હંસ સમા ઉત્તમવલ વર્ણવાળો,  
શહુ-નક્ષત્ર-તારા વિગેરેનો આગેવાન, અંધકારનો શત્રુ અને  
કામદેવના ભાથા જેવો હતો. જંમ ધનુર્ધારી પુરૂષ બાણતું ભાથું  
મેળવી, તેમાંથી બાણો છોડી મૃગાદિ પ્રાણીઓને હણે તેમ  
કામદેવ પણ ચંદ્રનો ઉદય પામી, કામબાણવડે લોકોને વ્યાકુળ  
બનાવે છે; એટલે કે ચંદ્રનો ઉદય થતાં કામદેવ કામી સ્ત્રીપુરૂષોને  
સતાવે છે વળી જે ચંદ્ર સમુદ્રમાં હો મેથા ભરતી લાવે છે,  
પોતાના પ્રાણુવદ્ધસ ભર્તારના વિયોગથી વ્યથ બનેલી વિરહિણી-  
ઓને પોતાના કિરણોથી ગમગીન બનાવે છે, જેનું સૌમ્ય અને  
રમણીય સ્વરૂપ સર્વવિદિત છે, અને જે ચંદ્ર આકાશમહાનું  
જાણે વિસ્તીર્ણું, સૌમ્ય અને ચક્ષુ સ્વભાવ તિલક ન હોય એવો  
લાગે છે, તેમજ જે પોતાની પત્ની-રોહિણીના ચિત્તને હરનાર  
અર્થાત ભર્તાર સમો\* આંદનીવડે શોભી રહ્યો હતો તેવા સંપૂર્ણ  
ચંદ્રના ત્રિશલા દેવીએ છઠ્ઠા સ્વભાવ દર્શન કર્યા.

### સાતમું સ્વમ-સૂર્યદર્શન

સાતમા સ્વમનમાં ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણીએ અંધકારના સમુ-

---

\* રોહિણી એક નક્ષત્ર છે. મિહાતમાં ચંદ્ર અને નક્ષત્રનો સંબંધ  
સ્વામી-સેવક જેવો હતો છે અહીં રોહિણીને પત્ની કલ્પવામા કવિનો  
કલ્પનાવિધાસ જ સમજવો.

હનો નાશ કરનાર અને પ્રજાશ્રથી ઝગડળતા સૂર્યના દર્શન કર્યા  
જો કે સૂર્ય મહામા રહેતા બાદર પૃથ્વીક યના જીવો તો સ્વભા  
વથી શીતળ હોય છે, પણ આતપ નામકર્મના ઉચ્ચથી તેજને  
લીધે બાજ્ય યમાન લાગે છે એ સૂર્યનો રંગ લાલ અગોઝદમ,  
પ્રકુલિત થયેલ ઝેસુડો, પોષટની ગ્રાસ અને ચલોડીના અર્ધ  
ભાગ જેવો લાલચોળ લાગતો હતો વળી તે ડમળવનને વિકાસ  
લક્ષ્મીવડે વિભૂષિત કરનારો, મેર વિગેરે રાશિમા સક્રમણાદિ  
વડે જ્યોતિષચક્રનું લક્ષણ જણાવનારો, આકાશને અજવાળ  
નાર દીપક મનો, હિમસમુદ્રને ગળેડી પકડી ઠાઠી મૂકનાર,  
શ્રેહાન સમુદાયનો સ્વાગી, રાત્રિનો અત આજનાર, ઉદય અને  
અસ્ત સમે સુહૃત્પર્વ ત સૌમ્યભાવ ધારણ કરનાર, અને  
બાકીના વખતે ઉમ સ્વરૂપવાળો, રાત્રીને વિષે ચાગી-જારી વિગેરે  
કુકર્મો કરવા કરનાર સ્વેચ્છાચારી અને દુરાચારીઓને અટાવ  
નાર, ઠંડીના વેગને પોતાના તાપથી દૂર કરનાર, મેર પર્વતની  
આમપાસ સતત પ્રદક્ષિણા આપનાર, વિસ્તીર્ણ મહાવાળો,  
પ્રજાશિત ચદ્ર તમા તારા વિગેરેની શોભાનો ક્ષણમાત્રમા પોના  
ના સહસ્ર કીરણોવડે નાશ કરનાર હતો.

અહિ સૂર્યના જે એક હજાર ત્રિજો કહેવામા આવે છે તે  
કેવળ લોઝડીથી કહ્યા છે બાકી કાર્ત્તવિશેષની ( ઋતુઓની )  
અપેક્ષાએ સૂર્યના કિરણો અધિક પણ હોય છે દાખલા તરીકે-  
ચૈત્ર માસમા સૂર્યના બારસો કિરણો હોય છે, વૈશાકમા તેરસો,  
જેઠમા ચૌદશો અને શ્રવણ લદરવામા પણ તેટલાજ હોય છે  
અથ ઠ માસમા પદરસો, અને આસો માસમા સોળસો હોય છે  
કાર્ત્તિકમા અગીયારસો, માગશરમા એક હજારને પચાસ, પોષ  
મા એક હજાર, મહા માત્રમા અગીયારસો અને ફાગણમા એક  
હજાર ને પચાસ કીરણો હોય છે.

આભુષણો જેવા લાગતા હતા અને કમલિનીનાં પાંદડા નીલરત્ન જેવા ઓપતા હતાં, જનનેના સુયોગ જાણે નીલરત્નમાં ઘણા મોતી જડ્યાં હોય એવો લાગતો હતો. આવું આભુષણયુક્ત પદ્મ સરોવર કોને આશ્ચર્યકાન્ત ન લાગે ? એવી રીતે હૃદય અને નેત્રને વહાણું લાગે તેવું અને સરોવરોને વિશે પૂજનીય તેમજ રમણીય પદ્મ સરોવર ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણીએ દસમા સ્વપ્નમાં જોયું.

### અગીયારમું સ્વપ્ન-ક્ષીરસમુદ્ર

અગીયાસમા સ્વપ્નને વિષે ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણીએ, ક્ષીરસમુદ્ર જોયો એ સમુદ્રના મધ્ય ભાગની ઉર્દ્ધવળતા ચન્દ્રના કીરણ સાથે સરળાવી શકાય આરે દિશામાં તેનો અગાધ જળપ્રવાહ વિસ્તરી રહ્યો હતો તેમાં અતિશય અગ્રણ અને ઘણા ઉંચા મોજાઓ ઉછળતાં હતાં સખત પવનના આઘાતથી અલિન થતા તરંગો અપળતાપૂર્વક ધસી ગયા હતા અને તેની તરંગભંગ લીલા સરસ નૃત્યકળા જેવી લાગતી હતી તેની સ્વચ્છ અને ઉછાળા મારતી ઉર્મિઓ, જાણે અતિશય દેખાતી પામી હોય તેમ આરે જાણુ અથડાતી હતી અને તેથી એ દેખાવ ઘણો સુંદર લાગતો હતો આવા રીતના તરંગો, લગે અને ઉર્મિઓ વડે ડાંઠા તરફ ધસતા અને પાછા ફરતા જળપ્રવાહને જોવથી કોને પ્રેમ ન ઉપજે ? મોટા મગરમચ્છ, માછલા, તિમિ નામના સામાન્ય મચ્છ, તિમિગલ નામના મોટા મચ્છ, નિરુદ્ધ અને તિલિતિલક વિગેરે જૂદી જૂદી જાતના જળચર છોડોના પુન્થના આઘાતથી કપૂર જેવું સફેદ શીણ સપાટી પર વિસ્તરી રહ્યું હતું. મોટી મોટી તરીઓના જોસભેર વહી આવના પ્રવાહને લીધે જે ભમરીઓ અને ગગાવર્ત ઉદ્ભવતા હતા તેને લીધે પાણી આકૃષ્ણ-વ્યાકૃષ્ણ થતું હોય અને અન્ય સ્થળે નાસી જવાનો

માર્ગ ન જઠવાથી ઉચે ઉછાળા મારતું અને પાછું ત્યા જ પછાડા મારતું હોય એમ લાગતું એને વીધે ચપગ પાણી ચકના જેવું સ્વરૂપ ધારણ કરતું આવા પ્રકારના ક્ષીરસમુદ્રને, શરદ્ ઋતુના ચ દ્ર સમા સૌમ્ય સુખવાળી ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણીએ અગીયારમે સ્વપ્ને નિહાળ્યો.

## બારમું સ્વપ્ન-વિમાન

ત્યારપછી બારમે સ્વપ્ને ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણીએ વિમાનનું દશ ન કર્તુ નવા ઉગતા સૂર્યના બિંબ જેવી તે વિમાનની કાંતિ અને તેજસ્વિતા હતી ઉચી જાતના સુવલ્લુ અને મહામણ્ણિઓ વડે ગ્યાયેલા તેના એક હજારને આઠ સ્તંભ મનોહર લાગતા હતા એ વિમાનને લીધે આખું આકાશ દીપી નીકળતું હતું સોનાના પતરામા લટકતા મોતીઓ, તેની આભાવિક શોભામા ઉમેરો કરતા હતા વિમાનમા દિવ્ય પુષ્પમાળાઓ લટકતી હતી. તેની ઉપર વરુ, વૃષભ, ઘોડા, મનુષ્ય, મગરમચ્છ, પખી, સર્પ, નિર દેવ, ૩૨ જાતિના મૃગ, અષ્ટાષ્ટ નામના જ ગલના પશુ ચમગી ગાન, મ સખ્ત નામના શિકારી પશુ, હાથી, અથોન્નતાઓ જંગી વનસ્પતિઓ અને પદ્મવતા-કમ્બલિનીઓ વિગેરેના મનોહર ચિત્રો આવેખાયેલા હોવાથી આશ્ચર્યકારક લાગતું હતું તેની અદરથી મધુર સ્વરે ગવાતા ગાનનો અને વાણીનેના નાદથી વાતાવરણમા સર્વ સંપૂર્ણતા પથરાઈ જતી હતી જલથી ભરેલા ઘટા ટોપ મેઘ જેવી ગર્જના દેવદુહિમાથી નીકળતી હતી અને તેથી સકળ જીવલોક શબ્દથી ભરચક ચક્ર જતો હતો વળી તે વિમાનમાથી કાળો અગરુ, ઉચી જાતનો મિંદુ, સેલારસ, દયાગાદિ ઘણા વિગેરે સુગંધી દ્રવ્યોની ઉત્તમ ગંદેડ નીકળતી હતી નિત્ય આલોકમય, અને શ્વેત રંગનું આ ઉજ્જવળ વિમાન દેવતાઓથી

અધિક શોભતું હતું. તેમાં હંમેશા શાતાવેદનીય કર્મનોજ ઉપ-  
લોગ હોય. ખીન્ન ક્રમગ કરતા સફેદ ક્રમગ અતિ ઉત્તમ ગણાય છે  
તેમ ખીન્ન ઉત્તમ વિમાનો કરતા પણ આ વિમાન અતિ  
ઉત્તમ હતું.

### તેરમું સ્વપ્ન-રત્નરાશિ

તેરમે સ્વપ્ને ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણીએ રત્નોનો ઢગલો લેયો.  
તેમા પુલકરત્ન, વજ્રરત્ન, ઈન્દ્રનીલ રત્ન, (નીલમ-પત્રા)  
સરપક રત્ન, કર્કેતન રત્ન, લોહિતાક્ષ રત્ન, મરકત રત્ન, મસાર  
ગદ્દ રત્ન, પંચાળા, સ્ફટિક રત્ન, સૌગન્ધિક રત્ન, હંસગર્ભ રત્ન,  
શ્યામ કાંતિવાળા અંજન નામના રત્ન, અને ચદ્રકાંત મહિ  
વિગેરે ભિન્ન ભિન્ન જાતનાં રત્નો હતા. જો કે તે રત્નરાશી પૃથ્વી  
તલ ઉપર હતો છતાં આકાશના શિખરને પણ પોતાની કાંતિ વડે  
હીચાવી રહ્યો હતો. આ રીતનો મેરૂ પર્વત લેયો ઉઘે. રત્નરાશિ  
ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણીએ તેરમા સ્વપ્નમાં નિહાળ્યો.

### ચૌદમું સ્વપ્ન-તિર્થૂમ અગ્નિ

ચૌદમે સ્વપ્ને ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણીએ અગ્નિ લેયો. એ  
વિસ્તારવાળા અગ્નિમાં સ્વચ્છ ઘી અને પીણું મધ સ્ત્રી ચાતું  
હોવાથી તે ધૂમકા વગરનો અને ધગધગતો હતો. તેમાંથી ઉત્ત્ત્વજ  
અને મનોહર જ્વાળાઓ નીકળતી હતી કેમ જ્વાળા નહાની તો  
કેમ મોટી એમ જ્વાળાઓનો સમુદ્ધ પચ્ચપરને સંકળાઈ રહ્યો  
હતો. એક જ્વાળા ઉઘી તે ખીણ તેનાધીય ઉંચી અને ત્રીણ સૌ  
કરતાં ઉઘે જવા સ્પર્ધા કરતી હોય એમ લાગતું. નહાની-મોટી  
સર્વ જ્વાળાઓ પરસ્પરમાં હરિદ્રાઈ કરતી, અગ્નિમાં પ્રવેશ કરવા  
મથતી હતી એ જ્વાળાઓ પૃથ્વી ઉપર રહી રહી જાણે કે

આકાશના કોઈ એક પ્રદેશને પકડવા પ્રયત્ન કરી રહી હોયની ! આ પ્રમાણે અતિશય વેગ વડે ચત્રગ લાગેલા અગ્નિ ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણીએ ચૌદમા સ્વપ્નમા જોયો.

આવા પ્રકારના કત્યાણુના હેતુરૂપ, કીર્તિચુકન અને દશન મારથી પણ પ્રીતિને ઉપજાવે તેવા સુદર સ્વપ્ન જોઈને, કમળ જેવા નેત્રવાળી અને હૃષ્ણવટે રોમાચિત શરીરવાળી તે ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી જાગી

જ્યારે જીનેશ્વરો માતાના ગર્ભમા આવે છે ત્યારે આ શ્રૌદ મહાસ્વપ્નોને જિનેશ્વરોની મતાએ અવશ્ય દેખે છે

### સિદ્ધાર્થ ક્ષત્રિયને નિવેદન

સ્વપ્નદર્શનથી વિસ્મય પામેની, સતુષ્ઠ થયેલી, હર્યોદાત વાળી ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી સ્વપ્નોનું સ્મરણ કરવા લાગી તેની રોમ ! જી, મેઘની ધારાથી મી આંધેલા કદબ પુષ્પની જેમ વિદ્ય સિત થઈ રહી ત્યારપછી તે ઉઠી અને ખાદ્યપીડથી નીચે ઉતરી કોઈપણ જાતની માનસિક વ્યથના વિના, શારીરિક ચપગતા વિના, રખણના રહિત, અને વિદ્યબ વગર, રાજકુસની ગતિથી ન સિદ્ધાર્થ ક્ષત્રિયની શમ્યા પાને આવી જ નીચે પોતાની વિગ્રિષ્ટ શુભવાળી વાળી વડે સિદ્ધાર્થને જગાડ્યા વિગ્રિષ્ટ શુભવાળી વાળી એટલે જે વાળી ઈષ્ટ દોષ, જેને સાબળવાની હ મેઘા મંચા રહ્યા ઠરે, કોઈને દેખ ન આવે, મનને નિનોદ નાપે, સુદગ્તને સ્ત્રીધે દીક્ષમા વમી જાય, જેમા સુદર સ્વપ્ન, મનોહર વણ અને અપદ ઉચ્ચાર રહેલાં દોષ, સમૃદ્ધિને વધારનાર, ઉપદેવોનો નાશ કરનાર, ધનને પ્રાપ્ત કરાવનાર, મનસિક, અલ મરમય, સામગતાની આંધેજ અર્થ સમજાય તેવી, દુદયને આદહાન આપનારી, જેમા



વર્ણ, પદો તથા વાક્યો થોડાં હોય પણ ઘણા અર્થ નીકળે એવી, કર્ણમધુર, અને લલિત્યલરી હોય તે વિંશષ્ટ ગુણવાળી ગણાય.

ત્યારપછી સિદ્ધાર્થ રાજની આજ્ઞાથી ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી રત્નમણીથી શોભતા સિદ્ધાસન ઉપર બેઠાં. પોતાના શ્રમ અને શ્રેભને દૂર કરી સુખ સમાધિ પૂર્વક પોતાની સ્વાભાવિક મધુર, કોમળ, લલિત અને લાવલરી વાણીમા કહ્યું કે—“ હે સ્વામી ! હું આને ( જેનું વર્ણન પૂર્વે આવી ગયું છે તેવી ) મહા પુણ્ય-શાળી અને ભાગ્યશાળીને યોગ્ય શર્યામા કંઈક લગતી અને કંઈક ઉઘતી હતી, તેવી સ્થિતિમાં જાદ મહાસ્વપ્ન દેખી લાગી હતી ” હાથી, વૃદ્ધલ વિગેરે મહાસ્વપ્નેનું વૃતાન્ત કહી સંભળાવ્યા પછી સ્વામીને છતાંય કહી કે—“ હે સ્વામી ! એ પ્રશસ્ત જાદ મહાસ્વપ્નેનાં કટ્યાણકારો કળ વિશેષ તથા વૃત્તિ વિશેષ સળધે આપશું ધારો છો ? ”

### સિદ્ધાર્થ રાજની ધારણા

ત્યારપછી તે સિદ્ધાર્થે રાજ, ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણીની પાસેથી બધી વાત સંભળી, અવધારી વિસ્મિત થયો, સંતોષ પામ્યો અને તેની રોમગણ વિકસિત થઈ તેણે સ્વપ્નેની ધારણા કરી, તેના અર્થનો વિચાર કર્યો, અને પોતાની સ્વાભાવિક મતિ અને વિજ્ઞાનવડે સ્વપ્નના અર્થનો નિર્ણય કર્યો. પછી પોતાની વિશિષ્ટ ગુણવાળી, કર્ણમધુર, સુંદર અને લલિત વાણીમા જવાબ આપ્યો કે—“ હે દેવાનુપ્રિયા ! તમે જે સ્વપ્ન જોયા છે તે પ્રશસ્ત, કટ્યાણ રૂપ, ઉપદ્રવ હરનાગ, ધનના હેતુરૂપ, મગલરૂપ, શોભાભર્યા, અને આરોગ્ય, સંતોષ, લીધાંયુષ, કટ્યાણ તથા વાંછિત કળને આપનારાં છે. તેનાથી રત્નમુવર્ણાદિ અર્થનો લાભ થશે, ભોગ પ્રાપ્ત થશે, મુખ મળશે, પુત્રપ્રાપ્તિ થશે, અને રાજ્ય મળશે. હે

દેવાનુપ્રિયા ! એ સ્વપ્નના પ્રભાને, ખરેખર ! તમને પૂરેપૂરા નવ માસ અને સાડાસાત દિવસ ગયા પછી એક એવો પુત્ર થશે કે જેનાથી આપણુ દૂગ દીપી નીકળશે, જેનો કોઈ પણ દુશ્મન પગભવ નહીં કરી શકે, અને જે કુળના મુગટ સમાન તેમજ તિલક સમાન લેખાશે એટલુજ નહીં પણ તે કુળનો નિર્વાહ કરનારો, દૂગને વિષે સૂર્ય સમાન પ્રકાશ આપનાર, પૃથ્વી પેઠે દૂલનો આધાર, દૂળની વૃદ્ધિ કરનાર, સર્વે દિશાઓમા દૂલની કીર્તિ પ્રસારનાર, આગયડપ હોવાથી વૃક્ષ સમાન પોતાની છાં છાયામા લોકોનુ રક્ષણ કરનાર થશે તેમજ તના હાથ, પગ મુદ્રામળ હશે, તેના ચરીગ્ની પાચ ઈંદ્રિયો સારા લક્ષણયુક્ત અને પરિપૂર્ણ હશે છત્ર, આમર વિગેરે ગુણોવડે મહિત તથા મસ તલ વિગેરે વ્યજનાના શુભસંહિત હોય તે પોતાના માન, ઈમાન અને પ્રભાણ વગર સવાગમુ ર, ચદ્રમાની પેઠે મૌમ્ય આકૃતિયુક્ત, મનોહર તથા ત્રિયદર્શન હોય એ પ્રકારના મુદર સ્વરૂપવાળા પુત્રને તમે જન્મ આપશો.

“તે પુત્ર પોતાનુ બાળપણ ડોડીને ત્યાં આઠ વર્ષનો થશે ત્યારે તેને સઘળુ વિજ્ઞાન પરિણમશે પછી અનુક્રમે યૌવન અવસ્થાને પામશે ત્યારે તે દાન દેવામા તથા અગીકાર કરેલા કાર્યોનો નિર્વાહ કરવામા સમથ થશે રણજીત્રાસમા બહાદુર થશે, પરરાજ્યને આક્રમણ કરવામા વીરત્વ દાખવશે, મોટી મેના અને વાદુનવાળો થશે તેમજ રાજ્યનો સ્વામી-અધિરાજ થશે.

“હે દેવાનુપ્રિયા, તમેજે પ્રશન્ત સ્વપ્ન જોયા છે, તે મગગ અને ઠ યાણ કરનારા ॥ ’ એ રીતે સિદ્ધાર્થ રાજા જે-તણ વાર તેની પ્રશસા અને અનુમોદના કરવા લાગ્યા.

## ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણીની પતિશ્રદ્ધા

ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણીએ એ અર્થ સાંભળી અવધારીને સપૂણ હર્ષ, આનંદ અને સંતોષપૂર્વક, બે હાથ લેડી, દસ નખ લેગા કરી, મસ્તકે આવર્ત કરી, અંજલી લેડી કહ્યું કે:—“હે સ્વામી ! આપનું કહેવું યથાર્થ છે. આપે સ્વપ્નોનું જે દ્રશ્ય કહ્યું તે તેમજ છે. મને એમા કોઈ જાતની શંકા નથી. તમારું કહેવું અક્ષરશઃ હું સત્ય માનું છું અને હું પણ એમજ ઈચ્છું છું. તમારો કહેલો અર્થ સંપૂર્ણ સત્ય છે.”

એમ કહી તે સ્વપ્નાઓનો સારી રીતે અંગીકાર કર્યો અને પોતાના સ્થાને જવાની સિદ્ધાર્થ રાજા પાસે અનુમતિ માગી. પછી પેલા સુવર્ણ-મણિગચિત સિંહાસન ઉપરથી નીચે ઉતરી, પરમ શાંતિ, ગાભીર્ય અને સ્થિરતાપૂર્વક, રાજહંસની ગતિથી પોતાની શય્યા પાસે આવ્યા તેમજ વિચાર્યું કે:— મેં જે સ્વરૂપથી જ સુદર, શુભદ્રાદાયી અને મંગલકારી સ્વપ્ન જોયાં છે તે બીજા ખરાબ સ્વપ્નથી નિષ્કળ ન થાય માટે મારે હવે મૃત્યુ ન જોઈએ એટલે તેઓ દેવ-ગુરૂ સબંધી પ્રશસ્ત, મંગલકારી, મનોહર ધર્મકથાઓનું ધ્યાન ધરતા, જાગતા બેસી રહ્યાં. એ રીતે શુભ સ્વપ્નને સંભારી તેનું ખરાબર રક્ષણ કર્યું.

## ઉત્સવની તૈયારીઓ

સિદ્ધાર્થ ક્ષત્રિયે પ્રભાતકાળ થતાં જ પોતાના કૌટુંબિક ગુરૂઓ એટલે કે સેવકોને બોલાવીને કહ્યું કે:—“હે દેવાનુપ્રિયો ! આજે ઉત્સવનો દિવસ છે, તેથી જલદી બહારના સભામંડપને વિશેષ પ્રકારે વાળી ચોળી સાફ કરાવો, સુગંધી પાણીનો છટકાવ કરાવો અને છાણુ વિગેરેથી લીંપાવીને પવિત્ર બનાવો.

સરસ અને સુગંધી પચવર્ણી પુષ્પો મગાવી ચોખ્ખ સ્થળે ગોઠ  
વાવી સરકારચુકત બનાવેા કાળે અગર, ઉચી જાતનો કિદર,  
સેલારસ અને દયાગધુપ વિગેરે પ્રકટાવી ચોતરફ પવિત્રતા  
અને સુવાસ ફેલાવરાવેા, સ સ સુગંધવાળા ચુર્ણોની એક ગોળી  
બનાવી હોય અને તેમાંથી જે સુવાસ છૂટે, તેવીજ રીતે સભા-  
સ્થાનને પણ સુગંધીમય બનાવી-બનાવનાવી, ત્યા આગળ  
સિંહાસન સ્થાપન કરાવેા, અને એ બધી તૈયારીઓ થઈ જાય  
એટલે આવીને મને સમાચાર આપેા.”

સિંધાર્થ સભાની આજ્ઞા પામવાથી ડૉન્ટુઝિઝક પુરુષોને  
પણ ભારે આનંદ તથા મતોષ થયેા તેમણે જે હાથ જોડી, મ  
સ્તકે અ જલી જોડી આજ્ઞાના વચનોનો વિનયપૂર્વક સ્વીકાર કર્યો  
અને ત્યાંથી વિદાય થયા પછી તેમણે સભામંડપવાળા સ્થળે જઈને  
એકદમ સુગંધી પાણી વિગેરે છટાવીને પવિત્ર કર્યું અને સિંહા  
સન સ્થાપી, સિંધાર્થ ક્ષત્રીય પામે આવી સવિનય નિવેદન કર્યું  
કે—“આપની આજ્ઞાનુસાર બધું થઈ ગયું છે ”

એટલામાં પ્રભાતકાળ થયેા પદ્મપત્ર અને કમળને વિક  
સાવનાર પ્રભાતનો સૂર્ય આકાશમાં પ્રકટયેા લાલ અથોકવૃક્ષની  
પ્રભા જેવી કાંતિ પૃથ્વી ઉપર ઉતરવા લાગી અગનપટમાં કેમ્બુઠાના  
પુષ્પ, પોપટની ચાચ, ચણેાડીની લાલાચ, બપોરીયાના ફુલ,  
પારેવના પગ અને નેત્ર, કોપિત થયેલી કોચલના અનિશ્ચય લાલ  
નેત્ર, જાસૂના પુષ્પસમુહ અને હિંગળોકના ઢગલા જેવી રકતપ્રભા  
વિસ્તારી તેની કાંતિથી પૃથ્વી પરના તમામ પદાર્થો અભણીય બની  
ગયા, પદ્મપૂદ અને કમળવન વિકસ્યા એ સહઅઠિરણવાળા દિન  
કરે જોતજોતામાં જ સત્રીના અધનારને હાકી કાઢયેા, દેદિપ્યમાન  
દિવસની સ્થાપના કરી અને ઉચ પામતા સૂર્યના કુકુમ જેવા  
નવા તાપે મનુષ્યલોકને પિજરાવર્ણનો બનાવ્યેા હોય તેવો ભાસ

થવા લાગ્યો; અર્થાત્ સૂર્યોદય થતા સિદ્ધાર્થ ગન્ત શય્યામાંથી ઉઠ્યા. પછી શય્યામાંથી ઉતર્યામાટે મૂકેલા પાદપીઠ ઉપર પગ મૂકી નીચે ઉતર્યા, અને કસરતશાળામાં પ્રવેશ કર્યો.

## સિદ્ધાર્થ ક્ષત્રિયની કસરતશાળા

આ કસરતશાળામાં આયામનાં અનેક સાધનો હતાં. બાણ ફેંકવા વિગેરે ગ્રંથોની કથાવત, મુદ્ગલાદિ કેરવવાનો અભ્યાસ. લાકડાની ટાકી વિગેરેને ટપી જવું, ઉઠ-ગેસ કરવી. પન્થપન્થના ઠાથ વિગેરે અંગોને ખોડવા, મદલયુધ્ય, શરીરનાં અંગોમાંગો બળવાં, દંડ પીડવા વિગેરે ત્રિવિધ વ્રતનો કસરત કેરવાથી જ્યારે ખૂબ શ્રમ થયો ત્યારે સિદ્ધાર્થ ગાત્રએ કુશળ પુરૂષો પાસે પુષ્ટિકાન્ધ તેલનું મર્દન કરાવવાનો આરંભ કર્યો.

## તેલ, તેલનું મર્દન

એ તેલના બે પ્રકાર છે. (૧) શતપાક તેલ અને (૨) સ્ફુલ્લપાક તેલ. ભિન્ન ભિન્ન ઔષધઓના રસ વડે સો વગેરે પદાર્થો હોય અને જેને પકવતાં સોનામોહરનો અર્થ થાય તે શતપાક તેલ કહેવાય અને હજાર વગેરે પદાર્થો હોય તથા જેની પાછળ હજાર સોનામોહરનો અર્થ થાય તે સ્ફુલ્લપાક તેલ કહેવાય. આવા પ્રકારના મુગધી અને ઉત્તમ પ્રકારના તેલ આગાવી સિદ્ધાર્થ ક્ષત્રિયે ખુબ મર્દન કરાવ્યું.

## તેલમર્દનના ગુણ

તેલના મર્દનથી રક્ત, રૂધિર વિગેરે ધાતુઓની સમતા થાય છે, જઠરાગ્નિને પ્રદિપ્ત કરે છે, કામની વૃદ્ધિ કરે છે, માંસને પુષ્ટ બનાવે છે, બળ આપે છે, અને સર્વ ઇન્દ્રિયો તથા ગાત્રોને સજ્જત બનાવે છે.

## ૧. તેલમર્દન અને ચ પી કરનારા ઉસ્તાદો

ઉપર કહ્યા તેવા તેલથી મર્દન કરાયા પછી, તેલચમ ઉપર બેસી, ઉસ્તાદો પામે ચ પી કરાવી, જેથી તેમનો કસરતનો બધો થાક ઉતરી ગયો. ચ પી કરનાર અને તેલમર્દન કરનાર ઉસ્તાદો પોતાના વિષયમાં ઘણા વિચક્ષણ હતા, તેમના હાથ પગ ખોડ ખાપણ વગરના તથા હાથ પગના તળીયા અતિશય મુકોમળ હતા તેલનું મર્દન કરવામાં જ એકવા કૃશળ નહા, પણ શરીરમાં પ્રવેશેલા તેજ તેલને શરીરમાંથી બહાર કાઢવામાં પણ તેટલાજ કૃશળ હતા, અર્થાત્ અગઉપરની તેલની ચીકણને સાફ કરી નાખવામાં મહાવત્તાવાળા હતા. વળી તેઓ અવસરના મણુકાર, પોતાના કાર્યમાં વિલંબ નહીં કરનાર, બોલવામાં ચતુર, વિનયવાળા, મર્દન કરનારા ઉસ્તાદોમાં અગ્રગણ્ય, નવી નવી કળાઓ શ્રદ્ધા કરવામાં અપૂર્વ શક્તિવાળા અને પરિશ્રમને જીતનારા-મર્દન કે ચ પી કરતા થાકી ન જાય તેવા હતા.

## ચ પીના ગુણ

ચ પીથી શરીરના હાડકાઓને મુખ ઉપજે છે, માસને મુખ મળે છે, શરીરની ચામડીને પણ આરામ મળે છે અને રોમ રોમમાં મુખ પ્રસરે છે. એ પ્રકારની ચ પી તથા તેલમર્દન પામેલા સિદ્ધાર્થ રાજા કસરતચાળામાંથી બહાર નીકળી સ્નાનાગાર તરફ ગયા અને સ્નાનાગારમાં પ્રવેશ કરી, સ્નાન કરવાના બાળેક ઉપર શાંતિથી બેઠા.

## સ્નાનમ ડપ

સ્નાનમ ડપની બારીઓ ઉપર શુદ્ધેલા મોતીઓ લટકતા હતા તેનું તળીયું, જૂદી-જૂદી જાતના મણિઓ અને રત્નોથી

જડેલું હતું. સ્નાન કરવાનો બાજોઠ પણ એવાજ મણિ અને રત્ન વડે મનોહર રીતે શણગારવામાં આવ્યો હતો. સિદ્ધાર્થ ગત બાજોઠ ઉપર જોઠા એટલે પેલા દુશળ પુરુષોએ સ્નાન કરાવ્યું.

## સ્નાનનું પાણી

સ્નાનના પાણીમા પુષ્પોનો રસ સ્ત્રીએલો હોવાથી સુગંધમય બન્યું હતું. બીજા ચંદનાદિ સુવાસમય પદાર્થો પણ અદર મેળવવામાં આવ્યા હતા. તે અગ્નિથી ગરમ કરવામાં આવ્યું હતું. અને તેમા પવિત્ર તીર્થજળનો તેમજ સ્વાભાવિક નિર્મળ જળનો પણ સમાવેશ કરવામા આવ્યો હતો. સ્નાન સમયે રક્ષાદિ બહુ પ્રકારના સેકડો કાતુકો કર્યા બાદ, કલ્યાણકારી પ્રધાન સ્નાનને આંતે, તેમનું શરીર રૂંવાટીવાળા, અતિ કોમળ સ્પર્શવાળા અને સુગંધી લાલ રંગના વસ્ત્ર વડે લૂછી નાખવામાં આવ્યું.

## વસ્ત્ર-આભૂષણ

તે પછી તેમણે જરા પણ ફાટ્યા નૃત્યા વગરનું સ્વચ્છ અને મહા મૃદ્યવાળું દુષ્પ્રચ્છન્નામનુ ઉત્તમોત્તમ વસ્ત્ર ધારણ કર્યું. સન્સ-સુગંધી ગોશીર્ષચંદન વડે શરીરે લેપ કર્યો, પુષ્પ-માલા નાખી, શરીરને શણગાન્નાક પવિત્ર કુંકુમાદિતું વિલેપન કર્યું અને મણિમય આભૂષણો પહેર્યા અઠાગ્યો હાર, નવસરો અને ત્રિસરો હાર યથાસ્થાને અગ ઉપર ગોઠવ્યા. લંગાયમાન સોતીનું હુંબનકે ધારણ કર્યું કમ્પરમાં કંદોરો નાખ્યો. કંઠમાં કંઠો કંઠી વગેરે કંઠના દાગિનાથી તેમનું શરીર દીપી નીકળ્યું. વેદ-વર્ગી આગળીને શોભાવવા લાગ્યાં, કેશની શોભા વધારનારા પુષ્પના આસરણ યથાર્થિતપણે ખીલી નીકળ્યાં. હાથમાંના કડાં

અને બાબુબ ધથી ભુલ્યો ચોભવા લાગી એક તો પોતાના  
રુવાભાવિક સૌહર્યનો જ કંઈ પાગ ન હતો, તેમા આભૂષણોએ  
ઉમેરો કર્યો કાનમા પહેરેલા કુડોળાથી તેમણે મુખમંડળ  
પ્રકાશી, નીદ્રા સુષુપ્તવડે મસ્તક ભવ્ય બાસવા લાગ્યું અને  
હાનવડે હૃદય સૌ કોઈના નેત્રને આનંદ આપવા લાગ્યું રત્ન  
જડિત વીંટીઓથી આગળી સુવર્ણમય દેખાવા લાગી એક  
લાળો અને લટકતો કુપટ્ટો-દંતશસ્ત્રગર્યે ધારણ કર્યો આ  
સુવર્ણ-મણિ-રત્નના કાતિમય અને કિંમતી આભૂષણો ઉત્તમ  
કારીગરોએ બનાવેલા હોવાથી, તેના સાધાઓ એવી ચીવટાઈથી,  
અને દુશળતાથી ભેડી દેવામા આ-આ હતા કે કોઈપણ માણસ  
તે સાધા ન પકડી શકે, તેમજ સાધા પોતે પોતાની મેળે ન  
ઉઠાડી તથા વીરવના ગર્વને સૂચવનારા વીરવલયો જે કેવળ  
પરાક્રમી પુરૂષો જ પહેરી શકે તે સિદ્ધાર્થ ક્ષત્રિયે પહેર્યા હતા.  
આ બધું રૂપ-કૌહર્ય ભેતા કોઈને એમજ લાગે કે જેમ કમ્પ્યુટર  
માહડા વિગેરેથી અલકૃત અને ફલ-ફલાદિથી વિભૂષિત હોય  
છે, તેમ સિદ્ધાર્થ રાજા પોતે પણ એક ટ પટ્ટા જ છે. કોર્ડિટ  
વૃક્ષની પુષ્પમાળાવાળું છત્ર તેના મસ્તક ઉપર વિરાજતું હતું,  
અને તેની બંને બાજુએ સફેદ ચામર ધોળાતા હતા. તેના હાથ  
માત્રથી લોકો “જય ! જય !” ના માગવિક શબ્દો ઉચ્ચારતા  
હતા.

### સિદ્ધાર્થ રાજાનો સમુદાય

સિદ્ધાર્થ રાજાના ગૃહમાથી નીકળી પોતાની સાથે, ગણનાયકો, ( પોતાના  
પોતાના સમુદાયના, ગોઠાટા પુરૂષો ), હડનાયકો, ખડીયા-માહુ  
લોક, રાજાઓ, સુવરાઓ, મંડળના સ્વામીઓ, કુટુંબના સ્વામીઓ,  
મંત્રીઓ, મહામંત્રીઓ, જ્યોતિષીઓ, બલ્લનાના અધિકારીઓ,



દ્વારપાળો, અમાત્યો, સેવકો, રાજની લગોલગ બેસનારા પીઠ-મર્દો, ( અંગરક્ષક જેવા મિત્રો ) નગરમાં નિવાસ કરનારા શહેરીઓ, વ્યાપારીઓ, ચતુરંગી સેનાના સ્વામીઓ, સાર્થવાહો, દૂતો, સાંધપાલકો ( એલચીઓ ) વિગેરે પુરુષોથી પરિવરેલો પ્રિયદર્શન સિદ્ધાર્થ રાજા, સદૈવ મહામેઘમાંથી નીકળેલા ગ્રહોના સસુદાયવડે શોભી રહેલા ચન્દ્રની પેઠે જનતાને પ્રેમ ઉપજાવતો આગળ આડ્યો.

આ વખતે સિદ્ધાર્થ રાજા મનુષ્યોમાં ઈન્દ્ર સમાન હોય તેવો લાગતો. રાજ્યની ધોંસરી ધારણ કરવામાં સમર્થ હોવાથી તેને નરવૃષભની ઉપમા પણ આપી શકાય. તેમજ હુસ્સહ પરાક્રમવાળો હોવાથી નરસિંહ પણ કહી શકાય, તેની મુખમુદ્રા અને ગતિમાં અતિશય રાજતેજની દીપ્તિ ઓપતી હતી.

### રાજસભા પ્રવેશ

સ્નાનગૃહમાંથી નીકળી, ખહાર જ્યાં સભાનું સ્થાન હતું ત્યાં તે પહોંચ્યા. અને સિંહાસન ઉપર પૂર્વદિશા તરફ મુખ કરી વિરાજ્યા. પછી પોતાના ઇશાન, ખુણામાં સદૈવ વસ્રોવાળા અને મંગળ નિમિત્તે સદૈવ સરસવવડે પૂજાએલા આઠ સિંહાસન મંડાવ્યા. ત્યારબાદ પોતાનાથી બહુ દૂર નહીં તેમ બહુ નજીક નહીં એવી રીતે સભાના અંદરના જાગમા કનાત-પડદો બંધાવ્યો.

### કનાતની મનોહરતા

કનાતને વિવિધ પ્રકારના મણિ અને રત્નો જડેલાં હોવાથી અતિશય દર્શનીય લાગતી હતી. જ્યાં ઉંચી ભતનાં વસ્રો વણ્યાં હતાં ત્યાં જ તે બનાવવામાં આવેલી હોવાથી ભારે કીમતી હતી. બારીક રેશમનો બનાવેલો અને સેંકડો ગુંથણીઓવડે મનને આશ્ચર્ય પમાડનારો તાણો તેમાં ખીલી નીકળતો હતો. વળી

એ કનાત ઉપર અનેક પ્રમારના મનોહર અને આશ્ચર્યકારક ચિત્રો આજેખાએલા હતા વડ, વૃષભ, ઘોડા, મનુષ્યો, મગરમંચો, પખીઓ, સર્પો, કિનરદેવો, ૩૩ જાતિના મૃગલા, અષ્ટાપદ નામના જગલના પશુઓ ચમરો ગાયો, હાથીઓ, તેમજ અશોષલતા વિગેરે વનલતાઓ અને પદ્મલતાઓના દર્શાવેલા ચિત્રો તેમાં મુખ્ય હતા આ જવન્તિના મધાવવાનો ઉદ્દેશ એજ હતો કે અહરના ભાગમાં ગણી વિગેરે અત્યુગ્વાસિનીઓ નિરાતે બેઠી ગઈ

### ગણીનું સિદ્ધાંતન

કનાતની અદ્વ સાણીને ઊંચવાને માટે એક સિદ્ધાસન ગોઠવવામાં આ મુ તેની ઉપર પશુ મણિ-રાતનાં મુદર રચના પ્રવામાં આવી હતી ઊંચવાની જગ્યાએ સ્વચ્છ અને કેમળ દેશમાં ગાદી/બીછાવી તેની ઉપર સફેદ સાદર પાથરવામાં આવી એ રીતે તે અતિશય ક્રેમળ અને શરીરને સુખકારી લાગે એવું સિદ્ધાસન ગોઠવાયું

### સ્વમ પાડકોને આમ તણ

પછી પોતાના કૌટુંબિક પુરુષોને બોલાવી સિદ્ધાર્થ રાજાએ કહ્યું કે —“હે દેવાનુપ્રિય ! તમે જન્મી, અદ્વગ નિમિત્ત શાસ્ત્રના પાશ ગતો, તેના સૂત્ર અને અર્થના સારા જાણનાર તથા વિવિધ પ્રકારના શાસ્ત્રોને વિષે કૃશ્ણ એવા સ્વપ્રપાઠકોને બોલાવો ॥”

### નિમિત્તશાસ્ત્રના આઠ અંગ

( ૧ ) અંગવિદ્યા—અંગના કુટુંબના વિષે જેમાં વિચાર કરવામાં આવ્યો હોય, અર્થાત્ પુરુષનું જન્મલ અને સ્ત્રીનું કલ્પ અંગ ફરકે તો સારૂ વિગેરે બાજતો જેમાં હોય તે.

( ૨ ) સ્વપ્ન વિદ્યા—ઉત્તમ, મધ્યમ અને કૃતિષ્ઠ સ્વપ્ન વિષે જેમાં માહિતી હોય તે.

( ૩ ) સ્વર વિદ્યા—ગરુડ, ધ્રુવડ, કાગડો, કાકીડો, ગરોળી, દુર્ગા, ભેરવ, શિયાળ વિગેરેના સ્વસ્થી થતા શુભાશુભ દ્રવ્યોને જેમાં વિચાર હોય તે.

( ૪ ) ભૂમિવિદ્યા—જેમાં ધન્તીકંપ વિગેરે ભૂમિના વિષયોનો વિચાર હોય તે.

( ૫ ) વ્યજન વિદ્યા—શરીરપરનાં મસ તથા તલ વિગેરે વિષે જેમાં વિચાર હોય તે.

( ૬ ) લક્ષણ વિદ્યા—હાથ ૨૭ વિગેરેની રેખા જોવાને જેમાં વિચાર હોય તે.

( ૭ ) ઉત્પાત વિદ્યા—ઉત્કાપાત વિગેરે ઉત્પાતનાં દ્રવ્ય જેમાં દર્શાવ્યા હોય તે દાખલા તરીકે ઉત્કાપાત થાય તો પ્રત્તને પીડા થાય, અતિશય તોફાની વાયુ ફુંકાય તો રાત્ર મૃત્યુ પામે, ધુળનો વસ્ત્રાદિ થાય તો હુકાળ પડે, વિગેરે વિષયોનો જેમાં સમાવેશ હોય તે.

( ૮ ) અંતઃકિય વિદ્યા—કોઈના ઉદય-અસ્ત વિગેરેનો જેમાં વિચાર હોય તે.

### સ્વપ્નપાઠકોને ત્યાં

સ્વિદ્યાર્થે રાજાનો આજ્ઞા પામી, કૌટુંબિક પુરુષો ખૂબ જ્ઞાનદ, સંતાપ અને હર્ષ પામ્યા તેમણે જે હાથ જોડી, મસ્તકે અંગલી જોડી, “ જેવી આપશ્રીની આજ્ઞા ” એમ કહી સભામાંથી વિદાય લીધી અને ક્ષત્રિયકુંડ ગ્રામ નગરની મધ્યમાં થઈને સ્વપ્નપાઠકોને ત્યાં આવી તેમને ગળતી આજ્ઞા સંભળાવી. સ્વપ્નપાઠકોને ૨૫ ગળતી આજ્ઞા સાંભળી બહુ ઉલ્લાસ થયો.

ત્યારપછી તેમણે સ્નાન કર્યું, ઈષ્ટદેવની પૂજા કરી, હુદ સ્વપ્ના દિની શાંતિ અર્થે તિલક વિગેરે કાંતુકો તથા દહીં, ધો, અક્ષત વિગેરે મગગરૂપ પ્રાશસ્તિ કર્યા રાજસભાને યોગ્ય, ઉત્સવાદિ મગગને સૂચવનારા અન્નવસ્ત્ર અને ઉત્તમ વસ્ત્ર પહેર્યા સખ્યામા યોડા પણ કીમતમા ભારે આભૂષણો અગ વિવે નાખ્યા, મગલ નિમિત્તે મસ્તકમા સફેદ સરસવ અને ધો ધારણ કરી પત્રી પોત પોતાના ઘરમાથી નીકળી દ્વાપ્રિયકુડ્યામ નગરની મધ્યમા થઈને સિદ્ધાર્થ રાજાના ઉત્તમોત્તમ મહેલના રૂઝા દરવાજા પાસે પડેા વ્યા અહીં તેઓએ પરસ્પરમા વાતચીત કરી, એકસપીથી એકબીજા થઇ, એક જણને પોતાના અત્રેમર નીમી આગળ આયા

### મિથ્યાભિમાની સુભગેની કથા

“જે સમુદાયમા સરળ માણસો ઉપરી-આગેવન થવા મથતા હોય, જે સમુદાય મા બધા પોતાને મહાપટિન માનતા હોય અને જે સમુદાયમા સવળા મ્હોટાઇ મેળવવાની ઇચ્છા રાખતા હોય તે આખો સમુદાય હુ ખી યાય ॥ અને અતે છિ ભિત થઇ જાય છે ”

એક વખતે નાસપાસથી આવી ચડેલા પાચસો સુભટો એક સ્થાને એકત્ર થયા તેઓ સર્વે કોઈ એક રાજાની નોકરીમા રહી પોતાની ઉન્નતિ કરવા ઇચ્છતા હતા તેઓ બહાદુર અને લઘુયા હતા પણ તેમનામા સુખ ન હતો દરેકને પોતાને માટે એવું અભિમાન કે પોતાના સિવાય તમામ તુચ્છ જ લાગે આ સુભટોમા દેવા પ્રજારની યોગ્યતા છે તેની કમોટી કરવા રાજાએ પોતાના મંત્રીની સલાહથી તેમની બધાની વચ્ચે માત્ર એકજ પલગ સુવા માટે મોકલેલા પાચસો સુભટમાથી પલગ ઉપર કોણે સુવુ એ એક મહાન પ્રશ્ન થઈ પડ્યો કમનસીબે તેમનામા

કોઈ આગેવાન પણ ન હતો દરેક જણ પોતાને મહાન અને અગ્રેસર મનાવવાનો ડાળ કરતો હતો એક પલંગની ખાતર તેમનામાં વાદવિવાદ થયો —

એક કહે—“ હું સૌથી મોટો છું, મારે પલંગ ઉપર સુવાનો આધકાર તો મહારા સિવાય અન્ય કોઈને હોઈ જ ન શકે. ”

બીજો કહે—“ હું કુલીન-ખાનદાન કુટુંબનું સંતાન છું. મારા બાપદાદા મહાન પરાક્રમી અને પ્રતિષ્ઠિત પુરૂષો થઈ ગયા છે તેમના એક વશજ તરીકે મારો એ પલંગ ઉપર પ્રથમ હક્ક છે ”

ત્રીજો કહે—“ અહીં આ હાજર રહેલા સર્વ સુભટોમાં મારા કરતાં બળ-બુદ્ધિમાં કોણ અડિયાતો છે ? કોની તાકાત છે કે મારી હાજરીમાં આ પલંગ ઉપર મારા સિવાય બીજો કોઈ સુઈ શકે ? ”

કોઈ એક રાજા માણસે તોડ કાઢ્યો કે—“ ભાઈઓ, આપણે બધા જ મોટા, કુલીન અને પરાક્રમી છીએ કોઈકોઈથી ગાંઠાયું જાય તેમ નથી મારું કહેવું તો એમ છે કે આપણે દરેકનો આ પલંગ ઉપર સમાન હક્ક છે અને તેથી મારું માનો તો મિથ્યા વિવાદ હોડી દઈ પલંગને વચ્ચે મુકી તેની સન્મુખ પગ નાખી સુઈએ તો કોઈ નહાન-મોટું કહેવાય નહીં અને કહ્યાનું મૂળ પણ બગી જાય ”

સર્વે મુગટોને આ સલાહ પસંદ પડી. તેઓ બધા પલંગની સામે પગ નાખી, અભિમાનપૂર્વક સુઈ રહ્યા. પલંગ તો આલી જ પડી રહ્યો રાત્રીએ સવારે જ્યારે આ વાત જાણી ત્યારે તેને વિચાર થયો કે “ આવા ઢગધડા વગરના મિથ્યાભિમાની અને કુસંખી મુભટો મારું શું ઘાળદર ફેડવાના હતા ? આવા સુભટો

કહાય સારુ લડી શકે પણ તેમના ઈશ્વરકાળે લીધે કોઈવાર  
ધમ્મુ સોનુ ધૂળમા મળતા વારુ ન લાગે ”

રાજાએ તેમને તરડોડી પોતાના રાજ્યમાથી હાકી કહાડ્યા.  
જ્યા કોઈ એક આગેવાન નથી હોતો અને સૌ પોતાનુ કહાવણ  
કોળવા માટે ત્યાંએવી દુર્દશાને કોઈ ન અટકાવી શકે

### આશિર્વાદ

નીતિનિપુણ સ્વર્ણપાઠકો અમ્મત યર્ષ, એક અનેશ્વર નીમી,  
સિદ્ધાર્થ કુત્રિયની રાજસભામા આન્યા અને બે હાથ જોડી,  
આવર્ત કરી, મમ્તકે અજલિ જોડી, રાજાને જય-વિજયશબ્દ  
વડે વધાવ્યા આશિર્વાદ આપતા કહ્યુ કે —

“ હે મહારાજા ! તમે દીર્ઘાયુષી થાઓ, યમ-નિર્યમાદિ  
મતને ધાવણ મરનારા થાઓ, લક્ષ્મીવાન થાઓ, યશસ્વી થાઓ,  
અનેકાનેક પ્રાણીઓને કષ્ટલાઠાન આપવામા અદ્વિતીય પગક્રમી  
થાઓ, લોગની સપતિવાળા થાઓ ભાગ્યશાળી થાઓ, ઉત્તમ  
પ્રકારના સૌભાગ્યવટે મનોહર થાઓ, પ્રૌઢ લક્ષ્મીવાળા થાઓ,  
કીર્તિયાત્રી થાઓ, અને સમસ્ત જગતનુ મેશા પાદ્મ-પોષણ  
કરનારા થાઓ !

“ હે નરનાથ ! તમારે રાજ થાઓ, તમેને મુખ થાઓ,  
તમારે ત્યા પુષ્ટગ ધન થાઓ, તમે દીર્ઘાયુષી થાઓ, પુત્ર જ મ  
રૂપી સમૃદ્ધિ થાઓ, તમારે શત્રુઓનો વિનાશ થાઓ, તમારો  
જય થાઓ, અને હે ગજન ! તમારા દુઝમા નિરતર નિનેશ્વર  
મુખ ઉપર અચળ શ્રદ્ધા હો ! ”



## ચતુર્થ વ્યાખ્યાન

### સ્વપ્નપાઠકોનો સત્કાર

સિદ્ધાર્થ રાત્રએ સ્વપ્નલક્ષણ પાઠકોને વંદી આરા શબ્દોમા શુભસ્તુતિ કરી, પુષ્પવંદ પૂજી, કૃણ અને વસ્ત્રાદિના દાનવડે સત્કાર કરી, વિવેકપૂર્વક ઉમા ચર્મ તેમનું આદર-સન્માન કર્યું અને પ્રત્યેક સ્વપ્નપાઠકે, પહેલેથીજ સ્થાપેલાં સિદ્ધાસન ઉપર ચોતાની બેઠક લીધી. ત્રિશક્તા ક્ષત્રિયાણી પણ કનાતની અંદર સ્થાપેલા સિંહાસન ઉપર બેઠા તે પછી સિદ્ધાર્થ ક્ષત્રિયે હાથમાં કૃણ-કુલ લઈ આતિ વિનયપૂર્વક સ્વપ્નપાઠકોને સ્વપ્નનું કૃણ પૂછવાની તત્પરતા ગતાવી.

હાથમા કૃણ-કુલ લઈ, છગાસા કરવાનું કાગલુ એટલુંજ કે-

રિક્તપાણિર્ન પश्येच्च, राजानं देवत गुरुम् ।

निमित्तज्ञं विज्ञेयेण, फलेन फलमादिशेत् ॥

ગણ, દેવ અને શુરુનુ દર્શન ખાત્રી હાથે ન કરવું; તેમજ નિમિત્તના બાણકાર-જ્યોતિષીને વિગેય પ્રકારે કૃણ વિગેરે વડે સન્માનવા અને જ્યોતિષ સંબંધી વાત પૂછવી. કારણ કે કૃણથી કૃણ મળે છે.

### સિદ્ધાર્થ ક્ષત્રિયની છગાસા

સિદ્ધાર્થ ક્ષત્રિયે સ્વપ્નપાઠકોને સંબોધી કહ્યું કે-“ હે દેવાનુગ્રિયે ! આજે ત્રિશક્તા ક્ષત્રિયાણી ચોતાની મનોહર શય્યામાં કંઈક ઉઘટી અને કંઈક બગટી-અદ્યપનિદ્રા કરતી હતી, તે વખતે તેણીએ પ્રશસ્ત ચૌદ સ્વપ્ન જોયા અને એ સ્વપ્ન જોયા પછી તરતજ બગી ઉઠ્યાં. એ ચૌદ મહાસ્વપ્નોના કેવાં કલ્યાણકારી કૃણ

સુળશે તે હું આપની પાનેથી જાણવા માગુ છું " સિદ્ધાર્થે  
હાથી, વૃષભ વિગેરે ચૌદ મહાજન્મો વર્ણવી જતાવ્યા.

## સ્વપ્નપાઠકોની મસતત

સ્વપ્નપાઠકોને એ વાત સામગ્રી ઘણાજ સૂતે પણ અને આનંદ થયો તેમણે તે સ્વપ્નના અર્થ વિચાર્યા અને પોતપોતાની અદર મસતત ચલાવી પોતાની બુદ્ધિવટે જરાજર અથ અવધારી, પર સ્પર્શના અભિપ્રાય મેળવી, સચરાના ખુલાસા કરી, એકમત થઈ, સિદ્ધાંત ક્ષત્રિય આગળ પોતાનું સ્વપ્નચાત્ર આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા -

## સ્વપ્નના નવ પ્રકાર

મનુષ્યને નવ પ્રકારે સ્વપ્ન આવે છે - (૧) અનુભવેલી વસ્તુ સ્વપ્નમાં દેખે, (૨) સામગ્રીની વસ્તુ સ્વપ્નમાં દેખે, (૩) જોયેલી વસ્તુ સ્વપ્નમાં દેખે, (૪) વાત, પિત્ત, ક્રોધના વિકારથી ઉત્પન્ન થયેલ સ્વપ્ન દેખે, (૫) મહાજન્મ સ્વભાવથી ઉત્પન્ન થયેલ સ્વપ્ન દેખે, (૬) ચિંતાની પરપરાથી ઉત્પન્ન થયેલ સ્વપ્ન દેખે, (૭) દેવતા વિગેરના સાન્નિધ્યથી સ્વપ્ન દેખે, (૮) ધર્મઠાર્થના પ્રભાવથી સ્વપ્ન દેખે અને (૯) અતિશય પાપના ઉદયથી ઉત્પન્ન થયેલ સ્વપ્ન દેખે આ નવ સ્વપ્નનાઓમાં પહેલા છ પ્રકારે વણ વેલા સ્વપ્નના શુભ અને અશુભ હોય તો પણ તે નિષ્ફળ સમજવા, કારણ કે તેનું ક્ષણ ક્ષણ મગતું નથી. બાકીના ત્રણ પ્રકારના સ્વપ્નના માયા સમજવા કારણ કે તેનું શુભાશુભ ક્ષણ અવશ્ય મળે છે.

## સ્વપ્નના કૃણ વિષે

રાત્રીના પહેલે પહેરે દેખેલ સ્વપ્ન જાર મહિને, બીજે પહેરે દેખેલ છ મહિને, ત્રીજે પહેરે દેખેલ ત્રણ મહિને અને



આથે પહોરે દેખેલ સ્વપ્ન એક મહિને ફળ આપનારૂં થાય છે. રાત્રની છેલ્લી બે ઘડીમાં દેખેલું સ્વપ્ન નિશ્ચયથી દશ દિવસમાં ફળે છે અને સૂર્યોદય થતા દેખેલું સ્વપ્ન તુરતજ ફળે છે. ઉપરા-ઉપરી આવેલા સ્વપ્ના, દિવસે દેખેલા સ્વપ્ના, માનસિક ચિંતા અને શારીરિક વ્યાધિથી ઉત્પન્ન થયેલા સ્વપ્ના અને મળ-મૂત્રના રોકાણથી થયેલા સ્વપ્નાં સાવ નિર્થક હોય છે.

જે મનુષ્ય ધર્મમાં આસક્ત હોય, જેની રક્ષ-રૂધિરાદિ ધાતુઓ સમ એટલે સરખી હોય, જે દિયર ચિત્તવાળો હોય, ઇન્દ્રિયો ઉપર સંયમ રાખનાર હોય, દયાવાળો હોય, તેનું સ્વપ્ન પ્રાયઃ ઇચ્છિતફળને આપનારૂં થાય છે. ખરાબ સ્વપ્ન આવ્યું હોય તો કોઈને સંભળાવવું નહીં, સારૂં સ્વપ્ન આવ્યું હોય તો શુદ્ધ મહારાજ વિગેરે યોગ્ય પુરૂષને સંભળાવવું. તેવા કોઈ યોગ્ય માણસનો સમાગમ ન થાય તો છેવટે ગાયના કાનમાં પણ કહી શકાય.

ઉત્તમ સ્વપ્ન જોઈને બુદ્ધિમાન માણસે સૂવું નહીં, કેમકે સૂઈ જવાથી તે ઉત્તમ સ્વપ્નનું ફળ જતુ રહે છે. માટે સ્વપ્ન પછીની રાત્રિ છનેશ્વર પ્રભુના શુભગાનમાં જ શુન્નરવી. ખરાબ સ્વપ્ન આવ્યું હોય તો બાકીની રાત્રિ ઉઘીને પૂરી કરવી, તેમજ તે ખરાબ સ્વપ્ન કોઈને કહેવાનો પણ જરૂર નહીં; એમ કરવાથી તે ખરાબ સ્વપ્ન પોતાની મેળે નિષ્ફળ થઈ જાય. જે મનુષ્ય પહેલાં ખરાબ સ્વપ્ન જુએ અને પાછળથી શુભ સ્વપ્ન જુએ તેને શુભ ફળ દેનારૂં થાય છે, તેવીજ રીતે જે મનુષ્ય પહેલાં શુભ સ્વપ્ન જુએ અને પછી ખરાબ સ્વપ્ન જુએ તેને તે અશુભ ફળ દેનારૂં થાય છે.

જે મનુષ્ય સ્વપ્નમાં માણસ-સિંહ-ઘોડો-હાથી-ખગદ અથવા ગાયવડે જોડેલા રથ ઉપર પોતાને ચડેલો જુએ તે રાજા

યાય. - સ્વપ્નમાં જો પોટો, હાથી, વાહન, આસન, ઘર કે વડા વિશેષ હોય તો તેના ઉપર રાત્રીની શક્તિ જાય, શોક કરાવે, બાધુઓમાં વિરોધ કરાવે અને ધનની પચાનુંક શાની કરાવે. '

જે મનુષ્ય સ્વપ્નમાં મૂર અને ચંદ્રના મપૂર્ણ ત્રિબળે ગળી જાય તે પોતે ગંભીર હોય તો પણ આખી પૃથ્વીનો રાત્રી થાય જો સ્વપ્નમાં શસ્ત્ર, ઘરેણા, ગણિ મોતી, મોતુ, રૂપ તેમજ બીજી ધાતુઓનું હરણ થતું ની જો તો તેવું સ્વપ્ન કેટલીકવાર ધનનો નાશ કરાવનાર, અપમાન કરાવનાર, તેમજ બરકર મરણ નીપજવનાર થાય છે જે મનુષ્ય સ્વપ્નમાં હાથીના હોદ્દે બેસે અને નદી બેઠે ભાતવું જોગ્યું કરે તે કાચ નીચ જાતિનો હોય તો પણ ધર્મરૂપ ધનવંશી થાય અને આરો પૃથ્વીનો લોકના થાય. જેઓ સ્વપ્નમાં પોતાની સ્ત્રીનું હણ થતું દેખે તેમની ધનસંપત્તિ નાશ પામે પોતાની સ્ત્રીનો પરાજય થતો દેખે તો પોતે જ્યેષ્ઠ-દુઃખ પામે અને પોતાના ગોત્રની સ્ત્રીઓનું હણ તથા પગભવ દેખે તો બાધુઓનો વધ અને બાધુઓને બધન થાય જે મનુષ્ય સ્વપ્નની અદર મહેદ સર્પવટે પોતાની જમણી ભૂજાએ ઠભાય તેને પાંચ રાત્રીની અદર હજાર સોનામદોર મળે

સ્વપ્નમાં જે મનુષ્ય પોતાની શર્યા અથવા પગરખા શુભાવે તેની સ્ત્રી મરણ પામે, અને પોતાના શરીરે પણ સપ્ત પીડા લોગવે જે માણસ સ્વપ્નમાં માણસના મસ્તકનું બમણ કરે તે રાત્રી મેળવે, માણસના પગનું બમણ કરે તે દક્ષિણ મોનામદોર મેળવે અને બુદ્ધનું બમણ કરે તે પાચસો સોનામદોર મેળવે જે મનુષ્ય સ્વપ્નમાં બારણાની લોગમનો, પડમનો, હિટોગાનો, પગ રખાનો તથા ધગનો જીગ થતો જુવે તેની સ્ત્રી મૃત્યુ પામે જે મનુષ્ય

સ્વપ્નમાં સરોવર, સમુદ્ર, પાણીથી ભરેલી નદી તથા મિત્રનું મરણ દેખે તે નિમિત્ત વિના પણ અચાનક ઘણું ધન મેળવે. જે માણસ સ્વપ્નમાં ઘણું તપેલું, છાણવાળું, ડોળાઈ ગયેલું અને ઝોસ-ડવાળું પાણી પીવે તે ખરેખર ઝાડાના રોગથી મૃત્યુ પામે.

જે મનુષ્ય સ્વપ્નમાં દેવની પ્રતિમાની યાત્રા દિવા દર્શન કરે, પખાળ કરે, પ્રતિમા આગળ નૈવેદ્ય દૂળ-કુલાદિ મૂકે અને પૂજા કરે તે માણસની સર્વ પ્રકારે વૃદ્ધિ થાય છે. જે મનુષ્યને સ્વપ્નની અંદર પોતાના હૃદયરૂપી સરોવરની અંદર કમળો ઉગેલા દેખાય તે કોઈ રોગથી મૃત્યુ પામી જલદી યમને ઘેર પહોંચે. જે માણસ સ્વપ્નમાં ઘણું ધી મેળવે તેનો ચશ વૃદ્ધિ પામે છે. વળી દૂધપાક અથવા ખીર સાથે ઘીનું ભોજન પણ સાડું ગણાય છે. જેઓ સ્વપ્નમાં હુસે છે તેઓ થોડાજ વખતમાં શોકથી રડવાના એમ સમજવું અને જેઓ સ્વપ્નમાં નાચે છે તેઓ વધ અથવા બધનને પ્રાપ્ત થવાના. જેઓ સ્વપ્નમાં ભણે છે તેઓ કલેશ પામવાના, એમ ડાહ્યા માણસોએ સમજી રાખવું ગાય, ખગદ, ઘોડો, રાત્ત, હાથી અને દેવ એ સિવાયની ખાકીની સઘળી ઢાળી વસ્તુઓ જો સ્વપ્નમાં દેખાય તો તે સ્વપ્ન અશુભ સમજવું. તેમજ કપાસ અને લવણાદિ સિવાયની ખાકીની સફેદ વસ્તુઓ દેખાય તો તે સ્વપ્ન શુભ દૂળ આપનારૂં જાણવું.

જે મનુષ્ય સ્વપ્નમાં હાથી, ગાય, ખગદ, મહેલ કે પર્વત ઉપર પોતાને ચડેલો દેખે તે મોટાઈ પામે શરીરે વિષ્ણુનું ચિહ્ન દેખે તો નીરોગી થાય. સ્વપ્નમાં રૂદ્રન કરે તો હર્ષનો પ્રાપ્તિ થાય. ગજા, હાથી, ઘોડો, સુવર્ણ, ખગદ, ગાય કે કુટુંબ દેખે તો દુળની વૃદ્ધિ થાય સ્વપ્નમાં મહેલ ઉપર ચડીને પોતાને ભોજન કરતો દેખે અથવા સમુદ્ર તરતો દેખે તો તે નીચ દૂળમાં જન્મેલો હોય તોપણ રાજા થાય. સ્વપ્નમાં જે કોઈ માંસ, દીવો,

ફળ, દન્યા, કમળ છત્ર અથવા ધન દેખે તો જ્ય પામે પોતાના મંદદેવની પ્રતિમા ભાળે તો આયુષ્ય વધે, તેમજ કીર્તિ, યશ અને ધનની પણ વૃદ્ધિ થાય. જો સ્વપ્નમા કોઈ ફળ-ફુલવાળા પ્રકૃતિ વત વૃક્ષ ઉપર અથવા નાયણના વૃક્ષ ઉપર પોતાને ચઢેલો દેખે તો ઘણું ધન મેળવે જો ગધેડી, ઉંટ, બેસ, કે પાઠા ઉપર પોતાને ચઢેલો દેખે તો તે તત્કાળ મૃત્યુ પામે જે પુત્રપ સ્વપ્નમા સફેદ કપડાવાળી અને સફેદ ચઢનનું વિલેપન કરેલી સ્ત્રીને ભોગવે તેને સવ પ્રગરની હક્કમી મળે શતા વસ્રવાળી અને રાત્રી ચઢન, કૃષ્ણ ગધ વિલેપન કરેલી સ્ત્રીને ભોગવે તો તે પુત્રપનુ રૂધિર મૂકાઈ નય જે મનુષ્ય સ્વપ્નમા ગ્લના, સોનાના અને સીસાના દગલા ઉપર પોતાને ચઢેલો દેખે તે અવશ્ય સમકિત પામીને મોતે જાય

મનુષ્યો જે શુભ અથવા અશુભ સ્વપ્ન પોતાના સબધી જુએ છે, તેનું શુભ અથવા અશુભ ફળ પોતાને જ ભોગવવાનું હોય ॥ પણ જે શુભ અથવા અશુભ સ્વપ્ન પારકા મનુષી પોતે જોયાદોય તેના ફલ ઉપર પોતાનો નહિ પણ પારમનોજ અધિકાર હોય છે દુષ્ટ સ્વપ્ન આવે ત્યારે દેવ-શુરની પૂજા કરવી, શશ્વિ પ્રમાણે તપસ્યા કરવી કારણ કે નિરતર ધર્મકાર્યમા આસક્ત રહેનાર સ્ત્રી-પુત્રને દુષ્ટ સ્વપ્ન પણ મુખકાન્ત જ નીવડે છે

**તીર્થંકર-ચક્રવર્તી વામુદેવ-બળદેવની માતાના સ્વપ્ન**

હે દેવગુપ્તિ ! જે રીતે અમારા સ્વપ્નચાત્રમા સામાન્ય ફલ આપનારા બેતાત્રીસ સામાન્ય સ્વપ્ન અને મહાફલ આપનારા ત્રીસ મહાસ્વપ્ન જોમ બધા મગી બોતેર સ્વપ્ન કહ્યા છે તેમાય તીર્થંકરની માતા અથવા ચક્રવર્તીની માતા જ્યારે તીર્થંકર અથવા ચક્રવર્તી ગર્ભમા આવે છે, ત્યારે ઉક્ત ત્રીસ મહાસ્વપ્નમા હાથી-વૃષભ વિગેરે પૌદ મહાસ્વપ્ન દેખીને લગી ઉઠે છે વમુદેવની માતા, વામુદેવ ગર્ભમા આવે ત્યારે ઉક્ત

ઐહ મહાસ્વપ્ન પૈકીનાં કોઈ પણ સાત મહાસ્વપ્ન લોઈને જાગી જાય છે. જાગદેવની માતા ઉક્ત મહાસ્વપ્ન પૈકીનાં કોઈપણ ચાર મહાસ્વપ્ન લોઈને જાગે છે. અને માહસ્તિકની માતા ઉક્ત મહાસ્વપ્નમાંનું કોઈ એક મહાસ્વપ્ન લોઈને જાગે છે.

હે દેવાનુપ્રિય ! નિશલા ક્ષત્રિયાણીએ જે સ્વપ્ન જોયા છે તે અતિપ્રશસ્ત છે અને તેના પ્રતાપે તમને રત્ન, સુવર્ણાદિ અર્થોના લાભ થવાનો, ભોગોપભોગની સામગ્રી આવી મળવાની, તે ઉપરાંત તમને પુત્રનો, સુખનો અને રાજ્યનો પણ જરૂર લાભ થવાનો.

સ્વપ્નપાઠકોએ એ રીતે સ્વપ્નનું સામાન્ય દ્રૂણ કદ્દા પછી વિશેષ પ્રકારે સુખ્ય દ્રૂણનું વર્ણન કરતા કહ્યું કે—

હે દેવાનુપ્રિય ! નવ મહિના જરાજર સંપૂર્ણ થયા પછી, સાઠા સાત દિવસના અંતે ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી, તમારા દ્રૂણને વિષે શ્વજ અમાન, દ્રૂણને વિષે દ્વીપક સમાન, દ્રૂણને વિષે પર્વત સમાન—એટલે કે જેનો કોઈપણ પરાલવ ન કરી શકે એવી સ્થિતિવાળો, દ્રૂણને વિષે સુકુટ સમાન, દ્રૂણને વિષે તિલક સમાન, દ્રૂણની કીર્ત્તિને વધારનારો, દ્રૂણનો નિર્વાહ કરનારો, દ્રૂણને વિષે અર્થની જેમ પ્રકાશ કરનારો, સર્વ દિશાઓમાં દ્રૂણની ગયાતિ પ્રસરાવનારો, પૃથ્વીની પેઠે દ્રૂણના આધારરૂપ, દ્રૂણને વિષે વ્રક્ષની જેમ સૌને પોતાની છત્રછાયામાં આશ્રય આપનારો, દ્રૂણના આધારરૂપ જે પુત્ર પૌત્ર પ્રપૌત્રાદિની સંતતિ તેની વિવિધ પ્રકારે વૃદ્ધિ કરનારો અને સુકોમળ હાથ-પગવાળો, શરીરની પાંચે ઈન્દ્રિયોથી પરિપૂર્ણ, સુલક્ષણયુક્ત અગવાળો તેમજ છત્ર આમર વિગેરે લક્ષણોના ગુણ સહિત, મસ તલ વિગેરે વ્યજનોના ગુણવડે સહિત, માન, ઉન્માન અને પ્રમાણવડે સુદર સર્વ અગવાળો, અદ્રમાની પેઠે સૌમ્ય આકૃતિવાળો, મનોહર, પ્રિય-દર્શન અને સુરૂપ પુત્રનો જન્મ આપશે.

તે પુત્ર જ્યારે બાળપણ છોડીને આઠ વર્ષનો થયો, ત્યારે તેને સઘળું વિજ્ઞાન પરિણમ્યે પત્રી અનુક્રમે યૌવન અવસ્થાને પામ્યો, ત્યારે દાન દેવામાં અને અગીકાર કરેલું કાર્ય પાર પાડવામાં સમર્થ થયો રણસ ગ્રામમાં બહાદુર થયો અને પર રાજ્યને આક્રમણ કરવામાં પણ પરાક્રમ દાખવ્યો તે અનેક વાહન અને પુષ્કળ સેનાનો અધિપતિ થયો, નણ સમુદ્ર અને યોધો હિમવત એ ત્યારે પૃથ્વીના અતને માધનારો ચક્રવર્તી શાસક થયો, અથવા નણ લોકનો નાનક-ધર્મોને વિષે શ્રેષ્ઠ એવો ચાતુરત ચક્રવર્તી સમાન થયો ચક્રવર્તી જેવી રીતે પૃથ્વીના ત્યારે અતને સાધે છે, તેવી રીતે તે પણ ધર્મવર્તકોને વિષે અતિશયવાળો જિન થયો એટલુંજ નહીં પણ ધર્મરૂપી ચક્રવર્તી નરકાદિ ત્યારે અતિનો અત કરનાર થયો

### ચૌદ મહાસ્વપ્નના પૃથક્ પૃથક્ કળ

( ૧ ) ચાર હતશૂળવાળો હાથી સ્વપ્નમાં જોયો તેનો અર્થ એવો નીકળે છે કે તે પુત્ર ચાર નકારનો ધર્મ પ્રબોધશે ( ૨ ) વૃષભ દેખવાથી તે ભરતક્ષેત્રમાં બોધિનીજ વાવશે ( ૩ ) સિંહ જોવાથી રાગદ્વેષાદિ રૂપ દુષ્ટ હાથીઓવડે ત્રાસ પામતા ભયગ્રાળી ઓરૂપી વનજી રક્ષણ કરનારો થશે ( ૪ ) લક્ષ્મી જોવાથી વાર્ષિક દાન આપી તીર્થ કરની લક્ષ્મી લોગવશે ( ૫ ) માળા દેખવાથી ત્રણ ભુવનને મસ્તકમાં ધારવાને યોગ્ય થશે ( ૬ ) ચન્દ્ર દેખવાથી પૃથ્વીમાં ડળને આનંદ આપનારો થશે ( ૭ ) સૂર્ય દેખવાથી ભામ ડળવડે વિભૂષિત થશે ( ૮ ) ધ્વજ દેખવાથી ધર્મરૂપી ભવજથી વિભૂષિત થશે ( ૯ ) કળશ દેખવાથી ધર્મરૂપી મહેલના શિખરપર રહેશે ( ૧૦ ) પદ્મ સરોવર દેખવાથી દેવોએ સચારેલા કમળ ઉપર ચરણ સ્થાપન કરનાર થશે ( ૧૧ ) સમુદ્ર દેખવાથી કેવળજ્ઞાન રૂપી રત્નના સ્થાનકરૂપ થશે ( ૧૨ ) વિમાન દેખવાથી

વૈમાનિક દેવોને પણ પૂજનીય થશે (૧૩) રત્નગણિ દેખવાથી રત્નના ગઢવડે વિભૂષિત થશે (૧૪) નિર્ધૂમ અગ્નિ દેખવાથી ભવ્ય પ્રાણીઓરૂપી સુવર્ણની શુદ્ધ કરનારો થશે. અને એ ઔદે સ્વપ્નનું એક સામટું ફળ ઔદગ્ગલ્ય સ્વરૂપ લોકના અગ્રભાગ ઉપર રહેનારો થશે.

ઔદલા માટે જ હે દેવાનુપ્રિય, અમે કહીએ છીએ કે ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણીએ જે સ્વપ્ન જોયાં છે તે ખરેખર પ્રશસ્ત અને આદર્શ, સંતાપ, દીર્ઘાયુષ, કલ્યાણ તથા મંગળને મૂલ્યવનાગં છે.

### સિદ્ધાર્થ રાજાનો ઉત્તર

એ પ્રમાણે સ્વપ્નપાઠકોના મુખેથી ઔદ મહા સ્વપ્નેનાં અર્થ સાક્ષી, અવધારી, સિદ્ધાર્થ રાજા ઘણાજ પ્રસન્ન, સંતુષ્ટ અને પ્રકુલ થયા. તેમણે બે હાથ જોડી મસ્તકે અંગલી જોડી સ્વપ્નપાઠકોને કહ્યું કે.—

“હે દેવાનુપ્રિયો, આપનું કહેવું બરાબર છે. તમે સ્વપ્નનું જે ફળ કહ્યું તે યથાર્થ છે, સંપૂર્ણ યથાસ્થિત છે, અમે પણ તેજ ફળ ઇચ્છીએ છીએ, તમારો શબ્દેશબ્દ અમે ગ્રહણ કર્યો છે, તમારા અર્થ વિષે મને જરાય શંકા નથી.”

એ પ્રમાણે કહી સ્વપ્નેનો સારી રીતે અંગીકાર કરી સ્વપ્નપાઠકોને પુષ્કળ શાહી વિગેરે ભોજનની વસ્તુઓ ભેટ આપી, ઉત્તમ પ્રકારનાં પુષ્પો, વસ્ત્રો, મુગંધી ચુર્ણો, ફુલની માળાઓ અને મુગટ વિગેરે અલંકારોવડે તેમનો સારો સત્કાર કર્યો. વિનયભર્યા નમ્ર વચનો કહી તેમનું સન્માન કર્યું અને “શુદ્ધગીર્વ્યં ત આલે એવું ઘણું પ્રીતિદાન આપી તેમને વિદાય કર્યું.”

### ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણીને નિવેદન

ત્યારબાદ પોતાના સિંહાસનથી ઉતરી, પડદા પાછળ

ત્રિશક્તિ ક્ષત્રિયાણી પાસે તેઓ આગા અને સ્વપ્નપાઠકો પાસેથી સામળેલો અર્થ નિવેદન કરતા કહ્યું કે — હે દેવાનુપ્રિયા ! સ્વપ્ન શાસ્ત્રમા સામાય કૃણ આપનારા બેતાલીસ સામાન્ય સ્વપ્ન કહ્યા છે અને મહાકૃણ આપનારા ત્રીસ સ્વપ્ન કહ્યા છે એ રીતના બોતેર સ્વપ્નમા તીર્થ કૃણી માતા અથવા ચક્રવર્તીની માતા તીર્થ કર અથવા ચક્રવર્તી ગણ મા આવે ત્યારે મહાકૃણ આપનારા ત્રીસ સ્વપ્ન પૈકીના ગજ, વૃષભ વિગેરે ચૌદ મહાસ્વપ્ન બોધ જાગી જાય છે અને માઠલિકની માતા માઠલિક ગર્ભમા આવે ત્યારે ચૌદ મહા સ્વપ્નમાનુ કોઈ એક સ્વપ્ન બોધ જાગી ઉઠે છે મતલબ કે તમે જે ચૌદ મહા સ્વપ્ન જોયા છે તે ઘણાજ પ્રચસ્ત છે અને તેથી તમારો પુત્ર ત્રણે લોકનો નાયક, ધર્મપ્રવર્તકોને વિષે ચક્રવર્તી સમાન અને અતિશયવાળો જિન થશે.

ત્રિશક્તિ ક્ષત્રિયાણી એ અર્થ સામળી, અવધારી બહુજ હર્ષ, સતોષ અને ઉલાસ પામ્યા તેણીએ બે હાથ જોડી, આવર્ત કરી મસ્તકે અજવી જોડી સ્વપ્નાઓનો સારી રીતે અગીકાર કર્યો અને પોતાના મણિ-રત્નખચિત સિંહાસન પરથી ઉતરી બહુજ શાંતિ અને ધૈર્યપૂર્વક રાજહસ જેવી ગતિવડે પોતાના બુવનમા આવ્યા

જૃભકજાતિના દેવોએ નુ ક્યું ?

હવે શ્રમણ ભગવાન મહાવીર રાજકૃણને વિષે, હસ્તિગમેથી દેવવડે સહ ૧૫૫ ત્યારથી આરભીને તીર્થ લોકમા નિવાસ કરનાર જૃભક જાતિના દેવોએ, પૂર્વ દોટેલા અને ઘણા કાળના પુરાણા મહાનિધાનો લાવી લાવીને સિદ્ધાર્થરાજના બુવનમા મૂકવા માગ્યા જૃભક દેવો કુમેરની આત્માને આધીન હોય છે



અને કુખેર શકેન્દ્રની આજ્ઞામા હોય છે, એટલે અહીં શકેન્દ્રની આજ્ઞાથી કુખેરે જૃંલકજ્જતિના દેવોને હુકમ કર્યો એમ જાણવું.

### મહાનિધાનોનું સ્વરૂપ

જે નિધાનના માલીક નાશ પામ્યા હોય, જે નિધાનની તપાસ રાખનારા તથા નવું દ્રવ્ય ઉમેરનારા ગુજરી ગયા હોય, જે નિધાન દાટનારના ગોત્રીય કે ઘર નાશ પામ્યા હોય અને જે નિધાનના સ્વામી સર્વથા સંતાનરહિત મરણ પામ્યા હોય, તેવાં મહાનિધાનો, દાટેલા સ્થાનોમાંથી લાવી જૃંલક દેવોએ સિદ્ધાથ રાજાના ભુવનમા મૂકવા માગ્યાં.

### ગ્રામ-આકર-નગર-ખેડ-ઇત્યાદિની વ્યાખ્યા

હવે કયા સ્થાનોમાંથી દાટેલા નિધાનો આવ્યાં તે સમજવા માટે ગ્રામ-આકર-નગર વિગેરેની વ્યાખ્યા જાણવી જોઈએ જ્યાં કરલેવાતો હોય અને ચારે તરફ કાંટાની વાડ હોય તે ગ્રામ કહેવાય. જ્યાં લોખંડ, તાંબુ વિગેરે ધાતુઓ નીકળતી હોય તે આકર-ખાણ કહેવાય. જ્યાં કર ન લેવાતો હોય અને સડક, કિર્કલા વિગેરે આવેલા હોય તે નગર કહેવાય. જેની ચારે તરફ માટીનો ગઢ હોય તે ખેડ કહેવાય, જે ખરાબ નગર હોય તે કર્લટ, જેની ચારે દિશામા બબ્બે ગાઉ ઉપર ગામ હોય તે મડલ, જગમર્ગ અને સ્થળમર્ગ એમ બંને માર્ગોવડે યુક્ત હોય તે દ્રોણમુખ, જળમર્ગ કે સ્થળમર્ગમાંથી કોઈપણ એક માર્ગવડે યુક્ત હોય તે પત્તન, જે તીર્થસ્થાન હોય અથવા જ્યાં તાપસ લોકો રહેતા હોય તે આશ્રમ, ખેડુતો ખેતીમાંથી પેદા કરેલું ધાન્ય જે દુર્ગભૂમિમાં રક્ષાને માટે સ્થાપે તે સવાહ, સાર્થ-વાહનોકાફલો, સઘ તથા લશ્કર જ્યાં ઉતરતું હોય તે સન્નિવેશ, એ પ્રમાણે ઉપર ગણાવેલા ગામ-નગર વિગેરેમાં દાટેલા મહાનિધા-

નેા તિર્થંગ જુલક દેવોએ ઠપાડી સિંધાર્થ રાજના ભુવનમા મૂકરા

## શૃંગાટક-ત્રિક-ચતુષ્ક વિગેરેની વ્યાખ્યા

ઉક્ત ગ્રામ વિગેરમા કયે કયે ઠેકાણેથી હાટેલા મહાનિધાનો નિધ્યાર્થ રાજના ભુવનમા મૂકયા તે બધુવુ ૪૩૨૯ ॥ શિંગોડા નામના કુળના આકારે જે ત્રણ જુલ્લીયુ સ્થાન હોય તે શૃંગાટક કહેવાય, જ્યાં ત્રણ રસ્તા મળતા હોય તે ત્રિક કહેવાય, ચાર રસ્તા મળતા હોય તે ચતુષ્ક, જ્યાં ઘણાં રસ્તા મળતા હોય તે સત્વર, ચાર દરવાજાવાળા દેવમંદિર, રાજ માર્ગો, જ્યાં પહેલા ગ્રામ વસેલા હોય પણ પાછળથી ઉત્તર ધર્મ ગયા હોય એવા ગ્રામસ્થાનો, જ્યાં પહેલા નગર વસેલા હોય, પણ પાછળથી ઉત્તર ધર્મ ગયા હોય એવા નગર સ્થાનો, ગ્રામમાંથી પાણી નીકળવાના માર્ગો ગ્રામનિર્ધમન ( ગા મની ખાળો ) કહેવાય, નગરની ખાળો, દુકાનો, ચક્ષુ વિગેરે દે વોના મંદિરો, મુસાફરોને ઉતરવાના સ્થાનો, પાણીની પરમો, બગીચાઓ, નગરની નજીકના ઠાણો, વનો, વનખડો, અગાનો, નૂન્ય ધરો, પર્વતની શુદ્ધાઓ, શાંતિગૃહો, શૈલગૃહો, કુટુંબીઓને નિવાસ કરવાના સ્થાનો વિગેરે સિત્તલિત ઠેકાણે કનુસ માણુ સોએ પહેલા જે મહાનિધાન હાટેલા હતા એકે દ્રવી આજ્ઞાથી તિર્થંગ જુલક દેવોએ સિંધાર્થ રાજના ભુવનમા મૂકયા

## વર્ધમાન નામની સાર્થકતા

હવે જે રાત્રીએ શ્રમણ ભગવાન મહાવીર જ્ઞાતકુળમા સહ રાયા, તે રાત્રીથી માટીને જ્ઞાતકુળ હિરણ્યથી-એના રૂપાથી વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યું ધનના ચાત્ર પ્રકાર હોય છે ( ૧ ) ગણિત એટલે ગણી શકાય એવું, જેમકે ફલ-પુષ્પ વિગેરે ( ૨ ) ધરિત એટલે

તોળી શકાય એવું, જેમકે ગોળ, કંકુ વિગેરે ( ૩ ) એય એટલે  
માપી શકાય એવું, જેમકે ઘી, તેલ, લવણ વિગેરે અને ( ૪ )  
પરિચ્છેદ્ય એટલે ભરી શકાય એવું, જેમકે વસ્ત્ર. રત્ન વિગેરે.  
એવી રીતે ચાર પ્રકારના ધન અને ધાન્યથી વૃદ્ધિ પામ્યું. ૨-  
પ્તાંગ રાજ્ય, રાષ્ટ્ર, હાથી ઘોડા રથ અને પાળાડૂખી ચતુરંગી  
સેના, ખચ્ચર વિગેરે વાહનો, દ્રવ્યના ખજાના, ટોઠારો, નગર,  
અંતપુર, દેશવાસી લોકો, અને કીર્તિમાં પણ ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ  
થવા લાગી. ગાયો વિગેરે પશુઓથી, ઘડેલા અને નહીં ઘડેલા  
સુવર્ણથી, કર્કેતનાદિ રત્નોથી, અંદ્રકાતાદિ મહિઓથી, મોતીઓ-  
થી, દક્ષિણાવર્ત શંખોથી, ગજાઓ તરફથી મળતા ખીતાઓથી,  
પરવાળાથી, માણેક વિગેરે લાલ મોતીઓથી જ્ઞાતકુળ ઉભરાવા  
માંડ્યું. વળી વિદ્યમાન એવા પ્રધાન દ્રવ્યથી તથા પ્રીતિ-માનસિક  
સંતોષ અને સ્વજનોએ વસ્ત્રાદિ વડે કરેલા સત્કારથી જ્ઞાતકુળ  
અતિશય વૃદ્ધિ પામ્યું.

આથી શ્રમણુ લગવન મહાવીરના માતૃપિતાનો <sup>૧</sup> આત્મવિ-  
ષયક <sup>૨</sup> ચિંતિત, <sup>૩</sup> પ્રાર્થિત અને મનોગત<sup>૪</sup> સંકલ્પ થયો કે:-  
જ્યારથી આપણે આ બાળક કુળને વિશે ગર્ભપણે ઉત્પન્ન થયો  
છે ત્યારથી આપણાં ધન-ધાન્યમાં વૃદ્ધિ જ થતી રહી છે. તેમજ

૧ આત્મવિષયક એટલે આત્માને વિશે થયેલો

૨ સંકલ્પના એ પ્રકાર (૧)ધ્યાન સ્વરૂપ અને (૨) ચિંતવન સ્વરૂપ  
તે એ જનના સંકલ્પમા આ સંકલ્પ ચિંતવન સ્વરૂપ થયો એમ જણા  
વવા ચિંતવન શબ્દ મુક્યો છે,

૩ ચિંતવન સ્વરૂપ સંકલ્પ પણ કોઈ અભિલાષારૂપ હોય છે, અને  
કોઈ અભિલાષારૂપ નથી હોતો. અભિલાષારૂપ બનાવવાને અહીં પ્રાર્થિત  
શબ્દ મુક્યો છે.

૪ મનોગત-મનમા જ રહેલો-વાણીથી સ્પષ્ટ નહીં થયેલો

માનસિક સતોપ અને સ્વર્ગનો તર્કનો સત્કાર પણ વધતો જ  
રહ્યો છે માટે જ્યારે આ જાગકનો જન્મ થાય ત્યારે શુણ્ણને અનુ  
રૂપ અને સાર્થક એવું વર્ધમાન નામજ પાડશું

## મહાવીરની માતૃલક્ષિ

ધમણ લગવાન મહાવીરે માતા પ્રત્યેની અનુકંપા અથવા  
લક્ષિને લીધે વિચાર્યું કે મારા હૃદય-અલનથી માતાને જરૂર  
કદ થતું હશે તેથી તેઓ ગર્ભમા નિશ્ચિત થયા, જરાપણ ચલા  
યમાન નહિ થતા નિષ્પદ અને નિષ્કંપ થયા પોતાના અગઉ-  
પાગને એવી રીતે ગોપીયા કે માતાને જરા પણ કંટ ન થવા  
પામે લગવાનની તે વખતની સ્થિતિ અને મુદ્રાની કંપના કરી  
કવિ ઉપેક્ષા કરે છે કે -

एकांते किमु मोहगजविजये मन्त्र प्रकुर्वन्निव  
ध्यान किञ्चिदगोचर विरचयत्येकं परब्रह्मणि  
किं कल्याणरस प्रसाधयति वा देवो विलुप्यात्मक  
रूप कामविनिग्रहाय जननी कुक्षावसौ य श्रिये ॥

શું એકાંતમા બેસી પ્રભુ મોહગજ ઉપર વિજય મેળવવાનો  
અથવા જીતી રહ્યા હશે ? અથવા શું પરબ્રહ્મની પ્રાપ્તિ માટે, એક  
લા પ્રભુ, કંઈક અગોચર ધ્યાન ધરી રહ્યા હશે ? અથવા તો શું  
કલ્યાણ રસને સાધતા હશે ? અથવા શું કામદેવ ઉપર કાળુ મેળ  
વવા માટે માતાની કુખમા પોતાના અગોપાગ સંકોળી રાખ્યા ?  
એવા પ્રકારના શ્રી મહાવીરતમારા કંયાણુને માટે હો ।

માતાનું હૃદય-અનહદ ચિતા-શોક-સતોપ

પ્રભુ નિશ્ચિત થયા એટલે માતાને એકદમ ફાળ પડી માતાને  
લાગ્યું કે ખરેખર મારો ગર્ભ કોઈ દુટ દેવે હરી લીધો, અથવા

તો અકસ્માત્ મૃત્યુ પામ્યો કા તો તે ચવી ગયો અને કાં તો તે ગળી ગયો. એવી એવી અનેક શંકાઓ માતાના હૃદયમાં ઉદભવી. મારો ગર્ભ પહેલાં જે કંપતો તે હવે કેમ બિલકુલ નિષ્કંપ થઈ ગયો ? એવા પ્રકારના વિચારોથી તેઓ ચિંતા અને શોકરૂપી સમુદ્રમાં તણાવા લાગ્યાં. હથેળી ઉપર મુળને ટેકવી, આર્તધ્યાનમાં ઉતરી પડ્યા. યગ પાસેની ભૂમિ તરફ નજર સ્થિર કરી તેઓ વિચારવા લાગ્યાં કે—

જો મારા ગર્ભનું કોઈપણ પ્રકારે અકુશાળજ થયું હોય તો માગ જેવી કમનસીબ નારી આ જગતમાં ખીલ્યું હોય ? સાન્ય-હીન માણસને ઘેર ચિંતામણી રત્ન રહેતું નથી અને રત્નોના નિધાન પણ દગ્ધિની સેળત કરતા નથી મરૂપ્રાંતની હુર્લોભી ભૂમિમાં તે વળી કલ્પવૃક્ષ ક્યાંથી હોય ? તૃપાતૂર માણસે એવાં તે શાં પુણ્ય કર્યા હોય કે તેને તગ્તજ અમૃત આપડે ?

અરેરે ! દૈવ ! તને આ શું સૂઝયું ? મારું મનોરથ રૂપી વૃક્ષ તેં સમૂળું કા ઉખેડી નાખ્યું ? કુટીલ દૈવે જે સરસ ઉર્જિતલ નેત્રો આપીને ખીલ્ય જ કાણે કા ઝુંટલી લીધાં ? ધિક્કાર હો—એક વાર નહીં પણ અનેકવાર ધિક્કાર હો તે દૈવને, જેણે રત્નોના ભંડાર આપીને પાછો તુરતજ લુપ્તી લીધો ! અરેખર, બાણે પાપિષ્ઠ દૈવે મને મેરૂપર્વત ઉપર ચડાવી, ટોચ ઉપરથી નીચે ફેંટી દીધી હોય એમ લાગે છે મારી આગળ પીરસેલો લોજ-નનો થાળ નિર્લજ્જ દૈવે પડાવી લીધો !

અરે વિધાતા ! મેં આ ભવમાં કે પરભવમાં એવો તે શો અપરાધ કર્યો કે જેથી તને આવું હુદ્દ કામ કરતાં જરાય વિચાર ન થયો ? હવે શું કરું ? કયા જઈ ? કોની આગળ જઈ મારું રૂદન સંભળાવું ? મારા જેવી લોખી નારીને દૈવ શા સારૂ ખાળીને ભરમ કરતો હશે ?

ચૌદ સ્વપ્નાઓથી સૂચિત થયેલા, યોગ્ય, પવિત્ર, ત્રણે જગતને પૂજવા લાયક, ત્રણે ભુવનના પ્રાણીઓમા અદ્વિતીય અને મનુષ્યોને આનંદ ઉપજાવનારા યુગ્મરૂપે વિના હરે મને આ શબ્દની પણ શી જરૂર છે ? તુલ્ય વિષયજન્ય આ કૃત્રિમ સુષોની પણ મારે હવે શા સાડ પરવા રાખની લેખીએ ? આ રેશમી શય્યા અને આ મહેલના વૈભવની મને શી જરૂર છે ?

અરે દૈવ ! હું ખરૂંપી અગ્નિથી તું શા સાડ મને બાળી રહ્યો છે ? મારા કોઈ પણ પ્રત્યક્ષ અપરાધ વિના આવી શત્રુતા શા માટે ખતાવે છે ? ખરેખર, આ મસાજી ધિક્ષારવા યોગ્ય છે સંસારના વિષયો જ એવા ચચગ, અને મધથી લીંપેલી તલવારના જેવા દગાવાળા છે

અથવા પૂર્વભવમા મેં શું કંઈ એવું હું કૃત્ય કર્યું હશે કે જેથી મને આવું સઠટ પ્રાપ્ત થયું ? ધર્મશાસ્ત્રમા ક્ષપિઓએ કહ્યું છે કે — “ જે પાપી પ્રાણી, પશુ, પક્ષી અથવા મનુષ્યોના બાળકોનો તેમના માતા પિતાથી વિયોગ કરાવે ઇ તે પ્રાણીને સતત જ થતી નથી, અને કાલ થાય તો તે તત્કાલ મરી જાય છે ” ત્યારે મેં પોતે શું પૂર્વજન્મમા હુલ્લુભિથી, લેસો થઈ તેના ધાવણા વત્સોનો વિછેલ કરાવ્યો હશે ? અથવા દૂધના લોભથી મેં તે વાછરડાઓને દૂધનો અતરાય કર્યો હશે ? અથવા શું બીજા લોકો પાસે અતરાય કરાવ્યો હશે ? અથવા શું મેં બચ્ચાઓ સહિત ઉદરોના દર પ્રાણીથી પૂરી દીધા હશે ? અથવા શું પૂર્વજન્મમા અજ્ઞાનને વશ થઈ, ધર્મબુદ્ધિથી દ્રીડી વિગેરેના દરને ડના પ્રાણીથી ભરી દીધા હશે ? અથવા શું ધર્મબુદ્ધિથી કાગડના ઇંડા ફોડી નાખ્યા હશે ? અથવા શું મેં ઇંડા અને બચ્ચાઓ સહિત પખીઓના માળા નીચે જમીન ઉપર ફેંદી દીધા હશે ? અથવા શું મેં કોયલ પોપટ અને

કુકડા વિગેરેને તેમના પ્રાણપ્રિય જન્યાઓથી વિયોગ પડાવ્યો હશે ? અથવા મેં પૂર્વજન્મમાં શું બાળહત્યા કરી હશે ? શું શોકયના પુત્રાદિ વિષે દુષ્ટ વિચાર કર્યા હશે ? શું કામણ વિગેરે કર્યા હશે ? ગર્ભનું સ્તંભન, નાશ અને પાત જેવા કુકર્મ કર્યા હશે ? અથવા તો શુ તે સંબધી મત્રો અને ઔષધોનો પ્રયોગ કર્યો હશે ? અથવા પૂર્વજન્મમાં શુ ઘણીવાર શીલનું ખંડન કર્યું હશે ? કારણ કે આવું દુઃખ નીચ કર્મ વિના ન સંભવે. શાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે કે—“ જન્માંતન્મા કરેલા શીલના ખંડનથી કુરાડપણ, બાળવૈધવ્ય, દુર્ભાગ્યાદિ, વધ્યત્વ, મૂવેલા બાળકો અવતરે એવું નિદ્ધ અને વિષકન્યાદિ અવતાર મળે છે, માટે હંમેશા પોતાના શીલને દૃઢતાથી સાચવવું. ”

એવી રીતે ચિંતાચરત થયેલી અને કરમાઈ ગયેલા કમળ જેવા મ્હાન સુખવાળી ત્રિશલા રાણીને વિચારમાં ગરકાવ લેઈને તેમની સખીઓએ શોકનું કારણ પૂછ્યું ત્રિશલા માતાની આખમાંથી આંસુ પડવા લાગ્યાં તેમણે એક દીર્ઘ નિશ્વાસ નાખ્યો અને કુકડામાં જ જવાળ આપ્યો કે—“ હું સખીઓ ! હું એક અભાગિણી નારી તમને માફ દુઃખ શી રીતે કહું ? માફ સર્વસ્વ આજે નાશ પામ્યું છે. ”

“ બીલું બધું તો ઠીક. પણ હું વિદુષિ ! તારા ગર્ભને તો કુશળ છે ને ? એ એક જો કુશળ હોય તો બીલું અમંગળ પોતાની મેળે શાંત થઈ જશે. ” સખીઓએ આશ્વાસન આપતાં કહ્યું.

“ સખીઓ ! જો મારા ગર્ભને કુશળ હોય તો બીલું અકુશળ જેવું મારા માટે આ દુનિયામાં છે જ શું ? ” એટલું કહેતાં ત્રિશલા માતા મૂર્છા ખાઈ ધરણી ઉપર ઢળી પડ્યાં. સખીઓએ શીતળ ઉપચાર કરી શુદ્ધિ પ્રાપ્ત કરાવી શુદ્ધિમાં

આબ્યા પછી પણ એજ વિલાપ કરવા લાગ્યા કે — ‘સમુદ્રમા પાણી તો અગાધ સર્ચું હોય, ગ્લોનો પણ કંઈ ટુટો ન હોય છતાં અકર્મીનો કાણો ઘડો ન લરાય એમા સમુદ્રને શી રીતે દોષ હઈ શકાય ? વસ તજતુમા સમગ્રી વનસ્પતિ ખીલી નીકળે છે, ચોતરફ વનરાણ ફળ-ફુલ અને નવપલ્લવથી લચી પડે છે, માત્ર કેરડાનું વૃક્ષ જ એક અણુ હોય છે કે જેને વસ તનો મુદર વાયુ કોઈ રીતે પત્ર લાવી શકતો નથી પણ તેમા વસ તજતુનો દોષ કોણ કાઢે ? કોઈ સરગ અને સરસ વૃક્ષ ફળના ભારથી લચી પડ્યું દોષ છતાં ઠીંગણો માણસ તેનું ફળ તોડવા શક્તિમાન ન થાય એમા વૃક્ષને કેમ દોષ આપી શકાય ? એવી જ રીતે હે પ્રભુ ! હું જે મારી ઇચ્છિત વસ્તુ નથી મેળવી શકી તેમા તમારો કોઈનો દોષ નથી, વસ્તુતઃ મારા કર્મનો જ દોષ છે ! ધ્રુવડ દિવસે ન જોઈ શકે તેમા સૂર્યનો નહીં પણ ધ્રુવડનો પોતાનો જ દોષ ગણાવો જોઈએ હવે તો મને મ્હોત આવે તો શાંતિ થાય આ રીતે નિષ્ફળ લવવાથી શું અથ સરવાનો હતો ? ’ એ પ્રમાણે હૃદય પીગળાવી નાખે એવી રીતે ત્રિશલા માતાને વિલાપ કરતા જોઈ તેમની સખીઓ અને આખો પરિવાર પણ આક્રંદ કરવા લાગ્યો. — ‘અરેરે, વિધિએ પણ નકારણે ચત્રુતા બતાવી ના આક્રંત નાખી હાય, કુલદેવીઓ પણ કોણ બહુ કયા ચાલી ગઈ ? હ મેથા સહાય કરનાર કુલદેવીઓ આજે કેમ ઉઠાગીન બની ગઈ હશે ? ’

વિગ્નનો નાશ કરવા માટે, વિવિધ ગણાતી કુળની વૃક્ષ સ્ત્રીઓ શાન્તિ-કર્મ, પુષ્ટિકર્મ, માનતા આખડી વિગેરે વિવિધ પ્રકારના વિધાનો કરવા લાગી કેટલીક જ્યોતિષીઓને જોતાં તેમની સાથે ચર્ચા કરવા લાગી કેટલીક ચાલતા નાગકો એકદમ બધ કરવા આમદ કરવા લાગી અને કેટલીક તો કોમળે ઉંચે



શબ્દે બોલતાં અટકાવવા લાગી. આ દુઃખદ સમાચારથી ઉત્તમ-  
ભુદ્ધિવાળો સિદ્ધાર્થ રાજા પણ લોકોની સાથે ચિંતાતુર થઈ ગયો,  
અને તેમના મંત્રીઓ પણ કંઈ ઇલાજ હાથ ન લાગવાથી અત્યંત  
મૂઠની જેમ ચિંતાચક્ત બની ગયા.

નરપતિએષ સિદ્ધાર્થ રાજાનું જે ભુવન, થોડી વાર પહેલાં  
મૃદગ, વીણા, કરતાલી, અને નાટકના પાત્રોથી મનોહર રીતે  
ગુંછ રહ્યું હતું તે ભુવનમાં સર્વત્ર ગ્લાની અને ચિંતા ફેલાઈ  
ગઈ ! તમામ પ્રકારના સંગીત, નૃત્ય અને હાસ્યધ્વનિ વિરામ  
પામ્યા ! નાટારંભ શાંત થઈ ગયા ! કર્ણપ્રિય સુંદર ધ્વની આકાશમાં  
મળી ગયા. આખું ગજભુવન સૂનસાન અને શોકમય બની ગયું !  
આનંદના સ્થાને દીનતા અને વ્યગ્રતાએ અધિકાર જમાવ્યો.

### ભગવન્ મહાવીરના ગર્ભનું ફરકવું

શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે ગર્ભમાં રહ્યા છતાં અવધિજ્ઞાનના  
બળથી, માતાનો આત્મવિષયક-પ્રાર્થિત અને મનોગત સંકલ્પ  
જાણી લીધો તેમણે વિચાર્યું કે-મોહની ગતિ જ કંઈક ન્યારી  
છે. વ્યાકરણના નિયમ પ્રમાણે જેમ દુષ ધાતુનો ગુણ કરવાથી  
દોષ થઈ જાય છે તેમ આ સંસારમા પણ ગુણ કરવા જતાં ઉલટો  
દોષ દેખાય છે આ મોહની વાત કેને કરવી ? મેં માતાના  
સુખને માટે જે કર્યું તે ઉલટું તેમને ખેદકારક નીવડ્યું. આ  
લક્ષણ ખરૂં જોતા ભાવી કળિકાળના પ્રાણલ્યને જ સૂચવે છે.  
જેવી રીતે નાળીયેરના પાણીમાં શીતળતારૂપ ગુણને માટે  
નાખેલું કપુર ઝેર બની જાય છે અને મૃત્યુદાયક બને છે તેમ  
પાંચમા આરામા મનુષ્યોને કરેલો ગુણ ઉલટો દોષ કરનારો  
થશે. એ પ્રમાણે વિચાર કરીને ભગવાન મહાવીરે પોતાના શરી-  
રનો એક ભાગ રહેજ કંપાવ્યો.

## માતાનો આનંદ

ગર્ભ સહિસલામત છે એમ જણાતા ત્રિશલા માતાના આનંદનો પાર ન રહ્યો તેમના બે ને નેત્રોમાંથી હ્રાસભાવ ઝરવા લાગ્યો. ઠપોલ હર્ષથી વિકાસ પામ્યા, મુખરૂપી કમળ સહસ્ર પ્રકુલિત થયું અને રોમરોમમાં આનંદનો પ્રવાહ વહેવા લાગ્યો. તેમણે પોતાની સખીઓ વિગેરેને કહ્યું કે -ખરેખર, મારો ગર્ભ કોઈ પણ દુષ્ટ દેવે હરણ કર્યો નથી, તેમજ ગળી ગયાની કે અધી ગયાની ઠપના પણ ખોટી ઠગી છે આ મારો ગર્ભ પહેલા ઠપતો નહોતો તેથીજ ઘણા ઘણા તર્કવિતર્ક કરી નાખ્યા, પણ હવે તેના કપન પરથી જણાય છે કે તે તદ્દન કુશળ છે હજી મારા સમ્પ્રમાણ વિદ્યમાન છે, હું ત્રણે ભુવનમાં માનનીય અને ભાગ્યશાળી છું મારૂં જીવન પ્રશંસાપાત્ર છે મારો જન્મ સાર્થક થયો છે મા. ઉપર શ્રી જીનેશ્વર પ્રભુ પ્રસન્ન થયા છે, ગોત્ર દેવીઓની પણ મારી ઉપર કૃપા ઉતરી છે, અને જન્મથી આરાધેતો ભિનધર્મરૂપી કં પટલ મને ફર્યો છે

એવી ગીતે હર્ષમુખ ચિત્તવાળી ત્રિશલાદેવીને જોઈને વૃદ્ધ સ્ત્રીઓના મુખમાંથી “ જય જય નંદા ” ના આશીર્વાદ નીકળવા લાગ્યા કુલાગનાઓએ આનંદના આવેશમાં આવી ધવળમગળ પવતાવ્યા, ચારે તરફ ધ્વજા-પતાકા ફરકવા લાગી અને રથે રથે માતીઓના સાથોઆ પૂરાવા લાગ્યા. બધા પહેલા ગીત-વાગે પણ ફરીથી શરૂ થયાં અને ગાયનો તથા નાયવટે આજી રાજકુળ દેવલોક જેવું શોભનીય અને આનંદમય બની ગયું ગર્ભકુશળની વધામણીમાં ઠરોટોનું ધન સિદ્ધાર્થ રાજાએ જાહેર કર્યું અને કં પટલની જેમ ઠરોટોનું દાન આનંદપૂર્વક કર્યું

## ભગવાનનો અભિગ્રહ

શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે ગર્ભમાંજ રહ્યા રહ્યા, સાડા છ માસ વીત્યા બાદ એવા પ્રકારનો અભિગ્રહ ધારણ કર્યો કે-“ જ્યાં સુધી મારા માતાપિતા જીવતા રહે ત્યાં સુધી મારે મુંઠ થઈને ઘરમાથી નીકળી દીક્ષા લેવી ન કદપે ” કારણ કે પ્રભુએ વિચાર્યું કે-“ હજી તો હું ઉદરમાં છું, છતાં માતાનો મારી ઉપર આવો ગાઠ સ્નેહ છે તો પછી મારો જન્મ થયા બાદ તો કેવો સ્નેહ થશે ?” એટલે કે માતાપિતાને સતોષ આપવા તેમજ ખીન્તઓને પણ માતા તરફ બહુમાન રાખવા સૂચવવા અર્થે પ્રભુએ ઉક્ત અભિગ્રહ ધારણ કર્યો. કેમકે કહ્યું છે કે પશુઓ જ્યાં સુધી માતા ધવરાવે છે ત્યાં સુધી સ્નેહ રાખે છે. અધમ માણસો જ્યાં સુધી સ્ત્રી ન મળે ત્યાં સુધી માતા પર સ્નેહ રાખે છે, મધ્યમ માણસો જ્યાં સુધી માતા ઘરનું કામકાજ કરે ત્યાં સુધી સ્નેહ રાખે છે, તથા ઉત્તમ માણસો છેક જીવિત પર્થ ત માતાને તીર્થ સમાન ગણી તેનાપર સ્નેહ રાખે છે.

## ગર્ભપોષણનો વિધિ

ત્યારપછી ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણીએ સ્નાન કર્યું. ઈષ્ટદેવનું પૂજન કર્યું, સકળ વિઘ્નોની શાંતિ માટે તિલકવિગેર કૌતુકે અને દહીં, ઘો, અક્ષત વિગેરે મ ગગનરૂપ પ્રાયશ્ચિત્તો પણ કર્યા. આખા અંગે અલંકારો સજ્યા, અને બહુ ઠંડા નહીં તેમ બહુ ગરમ નહીં, અતિ કડવા નહીં તેમ અતિ તીખા નહીં, અતિ તુરા નહીં તેમ અતિ ખાટા કે મીઠા નહીં, અતિ ચીકણાવાળા નહીં તેમ અતિ હુખા નહીં, અતિ લીલાં નહીં તેમ અતિ સૂકાં નહીં એવા પ્રકારના આહારાદિ વડે ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી ગર્ભનું પોષણ કરવા લાગ્યા.

## ગર્ભપાલન વિષે વૈદક વિધાન

અતિ ઠંડા, અતિ ગરમ વિગેરે આહારો ગર્ભને હિતકારી નથી ઢારણ કે તેમા કેટલાક વાયુ કરનારા, પિત્ત કરનારા અને કફ કરના । હોય છે વાગ્બલદ નામના વૈદક અન્યમા કહ્યું છે કે —ગર્ભવતી સ્ત્રી જો વાયુ કરના । પદાર્થો ખાય તો ગર્ભ ખુધવાળો, આધળો, જડખુદ્ધિવાળો, અને ઠીંગણો થાય છે પિત્ત કરનારા પદાર્થો ખાય તો ગર્ભ ટાલવાળો તથા પીળા વર્ણવાળો થાય છે કફ કરનારા પદાર્થો ખાવાથી ગર્ભ સફેદ ઠેાઢવાળો, અથવા પાડુગવાળો થાય છે ગર્ભવતી સ્ત્રી જો અતિ ખારા પદાર્થો ખાય તો ગર્ભના નેત્રને હરણ કરે છે, અતિ ઠંડો આહાર ગર્ભને વાયુનો પ્રકોપ કરે છે, અતિ ગરમ પદાર્થ ગર્ભના બળને હરે છે અને અતિશય વિષયસેવન ગર્ભના પ્રાણ હરે છે

મૈથુનસેવન, પાલખી વિગેરે વાહનમા બેસી સુસાફરી કરવી, ઘોડા તથા ઉંટ વિગેરે ઉપર સ્વારી કરવી, ઘણું ચાલવું, ચાલતા લયકાવું, પડી જવું, દબાવું, પેટ મસળાવવું, અથવા પેટમા પીડ આવવી, અતિ ઢોડવું, અથડાવું, ઉંચું નીચું ચૂવું, ઉંચી—નીચી જગ્યાએ બેસવું સાકડા સ્થાનમા બેસવું, ઉભડક બેસવું, ઉપવામ કરવા વગ—વિઘાત પામવો, અતિ હુખો આહાર કરવો, અતિ દડવા પીર્યો ખાવા, અતિ તીખી વસ્તુઓ ખાવી, અતિશય લોજન કરવું, અતિ રાગ કરવો, અતિ ચોક કરવો, અતિ ખારા પીર્યો વાપરવા, અતિશય ઝાડા થવા, ઉલટી થવી, જીલ્લાજ લેવો, હીચકા ખાવા, અજીર્ણ થવું વિગેરે કારણોથી ગર્ભને પીડા માન છે, અને ગળી પણ જાન છે ત્રિશલા સ્ત્રિયાણીએ ઉપલા નિયમોનું બરાબર પાલન કર્યું

## ગર્ભને હિતકારી નિયમો

ઋતુઓને અનુકૂળ થાય એવા પ્રકારના ગુણકારી ભોજન, વસ્ત્ર, સુગંધી પદાર્થો અને પુષ્પમાળાઓ વડે ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી ગર્ભનું પોષણ કરવા લાગ્યાં. કહ્યું છે કે—વર્ષાઋતુમાં—શ્રાવણ અને ભાદરવામાં લવણ અમૃત સમાન છે, શરદ ઋતુમાં—આસો અને કાર્તિક માસમાં જળ અમૃત સમાન છે, હેમંત ઋતુમાં—માગશર અને પોષ માસમાં ગાયનું દૂધ અમૃત સમાન છે, શિશિર ઋતુમાં—મહા અને ફાગણ માસમાં ખાટો રસ અમૃત સમાન છે, વસંતઋતુમાં—ચૈત્ર અને વૈશાક માસમાં ઘી અમૃત સમાન છે, ગ્રીષ્મ ઋતુમાં—જેઠ અને અષાઢ માસમાં ગોળ અમૃત સમાન છે. એ પ્રમાણે ગર્ભને હિતકારી થાય એવા આહારાદિ વડે ગર્ભને પોષણ આપવા માડયું અને તેની સાથે શોક—મોહ—મૂર્છા—ભય અને પરિશ્રમનો ત્યાગ કરી બહુજ કાળજી અને સાવચેતીથી ગર્ભની સલામતી લેવા માંડી. સુશ્રુત નામના વૈદ્યક ગ્રંથમાં કહ્યું છે કે:—

ગર્ભવતી સ્ત્રી જો દિવસે સૂવે તો ગર્ભ ઉદ્ભવશી થાય, ગર્ભવતી સ્ત્રી અજન કરે તો ગર્ભ આંધળો થાય, રોવે તો વાંકી નજરવાળો થાય, સ્નાનવિલેપન કરે તો દુરાચારી થાય, તેલનું મર્દન કરે તો કોલીયો થાય, નખ કાપે તો ખરાબ નખવાળો થાય, દોડે તો ચંચળ થાય, હસે તો ગર્ભના દાંત, હોઠ, તાળુ, જીભ એ સર્વ કાળા થાય, બહુ ખોલે તો ગર્ભ બકબકીયો થાય, ઘણા શબ્દો સાંભળે તો બહેરો થાય, લખે તો ટાલવાળો થાય, પંખાથી બહુ પવન લે તો ગર્ભ ઉન્મત્ત થાય. આવા ગર્ભને અહિતકારી થાય તેવાં તમામ કારણોથી ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી દૂર રહેવા લાગ્યા.

કુળની વૃદ્ધ સ્ત્રીઓ પણ ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણીને શિખામણ

આપવા લાગી કે —“ હે સખી, તું હનણા ધીરેધીરે ચાલજે, બોલ તો પણ બહુ ધીમેથી, કોઈ ઉપર ક્રોધ ન કરતી, પથ્ય લોજન લેજે, પેટ પરની નાડી પોચી બાધજે, ખડખડ હસીશ નહીં, ખુદી જગ્યામા બહુ ફરીશ નહીં, કોમળ પથારીમા બનતા સુધી પડી રહેજે, નીચી જગ્યામા ઉતગવાતુ સાહસ ન કરીશ, ઘરની બહાર પગલુ ન મૂકીશ ’ વિગેરે ગર્ભના બારથી મઠ થયેલા ત્રિશલા દેવી પોતાની સહીયરોની શિખામણુને પણ માન આપતા રહ્યા

### માતાનો આહાર-વિહાર

ત્રિશલા માતા, ગર્ભને હિતકારી ચાય તેવો, નહીં વધારે તેમ નહીં ઓછો, ગર્ભને પોષણ આપે તેવો પથ્ય-આહાર લેવા લાગ્યા જે કાળમા જે આહાર લેવો જોઈએ તે કાળમા તે જ આહાર પરિમાણપણે લેવા લાગ્યા, સુવા અને ખેસવાના આસન પણ નિર્દોષ અને મુકોમળ જ રાખ્યા પોતાના પરિવાર સિવાય બીજા કોઈ માણસોની અવર-જવર ન હોય તેવા એકાન, મુખકેર મનોહર અને ચિત્તને આનંદ ઉપજાવે એવા સ્થાનમા રહેવા લાગ્યા તેમની હાલવા-ચાલવાની અને ઉઠવા-ખેસવાની ક્રિયા પણ બહુ જ મૃદુતાભરી થવા લાગી

### પ્રશસ્ત દોહણા

ગર્ભના પ્રભાવથી ત્રિશલા ક્ષત્રિગણીને જે દોહણા-મનોરથો થયા, તે પણ ઘણા પ્રશસ્ત હતા તેમને થયું કે-ચારે દિશામા અમારી પડહ વગડાવ્યો હોય, ખૂબ દાન આપ્યા હોય અને સદ્ગુણોની સમ્યક્ પ્રકારે સેવા-પૂજા કરી હોય તો કેવું સારું ? તીર્થ કરાની પૂજા અને શ્રાવને વિષે મહોત્સવ કરી અનેક પ્રકારે સાધર્મિક વાતસ ય કર્યું હોય તો કેવો આનંદ વત્તે ? બાળે હું સિંહાસન

ઉપર બેઠી હોઈ, મારા મસ્તક ઉપર ઉત્તમ છત્ર શોભી રહ્યું હોય, બન્ને પડખે ચામર વીંઝાતા હોય અને પૂર સત્તાથી સમ્યક્ પ્રકારે શાસન ચલાવતી હોઈ તો કેવું સાડું ? જાણે હું હાથીના મસ્તક ઉપર બેઠી હોઈ, મારી આસપાસ ધન્યો ફરકતી હોય, વાણંત્રોના નિનાદથી દિશાઓ ગાજતી હોય, લોકો ભારે આનંદથી “જય ! જય !” ના પોકારો કરતા હોય, અને હું ઉદ્યાનકિડા કરવા નીકળી હોઈ તો કેવું સાડું ?

સિદ્ધાર્થ રાજાએ, તેમના સર્વ દોહલા-મનોરથો પૂરા કર્યા. જ્યારે જે પ્રકારની ઈચ્છા ઉદ્ભવી, ત્યારે તે ઈચ્છા પૂર્ણ કરી, મનોરથોને સન્માન્યા. એક પણ દોહલાની અવગણના ન કરી એ રીતે વાંછિત મનોરથ પૂર્ણ થવાથી ત્રિશલા માતાના દોહલા ક્રમે ક્રમે શાંત થયા. અંતે તેમના બધા દોહલા પુરા થયા એટલે ત્રિશલામાતા ગર્ભને બિલકુલ હરકત ન આવે એ રીતે મુખપૂર્વક રહેવા લાગ્યાં. બેસે તો તકીયો કે કોઈ થાંભલાનો આશ્રય લે, નિદ્રા આવે એટલે સૂઈ જાય, પાછા ઉઠે, બેસે, શય્યામાં આબોઠે અને હરે-ફરે. એ રીતે ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણી મુખપૂર્વક ગર્ભને વહન કરવા લાગ્યાં.

### મહાવીર પ્રભુની ગર્ભસ્થિતિ

ગ્રીષ્મઋણનો પહેલો મહિનો, ગ્રીષ્મઋણનું બીજું પખવાડીયું, અર્થાત્ ચૈત્ર માસનું શુક્લ પખવાડીયું-તે ચૈત્ર માસના શુક્લ પખવાડીયાની તેરશ તિથિએ, બરાબર નવ માસ, અને સાડાસાત દિવસ પૂર્ણ થયા એ પ્રમાણે શ્રી મહાવીર પ્રભુની ગર્ભસ્થિતિનો કાળ જાણવો.

### ચોવીસ તીર્થ કરોની ગર્ભસ્થિતિનો કાળ

શ્રી સોમતિલક ચૂરિએ પોતાના સપ્તતિશત સ્થાનક નામના

અથવા ચોવીસે તીર્થ કરેનો ગર્ભસ્થિતિકાળ કહ્યો છે તે અહીં નીચે આપીએ છીએ. ( અહીં દરેક તીર્થ કરેનો ગર્ભસ્થિતિકાળ નેટલા માસ તથા નેટલા દિવસ પૂરેપૂરા થયા તેજ કહ્યા છે. તે ઉપરાંતનો અર્ધો દિવસ વિવક્ષિત નહીં હોવાથી કહ્યો નથી તે સ્પષ્ટ પ્રમાણે પોતાની ગેળે સમજી લેવો )

( ૧ ) શ્રી કૃષ્ણદેવ પ્રભુ નવ માસ અને ચાર દિવસ ગર્ભમાં રહ્યા, ( ૨ ) અન્નિનાથ પ્રભુ આઠ માસ અને પચીસ દિવસ ( ૩ ) સ્વલ્પનાથ પ્રભુ નવ માસ અને છ દિવસ ( ૪ ) અભિનંદન પ્રભુ આઠ માસ અને અઠવાવીસ દિવસ ( ૫ ) મુખતિનાથ પ્રભુ નવ માસ અને છ દિવસ ( ૬ ) યજ્ઞપ્રભુ નવ માસ અને છ દિવસ ( ૭ ) સુપાર્થનાથ પ્રભુ નવ માસ અને ઐગણીસ દિવસ ( ૮ ) ચંદ્ર પ્રભુ પ્રભુ નવ માસ અને સાત દિવસ ( ૯ ) મુરિધિનાથ પ્રભુ આઠ માસ અને છબીસ દિવસ ( ૧૦ ) રીતનાથ પ્રભુ નવ માસ અને છ દિવસ ( ૧૧ ) ગ્રેયામનથ પ્રભુ નવ માસ અને છ દિવસ ( ૧૨ ) વાસુપૂજ્ય પ્રભુ આઠ માસ અને વીસ દિવસ ( ૧૩ ) વિભાગનાથ પ્રભુ આઠ માસ અને એઞ્વીસ દિવસ ( ૧૪ ) અનંતનાથ પ્રભુ નવ માસ અને છ દિવસ ( ૧૫ ) ધર્મનાથ પ્રભુ આઠ માસ અને છબીસ દિવસ ( ૧૬ ) શાંતિનાથ પ્રભુ નવ માસ અને છ દિવસ ( ૧૭ ) કુશુનાથ પ્રભુ નવ માસ અને પચ દિવસ ( ૧૮ ) નરનથ પ્રભુ નવ માસ અને આઠ દિવસ ( ૧૯ ) મહિનાથ પ્રભુ નવ માસ અને સાત દિવસ ( ૨૦ ) મુનિમુવન સ્વામી નવ માસ અને આઠ દિવસ ( ૨૧ ) નમિનાથ પ્રભુ નવ માસ અને આઠ દિવસ ( ૨૨ ) નમિનાથ પ્રભુ નવ માસ અને આઠ દિવસ ( ૨૩ ) પાર્વનાથ પ્રભુ નવ માસ અને છ દિવસ ( ૨૪ ) શ્રી મહાવીર પ્રભુ નવ માસ અને સાત દિવસ



## પ્રભુનો જન્મ

જે વખતે ગ્રહો ઉચ્ચ સ્થાનમાં વર્તતા હતા, ચંદ્રનો ઉત્તમ યોગ પ્રાપ્ત થયો હતો, સર્વત્ર સૌમ્યભાવ, શાંતિ અને પ્રકાશ ખીલી રહ્યાં હતાં, દિશાઓમાં અંધકારનું નામનિશાન પણ ન હતું, ઉષાપાત, રત્નેશ્વર, ધર્મીકંપ કે દિગ્દાહ જેવા ઉપદ્રવોનો છેક અભાવ વર્તતો હતો, દિશાઓના અંત પર્યંત વિશુદ્ધિ અને નિર્મળતા પથગયેલી હતી, જે વખતે સર્વ પદ્મીઓ પોતાના કલ્પવૃક્ષ વડે જળ નયનો ઉંચાર કરી રહ્યાં હતાં. જે વખતે દક્ષિણ દિશાનો મુગધી શીતળ પવન, પૃથ્વીને મંદમંદપણે સ્પર્શ કરતો, વિશ્વના પ્રાણીઓને મુખ-શાંતિ ઉપજાવી રહ્યો હતો, જે વખતે પૃથ્વી પણ સર્વ પ્રકારના ધાન્યદિથી ઉસરાઈ રહી હતી, અને જે વખતે સુત્રાગ, આરોગ્ય વિગેરે અનુકૂળ સંયોગોથી, દેશવાસી લોકોના હૈયાં હર્ષના હિરણ્યે ખુલી રહ્યાં હતાં, તેમજ વસંતોન્મદાદિની કિરા દેશસરમાં ચાલતી હતી, તેવે વખતે- મધ્યરત્રિને વિગે, ઉત્તર ક્ષેત્રની નક્ષત્ર સાથે ચન્દ્રનો યોગ પ્રાપ્ત થતા આરોગ્યવાળી ત્રિશક્તિ શત્રિયાત્મીએ બાધારહિતપણે આરોગ્ય પુત્રને જન્મ આપ્યો.



## પંચમ વ્યાખ્યાન

### દેવ દેવીઓનો મહોત્સવ

જે રાત્રિને વિષે શ્રમણ જગવાન મહાવીર જન્મ્યા તે રાત્રિ પ્રભુના જન્મોત્સવ માટે નીચ ઉતરતા અને ઉપે ચઢતા અનેક દેવો અને દેવીઓને લીધે જાણે અતિથય આક્રુષ્ટ થઈ હોય એવી દેખાવા લાગી આનંદમય હાસ્યમાં અને અવ્યક્ત શબ્દોથી શ્વેત રાત્રિ પણ કોળાહળમય બની ગઈ, અચેતન જેવી દિશાઓ પણ હર્ષિત થઈ હોય એવી રમણીય દેખાવા લાગી પવન પણ મદમદપણે વહેવા લાગ્યો. ત્રણે જગત ઉદોત્તમય થઈ ગયા, આમશમા દુહસિના ઠલુંપ્રિય નાદ થવા લાગ્યા, પૃથ્વી પણ ઉચ્છ્વાસને પામી અને નારડીના દુ ખમય છુટોને પણ તે સમય આનંદમય લાગ્યો.

### છપ્પન દિક્કુમારીઓનો આચાર

પ્રભુનો જ મ થના છપ્પન દિક્કુમારીઓના આસન કપ્યા અને અવધિજ્ઞાને કરીને શ્રી અરિહત પ્રભુનો જન્મ થયેલો જાણી, હર્ષપૂર્વક મૂર્તિભવરને વિષે આવી તેઓમા (૧) લોગ કરા (૨) ભોગવતી (૩) મુભોગા (૪) ભોગમાલિની (૫) મુવત્સા, (૬) વત્સમિત્રા (૭) પુષ્પમાળા અને (૮) અનિહિતા નામની આઠ દિક્કુમારીઓએ અધિલોકમાંથી આવો પ્રભુને તથા પ્રભુની માતાને નમસ્કાર કરી ઇશ્વાન દિશામાં મુર્તિના ધર રચ્યુ, અને એ ધરથી એક ચોજન પથ ત જમીનન સ્વર્ત્તવાયુવટે મુદ્દ ઠી (૯) મેધકમ (૧૦) ગેપવતી (૧૧) મુમેવા (૧૨) મેધમાલિની (૧૩) તોયધારા (૧૪) વિચિત્રા (૧૫) વારિ

પેણા અને (૧૬) બલાહ્નિકા નામની આઠ દિશ્વકુમારીઓએ  
 ઉર્ધ્વલોકમાંથી આવી પ્રભુને તથા પ્રભુની માતાને નમન કરી  
 સુગંધી જળ તથા પુષ્પોની વૃષ્ટિ કરી. (૧૭) નંદા (૧૮)  
 ઉત્તરાનંદા (૧૯) આનંદા (૨૦) નંદિવર્ધના (૨૧) વિજયા  
 (૨૨) વૈજયંતી (૨૩) જયંતી અને (૨૪) અપરાજિતા  
 નામની આઠ દિશ્વકુમારીઓએ પૂર્વદિશા તરફના રૂચક પર્વત-  
 માંથી આવીને સુખ જોવા માટે આગળ દર્પણ ધર્યું. (૨૫)  
 સમાહારા (૨૬) સુપ્રદત્તા (૨૭) સુપ્રભુદા (૨૮) યથોધરા  
 (૨૯) લક્ષ્મીવતી (૩૦) શ્રેયવતી (૩૧) ચિત્રગુપ્તા અને  
 (૩૨) વસુધરા નામની આઠ દિશ્વકુમારીઓ દક્ષિણદિશાના રૂચક  
 પર્વતથી આવી સ્નાન માટે જળથી ભરેલા કળશો લઈ ગીતગાન  
 કરવા લાગી. (૩૩) ઇલાદેવી (૩૪) મુરારદેવી (૩૫) પૃથિવી  
 (૩૬) પદ્મવતી (૩૭) એકનાસા (૩૮) નવમિકા (૩૯)  
 ભદ્રા અને (૪૦) શીતા નામની આઠ કુમારિકાઓ પશ્ચિમ  
 દિશાના રૂચક પર્વતથી આવી પ્રભુને તથા પ્રભુની માતાને  
 પવન નાખવા માટે હાથમાં વીંજણા લઈને ઉભી રહી.  
 (૪૧) અલંબુસા (૪૨) મિનકેશી (૪૩) પુંડરિકા (૪૪)  
 વાણ્ણી (૪૫) હાસા (૪૬) સર્વપ્રભા (૪૭) શ્રી અને  
 (૪૮) હ્રી નામની આઠ કુમારિકાઓ ઉત્તર દિશાના રૂચક  
 પર્વત પરથી આવી ગામર વીંજવા લાગી. (૪૯) ચિત્રા  
 (૫૦) ચિત્રકનકા (૫૧) શતેરા અને (૫૨) વસુદામિની  
 નામની ચાર કુમારિકાઓ રૂચકપર્વતની વિદિશાઓમાંથી આવી,  
 હાથમાં દીપક લઈ ઇશાન વિગેરે વિદિશાઓમાં ઉભી રહી.  
 (૫૩) રૂપા (૫૪) રૂપાસિકા (૫૫) મુરૂપા અને (૫૬)  
 રૂપકાવતી નામની ચાર દિશ્વકુમારીઓએ રૂચકદ્વીપથી આવીને  
 ભગવંતના નાળને ચાર અંગુળથી છેટે છેટી, ખોદેલા ખાડામાં

નાખી, ખાટો વૈદ્ય રત્નોથી પૂરી તેની ઉપર પીઠ બનાવ્યું તથા તેને દુર્વાથી બાંધીને તે જ મઘરની પૂર્વદિશા, દક્ષિણ દિશા અને ઉત્તરદિશામાં કેળના ત્રણ ઘર બનાવ્યા દક્ષિણ દિશાવાળા ઘરમાં પ્રભુને તથા માતાને સિંહાસન ઉપર બેસારી, બંનેને સુગંધી તેલનું મર્દન કર્યું પછી પૂર્વ દિશાવાળા ઘરમાં લઈ જઈને સ્નાન કરાવી-વિલેપન કરી કપડાં તથા આશ્રુપણે પહેરાવ્યા ત્યારબાદ ઉત્તર દિશાવાળા કેળના ઘરમાં લઈ જઈને ભગવતને તથા તેમની માતાને સિંહાસન ઉપર બેસાડી, અરણિના બે કાષ્ઠ ધસી, અગ્નિ નીપજાવી, ઉત્તમ મંદનવડેહોમ કરી, તે અગ્નિની રાખવડે દિક્કુમારીઓએ પ્રભુને તથા માતાને રમ્યા પોટલી બાંધી ત્યારપછી તે દિક્કુમારીઓએ રત્નના બે ગોળા અક્ષણાવી “તમે પર્વત જેટલા દીર્ઘાયુષી થાઓ” એવા પ્રકારના આશિર્વાચન ઉચ્ચાર્યા અને પ્રભુને તથા માતાને જન્મસ્થાને મૂકી પોતપોતાની દિશામાં જઈ ગીનગાન આરંભ્યા પ્રત્યેક દિક્કુમારીકા સાથે ચાર હજાર સામાનિ દેવો, ચાર મહત્તરાઓ, નોગ હજાર અગરક્ષકો, સાત સેનાઓ, સાત સેનાપતિઓ અને બીજાં પણ મહદ્વિક દેવો તો હોય જ તેમજ આભિયોગિક દેવોએ બનાવેલા યોજન પ્રમાણવાળા વિમાનો પણ હોય, અને એ વિમાનમાં બેઠીને જ તેઓ પ્રભુનો જન્મોત્સવ કરવા આવે

### ઈન્દ્રની આતૂરતા

સૌધર્મેન્દ્રનું પર્વત સમાન નિથિય, શક નામનું સિંહાસન ॥ પાપમાન યયુ, એટલે ઇન્દ્રે નવધિજ્ઞાનનો ઉપયોગ મૂકી જોયું તો ચરમ જિનેશ્વરનો જન્મ થયેલો જણાયો તુરતજ ઇન્દ્રે હવિષ્મગમેષી દેવ પાસે એ યોજન જેટલા પરિમડગવાળો મુરોષા નામનો ઘટ વગડાવ્યો એ ઘટની સાથે જ સર્વ

વિમાનોમાં રહેલા ઘટ વાગવા લાગ્યા. પોતપોતાના વિમાનમાં થતા ઘટનાદથી દેવો સમજી ગયા કે ઇન્દ્રને કંઈક કર્તવ્ય આવી પડ્યું છે. તેઓ સર્વ એકઠા થયા એટલે હરિભોગમેપીએ ઇન્દ્રનો હુકમ કહી સંભળાવ્યો. તીર્થંકરનો જન્મમહોત્સવ કરવા જવાનું છે એમ જાણી દેવાને બહુજ આનંદ થયો તેઓ ચાલવાની તૈયારી કરવા લાગ્યા.

### ઇન્દ્રનો પરિવાર

પાલક નામના દેવે બનાવેલા અને લાખ યોજનના પ્રમાણુ-વાળા પાલક નામના વિમાન ઉપર ઇન્દ્રે પોતાનું આસન લીધું. તે વિમાનમાં ઇન્દ્રના સિદ્ધાસનની સામે જ તેની આઠ અગ્રમહિ-ર્ષીઓનાં આઠ ભદ્રાસન હતાં ડાબી બાજુએ ચોરાશી હજાર સામાનિક દેવોના ચોરાશી હજાર ભદ્રાસન હતા, જમણી બાજુએ અઘ્યંતર પર્યદાના બાર હજાર દેવોના બાર હજાર ભદ્રાસન, મધ્યમ પર્યદાના ચૌદ હજાર દેવોના ચૌદ હજાર ભદ્રાસન અને બાહ્ય પર્યદાના સોળ હજાર દેવોના સોળ હજાર ભદ્રાસન હતાં અને ચારે દિશાઓમાં પ્રત્યેક દિશાને વિધે ચોરાશી હજાર આત્મરક્ષક દેવોના ચોરાશી હજાર ભદ્રાસન હતાં. આ પ્રમાણે પોતાના પરિવારના દેવોથી અને બીજા પણ કંદોડોથી પરિવરેલો, શુભોથી ગવાતો, ઇન્દ્ર ત્યાથી ચાલ્યો, તેની સાથે બીજા દેવો પણ ચાલવા લાગ્યા.

### સાંકડો થઈ પડેલો વિશાળ વ્યોમનો માર્ગ

કેટલાક દેવો ઇન્દ્રના હુકમથી ચાલ્યા, કેટલાક મિત્રના વચ-નથી, કેટલાક પોતાની પ્રિયાની પ્રેરણાથી, કેટલાક શુદ્ધ ભક્તિ-ભાવથી, કેટલાક કુતુહલથી, કેટલાક અપૂર્વ આશ્ચર્યથી અને કેટ-લાક આત્મિક ભાવથી એમ અનેક રીતે સઘળા દેવો વિવિધ પ્રકાર

રના વાહન ઉપર સ્વાર થઈ ચાલી નીકળ્યા તે વખતે જૂદી જૂદી જાતના વાજીત્રો, ઘટાનાદ અને દેવોના કોળાહળથી આખું બ્રહ્માંડ શબ્દમય બની ગયું સિદ્ધ પર સ્વારી કરનાર, પાસેના હાથીવાળા દેવને કહે છે કે—‘ તારો હાથી જરા દૂર હઠાવી લે, નહિ તર મારો આ મદોન્મત્ત કેસરી તારા હાથીને મારી નાખશે ’ એવી રીતે પાડાની સ્વારી કરનાર, ઘોડેસ્વારને ગરૂડની સ્વારી કરનાર સર્પના સ્વારને, અને ચિત્રાની સ્વારી કરનાર બકરાના સ્વારને પોતાનું વાહન તારવવા આદરપૂર્વક કહેવા લાગ્યા દેવોના કરોડો વિમાનો અને વિવિધ પ્રકારના વાહનોને લીધે વિશાળ બ્યોમનો માર્ગ પણ આજે સંકટો થઈ પડ્યો કેટલાક દેવો તો આવા સંકટાચવાળા માર્ગમાં મિત્રોને ત્યજી ચતુરાઈથી પોતપોતાના વાહનને આગળ કરી ચાલતા થયા એવી ગીતે સ્પર્ધાસ્પર્ધાથી આગળ ચાલતા દેવોને તેમના મિત્રો કહેવા લાગ્યા કે —“ મિત્ર, આમ ઉતાવળ શા સારું કરે છે ? હું પણ તારો સાથેજ આવું છું । ” આગળ નીકળી ગયેલ દેવ જવાબ આપવા લાગ્યા કે —“ આવો અવસર કોઈ મહા પુણ્યયોગના પ્રતાપે જ પ્રાપ્ત થાય છે આવે પ્રસંગે તો જે કોઈ પહેલા પહોંચી જઈ પ્રભુના હર્ષન કરે તે મહાભાગ્યશાળી ગણાય ખીજે કોઈ વખતે હું તારો સંગ થઈ જાઉં, પણ આજે તો મારાથી ન યોગ્ય ” એમ મિત્રની ગહ જોના વિના જ આગળ ચાલવા લાગ્યા

જેમના વાહન વેગવાળા અને જળવાન હતા તેઓ તો બધા કરતા સપાટાળ ધ આગળ નીકળી ગયા પણ જેઓ નિમજ્જ હતા અને સ્પર્ધના પામતા હતા તેઓ કંટાળીને કહેવા લાગ્યા કે — “ અરેરે ! શું કરીએ ? આજે તો આવડું મ્હોડું આકાશ પણ અમારે માટે સાકડું થઈ પડ્યું છે । ” ખીજા દેવો તેમને

શાન્તવના આપતાં કહેવા લાગ્યા કે:—“ હુમણા તો વખતને માન આપી મુંગા મુંગા ચાલવામાં જ મળત છે. પર્વના દિવસો આવા સાંકડા જ હોય ”

આકાશમાંથી ઉતરતા દેવોના મસ્તક પર ચન્દ્રનાં કિરણ વરસતાં હતાં અને તેથી દેવોને જાણે પળીયા આવી ગયા હોય એવા વૃદ્ધ સમા બાસતા હતા. તેમના મસ્તકે સ્પર્શતા તાગ, રૂપાના ઘડા જેવા, કંઠે સ્પર્શતા તારા કંઠા જેવા અને શરીરે સ્પર્શતા તારા પરસેવાનાં બિન્દુ જેવા શોભી રહ્યાં હતાં.

### ધન્દ્રનો આચાર

એ રીતે દેવોથી પરિવરેલો ધન્દ્ર, નન્દીશ્વરદ્વીપ પાસે આવી, વિમાનને સંક્ષેપી, લગવતના જન્મસ્થાનકે આવ્યો. જિનેશ્વરને તથા માતાને ત્રણ પ્રદક્ષિણા દઇ વંદન-નમસ્કાર વિગેરે કરી બોલ્યો કે.—“ કુળમા રત્ન નિપજવનારી, જગતમાં ત્રીપિકા સમ હે માતા ! હું તમને નમું છું, હું-દેવોનો સ્વામી શેકેન્દ્ર, આજે તમારા પુત્ર-હેલા તીર્થંકરનો જન્મ મહોત્સવ ઉજવવા દેવલોકથી આવ્યો આવું છું. માતા ! તમે કોઈ રીતે ચિંતા કે વ્યગ્રતા ન ધરતા. ” તે પછી ધન્દ્રે ત્રિશલા માતાને અવસ્થાપિની નિદ્રા આપી અને જીનેશ્વર પ્રભુનું પ્રતિબિંબ માતાના પડખે મૂક્યું. ધન્દ્રે પ્રભુને કરસંપુટમા લીધા અને પ્રભુની સેવાનો તમામ લાભ પોતાને જ મળે તે માટે પોતાનાં પાંચ રૂપ બનાવ્યાં. એક રૂપે પ્રભુને ગ્રહણ કર્યા, બે રૂપે બન્ને પડખે રહીને આમર વીંજવા લાગ્યો, એક રૂપે પ્રભુને માથે છત્ર ધારણ કર્યું અને એક રૂપે વજ્ર ધારણ કરીને આગળ ચાલવા લાગ્યો. તેની સાથે-આગળ પાછળ અનેક દેવો ચાલવા લાગ્યા. તેમાં જેઓ આગળ ચાલતા હતા તેઓ પાછળ આવનારાઓને

ભાગ્યશાળી માનવા લાગ્યા અને પાછળ રહેનારાઓ આગળ ચાલનારાઓને અહોભાગ્ય ગણવા લાગ્યા જેઓ આગળ ચાલતા હતા તેમને પ્રભુના દર્શનની ઝખના થવા લાગી તેમને વિચાર થયો કે પ્રભુના અદ્ભુત રૂપનું દર્શન કરવા, માથાના પાછલા ભાગમા આખો હોત તો કેવું સારૂ થાત ? ધીમે ધીમે, વિવિધ ભાવના ભાવતા દેવોથી પગ્ગિરેલો મૌઘર્મેન્દ્ર, મેરૂ પર્વતના શિખરપર રહેલા પાડુક નામના વનમા આવી પહોંચ્યો, અને ત્યાં મેરૂની ચૂલાથી દક્ષિણ ભાગમા રહેલી અતિપાડુક ગલા નામની શિલા પર જઈ, પ્રભુને ખોળામા લઈ પૂર્વદિશા ભટ્ટી મુખ કરી સ્થિત થયો.

### સ્નાનની સામગ્રી

એ વખતે દશ વૈમાનિક, વીથ ભુવનપતિ, ગરીશ યત્ત અને બે જ્યોતિષક એ પ્રમાણે ચોસઠ ઇન્દ્રો પ્રભુના અરણ્ય પાને આવીને હાજર થઈ ગયા અચ્યુતે દ્રે આલિયોગિક દેવોને કહી સોનાના, રૂપાના, રત્નના, મોના-રૂપાના, સોના-ગત્નના, રત્ન અને રૂપાના, સુવર્ણરત્ન અને રૂપાના તેમજ માટીના, એવી ૧૮ એક ચોજનના મુખવાળા આઠ ભતિના કળશો મંગાવ્યા દેવોએ પ્રત્યેક ભતિના એક હજાર ને આઠ આઠ કળશ હાજર કર્યા તે ઉપરાત ભૂગાર એટલે કે કળશવિશેષ, દર્પણ, રત્નના કરડીયા, સુપ્રતિષ્ઠ એટલે ભાજનવિશેષ, ઘાળ, પાત્રી અને પુષ્પોની છાળડી વિગેરે પૂજના ઉપગ્રજો, કળશની પેઠે દરેક આઠ આઠ ભતિના અને પ્રત્યેક ભતિના એક હજાર ને આઠ આઠ સખાના મંગાયા માગધ વિગેરે તીર્થોની માટી અને જાળ, ગગા વિગેરે મહા નદીઓના કમળ અને જળ, પદ્મહૃદય વિગેરેના કમળ અને જળ, તથા હુ લહિમવત, વર્ષધર, વૈતાલ્ય, વિજય અને વક્ષસ્કશદિ પર્વતો ઉપરથી સરસવ પુષ્પો, સુગંધી પદાર્થો અને બીજી અને



પ્રકારની ઔષધીઓ મગાવી લીધી. આભિયોગિક દેવોએ પ્રભુને સ્નાન કરાવવા માટે સર્વ કળશો, ક્ષીરસમુદ્રાદિના જળથી ભરીને તૈયાર રાખ્યા હતા. દેવોના વક્ષસ્થળ પામે રહેલા, તીર્થના જળથી ભરેલા કળશ એવા શોભતા હતા કે જાણે દેવોએ સંસાર સમુદ્રને તરી જવા માટે ઇડા ધાગણ કર્યા હોયની ? જાણે ભાવરૂપ વૃક્ષને સિંચતા હોય અથવા પોતાનો મેલ ધોઈ નાખતા હોય, અથવા ધર્મપ્રસાદ ઉપર કલશ સ્થાપતા હોય તેવા તે દેવો શોભી રહ્યા.

**શકેન્દ્રની શંકા અને પ્રભુના સામર્થ્યનો પરિચય**

જંના હૃદયમાં ભક્તિભાવ ઉભરાતો હોય તેના હૃદયમાં ક્રોધમળતા પણ હોય અને એ ભક્તિભાવ તથા ક્રોધમળતા ઘણીવાર ખોટી શંકા ઉભી કરે છે આ અવસરે ઇન્દ્રને શંકા ઉદ્ભવી કે—  
“લઘુ શરીરવાળા પ્રભુ આટલો બધો જળનો ભાર શી રીતે સહન કરી શકશે ?” ઇન્દ્રનો આ સંશય દૂર કરવા પ્રભુએ પોતાના ડાળા પગના અગ્રાંતો અગ્રભાગ મેરૂપર્વતને રહેજ દબાવ્યો. એટલામાં તો પ્રભુના અતુલબળથી આખો મેરૂપર્વત કંપી ઉઠ્યો, પર્વતના શિખરો ચોતરફથી પડવા લાગ્યા, પર્વતો અને પૃથ્વી પણ સહસા ધ્રુવ ઉઠી, સમુદ્રો ખળભળ્યા, બ્રહ્માંડ કુટી નાથ એવા ભયાનક શબ્દ થવા લાગ્યા અને દેવો પણ ભયવિબુલ થઈ ગયા. ઇન્દ્રને પોતાને પણ ક્રોધ ચડ્યો કે—“અરે ! આ પવિત્ર શાંતિક્રિયા સમયે આવો ઉત્પાત કોણે આદર્યો ?” તેણે અવધિજાનથી બોલ્યું તો આ ઉત્પાતમાં પોતાની શંકા અને પ્રભુના પરાક્રમની લીલા જ કારણભૂત જણાયા.

ઇન્દ્રે પ્રભુને અતિ વિનયથી કહ્યું કે—“હે નાથ ! આપનું અસાધારણ માહાત્મ્ય મારા જેવો સાધારણ પ્રાણી શી રીતે જાણી શકે ? મેં તીર્થંકરનું અનંતબળ જાણ્યા વિના જ, આપના

પ્રામર્થ્ય વિષે શકા આણી મે જ વિપરીત ચિત્ત તુ તે માફ  
ત્ય મિત્ર હો ! હું આપની પાસે મારા અપરાધની ક્ષમા  
માગુ છું ॥

મેઝપર્વતને પણ યયુ કે અસખ્યાતા તીર્થકરે આજ  
મુખીમા થઈ ગયા, પણ મને ટોઈએ પગથી સ્પર્શ કર્યો નથી  
આને વીગ્નપ્રભુના પગનો સ્પર્શ પામી તે હર્ષથી નાચવા લાગ્યો  
પગી તેણે વિચાર્યું કે આ સનાત નીગ્ના અભિરોક્તી ઝરતા  
સરળા ઝરણાડપી મે હાર પહોં તથા જીનેશ્વર રૂપી સુકુટને  
ધારીને હું મધળા પર્વતોનો ગત્ત થયો

### સ્નાન-વિલેપન વિગેરે

પહેલા અમ્યુતેન્દ્રે પ્રભુને સ્નાન કરાવ્યું, તે પછી અતુકમે  
બીજા ઇન્દ્રો અને છેડ અન્દ્ર-સૂર્ય વિગેરેએ પણ પ્રભુસ્નાનનો  
હાવો લીધો. સનાત મહોત્સવ વખતે ચરમ તીર્થ કરના મન્ત્રક  
પર એવેત છત્રની પેઠે શોભતું, ગુખડપી ચદ્ર પર ડિરણોના  
સમુદ્ધની પેઠે તેજ વરસાવતું, ઠંઠમા હાગ્ની પેઠે ઝૂલતું,  
સમન્ત શરીરપર જીન દેશના રેશમી ડપડાની પેઠે દીપતું,  
અને ઇન્દ્રોના સમુદ્ધોએ ઉંચા કહેલા ઘડાઓના સમુદ્ધના મંદ  
ભાગમાથી નીચે પડતું-ક્ષીરસમુદ્ધ પાણી સૌની લક્ષ્મીને માટે  
હો ! શકે દે પોતે આ વૃષભનું રૂપ કરીને, આઠ શીંગડાઓમાથી  
■ તા જળવટે પ્રભુનો અભિરોક્ત કર્યો દેવોને જે વિમુક્ષ અર્થાત્  
પડિત કહેવામા આવે ■ તે યથાર્થ જ છે કાન્ધ કે ચરમ તીર્થ  
કરને જળવટે ન્હવગવવાનો લાભ લઈ પોતે જ નિર્મળ બન્યા  
મગજનીવા અને આરતી ઉતારી, નાચગાન તથા વાજત્રો  
વગાડી વિવિધ પ્રકારે મહોત્સવ કર્યો ત્યારપછી ઇન્દ્રે ગધ  
ઠાપાથી નામના દિવ્ય વસ્ત્રવટે પ્રભુના શરીરને લુછી ચંદનાદિ  
વટે વિલેપન કરી, ગુખપૂજા કરી ત્યારનાં પ્રભુની સમ્મુખ

રતનના ખાટલા ઉપર, રૂપાના ચોખાવતી દર્પણ, વર્ધમાન, કળશ, મત્સ્યયુગલ, શ્રીવત્સ, સ્વસ્તિક, નન્દાવર્ત અને ભદ્રાસન એ અષ્ટમંગળ આળેખી પ્રભુની સ્તુતિ કરી. એ બધું પતી રહ્યા પછી ઇન્દ્રે પ્રભુને તેમની માતા પાસે લાવીને મૂક્યા. અને પોતાની શક્તિથી પ્રભુનું પ્રતિબિમ્બ તથા અવસ્થાપિની નિદ્રા સંહરી લીધી. ચોશીકા નીચે બે કુંડળ અને મુલાયમ કપડાંની ઝોડી મૂકી. પ્રભુની દૃષ્ટિને આનંદ આપવા ઉપરના ચંદરવા સાથે સુવર્ણ અને રતનની હારોથી સુશોભિત એક દરો લટકાવ્યો. તે ઉપરાંત બર્ત્રશ કરોડ રતન સુવર્ણ અને રૂપાની વૃષ્ટિ કરી. આખરે ઇન્દ્રે આલિયોગિક દેવ પાસે મોટા સાદે ઉદ્યોગ્ય કરાવી કે “ પ્રભુ અને પ્રભુની માતાનું જે દોઈ અશુભ ચિંતવશે તેના મસ્તકના અર્ધનવૃક્ષની મંજરીની પેઠે સાત ટુકડા થશે. ” વળી પ્રભુના અંશુકા ઉપર અમૃત મૂકીને નંદીધ્વરદ્વીપમાં અકૂર્ષ મહોત્સવ કરીને સઘળા દેવો પોતપોતાના સ્થાને ગયા.

### વધામણી અને તેનું કુંળ

પ્રભુનો જન્મ થયાનું જાણતાં જ પ્રિયંવદા નામની દાસી, દોડતી દોડતી સિદ્ધાર્થ રાજા પાસે પહોંચી અને પુત્રજન્મની શુભ વધામણી આપી. આવી અણમૂલી વધામણી સાંભળી રાજાને અત્યંત આનંદ થાય એમા તો પૂછવું જ શું ? હર્ષના આવેશથી તેની વાણી ગદ્ગદ શબ્દોવાળી થઈ ગઈ અને તેના શરીરના રોમાંચ ખડા થઈ ગયાં ! આવી સરસ વધામણી આપનાર દાસી પર રાજા ઘણોજ સંતુષ્ઠ થયો, પોતાના મુગટ સિવાયનાં સઘળાં આભૂષણો તેને બક્ષીસ આપી દીધાં અને દાસી-પણથી તેને સાવ મુક્ત કરી દીધી.

વિભૂતિઓનો વરસાદ !

જે રાત્રિએ શ્રમણ ભગવાન જન્મ્યા તે રાત્રિએ, કુબેરની

આજ્ઞાને માનનાળ ધણા તિર્યગ્નૃ ભક દેવોએ, સિદ્ધાર્થ રાજના  
 ભુવનમા રૂપાની, સુવર્ણની, રત્નોની, દેવદંધ્યાદિ વસ્ત્રોની, ઘરે  
 છાની, નાગરવેલ પ્રમુખ પત્રોની, પુષ્પોની, ફલોની, ચાલી, ઘઉં,  
 મગ, યવ વિગેરે ધાન્યગ્રીજની, માગાઓની, કુદપુટ, કપુર,  
 ચંદનાદિ મુગધી પદાર્થોની, મુગધી ચૂર્ણોની, દ્વિગજોક જેવા  
 રંગોની અને દ્રવ્યની ધારાજદ્દ વૃદ્ધિ વગ્સાવી

राज्यभा सर्वत्र रगवध्राभया

ભવનપતિ, વાનવ્ય તર, જ્યોતિષક અને વૈમાનિક દેવોએ  
તીર્થકરનો જન્મભિષેક મહોત્સવ કર્યા પછી, પ્રાતઃકાળ થતા,  
સિદ્ધાર્થ રાજાએ નગરના કોટવાળોને ઓઢાવીને કહ્યું કે —  
“હું દેવાનુપ્રિયો ! તમે જલદી ક્ષત્રિયકુલ પ્રાપ્ત નગરના કેદખાના  
શુદ્ધ કરો અને તમામ કેદીઓને છોડી મૂકો. (રાજનીતિમા કહ્યું છે  
કે સુવરાજના અભિષેક વખતે, યતુના દેય ઉપર ચડાઈ કરી વિજય  
મેળ થોડોય ત્યારે અને પુત્રના જન્મ વખતે કેદીઓને મુક્ત કરવા  
નેહીએ ) કેદીઓને છુગ મૂક્યા પછી ધી, તેલ, વિગેરે રસ  
માપવાના પગી-પાવણા વિગેરેના માપમા, ધાન્ય માપવાના  
ખાલી, માણુ વિગેરેના માપમા (માનમા) અને ગ્રાજવાધી તોળ  
વાના ચેર વિગેરેના માપમા (ઉ માનમા) વધારો કરવો સમમ  
ક્ષત્રિયકુલ પુત્ર નગરને બહારથી તથા અદરથી વાગીચોગી, ધૂળ  
વિગેરે કચરો દે કાપીદર્મ, સુગંધી પાળી છટાવી, છાત્ર વિગેરેથી  
લીંપાવી સાફ કરાવે; સિંગોડાના આમરના ત્રણ ખુશીયાસ્થાન,  
જ્યા ત્રણ રસ્તાનો સંગમ થતો હોય, ચાર રસ્તાનો સંગમ થતો  
હોય, જ્યા ધણા રસ્તાનો સંગમ થતો હોય તેમજ ચાર દરવા  
ખવાળા દેવમંદિર વિગેરે અને રાજમાર્ગો તથા સામાન્ય માર્ગોને  
સાફમુદ્ર કરાવી, ફુકાનો અને રસ્તાઓના નમ્બબાગનો કચરો  
કર દે કાપી, જમીનને સરખી-સપાટ બનાવી, પાત્રી છટાવી

પવિત્ર કરેા. ઉત્સવ ભેવા માટે જે લોકો એકઠા થાય તેઓ  
 બેઠા બેઠા બધું ભેઈ શકે તે માટે રસ્તાને કિનારે માળખંધ  
 માચડાઓ બંધાવેા. વિવિધ પ્રકારના રંગોશ્રી રંગેલી અને  
 સિંહ, હાથી, ગરૂડ વિગેરે પશુ-પક્ષીઓના ચિત્રોવાળી ધન-  
 પતાકાઓથી નગરને શણગારેા. ભીંતો અને જમીનને છાણ  
 તથા ચુના વિગેરેથી એવી સફાઈદાર બનાવેા કે જાણે પૂજન  
 આદ્યું હોય એમજ લાગે । ગોશીર્ષ, ચંદન, ઉત્તમ રક્તચંદન  
 અને દર્દર નામના પહાડી ચંદનવડે, નગરની ભીંતો વિગેરે  
 સ્થળે પાંચ આંગળીઓ અને હથેળીઓના થાપા મરાવેા !  
 ઘરોની અદર ચોકમાં મંગળકળશો સ્થપાવેા, ઘરના દરેક  
 દરવાજે, ચંદનના કળશોથી રમણીયલાગે એવા તોરણો બંધાવેા,  
 ઠેઠ ભૂમિ સુધી જીલે એવી વિશાળ અને ગોળ આકારની પુષ્પ-  
 માળાઓ લટકાવેા, સરસ-સુગંધી પંચવર્ણી પુષ્પોના સમુહ  
 ચોખ્ખ સ્થળે ગોઠવી નગરને સંસ્કારયુક્ત બનાવેા, કાળો અગરૂ,  
 ઉચ્ચી જાતનો કિંકુ, સેલારસ, અને દશાંગધૂપ પ્રકટાવી સારા  
 નગરને સુવાસિત બનાવી મૂકેા, ઉત્તમ ગધવાળાં ઉચ્ચી જાતનાં  
 ચૂર્ણોથી એવી સુગંધ પ્રસરવેા કે આખું નગરજાણે સુગંધી પદાર્થો-  
 ની બનાવેલી એક ગોળીજ હોય એવો લાસ થયા વિના નરહે! મેં  
 કહ્યું તેવું નગર તમે પોતે કરેા અને બીજાની પાસે કરાવેા !

તે સિવાય નાચ કરાવનારા, નાચ કરનારા, દોરપર ચડી  
 ખેલ કરનારા, મલ્લયુદ્ધ કરનારા, મુંઠીથી યુદ્ધ કરનારા, હાસ્ય-  
 કૃતૃહલ કળાવનારા વિદ્યુપકેા, લાડ-મવાયા, હાથી, ઉંટ કે ઉંચા  
 રાખેલા વાસને ટપી જનારા, નદી વિગેરે તરનારા, રસિક કથાઓ  
 કહેનારા, રાસ રમનારા, કોટવાળો, વાંસપર ચડી તેના અગ્રભાગ  
 ઉપર ખેલનારા, ચિત્રપટ હાથમા રાખી લિપ્ત્રા માગનારા-  
 ગેંદીપુત્રો, આમડાની મસડમા વાયુ ભરી બજાવનારા, વીણા

વગાઠનારા, તાગી વગાડી નાચ કરનારા, તાગી વગાડી કથા કહેનારા, એવી એવી જાતના એક-કુતૂહલ-રમત-ગમન રનારા અનેક લોકોને ક્ષત્રિય કુટુંબ નગરને વિરોધો લાગે.

અને આ મહોત્સવના દિવસોમાં કોઈ પોતાની ગાડી ન લેડે, દુલ્હન ન ખેડે, અને ખાડવા-દગવાનું બધું રાખે એવો જ દોમસ્ત તમે પોતે કરો તથા બીજા પાસે કરાવો અને માગે આજ્ઞા મુજબ હરેક કાર્ય કરીને મને નિવેદન કરો "

સિદ્ધાર્થ ગજની આજ્ઞા પામી, કૌટુંબિક પુરોએ ખુબ દુર્ધ, સતોષ અને આનંદપૂર્વક નમન કર્યું અને આજ્ઞાના વચન વિનયપૂર્વક અંગીકાર કરી, ક્ષત્રિય કુટુંબ નગરમાં જઈ દેહી એને ઊડી મૂક્યા, ધોસરા અને સાબેલા ઉચા મૂકાવો દીધા અને હરેક કાર્ય સંપૂર્ણ કરી, સિદ્ધાર્થ ક્ષત્રિય પાસે આવી-વિનયપૂર્વક નમન કરી "આપની આજ્ઞા મુજબ બધા કાર્યો થઈ ગયા છે" એ પ્રમાણે નિવેદન કર્યું.

મહોત્સવરૂપ કુલમર્યાદા અને તેનું વર્ણન

સિદ્ધાર્થરાજાએ, તે પછી કસરતયાગમાં આવી, કસરત, તેલમદન તથા સ્નાન વિગેરેથી પરવારી ચંદનાદિનું વિલેપન કર્યું, ઉત્તમ વસ્ત્રો તથા દીમલી આનૂલો ધારણ કર્યા અને સર્વ પ્રકારની સિદ્ધિ તથા ઉચિત સર્વ વસ્તુઓના આંગ સાથે, પાલખી-પાંખા વિગેરે સર્વ પ્રકારના વાદન, પંચવાદિ સર્વ સમુદાય અને અત્યંત પુર સાથે, દસ દિવસ સુધી મહોત્સવરૂપ કુલમર્યાદા આગળી તે દિવસોમાં મુલ જાતના પુરો, મુલધો પદાર્થો, વગેરે, માગ્યા અને અલકાથી તે ચોખવા લાગ્યા, એવ પ્રકારના વાદ્યોના મનોહર ધ્વનિ-વિધિઓ થતા લાગ્યા, મદન સહિતે મુલનારૂં હજાર લોકો ધામણ કર્યું, સર્વ ઉચિત

એટલે કે સર્વોપધીમિશ્રિત કિરણોની પંક્તિવાળો અને સમ-  
અ આપત્તિઓનો વિનાશ કરવામાં કુશળ-ચન્દ્ર, તમારી ઉપર  
સદા પ્રસન્નરૂઢો અને તમાગ સકળ વંશને વિષે સર્વ પ્રકારે વૃદ્ધિ  
કરે.

ત્યારપછી સ્થાપિત કરેલી ચન્દ્રની મૂર્તિને વિસર્જન કરે.  
એવી જ રીતે સૂર્યનું પણ દર્શન કરાવે. વિશેષ એટલું કે સૂર્યની  
મૂર્તિ સુવર્ણ અથવા ત્રાંબાની હોય, અને મંત્ર નીચે પ્રમાણે બધા-  
ય:— “ ઔં અહ સૂર્યોઽસિ, દિનકરોઽસિ, તમોપહોઽસિ, સહસ્ર-  
કિરણોઽસિ, જગન્નકુરસિ, પ્રસીદ; અસ્ય કુલસ્ય તુષ્ટિં પુષ્ટિં પ્ર-  
મોદં કુરુ કુરુ સ્વાહા. ” શુર આશિર્વાદ રૂપે કહે કે:—

સર્વે સુરાસુરવન્ધ્યઃ કારયિતાડપૂર્વે સર્વકાર્યાણામ્

મૃયાત્ ત્રિજગન્નકુ-મંદ્રલદસ્તે સુપુત્રાયાં

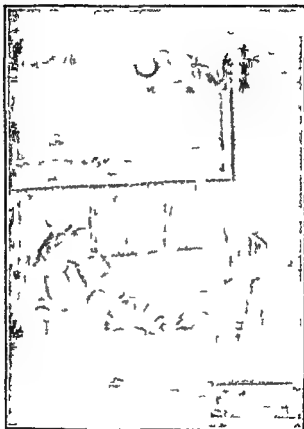
એટલે કે સર્વ દેવો અને અસુરોને વંદનીય, અપૂર્વ કાયો  
કરનાર, ત્રણે જગતના ચક્ષુરૂપ સૂર્ય તમને તથા તમારા પુત્રને  
મંગળ આપનારો થાઓ. એ પ્રકારે આશીર્વાદ આપી, સ્થાપિત  
કરેલી સૂર્યની મૂર્તિનું વિસર્જન કરે.

હાલમાં ચન્દ્ર-સૂર્યને બદલે બાળકને અરીસો દેખાડવામાં  
આવે છે.

જાગરણ ઉત્સવ તથા સર્ગા-સંબંધીનો સત્કાર

પુત્ર જન્મને છઠ્ઠે દિવસે પ્રભુના માતૃપિતાએ, શત્રિએ  
કુલધર્મ પ્રમાણે જાગરણ મહોત્સવ કર્યો. એવી રીતે કુલમર્યાદા  
પ્રમાણે દરેક વિધિ કરતાં, અગ્નીયારમો દિવસ વીત્યા પછી અને  
નાલકેદ જેવી અશુચિ ક્રિયાઓ પતી ગયા પછી પુત્રજન્મના  
ભારમે દિવસે અશન-પાન-ખાદિમ-સ્વાદિમ એમ ચાર પ્રકારના

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ



ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ

(੫ ੧੦੦)





આહારની પુષ્કળ સામગ્રી તૈયાર કરાવી મિત્રો, જ્ઞાતિજનો, પુત્ર-પૌત્રાદિ આત્મીયો, પિત્રાઇઓ વિગેરે સ્વજનો, પુત્રો-પુત્રાદિ ના સામુ સસરા વિગેરે સબ ધીઓ, દાસ-દાસી, નોકર-ચાકર વિગેરે પરિજનો અને જ્ઞાતકુળના ક્ષત્રિઓને, લોજનને માટે નિમત્રણ આપ્યા તે પછી માતાપિતાએ સ્નાન કર્યું, ઈષ્ટદેવની પૂજા-બલિકર્મ આગેપ્યુ, વિધોના વિનાશ માટે તિલક વિગેરે ઠેલુકો તથા દહી, ધો, અક્ષત વિગેરે મગગરૂપ પ્રાયશ્ચિત્તો કરી વાજા એમર્ષ ચંદ્રગરા પછી સ્વચ્છ અને ઉત્સવના મગગને સૂચવનારા ઉત્તમ વસ્ત્રો પહેર્યા, થોડા પલુ કીમતી આભૂષણો ધારણ કર્યા, અને લોજન સમયે, લોજનમંડપમાં આવી ઉત્તમ આસન ઉપર સુખપૂર્વક વિરાજ્યા આમન્ત્રિત મિત્રો, જ્ઞાતિજનો, અને સ્વજનો વિગેરે સાથે તેઓ ઉક્ત ચાર પ્રકારના આહારનું આસ્વાદન વિસ્વાદન અને લોજન કરવા લાખ્યા ચોરસી વિગેરે કેટલાક પદાર્થોના થોડા ભાગ ખવાય અને વિશેષ ભાગનો ત્યાગ કરાય તે આસ્વાદન, ખજુર વિગેરે કેટલાક પદાર્થોના વિશેષ ભાગ ખવાય અને થોડા ત્યાગ કરાય તે વિસ્વાદન લાડુ વિગેરે પદાર્થો સંપૂર્ણ ખવાય તે પરિભોગ સિદ્ધાર્થ રાજ તથા ત્રિશલા રાણી પોતે ખાતા ખાતા, સ્વાદિષ્ટ પદાર્થો આમલથી આપવા લાખ્યા એ રીતે તેમણે પોતાના સગા સબ ધીઓ સાથે આનંદપૂર્વક લોજન કર્યું

લોજનથી પરવારી, બેઠકના સ્થાને આવી, શુદ્ધ જળથી આચમન કર્યું, સુખમાં સરાઈ ગયેલ ભાત વિગેરે અશુદ્ધિ દૂર કરી, તદ્દન પવિત્ર થઈ, સર્વ આમન્ત્રિત સગા-સબ ધીઓ અને પરિજનોને પુષ્કળ ઉત્તમ પુષ્પવડે, વલ્લવડે સુગંધી ચૂર્ણવડે, પુષ્પમાળાવડે, અને વિવિધ પ્રકારના આભૂષણો વડે નવાન્યા-સત્કાર્યા, વિનયભર્યા નમ્ર વચનો ઉચ્ચારી તેમનું સન્માન કર્યું તે પછી તેમણે તેમને સર્વને સંબોધીને નીચે પ્રમાણે કહ્યું —

## વર્ધમાન નામની સાર્થકતા

હું દેવાનુપ્રિયો ! અમારો આ બાળક ગર્ભમાં હતો ત્યારે અમને આત્મવિષયક ( ચિંતિત, પ્રાર્થિત અને મનોગત ) એવો સંકલ્પ થયો હતો કે ત્યારથી આ બાળક કુળને વિષે ગર્ભપણે ઉત્પન્ન થયો છે ત્યારથી આપણે હિન્દુથી, સુવર્ણથી, ધનધાન્યથી, ગત્યથી, પ્રધાન દ્રવ્યથી, માનસિક સંતોષથી અને સ્વજનો તન્દ્રના સાગ સત્કાન્થી અતિશય વૃદ્ધિ પામીએ છીએ, તેમજ ત્યારથી આત્મીને સ્ત્રીમાડાના ગત્યો પણ વશ થયા છે, તેથી કરીને એ બાળક જન્મે ત્યારે આ ધન વિગેરેની વૃદ્ધિને મૂલ્યવનાઈ અનુરૂપ, શુભોદીજ ઉત્પન્ન થયેલું એવું “ વર્ધમાન ” નામ પાડ્યું અમોને પહેલાં ઉત્પન્ન થયેલ મનોરથની સંપત્તિ આજે સફળ થઈ છે. અમારો કુમાર ‘ વર્ધમાન ’ નામથીજ યોગબાઓ, અને અમે પણ તેનું વર્ધમાન નામ પાડીએ છીએ.

## “ શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર ”

શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર કાશ્યપગોત્રના હતા. તેમના માત-પિતાએ વર્ધમાન નામ પાડ્યું તે તો આપણે જાણી લીધું. પણ શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર નામ શી રીતે પડ્યું તેનો અધિકાર આ પ્રમાણે જાણવો:—રાગદેવરહિતપણાનો જે સહજ શુભ, તે સહજ શુભપણે તપસ્યા કરવાની શક્તિ હોવાથી પ્રભુનું ખીલું નામ “ શ્રમણ ” પડ્યું. વિજળી પડવી વિગેરે આકસ્મિક બનાવોથી જે હર ઉપર તે ભય કહેવાય, અને સિંહાદિથી ઉપજતો હર ભૈરવ કહેવાય આ ભય કે ભૈરવથી પણ પ્રભુ ચલાયમાન થયા નહીં. બૂળ તરસ વિગેરે બાવીસ પ્રકારના પરીપક્ષો અને દેવતા સંબંધી ચાર પ્રકારના ઉપસર્ગો ક્ષમાપૂર્વક સહન કર્યા, અસમર્થ-

પણે નહીં પણ શોભરહિતપણે; ભદ્રાદિ પ્રતિમાઓ તથા એક રાત્રિકી પ્રમુખ અભિવ્યક્તિ પાળ્યા, ત્રણ જ્ઞાનવટે શોભતા હોવાથી ધીમાન-જ્ઞાનવાળા, અરતિ ને રતિને સહન કરનારા-એટલે કે સુખ કે દુઃખમાં હર્ષ કે ખેદ નહીં ધરનારા, દ્રવ્ય એટલે શુદ્ધોના ભાજનરૂપ અથવા વૃદ્ધાચાર્યોના મત સુચન રાગ-દ્વેષ રહિત, પરાક્રમી, અર્થાત્ પોતાને મોક્ષગમનને નિશ્ચય હોવા છતાં તપસ્યાદિમા પાછી પાની ન કરી તેથી પરાક્રમશાળી, એવા પ્રકારની વીરતના અસાધારણ શુદ્ધો ભોધ દેવોએ તેમનું નામ “શ્રમણ ભગવાન મહાવીર” પાડ્યું.

### પ્રભુની આમલકી ક્રિડા

દેવોએ પ્રભુનું નામ ‘વીર’ કેવી રીતે પાડ્યું તે વિષે આ પ્રમાણે સમ્રદાય છે—દેવો, અસુરો અને નરેશ્વરોએ પ્રભુને જન્મોત્સવ કર્યો તે પછી પ્રભુ દાસ-દાસીઓ અને સેવકોની મધ્યમાં ચન્દ્રમાની પેઠે અથવા કે પવૃક્ષના અકુરની જેમ વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યા ત્યાં યાવન્ધ્યામા પણ પ્રભુ મહાન તોજસ્વી, ચ દ્રમા સરખા મનોહર સુખવાળા, સુદર નેત્રવાળા, જમર સમા રયામ કેશવાળા, પરવાળા જેવા લાલ ઓષવાળા, હાથીના જેવી મનોહર ગતિવાળા, ક્રમગ જેવા ક્રોમળ હાથવાળા, સદૈવ દાતવાળા, સુગંધી શ્વાસવાળા, દેવો કરતાં પણ રૂપમાં ચડીયાતા, ભૂતિ સમરણ્યુક્ત, ત્રણ જ્ઞાનવટે સુચોભિત, નીરોગી, ધૈર્ય-ગામીયાદિ શુદ્ધોના નિધિ અને જગતને વિષે તિલક સમાન હતા હવે આવી રીતે મોટા મના, જ્યારે તેઓ આઠેક વર્ષના થયા ત્યારે પોતે રમ્મન ગમ્મતમાં આસન્નિરહિત હોવા છતાં, પણ સરખી ઉમરના કુમારોના અતિ આશ્ચર્યથી તેમની સાથે આમલકી ક્રિડા એટલે કે વૃક્ષ ઉપર ચડવાની તથા વૃક્ષની ઢાળીઓ ટપવાની રમ્મત કરવા, નગરની બહાર ગયા. બીજા કુમારો સાથે પ્રભુ પણ વૃક્ષપર ચડ

વાની તથા કૃદવાની કિડા કરવા લાગ્યા. એ વખતે સૌધર્મેન્દ્ર પોતાની સલામાં પ્રભુના ધૈર્યગુણની પ્રશંસા કરતો કહેવા લાગ્યો કે “ હે દેવો ! અત્યારના આ કાળમાં, મનુષ્યલોકમાં, શ્રી વર્ધમાન કુમાર એક બાળક હોવા છતાં તેમના જેવો બીજો દોષ પરાક્રમી વીર નથી. ઇન્દ્રાદિ દેવો પણ તેમને જીવવાવાને અસમર્થ છે. ખરેખર, ન્હાની વયમા પણ તેઓ દેવા પરાક્રમી છે ? બાળક હોવા છતાં પણ દેવા ધૈર્યશાળી છે ? ”

### મિથ્યાદષ્ટિ દેવની ખાલી માયાફટ

સૌધર્મેન્દ્રનાં આવાં વચન સાંભળી દોષ મિથ્યાદષ્ટિ દેવ વિચારવા લાગ્યો કે:— ‘ આ ઇન્દ્રને પોતાની સત્તાના અભિમાનમા ગમે તેમ બોલી નાખવાની દેવ પડી છે. રૂઢિના પુમડાથી આખા નગરને દાટી દેવા જેવી મુર્ખાઈભરેલી વાત દોષ બુદ્ધિમાન તો નજ માને. મનુષ્ય તો દેવોની પાસે એક પામરમાં પામર કીડા જેવો ગણાય. તેને પણ આ ઇન્દ્ર દેવો કરતાં કેટલો બધો ઉચેચડાવે છે ? શું એક માનવબાળનું ધૈર્ય દેવો પણ ચલાયમાન ન કરી શકે ? હું તે બીલકુલ માની શકતો નથી. હમણાજ હું ત્યાં જઈ અને તે કુમારને જીવવાવી ઇન્દ્રને જૂઠો પાડું તોજ ખરો ’ આ પ્રમાણે વિચાર કરી તે દેવ, ત્યાં કુમારો કિડા કરતા હતા ત્યાં આવ્યો અને સાંભેલા જેવા જડા, ચપળ બે શલવાળા, ચળકતા મણિવાળા, ભયંકર કુંદ્રાડા મારતા, કાજળ સમાન કાળા વર્ણવાળા, ફૂર આકૃતિવાળા અને વિસ્તૃત ક્ષ્ણવાળા મોટા સર્પનું રૂપ બનાવીને કિડા કરવાના વૃક્ષને વીંટાળી દીધું આવો ભયંકર સર્પ જોઇ ભયભીત બનેલા બધા કુમારો ગમ્મત ગમ્મત પડતી મૂડી નાશી છુટ્યા પરંતુ મહા પરાક્રમી, ધૈર્યશાળી શ્રી વર્ધમાન કુમારે જરાપણ ભય પામ્યા વગર, પોતે



— ୧୧୩ —



ଆମରୀ ଡିଓ

(୫ ୧୧୭)

ત્યા પાસે જઈ, સર્પને હાથથી પકડી દૂર ફેંકી દીધા. સર્પ દૂર પડ્યો એટલે નિર્ભય બનેલા કુમારે પાછા એકઠા થઈ ગયા, અને ક્રિડા શરૂ કરી દીધી. પેલા દેવે વિચાર્યું કે “વર્ધમાન કુમાર આવી રીતે તો નહીં, માટે હજી બીજી રીતે બીજાવવાનો પ્રયત્ન કરી જોઉં.”

### બાળ પ્રભુએ હાથ બતાવ્યો

હવે કુમારોએ વૃક્ષની રમ્મત પડતી મૂઠી હઠાની રમ્મત શરૂ કરી. રમ્મતમાં એવી સરત હતી કે જે હારી જાય તે છતેલાને પોતાના ખભા ઉપર બેસાડે. કુમારવેષધારી દેવ, શ્રી વર્ધમાન કુમાર સાથે રમતા હારી ગયો. તેણે હજી કે— “ભાઈ, હું હાર્યો અને આ વર્ધમાન કુમાર છત્યા માટે એમને મારા ખભા ઉપર બેસવા પો.” શ્રી વર્ધમાન ખભા ઉપર બેઠા એટલે દેવે તક સાધી તેમને બીજાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો. તેણે પોતાની દેવચક્રિની સાત તાક જેટલું ઉચ્ચ પોતાનું શરીર બનાવ્યું. પ્રભુ તે પ્રયત્ન જાણી ગયા. તેમણે વજ્ર જેવી કઠોર મુદ્રિથી તેની પીઠ પર એવો તો પ્રહાર કર્યો કે તે ચીસો પાડવા લાગ્યો અને પીઠા પામવાથી મરજરની જેમ સંકેતાર્પ ગયો. પ્રભુનું પરાક્રમ તથા ધૈર્ય પ્રત્યક્ષ અનુભવી ઈશ્વરના સહયોગે નવો તેણે મનમાં સ્વીકાર કર્યો અને પોતાનું અસહ સ્વરૂપ પ્રગટ કરી, સધળો વૃક્ષાન્ન કઢી સહનગા પો. તેણે હજી કે— “હે પ્રભુ! ઈન્દ્ર દેવોની સભામાં આપના ધૈર્યગુણની મુનિ કહેલી તે સહન ન થઈ શકવાથી દેવના પગીલા માટેજ આજી કરવું પડ્યું. મારા અપરાધનો આપ મને ક્ષમા આપો.” એ રીતે પ્રભુની વારંવાર ક્ષમા માગતો તે દેવ પોતાના સ્થને ગયો. તે વખતે સતુષ્ઠ થયેલા ઈન્દ્રે પ્રભુને બાલ્યાવસ્થામાં પણ મહાન પગક્રમી દેખી તે ધૈર્યશાલી પ્રભુનું “વીર” એ પ્રમાણે નમવાનું



## ભગવાન ભણવા જાય છે !

હવે પ્રભુ આઠ વરસથી કંઈક અધિક ઉમ્મરના થયા. જો કે તેઓ જન્મથીજ ત્રણ જ્ઞાનના ધણી હતા છતાં પરમ હર્ષિત થયેલા મોહવશ માતપિતા, સામાન્ય પુત્રની પેઠે તેમને પાઠ-શાળામાં ભણવા મોકલવા તૈયાર થયા. શુભ મુહુર્ત અને શુભ દિવસ જોઈ નિશાળે મોકલવાની મહોત્સવપૂર્વક મહોટી તૈયારી કરી. સગાં-સંજંધીઓનો હાથી, ઘોડા વિગેરે વાહનોથી, હાર, મુગટ, કુંડલ, બાલુખંધ, કંકણ વિગેરે આભૂષણોથી અને પંચવર્ણી રમણીય રેશમી વસ્ત્રોથી આદર પૂર્વક સત્કાર કર્યો સજાવનાર પંડિતને માટે મહામૂલ્યવાળાં ઘરેણાં, વિવિધ પ્રકારનાં રત્નો અને શ્રીકૃષ્ણ વિગેરે ઉત્તમ વસ્તુઓ તૈયાર કરવામાં આવી. પાઠશાળાના વિદ્યાર્થીઓને વહેંચવા માટે સોપારી, સાકર, બદામ દ્રાક્ષ, ચા-રોળી, મીઠાઈ અને વિવિધ પ્રકારનાં વસ્ત્રો મંગાવ્યા. સુવર્ણ, રત્ન અને રૂપાથી જડેલા પાટી-ખડીયો-કેબલુ વિગેરે ઉપકરણો તૈયાર કર્યા. સરસ્વતી દેવીની પ્રતિમાની પૂજા માટે કિમતી રત્નો અને મોતીઓથી જડેલું સુવર્ણનું મનોહર આભૂષણ તૈયાર થયું. કુલની વૃદ્ધ સ્ત્રીઓએ પ્રભુને પવિત્ર તીર્થજળવડે સ્નાન કરાવી, ચંદન કપુર વિગેરે સુગંધી પદાર્થોથી વિલેપન કર્યું. ત્યારપછી ઉત્તમ વસ્ત્રો, દિવ્ય આભૂષણો, અને પુષ્પમાળાવડે અલ્પકૃત થયેલા પ્રભુને સુવર્ણની સાંકળથી શોભી રહેલા ઉત્તમ હાથી ઉપર બેસાડ્યા. સેવકોએ પ્રભુના મસ્તક ઉપર રમણીય છત્ર ધારણ કર્યું. ચન્દ્રના કિરણો જેવા સફેદ ચામરો વીંઝાવા લાગ્યા, અવૈયાઓ ગાયન ગાવા લાગ્યા, વાણ ત્રેમાંથી મધુર સૂર નીકળવા લાગ્યા, વિવિધ પ્રકારના મનોહર નાચ થવા લાગ્યા, ચાચકોને ઇચ્છિત દાન મળવા માંડ્યા. જોવી રીતે ધામધૂમ સાથે, ચતુરંગી સેનાથી પરિવરેલા શ્રી વર્ધમાન કુમાર પંડિતને ઘેર ભણવા

આવ્યા। પડિત પણ લલાટાદિમા ચદનના તિલક કરી, પર્વ  
દિવસે પહેરવાના ઉત્તમ અને સ્વચ્છ વસ્ત્રો પહેરી, આભૂષણોથી  
અલકૃત બની, વર્ધમાન કુમારની રાહ જોઈ બેઠા હતા પ્રભુ  
પાઠશાળામા પધાર્યા અને યોગ્ય સ્થાને બેઠા બરાબર એ વખતે  
જ વાયુથી ઠડની પતાકાની જેમ, સમુદ્રમા સકમેલા ચન્દ્રમાના  
પ્રતિબિંબની જેમ, મહોન્મત્ત હાથીના કાનની જેમ, પીપળાના  
પાનની જેમ, અને કપડીના ધ્યાનની જેમ ઇંદ્રુ સિંહાસન,  
પ્રભુના ત્રૌદ પ્રભાવથી કપાયમાન થયુ પોતાના અચલ સિંહા  
સનને એવી રીતે અકસ્માત્ કપતુ જોઈ ઇન્દ્રે અવધિજ્ઞાનનો  
ઉપયોગ મૂક્યો પ્રભુનો સબધ જાણી તે અતિથય વિસ્મિત  
થયો અને પોતાની સભાના દેવોને ઉદ્દેશીને બોલ્યો કે — “હે  
દેવો ! જુઓ તો ખરા ! ત્રણ જ્ઞાનના ધણી અને સર્વ શાસ્ત્રોના પાર-  
ગામી તીર્થ કર પ્રભુને પણ માતાપિતાએ મોહવશ બની અ પ  
વિદ્ય વાગા એક સાધારણ મનુષ્ય પાસે બલુરા મોક યા છે ! પણ  
એ ઠીક ન કહેવાય, કારણ કે આબાને તોરણ બાધવુ, અમૃતમા  
મીઠાશ લાવવા બીજી ચીજ નાખવી, સરસ્વતીને બલુાવવી અને  
ચન્દ્રની અંદર સંદેહ શુભ્રુ આરોપણ કરવુ જેમ નકામુ છે, તેમ  
સ્વયં જ્ઞાની તીર્થ કર પ્રભુને પાઠશાળામા લજવા મોહવા એ  
પણ નિર્ગર્થક છે પ્રભુ આગળ વચ્ચેનો આડ બર કરવો તે માતા  
આગળ મામાનુ વર્ણન કરવા સમાન, લકાનિવાસી આગળ  
સમુદ્રના કહોલતુ વણન કરવા સમાન અને સમુદ્ર આગળ લવ  
ણની ભેટ લઈ જવા સમાન મિથ્યા જ છે છુનેશ્વરો તો બધ્યા  
વિના જ સર્વ શાસ્ત્રોના પારગામી, દ્રવ્ય વિના પણ પરમેશ્વર અને  
આભૂષણો વિના પણ મનોહર હોય છે નાવે પ્રસંગે ખારી  
ફરજ તો સ્પષ્ટ જ છે મારે પ્રભુનો અવિનય ન થવા દેવો  
જોઈએ ’ એ પ્રમાણે દેવસભામા પ્રભુના શુભ્રાનુ વર્ણન કરી,

ખડેન હતી અને કૌડિન્ય ગોત્રની યશોદા નામની સ્ત્રી હતી. ભગવાનની પુત્રી કાશ્યપ ગોત્રની ગણાય, તેણીનાં બે નામ પ્રસિદ્ધ હતાં:—( ૧ ) અનવદ્યા અને ( ૨ ) પ્રિયદર્શના. ભગવાનની પુત્રીની પુત્રી ( નપ્તૃકા ) કૌશિક ગોત્રની હતી અને તેણીનાં પણ બે નામ હતાં:—( ૧ ) શેષવતી અને ( ૨ ) યશસ્વતી.

### પ્રભુનાં વિશેષણો

શ્રમણ ભગવાન મહાવીર પોતે સર્વ ઈલાઓમાં કુશળ, પ્રતિજ્ઞાનો નિર્વાહ કરવામાં હંમેશા તત્પર, અત્યંત સુંદર રૂપવાળા, પોતાની ઈન્દ્રિયોને પોતાના વશમાં રાખનાર, સ્વર્ગ પ્રકૃતિવાળા, વડિલોનો વિનય કરનાર, પ્રખ્યાતિ પામેલા, સિદ્ધાર્થ રાજાના પુત્ર-જ્ઞાતપુત્ર, જ્ઞાતકુળમાં ચન્દ્ર સમાન, વજ્ર-ઋષભનારાચ સઘયણ અને સમગ્રતુરસ સંસ્થાન વડે મનોહર હોવાથી વિશિષ્ટ પ્રકારના શરીરવાળા, વિદેહદિવ્યાના અપત્ય એટલે કે ત્રિશલા ક્ષત્રિયાણીના પુત્ર, વિદેહાની કુખને વિષે ઉત્પન્ન થયું છે શરીર જેમનું એવા, અને ગૃહસ્થાવાસમાં બહુ સુકુમાર હતા. આવાં વિશેષણોથી વિભૂષિત પ્રભુ ત્રીશ વરસ સુધી ગૃહસ્થાવાસમાં રહ્યા. પછી જ્યારે તેમના માતાપિતા દેવપણાને પામ્યા અને મોટાભાઈ નંદિવર્ધન તથા રાજ્યના પ્રધાનોની, દીક્ષા લેવા માટે અનુમતિ મળી ત્યારે જ દીક્ષા લેવાને તૈયાર થયા. મોટાભાઈના આગ્રહથી બે વરસ વધારે ગૃહસ્થાવાસમાં રહેવાનો અભિગ્રહ સંપૂર્ણ થયેલો હોવાથી, ‘સમાપ્ત થઈ છે પ્રતિજ્ઞા જેમની’ એવું વિશેષણ પણ પ્રભુને માટે સૂત્રકાર યોજે છે.

### દીક્ષાની તત્પરતા—મોટા ભાઈની માગણી

શ્રમણ ભગવાન મહાવીરની ઉમ્મર અઠ્યાવીશ વર્ષની થઈ

તે વારે નેમના માતાપિતા સ્વર્ગવામી થયા આવશ્યક સૂત્રના અભિપ્રાય પ્રમાણે પ્રભુના માતા પિતા એથે દેવલોકે ગયા અને આચારાગ સૂત્ર અનુસારે અચ્યુત નામના બારમા દેવલોકે ગયા પ્રભુએ ગર્ભાવામમા જ પ્રતિજ્ઞા લીધી હતી કે—“માતાપિતાની હુયાતી દરમીયાન દીક્ષા ન લેવી” એ પ્રતિજ્ઞા પૂરી થઈ, એટલે તેમણે પોતાના મ્હોટા ભાઈ ન દિવર્ધનની અનુમતિ માગી મ્હોટાભાઈએ પ્રભુ કે —“ભાઈ ! માતાપિતાના વિયોગનું શુભ હજી શમ્યું નથી એ દુઃખ હજી મને વિસારે પડ્યું નથી એલામા વળી તમે દીક્ષાની વાત કરો છો તેથી મને ધા ઉપર ખાર નાખ્યા જેટલો સતાપ યાય છે આવી સ્થિતિમા તમારે, મને છોડીને જવાની વાત પણ ન ઉચ્ચારવી જોઈએ.” વૈરાગ્યરગથી તરંગોળ થયેલા પ્રભુએ જવાબ આપ્યો કે —“હે ભાઈ ! આ સસામમા દરેક જગે કેટકેટનીવાર માતા, પિતા, ભાઈ, બહેન, ભાયા અને પુત્રના સળથ બાધ્યા ? આવી સ્થિતિમા કોણે કોને માટે પ્રતિબંધ કરવો ? તાર્ત્વિક નજરે જોઈએ તો કોઈ કોઈનું નથી, માટે ચોક્કસતાપ છોડી દેવો એજ ઉચિત છે” રાત્રી ન દિવર્ધને કહ્યું કે —“ભાઈ ! તમે કહો છો તે સંપૂર્ણ સત્ય છે પણ તમે મને એટલાબધા પ્રિય છો કે તમારો વિરહ મને ધણી જ સતાપકારક થઈ પડ્યો માટે આ વખતે દીક્ષા લેવાનું મુલ તવી રાખી હજી બે વરસ મારા આગ્રહથી ખમી જાવ તો બહુ સારું” પ્રભુએ જણાવ્યું કે —“ભલે, તમારો આગ્રહ છે તો હજી બે વરસ પેર રહીશ. પણ હવેથી મારે માટે કોઈપણ પ્રમાણેના આરણ ન કરશે. હું પ્રાચીન આદ્યાર-પાટ્ટીવટે મારા શરીરનો નિર્વાહ કરીશ.”

નદિવર્ધન રાત્રીએ પણ પ્રભુનું વચન સ્વીકાર્યું પોતે કદા પ્રમાણે પ્રભુ બે વર્ષ વધારે ગૃહસ્થાવાસમા રહ્યા જો કે તે બે

વર્ષ પર્થત પ્રભુ વસ્ત્રો અને આભૂષણોવડે અલંકૃત રહેતા, પણ હંમેશા નિરવધ આહાર કરતા, જળ પણ અચિત્ત જ પીતા, અને સર્વસ્નાનને બદલે લોકવ્યવહારથી હાથ-પગ-મોં ધોતા તે પણ અચિત્ત જળથી જ. ત્યારથી તેમણે છાંદગીપર્થ-તનુ પ્રદ્યુમ્ન પાડ્યું. પ્રભુએ જ્યારે દીક્ષા લીધી ત્યારે તો તેમણે અચિત્ત જળથી સ્નાન કર્યું હતું, કારણ કે તીર્થંકરોનો એવો આચાર છે. પ્રભુ જ્યારે જન્મ્યા ત્યારે ચાંદ સ્વપ્નના પ્રતાપે “નિશ્ચયથી આ કુમાર ચક્રવર્તી રાજા થશે.” એમ ઘણા લોકો માનતા અને તેથી જ શ્રેણિક, ચંડપ્રદોત વિગેરે રાજકુમારો પોતપોતાના માતપિતાની આજ્ઞાથી, પ્રભુની સેવા કરવા માટે હાજર થઈ ગયા હતા. પણ જ્યારે પ્રભુને મહા વૈરાગી અને દીક્ષા લેવા માટે તત્પર જોયા ત્યારે તેમને ખાત્રી થઈ કે “આ ચક્રવર્તી ન હોઈ શકે.” તેથી તેઓ પોતપોતાને ઘેર ચાલ્યા ગયા.

### લોકાન્તિક દેવોનો સંકેત

એક તરફ પોતાની પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ થયેલી હોવાથી પ્રભુ પોતે જ દીક્ષા લેવાને તૈયાર હતા અને ખીણ તરફ બ્રહ્મલોક નિવાસી લોકાન્તિક દેવોએ દીક્ષાને એક વરસ બાકી રહ્યું, એટલે કે પ્રભુની ઓગણત્રીસ વર્ષની ઉંમર થઈ ત્યારે પોતાના શાશ્વત આચાર પ્રમાણે પ્રભુને દીક્ષાનો અવસર આવ્યાનું સૂચવી દીધું. જો કે પ્રભુ તો સ્વયંસંબુદ્ધ છે, તેથી તેમને કોઈના ઉપદેશની અપેક્ષા ન હોય; પરંતુ પોતાના આચારને માન આપી લોકાન્તિક દેવો આવો સંકેત સૂચવી જાય છે તે નવ પ્રકારના લોકાન્તિક દેવોએ પોતાની મધુર, પ્રિય અને હૃદયમાં ઉતરી જાય એવી વાણીમાં પ્રથમ તો પ્રભુને વાર વાર અભિનંદી ખૂબ સ્તુતિ કરી. તેમણે કહ્યું કે:—“હે સંમૃદ્ધિશાલી ! આપનો જય હો, ! હે કલ્યા-

સુવત ? આપનો વિજય થાઓ ! હે પ્રભુ ! આપનું કૃત્યાણ હો ! જગતનો ઉદ્ધાર કરવાની ધોસરી ધાગણ કરવામા સમર્થ હોવાથી હે ક્ષત્રિઓમા શ્રેષ્ઠ વૃષભ સમાન ! આપનો જય હો ! હે ભગવાન, આપ જોધ પામો-દીક્ષા સ્વીકારો, હે લોક નાય ! સકળ જગતના જીવોને હિતકર એવું ધર્મતીર્થ પ્રવત્તવિ ! કારણ કે આ ધર્મતીર્થ સકળ લોકને વિષે સર્વ જીવોને હિત કરનારૂં થયે, સુખકારક તથા મોક્ષદાયક થયે ”

## દીક્ષાની તૈયારી

શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને ગૃહસ્થ ધર્મની અદર-વિવાહા દિની પહેલાં પણ અનુત્તર એટલે કે અભ્ય તર અવધિ હોવાથી ઉત્કૃષ્ટ, ઉપયોગવાળું અને કેવળજ્ઞાનની ઉત્પત્તિ થાય ત્યાં સુધી સ્થિર રહેવાવાળું જ્ઞાન-અવધિજ્ઞાન અને દર્શન-અવધિદર્શન હવે તેથી શ્રમણ ભગવાન પોતેજ તે ઉત્કૃષ્ટ અને ઉપયોગવાળા અવધિજ્ઞાન તથા અવધિદર્શનવડે પોતાનો દીક્ષાકાળ બરાબર જાણતા હતા દીક્ષાકાળ નજીકમા આવેલો જાણી તેઓ હિરણ્ય, સુવર્ણ, ચાર પ્રકારનાં ધન, રાજ્ય, દેશ, હાથી, घोडा, રથ અને પાળાં રૂપી ચતુરંગ સેના, વાહનો, ખજાનાઓ, ધાન્યના કોઠારો, નગર, અત પુર, દેશવાસી લોકો, વિપુલ ધન-ગાય વિગેરે પશુઓ, કનક, રત્નો, ચન્દ્રકતાદિ મણિઓ, મોતીઓ, દક્ષિણાવર્ત થ ખો, ખીતાબો, પદવીઓ, પરવાળા, માણેકો, વિગેરે વિઘ્નમાન પ્રધાન દુબ્ધનો ત્યાગ કરી, સર્વથી વિરક્ત થઈ, સુવર્ણ વિગેરેને અસ્થિર માનીને તે સઘળું યાચકો પ્રત્યે ભાગે પડતું વહેંચી આપીને, અથવા અમુકને આ આપવું, અમુકને તે આપવું એમ વિચાર કરીને, પોતાના ગોત્રીયોને ભાગે પડતું વહેંચીને દીક્ષા લેવા નીકળ્યા

## વાર્ષિક દાન

પ્રભુએ વાર્ષિકદાન આપ્યું એમ ઉપર સંક્ષિપ્તમાં સૂચવ્યું છે. પ્રભુને દીક્ષા લેવામાં એક વર્ષ જાત્રી હતું ત્યારથી જ તેમણે વાર્ષિક દાન આપવાનું શરૂ કર્યું તેઓ હુમેશા સૂર્યોદયથી આગલી પ્રાતાઃપૂજના લોજન પહેલાં એક કરોડ ને આઠ લાખ સો નેયાનુ દાન આપવા લાગ્યા નગરના દરેક રસ્તે અને શેરીએ શેરીએ ઠરેરો પીટાવ્યો કે “જેને જે કંઈ જોઈએ તે લઈ લેય.” જેને જેની જરૂર હોય તેને તે પ્રભુ પામેથી મળવા માડ્યું અને તેમાં ઈન્દ્રની આજ્ઞાથી દેવોએ પણ સહાય કરી. એવી રીતે એક વર્ષમાં પ્રભુએ ત્રણ અબજ, અઠ્યાશી કરોડ અને એંશી લાખ સો નેયા દાનમાં ખર્ચી દીધા ! આ વાર્ષિકદાનના સળધમાં કવિ કહે છે કે દાનની એવી તો વૃષ્ટિ થઈ કે દરિદ્રીઓનાં દારિદ્ર્ય અને માગણીની દીનતા ડીપી દાવાનગ છેક શાત થઈ ગયા. કેટલાક પુરૂષોને નવાં આભૂષણો, વસ્ત્રો અને અશ્વો સાથે ઘર તરફ આવતા જોઈ તેમની સ્ત્રીઓ તેમને ઓળખી પણ ન ગડી પછી ત્યારે પુરૂષોએ મોગન જાધા ત્યારેજ સ્ત્રીઓની ખાત્રી થઈ કે આ ખીજા કોઈ નહીં પણ તેમના પોતાનાજ ધણી છે !

## શ્રી નંદિવર્ધનની અનુમતિ અને દીક્ષા મહોત્સવ

વાર્ષિક દાનની ક્રિયા સમાપ્ત થતાં, પ્રભુએ પોતાના વડિલ બધુ નંદિવર્ધનને પૃછ્યું કે:-“હે રાજનું! તમે કહેલી મુદત હવે પૂરી થાય છે, તેથી હવે હું દીક્ષા સ્વીકારું છું.” આ વાત સાંભળી નંદિવર્ધન રાજાએ પણ દીક્ષા લેવા માટે પોતાની અનુમતિ આપી. તેમણે દીક્ષા મહોત્સવ કરવા માટે આખા ક્ષત્રિયકુટુંબ નગરને સ્વલ્લ-પતાકા તથા તોરણોથી શણગાર્યું, રસ્તા અને બનારો સ્વચ્છ બનાવી, રંગથી સુશોભિત કરી, ઉત્સવ જોવા આવનારા પ્રેક્ષકો માટે માંચડા ગોઠવ્યા. યોગ્ય સ્થળે પંચવણી પુષ્પોની માળાઓ

લટકાવી દીધી ! અને એ રીતે નગરને દેવલોક જેવું બનાવી દીધું ત્યાર પછી નદીવર્ધન રાજાએ અને શકાદિ દેવોએ સુવર્ણના, રૂપાના, રત્નના, સુવર્ણ અને રૂપાના, સુવર્ણ અને રત્નના, રત્ન અને રૂપાના, સુવર્ણ રત્ન અને રૂપાના તથા માટીના, એવી રીતે આઠ ભાતના કળશ, પ્રત્યેક ભાતના એક હજાર અને આઠ આઠ સપ્તાના તૈયાર કરાવ્યા તેમજ ખીજી પણ બેઠતી સામગ્રી તૈયાર કરાવી અમ્યુતેન્દ્ર વિગેરે ચોસઠ ઈન્દ્રોએ મળી પ્રભુને અભિષેક કર્યો, તે પછી દેવોએ કરેલા કળશો દિવ્ય પ્રભાવથી નદિવર્ધન રાજાએ કરાવેલા કળશોની અદર અતર્હિત થઈ ગયા અને તેથી નદિવર્ધન રાજાના કળશોમા અપૂર્વ સૌદર્ય ખીલી નીકળ્યું નદિવર્ધન રાજાએ પ્રભુને પૂર્વદિશા રૂ મુખ બેમાડી, દેવોએ આજીણા ક્ષીર સમુદ્રના જળથી, સર્વ તીર્થોની માટીથી, અને સકલ ઔષધીઓથી તેમનો અભિષેક કર્યો તે વખતે ઈન્દ્રો હાથમા ઝારી તથા દર્પણ વિગેરે લઈ “ જય ! જય ! ” ના ઉચ્ચાર કરતા આગળ ઉભા ન્હા પ્રભુને એ રીતે સ્નાન કરાવી, ગંધકાપાથી વસ્ત્રવડે શરીરને લૂછી નાખી આજે શરીરે દિવ્ય અદનતુ વિલેપન કર્યું એ વખતે પ્રભુનો કંઠ લાગ, ઠ પવૃક્ષના પુષ્પે થી રચાયેલી માળાવડે દીપવા લાગ્યો, તેમના આખા શરીર ઉપર સુવર્ણજડિત છેડ વાળુ, સ્વચ્છ, ઉત્કલ્પણ અને લક્ષ્મી વાળુ શ્વેત વસ્ત્ર ચોભવા લાગ્યું, વક્ષ મથળ ઉપર ક્રીમતી હાર ઝુલવા લાગ્યો, ખાલુજી ॥ અને કડાઓથી તેમની ભુજાઓ અલકૃત બની અને કુડળના પ્રકાશથી તેમના મુખમંડળમા અવનવી દીપ્તિ ચમકવા લાગી એવી રીતે આભૂષણો અને વસ્ત્રોથી અલકૃત થઈ પ્રભુ પાલખીમા વિરાજ્યા



## પ્રભુની દીક્ષા-પાલખી

આ પાલખી પચાસ ધનુષ્ય લાંબી, પચ્ચીસ ધનુષ્ય પહોળી, છત્રીસ ધનુષ્ય ઉંચી, સુવર્ણમય સેંકડો સ્તંભોથી શોભી રહેલી અને મણિઓ તથા સુવર્ણથી જડિત હોવાથી વિચિત્ર લાગતી હતી. નદીમા જેમ ખીજી નદી ભળી જાય તેમ નંદિવર્ધન રાજાએ તૈયાર કરાવેલી પાલખીમાં દેવનિર્મિત પાલખી પણ દેવશક્તિથી ભળી ગઈ હતી. આવા પ્રકારની ચંદ્રપ્રભા નામની પાલખીમાં ખેસી પ્રભુ દીક્ષા લેવા માટે નીસર્યા.

તે ડાળે અને તે સમયે હેમંત ઋતુનો પહેલો મહિનો-માગશર માસ, પહેલું પખવાડીયુ-કૃષ્ણપક્ષ અને દશમની તિથિ હતી. તે સુત્રત નામના દિવસે પૂર્વ દિશા તરફ છાયા જતાં, ન્યૂન નહીં તેમ અધિક નહીં એ પ્રકારે બરાબર પ્રમાણપ્રાપ્ત પોરસી થતા, ચંદ્રપ્રભા નામની પાલખીમાં રતનજડિત સુવર્ણના સિંહાસન ઉપર પ્રભુ પૂર્વદિશા સન્મુખ બેઠા. તે વેળા તેમણે છઠ્ઠો તપ કર્યો હતો અને વિશુદ્ધ લેશ્યાઓ વર્તતી હતી. પાલખીમાં પ્રભુ ના જમણે પડખે કુલની મહત્તરા શ્રી હંસલક્ષણ ઉત્તમ સાડી લઈને ભદ્રાસન ઉપર બેઠી હતી. ડાળે પડખે પ્રભુની ધાવ માતા દીક્ષાના ઉપકરણ લઈને બેઠી હતી. પાછળના ભાગમાં હિંતમ શૃંગારવાળી, સ્વરૂપવતી એક તરુણ નારી, હાથમાં સ્ફેદ છત્ર ધરીને બેઠી હતી. ઇશાન ખુણામાં એક શ્રી સંપૂર્ણ ભરેલો કળશ હાથમાં લઈને બેઠી હતી અને અગ્નિખુણામાં એક શ્રી હાથમાં મણિમય પંખો લઈને ભદ્રાસન ઉપર બેઠી હતી. આવી રીતે સર્વ પ્રકારની તૈયારી થઈ રહ્યા પછી નંદિવર્ધનની આજ્ઞાથી તેના સેવકોએ પાલખી ઉપાડી. પછી શકેન્દ્રે તે પાલખીની દક્ષિણ તરફની ઉપરની બાહાને, ઇશાનેન્દ્રે ઉત્તર તરફની ઉપરની બાહાને, ચમરેન્દ્રે દક્ષિણ તરફની નીચેની

બાહાને અને બલીન્દ્રે ઉત્તર તરફની નીચેની બાહાને ઉપાડી  
વળી કુડયો અને બીજા આબૂપહોથી ચોસતા, બાકી રહેલા  
જવનપતિ, બ્યતર, જ્યોતિષ્ઠ અને વૈમાનિક ઇન્દ્રો પચવર્ષી  
પુષ્પોની વૃદ્ધિ કરતા અને હુદુબી વગાડતા પોતપોતાની યોગ્યતા  
પ્રમાણે પાલખી ઉપાડવા લાગ્યા ત્યાર પછી શકેન્દ્ર અને ઇશા  
નેન્દ્ર, પાલખીની બાહા છોડી ભગવતને આમર વાંઝવા લાગ્યા.  
આવી રીતે પ્રભુ પાલખીમાં બેસીને આત્મા, ત્યારે શરદ્ગતુર્મા  
વિકસિત થયેલા કમલોપરે પદ્મપરોવર ચોલે, પ્રકુલિત થયેલ  
અક્ષસીનુ, કલ્પેરનુ, ચપાનુ અને તિલકનુ વનચે ભે, તેમ હોને  
હીધે સમય આકાશ મનોહર રીતે ચોભી ગયું એ તરફ વાગી  
રહેલા નગારા, નોત્રત, ભલા, વીણા, મૃદંગ અને હુદુબી વિગેરે  
અનેક પ્રકારના વાજિત્રોનો નાદ આકાશગન અને ભૂતગ ઉપર  
પથરાઈ રહ્યો

### નગરની નારીઓની ઉવટ

વાજિત્રોના કણુ પ્રિય નાદ સાંભળી નગરવાસી નારીઓ પોત  
પોતાના કાર્ય છોડી ઉતાવળથી દોડતી દોડતી આવી, પ્રભુને  
નોરખવા માટે ઉભી ગઈ કાંઈએ કણુ છે કે —

તિલિવિ ધીમા મરુદા કલિ કલ્પર સિદ્ધર,

પુણ અતિર્દિ વરુદા, દૂષ મમાદ ત્વ

અર્થાત—સીઓને કલેશ—કલુઓ, કાચગ અને સિદ્ધર  
એ ત્રણ સીજ પ્રિય હોય છે, પણ રૂપ, જગાઈ તથા વાજિત્ર તો  
અતિશય વહાલા લાગે છે

તેથી નગરની નારીઓ, વાજિત્રોના નાદ સંભળતા જ દાવ-  
રી બાવરી બની, પોતાના કામ અપુરૂ મૂળેને એવી તો વિચિત્ર  
રીતે ચાત્રી નીકળી કે કોઈને પણ તે ભેળેને હમ્મણ આપ્યા વિના

ન રહે. કોઈ એક સ્ત્રી આંખમાં કાળજી આંજતી હતી તે ઉતાવળમાં ગાલ ઉપર લગાવી દીધું અને ગાલ ઉપર કસ્તુરી લગાવવાની હતી તે આંખમાં આંજી દીધી ! પગમાં પહેરવાનું ઝાંઝર ઉતાવળને લીધે ગળામાં પહેરી દીધું અને કંઠમાં પહેરવાનો રમણીય કંઠો પગમાં પહેરી દીધો ! વળી કોઈ સ્ત્રીએ ડાકમાં પહેરવાનો હાર ઉતાવળથી કમ્મરમાં પહેરી લીધો અને કમ્મરમાં પહેરવાનો, રણુઝણાટ કરતી ધુધરીવાળો કંદોરો ડાકમાં લગાવી દીધો ! કોઈ સ્ત્રીએ ઉત્સવ જોવાની ઉત્સુકતાથી, શરીરે વિલેપન કરવા માટે ઘસીને તૈયાર કરેલ ગોશીર્ષચંદનવડે પગ રંગી નાખ્યા અને પગ રંગવાને તૈયાર કરેલ અલતાનો રસ આંખે શરીરે લગાવી દીધો ! અરધું સ્નાન કરેલી, ભોળાએલા શરીરમાંથી ટપકી રહેલા જળવાળી અને વીખરાયેલા વાળવાળી, ઉતાવળથી દોડી આવતી કોઈ સ્ત્રીને જોઈ લોકો પ્રથમ તો ભય પામ્યા, પણ પાછળથી ન્યારે ઓળખાણ પડી ત્યારે સૌ હસી પડ્યા. કોઈક ભોળી સ્ત્રી તો ઉતાવળથી દોડતા વસ્ત્ર ઢીલાં થઈ ખસી જવાથી હાથમાં કેવળ નાડીને જ પકડી ઉભી રહી, પણ સર્વ લોકો શ્રી જીનેશ્વરનાં દર્શન અર્થે તન્મય બનેલા હોવાથી કોઈની નજર તેની પર ન પડી અને તેથી તેને ગરમાવાનું પણ કારણ ન રહ્યું. કોઈ એક તરૂણ સ્ત્રી તો પોતાના રડતા બાળકને ગોદમાં લેવાને બદલે ભુલથી ખીલાડાને હાથમાં લઈ, કેડમાં બેસારી દોડતી આવીને ઉભી રહી ! આ દેખાવ જોનારને હાસ્ય ચકુર્યા વિના કેમ રહે ? શ્રી વીરપ્રભુનું મુખ જોવાને અતિશય લોહુપ બનેલી અને આનંદથી પ્રકુલિત ગાલવાળી કેટલીક સ્ત્રીઓને તો પોતાનાં સુવર્ણનાં આભૂષણો સરી પડી ગયાં તેનું પણ ભાન ન રહ્યું ! કોઈ સ્ત્રી પ્રભુને દેખી બોલવા લાગી કે “ ધન્ય છે આ રૂપને, ધન્ય છે આ તેજને અને ધન્ય છે આ મહાન પરાક્રમને ! શરી-

રને વિષે પણ કેટલું બધું અદ્ભુત સૌભાગ્ય થોભે છે ! વિધાતાના હાથની આવી અસાધારણ કારીગરી જોઈ, હું તો તેના હું ખડા હીધા વિના નથી રહી શકતી ! ' કેટલીએ ચચળનેત્ર વાળો સ્ત્રીઓએ, પોતાના હસ્તકમળમાથી પવિત્ર મોતીઓ ઉઠાડી પ્રભુને વધાવ્યા કેટલીક સ્ત્રીઓ મધુર સ્વરથી રમણીય ધ્વજમગળ ગાવા લાગી અને કેટલીક સ્ત્રીઓ તો આનંદના આતશયથી નાચવા લાગી !

### સવારીનો ક્રમ

એવી રીતે નગરવાસી પુરૂષો અને સ્ત્રીઓ, જેમના વૈભવને ઉત્કર્ષ જોવા ટોળે મળ્યા છે, તે ભગવતની આગળ પ્રથમ સ્વસ્તિક, શ્રીવત્સ, ન ધાવર્ત, વર્ધમાનક, ભદ્રાચન, કમળ, મલ્લ, યુગલ અને હર્ષણ જે પ્રમાણે રત્નમય આઠ મગળ ક્રમસર ચાલવા લાગ્યા તે પછી પૂર્ણ કમળ, જાત્રી, ચામર, મોટી ધ્વજ, વૈદુર્યરત્નમંડિત આઠ પર રહેલું સફેદ છત્ર અને મણિ-મુવર્ણ મય સિંહાસન આ યુ પછી સ્વાર વગરના એકસો આઠ ઉત્તમ અશ્વ અને એકસો આઠ ઉત્તમ હાથી ચાલવા લાગ્યા ત્યારબાદ ફરકતી પતાકાઓથી મનોહર લાગતા, ઘટાઓ અને વાજિત્રીના નાથી રમણીય બનેલા અને અનેક પ્રકારના ચત્ર તથા બખતર થી ભરેલા એકસોને આઠ અથવા ચાલવા લાગ્યા તેમની પછી બખતર પહેરેલા અને સર્વાંગસુદર એકતો ને આઠ વીર પુરૂષો ચાલ્યા તે પછી ક્રમસર ઘોડા, હાથી, અશ્વ અને પાળાતુ સૈન્ય ચાલવા લાગ્યું ત્યારબાદ દબાર પતાકાવડે શોભી રહેલો અને દબાર ચોળન ઉપર એવો મહેન્દ્રધ્વજ ચાલ્યો તેની પછી હાથમા ખડ્ગ ધરનારા, બાણવાળા અને બાજેઠ ધરનારા ક્રમસર ચાલવા લાગ્યા ત્યાર પછી હાસ્ય કાવનારા, નાચ કરનારા અને જય, જય શબ્દો ઉચ્ચાર કરનાર ભાટ-ચારણ ચાલવા લાગ્યા

ત્યારબાદ ઉચ્ચકુળના, લોચકુળના અને રાજન્યકુળના ક્ષત્રિયો, કોટવાળો, મડંબના અધિકારીઓ, કૌટુંબિકો, શેડીયાઓ, સાર્થ વાહો, દેવો તથા દેવીઓ પ્રભુની આગળ, પાછળ અને પડખે ચાલવા લાગ્યાં.

વળી પ્રભુની પાછળ ચાલતા સ્વર્ગલોક મનુષ્યલોક અને પાતાલલોક નિવાસી દેવો, મનુષ્યો અને અસુરોના સમુદાયો, આગળ ચાલતા શંખ વગાડનારા, ચક્ર હથિયારને ધારણ કરનારા, હુળના આકાર જેવું સુવર્ણમય આભૂષણ ગળામાં ધારણ કરનારા સદૃ વિશેષો અથવા ખેડુતો, સુખમાંથી માંગલિક શબ્દો ઉચ્ચારનારા પ્રિયવાદકો, શૃંગાર પહેરી મનોહર બનેલા નાના કુમારોને ખસા ઉપર બેસાડી ચાલનારા પુરૂષો, ભિરૂદાવળી બોલનારા ભાટ ચારણો અને ઘાંટ વગાડનારા, રાઓળીયા નામે ઓળખાતા માણસો, પોતાની ઈષ્ટાદિ વિશેષણોવાળી વાણી વડે અભિનંદન આપતા-સ્તુતિ કરતા કહેવા લાગ્યા કે:-

### પ્રભુને મળતા અગણિત અભિનંદનો

“હે સમૃદ્ધિમાન, તમારો જય થાઓ, હે કલ્યાણકારક, તમે જય પામે, તમારૂં કલ્યાણ થાઓ ! છતી ન શકાય એવી ઇન્દ્રિયોને અતિચારરહિત જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રવડે વશ કરો ! હે પ્રભુ, તમારા વિદ્ને દૂર થાઓ અને તમે સિદ્ધિની મધ્યમાં વિરાજો ! ( અર્થાત્ શ્રમણધર્મને વશ કરવાના પ્રકર્ષમાં આપને કોઈ જાતનો અંતરાય ન નડો ! ) બાહ્ય અને આભ્યંતર તપવડે રાગ અને દ્વેષરૂપી મલ્લોનો વિનાશ કરો, ધીરપણામાં અતિશય ક્રમ્ભર કસ્ટી ઉત્તમ શુકલધ્યાનવડે આઠ કર્મોરૂપી શત્રુનું મર્દન કરો. હે વીર ! તમે અપ્રમાદી થયા થકા ત્રણ લોકરૂપી રંગમંડપની મધ્યમાં મલ્લયુદ્ધ કરવાના અખાડામાં આરાધનારૂપી પતાકા

ગ્રહણ કરો, અર્થાત્ કર્મરૂપી શત્રુઓને છતી વિજય પ્રાપ્ત કરો. આવરણ રહિત અને અનુપમ પ્રધાન કેવળજ્ઞાન મેળવો, રૂપભેદવાદિ છનેશ્વરોએ પ્રરૂપેવા જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રરૂપ સરળ માર્ગવડે પરીવહોની સેનાને હણી પરમપદરૂપી મોક્ષસ્થાન પ્રાપ્ત કરો, હે ક્ષત્રિયોને વિષે ઉત્તમ વૃષભ સમાન ! તમે જય પામો ! ઘણા દિવસો સુધી, ઘણા પખવાડીયા સુધી, ઘણા મહિના સુધી, બખે માસ પ્રમાણ હેમતાદિ ઘણી રૂતુઓ સુધી છ છ માસ પ્રમાણ દક્ષિણાયન અને ઉત્તરાયણ લક્ષણવાળા ઘણા અનુભવો સુધી તથા ઘણા વરસ સુધી પરીવહો અને ઉપમર્ગોથી નિર્ભય રહીને, વિજયી, સિંહ વિગેરેના ભય અને ભયોને ક્ષમા પૂર્વક સહન કરીને તમે વિજય પ્રવર્તાવો ! સ્વયમરૂપ ધર્મમા તમેને નિર્વિનતા પ્રાપ્ત થાઓ !” એ પ્રમાણે કહીને કુલના વડિલ વિગેરે સ્વજનો જય જય શબ્દ બોલવા લાગ્યા ! ત્યારપછી શ્રમણ ભગવાન મહાવીર ક્ષત્રિયકુટુમ્બ નગરની મધ્યમા યર્ધને જ્ઞાતબંધન નામના ઉદાનમાં, અયોધ્યક તથા આબ્યા

### લોકોના ભક્તિ-શ્રદ્ધાભર્યા મનોભાવ

માર્ગમાં, મહોત્સવ જેવા માટે હારણ ધ ગોઠવાએલા માણસોએ હજારો નેત્રપકિતથી વારવાર પ્રભુને નીરખ્યા, હજારો વચનોની પકિતઓથી તેમની વારવાર સ્તુતિ કરી, હજારો હૃદયપકિતઓએ “તમે જય પામો ! તમે દીર્ઘાયુષી થાઓ અને તમે આનંદ પામો !” ઇત્યાદિ શુભ ભાવનાઓ પ્રેરી “અમે આ પ્રભુના આજ્ઞાકારી સેવક યર્ધએ તો કેવું સાડ ?” એવા હજારો મનોરથ કર્યા તેમની કાતિ, રૂપ અને શુભો ભોધ અનેકોએ તેમનું સ્વામિત્વ ઈચ્છ્યું હજારો આગળીઓની પકિત પ્રભુ તરફ વારવાર વળવા લાગી હજારો સ્ત્રી-પુરુષોના હજારો નમસ્કારો પ્રભુએ પોતાના જમણા હાથથી ગ્રહણ કર્યા એ રીતે એક

પછી એક એમ હુબરો ઘરોની પકિતઓ ઓગંગીને પ્રભુનો વર-  
 ઘોડો આગળ ચાલવા લાગ્યો. વીણા, કરતાળ અને ખીલતં વાણું  
 ત્રોમાંથી ઉઠતા મધુર અને મનોહર શબ્દથી આકાશ ગુંગવા લાગ્યું.  
 લોહોએ કરેલી જય જય શબ્દની ઉદ્ઘોષણ તથા તે વડે મિશ્રિત થયે-  
 લા અતિ કોમળ શબ્દવડે પ્રભુ વારંવાર સાવધાન થયા વગી છત્રાદિ  
 ગજચિન્હરૂપ સર્વ પ્રકારની ઋદ્ધિ, આબૂપણાદિની સર્વ પ્રકારની  
 કાંતિ, હાથી ઘોડા વિગેરેનું પુષ્ટળ સૈન્ય, ઉંટ ખચ્ચ પાલખી  
 વિગેરે સર્વ પ્રકારના વાહનો, શહેરીઓ વિગેરે સર્વ લોહોનો સમુ-  
 દાય, ઉચિત કરવારૂપ સર્વ પ્રકારનો આદર, સર્વ સપત્તિ, સમસ્ત  
 શોભા, આનંદમય ઉત્સુકતા, સમય સંગ-સંગંધીઓનો મેળાપ,  
 નગરમાં નિવાસ કરનારી ક્ષત્રીય-વૈશ્યાદિ અઢારે વર્ણની પ્રભા,  
 સમગ્ર નાટકો, સમગ્ર તાળી વગાડી નાચ કરનારા તથા કથા કહે-  
 નારાઓ, સકળ અંતઃપુર, સર્વ જાતના પુષ્પો, વસ્ત્રો, મુગંધી  
 પદાર્થો, માળાઓ અને અલંકારોની શોભાવડે દેદિપ્યમાન  
 લાગતા ભગવાન મહાવીર દીક્ષા લેવા માટે જ્ઞાતજાંડ વન તરફ  
 આગળ વધવા લાગ્યા. સર્વ પ્રકારના વાણ ત્રોના શબ્દો  
 અને તેની સાથે સંગત થતા પડઘાઓ દિશાના અંત સુધી ગઈ  
 રહ્યા મહાધૃતિ એટલે આબૂપણાદિની મહાકૃતિ અથવા ઉચિત  
 એવી વસ્તુઓની મોટી રચના, મહાન્ સૈન્ય, ઉંટ પાલખી જેવા  
 અનેક વાહનો, શહેરીઓ અને પરિવારાદિ સર્વ લોહોનો મોટો  
 સમુદાય, ઉત્તમ વાણત્રોના શબ્દો તથા પ્રતિશબ્દો, નેમજ શંખ,  
 નગારું, પટહ, નોળત, ખંજરી, રણશીંગુ, હુડુકક અને હુંડી  
 નામક દેવવાદ્ય વિગેરે પ્રકારની અનુપમ ઋદ્ધિથી વિંટગાઈ વળેલા  
 ભગવંતની પાછળ હાથી ઉપર બેઠેલા, મનોહર છત્રવડે શોભતા,  
 ચામરોવડે વીંજાતા અને ચતુરંગી સેનાથી પરિવરેલા નદિ-  
 વર્ધન રાજા પણ ધીમે ધીમે આગળ ગતિ કરી રહ્યા હતા. એ

રીતે સમગ્ર દબદબાવાળો જનસમુદાય, શ્રમણ ભગવાન મહાવીર ની સાથે ક્ષત્રિ-કુલપુર નગરની મધ્યમાં થઈને પસાર થનો. જ્ઞાત ખડવન નામના વાનમાં જ્યાં અચોક નામનું ઉત્તમ વૃક્ષ હતું ત્યાં આવી પહોંચ્યો.

### અનગારપણાનો અગીકાર

અચોકવૃક્ષની નીચે આવી, પાવખી નીચે ઉતરાવી, પ્રભુ પોતે નીચે ઉતર્યા અને પોતાની મેજેજ આબૂપણો તથા માંગા વિગેરે ઉતારવા લાગ્યા. આગળની વીટી, હાથના વીરવલય, જુજપરના બાલુખંધ, ઠંઠનો હાર, મનના કુલગ અને મસ્તક પરનો મુકુટ ઉતાર્યો. એ સઘળા આબૂપણો, કુળની મહત્તરા સ્ત્રીએ હસલક્ષણ સાડીમાં લપ્પી લીધા અને કહ્યું કે -“ હે પુત્ર ! તમે ઇક્ષ્વાકુ નામના ઉત્તમ કુળમાં જન્મ્યા છે. તમારૂં કાશ્યપ નામનું ઉચ્ચ ગોત્ર છે. જ્ઞાતકુળરૂપી આખશમાં પૂર્ણિમાના નિર્ભળ ચંદ્ર સમાન સિદ્ધાર્થ નામના ઉત્તમ ક્ષત્રીયના અને ઉત્તમ જાતિની ત્રિશલા ક્ષત્રીયાણીના તમે પુત્ર છો, દેવેન્દ્રો અને નરેન્દ્રોએ પણ તમારી સ્તુતિ કરી છે, માટે હે પુત્ર ! આ શ્રવણના માર્ગમાં તમે જરાજર સાવધાન થઈ ચાલજો, મહાદેવોએ આચરેલા માર્ગનું અવલંબન લેજો, તરવારની ધાર સમાન મહા મતનું પાલન કરજો, શ્રમણધર્મમાં પ્રમાદ ન કરતા ” વિગેરે ભાવાર્થના વચનો કહી, પ્રભુને વદન તથા નમસ્કાર કરી તે સ્ત્રી એક બાલુ ખસી ગઈ.

સર્વ અલકારોનો ત્યાગ કર્યા પછી, શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે પોતાની મેજેજ એક મુદિવડે દાગી-મૂછનો અને ચાર મુદિવડે મસ્તકના ઠેચનો એવો રીતે પચમુદિ લેવા કર્યો. એ વેળા નિર્જળ છૂનો તપ તો હતોજ ઉત્તરાશ ગુની નક્ષત્ર



આવતા ભમરા પ્રભુને ડબ દેવા લાગ્યા. કેટલાક અજ્ઞાન જીવાનીયા પ્રભુ પાસે કોઈએક ભારે સુગંધમય પદાર્થ છે એમ માની તેચાચવા લાગ્યા. એ બધું છતાં પ્રભુ તો શાંત-સ્થિર અને મૌનજ રહ્યા. તેમને મૌન જોઈ કોપેલા જીવાનીયા તેમને ઉપસર્ગો કરવા લાગ્યા. પ્રભુનું શરીર મૂળ તો અદ્ભૂત સૌંદર્યવાળું હતુંજ, તેમા સુગંધ મળવાથી કેટલીય સ્ત્રીઓ ભોગપ્રાર્થનાદિ અનુકૂળ ઉપસર્ગો કરવા લાગી. પ્રભુએ મેઝની જેમ અડગ-અગ્રણ રહી, સમભાવે એ વેદનાઓ સહી લીધી. એ રીતે વિહાર કરતા પ્રભુ બે ઘડી દિવસ બાકી રહ્યા ત્યારે કુમાર નામના ગામમાં પહોંચ્યા અને ત્યાં કાઉસગગધ્યાને રહ્યા.

### ગોવાળની દુર્બુદ્ધિ અને ઇન્દ્રની યાચના

પ્રભુ કાઉસગગધ્યાનમાં હતા તે વારે કોઈ એક ગોવાળીઓ, આખો દિવસ બળદીયા પાસે હળ ખેંચાવી, સધ્યાકાળે પ્રભુ પાસે મૂકી, ગાયો દહોવા માટે પોતાને ઘેર ગયો. પેલા બળદીયા ચરતા ચરતા દૂર જ ગલમાં ચાલ્યા ગયા. ગોવાળ ગાયો દોહી-પરવારીને પાછો આવ્યો ત્યારે બળદીયા ન દેખાયા. પ્રભુને પૂછવા લાગ્યો કે,—“હે આર્ય ! મારા બળદ ક્યાં છે ?” પરંતુ પ્રતિ-ભાધારી પ્રભુ શી રીતે જવાબ આપે ? ગોવાળે વિચાર્યું કે બળદના સળધમા એને બળર નહિં હોય તેથી જ તે કંઈ ખોલતો નથી. એટલે પોતે બળદની શોધ કરવા જ ગલમા નીકળી પડ્યો. આખી રાત ભટક્યો પણ પત્તો ન લાગ્યો. સવારે પ્રભુની પાસે આવી, તેણે જોયું તો બળદીયા ત્યાંના ત્યાજ સ્વસ્થ ચિત્તે વાગોળતા બેઠા હતા. બે કે બળદ પોતાની મેળેજ ફરતા ફરતા ત્યાં આવી ચડેલા, પણ પેલા ભટકી ભટકીને થાકી ગયેલા ગોવાળને થયું કે—“આને બળર હતી, છતાં એણે મને વાત ન કરી અને મને નકામો આખી રાત ભટકાવ્યો !” તેના અંગે અંગમા ક્રોધ

વ્યાખ્યો અને બગદની રાશ લઈ પ્રભુને મારવા દોડ્યો । એ સમયે  
 શકેન્દ્રને વિચાર થયો કે—“ પ્રભુ પ્રથમ દિવસે શુ કરે છે તે જરા  
 જોઉં તો ખરો । ” તેણે અવધિજ્ઞાનથી જોયું તો પ્રભુને માર  
 મારવા તૈયાર થયેલો ગોવાળીઓ તેની નજરે ચડ્યો ઈન્દ્રે  
 ગોવાળને તજ કાઢે ત્યાજ થભાવી દીધો અને ત્યા આવી તેને  
 શિક્ષા કરી પછી પ્રભુને વદન કરી વિનંતિ કરી કે—“ ભગવન્ !  
 આપને બાર વરસ સુધીમા ઘણા ઘણા ઉપસર્ગ થવાના છે માટે  
 જો આપ આજ્ઞા કરો તો હું તેટલો વળત આપની સેવામા  
 હાજર રહું ” પ્રભુએ કાઉસગ પારી શાત વાણીમા જવાબ  
 આપ્યો કે—“ હે દેવે દ્ર ! જંબુ કદાપિ થયું નથી, થતું નથી  
 અને થાય પણ નહીં કે કોઈ પણ દેવેન્દ્ર કે અસુરે દ્રની સહાયથી  
 તીર્થ કરો કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે, અને સિદ્ધિપદને પામે તીર્થ કરો  
 કદાપિ પરસહાયની અપેક્ષા ન રાજે તેઓ તો પોતાનાજ બળ,  
 વીર્ય અને પુત્રપાથ ઉપર આધાર રાજે, પોતાનાજ પરાક્રમથી  
 કેવળનાન મેળવે અને પોતાના બગથી જ મોમે જાય ” પ્રભુના  
 વચનો સાંભળી ઈન્દ્રે પ્રભુની સેવામા સાથે રહેવાનો વિચાર માઠી  
 વાળ્યો પરંતુ પ્રભુને જો કયાઈ મરણાન ઉપસર્ગ થવાનો પ્રમગ  
 આવે તો તે અકાવવા માટે, બાળ તપસ્યાથી વ્યતન જાતિમાં  
 ઉત્પન્ન થયેલ, પ્રભુના મારીના પુત્ર સિદ્ધાર્થ વ્યતરને પ્રભુની  
 પાસે ગળતો ગયો ત્યાથી વિદાર કરી પ્રભુ ગોલાક સત્તિરેશમા  
 ગયા ત્યામ્નપાત્ર ધમ પ્રત્યક્ષવાની ઈચ્છાથી—એટલે કે નેમની પછીના  
 સાધુઓ પાત્રમા આહાર કરે એવા ઉદ્દેશથી, તેમણે બહુલ નામના  
 પ્રાણજનને ઘેર પડેલું પાત્રલું તે જ્વસ્થના પાત્રમા પરમાત્મથી કર્યું  
 તે વખતે આમશમા દેવોએ હુહુમિના નાદ કર્યા, વસ, સુગંધી  
 જાગ અને પુષ્પોનો વર્ષા થઈ, તેમજ માડાબાર કરોડ ને નેરા  
 વર્ષા ! દેવોએ ‘જહોદાન ! જહોદાન !’ એ પ્રમારની ઉચોપણા  
 કરી એ રીતે પાત્ર દિગ્યો પ્રકટ થયા

## પાંચ અભિગ્રહોનું નિમિત્ત

ત્યાંથી વિહાર કરતા, પ્રભુ મોરાક નામના સન્નિવેશમાં દ્વિધ્વજાંત જાતના તાપસોના આશ્રમમાં આવ્યા. આ આશ્રમનો કુલપતિ સિદ્ધાર્થ રાજાનો મિત્ર થતો હતો. તે મળવા માટે પ્રભુ પાસે આવ્યો. પ્રભુએ પણ પૂર્વના અભ્યાસવશ તેને મળવા હાથ પસાર્યા. કુલપતિની પ્રાર્થનાથી ત્યાં એક રાત્રિ રહ્યા. સવારમાં વિહાર કરવા તૈયાર થયા એટલે કુલપતિએ કહ્યું કે:—“આપ આ એકાંત સ્થાનમાં વર્ષાકાળ નિર્ગમન કરો તો ઠીક.” જો કે પ્રભુ તો વીતરાગ હતા, પણ કુલપતિના આગ્રહથી ત્યાં ચોમાસું રહેવાનું કબુલ્યું અને ત્યાંથી વિહાર કરી ગયા. લિપ્ત લિપ્ત સ્થળે વિહાર કરી, તેઓ પાછા વર્ષાઋતુ ગાળવા માટે તંજ આશ્રમે આવ્યા. કુલપતિએ ઘાસની એક ઝુંપડી કાઢી આપી. ત્યાં જ ગલમાં ખીણ જગ્યાએ ઘાસ ન હોવાથી ભૂખી ગાયો, તાપસોની ઝુંપડીઓનું ઘાસ ખાવા દોડી આવતી, પણ તાપસો લાકડી મારી ગાયોને હાંકી કાઢતા. તાપસોએ હાંકી કાઢેલી ગાયો, પ્રભુવાળી ઝુંપડીનું ઘાસ નિઃશંકપણે ખાવા લાગી. પ્રતિમાસ્થ પ્રભુએ ઘાસ ખાઈ જતી ગાયોને ન હાંકી ત્યારે તે ઝુંપડીના સ્વામી—એક તાપસે કુલપતિ આગળ જઈ તે વિષે ફરિયાદ કરી. કુલપતિએ આવીને કહ્યું કે:—“હે વર્ધમાન! પખીઓ પણ, પોતપોતાના માળાનું રક્ષણ તો બરાબર કરે છે જ. અને તમે તો રાજપુત્ર છો, છતાં પોતાના આશ્રયસ્થાનનું પણ પુરું રક્ષણ નથી કરી શકતા, એ કેવી આશ્ચર્યની વાત ગણાય ?” સમભાવમગ્ન પ્રભુએ વિચાર્યું કે—“જો હવે હું અહિં વધારે વખત રહીશ તો આ તાપસોની અપ્રીતિનો પાર નહિં રહે, અને જો હું સકળ પ્રાણીઓનું હિત ધ્યેયતો હઉં તો મારે અહીં રહેવું યોગ્ય ન ગણાય” એ પ્રમાણે ચિંતવી તેમણે પાંચ પ્રકારના

અભિમત્ત અહણુ કયા — (૧) જ્યા અપ્રીતિ થાય તે ઘેર ન વસવું, (૨) હમેશા પ્રતિમા ધરીને રહેવું, (૩) ગૃહમથને વિનય ન કરવો, (૪) છદ્મસ્થ અવસ્થા પર્યંત પ્રાય મૌન રહેવું અને (૫) હાથમાજ આહાર કરવો તે પછી વર્ષાઋતુમાં અપાડ શુદ્ધ પૂર્ણિમાથી આરંભી પંદર દિવસ ગયા બાદ તેમણે અસ્થિક નામના ગામ તરફ વિહાર કર્યો

### દેવદાસ્ય વચ્ચની કહાણી

જે વખતે પ્રભુ વાર્ષિક દાન આપી, જગત્તુ દારિદ્ર્ય ફેગી રહ્યા હતા, તે વખતે એક દરિદ્ર સોમ બ્રાહ્મણ ધન કમાવા માટે પરદેશ ગયો હતો. પોને કમનસીબ હોવાથી પરદેશમાંથી પણ ખાલી હાથે જ પાછો ફર્યો. ગરીબાઈથી અકળાઈ ગયેલી બ્રાહ્મણ પત્ની તેને લડવા લાગી કે — અરે નિર્ભાગ્ય શિરોમણિ ! શ્રી વર્ધમાન કુમારે જ્યારે સુવર્ણનો વરમાદ વરસાવ્યો ત્યારે તમે કયા ઉધી ગયા હતા ? પરદેશમાં ભટકીને પણ હતા તેવા ને તેવા જ નિર્ધન પાછા ઘેર આ-આ ! જાઓ-અહિ થી દૂર ખસો. હું તમારૂં મ્હો જોવા પણ નથી માગતી ! હજી પણ મારૂં કંઈ મળી, જગમ ક પત્રક સમાન શ્રી વર્ધમાન પાસે જશે તો તે હયાળું અને દાનવીર તમારૂં દારિદ્ર્ય દૂર કરી વિના નહીં રહે કાવળુ કે કાલુ છે જ કે — “જેમણે પહેલા દાન આપ્યા હોય છે તેઓ ફરીથી પણ આપી શકે છે ની સૂઝાઈ ગઈ હોય તોપણ, જળના અર્ધો માણસો નદીમાં ઝોટો તો જરૂર જગ મેળવી શકે છે ” પોતાની સ્ત્રીના વચનો સાંભળી, પેટો બ્રાહ્મણ પ્રભુની પાસે આવ્યો અને કહેતા લાગ્યો કે — “હે પ્રભુ ! આપ તો જગત્ના ઉપકારી છે, આપે તો વાર્ષિક દાન આપી, જગત્તુ દારિદ્ર્ય દૂર કર્યું, પણ હું જ એક અજાણીયો કે મને તે વખતે પરદેશમાં પડી રહેવાનું સૂઝ્યું દાસ પાકે ત્યારે જ કાગડાની આય પાકે,

તેમ હું પણ ખરે અવસરે પ્રમાદમાં યેસી રહ્યો અને તેથી આ-  
પના દાનનો કંઈ જ લાભ ન મેળવી શક્યો. હે સ્વામી !  
સુવર્ણની ધારાઓથી આપ સર્વત્ર વરસ્યા તો ખરા, પણ હું  
અભાગ્યરૂપી છત્રથી એવો ઢંકાઈ ગયો હતો કે મારી ઉપર  
સુવર્ણધારના યે ટીપાં પણ ન પડ્યાં ! હે પરદુઃખભંજક ! પર-  
દેશમાં આટલું ભમવા છતાં પણ મારું નસીબ ન ક્યું, જેવો  
ગયો હતો તેવો જ પાછો ક્યો. હે કૃપાળુ ! મારા જેવો પુણ્ય-  
હીન નિરાશ્રય અને નિર્ધન, આપ જેવા જગતને વાંછિત આપ-  
નારા પુરૂષના શરણે ન આવે તો ખીજે ક્યાં જાય ? ઋદ્ધિની  
મોટી નદી વહેવડાવનાર આપને મારા જેવા ગરીબનું દારિદ્ર્ય  
કાઢવું, એમા તે શી મોટી વાત હતી ? જેણે આખા પૃથ્વીતળને  
જળથી ભરી દીધું હોય એવા મેઘને એક તુંબડું ભરવું હોય તો  
કંઈ ખાસ પ્રયાસ કરવો પડે ખરો ? માટે હે કૃપાનિધિ ! મને કંઈક  
આપો. આપ તો સકળ પ્રાણીઓ ઉપર કરુણાની એકસરખી  
ધારાઓ વર્ષાવી રહ્યા છો, મારા જેવા આશાભર્યા ગરીબ પ્રાણ-  
જીને નિરાશ નહિ કરો ! ” કરુણાળુ પ્રભુએ તે વખતે પોતાની  
પાસે ખીજ કોઈ કીમતી વસ્તુ ન હોવાથી, દેવદૂધ વસ્ત્રનો અરધો  
ભાગ આપ્યો, અને બાકીનો પાછો પોતાના ખલા ઉપર મુક્યો !  
કેટલાક આચાર્યો આ ઉપરથી એવાં અનુમાન બાંધે છે કે પ્રભુ જેવા  
‘દાનેશ્વરી’એ, પોતાને જેની સુદૃઢ જરૂર ન હતી તેવા વસ્ત્રનો  
અર્ધભાગ જ આપ્યો, તે પ્રભુની સંતતિમાં થનારી વસ્ત્ર-પાત્રની  
મૂર્છા જ સૂચવે છે કોઈ કહે છે કે કાળના પ્રભાવથી ઋદ્ધિશાલી  
મનુષ્ય પણ ઉદારચિત્તથી ઉચિતપણું નહિ કરે, એમ એ ઉપરથી  
સૂચવાયું. કેટલાક કહે છે કે પ્રભુ પોતે પ્રથમ વિપ્રકુલમાં આવ્યા  
હતા તેના સંસ્કાર જ તેમને આડે આવ્યા અને તેથી જ  
તેમણે અર્ધવસ્ત્ર આપ્યું.



ଦେବତାଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ (୪ ୧୨)



હવે પેલો બ્રાહ્મણ, કિમતી વસ્ત્રનો અર્ધભાગ મળવાથી ખૂબ ખુશી થતો થતો સત્વર પોતાને ગામ આ યો તેણે તે અર્ધ દેવ દૂધના છેડા બધાવવા એક તુલુનારને બતાવ્યું અને કોની પાસેથી કેવીરીતે મળ્યું તે વૃત્તાત અથથી ઇતિ પર્યં ત કહી સભગાળ્યો. તુલુનારે આખરે કહ્યું કે—“ હે સોમ ! જો તું આ વસ્ત્રનો ધીજો અરધો ટુકડો કાઢી આવે તો બન્ને ટુકડા એવી રીતે મેળવી આપુ કે તેમા જરા પણ સાધો ન દેખાય અને તું વેચવા જા તો તે અખડ જેવા દેખાતા વસ્ત્રના એક લાખ સોનેયા તો જરૂર ઉપજે એમા આપણા બેનો ભાગ. તું હમણા ને હમણા પાછો પ્રભુ પાસે જા, તેઓ તો મમત્વરહિત અને કરૂણાના સાગર છે, એટલે તને ધીજો અર્ધભાગ પણ કાઢી આપશે અને આપણે બન્ને જોતજોતામા માલદાર થઈ જઈશું ” બ્રાહ્મણ ફરીથી પ્રભુ પાસે આવ્યો તો ખરો, પણ ચરમને લીધે તેના મુખમાથી વાચા ન નીકળી શકી તે આશામા ને આશામા પ્રભુની પાછળ પાછળ ભટકતો રહ્યો ! તેના મનમા એમ હતું કે જો તે અર્ધવસ્ત્ર પ્રભુની આધેથી પડી જાય તો ઉપાડીને ચાલ્યો જઉં !

પ્રભુને હીક્ષા લીધા પછી એક વરસ અને એક મહિનાથી કાંઈક અધિક સમય વીતી ગયો. એકદા તેઓ હસિલુવાચાલ નામના સન્નિવેશની નજીકમા સુવર્ણવાલુકા નામની નગીને ઠાંઠે આવ્યા ત્યા ચાલતા ચાલતા દેવદૂધનો અરધો ભાગ કાટામા ભરાઈ જવાથી પડી ગયો. પ્રભુએ એકવાર તે પડી ગયેલા વસ્ત્ર તરફ સિંહાવરોડનની જેમ દ્રષ્ટિ કરી અને ત્યાથી આગળ ચા ચા “પ્રભુએ પાછળ ચામાટે દ્રષ્ટિ કરી ? ” એ વિષે મતભેદ છે કાંઈ કહે છે કે પ્રભુએ પાછું વાળીને જોયું તે વસ્ત્ર પ્રત્યેની મમતાને લીધે. કેટલાકને એવો મત છે કે તે વસ્ત્ર સારે સ્થાને પડ્યું કે, નગસા



સ્થાને તે જોવા સિવાય પ્રભુનો ખીજો કંઈ ઉદ્દેશ સંભવતો નથી. કેટલાક કહે છે કે અનાયાસે જ પ્રભુથી પાછું જોઈ જવાયું. કેટલાક તો એમ પણ કહે છે કે મારા શિષ્યોને વસ્ત્ર-પાત્ર સુલભ થશે કે દુર્લભ તેનો નિર્ણય કરવા પૂરતો જ પ્રભુએ દષ્ટિપાત કર્યો હતો વૃદ્ધ આચાર્યો એવો અભિપ્રાય ધરાવે છે કે, તે પડી ગયેલા વસ્ત્ર ઉપરથી પોતાનું શાસન કેવું થશે તે વિચારવા તેમણે 'પાછુ વાળીને જોયેલું. વસ્ત્ર કાંટામાં ભરાઈ ગયેલું જોયું' તે ઉપરથી પ્રભુએ નિર્ણય કર્યો કે પોતાનું શાસન ઘણું કંટકવાળું થશે. પ્રભુ નિર્લોભી હોવાથી, પડી ગયેલો વસ્ત્રભાગ તેમણે પાછો ન લીધો. પણ પ્રભુના પિતા-સિદ્ધાર્થ રાજાનો મિત્ર સોમ નામનો બ્રાહ્મણ, જે એક વર્ષથી તે વસ્ત્ર માટેજ, તેમની પાછળ ભ્રમતો હતો, તેણે તે ઉપાડી લીધું અને ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો.

એ પ્રમાણે ભગવંતે સવસ્ત્ર ધર્મ પ્રરૂપવા માટે એક વરસ અને એક મહિનાથી કંઈક અધિક સમય સુધી વસ્ત્ર સ્વીકાર્યું અને સપાત્ર ધર્મ સ્થાપવા માટે પ્રથમ પારણું પાત્ર વડે કર્યું. ત્યારપછી છંદગી સુધી તેઓ અચેલક અને કરપાત્ર રહ્યા. અચેલક એટલે વસ્ત્રરહિત અને કરપાત્ર એટલે હાથરૂપી જ પાત્રવાળા.

### સામુદ્રિકની શંકા, ઈંદ્રે કરેલું સમાધાન

વિહાર દરમિયાન ભગવાન એકવાર ગંગા નદીના કિનારે આવ્યા. ત્યાં ચાલતાં ઝીણી માટીના કાદવમા પ્રભુના પડેલાં પગલાની પકિતને વિષે ચક્ર, ધ્વજ, અંકુશ વિગેરે ઉત્તમ લક્ષણોને પ્રતિબિંબિત થયેલાં જોઈ પુણ્ય નામનો એક સામુદ્રિક (જ્યોતિષી) વિચારવા લાગ્યો કે:—“ ખરેખર, આ રસ્તેથી કોઈ ચક્રવર્ત્તિ એકલા ચાલ્યા જાય છે. મને જો તેમની સેવા કરવાનો લાલ મળે તો હું પણ ન્યાલ થઈ જઉં ” એમ ચિંતવી તે પગ-

લાના આધારે આધારે એકદમ પ્રભુ પામે આવી પહોંચ્યો તેણે  
 પ્રભુને એક ચક્રવર્તિને બદલે સાવ નિર્ઝન્ય જોયા એટલે છેક  
 નિરાશ થઇ ગયો તેને થયું કે આજ સુધી મહા મહેનતે પ્રાપ્ત  
 કરેલુ સામુદ્રિકશાસ્ત્ર ખોટું ઠર્યું કયા એક ચક્રવર્તી અને કયા  
 એક સિન્ધુક ! સામુદ્રિક શાસ્ત્રના નિયમ પ્રમાણે તો આ પુરુષ  
 ઠાઈ રાજધિરાજ હોવો જોઈએ તેને બદલે હું આ શુ ભાગી  
 રહ્યો છું ? જેના પગમા આવા ઉત્તમ લક્ષણો હોય તે જ પુરુષ  
 જો આવા કદ અને મત આચરતો પ્રત્યક્ષ દેખાય તો હવે સામુ  
 દ્રિકશાસ્ત્રો બધા પાણીમાજ બોગી દેવા ઘટે આ પ્રમાણેના પુષ્પના  
 વિચારતરંગ ઈન્દ્રે અવધિજ્ઞાનથી જાણી લીધા તેથી તેણે તુરત જ  
 ત્યાં આવી, પ્રભુને વદન કરી પુષ્પને કહ્યું કે—“ હે સામુદ્રિક !  
 તને તારા સામુદ્રિગ્રાસ ઉપર અભાવ ઉપજ્યો છે તેને માટે તે શાસ્ત્ર  
 નહીં, પણ ખરૂં જોતા તો તારૂં તે વિષેનું અજ્ઞાન જ જવાબદાર છે  
 તે શાસ્ત્ર તું ભણ્યો ખરો, પણ શાસ્ત્રના મર્મને સમજવા ભાગ્યશાળી  
 નથી થયો એ ખેડની વાત છે ચક્ર, ધ્વજ, અને અક્રુશ વિગેરે ઉત્તમ  
 લક્ષણો હોય તે કેવળ ચક્રવર્તિ જ ન હોય, પરન્તુ જગત્પૂજ્ય  
 પણ હોય છે આ પુરુષ કોઈ સામાન્ય માણસ નથી તે દેવો અને  
 અમુરોના પણ સ્વામી છે તેઓ થોડા જ સમયમા કેવળજ્ઞાન  
 પામી, સકળ સપત્તિઓના આશ્રયભૂત બની તીર્થ કર થશે તે  
 તો તેમના પગના લક્ષણો જ જાણ્યા, પણ તેમની કાયા કેવી  
 સ્વચ્છ, રોગરહિત અને પરસેવાવિનાની છે તે તરફ તો  
 એકવાર નજર કર ! તેમનો આસોચવાસ કેટલો સુગંધી છે ?  
 તેમના રૂધિર માસ પણ ગાયના દૂધ જેવા સ્વચ્છ છે, એવા  
 એવા બાદ્ય અને આજ્ય તર અગણિત લક્ષણો ગણવાને કોણ  
 સમર્થ છે ? ” ઈન્દ્રની વાણી સાંભળી પુષ્પ સામુદ્રિકના મનનું  
 સમાધાન થયું ઈન્દ્રે તેને રત્ન-સુવર્ણ વિગેરે આપી, સમૃદ્ધિશાળી

બનાવી રવાના કર્યો. પુખ્તને ધાર્યા કરતાં અધિક લાભ મળેલો હોવાથી તેના આનંદનો અવધિ ન રહ્યો. તે ખુબ ખુશી થતો પોતાને ઘેર ગયો અને પ્રભુ પણ અન્ય સ્થળે વિહાર કરી ગયા.

### અનુકૂળ પ્રતિકૂળ પરીપહો

દીક્ષા લીધા પછી બાર બાર વરસથી અધિક કાળ પર્યંત, હંમેશને માટે જેમણે કાયાની સારસંભાળ લેવાનું તદ્દન બંધ કર્યું છે, અથવા જેમણે કાયા વોસરાવી દીધી છે અને પરીપહો સહન કરી કરીને જેમણે શરીરની મમતાનો છેક ત્યાગ કર્યો છે, એવા શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે તમામ પ્રકારના ઉપસર્ગો સહન કર્યા. દેવોએ, મનુષ્યોએ અને તિર્યંચોએ પણ તેમની પર ઉપસર્ગ નાખ્યા. દેવ-દેવીઓએ નાટકો દેખાડી, દેવીઓ અને સ્ત્રીઓએ આલીંગન આપી, ભોગની પ્રાર્થના કરી, અનુકૂળ (અનુલોભ) ઉપસર્ગો કર્યા, દેવ અને મનુષ્ય વિગેરેએ ભય બતાવી, પ્રહાર કરી વિવિધ પ્રકારના પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગ આચર્યા. છતાં એ બંને પ્રકારના ઉપસર્ગો, પ્રભુએ સમ્યક્પણે-નિર્ભયપણે સહન કર્યા. તેમણે ક્રોધને કે દીનતાને પોતાની પાસે ફરકવા પણ ન દીધાં, કાયાની નિશ્ચિનતા પણ આખર સુધી ડગવા ન પામી.

### શૂલપાણિ યક્ષનો ત્રાસદાયક ઉપદ્રવ

ધનદેવ નામનો એક વૈશ્ય એકવાર પાંચસો ગાડી ભરીને નદી ઉતરતો હતો. નદીમાં ઘણો કીચ્ચડ હોવાથી બધી ગાડીઓ કિચ્ચડમાં ખુંતી ગઈ. ગાડીએ જોડાએલા બળદોએ ઘણું બળ કર્યું પણ ગાડીઓ કેમે કરતાં બહાર ન નીકળી. એ સર્વ બળદોમાં એક બળદ ઘણોજ બળવાન, ઉત્સાહી અને પાણીવાળો હતો. તેણે પોતાના માલિકની કૃતજ્ઞતા હૃદયમાં રાખી, દરેક ગાડીની ડાબી ધોસરીએ જોડાઈ, એક પછી એક એમ પાંચસો

ગાડી કીચ્ચડમાંથી બહાર જે ચી કાઢી ગાડીએ તો બહાર નીકળી, પણ હવે ઉપરાત જોર ડરવાથી તે બળદના સાધા તૂટી ગયા, અને માદો થઈ પડ્યો તેથી ધનદેવે નજીકના વર્ધમાન નામના ગામમાં જઈ, ગામના આગેવાનોને જોલાવી, પોતાનો માદો બગદ સોંપ્યો અને તેની સારવાર માટે ઘાસ-પાણી વગેરેના પૈસા પણ આપ્યા ગામના આગેવાનોએ, નિભાવ માટે દ્રવ્ય મળવા છતાં, પેલા બગદની કરી સારસ લાજ ન લીધી, તેથી બિચારો ભૂખ-તરસથી રીંગાનો બળદ, અકામ નિર્જીર કરી -મરીને વ્યતર જાતિમાં શૂલપાણિ નામે યક્ષ થયો તેણે પોતાના જ્ઞાનથી પોતાના પૂર્વજવનો સબધ જાણી લીધો, અને વર્ધમાન ગામ ઉપર ખૂબ ક્રોધે ભરાઈ ગામમાં મરફીનો રોગચાળો ફેલાવ્યો શરૂ કર્યો એ રોગચાળામાં ધીમે ધીમે એટલાબધા માણસો મરવા લાગ્યા કે મઠદાને બાળનારા પણ કંઈ ન મળે આખરે ગામના લોકો થાકીને મઠદાનો અગ્નિસસ્કાર કર્યા વિના જ ગામબહાર મૂકી દેવા લાગ્યા આમ મઠદા પડી રહેવાથી હાઠકાં એનો મ્હોટો ગજ થઈ ગયો ત્યારથી તે ગામનું નામ પણ વર્ધમાનને બદલે 'અસ્થિકામ' પડ્યું.

ગામમાં જે કંઈ થોડા માણસો જીવતા રહ્યા હતા તેમણે યક્ષની આરાધના કરી, એટલે યક્ષ પ્રત્યક્ષ થઈ લોકોને પોતાનું મંદિર અને પોતાની મૂર્તિ કાવવાનું કહ્યું મરફીથી ત્રાસ પામેલા લોકોએ એ સૂચના ઉપાડી લીધી અને તુરંતજ એક મંદિર ઠગવી, શૂલપાણિ યક્ષની મૂર્તિ બેસાડી મૂર્તિની પૂજા પણ રોજ થવા લાગી જે કંઈ માણસ જૂનેચુકે નાત્રિએ મંદિરમાં રહે તો તેને તે યક્ષ જીવથી મારી નાખતો.

શ્રી મહાવીર પ્રભુએ મોગક ગામથી વિહાર કરી, તે યક્ષને પ્રતિજ્ઞાપવા માટે પરેલું ચાતુર્માસ શૂલપાણિ યક્ષના મંદિરમાં

જ ક્યું. લોકોએ કહ્યું કે “હે ભગવાન ! આ યજ્ઞના મંદિરમાં રહેવું ઠીક નથી. કારણ કે રાત્રિએ પોતાના ચૈત્યમાં રહેનાર દેવેકને તે મારી નાખ્યા વિના નથી રહેતો, માટે આપ અન્ય સ્થળે પધારો.” લોકોએ વારવા છતાં, પ્રભુ તો પેલા યજ્ઞને પ્રતિબોધવા માગતા હતા, તેથી લોકો પાસેથી અનુમતિ માગી ત્યાં જ રાત રહ્યા.

હવે પ્રભુ રાત્રિએ એકાગ્રચિત્તે કાઉસઝ ધ્યાને રહ્યા. પેલા હુદ્દ યજ્ઞે પ્રભુને ક્ષોભ પમાડવા, ક્રોધાવેશમાં આવી ભૂમિને લેદી નાળે એવું અદૃહાસ્ય ક્યું. પ્રભુ એથી જરાય ન ડભ્યા. તેમની આવી ધીરતા જોઈ યજ્ઞને ખૂબ ક્રોધ વ્યાપ્યો. તેણે અનુક્રમે હાથી, સર્પ અને પિશાચનાં રૂપ વિકૃર્વી, હં.સહ ઉપસર્ગો કર્યા. પરંતુ પ્રભુ તો પર્વતની જેમ અચળજ રહ્યા. પ્રભુની ધીરતા સાથે યજ્ઞનો ગુસ્સો પણ વધતો ચાલ્યો. તેણે પ્રભુનાં, મસ્તક, કાન, નેત્ર, દાંત પીઠ અને નખ જેવા સાતે કોમળ અંગોમાં વિવિધ પ્રકારે એવી વેદના કળી કે જે સામાન્ય મનુષ્યને એવી રહેજ વેદના થાય તો તે પ્રાણ જ ગુમાવી બેમે. એટલું છતાંય પ્રભુ ન કંપ્યા ત્યારે યજ્ઞના હાથ હેઠા પડ્યા. તે નમી પડ્યો. એ વેળા સિદ્ધાર્થ બ્યંતરે આવી શૂલપાણિને કહ્યું કે:—“અરે અભાગીયા, નીચ કામના કરનાગ, તને આ શું સૂઝયું ? તને બીજો કોઈ ન મળ્યો ? તેં આ સુરેંદ્રપૂત્ર્ય ભગવાનની આશાતના કરી ? જે તારા આ અપકૃત્યની ઇંદ્રને ખબર પડશે તો તારું સ્થાન જ ફેંકી દેશે અને તને રજગતો કરી મૂકશે !” સિદ્ધાર્થના આવાં વચનો સાંભળી તે ખૂબ ભય પામ્યો. પ્રભુનાં ચરણમા ઝુકી પોતાના પાપની ક્ષમા માગવા લાગ્યો, અને તેમની વધારે ને વધારે પૂજા કરવા લાગ્યો. તેણે પોતાના પાપમાંથી ઉગરવા પ્રભુની સ્તુતિ ગાવી શરૂ કરી, નૃત્ય

ଅର୍ଦ୍ଧ ଚନ୍ଦ୍ରମୁଖ ଚିତ୍ର



ଶୁଭପାଣି ଯନ୍ତ୍ରନା ଉପମର୍ଗ (୫ ୧୯୯)



આદ્યું ચક્ષુના મદિરમા ગીત-નૃત્ય ચતા સાભગી, ગામના લોકો વિચારવા લાગ્યા કે -“ જરૂર, ચમ્પે પેલા તપસ્વી મહા તમાને મારો નાખ્યા હોવા ભોંઈએ અને તેથી જ તે ખુબ ખુશી થઈ નાચ-ગાન કરતો હશે ”

પ્રભુએ તે આખી રાત્રિના ચાર પહોરમા કંઈ જાણા સમય મુખી અત્યંત વેદના સહન કરેલા તેથી પ્રભાતમા ક્ષણવાર નિદ્રા આવી ગઈ એ નિદ્રામા તેમણે હસ સ્વપ્ન જોયા સવાર ચતા જ ગામના લોકો ચક્ષુના મદિરમા એકઠા ચતા તેમણે પ્રભુને દિવ્ય ગદ્યચર્ચુ, અને પુષ્પોથી પૂજાયેલા ભોંઈ પોતાનો આનંદ જાહેર કર્યો અને ભક્તિપૂર્વક વદન પણ કર્યું

### ૬૭ સ્વપ્નના અર્થ

ગામના લોકોની સાથે નષ્ટાગ નિમિત્તચાત્રના જાણકાર, ઉત્પલ અને ઇન્દ્રચર્મા નામના બે જ્યોતિષીઓ પણ ત્યાં આવ્યા હતા. પ્રભુને વદન કરી ઉત્પલે કહ્યું કે—“ ભગવન્ ! આપે રાત્રિ ને છેડે જે હસ સ્વપ્ન જોયા છે તેનું કૃતિ તો આપ મહાશાસ્ત્રી હોવાથી જાણતા જ હશે, પણ હું મારી મતિ પ્રમાણે ભક્તિવશ થઈને કહું છું સાભળો —

(૧) પહેલા સ્વપ્નમા આપે તાડ જેવડા ઉંચા પિશાચને હણ્યો, તેનો અર્થ એવો છે કે આપ યોગા જ વખતમાં મોહનીય ક્રમને હણ્યો.

(૨) બીજે સ્વપ્ને આપની સેવા કરતું સફેદ પક્ષી ભેલું, તેથી આપ શુભલધ્યાનને ધ્યાવરો.

(૩) ત્રીજે સ્વપ્ને આપની સેવા કરતું વિચિત્ર કોયલ પક્ષી ભેલું, તે ઉપરથી આપ દ્વાદશાગી પ્રરૂપરો એમ સૂચવાય છે.

(૪) ચોથા સ્વપ્નમા આપે આપની સેવા કરતો ગાયોનો



સમુદ્ધ જોયો, તે ઉપરથી સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક, શ્રાવિકાદિ ચતુર્વિધ સંઘ આપની સેવા કરશે.

(૫) પાત્રમા સ્વપ્નમાં આપ સમુદ્ધ તર્યા, તેથી આપ સંસારસાગર તરી જશે.

(૬) છઠ્ઠા સ્વપ્નમાં આપે ઉગતો સૂર્ય જોયો, તેથી આપ થોડા જ વખતમાં દેવગણાન પ્રાપ્ત કરશે.

(૭) સાતમા સ્વપ્નમાં આપે આંતરડાઓ વડે માનુષોત્તર પર્વતને વીંટી લીધો, તેથી આપની કીર્તિ ત્રણે ભુવનમાં ફેલાશે.

(૮) આઠમા સ્વપ્નમાં આપ મેરૂપર્વતના શિખર ઉપર ચઢ્યા, તેથી આપ સમવસરણુમા સિંહાસન પર ચડી, દેવો અને માનવોની સલામાં ધર્મ પ્રરૂપશે.

(૯) નવમે સ્વપ્ને આપે દેવોથી ચોલી રહેલું પદ્મ સરોવર જોયું, તેથી ભુવનપતિ, વ્યંતર, જ્યોતિષ્ઠ અને વૈમાનિક એ ચારે નિકાયના દેવો આપની સેવા કરશે.

(૧૦) દસમા સ્વપ્નમાં આપે જે મુગંધમય પુષ્પોની જે માળા દેખી, તેનો અર્થ હું વિચારી શકતો નથી. એટલે પ્રભુએ પોતે જ કહ્યું કે—હે ઉત્પલ ! મેં જે જે માળાઓ જોઈ, તેથી હું સાધુધર્મ અને શ્રાવકધર્મ એમ જે પ્રકારનો ધર્મ કહીશ.

તે પછી ઉત્પલ નિમિત્તીયો પ્રભુને વંદન કરી પોતાના સ્થાને ગયો. પ્રભુએ ત્યાં અર્ધ અર્ધ માસક્ષપણુ એટલે કે પંદર પંદર ઉપવાસ વડે પ્રથમ ચાતુર્માસ નિર્ગમન કર્યું.

અપ્રીતિ ઉપજવાના ભયથી પ્રભુએ વિહાર કર્યો

અસ્થિત ગામથી વિહાર કરી, પ્રભુ મોરાક સન્નિવેશમાં બહારના ઉદ્યાનમાં પ્રતિમા ધરીને રહ્યા. ત્યાં પ્રભુનો મહિમા વધારવા માટે સિદ્ધાર્થ વ્યંતર, પ્રતિમાધ્યાને રહેલા પ્રભુના શરીરમાં પેત્રી,

લોકોને જૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાન એમ ત્રણ ઠાળની વાતો કહેવા લાગ્યે. તેણે કહેલા નિમિત્ત પ્રમાણે દરેક વાત સાચી પડતી હોવાથી ગામમાં એક ખુણાથી બીજા ખુણા સુધી પ્રભુનો મહિમા ફેલાઈ ગયો. અચ્છ દેવ નામના એક જ્યોતિષીથી પ્રભુની આ કીર્તિ સહન ન થઈ શકી તેથી તે પ્રભુના મુખદ્વારા બોલાતી સિદ્ધાર્થની વાણીને લોકો પાસે ખોટી પાડવા તરતજ ત્યાં આગ્યે. તેણે પોતાના હાથની આગળીમાં ઘાસનું એક તરણું બંને બાજુથી પકડી પ્રશ્ન કર્યો કે —“ કહો, આ તરણું મારાથી છેદાશે કે નહીં ? ” તેણે આગળથીજ મનમાં પ્રપચ્ચ ગોઠવી રાખ્યો હતો કે જો તરણું છેડવાનું ભવિષ્ય કહેશે તો હું નહિં છેદું, અને નહિં છેડવાનું કહેશે તો છેદી નાખીશ, તરણાનું ભવિષ્ય મારા હાથમાં હોવાથી, ભવિષ્ય ઉચ્ચારનારને હરકોઈ રીતે ખોટો પાડવો એ મારી સત્તાની વાત છે. પ્રભુના શરીરમાં સકળેલા સિદ્ધાર્થે કહ્યું કે —“ એ તરણું નહીં છેડાય ” એ વચન સાંભળી અચ્છ દેવ આગળી વડે તે તરણું છેડવા તત્પર થયો. એટલામાં ઇંદ્રને પોતાની સલામત બેઠા બેઠા વિચાર ઉદ્ભવ્યો કે અત્યારે વીર પ્રભુ કયા વિચરતા હશે ? તેણે ઉપયોગ મૂકી જોયું તો પ્રભુને મોગકના ઉદ્યાનમાં કાઉસંગ ધ્યાને ઉભેલા જોયા. અચ્છ દેવનો પ્રપચ્ચ પણ ઇન્દ્ર કળી ગયે. તેણે વિચાર્યું કે “ પ્રભુના મુખથી નીકળેલી વાણી અસત્ય તો નજ નીવડવી જોઈએ ” તેથી તત્કાળ પોતાના વજ્ર વડે અચ્છ દેવની આગળી કાપી નાખી અને તૃણ છેડાના વિનાનું જ પડી રહ્યું. પોતાના વચનને જીજ્ઞાસા પાડવા પ્રપચ્ચ કરનાર અચ્છ દેવ ઉપર સિદ્ધાર્થ વ્યતરને પણ ઘણો ગુસ્સો ચડ્યો. ગામમાં તેની પ્રતિષ્ઠા તોડી પાડવા સિદ્ધાર્થે હાજર રહેલા લોકોને કહ્યું કે “ નિમિત્તીયો હોવાનો ડોળ કરનાર આ માણસ ખોટો ચોર છે ”

લોકોએ પૂછ્યું કે—“એ ચોર છે એની કંઈ ખાત્રી ખરી?”

“એણે વીરઘોષ નામના નોકરનો દસ પદ પ્રમાણનો વાટકો ચોરીને, વીરઘોષના ઘરની પછવાડેજ પૂર્વ દિશામાં ખનુરી નીચે દાટ્યો છે વળી ઇન્દ્રશર્માનો ઘેરો ચોરીને ખાઈ ગયો છે. તેની પણ ખાત્રી જોઈતી હોય તો ઘેટાના હાડકાં, તેના ઘરની બોરડી નીચે ખોદવાથી મળી આવશે. એ પાખંડીનું ત્રીભું એક એવું હૃદયરિત્ર છે કે મારી જીભે તે કહી શકાય તેવું નથી તેની સ્ત્રીને પૂછશો તો તેજ તમને બધી વાત કહી દેશે.” સિદ્ધાર્થનાં એ પ્રકારનાં વચનો સાંભળી, કુતૂહળી લોકોનાં ટોળાં એકદમ અચ્છંદકના ઘર ભણી ધસ્યા. અચ્છંદકને પોતાની સ્ત્રી સાથે મૂળથીજ અણુણનાવ હતો અધુરામાં પુરું તેણે તે દિવસે તેણીને મારી હતી, તેથી લોકોના પ્રશ્નના ઉત્તરમાં તે બોલી ઉઠી કે.—“એ પાપીયનું કાળું મ્હો એવું એ પણ પાપ છે, કારણ કે તે પોતાની ખેડેનને પણ ભોગવે છે.”

લોકોમાં હવે અચ્છંદકની આખરૂં એક કોડીની થઈ ગઈ. તે અંખવાણો પડી ગયો. બધા લોકો ચાલ્યા ગયા, એટલે પ્રભુને તે અતિ દીનપણે નમીને બોલ્યો કે:—“હે સ્વામી ! આપ તો વિશ્વવંદ્ય છો, જ્યાં જ્યાં આપની ચરણધુળીથી પૃથ્વી પાવન થાય છે ત્યાં ત્યાં આપ પૂજાઓ છો. પણ હે કૃપાળુ ! મારી આજીવિકા તો અહીંઆ જ છે મારો અપરાધ માફ કરી, મને આ બદનામી-માથી બચાવી નહીં લ્યો તો હું વિનામ્હોતે માર્યો જઈશ.”

પ્રભુએ વિચાર્યું કે:—“અહીં રહેવામા હવે લાભ નથી. મારા રહેવાથી આને અપ્રીતિ વધશે જગતનું ભલું કરવા ઇચ્છું તો હજી તો મારે અહિંથી વિહાર કરવો એજ શ્રેયસ્કર છે.” પછી પ્રભુ ત્યાંથી વિહાર કરી ગયા.

## ચડકૌશિકનો પ્રચડ ક્રોધ

મોરારક ગામથી વિહાર કંગે પ્રભુ શ્વેતાળીનગરી તરફ ચાલ્યા માર્ગમા ગોવાળીયાઓએ કહ્યું કે—“હે સ્વામી ! આપ ને માર્ગે જાઓ છો તે જો કે શ્વેતાળીનો ત્રીધો માર્ગ છે, પણ રસ્તા મા કનકજલ નામનું તાપસોનું આશ્રમસ્થાન છે ત્યા હમણા એક ચડકૌશિક નામનો દુષ્ટિવિષ સર્પ રહે છે તે ઝેરી સાપે જાજ સુધીમા ઘણા માણસોનો લોગ લીધો છે માટે આપ આ ત્રીધે માર્ગે જવાનું માડી વાળો ” છતા કંઈકાણુ પ્રભુ, બીજા કોઈ ઉદ્દેશથી નહોં, પણ પેલા ચડકૌશિકને પ્રતિબોધવા તેજ માર્ગે તેજ આશ્રમ ભણી ગયા

## ચડકૌશિકનો પૂર્વભવ

ચડકૌશિક પૂર્વભવમાં એક ઉચ્ચ તપસ્વી સાધુ હતા એક દિવસે તપસ્થાના પારણે ગોચરી વહોરવા માટે એક શિષ્યની સાથે ગામમા ગયા રમ્તે ચાલતા તેમના પગ નીચે એ ન્હાની દેડકી આવી ગઈ દેડકીની થયેલી વિરાધનાને પ્રાયશ્ચિત્તપૂર્વક પડિક્રમવા માટે, હિતચિંતક શિષ્યે ગુરૂને ઇચ્છિયાવહી પડિક્રમતાં, ગોચરી પડિક્રમતા અને સાયકાગનું પ્રતિક્રમણ કરતા—એમ ત્રણવાર દેડકીવાળી વાત સભારી આપી આથી સાધુને ખુબ ક્રોધ થયો ક્રોધમા ને ક્રોધમા તેઓ શિષ્યને મારવા દોડયા પણ અકસ્માત્ એક ચામલા સાથે અકાગતા તપસ્વી સાધુ કાગધર્મ પામ્યા ! ત્યાથી તેઓ જ્યોતિષક દેવ તરીકે ઉપન્યા ત્યાથી ચવીને તે આશ્રમમા પાચસો તાપસોના સ્વામી ચડકૌશિક નામે તાપસ થયો તેને પોતાના આશ્રમ ઉપર એટલો જધો મોહ કે કાચ કોઈ માણસ આશ્રમનું કર્મ ફળ—ફલ તોડે તો તેજ વળતે ક્રોધે જાય, કુહારો લઈને મારવા દોડે એક વળતે થોડા ગજકુમારોને પોતાના આશ્રમના જાગમાથી ફળ તોડતા જોઈ તે ભારે ક્રોધે ભરાયો

હાથમા કુહાડો લઈ મારવા ધમ્મી જતો હતો, તેટલામાં સહસ્રા કુવામા પડી ગયો અને ક્રોધના તિવ્ર અધ્યવસાયથી મરીને તેજ આશ્રમમાં પોતાના પૂર્વસાવના નામવાળો દૃષ્ટિવિષ સર્પ થયો.

મહાવીર પ્રભુ તો આશ્રમમાં આવીને કાઉત્સગધ્યાને સ્થિર રહ્યા. પ્રભુને લેઈ ક્રોધથી ધમધમી રહેલો તે ક્રોધી સર્પ, સૂર્ય સામે દૃષ્ટિ કરી, પ્રભુની તરફ દૃષ્ટિજવાળા ફેંકે અને રમેને પ્રભુ પોતાની પર પડે એવા સયથી પાછો હડી જાય એટલું છતા પ્રભુ તો નિશ્ચલજ રહ્યા. આથી તેણે વિશેષ વિશેષ દૃષ્ટિજવાલા ફેંકવા માંડી. તથાપિ એ જવાળાઓ પ્રભુને તો જલધારા જેવીજ લાગી ! ત્રણવાર દૃષ્ટિજવાલા છોડવા છતાં પ્રભુનું એકાગ્રધ્યાન તુટવા ન પામ્યું, તેથી તે અસાધારણ રોષે ભરાયો. તેણે પ્રભુને એક સખ્ત ડંખ માર્યો. તેને ખાતરી હતી કે ‘ માગ તિવ્ર વિપત્તિ પ્રતાપ એટલો ભયંકર છે કે હમણા જ તે પૃથ્વી ઉપર મૂર્ચ્છિત થઈને પડવો લેઈએ ’ પરંતુ આશ્ચર્ય જેવું છે કે પ્રભુના પગ ઉપર વારંવાર ડસવા છતા પ્રભુને તેનું લેશ માત્ર પણ ઝેર ન થયું, ઉલ્લટ ડસવાળા ભાગમાંથી ગાયના દૂધ જેવી રૂધિરની ધારા વહેવા લાગી.

સર્પે વિચાર્યું કે “ મારી દૃષ્ટિ પડતાંજ જીવ-જંતુ અને મનુષ્ય પણ બળીને ભસ્મ થઈ જવાં લેઈએ ! છતાં આ શું ? આ પુરુષને જ્યાં જ્યાં હું ડંખ મારું છું ત્યાં ત્યાંથી સફેદ રૂધિર કેમ વહેતું હશે ? વળી મારા એકજ ડંખથી ગમે તેવા બળવાન મનુષ્યના પણ ગમ રમી જવા લેઈએ, તેને બદલે આટઆટલા ડંખ મારવા છતા આ પુરુષ આમ અચળપણે શી રીતે ઉભો રહી શક્યો હશે ? કે ! તેના કોઈ અંગમાં વ્યાકુળતાનું ચિન્હ પણ કા નથી દેખાતું ? ”

વિસ્મય પામેલો ચંડકૌશિક સર્પ થોડીવાર પ્રભુ સામે ની-



A high-contrast, black and white photograph of a large, gnarled tree trunk, possibly a cypress, with a thick, textured bark. The image is framed by a thin black border.

$$M_{\text{ch}} = H_0 \text{ u } b_0 \text{ u } 3$$

હાજી રહ્યો પ્રભુની મુદ્રામા તેને કંઈક અપૂર્વ શાંતિ જણાઈ  
એ શાંતિએ તેના દીલ ઉપર અપૂર્વ અસર કરી તેના પોતાનામાં  
પણ શાંતિ અને ક્ષમા આવતા દેખાયા

ચ ડૉક્ટરેકને સહેજ શાંત થયેલો જોઈ પ્રભુએ કહ્યું કે—“ હે  
ચ ડૉક્ટર ! કંઈક સમજ અને જુલ !”

પ્રભુની શાંતિ અને ધીરતાએ તેની પર અસર તો કરીજ  
હતી એટલામાં પ્રભુના અમૃત શા મીઠા વેણ સાંભળતા અને  
તે વિષે વિચાર કરતા તેને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું તે પોતાના  
બચકર અપરાધોનો પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગ્યો. પ્રભુને પ્રદક્ષિણા  
આપતો તે મનમાં વિચારવા લાગ્યો કે—ખરેખર આ કૃષ્ણાસમુદ્ર  
ભગવતે મને દુર્ગતિરૂપ મ્હોટી ખાઈમાં પડતો બચાવી લીધો. તેજ  
વખતે તેણે અનશનવૃત્ત લઈ લીધું રજેને પોતાની વિષમય બપ  
કર દષ્ટિ ઠાંઈ સદોષ કે નિર્દોષ પ્રાણી ઉપર પડી બપ એવા શુભ  
હેતુથી તેણે પોતાનું મસ્તક દરને વિષે છુપાવી લીધું

એ માર્ગને વિષે ધી, દ્રુધ વેચવા જતી ગોવાલણીએ નાગરા  
જને એ પ્રમાણે મનુષ્ય થયેલો જોઈ, તેની ભક્તિપૂર્વક ધી-દ્રુધ  
વડે પૂજા કરવા માગી એ ધી-દ્રુધની મુગધને લીધે અનેક  
છીડીઓ. સર્પના શરીર ઉપર એકઠી ચર્મ, તીક્ષ્ણ ચટકા મારવા  
લાગી છતાં પણ પ્રતિજોધ પામેલા અને શુભધ્યાનમાં આરૂઢ  
થયેલા તે સર્પ જરાય બચના કે અશાંતિ ન દર્શાવી પોતાને  
અસહ્ય વેદના થવા છતાં, જુના પાપોને સભારી, મુઠે મ્હોડે તે  
સહન કરવા લાગ્યો. આખરે શુભ બાવના બાવતો, પ્રભુની  
દૃષ્ટિરૂપી અમૃતવૃષ્ટિ વડે સીંચાયેલો, પ્રયત્ન ક્રોધવાળો ચ ડૉક્ટર  
એક પખવાડીયે મૃત્યુ પામી સહસાર દેવલોકમાં દેવ થયો.

ચ ડૉક્ટર ઉપર એ રીતે મહાન ઉપકાર કરી, પ્રભુ ત્યાંથી  
વિહાર કરતા ઉત્તરવાયાલ નામના ગામમાં આવ્યા. અહીંયા



નાગમેન માવકે પ્રભુને જ રામાનુજાનું ખાતું પીઠે નીચે પી,  
તે વખતે લેના દાનનો દેવેનંદ્રના પુત્ર મુનિએ પડે પડે વચ્ચે  
વિઠેલે પાંચ દિવસો પ્રમદ કરે ત્યારે પિદ્ધ પડે દેવનાની  
નગરોમાં ગયા. તેનાનીના પડેલી નાગમેન પ્રભુ પડે પડે  
સ્વામન અને સુન્દર મેલે, નથી મુનિપુત્ર મળે પ્રભુ પડે  
દશમુદ્રા નેત્રમેલન. નાગમેન પડેન કહ્યું.

### મુદ્દાના આભુપાયો ઉપદ્રવ

મુનિપુત્ર પડે ગયા પડેલ નાગ નદી કોઈદાનની નદી  
હતી. સિદ્ધદા નામનો કોઈ નાગિક પડેલે નાગ નદી નિવાસ  
પોતાની નાગમ જણાવે, હલે પ્રમ પડે તે નાગમ જણાવે.  
નાગિક નાગને કાંઈ નાગમો અપમાન કો વ લે પુત્ર પડેનો  
અવાજ મન આવે અપમાન. કોઈમલ નાગમે કોઈ નિમિત્તો  
નાગમાં કોઈ હલે ને, પીલા પડેને અને નેત્ર પોલી કો  
કે-“ નદી ઉપડેને આલે આપડેને મળ્યાં કદ સર્વ નેત્રને,  
પડેન આ મદાનમાન પુદયપ્રસાદથી આપડેના વચ્ચે પડે નહીં  
શામ ” આદેશીલોથી અપે નાગ મંગાનો મંગલમ-અપમા  
જળમા આવો પડેનિયું.

પ્રભુએ પોતાના ત્રિમુદ્ર વાસુદેવના જવમાં ને સિદ્ધને માર્યો  
હતો ને મદનો હર વળે જવઅમલ કો જુવનપતિમાં ને હજુ  
નાગે નાગકુમાર થયો હતો. પ્રભુને નાગમાં નેત્ર નેત્ર નેત્ર  
જન્મનું વેર આંજરી આનનું નેત્ર નેત્ર જલસો લેસ-નાગને જુલ  
હવા લેસ થયો.

જગમર નેજ વખતે નાગકુમાર દેવ નનીકે ઉપદ્રવ થયેલા  
કંબલ અને શંબલ નામના દેવોએ અવધિજ્ઞાનથી તીર્થે હર  
પ્રભુને ઉપસર્ગ થનો ભેગો, તેથી તેઓ નેત્રનું દાન આવી



પ્રભુને નાવમા બેઠેલા બેઠે તેને પૂર્વે અનુ વેર સાબરી આનુ અને તેનો બદલો લેવા—આવને બુ-ડવા  
તેયાર થયો (પૃ ૨૧)



પહોંચ્યા એક દેવે નાવનું રમણ કયુ અને બીજાએ મુદ પટ્ટ સાથે યુદ્ધ કરી તેને હરાવોને કાગી મૂક્યો. તે પછી તે બન્ને દેવો પ્રભુના સત્વ તથા રૂપનું શુભગાન કરતા, નાચતા, મહોત્સવ પૂર્વક મુગધી જગ અને પુષ્પની વૃષ્ટિ કરતા પોતાના સ્થાને ચાલ્યા ગયા.

### કબચ અને ગબચ દેવો કોણ ?

એકદા મથુરા નગરીમા જિનદાસ નામે શેઠ રહેનો હતો. તેને સાધુદામી નામની એક મુશીલા સ્ત્રી હતી. બંને પરમ શાવક હતા. પાત્રમા મતમા સર્વથા ટોર રાખવાનું તેમણે પ્રત્યજ્ઞાવું કરેલું હોવાથી, પોતે એકે પશુ પોતાને ત્યાં ન રાખતા. દૂધ-ધી વિગેરે ભેંઈએ તો એક આદીરજ પાસેથી લેવાતું હતું હો. ધણી દિવસના આવા બ્યવહારથી પેલી આદીરજ અને સાધુદામી વચ્ચે ગાદ મેત્રી ધર્મ એક વખતે આદીરજને ઘેર વિવાહનો પ્રસંગ હતો. તેણીએ શેઠ-શેઠાણીને નિમત્રણ કર્યું. શેઠે હતું કે—અમારામાંથી તો કોઈ આવો નહીં થકે, પણ તમારે વિવાહમા કંઈ સીજ-વસ્તુ ભેંઈતી હોય તો ખુશીયો હતું જાણે.

પછી જિનદાસે વાસણ, વાત્રો, પરેણા, ધૂપ, મુગધી પદાર્થો વિગેરે ધણી ઉત્તમ વસ્તુઓ વિવાહમા આપી તેથી આદીરજને વિરાહોત્સવ મલો. સરસ દીપી નીચે લોકોએ પણ એ વિવાહના ધણા ધણા વખાણ કર્યા. આદેર અને આદેરજ બન્ને જણા જિનદાસ ઉપર ધણા પ્રસન્ન થયા અને વિચારવા લાગ્યા કે શેઠે કરેલા ઉપમારનો અહલો આપણે દવે કેવી રીતે વાગી આપશું ? તેમણે પોતાને ત્યાં ઉછરતા અતિ મનોહર, મજબૂત અને સરખી ઉમ ના બે વાહક શેઠને આપવાનો નિર્ણય કર્યો.

જિનદાસ અને સાધુદામીએ તે વાહક પાછા લઈ જવાને શણ સમજાવ્યું, પણ તેમણે ન માન્યું અને પરાણે તેમના

આંગણમાં બાંધી ચાલ્યા ગયા. જિનદાસે વિચાર કર્યો કે-જો હું આ વાછડા છોડી મૂકીશ તો લોકો તેમને ખત્રી કરી, ગાડી કે હુળ વિગેરેમાં જોડી અનેક પ્રકારે હેરાન કરશે. માટે ભલે મારે ઘેર જ રહ્યા.

દયાળુ જિનદાસ બન્ને વાછડાનું પ્રાચુક ઘાસ-પાણીથી પોપણ કરવા લાગ્યો. આઠમ ચૌદશ જેવી પર્વ તિથિઓમાં તે પોસહ લઈ ધાર્મિક પુસ્તકો વાંચતો, તે સાંભળી પેલા બે બળદો પણ ભદ્રકપરિણામી થયા. જે દિવસે શેઠ પોતે ઉપવાસ કરે તે દિવસે પેલા બે બળદો પણ ઘાસ કે પાણી કંઈ જ ન વાપરે, નીરેણું ઘાસ જેમનું તેમ પડી રહે. શેઠને તેમના પર પોતાના સાધર્મિક ભાઈઓ જેવો જ પ્રેમ સ્ફુરવા લાગ્યો. દયાનું સ્થાન જાતૃભાવે લીધું. અંતઃકરણપૂર્વક તે બળદોની સેવા કરવા લાગ્યો.

એક વખતે ગામમાં ભંડીરવણુ નામના યક્ષનો યાત્રાત્સવ આવ્યો. તે દિવસે ગામના લુવાનીયાઓ વાહનો દોઢાવવાની સરત ખેલવા લાગ્યા જિનદાસનો એક મિત્ર, પેલા અતિ બળવાન અને દેખાવડા બે બળદો કોઈને કંઈ પૂછ્યા વગર જ લઈ ગયો. જેમની કાઢ ઉપર છાંદગીમાં કોઈ દિવસ ધોંસગી પડી નહોતી તેવા તે અણપલોટ બળદોને, તેણે ગાડીએ જોડી ખુબ દોડાવ્યા. લોકોમાં તે બળદનાં રૂપ અને બળની ભારે પ્રશંસા થઈ.

પરંતુ પ્રશંસાથી શું વળે? તે સુકોમળ બળદના સાંધા તુટી ગયા. જિનદાસનો મિત્ર કામ પતાવી તે બળદો તેને ઘેર બાંધી ચાલ્યો ગયો, પણ તેની ખબર જિનદાસને પડવા ન દીધી. જમવાને વખતે જિનદાસ ઘેર આવ્યો. તેણે બળદોને ઘાસ નીચું, પણ તે ઘાસ ખાધુ નહીં, પાણી પીવા આપ્યું, તે પણ ન પીધું. બળદોનાં મોં પહેાળાં પડી ગયેલાં અને સાવ વીલાં થઈ ગયેલાં બેઠ શેઠને ઘણું દુઃખ થયું. તેણે આંખમાં આસુ લાવી, ભક્તપર ચ-

ખખાણુ કરાવ્યું, નવકાર મહામત્ર સંજ્ઞાઓ, વિગેરે ધાર્મિક ક્રિયા કરી જિનદાસે તે બગદોને નિર્ધારિત કરાવી શુભ ભાવના ભાવતા તે બગદો મરીને નાગકુમાર દેવ થયા અને તેમણે જ સુદૃઢનો ઉપસર્ગ અધરથી જ ટાળી દીધો.

પ્રભુ નાવમાથી ઉતરી, રાજગૃહ નગરમા પધાર્યા ત્યાં વર્ષા ઠાગ નિર્ગમન કરવા માટે નાલદા નામના પાડામા, એક શાળવીની શાળાના એક ભાગમા તેની રક્ત લઈ, પહેલું માસક્ષપલુ સ્વીકારીને રક્ષા

## ગોશાળાનું આવી મળવું

મખલી નામે એક મખ એટલે કે ચિત્રકળા જાણનાર શિક્ષાચરવિશેષ હતો. તેને સુમદ્રા નામની સ્ત્રી હતી તેઓ બન્ને, હાથમા ચિત્રપટ રાખી, શુભગન ચલાવતા હતા તેઓ ફરતા ફરતા શરવણ નામના ગામમા આવી ચડ્યા તે ગામમા ઘણી ગાયોવાળા કેઈ બ્રાહ્મણની ગોશાળામા સુમદ્રાએ એક પુત્રને જન્મ આપ્યો તે બાગક ગોશાળામા જન્મેલો હોવાથી તેનું નામ 'ગોશાળો' રાખવામા આવ્યું.

ગોશાળો યુવાન થયો. તે પણ ફરતો ફરતો, રાજગૃહ નગરમા જ્યાં પ્રભુ ચાતુર્માસ રક્ષા હતા ત્યાં આવ્યો. હવે પ્રભુને માસક્ષપલુ પુરૂ થયું એટલે પારણાને દિવસે વિજય નામના ચોકે, ખુબ સરસ લોજન સામગ્રી આપી પારલું કરાવ્યું. તે વખતે આકાશમા “ધન્ય છે આ દાનને” એવી દેવોએ ઉદ્દેશોપલ્લા કરી અને વસુધાસ વિગેરે પાંચ દિ યો પ્રગટ કર્યા આ હકીકત સાંભળી ગોશાળો વિચાર્યું કે —“આ મુનિ કેઈ સામાન્ય માણસ નથી હાજતા તેમને અત્તાદિ સામગ્રી આપનારને ત્યાં પણ

આવી સમૃદ્ધિ થઈ જાય, એ ખરેખર ! તેમનો મહાન્ પુણ્યપ્રભાવ-  
જ સૂચવે છે. મારે હવે આ ચિત્રપટનું પાળાંડ ક્યાં સુધી  
વેંઢારવું ? હું એ પ્રભાવી મહાપુરુષનો એક શિષ્ય જ બની  
જઉં તો તેમના પ્રતાપે કંઈ અડચણ ન વેઠવી પડે. ” એટલામાં  
પ્રભુ પારણ કરીને પાછા તે શાળામાં આવી કાયોત્સર્ગ કરીને  
રહ્યા તે વારે ગોશાળો નમીને બોલ્યો કે:—“ભગવન ! આજ  
સુધી અજ્ઞાનને લીધે હું આપનો મહદ્ પ્રભાવ ન સમજી શક્યો,  
પણ હવે હું જાણી શક્યો છું કે આપ કંઈ જેવા તેવા પુરુષ  
નથી. આજથી હું આપનો શિષ્ય થઈ આપની સાથે જ રહીશ  
અને આપનું શરણ જ હંમેશા સ્વીકારીશ. ”

પ્રભુ તો મૌન જ રહ્યા. ગોશાળો ગમે ત્યાં ભિક્ષા માગી  
આણવિકા ચલાવતો, અને પોતાને પ્રભુનો શિષ્ય માનવા  
લાગ્યો. પ્રભુને ખીજા માસક્ષપણનું પારણ નંદ નામના શેઠે  
પકવાનાદિ વડે કરાવ્યું. ત્રીજા માસક્ષપણનું પારણ સુનંદ  
નામના શેઠે પરમાત્માદિ વડે કરાવ્યું. ચોથું માસક્ષપણ સ્વી-  
કારીને પ્રભુ કાર્ત્તિક શુદ્ધ પૂર્ણિમાએ વિહાર કરીને કોદલાક  
સન્નિવેશમાં પધાર્યા. ત્યાં પ્રભુને ચોથા માસક્ષપણનું પારણ  
બહુલ નામના બ્રાહ્મણે દૂધપાક વહોરાવી કરાવ્યું. તે વખતે  
દેવોએ અદૃશ્યમાં રહી તેના દાનની સ્તુતિ કરી પાત્ર દિવ્ય  
પ્રકટ કર્યાં. પ્રભુએ જ્યારે રાજગૃહથી વિહાર કર્યો ત્યારે  
ગોશાળો ભિક્ષા માટે બહાર ગયો હતો તે ભિક્ષા લઈ પાછો  
આવ્યો અને જોયું તો શાળવીના મકાનમાં પ્રભુ ન મળે. આખા  
નગરમાં તે શોધી વળ્યો. પણ પ્રભુનો પત્તો ન લાગ્યો. છેવટે  
તેણે પોતાના બધા ઉપકરણ બ્રાહ્મણોને આપી દીધા અને દાઢી,  
મૂંછ તથા મસ્તક બોડાવી ફરતો ફરતો કોદલાક ગામમાં આવ્યો.  
ત્યાં પ્રભુને જોઈ બોલી ઉઠ્યો કે:—“પ્રભુ ! અત્યારસુધી હું

મહત્ત્વ જેવો દેખાતો હોવાથી આપે કદાચ મને દીક્ષાચોગ્ય નહીં જાણ્યો હોય, પણ હવે તો ઉપકરણો વિગેરે ત્યાગી નિ સ ગ જેવો ચર્મ ગયો છું, માટે આપની દીક્ષા મને પણ હો ! ” પ્રભુએ કંઈ જવાબ ન આપ્યો. છતાં તે પ્રભુની સાથે ને સાથેજ રહેવા લાગ્યો.

## ગોશાળાના નિયતિવાદનું નિમિત્ત

પ્રભુ ત્યાથી વિદાર કરી સુવર્ણખલ નામના ગામ તરફ ચાલ્યા, ગોશાળો પણ તેમની સાથેજ હતો. માર્ગમા એક જગ્યાએ કેટલાક ગોવાળીયા માટીની મોટી હાડીમા ખીર રાખતા હતા. તે જોઈ ગોશાળાએ પ્રભુને કહ્યું કે — “ સ્વામી ! અહીં થોડી વાર વિશ્રાંતિ લ્યો તો ઠીક, મને પણ કડકડીને બૂખ લાગી છે આ ખીર રંધાય છે તે ખાઈને આગળ ચાલીએ ” સિદ્ધાર્થે વ્યતર પ્રભુના સુખથી બોલ્યો કે — “ એ હાડી ફૂટી જવાની છે ” ગોશાળો તુરત દોડતો દોડતો ગોવાળીયા પાસે આવ્યો. અને હાડીના ફૂટવા વિષે બવિધ્યભાષ્ય ગોવાળીયાએ પોતાના છવની જેમ હાડીનું રક્ષણ કર્યું પરંતુ દૂધમા ચોખા નાખવામાં કંઈ મેળ ન રહ્યો, તેથી વધારે પ્રભાભુમા પડેલા ચોખા ફુલવાથી, કાળજી રાખવા છતાં, હાડી ફૂટી ગઈ ! આ દેખાવ જોઈ ગોશાળાએ સિદ્ધાન્ત કર્યો કે “ જે યવાનું હોય તે યથા વિના ન જ રહે. ” અર્થાત્ તે દિવસથી તેણે નિયતિવાદ સ્વીકાર્યો.

## ગોશાળાના કૌતુક

પ્રભુ સુવર્ણખલ પહોંચ્યા ત્યાથી વિદાર કરી શ્રાદ્ધજીઆમ પધાર્યા ત્યાં નંદ અને ઉપનંદનામના બે ભાઈઓના બે મહોલ્લા હતા. પ્રભુ નંદના મહોલ્લામા ગોચરી ગયા નંદે તેમને ભક્તિ ભાવથી ઉત્તમ લોજન વહોરાવ્યું. ગોશાળો ઉપનંદના મહોલ્લામા ઉપનંદને ઘેર ગયો ત્યાં તેને વામી અન્ન મળ્યું આથી તેને ઘણું



શુદ્ધો ચડયો. તેણે ક્રોધમાં ને ક્રોધમાં શ્રાપ આપ્યો કે:—“જો મારા ધર્માચાર્યનું તપઃતેજ હોય તો જો તેજના પ્રભાવે આનું ઘર બળી જાય !” પ્રભુના નામે આપેલો શ્રાપ પણ નિષ્ફળ ન થયો. જોઈએ, જોમ વિચારી નહકના દોષ એક દેવે ઉપનંદનું ઘર બાળી નાખ્યું !

ત્યાંથી વિહાર કરી પ્રભુ ચંપાનગરીમાં પધાર્યા. ત્યાં જોમા-સીતપ સ્વીકારીને ત્રીલુંગ ચોમાસું ગઢા. છેલ્લા જો માસદાપણનું પારણું ચંપાનગરીની ખહાર કરીને તેઓ કોલા નામના સન્નિવેશમાં પધાર્યા, અને ત્યાં એક શૂન્ય ઘરમાં કાઉસગ ધ્યાને રહ્યા.

### ગોશાળાને પડેલો માર

જે જ શૂન્ય ઘરમાં, જે જ ગામના જાગીરદારનો સિંહ નામનો યુવાન પુત્ર, વિદ્યુન્મતી નામની દાસી સાથે રતિકિડા કરવા, રાત્રિને વિષે આવ્યો. રાત્રિનો ગાઢ અંધકાર વ્યાપેલો હોવાથી યુવક-યુવતિને ગોશાળાની હાજરીની ખબર ન પડી. તેઓ રતિકિડા કરી ત્યાંથી નીકળ્યાં, એટલે ગોશાળો કે જે અત્યાર સુધી છુપાઈને બધું જોતો હતો તે ખડખડાટ હસી પડ્યો. સિંહને આથી ક્રોધ ચડ્યો. તેણે ગોશાળાને ખુબ માર માર્યો. પછી ત્યારે તે અધસુઆ જેવો થયો અને છુમેછુમ પાડી રડવા લાગ્યો ત્યારેજ તેને છુટો કર્યો ત્યાર-પછી ગોશાળો પ્રભુ પાસે આવી કહ્યું કે—“પ્રભુ ! મને એકલાને તેણે આટલો બધો માર માર્યો, છતાં આપ કેમ વચમાં ન પડ્યા ?” પ્રભુના શરીરમાં સંક્રમેલા સિદ્ધાર્થે કહ્યું કે—“લલા માણસ ! તારે ગંભીરતા રાખવી જોઈએ કોઈની મરકરી ન કરવી ઘટે. હવેથી સાવચેત રહેજે.”

ત્યાંથી વિહાર કરી પ્રભુ પાત્રાલક ગામમાં જઈ, કોઈ એક

શૂન્ય ઘરમા ડાઉસગ્ગ ધ્યાને રહ્યા ત્યા પછુ રાત્રિને વિરે સ્કદ નામના યુવકને સ્કદિલા નામની દાસી સાથે સ્તિક્રિડા કરતો જોઈ, ગોશાળો મસ્કરી કર્યા વિના ન રહી શક્યો તેથી ત્યા પછુ પ્રથમની જેમ તેણે ખુબ માર ખાધો !

### મુનિચદ્ર સ્પરિતુ વૃતાન્ત

પાત્રાલકથી વિહાર કરી, પ્રભુ કુમારક સન્નિવેશમા આવ્યા અને યા ચ પક રમણીય નામના ઉદ્યાનમા ડાઉસગ્ગ ધ્યાને રહ્યા તે વખતે શ્રી પાર્શ્વનાથ ઋષુના સ તાનીય શિષ્ય મુનિચદ્ર નામના આચાર્ય, ઘણા શિષ્યોના પરિવર સાથે વિચરતા વિચરતા તેજ ગામમા કુભારની શાળામા રહેલા હતા ગોશાળાએ ગામમાના તે સાધુને પૂછ્યુ કે—“ તમે કોણ છો ? ”

જવાબ મળ્યો કે—“ અમે નિર્ઘન્ય છીએ ’

ગોશાળાએ તિરસ્કાર કરતા કહ્યુ કે —“ તમે કયા અને મારા ધર્માચાર્ય કયા ? તમારામા અને માગ ધર્માચાર્યમા મેરુ અને સરસવના ઢાણા જેટલો તફાવત છે ”

તે સાધુએ શ્રી મહાવીર બગવાનને ન્હોતા ઝોળખતા તેથી ખોત્યા કે —“ જેવો તુ છે, તેવાજ તારા ધર્માચાર્ય પણ હશે ”

એવા આચેપના વચનો સાંભળી ગોશા 11ને ઢોધ ચડ્યો તેણે શ્રાપ આપ્યો કે —“ જો મારા ધર્માચાર્ય તુ તેજ હોય તો તેના પ્રભાવથી તમારો આ આશ્રમ બળી જાયો ”

સાધુએ નિડરતાથી કહ્યુ કે—“ અમે કોઈના શ્રાપથી સુદૃઢ ડરતા નથી અને તારામા તે એવુ કયુ દેવત છે કે અમારૂ આશ્રમસ્થાન બળી જાય ? ”

ગોશાળો ઘડીવાર તો આશ્રમસ્થાન સામે જોઈ રહ્યો, પણ

તેમાં આગ લાગે એવો કંઈ સંભવ ન જણાવાથી તે ખેદયુક્ત વદને પ્રભુ પાસે આવ્યો અને કહેવા માગ્યો કે:—“હું સ્વામી ! મેં આપના નામથી શ્રાપ આપ્યો, છતાં તે સાધુઓનો ઉપાશ્રય ન બળ્યો તેનું શું કારણ ?”

સિદ્ધાર્થે જવાબ આપ્યો કે—“ અરે ભેવકુદ્ ! તેઓ તો શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુના શિષ્યો છે. તેમને શ્રાપ અપાયજ નહીં અને આપીએ તોપણ કંઈ ન વળે ”

તે રાત્રિએ, મુનિચંદ્રસૂરિ છનકલ્પની તુલના કરતા હોવાથી ઉપાશ્રયની બહાર પ્રતિમા ધરીને રહ્યા. પેલો કુંભાર મદિરાપાન કરી, ઘુમતો ઘુમતો ત્યાં આવી ચડ્યો. તેણે દારૂના નીરસામાં આચાર્ય મહારાજને ન ઓળખ્યા તેણે તેમને કોઈએક ચોર માની, ગળું પકડી, એટલો બંધો માર માર્યો કે આચાર્ય મહારાજનો પ્રાણપંખી ઉડી ગયો. આવું મરણાન્ત કષ્ટ વેઠવા છતાં તેઓ પાતાના શુભ ધ્યાનમાંથી જરાય ન ડગ્યા. પરિણામે તેમને તેજ વપ્રતે અવધિજ્ઞાન થયું અને કાળધર્મ પામી દેવલોકે ગયા. દેવોએ આવી તે મુનિરાજના મહિમા માટે પ્રકાશ કર્યો. એ પ્રકાશ જોઈ ગોશાળો મનમાં મંદલાયો કે આખરે મારો શ્રાપ ફળ્યો ખરો ! સાધુઓનો ઉપાશ્રય બળ્યો ખરો !

સિદ્ધાર્થે તેને સત્ય હકીકત કહી સંભળાવી છતાં ગોશાળાથી શાંત ન રહેવાયું. તે એકવાર ત્યાં જઈ, સૂઈ રહેલા સાધુઓને તિરસ્કારી પાછો આવ્યો ત્યારેજ તેના આત્માને શાંતિ વળી !

**ગોશાળો હેડમાં પડ્યો !**

ત્યાથી વિહાર કરી પ્રભુ ચૌરા નામના ગામમાં આવ્યા. ગોશાળો પણ પ્રથમની જેમ સાથે જ હતો. ત્યાં પ્રભુને અને

ગોશાળાને રાજ્યની છુપી ખાતમી હર્ષ જનાર બામુસ બાણી કોટવાળે તેમને હેડમા નાખવાનો સ કદપ કયો. ગોશાળાને તો પકડતા જ હેડમા નાખ્યો. હજી પ્રભુને હેડમા નાખ્યા નહોતા. તેટલામા ઉત્પલ નિમિત્તીયાની સોમા અને જયતી નામની બે બહેનો, જેઓ સ્વયમ પાળવાને અસમર્થ નીવડવાથી, પાછળથી સન્યાસિની થઈ હતી, તેમણે પ્રભુને ઓળખ્યા અને પેલા કોટવાળને ઠણુ કે — “ જો જો, મૂખાંધ ન કરતા તમે જો આ પુરૂષને હેડમા નાખ્યો તો તમારે જ છવ્વુ ભારે થઈ પડશે આ પુરૂષ બીજા કોઈ નહીં પણ સિદ્ધાર્થ રાજના પુત્ર મહાવીર પ્રભુ પોતે છે, એટલું પણ તમને જ્ઞાન નથી ? ” એ ખુલાસો સાંભળતાજ કોટવાળ ભયથી ધૂંલું હઠ્યો અને પ્રભુને જવાનો માર્ગ કરી આપી, તેમના ચરણમા નમી, પોતાના અપરાધની ક્ષમા માગી ગોશાળાને પણ પ્રભુનો જ એક શિષ્ય માની તત્કાલ છોડી દીધો.

ત્યાથી વિદ્યાર કરી, પ્રભુ ધૃત્ય પા નગરીમા પધાર્યા. ત્યા તેમણે ચાર મહિનાના ઉપવાસ વડે ( ચોમાસી તપ ) ચોથુ ચાતુર્માસ નિર્ગમન કરી, ધૃત્ય પાની બહાર પારણ કયું ત્યાથી વિદ્યાર કરી તેઓ કાયમ નામના સન્નિવેશમા ગયા.

**ગોશાળાની ખીરમા મનુષ્યનું માસ !**

તે પછી પ્રભુ ધ્રાવસ્તી તરફ વિદ્યાર કરી ગયા અને ધ્રાવસ્તી નગરીની બહાર ઠાઉસઝાખ્યાને રહ્યા. લોજન સમયે બિસ્મા માટે જતા ગોશાળાએ પ્રભુને પૂછ્યું કે — “ સ્વામી ! આને મને કેવો આહાર મળશે ? ”

સિદ્ધાર્થ જ જવાબ આપ્યો કે — “ આને તો તને મનુષ્યનું માસ મળશે ”

ગોશાળાએ વિચાર કર્યો કે જ્યાં માંસની ગંધ પણ ન હોય ત્યાજ આજે ભીક્ષા લેવા જઉં અને માંસ મળવાનું ભવિષ્ય જોઈ પાડું તોજ હું ખરો ! તે શુદ્ધ આહાર-પાન કરનાર વૈશ્યોના લતામાં ભીક્ષા માટે ભમવા લાગ્યો.

હવે પ્રસંગ એવો બન્યો કે તે નગરીમાં પિતૃદત્ત નામના એક વૈશ્યની સ્ત્રી-લદ્દાને ભાર્યથોગે દરવેળા મરેલાં સંતાન જન્મે. લદ્દાએ પોતાના દુર્ભાગ્યની વાત શિવદત્ત નામના એક નિમિત્તીયાને કરી, અને એ દોષ નિવારવાને શું કરવું તે વિષે છજ્ઞાસા કરી. શિવદત્તે કહેલું કે “ જો હવે તને મરેલ સંતાન જન્મે તો એ મરેલા બાળકનું માંસ ખીર સાથે ભેળવી, કોઈ ભિક્ષુકને ખવરાવજે, એટલે તને સારા-નરવાં બાળક અવતરશે.”

ગોશાળો ભિક્ષાને માટે ભમતો હતો, તેજ દિવસે લદ્દાને મરેલું બાળક અવતરેલું. તેથી તેણીએ તે મરેલા બાળકનું માંસ ખીર સાથે ભેળવી તૈયારજ રાખ્યું હતું. તેટલામાં ગોશાળો મિષ્ટાન્નની આશાથી ભમતો ભમતો તે જ ઘરે આવી ચડ્યો. વાટ જોઈ ખેઠેલી લદ્દા એકદમ ઉઠીને ઉભી થઈ અને પેલી ખીર ગોશાળાને આપી દીધી ખીર લઈને ગોશાળો રવાના થયો. એટલે બાઈએ વિચાર્યું કે જો આ ભિક્ષુકને ખીરમાના માંસની ખળર પડશે તો જરૂર મને શ્રાપ આપી માડું ઘર પણ બાળી નાખશે તેથી તેણીએ ગોશાળાના જવા પછી ઘરનું બારણું જ ફેરવી નાખ્યું !

ગોશાળે આનંદથી ખીર ખાધી અને પ્રભુની પાસે આવી નિવેદન કર્યું, ત્યારે પ્રભુએ તે ખીરવાળી આખી વાત મૂળથી જ કહી સંભળાવી. ગોશાળાએ નિર્ણય કરવા સુખમાં આંગળી નાખી વમન કર્યું. વમનની અંદર ખરાબર તપાસ કરતાં બાળકનું માંસ જણાયું.

ખીરમાં માંસ ભેળવી, પોતાને ઠગનારી બાઈ ઉપર ગોશા-

જાને ગુસ્સો ચઢ્યો તેથી શ્રાપ આપી તેણીનું ઘર બાળી નાખવા તુરત ત્યાં ગયો. પણ ઘરનું બારણું ફેરવી નાખેલું હોવાથી, મૂંગા પર પારખી શક્યો નહીં. તેનો ગુસ્સો શાત થવાને બદલે ઉલટો વધ્યો. તેણે કહ્યું કે “જો મારા ધર્માચાર્યનું તપ તેજ હોય તો આ આખો ભત્તો બગી જાયો” સાતિધ્ય રહેલા બવ તરોએ વિચાર્યું કે પ્રભુનું માહાત્મ્ય સાવ નિષ્કૃષ્ણ જાય તે ઠીક નહીં, તેથી તેઓએ આખો ભત્તો બાળી નાખ્યો.

### પ્રભુના પગ હાઝ્યા

ત્યાથી વિદ્યાર કરી પ્રભુ હરિદ્ર નામના સન્નિવેશની બહાર હરિદ્રવૃક્ષ નીચે ઠાઉસંગ્રહ્યાને રક્ષા એજ વૃક્ષ નીચે રાતવાસો રહેલા મુસાફરોએ ટાઢને લીધે રાત્રિએ અગ્નિ સંગ્રહાવેલો. સવાર થતા તેઓ અગ્નિને છુટાવ્યા વગર જ પોતપોતાના રસ્તે ચાલતા થયા. અગ્નિ ધીરે ધીરે ફેલાતો પ્રભુ પાસે આવ્યો. ઠર્મરૂપ ઇંધનને બાળવા ધ્યાનરૂપ અગ્નિને અહોનિશ સચેત રાખનાર પ્રભુ આવા સ્વૂગ અગ્નિથી જરા પણ મોજ ન પામ્યા. અગ્નિએ પોતાનો ભાવ બજાવ્યો. વધુ તો કંઈ નહીં પણ પ્રભુના પગ હાઝ્યા. ગોચાળો તો અગ્નિ જોઈને, મુઠી વાળી ત્યાથી નાચી જ ગયો. પછી ત્યારે અગ્નિ ઓલવાઈ ગયો. ત્યારે પાછો પ્રભુ પાસે આવીને બેસી ગયો.

### બાવીશ ગોચાળાના આગા-ચટકા

ત્યાથી વિદ્યાર કરી પ્રભુ નગલા નામના ગામે આ-ત્યા અને વામુદેવના મહિમા પ્રતિમા ધરીને રક્ષા. ત્યાં દૈત્યક્રમિય ગોચાળો આખના આગા-ચટકા કરી ામના બાગકોને બીવરાવવા લાગ્યો. બાગમે ભયભીત બની નાસભાગ કરતા મળ્યા. બાગકોના મા બાપોને ખબર પડતા તેમણે ત્યાં આવી ગોચાળાની ગટકાટ્ટી કાઢી નાખી.

અને ખૂબ મેથી પાક પણ ચખાડ્યો ! ત્યાંથી વિહાર કરી પ્રભુ આવર્ત ગામ પધાર્યા, અને બળદેવના મંદિરમાં પ્રતિમા ધરીને રહ્યા ત્યાં પણ ગોશાળે પોતાના સ્વભાવ પ્રમાણે બાળકોને બી-વરાવવા મુખના ચાળા કરવા માંડ્યા બચલીત બનેલાં બાળકોના માબાપોએ જોયું કે ગોશાળો તો એક બેવકુફ બિશુક માત્ર છે, તેને મારવાથી કંઈ લાભ થાય તેમ નથી. તેથી તેમણે તેના ગુરૂને જ શિક્ષા આપવાનો મનસુબો કર્યો. તેમણે વિચાર્યું કે “જે ગુરૂ પોતાના શિષ્યના તોફાન મુગેમ્હોડે જોયા કરે છે અને વારતો નથી તેને જ શા સારૂ શિક્ષા ન કરવી ?”

હુર્બુદ્ધિવાળા માબાપો, જેવા પ્રભુને મારવા તૈયાર થયા કે તેજ વેળા મંદિરમાંની બળદેવની મૂર્તિએ જ હળ ઉપાડી તેમને અટકાવ્યા. એ દેખાવ જોઈ આશ્ચર્યમુગ્ધ બનેલા લોકો પ્રભુના પગમાં નમી પડ્યા અને પોતાના અપરાધ બદલ વારંવાર પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગ્યા.

ત્યાંથી વિહાર કરી પ્રભુ ચોરાક સન્નિવેશે ગયા. ત્યાં એક માંડવામા ઉત્તમ લોજન રંધાતું હોવાથી, “લોજન તૈયાર થવાને હવે કેટલીવાર છે ?” તે તપાસવા ગોશાળો છાનોમાનો છુપાઈને, નીચો વળીને વારંવાર જોવા લાગ્યો. તે ગામમા ચોરની ઘણી રંજડ હતી. તેથી સતાઈને જોતા ગોશાળાને લોકોએ ચોર માની પકડ્યો અને માર્યો પણ ખરો ! ગોશાળાએ ગુસ્સે થઈ શ્રાપ આપ્યો કે-“જો મારા સ્વામીનું તપઃતેજ હોય તો આ માંડવો બળી જાયો” પ્રભુનું નામ લઈ શ્રાપ આપેલો હોવાથી, પ્રભુના ભક્ત વ્યંતરોએ તત્કાળ માંડવો બાળી નાખ્યો.

ત્યાંથી પ્રભુ કલંબુકા નામના સન્નિવેશમાં પધાર્યા. અહીંયા મેઘ અને કાલહસ્તી નામના બે સાઈઓ પર્વતના રક્ષક તરીકેનો અધિકાર ભોગવતા હતા. કાલહસ્તીએ મૌનધારી પ્રભુને અને

ગોશાળાને ચોર માની પકડયા અને તેમને ચો થ સજા કરવા પોતાના કાઠ—મેઘને સોપ્યા મેઘ પ્રથમ સિદ્ધાર્થ ગબ્બનો નોકર હતો તેથી તેણે પ્રભુને પીછાવયા, અને પોતા ૫ કાઠએ કરેલા અવિનયને ખમાવી પ્રભુને તથા ગોશાળાને પણ માનપૂર્વક છોડી દીધા.

**લાટ દેશમા પ્રભુનો પ્રવેશ—ઉપસર્ગોની પરપરા**

કલ્પબુકા સન્નિવેશથી વિહાર કરી શ્રી મહાવીર પ્રભુ કિલ્લ કર્મોની નિર્જરા કરવા માટે લાટ દેશમા આવ્યા લાટ દેશના નિવાસીઓ ઘણા કૂર સ્વભાવના હતા પ્રભુ ઉપર તેમણે ઘોર ઉપસર્ગો કર્યા પરંતુ પરિણામે પ્રભુને તો એકાત લાભ જ થયો— એ ઉપસર્ગો શાંતિથી વેદી લઈ તેમણે ઘણા કર્મ ખપાવ્યા.

**નદિપેશુસૂરિનું વૃત્તાન્ત**

લાટદેશમા વિચરતા પ્રભુ અનુક્રમે પૂર્ણકલશ નામના એક અનાર્થ ગામ તરફ એશ્વાર જતા હતા માર્ગમા બે ચોર મળ્યા તેમણે પ્રભુના દર્શનથી ભારે અપશુકન થયું માન્યું તેથી તેઓ તગ્વાર ઉગામી પ્રભુને હણવા દોડ્યા એટલામા ઇંદ્રે અવધિરાનનો ઉપયોગ મૂકી બોલ્યું તો પેલા બે હત્યારા તેની હૃદયે પડ્યા ઇંદ્રે તત્કાલ પોતાનું વજ્ર વાપરી પેલા હત્યાગઓને હણી નાખ્યા ત્યાથી વિહાર કરી પ્રભુ બદ્રિકાપુરી પધાર્યા ત્યા તેઓ પાંચમુ ચોમાસુ રહ્યા અને ચોમામી તપ કર્યો ચોમામી તપનું પાતણ નગર પહોંચ કરીને તેઓ અનુક્રમે તબાલ નામના ગામે ગયા અહીંયા પાર્શ્વનાથ પ્રભુના સ તાનીય નદિપેશુ નામના બહુશ્રુત વૃદ્ધ આચાર્ય ઘણા શિષ્યોના પરિવાર સાથે આવીને રહ્યા હતા ગોશાળાએ પહેલા જેમ મુનિય દ્રસૂરિના શિષ્યોનો તિરસ્કાર અને ઉપહાસ કર્યો હતો તેમ આ આચાર્યના શિષ્યોને પણ તેણે પોતાના સ્વભાવ પ્રમાણે



ચીડવ્યા. રાત્રિએ નંદિયેણુમૂરિ ઉપાશ્રયની બહાર કાઢિસગ્ગ ધરીને સ્થિર રહ્યા, તે વેળા ચોટ્ટી કરવા નીકળેલા, ગામના ઠોટવાળના પુત્રે ચોરની બ્રાતિથી, તે આચાર્યને લાલો માર્યો. આચાર્યને મરણાંત કષ્ટ થયું, છતાં પોતાની શાંતિ અને ધીરતાથી જરા પાતુ ન ચલ્યા. પ્રાણુઘાતક-લાલાની વેદના શ્રાતચિત્તે મહુન કરતાં, તેમને તે જ વખતે અવધિજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું અને કાળધર્મ પામી દેવલોકે ગયા.

પુનઃ જન્મુસ તરીકે પકડાયા !

ત્યાંથી વિહાર કરી પ્રભુ કૃષિક નામના સન્નિવેશમાં આવ્યા. મૌન ધરીને રહેલા પ્રભુને ત્યાના અધિકારીઓએ શુભ જન્મુચ્ચ જાણી, ગોશાલા સાથે પકડ્યા. તે ગામમાં વિજયા અને પ્રગદમા નામની બે સંન્યાસિનીઓ રહેતી હતી તે બન્ને પ્રથમ તો શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુની સંતાનીય સાધ્વીઓ હતી. પણ સંયમ ન પળવાથી સંન્યાસિની થઈ ગઈ હતી તે સંન્યાસિનીઓએ પ્રભુને ઓળખ્યા અને અધિકારીઓને કહ્યું કે:—“ અરે મૂર્ખાઓ ! આ તો સિદ્ધાર્થ રાજના જગત્ ઉદ્ધારક પુત્ર શ્રી મહાવીર પ્રભુ પોતે છે. આવા પૂજનીય મહાત્માને પકડવાથી કેવા અનર્થ લોગવવા પડશે તેનું તમને લાન છે ? તેમને જલદી છોડી મૂકવામાં જ તમારું કલ્યાણ છે ” લયલીત બનેલ અધિકારીઓએ તેમને ગોશાળા સાથે છોડી મૂક્યા.

ગોશાળો જૂદો પડ્યો !

ત્યાંથી વિહાર કરી પ્રભુ વૈશાલી નગરી તરફ ચાલ્યા. ચાલતાં ચાલતા બે રસ્તા આવ્યા. ગોશાળો બોલ્યો કે.—“ હે સ્વામી ! મને લોકો માર મારે છે છતાં આપ મૌન રાખો છો અને કોઈને વારતા પણ નથી. તેથી તમારી સાથે હું શા સારું

રહુ ? ” એમ કહી ત્યાથી છૂટો પડી બીજે માગે ચાલે  
માર્ગમાં તેને પાચસો ચોર મળ્યા તેમણે ગોશાળાને “મામો,  
મામો ” કહી વારાફરતી તેના બધા ઉપર સ્વાર થઈ, એવો તો  
ફેરવ્યો કે ગોશાળો સાવ લોથપોથ થઈ ગયો । પછી ચોરો તેને  
ત્યા જ પડતો મૂકી ચાલે ગયા ગોશાળો ખિન્ન થઈ વિચારવા  
લાગ્યો કે—“ આના કરતા તો સ્વામી સાથે રહેવામાં જ મજ  
છે ” તે પ્રભુની ફરીથી તપાસ કરવા લાગ્યો. પ્રભુ વિચરતા  
વિચરતા વૈશાલી નગરી પહોંચ્યા.

### હુદારનો ઉપસર્ગ

ત્યા એક હુદારની શાળા ખાલી દેખી, લોકોની આજ્ઞા  
લઈ, પ્રભુ તેમાં પ્રતિભાધ્યાને રહ્યા શાળાનો સ્વામી-હુદાર  
છ મહિના થયા રોજથી ખીડાઈ માડમાડ સાંજે થઈ, તેજ  
દિવસે લોહુ ઘડવાના હથિયાળ હાથમાં લઈ, પોતાની શાળામાં  
આવતો હતો ત્યા પ્રભુને જોવાથી તેને ભારે અપશુકન ભાસ્યું  
તેણે ઘણવટે પ્રભુને મારવાનો નિશ્ચય કર્યો એટલામાં ઇન્દ્રે  
અવધિજ્ઞાનથી સર્વ વ્યાપર જાણી લીધો અને હુદારના ઘણુ  
વટે તેને પોતાને જ મારી નાખ્યો. ત્યાથી વિહાર કરી પ્રભુ  
ગ્રામાક સુનિવેશમાં ગયા અહીં ઉવાનમાં કાઉસગધ્યાને રહેલા  
પ્રભુનો ભિલેલક નામના યજ્ઞે મારો મહિમા કર્યો

### કટપૂતના વ્યતગીનો ઉપસર્ગ

ત્યાથી વિહાર કરી પ્રભુ શાલિશીર્વ નામના ગામમાં ગયા.  
ત્યા ઉવાનને વિગે, માહ મહીનાની કડકડતી ટાઢમાં પ્રભુ કાઉ  
સગધ્યાને રહ્યા પ્રભુના ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવના ભવમાં તેમને એક  
વિજયવતી નામની અણુમાનીતી રાણી હતી તે વિજયવતી  
મરીને, ઘણા ભવજામણ કરી કટપૂતના નામે વ્યતગી થઈ હતી

તે વ્યતરીએ પ્રભુને દેખી-પૂર્વભવનું વૈર સંભારી, વૈરનો ખદલો લેવા તાપત્રીનું રૂપ વિદુર્યું. પછી જટામા હિમ જેવું ઠંડું જળ ભરી, પ્રભુના શરીર ઉપર છાટવા માંડ્યું. તે જળવડે પ્રભુને એવો તો આકરો શીત ઉપસર્ગ થયો કે, જો બીજો દોષ સ્નાધારણ જન-પ્રાણી હોય તો ત્યાંજ ઠંડીથી અચેત બની નય. પ્રભુએ આખી ગત એ ઉપસર્ગ શતિથી વેલો. અંત સુધી પ્રભુને નિશ્ચય રહેલા જોઈ વ્યંતરીનો ક્રોધ શમ્યો અને પૂર્વવૈર ત્યજી પ્રભુના ચરણમાં નમી પડી. ઉપસર્ગને સમભાવે સહન કરતા અને છઠ્ઠા તપ વડે વિશુદ્ધ થતા પ્રભુને તે વખતે લોકાવધિ અવધિજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું.

### મગધમાં વિહાર

ત્યાંથી વિહાર કરી પ્રભુ.ભદ્રિકાપુરીએ આવ્યા. ત્યાં ચોમાત્રી તમવડે તથા વિવિધ પ્રકારના અભિવ્રહો વડે આત્માને ભાવતા, છઠું ચોમાસું રહ્યા. અહીંઆ ગોશાળો પણ શોધતો શોધતો ફરી પાછો છ મહીને પ્રભુને આવી મળ્યો. પ્રભુએ ચોમાત્રી તપનું પારણું નગરીની બહાર કરી, ઋતુમધ્ય મગધદેશમાં ઉપસર્ગરહિત તપણે વિહાર કરવા માંડ્યો.

મગધદેશમાં આઠ માસ ઉપસર્ગરહિત વિચરી ભગવાન મહાવીર આલભિજ નગરીમાં ચાતુર્માસ કરવા પધાર્યા ત્યાંચોમાત્રી તપ વડે સાતસું ચાતુર્માસ પુરું કરી, નગરીની બહાર પારણું કર્યું. ત્યાંથી વિહાર કરી તેઓ કુંડગ સન્નિવેશમાં વાસુદેવના ચૈત્યમાં પ્રતિમાધ્યાને રહ્યા. ત્યાં ગોશાળો પણ વાસુદેવની પ્રતિમા સામે પુંઠે રાખીને બેઠો, તેથી લોકોએ તેને ત્યાં પણ ફટ્યો ! ઈર્મરૂપી શત્રુને મર્દન કરનારા પ્રભુ ત્યાંથી વિહાર કરી મર્દન ગામ પધાર્યા અને ત્યાં બળદેવના મંદિરમાં પ્રતિમાધ્યાને રહ્યા. ત્યાં ગોશાળો બળદેવના મુખને વિરે પુરૂષચિન્હ રાખીને રહ્યા, તેથી લોકો-

એ તેને ત્યાં પણ માર્યો એવી રીતે બંને જગ્યાએ લોકોએ તેને  
 મુનિ બાણી છોડી મૂક્યો ત્યાંથી વિહાર કરી પ્રભુ બહુશાલ ગા  
 મના શાલવન નામના ઉદ્યાનમાં પ્રતિમાધ્યાને રહ્યા ત્યાં રહેતી શા  
 લ વર્ષા નામે વ્યતરીએ પ્રભુને ઘણા ઉપસર્ગો કર્યા, છતાં ધ્યાનસ્થ  
 પ્રભુને જરા પણ ચલાયમાન ન કરી શકવાથી, યાદીને પોતાનો  
 અપરાધ ખમાવીને પ્રભુનો મહિમા ગાયો ત્યાંથી વિહાર કરી, પ્રભુ  
 લોકાર્ગલ મામ પધાર્યા ત્યાંના જિતશત્રુ નામના રાજાના અમ  
 લદારોએ, મૌનધારી પ્રભુને તથા ગોશાળાને હુપા બસુસ માની  
 પકડયા અને રાજા પાસે હાજર કર્યા રાજમહામા ઉત્પવ નામ  
 નો નિમિત્તીયો પ્રથમથીજ આવીને બેઠો હતો તેણે પ્રભુને એક  
 દમ ઝોળખ્યા અને પોતે ઉભા થઈ પ્રભુને ભક્તિપૂર્વક વદન  
 કર્યું તેણે રાજાને કહ્યું કે —“ રાજા ! આ બસુસ નથી, તેમ  
 કોઈ સાધારણ મનુષ્ય પણ નથી સિદ્ધાર્થ રાજાના પુત્ર-વિશ્વવદ્ય  
 શ્રી વર્ધમાન સ્વામી પોતે જ છે ! ” રાજાએ તરતજ પ્રભુને તથા  
 ગોશાળાને મુક્ત કર્યા પોતાના અધિકારીઓની ભૂવ બદલ પોતે  
 પ્રભુ પાસે અત કરણપૂર્વક ક્ષમા ચાચી ત્યાંથી વિહાર કરી પ્રભુ  
 પુરિમતાલ નામના નગરે ગયા, ત્યાં શકટમુખ નામના ઉદ્યાનમાં  
 શ્રી મહિનાથ પ્રભુનું મંદિર હતું તે ઉદ્યાન અને નગરની વચ્ચેના  
 કોઈ પ્રદેશમાં પ્રભુ પ્રતિમાધ્યાને રહ્યા એ અરસામાં તે નગરનો  
 વગ્ગુર નામનો શ્રાવક, શ્રી મહિનાથ પ્રભુની પ્રતિમાની પૂજા કરવા  
 માટે નગરમાંથી શકટમુખ ઉદ્યાન તરફ જતો હતો તે વખતે  
 ઇશાનેદ્ર, શ્રી મહાવીર પ્રભુને વદન કરવા આવેલો તેણે વગ્ગુર  
 શ્રાવકને પૂજા કરવા જતો જોઈ કહ્યું કે —“ વગ્ગુર શ્રાવક ! આ  
 પ્રત્યક્ષ જિનેશ્વરનું ઉદ્ભવન કરી, જિનેશ્વરના જિભને પૂજવા  
 કયા બાજો છે ? આ છેલ્લા તીર્થ કર શ્રી મહાવીર પ્રભુ પોતે જ  
 છે તેઓ છદ્મસ્થપણે વિચરતા વિચરતા અહીં આવી પ્રતિમાધ્યા

ને રહ્યા છે. ” વગ્ગુર શ્રાવક તત્ક્ષણ પ્રભુ પાસે આવ્યો અને અજ્ઞાનથી થયેલા અપરાધ બદલ મિથ્યાદૃષ્ટિ દઇ, ભક્તિથી વંદન કર્યું. ત્યાગપછી તે વગ્ગુર શ્રાવક ઉદ્યાનમાં જઈ શ્રી મલ્લિનાથ પ્રભુની પ્રતિમાની પૂજા કરી પોતાને ઘેર ગયો અને ઈન્દ્ર પણ પોતાને સ્થાને ગયો.

## લાંબા લાંબા દાંતવાળા દંપતી

ત્યાંથી વિહાર કરી, પ્રભુ અનુક્રમે ઉત્તરાગ નામના સન્નિવેશ તરફ જતા હતા, ત્યાં રસ્તામાં તરતનાજ પરણેલા લાંબા લાંબા દાંતવાળા વર-વહુને સામેથી આવતાં જોઇ, ગોશાળાથી મુંગા ન રહેવાયું. તે બોલી ઉઠ્યો કે “ અહો ! વિધિરાજ પણ કેવો કુશળ છે કે દૂર દૂર વસતાં સ્ત્રી-પુરૂષને બરાબર લક્ષમાં રાખી, જેને જે ચોચ હોય તેને તેજ મેળવી આપે છે જુઓ તો ખરા ! આ બંનેનાં દાંત અને પેટ કેવા મોટાં છે ? વાંસામા પણ ખુંધ નીકળી છે અને નાકે ય ચીખા ! વિધાતાએ સરખે સરખી ભેડી ઠીક મેળવી દીધી છે ! ” આ પ્રમાણે મશ્કરી કરતા ગોશાળાને પકડી વર-વહુ સાથેના માણસોએ ખૂબ માર્યો અને રસીથી બાધી વાંસના એક જાળામાં હડસેલી દીધો. પાછળથી પ્રભુનો છત્રધર હોવાની ખબર પડતાં તેનાં બંધન છોડી મુક્ત કરવામા આવ્યો.

## મ્લેચ્છોના ઉપસર્ગ

પછી પ્રભુ તેની સાથે ચાલતા ગોભૂમિમાં આવ્યા. ત્યાંથી રાજગૃહ નગરમા પધારી આઠમું ચાતુર્માસ ચોમાસી તપવડે પુર કર્યું, અને તે ચોમાસી તપતું પારણ નગરની ખૂદાર કર્યું. પ્રભુએ વિચાર્યું કે.—“ મારે હજી ઘણાં કર્મ નિર્જરવાનાં છે. ચીકણાં કર્મોના ક્ષય કરવા માટે ઉપસર્ગ વાચ તેવી ભૂમિજ પસંદ કરવી જોઈએ ” તેમણે તે માટે વજ્રભૂમિ પસંદ કરી. તે

ભૂમિમા પરમાધામી જેવા કૂર મ્હેચ્છોએ તેમને ઘણા ઉપસર્ગ કર્યા. પરંતુ એ ઉપસર્ગોથી કર્મનો ધ્વસ થતો હોવાથી, મ્હેચ્છોને પણ બધુથી અધિક પ્રેમથી ચાહવા લાગ્યા. પ્રભુએ તેજ ભૂમિમા નવમુ ચતુર્માસ ચોમાસી તપવડે પુર કર્યું, ત ઉપરાત બીજા જે મહિના ત્યા જ વિચર્યા ત્યા ચોમાસામા કોઈ એક નિયત સ્થાન ન મળવાથી પ્રભુએ નવમુ ચોમાસુ અનિયતજ કરેલું.

ત્યાથી વિદ્વાઁ કરી પ્રભુ સિદ્ધાર્થપુરે આવ્યા ત્યાથી કુર્મગામ તરફ જતા રસ્તામા ગોશાળાએ એક તતનો છોડ જોઈ પ્રભુને પૂછ્યું કે — “હે પ્રભુ ! આ છોડ કુળશે કે નહીં ?” પ્રભુએ કહ્યું કે — “કુળશે તેને સાત કૂલ લાગ્યા છે તે સાતે કુલના જીવ મરીને આજ છોડની શીંગમા સાત તલ થશે.” પ્રભુના વચનને જીવ પાડવા તેણે તે છોડવો મૂળમાથી ખેંચી કાઢી દે દી દીધો. નજીકમા રહેલા વ્યતરોએ આ ઘટના જાણી, પ્રભુની વાણીને નિષ્ફળ ન બનાવવા, ત્યા વૃદ્ધિ કરી વરસાદથી લીની થયેલી ભૂમિમા, છોડતું મૂળીયું કોઈ ગાયની ખરીથી ઝરાઝર દબાઈ ગયું અને ધીરે ધીરે તે છોડવો હતો તેવો જ થઈ ગયો.

## તેજોલેખાનો વિધિ

કુર્મગામની બહાર વૈશ્યાચન નામનો એક તાપસ મધ્યાન્હ સમયે, બેઠે હાથ ઉઘા કરી, સૂર્ય સામે દ્રષ્ટિ રાખી, જટા છૂટી મૂઢી, સૂર્યની આતાપના હેતો હતો સૂર્યના સખ્ત તાપને લીધે તેની જટામાથી જૂઓ ( ચૂકા ) ખરતી હતી તાપસ તે જૂઓ પાછી વીણી પોતાની જટામા મૂકતો આવું દુ સહ અનુદાન કરી રહેલા તાપસની ચેષ્ટા કર્યા વગર ગોશાળાથી ન રહેવાયું.

તેણે તેની જટાની જૂંઓ જોઈ કહ્યું કે—“ આ તાપસને યજ્ઞશાસ્ત્રાતર કહેવો એજ વાજળી છે.” તાપસને એ વિશેષણથી ઘણું માહું લાગ્યું. તેથી તેણે ક્રોધાયમાન થઈ, ગોશાળા ઉપર તેજોલેશ્યા મૂકી. કઙ્કણાસાગર પ્રભુએ જો તેને આ વખતે ન બચાવી લીધો હોત તો જરૂર તે બગીને રાખ થઈ ગયો હોત. પણ પ્રભુએ તેજોલેશ્યા સામે શીતલેશ્યા છોડી. તેથી પાણીથી આગ જેવી રીતે ખુઝાઈ જાય તેવી રીતે તાપસની તેજોલેશ્યા પણ શમી ગઈ. ગોશાળો બચી ગયો, વૈશ્યાયન પણ પ્રભુની અલૌકિક શક્તિ જોઈ ચક્રિત થયો અને પોતાના સાહુસિક કર્મ માટે ક્ષમા યાચી.

ગોશાળે પ્રભુને પૂછ્યું કે—“ એ તેજોલેશ્યા શી રીતે પ્રાપ્ત થાય ? ” પ્રભુ જાણતા હતા કે આવા અપાત્રને તેજોલેશ્યાની વિધિ શીખવવી એ સર્પને દૂધ પાવા સમાન છે, છતાં ભાવિભાવ કોઈ મિથ્યા કરી શકનાર નથી એમ માની ગોશાળાને તેજોલેશ્યાનો વિધિ શીખવ્યો. તે વિધિ નીચે પ્રમાણે:—“ જે મનુષ્ય સૂર્યની આતાપનાપૂર્વક હંમેશા છઠ્ઠું કરે, અને એક મુઠી અડદના બાકળા તથા અજલિ માત્ર ગરમ પાણીથી છઠ્ઠું પાગલું કર્યા કરે તો તેને છ માસને અંતે તેજોલેશ્યાની પ્રાપ્તિ થાય ”

ત્યાંથી વિહાર કરી પ્રભુ પાછા સિદ્ધાર્થપુર તરફ જતા હતા ત્યાં માર્ગમાં પેલા તલના છોડવાનો પ્રદેશ આવ્યો. ગોશાળો બોલ્યો કે:—“ હે સ્વામી ! આપને મેં તલના જે છોડવા માટે પૂછ્યું હતું, તેમાં આપના કહેવા પ્રમાણે તલ થયા નથી. ”

પ્રભુએ ઉત્તર આપ્યો:—“ જો એજ તલનો આ છોડ ઉભો.” ગોશાળાને પ્રભુનાં વચન ઉપર એકાએક શ્રદ્ધા શાની બેસે? તેણે તે છોડવાની શીંગ ચીરી જોઈ, અને તલ ગણી જોયા તો બરાબર સાતના હીસાએ નીકળ્યા. આથી તેણે પોતાની મતિકલ્પના

પ્રમાણે સિદ્ધાંત કર્યો કે “જે પ્રાણીઓ જે શરીરમાં મરેછે, તેજ પ્રાણીઓ પાછા તેજ શરીરમાં ત્યાંને ત્યાંજ ઉત્પન્ન થાય છે” બીજે નિશ્ચય એ બાંધ્યો કે —“જે થવાનું હોય તેજ થાય છે” એ રીતે તેણે પોતાના જીવના નિયતિવાદને વધારે મજબુત કર્યો

ગોશાળાનો ‘ સર્વજ્ઞ ’ હોવાનો દાવો

તેજેલેશ્યા સાધવા માટે ગોશાળો પ્રભુથી છુટો પડ્યો તેણે શ્રાવસ્તી નગરીમાં એક કુભારની ચાલામાં રહી, પ્રભુએ કહેલા વિધિ અનુસાર છ મહિના તપ કરી, તેજેલેશ્યા સિદ્ધ કરી એ દલામાં શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુના છ સાધુઓ કે જેઓ સયમ ન પાળી શકવાથી જૈનશ્રેય થયા હતા અને અષ્ટાગ નિમિત્તના જ્ઞાનમાં નિષ્ણાત હતા તેઓ ગોશાળાને મળ્યા તેમની પાસેથી તે અષ્ટાગ નિમિત્ત ભણ્યો. એક તો તેજેલેશ્યાની સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થઈ, અને તે ઉપરાંત અષ્ટાગ નિમિત્તનું જ્ઞાન મળ્યું, એટલે ગોશાળાનો ગર્વ છલકાઈ નીકળ્યો તે પોતાને સર્વજ્ઞ તરીકે જાળખાવતો પૃથ્વી ઉપર વિચરવા લાગ્યો.

હવે પ્રભુ સિદ્ધાર્થપુરથી વિહાર કરી વૈશાલી નગરી પધાર્યા. ત્યાં સિદ્ધાર્થ રાજાના મિત્ર શબ્દ નામના ગણરાજે પ્રભુને ભક્તિપૂર્વક વદન કર્યું ત્યાંથી વિહાર કરી તેઓ વાલ્મીજી નામના ગામે આવ્યા અને ગામ પહાર કોઈ એક પ્રદેશમાં પ્રતિભાધરીને રહ્યા તે ગામમાં આનંદ નામનો શ્રાવક રહેતો હતો, તે હવેશ્યા છઠ્ઠ તપ કરતો અને સૂર્યની આતાપના લેતો. શ્રાવકની ઉત્કૃષ્ટ ક્રિયા કરવાથી તપસ્વી આનંદને અવધિજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું હતું છતાં તે પ્રભુ પાસે આવી, વદન કરી બોલ્યો કે —“ હે પ્રભુ ! આપને ધન્ય હો ! આવા ઘોર ઉપસર્ગો પડવા છતાં આપનો સ્વમભાવ ડગતો નથી ! નાથ, હવે આપને થોડા જ વખતમાં કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થશે.” એ પ્રમાણે પ્રભુની સ્તુતિ કરી, આનંદ



શ્રાવક પોતાના ઘેર ગયો અને પ્રભુ પણ ત્યાંથી વિહાર કરી, શ્રાવસ્તી નગરી પધાર્યા. ત્યાં દશમું આતુર્માસ વિવિધ તપ વડે સંપૂર્ણ કર્યું.

### સંગમ દેવના ઘોર ઉપસર્ગો

આતુર્માસ પુરૂં થતાં, પ્રભુ નગરીની જહાર પાળ્યું કરી, વિચરતા વિચરતા અનુક્રમે મ્હેચ્છ લોકોથી સરપૂર એવી દૃઢભૂમિમા આવ્યા. ત્યાં પેઢાલ નામના ગામની જહાર પોલાસ નામના ચૈત્યમાં તેમણે અક્રમ તપ સ્વીકારી પ્રવેશ કર્યો અને એક રાત્રિની પ્રતિમા ધરીને રહ્યા એ વખતે ચક્રેન્દ્રે પોતાના અવધિ જ્ઞાનથી પ્રભુને ધ્યાનમગ્ન જોઈ, તુરત સિંહાસન પરથી ઉતરી, પ્રભુને ઉદ્દેશી નમન કર્યું. તે પછી ઈન્દ્રે પ્રભુના ધૈર્ય ગુણની પ્રશંસા કરતાં, પોતાની સુધર્મસભામા જોઠેલા દેવો સમક્ષ કહ્યું કે.—“ અહો, શ્રી વીરપ્રભુ કેવા ધ્યાનમગ્ન થઈ ગયા છે ? તેમની ધીરતાની અને અડગતાથી હું કેટલી સ્તુતિ કરું ? તેમના ધ્યાનમગ્ન ચિત્તને ચલાયમાન કરવા, કદાચ ત્રણ જગતના પ્રાણીઓ એકઠા થાય તો પણ નિષ્ફળ જ લાય. ” સભામાં જોઠેલો, ઈન્દ્રનો એક સામાનિક દેવ-સંગમ, પ્રભુની પ્રશંસા સહન ન કરી શક્યો. તે ભ્રુકુટી ચડાવી, ધૂજતા સ્વરમાં તાડુડી ઉઠ્યો કે.—“ દેવેન્દ્ર ! આ દેવોની સભામાં એક પામર સાધુના વળાણ કરતા આપને જરાય સંકોચ નથી થતો ? દેવો કરતા એક સામાન્ય મનુષ્યમાં વિશેષ સામર્થ્ય હોય એવી કોઈ કસપના પણ ન કરી શકે. જે દેવો મેરૂપર્વતને પણ એક દેડાની જેમ ફેંકી દઈ શકે, જે દેવો સસુદ્રના અગાધ જળનું એક અંજલી માત્રમા પાન કરી શકે, અને જે દેવો આખી પૃથ્વીને છત્રીની જેમ એક ભુલથી તોળી રાખે તેમની પાસે એક માનવસાધુ શી ગણતરીમા છે ? સુરેન્દ્ર ! આપ જ્યારે કોઈ મનુષ્યની પ્રશંસા આ સભામાં કરો છો ત્યારે

સમગ્ર દેવજાતિનું અપમાન કરતા હો છો દેવોની એવી અવગણના આપને ન શોભે અને આપને વિશેષ ખાત્રી કરવી હોય તો હું પોતે જ તેને એક ક્ષણવારમા ગણરાવી દઉં !”

ઇન્દ્રે વિચાર્યું કે-“ જો હું ધારૂ તો સગમને હમણા જ બોલતો બધ કરી શકું પણ જો હું તેને અત્યારે હુકમ કરી જતો નટકાવી દર્શાવું તો તે દુર્બુદ્ધિ એમ જ સમજશે કે તીર્થકરો તો પારકાની સહાયી જ તપ કરે છે એક સગમના મનમા નહીં પણ લગભગ બધા દેવોના મનમા ખોટા ભૂત ભરાઈ જશે માટે અત્યારે તો આ દુષ્ટને તેનું ધાર્યું કરવા દેવામા જ લાભ છે ’ સમયને માન આપી તે મૌન રહ્યો

ક્રોધથી ધમધમી ન્હોલેા સગમદેવ પ્રભુને ચલાયમાન કરવા, ઇન્દ્ર સમક્ષ પ્રતિજ્ઞા કરી, તુરતજ સભામાથી ચાલી નીકળ્યો અને સીધો પ્રભુ પાસે આવી ઉભો રહ્યો

પ્રભુની શાત મુખમુદ્રામાથી શાંતિ અને કરુણાની અમીધાર ઝરતી હતી પણ સગમને તો તે ઉલટું જ પરિણમ્યું કારણ કે તેનું હૃદય ક્રોધ અને ઈર્ષ્યાથી ધગી રહ્યું હતું

(૧) સૌ પ્રથમ તેણે ધુળનાં વરસાદ વગસાવ્યો. ધુળથી પ્રભુનું સાફ શરીર ઢકાઈ ગયું નાક, આંખ અને કાન વિગેરે શરીરના દ્વાર એવા તો પૂરી દીધા કે પ્રભુનો શ્વાસોચ્છવાસ પણ ફેલાઈ ગયો એટલેથી પણ પ્રભુનું ધ્યાન ન તૂટ્યું

(૨) ધુળને ખ ખેરો નાખી તે દુષ્ટે વજ્ર જેવા ડઠોર મુખવાળી દીડીઓ પ્રભુના શરીર ઉપર વગમાડી સોયની જેમ તે દીડીઓએ પ્રભુનું શરીર ચાગાળી જેવું કરી નાખ્યું અને એક તરફથી પ્રવેશ કરી બીજી તરફ દીડીઓ નીકળી શકે એવું બનાવી મૂક્યું છતાં સભાસાગર તો અચળ જ રહ્યા

(૩) તે પછી પ્રચંડ ડાસ ઉપજાવ્યા ડાસના તીક્ષ્ણ ચટ-  
કાથી પ્રભુના શરીરમાંથી ગાયના દૂધ જેવું રૂધિર ઝરવા લાગ્યું.

(૪) તીક્ષ્ણ મ્હોવાળી ધીમેલો પ્રભુના શરીરે એવી તો  
સર્જીત રીતે ચોંટાડી કે આખું શરીર ધીમેલમય દેખાવા લાગ્યું.

(૫) તે પછી વીંછીઓ વિકુર્ચ્યાં. પ્રલયકાળના અગ્નિના  
તણખા જેવા વીંછીઓએ, ભગવંતના શરીરને લેદી નાખ્યું.

(૬) ત્યારપછી નોળીયા વિકુર્ચ્યાં. તે “ખી ! ખી !” એવા  
શબ્દો કરતા, દોડીદોડીને પોતાની ઉચ્ચ દાઢવડે, ભગવંતના  
શરીરનું માંસ તોડવા લાગ્યા.

(૭) તે પછી ભય કર સર્પો છોડી મૂક્યા. મહાવીર પરમા-  
ત્માનું સાઈ શરીર—પગથી માથા સુધી, સર્પોથી છવાઈ ગયું.  
ફણાઓ ફાટી જાય તેવા ભેરથી પ્રભુ ઉપર ફણાને પ્રહાર થવા  
લાગ્યો, દાઢો ભાંગી જાય તેટલા બળથી તે ડસવા લાગ્યા.

(૮) પોતાનું બધું ઝેર વમન કરી, સર્પો દોગડા જેવા થઈ  
ગયા એટલે સંગમે ઉદરો ઉત્પન્ન કર્યાં. તે નખથી અને દાંતથી  
પ્રભુના અંગને ખણવા લાગ્યા અને તેનો ઉપર મૂત્ર કરીને પડેલા  
ઘા ઉપર ખાર છાંટવા જેવું કર્યું.

(૯) તે પછી મદોન્મત્ત હાથીઓ વિકુર્ચ્યાં. હાથીઓએ  
પ્રભુના શરીરને સુંદરથી પકડી, અદ્ધર ઉછાળી, દાંતશૂળ ઉપર  
ઝીલી, દાંતવડે પ્રહાર કર્યો, અને પગ નીચે પલ્લ ચગદ્યા.

(૧૦) હાથીથી હોભ ન થયો એટલે હાથણીઓ આવી તે  
હાથણીઓએ પણ પ્રભુને તીક્ષ્ણ દાંતથી ઘણા પ્રહાર કર્યા અને  
પ્રભુનું શરીર પગ નીચે કચર્યું.

(૧૧) અધમ સંગમ દેવે પિશાચનું રૂપ ધર્યું. તે પિશાચ  
અગ્નિની જવાળાઓથી વિકરાળ બનેલા પોતાના મુખને ફાડી,

હાથમા તલવાર પકડી પ્રભુની સ મુખ ધસી આવ્યો અને અદૃશ્ય વિગેરે ધોર ઉપસર્ગ કર્યા

(૧૨) નિર્દય સગમે તે પછી વાઘતુ રૂપ લીધુ પોતાની વજ્ર જેવી દાઢથી અને ત્રિશૂલ જેવા વીક્ષુ ન્હોરથી પ્રભુના શરીરને તેણે વિદારી નાખ્યુ

(૧૩) એટલુ છતા પશુ પ્રભુને ધ્યાનમા અચળ રહેલા જોઈ, ક્રગારા સગમે સિદ્ધાર્થ રાજા અને ત્રિશૂલ માતાતુ રૂપ લીધુ માતૃપિતા બન્ને કંરૂણવિલાપ કરતા હોય તેમ બોલવા લા થા કે—“હે પુત્ર ! તે આવી દુષ્કર દીક્ષા ચા સાડ લીધી ? અમે ઘણા દુ ખી થઈ નિરાધાર બિખારીની જેમ આડાઅવળા રક્ષગીએ છીએ અમારી સલાખ તુ નહીં લે તો બીજુ કોણુ લેશે ? તુ આવો ઠાહો હોવા છતા અમારા દુ ખ સામે કા નથી જોતો ? ”

(૧૪) એવા કંરૂણ વિલાપથી પશુ પ્રભુતુ મન ન રગાયુ સગમે એક છાવણી વિકુર્વો તે છાવણીના માણસોએ પ્રભુના પગ વચ્ચે આગ સગાવી ભાત રાધવા પગ ઉપર વાસણુ મૂકયુ અગ્નિ એટલો બધો આકરેા કર્યો કે પ્રભુના પગ નીચે પશુ બળવા લાગ્યા

(૧૫) તે પછી એક ચડાલ વિકુર્વો તે ચડાળે પ્રભુની ડાકમા, બે કાનમા, બે ભુજામા અને જઘા વિગેરે અવયવો ઉપર પક્ષીઓના પાજરા લટકાવ્યા પક્ષીઓએ ચાચ અને નખના પ્રહાર એટલા બધા કર્યા કે પ્રભુતુ શરીર પાજરા જેવુ છિદ્રવાળુ થઈ ગયુ

(૧૬) તે પછી પ્રચંડ પવન વિકુર્વો એ પવનથી પર્વતો પશુ કપવા લાગ્યા પ્રભુને ઉપાડીને નીચે પટકી દીધા.

(૧૭) એક ભય કર વટોળીયો ઉપજાવી, કુભારના ચાકડા

ઉપર રહેલા માટીના પીંડાની પેઠે પ્રભુને ખૂબ ભમાવ્યા. એટલું છતાં સગમનો કંઈ દી' ન વળ્યો. સગમે વિચાર્યું કે-“ ઉપસર્ગ કરી કરીને ‘હું’ થાક્યો, પણ આ વજ્ર જેવા કઠિન મનવાળા મુનિને કંઈજ અસર થતી નથી. હવે હું પાછો ઇંદની સ્થામાં શ્રી ગીતે મેં બતાવી શકીશ? આ મુનિ પણ દોષ વિચિત્ર જેવો છે કે આટલું આટલું માથે કરવા છતાં પોતાના ધ્યાનમાંથી જરાય ચલાયમાન થતો નથી.” તેણે હવે આક્રમમાં આક્રમ ઉપસર્ગ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો !

(૧૮) સંગમે હજાર ભાર જેટલું વજનદાર એક કાળચક્ર વિદ્યુર્થું. તે કાળચક્ર ઉપાડી જોરથી પ્રભુના શરીર ઉપર નાખ્યું. જે કાળચક્ર મેરૂપર્વતના મજબુત શિખર પર પડ્યું હોય તો તેના પણ સુરેસુરા થઈ જાય, તે ચક્ર પ્રભુના શરીર પર પડવાથી, તેઓ ઠીંચણ સુધી જમીનમાં પેસી ગયા.

### અનુકૂળ ઉપસર્ગો

છતાં સગમની ધારણા પાર ન પડી. તેણે જોયું કે શસ્ત્રના પ્રાણધાતક કે ફર પ્રાણીઓના ત્રાસદાયક ઉપસર્ગો આ મુનિને ચલિત કરવાને બદલે, ઉલટા વધારે દૃઢ બનાવે છે. માટે હવે છેલ્લામાં છેલ્લો ઉપાય અનુકૂળ ઉપસર્ગ કરવાનો અજમાવી જોઉં, જરૂર, એ પ્રકારના ઉપસર્ગથી તેઓ બ્રાંતિમાં પડ્યા વિના કે દસાયા વિના નહીં રહે.

(૧૯) ત્રિ હોવા છતાં સગમે પ્રભાત વિદ્યુર્થું. માણસો આમતેમ ફરવા અને પોતાનાં દામકાજ કરવા મડ્યા. તેમણે પ્રભુને કહ્યું કે:-“ હે દેવાર્થ ! પ્રભાત થઈ ગયું, છતાં આમ ધ્યાનમાં ક્યાં સુધી પડ્યા રહેશો ? ઉઠો-આપનો ધ્યાનનો વખત તો ક્યારનોય પુરો થઈ ગયો.” પણ પ્રભુ તો પોતાના જ્ઞાનમાં ત્રિ ભાળી રહ્યા હતા, તેથી જરાપણ ન ડગ્યા.





“દામદેવની સેના જેવી દેવાગનાઓ વિકૃર્વા તે દેવાગનાઓએ  
હાવભાવાદિ ઘણા ઉપસર્ગ કર્યા, પણ પ્રભુનું એક રૂવાડુંયે ન  
ફરકયું તે ન ફરકયું”  
(પૃ ૨૩૩)

(૨૦) આખરે તેણે દેવઋદ્ધિ વિદ્યુર્વી, અને વિમાનમા બેસી પ્રભુને લલચાવવા લાગ્યો કે—“હે મહાધિ ! હું આપનું આવું ઉત્તમ અને પાવત્ર સત્ત્વ નિહાળી જાઉં પ્રસન્ન થયો છું આપને જે જોઈએ તે માગી યો કહો તો તમને સ્વર્ગમા લઈ જઈ, કહો તો મોક્ષમા લઈ જઈ, તમે ઇચ્છો ત્યાં લઈ જઈ” એ મીઠા શબ્દોથી પણ ન લોભાયા એટલે તેણે ત કાળ કામદેવની સેના જેવી દેવાગનાઓ વિદ્યુર્વી તે દેવાગનાઓએ હાવમાવાદિ ધણા ઉપસર્ગ કર્યા, પણ પ્રભુનું એક રૂવાડું જે ન રૂકરું તે ન રૂકરું

એવી રીતે દુષ્ટ સગમે એક રાત્રિમા મહે ટા મહે ટા વીસ ઉપ સર્ગો કર્યા છતાં પ્રભુએ તો તેના પ્રયે દયાદષ્ટિ જ વર્ષાવી પોતે ધ્યાનમાથી ન ચળ્યા, તેમ ક્રોધને અશ માત્ર પણ વશ ન થયા

ખરૂં જોતાં પ્રભુને ક્રોધ મુરે એવો સભવ જ ન હતો કારણ કે જેનામા જગતનો નાશ કરવા જેટલું અથવા ઉદ્ધાર કરવા જેટલું અસાધારણ બળ હતું તે પોતે જ આવા દુષ્ટ દેવ ઉપર કૃપા દયા અને કરૂણા જ વરસારે તો પત્રી ત્યાં ક્રોધ રહીને શું કરે ? એટલે કે ક્રોધને જ પ્રભુ પર એટલો બધો ક્રોધ ચળ્યો કે પોતાને સાવ નિરૂપયોગી કરી મૂકનાર-પ્રભુને છોડી આપ્યો ગયો

સવાર થતાં પ્રભુએ ત્યાંથી વિકાર કર્યો પ્રભુ જરા જરા જરા ત્યાં ત્યાં સગમદેવ આહ્વાને અને પશ્ચીમ કરી નાખવા લાગ્યો. તે ઉપરાંત બીજા પણ વિવિધ પ્રકારના ઉપસર્ગ કર્યા આવો રીતે દુષ્ટ દેવે કરેલા ઉપસર્ગોને લીધે પ્રભુએ ૧૭ મહિના સુધી ઉપવાસ કર્યો એક વખતે વિચરતા વિચરતા પ્રભુ મજ ગામના ગામમા આવ્યા તેમણે વિચાર કર્યો કે “હવે ૭ મહિને તો તે દેવ ગયો હશે” એટલે છમામી તપનું પારડું કર્યા તેઓ મજ ગામના ગોખુગમા ગોચરી માટે ગયા ત્યાં પણ તે દેવે



આહારને અનેપણીય કરી નાખ્યો. પ્રભુએ પોતાના જ્ઞાનબળથી અનેપણા બળી લીધી અને તુરત પાછા ફરી તે ગામની જહાર પ્રતિમાધ્યાને રહ્યા સંગમે અવધિજ્ઞાનથી જોયું તો પ્રભુનાં અસ્ખલિત વિશુદ્ધ પરિણામ જણાયાં. તેણે વિચાર્યું કે “ છ મહિના સુધી નિરંતર ઉપસર્ગ કરવા છતાં આ મુનિ ડગતા નથી. હવે તે મારે શું કરવું ? આવા ને આવા બીજા છ મહિના સુધી ગમે તેટલા ઉપસર્ગ કરીશ તો પણ તે ગળે એવો સંભવ નથી.” સંગમના મેઠાં પર પ્રીક્ષાશ કરી વળી. શરમથી તેણે પોતાનું મુખ છુપાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો અને કહ્યું કે:—“ હે સ્વામી ! શકેન્દ્રે સુધર્મા સલામા આપના સત્ત્વની જે પ્રશંસા કરો હતી તે મને યથાર્થ જ લાગી છે. મે આપના ઘણા અપરાધ કર્યા છે— મને એ બદલ ક્ષમા આપશો. ” એ પ્રમાણે કહી, વિલખો થઈ, શકની બીકથી પ્રભુને વંદન કરી સૌધર્મ દેવલોક તરફ ચાલ્યો. ત્યારપછી તે જ ગોકુળમા જતી એક વૃદ્ધ ગોવાળણે પ્રભુને દૂધપાકથી પારણ કરાવ્યું તે દાનથી સંતુષ્ટ થયેલા દેવોએ ત્યાં વસુધારા વિગેરે પાંચ દિવ્યો પ્રદટ્ ધ્યાં.

### સંગમનો તિરસ્કાર

સંગમ દેવસભામાંથી ઉડીને ચાલી નીકળ્યો ત્યારથી સૌધર્મવાસી દેવ-દેવીઓના ઉદ્દેગનો કંઈ પાર ન હતો. શકેન્દ્રને નાચ-ગાન વિના એક મુહૂર્ત પણ ન ગમે છતાં તેણે રંગ-વિલાસ ત્યજી દીધાં. તે ચિંતા કરવા લાગ્યો કે:—“ આવા હલકા આત્મા પાસે મે પ્રભુની પ્રશંસા કરી એ મારી મેહોટી ભૂલ થઈ ગઈ. મારી પ્રશંસા સાંભળીને જ સંગમ, પ્રભુ ઉપર ઉપસર્ગ નાખવાને પ્રેરાયો, એટલે એક રીતે હું જ એ ઉપસર્ગોનો નિમિત્ત બન્યો. ” આવા વિચારમાં, દીન જેવું મુખ કરી, હાથ ઉપર મસ્તક ટેકવી વ્યથ ચિત્તે બેઠો હતો. એટલામાં

પેલો પ્રતિજ્ઞાથી બ્રહ્મ થયેલો કાળમુખો સગમદેવ ત્યા જ આવતો દેખાયો ઇન્દ્રે એકદમ પોતાની નજર ફેરવી વાળી અને બીજા દેવો સામે જોઈ કહ્યું કે —“ આ પાપાત્મા આવે છે તેનું મુખ જોવાથી પણ પાપ લાગે એણે આપણા સ્વામીને બહુ બહુ રીતે કનડી, મારો મ્હોટો અપરાધ કર્યો છે એ હુકમ જેમ આપણાથી ન કર્યો તેમ પાપથી પણ ન કર્યો એ દુરાત્માને આ સ્વર્ગમાં સ્થાન ન મળવું જોઈએ એને જલદી કાઢી મૂકો ” ક્રોધથી ઇન્દ્રે તેને કાળા પગની લાત મારી શ્રીટકાર આપ્યો. ઈંદ્રના હથિયારબધ સુલટો લાકડી, પાદુ, મુઠિ વિગેરેથી તેને પ્રહાર ઝરવા લાગ્યા અને આખરે સસામાથી ધક્કો મારી બહાર કાઢી મૂક્યો. દેવીઓએ પોતાના હાથની આગળીઓ મરડી, પોતાનો આક્રોશ જાહેર કર્યો, સામાનિક દેવોએ પણ તેને ખૂબ ધમકાવ્યો એ રીતે ચોતરફથી તિરસ્કાર પામેલો સગમદેવ, ચોરની જેમ આંબુબાંબુ નિહાળતો-મૂઠ જોવો દેખાતો-કંડી ગયેલા અગારા જેવો કાળો મેશ થઈ ગયો હડકાયા દૂતરાની પેઠે, દેવલોકમાંથી તેને ધૂતકારી કાઢવામાં આવ્યો. ત્યાંથી તે મ્હાનમુખે મેરુ પર્વતની ચૂલા ઉપર ગયો. સગમની અગ્રમહિષીએ દીનમુખે ઇન્દ્રને વિનંતિ કરી કે “ હે સ્વામી ! જો આપની આજ્ઞા હોય તો હું મારા પતિ પછવાડે જઈ ” ઈંદ્રે તેને જવાની અનુમતિ આપી અને બીજા સર્વ પરિવારને પાછળ જતો અટકાવ્યો. ત્યાં તે સગમ પોતાનું સાગરોપમનું આયુધ્ય પુર કરવા લાગ્યો.

### પ્રભુના ચરણમાં ચમરેદ્ર

હવે ગોકુળગામથી વિહાર કરી પ્રભુ આલ્લસિકા નગરીએ આવ્યા ત્યાં હરિકાત નામનો વિદુત્કુમારનો ઈંદ્ર પ્રભુને સુખ શાંતા પૂછવા આવ્યો. પ્રભુના ધૈર્યશુષ્ણની પ્રશંસા અને સ્તુતિ



મૃગાવતીને વિજ્યા નામે પ્રતિહારી હતી તેજ નગરીમાં ધના વહુ નામે એક ચેઠ રહેતો હતો તેને મૂલા નામની સ્ત્રી હતી હવે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે પોષ વદિ એકમને દિને આ નગરીમાં પ્રવેશ કર્યો અને તેજ દિવસે તેમણે દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવથી—એમ ચાર પ્રકારે એવો ઉમ અભિમહ લીધો કે—દ્રવ્યથી સુપડાના ખુણામાં ગહેલ અડઠ મળે તોજ વહોરવા, ક્ષેત્રથી એક પગ ઉમગમાં અને ખીજે પગ ગહાર રાખીને આપે તોજ વહોરવા, કાળથી ભિક્ષાચરો ભિક્ષા લઈ ગયા પછીના સમયે મળે તોજ વહોરવા, અને ભાવથી કોઈ રાજકુમારી દાસીપણાને પામી હોય, મસ્તક સુડા યુ હોય, પગમાં ગેડી પડી હોય, રોતી હોય અને અકૃમ તપ કર્યો હોય એવી જો કોઈ સતી સ્ત્રી વહોરાવે તોજ વહોરવું એ પ્રમાણે કેવળ પરિસહ સહન કરવા માટે આકરામાં આકરો અભિમહ સ્વીકારી, પ્રભુ નગરીની અદર ભિક્ષા માટે દૂરવા લામ્યા નગરોના રાજા પ્રધાન તથા અન્યાન ધનિકોએ ઘણા ઘણા ઉપાય કર્યા, છતાં પ્રભુનો અભિમહ પુરો ન થયો. ચાર મહિના વ્યતિત થઈ ગયા.

### અદનખાળાનું પ્રથમ દર્શન

એટલામાં ચત્રાનીક રાજાએ આ પાનગરી ઉપર ચડાઈ કરી, ગામને લશ્કરથી ઘેરી લીધું તેથી આ પાપતિ દધિવાહન રાજા ત્યાંથી નાઠો ધણીવિનાની યજ્ઞ પઠેલી આ પાનગરીમાં, ચત્રાનીક રાજાના સુભટોએ છુટ ચલાવી એક સુભટે દધિવાહન રાજાની રાણી ધાગિણી અને પુત્રી વસુમતીને પકડી પોતાના કબજામાં રાખ્યા તેણે ધાગિણીને પોતાની સ્ત્રી તરીકે રહેવા બહુબહુ રોતે સમજાવી, પણ તે ન માની અને પોતાની છલ કચીને મગે ગઈ ત્યારપછી તે સુભટે વસુમતીને આશ્વાસન આપી, પોતાની પુત્રી તરીકે રાખવાનું સમજાવી, કૌશાળી નગરીની જાલરમાં લાવી

ચેત્તવાનો વિચાર કર્યો. ધનાવહ શેઠ તે પ્રસંગે ત્યાથી જતા હતા. તેમણે પેલી રાજપુત્રી વસુમતીને ખરીદી લીધી અને પોતાને ઘેર લઈ જઈ પુત્રી તરીકે રાખી. તે બાળાના વિનયાદિ શુંથી, અને ચંદન જેવાં શીતલ વેણથી રન્જિત થયેલા શેઠે, પરિવાર સાથે મળીને તેણીનું “ચંદના” નામ પાડ્યું. એક વખતે શેઠ મધ્યાહ્ન સમયે દુકાનેથી ઘેર આવ્યા દૈવયોગે કોઈ નોકર હાજર ન હોવાથી વિનિત ચંદના એકદમ ઉભી થઈ, પિતૃ-લકિતથી શેઠના પગ ધોવા લાગી. શેઠે તેને ઘણીય વારી, પણ તે શેઠને પોતાના પિતાતુલ્ય સમજતી હોવાથી તેમા તેને કંઈ સકોચ જેવું ન લાગ્યું. પગ ધોતા ચંદનાનો કેશપાશ, સહસ્રા વિખરાઈ ગયો અને વાળ જળથી ભીજાયેલી ભૂમિમાં પડી ગંદા થવા લાગ્યા. “મારી પુત્રીના કેશ કીચડથી મેલા ન થવા જોઈએ” એમ ધારી, શેઠે સહજ સ્વભાવે કેશને લાકડી વડે ઉઘા કર્યા અને પછી આદરથી ખાંધી લીધા.

ગોખમાં બેઠેલી શેઠાણી-મૂળાએ આ દૃશ્ય જોયું. તેના કોઠામાં ઉંદું તેલ રેડાયું. તેણી વિચાર કરવા લાગી કે—“આ સુવર્તિ બાળાનો કેશપાશ શેઠે પોતે ખાધ્યો ! જો તેમનો બત્તેનો સબધ પિતા-પુત્રી જેવો હોય તો એમ કોઈ દિવસ ન બને ! ખરેખર ! શેઠની બુદ્ધિ જ બગડી લાગે છે. નક્કી, આ બાળાને પોતાની સ્ત્રી બનાવશે, અને જો આ છોકરી ઘરની ધણીરણી થઈ બેઠી તો મારા ખુરા હાલ થવાના એ નિઃસંશય ! મારે આ બાળાના મૂળીયા જ ઉખેડી ફેંકી દેવાં જોઈએ. ’

શેઠ ખહાર ગયા એટલે મૂળાએ એક હનુમને બોલાવી ચંદનાનું માથું સુંઠાવી નાંખ્યું. પછી તેને બેડી પહેરાવી, ખુબ માર મારી, દૂરના એક અધારા આરડામાં પૂરી, બારણે તાળું ઠોકી, પોતાના બાપને ઘેર ચાલી ગઈ. સાજે શેઠ ઘેર આવ્યા

અને ચંદનાની તપાસ કરી પણ મુળાના લયથી કોઈ નોકર-ચાકરે ખરી હકીકત ન કહી એ રીતે ત્રણ દિવસ નીકળી ગયા.

ચોથે દિવસે એક વૃદ્ધ દાસીના દિલમાં હિંમત આવી તેણી-એ શેઠને ચંદનાવાળી વાત મ્હી સલાગાવી અને તે જ્યાં પુરાયેલી પડી હતી, તે અધારી જોરડી પણ બતાવી દીધી. શેઠે બારણાનું તાણ ઉઘડાવ્યું અને અંદર જઈને જોયું તો ચંદનખાળા બેઠાલ હથામાં પૃથ્વી ઉપર પડેલી! આ દેખાવ જોઈ શેઠનું હૃદય ચીરાઈ જવા લાગ્યું. તેણે તરફાળ તો એક સૂપડાના ખુણામાં અડદના બાકળા આપી ચંદનાને કહ્યું કે “હું પુત્રિ! હમણા તો આ અડદ વાપર! હું જેમ બને તેમ જલ્દી લુહારને બોલાવી તારા પગની ઝેડીઓ ભગાવું છું.” એમ કહી શેઠ પોતેજ લુહારને બોલાવવા ચાલી નીકળ્યા.

ચંદનાએ વિચાર કર્યો કે —“જો કોઈ બિંદુ આવી ચડે તો તેને આપીને આ અડદ હું વાપરું!”

તેટલામાં, છ મહિનામાં પાંચ દિવસ ઉણા ઉવામવાળા શ્રી મહાવીર પ્રભુ ફરતા ફરતા ત્યાં પધાર્યા. પ્રભુને દેખી ચંદનાને રૂએ રૂએ આનંદ વ્યાપ્યો. પોતે લોહાની બેડીઓ વડે સજ્જત જકડાએલી હોવાથી ઉમરો ઓગળવાને અચક્કત નીવડી તેથી એક પગ ઉમંગમાં અને બીજો પગ ખડાર રાખી, પ્રભુને અડદના બાકળા ઘસણ કરવાની વિનંતિ કરવા લાગી.

છતાં પ્રભુ આમ પાછા કેમ કર્યા! ચંદનખાળાની આવી સંસ્થિતિની પ્રાપ્તિના કેમ નહીં સ્વીકારતા હોય? કારણકે પ્રભુએ પારેલા અભિમંદમાં, હજી આમુની ખાત્રી હતી અને તેથીજ પાછા ફરવા લાગ્યા.

પ્રભુને પાછા વળતા જોઈ ચંદનાને બહુ ખેદ થયો. તેને થયું કે “અર, હું કેવી અસાગણી કે આ અવસરે પધારેલા પ્રભુ કંઈ

પણ દીધા વિના પાછા ફર્યા !” તે નિરાશાના દુઃખથી રડવા લાગી. તેની આંખમાના આસુએ પ્રભુનો દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવ એમ ચારે પ્રકારનો અભિગ્રહ પૂર્ણ કરી વાળ્યો. આખરે પ્રભુએ ચંદના બાદના સ્વીકાર્યા પ્રભુનો અભિગ્રહ પૂર્ણ થવાથી પ્રસન્ન થયેલા દેવોએ ત્યાં વસુધારા વિગેરે પાત્ર દિવ્યો પ્રગટ કર્યાં. અહિં કવિ પૂછે છે કે પડિત લોકોએ ચંદનાને બાળા કેમ કહી હશે ? ખરૂં જોતાં તો તેને મહા હુશીયાર ગણવી જોઈએ, કારણ કે તેણીએ વીરપ્રભુને બાકબાવડે દેતરીને મોક્ષ લઈ લીધો. તત્કાળ શકેન્દ્ર ત્યાં આવ્યો, દેવો આનંદમાં આવી નૃત્ય કરવા લાગ્યા, ચંદનાની બેડી તૂટીને તેને ઠેકાણે સુવણ નાં ઝાંઝર થઈ ગયા. પૂર્વની પેઠે સુશોભિત કેશપાશ પણ થઈ ગયો, અને દેવોએ ચંદનાને વસ્ત્રાલંકારથી સુશોભિત કરી દીધી ! દેવદુંડુલિના શબ્દ સાંભળી શતાતીક રાજા અને મૃગાવતી રાણી તત્કાળ ત્યાં આવી પહોંચ્યાં. મૃગાવતી ધારિણીની બેન થતી હતી, તેણીએ ચંદનાને ઓળખી. ચંદનાને એ રીતે પોતાની માશીનો મેળાપ થયો.

ચંદના પોતાની સાળીની પુત્રી થતી હોવાથી રાજા શતાતીક પોતે વસુધારા લઈ જવા તૈયાર થયો. પણ ઇન્દ્રે તેને તેમ કરતાં અટકાવીને કહ્યું કે — “રાજન્ ! આ ધન તો ચંદના જેને આપે તેનાથી જ લઈ શકાય.”

ચંદનાએ કહ્યું કે :— “પુત્રી તરીકે માફ પાલન-પોષણ કરનાર ધનાવહુ શેઠને જ તે દ્રવ્ય મળવું જોઈએ ” ચંદનાની આજ્ઞાથી ઇન્દ્રે તે ધન ધનાવહુ શેઠને આપી દીધું અને કહ્યું કે :— “આ ચંદના શ્રી વીરપ્રભુની પ્રથમ સાધ્વી થશે.” તે પછી ઇન્દ્ર પ્રભુને ભક્તિભાવથી નમ્યો અને પોતાના સ્થાને ગયો. રાજા શતાતીક પણ ચંદનાને આદરપૂર્વક પોતાને ઘેર લઈ ગયો અને કન્યાઓના અત.પુરમાં યોગ્ય સ્થાન આપ્યું.



“ચંદ્રનાની મેડી નદીને તેને ઠે ભણે મુવળ ના ઝાઝ  
ધઈ ગયા” (૫ ૪૦)





કૌશાળીથી વિહાર કરી, પ્રભુ સુમંગલ નામના ગામે પધાર્યા ત્યાં સનતકુમાર ઇંદ્રે આવી પ્રભુને વદન કર્યું ત્યાંથી વિહાર કરતા, અનુક્રમે પ્રભુ ચંપાનગરી પધાર્યા ત્યાં સ્વાતિદત્ત નામના બ્રાહ્મણની અગ્નિહોત્રશાલામાં ચોમામી તપ સ્વીકારી બારમુ ચાતુર્માસ રહ્યા તે ચારે મહિના, રાત્રિને વિષે પૂર્ણબદ્ધ તથા મણિબદ્ધ નામના બે યમો, ભક્તિથી પ્રેમગર્ભને પ્રભુની સેવા કરવા આવતા ત્યાંથી વિહાર કરી પ્રભુ જૃમિકા ગામે પધાર્યા ત્યાં શકેન્દ્રે આવી પ્રભુ પાસે ભક્તિભાવભર્યો નાટ્યરસ કર્યો પછી તે બોલ્યો કે - “હે જગદ્ગુરુ ! હવે આપને થોડા દિવસોમાં કેવલજ્ઞાન થવું ભોધ્યે ” ત્યાંથી વિહાર કરી પ્રભુ મિંદીક ગામ આયા ત્યાં ચમરેન્દ્રે આવી, પ્રભુને વદન કરી, સુખશાતા પૂછી પુનઃ પોતાના સ્થાને ચાલ્યો ગયો.

### પ્રભુના કાનમાં ખીલા ઠોકાયા !

મિંદીક ગામથી વિહાર કરી પ્રભુ પદ્માનિ નામના ગામમાં આવ્યા અને ત્યાં ગામજુદાર પ્રતિભા ધરીને રહ્યા પોતાના ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવના ભવમાં શર્યાપાલના કાનમાં તપાવેલા મીસાનો રસ રેડાવી ઉપજન કરેલું અશાતાવેદનીય કર્મ પ્રભુને આ સમયે ઉપમા આવ્યું તે શર્યાપાલનો શ્રવણ ભવબ્રમણ કરી, આ ગામમાં ગોવાળીયો થયો હતો તે ગોવાળ, ગાત્રિએ પ્રભુને ગામની જુદા રહેવા ભોધ, પોતાના જગદોને પ્રભુ પાસે મૂકી, ગાયો દોવા, ગામમાં ગયો. ગોવાળ ચાલ્યો ગયો એટલે થોડીવારે બળદ પણ સેવેછાપૂર્વક અટવીમાં દૂર ચાલ્યો ગયો. ગાયો દોષ્ટને ગોવાળ પાછો આવ્યો અને બુધે છે તો ત્યાં બળદ જેવું કંઈ ન દેખાયું તે પ્રભુને પૂછવા લાગ્યો કે - “હે દેવાર્થ !

બોલ, મારા બળદ ક્યાં ગયા ? ’ ગોવાળે બે-ત્રણ વાગ પ્રભુને પ્રશ્ન કર્યો, પણ ધ્યાનસ્થ પ્રભુએ તેનો કંઈ પણ જવાબ ન વાળ્યો.

આથી ગોવાળને ખૂબ ખીજ ચડી તે દોડતો જઈને, જેના તીર થાય છે તે શરકટ વૃક્ષના કાંપના બે મજાખુત ખીલા લઈ આવ્યો, અને ધ્યાનસ્થ પ્રભુના કાનમા હથોડાવતી બન્ને ખીલા ઉડા પેસાડી દીધા. ખીલાના અત્રલાગ કાનમાં એક ખી-તને મગી ગયા. ખીલાઓને કોઈ બે ચીને ખદાર કાઢી એકે નહીં એવા નિર્દય ધરાદાથી, ગોવાળે બન્ને ખીલાના ખદાર દેખાતા ભાગ કાપી નાખ્યા. એ પ્રમાણે ઘોર ઉપસર્ગ થવા છતાં ધ્યાનમગ્ન પ્રભુ સમભાવથી લેશમાત્ર પણ ન ચાળ્યા.

**પ્રભુના કંઠમાંથી નીકળેલી કારમા ચીસ !**

પ્રભુ મધ્યમ અપાપા નગરીમા આવ્યા. ત્યાં પાંચાણે માટે સિદ્ધાર્થ નામના વૈશ્યને ઘેર ગયા. સિદ્ધાર્થે પ્રભુનો સારી રીતે સત્કાર કર્યો અને બહિનભાવથી ‘પારણું કરાવ્યું’. તે વખતે ત્યાં ખરક નામનો એક કુશળ વૈદ્ય બેઠો હતો. તે સિદ્ધાર્થનો મિત્ર થતો હતો. વૈદ્યે પ્રભુની મુખમુદ્રા બારીકીથી જોઈને કહ્યું કે:— “ખરેખર ભગવંતનું શરીર સર્વ મુલ્યશક્તિથી સંપૂર્ણ છે. પણ મ્હાન જેવું દેખાતું હોવાથી ક્યાંઈક શય્ય હોવું જોઈએ.”

સિદ્ધાર્થને વૈદ્યની વાત સામગ્રી આશ્ચર્ય થયું. તેણે કહ્યું કે:— “જે તમે કહો છો તે વાત ખરી હોય તો આપણે બરાબર તપાસ કરી, ભગવંતના શરીરમાં શય્ય ક્યા છે તે શોધી કાઢવું જોઈએ.” વૈદ્યે આખાય શરીરની તપાસ કરી આખરે પ્રભુના બન્ને કાનમા ખીલા ઠાકેલા દેખાયા. સિદ્ધાર્થે પણ તે જોયા.

સિદ્ધાર્થે બોલ્યો:— “આ કોઈ દુષ્ટ માણસનું તર્કટ હોવું જોઈએ. પણ આપણે એ શય્ય જેમ બને તેમ જલદીથી કાઢી



ધ્યાન થ પ્રભુના કાનમા પુહોડવની જન્ને ખીવા  
C ૩ પેમાડી દીધા ખીવાના અચલા । કાનમા એક ખી તને  
મગી ।યા" (૫ ૨૮૨)



નાખવુ ઘટે એ શુભ કાર્ય કરવાથી બાપતે બન્ને પુણ્યના ભાગીદાર થઈશું તેથી તમે બીજા કામ પડતા મૂળી તત્કાળ પ્રભુની ચિકિત્સા કરવામાં ચિત્ત આપો ॥

વૈદ્ય અને સિદ્ધાર્થે તો વાતો કરતાજ ગયા એટલામાં પ્રભુ ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યા, અને બહાર ઉવાનમાં આવી શુભધ્યાન વિષે આડઠ થયા. સિદ્ધાર્થે એક અને ખરક વૈદ્ય ઉવાનમાં પહોંચ્યા. આપથ સામગ્રી પણ પોતાની સાથેજ લીધી ખરક વૈદ્ય પોતાની વૈદ્યવિદ્યામાં બારે કુશળ હતો. તેણે સાણ્ઘી વડે પ્રભુના કાનમાંના બન્ને બીણા જેથી કાઢ્યા. કાનમાં ઉંડા ચેમ્પી ગયે હા રૂધિરથી તરંગાગ બીણા જેવા જે આવા છે તેજ વખતે પ્રભુ મહાવીરના કઠમાંથી એક કારમી ચીસ નીકળી ગઈ. એ ચીસના કાતરધ્વનિથી આજુ ઉવાન ખગભળી ઉઠ્યું પછી સંદોહિણી આપધીથી પ્રભુના બન્ને કાન તત્કાળ રૂઝવી, પ્રભુને ખમાવી ભક્તિપૂર્વક વહન તથા નમસ્કાર કરી, સિદ્ધાર્થ એક તથા ખરક વૈદ્યરાજ પોતાના ઘેર આ-આ પડી લોપેએ તે સ્થળે એક દેવા લય પણ ભાળ્યું.

વૈદ્ય અને સિદ્ધાર્થે એક મગીને સ્વર્ગે ગયા, બીણાનો ઘોર ઉપસર્ગ કરનાર પાપી ગોવાળ મરીને સાતમી નરકે ગયો.

એ રીતે ઉપસર્ગોનો નારણ પણ ગોવાળથી થયો અને ઉપસર્ગોની પરિસ્થિતિ પણ ગોવાળથીજ થઈ આ બીણાનો ઉપસર્ગ પ્રભુને છે તેા ઉપસર્ગ હતો.

ઉપસર્ગોની ઉત્કૃષ્ટતા એક પૃથક્કરણ

વીર પ્રભુને જે જે ઉપસર્ગો થયા તેના જવન્ય, મધ્યમ અને ઉત્કૃષ્ટ એવા વિભાગ પાડીએ તો કટપુત્રના બતરીએ જે શીત ઉપસર્ગ કર્યો તે જવન્ય ઉપસર્ગમાં ઉત્કૃષ્ટ, સયમદેરે જે કાળચક્ર

મૂકેલું તે મધ્યમ ઉપસર્ગોમાં ઉત્કૃષ્ટ અને જ્ઞાનમાંથી ખીલા જેવ્યા તે ઉત્કૃષ્ટ ઉપસર્ગોમાં ઉત્કૃષ્ટ જાણવું. એ સમગ્ર ઉપસર્ગોને પ્રભુએ પરમ શાંતિથી, નિર્ભયપણે, ક્રોધરહિતપણે, દિનતાગ્રહિતપણે, અને કાયાની નિશ્ચિન્નતાપૂર્વક સકુન કર્યા.

### પ્રભુનું અનગારત્વ

શ્રમણ ભગવાન મહાવીર કેવી રીતના અનગાર થયા? તેમણે ઈર્ષ્યાસંમિતિ પાળી: એટલે કે હાલના-આલવામાં કોઈપણ જીવની વિરાધના ન થાય તેવો ઉપયોગ રાખ્યો, ભાષા સંમિતિ પાળી: એટલે કે નિર્દોષ વચન બોલવામાં ઉપયોગ રાખ્યો, એવાણા સંમિતિ પાળી: એટલે કે જેતાળીશ દોષ વગરની લિલ્લા શ્રદ્ધણ કરવામાં ઉપયોગ રાખ્યો, આદાન ભાડમાત્રનિશ્લેષણ સંમિતિ પાળી: એટલે કે વસ્ત્ર-પાત્રાદિ ઉપકરણોને શ્રદ્ધણ કરવામાં અને પાછાં મુકવામાં જતના-પ્રમાર્જણાદિ કરવારૂપ ઉપયોગ રાખ્યો.

વિદ્યા, મૂત્ર, શુક-કર્ક, શ્લેષ્મ, અને શરીરના મેલનો પરિત્યાગ કરવામાં પણ ઉપયોગ રાખ્યો, અને કોઈપણ જીવની વિગધના ન થાય તેવી રીતે મેલનો પરિત્યાગ કર્યો. જે કે પ્રભુને ઉપકરણ કે શ્લેષ્મ વિગેરેનો અસંલવ હોવાથી, ઉપર કહી તે પાંચ સંમિતિ-ઓમાંની છેલ્લી એ સંમિતિઓનો અસંલવ છે, છતાં મૂત્રના પાકને અળાંકિત રાખવા માટે સૂત્રકારે આ એ સંમિતિ પણ કહી ગઈ છે.

એ રીતે પ્રભુએ શુભ મનોયોગને, શુભ વચનયોગને અને શુભ કાયયોગને પ્રવર્ત્તાવ્યો, તેમજ અશુભ કાયયોગને, અશુભ વચનયોગને અને અશુભ મનોયોગને રોક્યો. મન, વચન, અને કાયાના અશુભ યોગને રોકનારા હોવાથી શુભ એટલે અશુભ વ્યાપારને સર્વ પ્રકારે રોકનારા, શબ્દાદિ વિષયોમાં રાગ-દ્વેષરહિતપણે શ્રોત્રાદિ ઇન્દ્રિયોને ગોપવનારા, વસ્તી વિગેરે નવ વાડોથી

યત્નપૂર્વક વક્ષણ કરેલા શ્રદ્ધાયર્થને, આચરનારા, ક્રોધરહિત, માન  
રહિત, માયારહિત, લોભરહિત, આતંકિવૃત્તિથી શાત, બાદ્યવૃ  
ત્તિથી શાત, આતરિક અને બાદ્ય એમ બન્ને વૃત્તિથી શાત, બન્ને વૃત્તિ  
શાત હોવાથી સર્વ સતાપરહિત, હિંસાદિ આશ્રવદ્વારથી નિવૃત્ત  
થયેલા હોવાથી પાપકર્મના બધનથી રહિત, મમતારહિત,  
દ્રવ્યાદિરહિત, સુવર્ણાદિ વસ્તુઓને સર્વથા ત્યજી દેનાર, દ્રવ્યથી  
શરીરના મેલરહિત હોવાથી અને ભાવથી મિથ્યાત્વરૂપ મેલગઢિત  
હોવાથી નિરૂપલેપ-દ્રવ્યમળ અને ભાવમળરહિત પ્રભુ ગણાયા

### નિરૂપલેપપણાના દૃષ્ટાંત

ઉપમા અને દૃષ્ટાંતથી પ્રભુનું નિરૂપલેપપણુ વધારે સારી  
રીતે સમજી શકાયે કાસાનું પાત્ર જેમ જળથી નથી ભીંપાતુ,  
તેમ પ્રભુ પણ સ્નેહથી ન ભીંપાયલા, શખને જેમ રંગોથી રંગી  
શકાતો નથી તેમ પ્રભુ પણ નિરજન, સર્વ સ્થળે ઉચિતપણે  
અસ્ખલિત વિહાર કરવાથી અથવા મયમમા અસ્ખલિતપણે  
વર્તવાથી, છવના જેવી અસ્ખલિત ગતિવાળા, દેશ, ગામ, કુળ  
વિગેરે કોઈના પણ આધારની અપેક્ષા વિનાના હોવાથી  
આકાશની પેઠે આલબન-આધાર રહિત, કોઈ પણ એક સ્થાને  
ન રહેતા હોવાથી વાયુની પેઠે બધન રહિત, કાલુષ્ય રહિત  
હોવાથી શરદ્ ઋતુના જળની પેઠે નિર્મળ દૃઢ્યવાળા, સગા-  
સબંધીઓના સ્નેહ અથવા કર્મથી ન ભીંપાયલા હોવાથી,  
કમળ જેવા, શ્રીવા અને ચાર પગ એ પાથે અગોને છુપાવી  
રાખનાર કાચબાની જેમ-ઈન્દ્રિયોને વશમા રાખનાર, ગેડાના  
શીંગડાની પેઠે એકલા-અર્થાત્ ગેડાને જેમ એક શીંગડું હોય  
છે તેમ ભગવાન પણ રાગ-દ્વેષ રહિત હોવાથી એકાકી, પરિમલ  
રહિત અને અનિયત નિવાસ હોવાથી પખીની જેમ સ્વતંત્ર,  
જરા પણ પ્રમાદ ન કરનાર ભાડ પક્ષીની જેમ અપ્રમાની,



કર્મરૂપી શત્રુઓને હણવાને હાથીના જેવા શૂન્ધવીર, સ્વીકારેલા મહા વ્રતના ભારને વહુન કરવામા સમર્થ હોવાથી વૃષભના જેવા પરાક્રમવાળા; પરિપહાદિ રૂપ પશુઓ વડે પરાજય ન પામતા હોવાથી સિંહની જેમ હુર્ધર્ષ; સ્વીકારેલા તપ-સંયમમાં દૃઢ રહેવાથી અને ઉપસર્ગો રૂપી વાયરા વડે ચલાયમાન નહીં થતા હોવાથી મેરૂ પર્વતની જેમ નિશ્ચલ, હર્ષ અને વિપાદનાં કારણો પ્રાપ્ત થવા છતાં વિકાર ગ્રહિત સ્વભાવવાળા હોવાથી સાગરની પેઠે ગંભીર; પગને શાંતિ પમાડવાના મનના પરિણામવાળા હોવાથી ચન્દ્રમા પેઠે સૌમ્ય લેશ્યાવાળા; દ્રવ્યથી શરીરની કાંતિ વડે અને ભાવથી જ્ઞાન વડે ઝળહળતા તેજવાળા હોવાથી સૂર્યની પેઠે દેહીપ્યમાન તેજવાળા, સુવર્ણ નિર્મળ થયે જેવું તેજસ્વી દેખાય, તેવા જ પ્રભુ પણ કર્મમેલ દર થવાને લીધે અતિ તેજસ્વી, શીત, ઉષ્ણ વિગેરે અનુકૂળ અને પ્રતિકૂળ સર્વ સ્પર્શને સહન કરનારા હોવાથી, પૃથ્વીની પેઠે સહનશીલ; ધી વિગેરેથી અત્યંત દીપ્ત થયેલા અગ્નિની પેઠે, જ્ઞાનરૂપ તેમજ તપરૂપ તેજ વડે દેહીપ્યમાન; એ પ્રકારે ઉપમાઓના આધારે પ્રભુના નિરૂપલેપપણાનાં વિશેષણો અવધારવા.

**પ્રતિબંધનુ સ્વરૂપ-મહાવીર પ્રભુની અપ્રતિબંધતા**

ભગવતને કોઈ પણ પદાર્થમાં પ્રતિબંધ નથી પ્રતિબંધન ચાર પ્રકારના છે—( ૧ ) દ્રવ્ય ( ૨ ) ક્ષેત્ર ( ૩ ) કાળ અને ( ૪ ) ભાવ

( ૧ ) દ્રવ્યથી આશ્રીને: શ્રી વિગેરે સચિત્ત અને આભૂપણુ વિગેરે અચિત્ત આભૂપણુ પહેરેલ શ્રી વિગેરે મિશ્ર આ પ્રમાણે સચિત્ત અચિત્ત અને મિશ્ર દ્રવ્યોમાં, પ્રભુને ‘ આ દ્રવ્ય મારા છે ’ ઇત્યાદિ રૂપે સંસારનો બંધ કરનાર આશારૂપ પ્રતિબંધ નથી.

( ૨ ) ક્ષેત્રને આશ્રીને ગામમાં, નગરમાં, અગ્ન્યમાં, ખેતરમાં,

ખળામા, ધરમા આગળામા કે આકાશમા પ્રભુને મમત્વ નથી  
'આ ગામ કે આ નરણ્ય માડું છે' એ પ્રમાણે સંસારનો બંધ  
કરનાર મમત્વના આશયરૂપ પ્રતિબંધ નથી

(૩) કાળને આશ્રીને અત્યંત સૂક્ષ્મ કાળરૂપ સમયમા,  
અસંખ્યાત સમયરૂપ આવલિકામા, શ્વાસોચ્છવાસના પ્રમાણવાળા  
કાળમા, સાત ઉચ્છવાસના પ્રમાણવાળા સ્તોક નામના કાળમા,  
ઘડીના છઠા ભાગરૂપ સ્લક્ષ્મા, સાત સ્તોકપ્રમાણ લવમા, સત્યો  
તેર લવપ્રમાણ સુહૃત્તમા, દિવસમા કે રાત્રિમા, પંખવાડીયામા કે  
મહિનામા, વર્ષમા કે યુગપૂર્વ અગ્રપૂર્વ જેવા લાંબા ટાળના સ  
યોગમા પ્રભુને અત્યુક્ત અનુકૂળ કે પ્રતિકૂળ જેવું કાર્યજ ન હોય  
“આ મને અનુકૂળ છે અથવા આ સમય મને પ્રતિકૂળ છે” એ રીતે  
કોઈપણ કાળમા પ્રભુને સંસારબંધ કરનાર આશયરૂપ પ્રતિ  
બંધ નથી

(૪) જાનને આશ્રીને ક્રોધમા, માનમા, માયામા, લોભમા,  
ભયમા, હાન્યમા, પ્રેમમા, દેવમા, પરની માથે કવેશ્વરવામા, પર  
પ્રાણીને નહીં ફીઠેલું—નહીં સાશળેવું આળ ચડાવવારૂપ અજ્ઞા  
ખાનમા, પર પ્રાણીના દોષની ચાડી ખાવા રૂપ પૈશુન્યમા, પર  
પ્રાણીની નિંદા કરવા રૂપ પરપરિવાદમા, રતિ-અરતિ-મોહનીયના  
ઉદયથી સુખ-દુઃખ મગતા ચિત્તમા હર્ષ કે ઝલાની કરવારૂપ  
રતિ-અરતિમા, કપટવૃત્તિથી અસત્ય બોલી છળ કરીને લોકોને  
છેતરવારૂપ માયામૃષામા, યાવત્ મિથ્યાદશ ન શયમા એટલે કે  
અનેક દુઃખના કારણભૂત મિથ્યાત્વરૂપ શયમા વિગેરેમા સંસાર  
બંધ કરનાર આશયરૂપ પ્રતિબંધ નથી સારાશ્ય એ છે કે ઉપર  
દર્શાવેલા ૬૦૫ શ્લોક કાળ અને જાવમા કોઈને વિષે પણ ભગવતને  
'આ માડું છે' એવા રૂપનો સંસારબંધ કરનાર આશયરૂપ  
પ્રતિબંધ નથી

## ભગવાનના વિહાર અને સ્થિરતાનું સ્વરૂપ

વર્ષાકાળના ચાર માસ ભગવંત એક સ્થાને રહેતા અને બાકીના આઠ માસ વિહાર કરતા. તે આઠ મહિનામાં ગામને વિષે એક રાત્રી અને નગરને વિષે પાંચ રાત્રી પર્યંત રહેતા કુહાડામાં અને ચ-  
દનમાં અર્થાત્ અપકાર કરનાર તેમજ ઉપકાર કરનાર પ્રત્યે પ્રભુ તો રાગદ્વેષરહિત સમાનદૃષ્ટિજ ગણતા. સુખ દુઃખમાં તેમને મન કંઈ ભેદ ન હતો. મનુષ્યલોક કે દેવલવાદિમાં પણ તેમને કંઈજ મમત્વ ન હતું, જીવન તથા મૃત્યુ વિષે તેમને કંઈજ આકાંક્ષા ન રહેતી, દેવેન્દ્ર નરેન્દ્ર સત્કાર કરે તો તેમને એમ ન થાય કે ખરેખર આ જીવન જીવવા જેવું છે અને અસહ્ય પરિસહ વેઠવા પડે તો તેમને એમ પણ ન થાય કે હવે તો મૃત્યુ આવે તો સાડું. અંસાર સમુદ્રનો પાર પામવા તેઓ નિરંતર મથન કરતા, કર્મ રૂપી શત્રુનો સમૂલો છેદ કરવા તૈયાર રહેતા અને એ રીતે પ્રભુ સર્વત્ર વિચરતા

## વિહારના બાર વરસ

પ્રભુએ વિહારના બાર વરસ કેવી સ્થિતિમાં વિતાવ્યા ? તે દરમિયાન તેમણે કયા કયા ગુણ કેળવ્યા ? અનુપમ જ્ઞાન, અનુ-  
પમ દર્શન, અને અનુપમ ચારિત્ર વડે, સ્ત્રી નપુંસક વિગેરે દોષ-  
રહિત વસતિમાં રહેવા રૂપ અનુપમ આલયવડે, અનુપમ વિહાર  
વડે, અનુપમ વીર્ય-પરાક્રમવડે-મનના ઉત્સાહવડે, અનુપમ સર-  
ળતાવડે, અનુપમ માયારહિતપણે, અનુપમ માર્દવ-માનરહિત  
પણે, અનુપમ લાઘવ-ક્રિયાઓમાં કુશળપણે, અથવા લાઘવ એટલે  
દ્રવ્યથી અદૃષ્ય ઉપધિપણે અને લાવથી ત્રણ ગૌરવનો ત્યાગ  
કરવારૂપે, ક્રોધના નિગ્રહરૂપ અનુપમ ક્ષાતિવડે, અનુપમ નિર્લો-  
ભપણે, અનુપમ મનોશુષ્કિ વિગેરે શુષ્કિવડે, ઇચ્છાની નિવૃત્તિ  
અથવા મનની પ્રસન્નતારૂપ અનુપમ તુષ્ટિ-અંતોષવડે, સત્ય,

સુયમ અને તપને સારી રીતે આચરવાથી મુક્તિરૂપ ફલ પુદ્ધ થાય એવા પ્રકારના ત્રણ રત્નસ્વરૂપ નિર્વાણ માર્ગવડે, એવી રીતે સમગ્ર ગુણોના સમુદ્ભવે પોતાના આત્માને જાવતા ભગવાને બાર વરત વીતાવ્યા.

### તપ તથા પારણાની સ ખ્યા

મહાવીર પ્રભુએ છદ્મસ્થ અવસ્થામાં જે તપ તથા પારણા કર્યા તેની સ ખ્યા -એક છમાસી તપ, એક પાંચ દિવસ એછાને છમાસી તપ, નવ ચારમાસી તપ, જે ત્રણમાસી તપ, જે અઢી માસી તપ, છ એમાસી તપ, જે દોઢમાસી તપ, બાર માસસમણ, ખંડોતેર પક્ષપક્ષ, બાર અઠ્ઠમ, બસો એગણત્રીસ છઠ્ઠ, એક સવ તોભદ્ર પ્રતિમા દસ દિવસના પ્રમાણની, મહાભદ્ર પ્રતિમા ચાર દિવસની, ભદ્રપ્રતિમા જે દિવસની, ત્રણસો એગણપચામ પારણાના દિવસ, અને એક દીક્ષાનો દિવસ એ રીતે પ્રભુએ બાર વરસ અને સાડાછ માસ મુધીમાં જે જે તપ કર્યા તે સઘળા જળરહિતજ કર્યા જઘન્યમાં જઘન્ય તપ છઠ્ઠનો કર્યો, કોઈપણ વખત એક ઉપવાસ કરીને પારણ ન કર્યું તેમજ નિત્ય ભોજન તો કોઈજ વખત ન કર્યું.

પ્રભુને કયા-કયારે-કેવી સ્થિતિમાં કૈવલ્ય થયું ?

એ પ્રમાણે તેરમા વરસની મધ્યમાં વત્તતા થમણ ભગવાન મહાવારને ત્રીખંડાળના બીબા મહિનાને વિષે, ચીખંડાળના એથા પખવાડીયાને વિષે-અર્થાત્ વૈશાખ માસના શુકલ પખવાડીયાને વિષે, દશમની તિથિને વિષે, પૂર્વદિશા તરફ છાયા ગયે, ન્યૂન નહીં તેમ અધિક પણ નહીં એવી પ્રમાણપ્રાપ્ત પાછલી પોરમી થયે, સુમત નામના દિવસે, વિજય નામના મુહૂર્તમાં, જલિકશામ નામના નગરની ખ્હાર, ઝણુવાલુકા નામની નદીના કંઠે, એક વ્યતરના જીર્ણ થઈ ગયેલા મંદિરથી બહુ દૂર નહીં-

તેમ બહુ નજીકમાં નહીં એવા સ્થાનકે, સ્થામાક નામના ગૃહ-  
સ્થના ખેતરમાં, શાલ નામના વૃક્ષની નીચે, ગાયને દહોવા બેસીએ  
તેવા પ્રકારના ઉત્કટિક આસને બેસી, સૂર્યના તાપવડે આતાપના  
લેતા, નિર્જળ છઠ્ઠ તપ વડે યુક્ત થયા થકા, ઉત્તરાશ્વાશુની નક્ષત્ર  
સાથે ચન્દ્રનો યોગ થયે, શુકલ ધ્યાનના મધ્યભાગમાં વર્ત્તતા,  
( શુકલ ધ્યાનના ચાર લેદ છે.-( ૧ ) પૃથક્ત્વવિતર્ક સવિચાર,  
( ૨ ) એકત્વવિતર્ક અવિચાર, ( ૩ ) સૂક્ષ્મક્રિય અપ્રતિપાતિ  
અને ( ૪ ) ઉચ્છિન્નક્રિય અનિવર્તિ. છેલ્લા બે લેદમાં તે બૈદમે  
શુભ્રાણે રહેલા કેવલીજ વર્તે છે, તેથી પ્રથમના બે લેદમાં  
વર્ત્તતા ) શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરને, અનંત વસ્તુના વિષયવાળું  
અવિનાશી, અનુપમ. કોઈપણ વસ્તુવડે સ્ખલના ન પામે એવું,  
સમસ્ત આવરણરહિત, સ્વઘળા પર્યાય સહિત, સર્વ વસ્તુને જાણી-  
વનાર, સ્વઘળા અવયવોથી સંપૂર્ણ, એવા પ્રકારનું કેવળજ્ઞાન  
અને કેવળદર્શન ઉત્પન્ન થયું

### કેવળજ્ઞાનનો પ્રતાપ

કેવળજ્ઞાનના પ્રતાપે શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર અર્હન્ થયા,  
અશોકવૃક્ષાદિ પ્રાતિહાર્યની પૂજને યોગ્ય થયા. તેમના રાગ-દ્વેષ  
પરાજીત થયા, અને કેવળજ્ઞાન-કેવળદર્શનવાળા થયા. તેઓ  
પદાર્થોના સ્વઘળા વિશેષ ધર્મોને જાણે, પદાર્થોના સ્વઘળા સામા-  
ન્ય ધર્મોને જાણે, દેવ મનુષ્ય અને અસુરો સહિત લોકોના  
પર્યાર્થો, તેમજ ઉપલક્ષણથી અલોકના પર્યાયો પણ જાણે અને  
દેખે સર્વ લોકમાં સર્વ જીવોના આગમનને, અર્થાત્ જે જે  
સ્થાનમાંથી ભવાતર થકી જીવોનું આવવું થાય તેને, મરીને  
જ્યા ઉત્પન્ન થાય તે ગતિને, તે ભવ સંબંધી આયુષ્યને કિંવા  
કાયસ્થિતિને, દેવલોકમાંથી દેવોનું મનુષ્ય-તિર્યંચમા અવત-  
રણ થાય તેને, દેવ અને નારકીની ઉત્પત્તિને, સર્વ જીવો સં-



अनुवागुमने ३३ ईव पयाणि (५ ३५०)



બાંધી મનને મનના ચિત્તવનને, અશનાદિ લોજનને ચોરી વિગેરે જે કથુ હોય તેને, મૈથુનાદિ સેવ્યુ હોય તેને, પ્રગટ અથવા ગુપ્ત કાર્યને પણ જાણે તથા દેખે ત્રણે જગતને દાયમા રહેલા આમગાની પેઠે જોઈ શકે, તેમનાથી કંઈ પણ અજાણ્યુ ન હોય જાન્યથી પણ કસોડ સખ્યાના દેવો તેમની સેવામા રહે મર્ષ લોકોને વિષે તે તે કાળે મન વચન અને કાયયોગમા યથાયોગ્ય વર્તતા મર્ષ જીવોના અને ધર્માસ્તિકાય વિગેરે સર્વ અજીવોના સમક્ષ પયથિને જાણે તથા દેખે

### પદ્ધતી નિષ્કુળ દગના

પ્રભુને કેવળજ્ઞાન થતા જ ઈ દ્રોના ત્રિહાસન ઠા યા તમજે અવધિજ્ઞાનથી, પ્રભુને કેવળજ્ઞાન થયાની વાત જાણી કે દુરત જ દેવોના પવિર સાથે આવી પડોઆ, અને સમવસરજીની રચના કરી દેવોમા કોઈ વિરતિને ચોખ્ય નથી, એમ જાણવા છતાં, પ્રભુએ પોતાને આચાર જાણી, તે સમવસરજીમા જોઈ દેશના આપી તે વખતે કોઈને વિરતિ પગિજીમ થયો નહી, તેથી તે રચના નિષ્કુળ ગર્ભ દોડા વખત દેશના આપીને, ત્યાંથી વિદ્વા જીને, પ્રભુ અપાપાપુરીના મહાસેન નામના જ્ઞાનમા પધાર્યા.

### ગકારીવ પ્રાક્ષણ પડિનો

તે વખતે અપાપાનગરીમા મોખિલ નામના ધનાઢ્ય પ્રાક્ષણે પોતાને ઘેર મક્ક કરવા સાડ, કેટલાક તે ઠગના સમર્થ પ્રાક્ષણ-પડિતોને આમ આ હતા તેમા કુંદભૂતિ, અન્નિભૂતિ, વાલુ ભૂતિ નામના ત્રણ ભાઈઓ પાચસો પાચસો શિષ્યોના પરિવાર સાથે આ આ હતા વ્યખ અને મુધર્મા નામના જે પડિતો પણ પાચસો પાચસો શિષ્યો ભૂતિને આવ્યા હતા મડિત અને



મૌર્યપુત્ર નામના જે ભાઈઓમાં, પ્રત્યેક સાડા ત્રણસો શિષ્યના પરિવારથી વીંટળાયેલો હતો. અકપિત, અચલપ્રાતા, મેતાર્ય અને પ્રભાસ નામના ચાર પંડિતો ત્રણસો ત્રણસો શિષ્યોને લઈ આવ્યા હતા. આ અગીયારે પંડિતો યૌદ્ધ વિદ્યામાં પારગામી હતા. છતાં ઇન્દ્રભૂતિને “ છવ છે કે નહી ? ” એ વિષે હ મેશા શંકા રહ્યા કરતી. અગ્નિભૂતિને “ કર્મ જેવી કોઈ વસ્તુ હશે કે કેમ ” એ પ્રશ્ન મુંઝવ્યા કરતો. વાયુભૂતિ તો “ શરીર એજ છવ કે શરીરથી જૂદો કોઈ છવ હશે ” એ સંશયમાં જ ઝુલ્યા કરતો. વ્યક્તને “ પૃથ્વી, જળ, તેજ, વાયુ અને આકાશ ” એ પચભૂતની શંકા રહ્યા કરતી. “ આ છવ જેવો આ ભવમાં હોય છે તેવો જ પરભવમાં થતો હશે કે ભિન્નસ્વરૂપ ” એનો મુઘર્માથી કંઈ જ નિર્ણય થઈ શકતો ન હતો. મડિતને “ કર્મથી બધ અને કર્મથી મુક્તિ હશે કે કેમ ” એ વિષે શંકા હતી મૌર્યપુત્રને “ દેવોના અસ્તિત્વ ” વિષે શંકા હતી. અકપિતને “ નારકી ” વિષે સંશય રહ્યા કરતો, અચલપ્રાતાને પુણ્ય-પાપની જ સમજણ ન હતી મેતાર્યને ‘ પરલોક ’ વિષે અને પ્રભાસને મોક્ષ વિષે સંશય હતો. છતા ખૂબી એ હતી કે સઘળા પોતે સર્વજ્ઞ હોવાનો ખોટો ડોળ રાખી રહ્યા હતા પોતાના મનની શંકા બીજા કોઈને કહે તો પોતાનું માન ઉતરી જાય એવા ભયથી શંકાશીલ રહેવાનું વધારે પસંદ કરતા

એ ગીતે અગીયાર મુખ્ય પંડિતો અને ચુમાલીશસો તેમના શિષ્યો યજ્ઞમંડપમાં આવી બેઠા હતા. તે સિવાય બીજા ઉપાધ્યાય પણ શંકર, ઈશ્વર, શિવજી, ગંગાધર, વિષ્ણુ, ગોવિંદ, પુરૂષોત્તમ, નારાયણ, જયદેવ, મહાદેવ, હરિહર, રામજી, મધુસૂદન, નરસિંહ, શિવરામ વિગેરે ઘણા પંડિતો યજ્ઞમંડપમાં એકઠા થયા હતા.

## ઈન્દ્રભૂતિનો ક્રોધ અને ખેદ !

એટલામાં શ્રી મહાવીર પ્રભુને વહન કરવા આકાશમાંથી દેવોના સમુદ્ધ ઉતરવા લાગ્યા. તે જોઈ શ્રાદ્ધલો પરસ્પરને કહેવા લાગ્યા કે —“ અહો ! આપણા યજ્ઞનો કેટલો બધો પ્રભાવ છે ? આપણે મંત્રોથી જે દેવોનું આજ્ઞાન કરીએ છીએ તે દેવો પોતે જ શ્રીધા આપણા યજ્ઞમંડપમાં ઉતરી આવે છે ” બધા શ્રાદ્ધલો દેવની ગહ જોતા, આકાશ તરફ તાકી રહ્યા. દેવોએ મંત્રિ દેરવી, અને તેઓ યજ્ઞમંડપને ઊડી શ્રી મહાવીર પ્રભુ તરફ જવા લાગ્યા, આથી શ્રાદ્ધલોના મોઢો પડી ગયા તેમની આશા બ્યર્થ ગઈ !

કોઈ બોલી ઉઠ્યું કે —“ આ દેવો તો સર્વજ્ઞ પ્રભુને વહન કરવા જાય છે ! ”

“ સર્વજ્ઞ ’ શબ્દ કર્ણગોચર થતા જ ઈન્દ્રભૂતિના હૃદયમાં ક્રોધાગ્નિ સળગી ઉઠ્યો. તે વિચારવા લાગ્યો —“ મારા સિવાય, આ પૃથ્વીના પડ ઉપર બીજો સર્વજ્ઞ કોઈ જ કેમ થકે ? મારી હૈયાતીમાં બીજો કોઈ સર્વજ્ઞ હો. એ વાત હું કેમ કબુલ કરું ? લોકો જેને સર્વજ્ઞ કહે છે તે કોઈ જબરદસ્ત ધુતારો હોવો જોઈએ પણ આ શું ? મૂર્ખ લોકોને તો ધુતારો યોડી વારને માટે ઉતરી થકે, પણ આ દેવો એવી બૂવ કેમ કરતા હશે ? આ પવિત્ર યજ્ઞમંડપને અને મને—સર્વજ્ઞને ઊડીને દેવો શ્રીધા ત્યાં કેમ ચાલ્યા ગયા ? ખરેખર આ દેવોને ઉતરનાર કોઈ એક પાપ પાપ યો હોવો જોઈએ ! નહિતર નિમજ્જન જળને ઊડી જનાર કાગડાની પેઠે અગ્રાધ જળથી ભરેલા સરોવરને ઊડી જનાર દેડકાની પેઠે, મુગધી ચંદનને ઊડી દેનારી માખીઓની પેઠે, સ્વાદિષ્ટ ફળવાળા મુદર વૃક્ષને ઊડી દેનાર ઉંટની પેઠે, મિષ્ટ દૂધપાક ઊડી દેનાર બૂઠની પેઠે અને સૂર્યના ઝગદગતા પ્રકા

શને છોડી દેનાર ધ્રુવડની પેઠે, પ્રાંતિ પામેલા આ દેવતાઓ આ પવિત્ર યજ્ઞમંડપને છોડી એ પાખંડી પાસે કેમ ચાલ્યા જાય ?

“અથવા તો જેવો એ સર્વજ્ઞ, તેવાજ તેના આ દેવ પણ હશે ! સરખે સરખાનો આ ઠીક મેળાપ થયો. આખાના સુગંધી મહોર ઉપર સુગંધના પીછાણનારા વિચક્ષણ ભમરાઓ જ ગુજારવ કરતા એકઠા થાય, ખાકી કાગડા તો ઠડવો લીંબડોજ પસંદ કરે ! તેમ આ ઉત્તમોત્તમ અને પવિત્ર યજ્ઞમંડપમાં તો સમર્થ, વિચક્ષણ અને સમજી દેવો હોય તેજ એકઠા થાય, ખાકી આવા હલકા અને અણસમજી દેવો, કોઈ આડંબરી કે પાખંડી પાસે જાય એમા કંઈ જ આશ્ચર્ય નથી. જેવો યક્ષ હોય તેવો જ તેને બળિ મળે એ સ્વાભાવિક છે.”

એ રીતે મનને મનાવવા છતાં ઈન્દ્રભૂતિને, પ્રભુના સર્વજ્ઞ-પણાનો ઝગહગી રહેલો પ્રભાવ અસદૃશ લાગ્યો. પુનઃ તે વિચાર કરવા લાગ્યો કે:—“ પણ શું એક જ આકાશમાં બે સૂર્ય હોઈ શકે ? એકજ ગુફામા શું બે સિંહ પાસે પાસે રહી શકે ? એક મ્યાનમા બે તલવાર કોઈ દિવસ રહી જાણી છે ? તો પછી એક તો હું અને બીજો તે, એમ બે સર્વજ્ઞ શ્રી રીતે હોઈ શકે ? ખરે ખર, આ કોઈ પરદેશથી આવી ચડેલો, સર્વજ્ઞપણાનો ખોટો ડોળ રાખનાર, લોકોને અને દેવોને પણ છેતરનાર કોઈ ધર્ત ઈંદ્ર જાણીયો જણાય છે ! ”

પ્રભુને વંદન કરી પાછા કરતા લોકોને, ઈન્દ્રભૂતિ હસતાં હસતાં પૂછે છે કે—“ તમે તે સર્વજ્ઞને જોયો ? કહો તો ખરા કે એ સર્વજ્ઞ કેવો છે ? તેના રૂપ ગુણ વિષે તો કંઈક કહો ”

લોકો તો એકી અવાજે કહેવા લાગ્યા કે—“ ભાઈ, જો ત્રણે જગતના છવો એકઠાં થાય, અને તેમના આયુષ્યની સમાપ્તિ થાય ત્યાં મુઘી ગાયા કરે તો પણ સર્વજ્ઞ પ્રભુના ગુણો ન ગાઈ

શકાય પરાધર્થી ઉપર ગણિત હોય અને સર્વજ્ઞ પ્રભુના ગુણગાન ગાવામા આવે તો પણ તે અધુરા ને અધુરા જ રહી જાય "

આવો જવાબ સાભળી ઈ દ્રબૂતિ આશ્ચર્યથી લેવાઈ ગયો તેને થયું કે—“ અરેખર એ ધર્મ કોઈ જગજગ માયાની હોવો નેઈએ તેણે આ સમગ્ર જનતાને પણ કેવી આજી નાખી છે! પરંતુ તેથી શું થયું ? હાથી કમળને ઉખેડી નાખે, અને સિંહ એકાદ હજુને હણી નાખે તેમા તેની બહાદુરી ન ગણાય ત્યાં સુધી એ સર્વજ્ઞ મારી સાથે વાદવિવાદમા નથી ઉતર્યો ત્યાં સુધીજ તેનું મિથ્યાભિમાન ટકી રહેવાનું પણ આમ મારે બેઠા બેઠા કયા સુધી સહન કરવું ? જેમ અધકારના સમુદ્યોનાશ કરવામા સૂર્ય જરા પણ વિલંબ કરતો નથી, અને અગ્નિને હાથનો સ્પર્શ થતા જ તે પોતાનો પ્રતાપ બતાવી આપે છે અથવા સિંહ પોતાની કેશવાળી ખેચાતા જેમ તાડુકી ઉઠે છે, તેમ મારે પણ એ સર્વજ્ઞનો મિથ્યાકબરજોતજોતામા તોડી નાખવો નેઈએ નેણે પ્રખર પડિતોની સભામા બલભલા વાહીઓના મ્હો બધ કરી દીધા છે એવા માગી પાસે, આ ઘરમાજ શૂરવીર બની બેઠેલો સર્વજ્ઞ કયા સુધી સ્પર્ધા કરી શકવાનો હતો ? જે અગ્નિ મ્હોટા પર્વતોને ક્ષણમાત્રમા બાગીને ભસ્મ બનાવી દે તે અગ્નિ પામે, એક મૂકા વાકડાના કુકાનું શું ગમ્યું છે ? જે વાયુ મદોન્મત્ત હાથીઓને પણ ઉડાડી મૂકે તેની પાસે એક ડની પુણીનું શું ભર રાલે ?

“ ગોઠ દેશમા જન્મેલા પડિતો તો મારા ભયથી ડરાને દૂર દેશમાં ચાલ્યા ગયા છે, ગુજરાતના પડિતો જર્જરિત થઈને ત્રાસ પામ્યા છે, મારા ભયથી માળવાના પડિત મરી ગયા છે, તિલગ દેશમા પડિતો તો મારાથી ડરીને ક્યાર્મ નાશી ગયા છે, દ્રવિડ દેશમા વિચક્ષણ ગણાતા પડિતો, શરમથી ડુબી થઈ રહ્યા છે

આજે તો મારી સામે કોઈ વાદીજ ઉભો રહેવાની હિમ્મત કરા  
શકતો નથી દુનિયામા વાદીઓનો મ્હોટો હુકાળ પડ્યો છે !  
આવી રીતે દરેક દેશના પંડિતોને છતી જગતમા વિજય પતાકા  
ફરકાવનાર મારી આગળ, સર્વજ તરીકે અભિમાન કરનાર એ  
પામર પ્રાણીના શા ભાર છે ? ”

અગ્નિભૂતિ સાથે આલોચના.

ઇન્દ્રભૂતિએ પોતાના લાઈ અગ્નિભૂતિને કહ્યું કે:—“ મગ  
પકાવતાં કોઈ કોરડું દાણું રહી જાય તેમ જ્યાં વાદીઓને છતવા  
છતા કોણ જાણે આ વાદી ક્યાં સંતાઈ રહ્યો ? મને લાગે છે કે  
મારે પોતે જ તેને પરાસ્ત કરવો જોઈએ ”

અગ્નિભૂતિ બોલ્યો:—“ વડીલ બંધુ ! એક પામર વાદીને  
છતવા માટે આપે શા સારૂ તસ્દી લેવી જોઈએ ? એક કમળને  
ઉખેડી નાખવા માટે ઇન્દ્રના ઐરાવણ હાથોની જરૂર હોયજ નહીં.  
મને આજ્ઞા આપો તો હું પોતેજ તેને પરાસ્ત કરી આવું.”

ઇન્દ્રભૂતિ કહે છે કે:—“ અરે, એ કામ તો મારો એક  
આમાન્ય વિદ્યાર્થી પણ કરી શકે તેમ છે, પણ કોણ જાણે શાથી,  
મને પોતાને જ એમ થાય છે કે તેનો પરાજય મારા હાથથી જ  
થવો જોઈએ. ખનવા જોગ છે કે તલની ઘાણીમાં એકાદ તલ  
પીલાયા વિનાનો રહી જાય, ઘ ટીમાં એકાદ દાણું દળાયા વિનાનો  
રહી જાય, ખેતરમાં ઘાસ કાપતા એકાદ તરણું રહી જાય, અંગસ્થ  
ઋષિ સમુદ્રો પીતાં કોઈ એકાદ ન્હાતું સરોવર પીવાતું ભૂલી  
જાય, તેમ જગતના સર્વ વાદીઓને છતતાં, બૂલથી આ એક  
વાદી રહી ગયો હશે. કોઈનો પણ ‘ સર્વજ ’ હોવાનો મિથ્યાડંબર  
મને અસહ્ય થઈ પડે છે. સ્ત્રી એક વાર પણ સતીવૃત્તી બ્રૂથાય  
તો તે હંમેશાં અસતીજ કહેવાય, તેમ એક વાદી છતાયા વિનાનો  
રહી જાય તો પણ મારી કીર્તિને મ્હોટું કલંક લાગે. તમે તો

ଅର୍ଦ୍ଧ ଚନ୍ଦ୍ରମୁଖ ଗୀତ



ମାତ୍ରୀ ଗୁମ୍ଫା ମନ୍ଦିର (୧୫ ୧୫୫)



જાણે છે જ કે શરીરમાં નહીં ગયેલું નહાતું શય પણ પ્રાણધાતુ થાય છે, વહાણમાં પડેલું નહાતું ગાળડું બધાનો પ્રાણનાથ કરવામાં મમય થાય છે, કિલ્લાની મજબુત દિવાલમાંથી એક ઇંટ ખમી પડે તો પણ જોખમકારક ગણાય છે

માટે હે અગ્નિભૂતિ ! જગત્ના વાદીઓને છતીને મે જે અદ્વાય કીર્તિ મેળવી છે તેનો વિચાર કરના આ વાદીને છતવા માટે પોતેજ જુલુ જોઇએ એમ મને ચોક્કસ લાગે છે ”

### ઇન્દ્રભૂતિની બિરુદાવલી

એ વખતે ઇન્દ્રભૂતિએ આખા શરીર પર બાર જેટલા તિલક કર્યા હતા સુવર્ણની જનોઈ પહેરી હતી, અને ઉત્તમોત્તમ પીતા, બર ધારણ કર્યા હતા તે મહારીર પ્રભુસાથે વાદવિવાદ કરવા ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યો. તેની સાથે તેના શિષ્યો પણ ચાલી નીકળ્યા. શિષ્યોના હાથ પુસ્તકોથી ભરેલા હતા કેટલાકે એક હાથમાં કમઠતુ અને કટલાકે દર્ભ ગળ્યા હતા પાંચસો શિષ્યો ઇન્દ્રભૂતિની બિરુદાવલી ગાતા બોલવા લાગ્યા કે —“ હે સરસ્વતી કલાભરણ ! ( સરસ્વતી છે કંઠતુ આભૂષણ જેતુ ) હે વાદિમઢ ગજન ! ( વાદીઓના મઢને ઉતારનાર ) હે વાદિતરૂન્મૂલન હસ્તિન ! ( વાદીઓ રૂપી જુમોને ઉઘેરી નાખવામાં હાથી સરખા ) હે વાદીગજમ્નિદ્ધ ! ( વાદી રૂપી હાથીનો નાથ કરવામાં સિદ્ધ સમાન ) હે વિજિતાનેશ્વાદ ! ( જેલે અનેશ્વાદ છતેલા છે એવા ) હે વિજાનાખિલપુરાણ ! ( જેલે સમગ્ર પુરાણ જાળી લીધેલા છે એવા ) હે કુમતા ધકારનસોમલે ! ( કુમતરૂપી અધકારને નષ્ટ કરવામાં સૂર્ય સમાન ) હે વિનતાનેક નરપતે ! ( નમેલા છે અનેક રાજાઓ જેને એવા ) હે શિષ્યોદૃત બૃહસ્પતે ! ( શિષ્યોએ જેમને બૃહસ્પતિ રચાયા છે એવા ) હે સરસ્વતી લબ્ધપ્રસાદ ! ( સરસ્વ



તીથી મળેલો છે પ્રસાદ જેને એવા) વગેરે. આલતાં આલતા આખા માર્ગનું વાતાવરણ ઉપરોક્ત બિરુદાવલીથી ભારે થઈ ગયું.

### ઈન્દ્રભૂતિના અહંકારના તરંગો

માર્ગમાં જતાં જતાં ઈન્દ્રભૂતિના મનમાં અહંકારના તરંગો ઉછળવા લાગ્યા. તે વિચારવા લાગ્યો કે:—“અરે આ ધીઠા માણસને આવું પાખંડ ક્યાથી સૂઝયું? એણે મને નાહકનો શા સાડું છંછેડ્યો? જેમ દેડકો સર્પને લાત મારવા તૈયાર થાય, ઉંદર ખીલાડાની દાઢ પાડવા તૈયાર થાય, બળદ ઐરાવણને પ્રહાર કરવા આતુર થાય, હાથી પર્વતને પાડી નાખવાનો ડોળ કરે અને સસલો કેસરીની કેશવાળી ખેંચવાનું સાહસ કરે તેમ મારા દેખતાં આ માણસને પોતાનું સર્વજ્ઞપણું પ્રસિદ્ધ કરવાનું ક્યાંથી સૂઝયું? એને ખબર નથી કે આ વાયુ સામે ઉભો રહી પોતે આગ સળગાવી રહ્યો છે, અને એને એમ પણ ખબર નથી કે શરીરના સુખ માટે કૌવચની વેલને આલિંગન કરવાથી તો ઉઘટી વેદના થાય! ખેર, તેનો ખોટો ધમંડ તે ક્યાં સુધી ટકવાનો હતો? હું જોતજોતામાં તેને નિરૂત્તર બનાવી મૂકીશ. આગીઆ કીડાના અને ચન્દ્રના પ્રકાશ ક્યા સુધી ટકે? સૂર્યનો ઉદય થતાંજ એ બધા નાસી જવાના. જ્યાં સુધી કેસરીની ગર્જના કાને ન પડે ત્યાં સુધી મદોન્મત્ત હાથી ભણે ગર્જના કરી લે. એક રીતે તો મારી સામે વાદી આવી ઉભો રહ્યો એ ઠીકજ થયું. બધા વાદીઓ મારાથી ખીને—ગસરાઈને દૂર દૂર નાસતા હોવાથી, ઘણા વખતથી કોઈ વાદી જ મળતો ન હતો, અને મને પણ વાદીની તાલાવેલી લાગી હતી તે ઈચ્છા આજે પૂરી થતાં મને ખરેખર આનંદજ થવો જોઈએ. ભૂખ્યાને ભોજનથી જે તૃપ્તિ અને આનંદ થાય તેવી જ તૃપ્તિ અને આનંદ મને આજે પ્રાપ્ત થયાં છે હાશ, આજે વાદ કરીને મારી જીભની ચળ ઉતારીશ. વ્યાકરણમાં તો હું

એવો પરિપૂર્ણ છ કે એ વિષે મને ખાલીવાનું કંઈજ કારણ નથી સાહિત્યમાં મારી બુદ્ધિ અસ્ખલિત છે, તર્કશાસ્ત્રમાં તો મારા જેવો પારંગતી બીજો કોણ ? મેં કયા શાસ્ત્રમાં પરિશ્રમ નથી કર્યો ? અરે વાદિ ! હું હૈંક શાસ્ત્રમાં, રમતા રમતા તારો પરાજય કરી શકું તેમ છું " એ પ્રમાણે અહ કાગના તરંગોમાં તણાતો ઇન્દ્રભૂતિ શ્રી મહાવીર પ્રભુના સમવસરણમાં આવી પહોંચ્યો.

### ઇન્દ્રભૂતિની મહારામણ

પણ આ શું થયું ! એકાએક ઇન્દ્રભૂતિ મહારામણને કેમ ઉભો થઈ રહ્યો ? ચોત્રીશ અતિશયોથી ચોત્તી રહેલા, સુવર્ણના સિંહાસન ઉપર બેઠેલા, સુરેન્દ્રોથી પૂજાતા, સુર નરોથી પરિવરેલા અને અમૃતમય વાણીથી દેશના આખી રહેલા જગતપૂજ્ય મહાવીર પ્રભુનું તેજસ્વી અને ભવ્ય મુખાગ્રચિહ્ન જોઈ ઇન્દ્રભૂતિ દગ દા થઈ થયો ? તે પગથીયા ઉપર જ ઉભો રહી આટલા બધા શા વિચાર કરતો હશે ?

તેને થયું કે, અહો ! આ તે બ્રહ્મા હશે કે વિશ્ણુ હશે કે શકર ? લાગે છે તો ચન્દ્ર જેવા, પણ ચન્દ્રજ હોય તો કલક કયા ? ત્યારે શું સૂર્ય હશે ? ના. સૂર્ય હોય તો સામું જોઈ પણ ન શકાય, અને આ તો સૌમ્ય ક્રાંતિવાળા છે ત્યારે શું આ મેરુ હશે ? મેરુ હોય તો મેરુની સ્વાભાવિક કંઠજીતાને બદલે આટલી કોમળતા કયાથી હોય ? ત્યારે શું કૃષ્ણ હશે ? એ પણ અસંભવિત છે. કૃષ્ણ તો કાળો છે અને આમની ક્રાંતિ તો સુવર્ણના તેજ જેવી જગદગી રહી છે કદાચ બ્રહ્મા પોતેજ હશે પણ બ્રહ્માની વૃદ્ધાવસ્થા સાથે આ પુરુષની યુવાનીનો મેળ શી રીતે સાધવો ? ત્યારે શું કામદેવ હશે ? પણ કામદેવને તો શરીર જ કયા હોય છે ? અને આમને તો આવું સરમ શરીર છે આખરે બહુ બહુ

વિચાર કરતાં તેને સ્મર્યું કે આ પુરૂષ દોષગ્રસ્ત—અર્વશુભ સંપન્ન છેલા તીર્થંકર સિવાય ગીભું કોઈ જ નથી

ઈન્દ્રભૂતિના અભિમાની તરંગો હવામા જ ઉડી ગયા. તેને વિચાર થઈ પડ્યો કે—“અત્યાગ્રમુધી જગતના વાદીઓને છતી જે જથ મેળવ્યો હતો તે હવે શી રીતે બાળવી રાખવો ! ખરે-ખર હું અહીં ન આવ્યો હોત તો જ ઠીક થાત મને અહીં આવવાની હર્ષુદ્ધિ ક્યાંથી સુઝી ? સમગ્ર જગતને છતનાર એવો હું આ એકને છતવા ન આવ્યો હોત તો મારી શી મોટી બદનામી થઈ જવાની હતી ? એવો તે ક્યો મૂર્ખો હોય કે એક ખીલીને માટે આખો મહેલ પાડી નાખે ! મેં કેવું વગરવિચાર્યું સાહસ કર્યું ? મારી કુમતિએ જ મને આ જગદીશના અવતારને છતવા મોકલ્યો. હું આ તેજસ્વી-મહાજ્ઞાની આગળ દેવી રીતે બોલી શકીશ ? બોલવું તો દૂર રહ્યું. એમની પાસે જઈને ઉભું કેમ રહેવું એજ મને તો અવાલ થઈ પડ્યો છે. હે શંકર ! મારા ચથનુ રક્ષણ કરો મને આ આપત્તિમાંથી ગચાવો. સાચ્યોગે જો હું અહીં વિજય મેળવું તો હું ત્રણે જગતમાં એક અદ્વિતીય પડિત ગણાઈ જઉં, એ નિશ્ચય છે”

### પ્રભુત્વં મધુર સંજોધન

એ રીતે ઈન્દ્રભૂતિ હજી શંકાના-નિરાશાના અને આછી આશાના તરંગોમાં ઘસડાતો હતો તેટલામાં જ પ્રભુએ અમૃત સરખી મધુર વાણીમાં તેને સંજોધન કર્યું. તેનાં નામ અને ગોત્રનો ઉલ્લેખ કરી કહ્યું કે:—“હ ગૌતમ ઈન્દ્રભૂતિ ! તું અહીં ભલે આવ્યો.”

પોતાનાં નામ અને ગોત્રનો ઉચ્ચાર સાભળી ઈન્દ્રભૂતિ સ્તબ્ધ બની ગયો. પણ ખીલ જ ક્ષણે તેને થયું કે, “પણ એમાં

આશ્ચર્ય જેવું જ શું છે? મને આ જગતમાં કોણ નથી ઓળખતું? ઓળખે અને વૃદ્ધો પલ્લુ માંડ નામ તો બાલુતાજ હોય! એટલે એમાં તો કંઈ જ આશ્ચર્ય પામવા જેવું નથી સૂર્યને તે વળી કોઈ ન ઓળખે એમ કહિ બને ખરૂં? અલબત્ત આ પુરુષ જો મારા મનમાં ગ્રહેલા સંશયો મ્હી આપે તો હું જરૂર તેને સવ રાં માની શકું "

ગામુધગ્વાદનો આરભ-છવ છે ?

એટલામાં સમુદ્રમથનના ગર્જન જેવા, ગંગાના પુર જેવા અથવા આદિબ્રહ્મના ધ્વનિ યા ગણીર અચારે પ્રભુ જોવા કે — હે ઈશ્વર! તને છવ છે કે નહીં એ વિરેજ શકા વર્તે છે ને? આ સંશય તને પરસ્પરવિરુદ્ધ ભાસના વેદ વાક્યથીજ થયો છે એ વાક્ય પલ્લુ આ પ્રમાણે છે —

વિગ્નપન પૃથૈત્તમ્યો ભૂતેમ્ય સમુદાય તાન્યેવાન્નુવિનશ્યતિ, ન પ્રેત્યસન્નાઽસ્મિ ॥ આ વક્ર ૬૫૨થી તને એમ લાગ્યું છે કે છવ નામનો પાર્થ નથી આ પદ્ધિનો તુ આ નમતું અથ મે છે

વિજ્ઞાનપન ઇય—વિજ્ઞાનોનો અનુદા.

પૈત્તમ્યો ભૂતેમ્ય સમુદાય—આ ભૂતોમાંથી તપત્ત થઈને

નાશવાન્નુવિનશ્યતિ—પાછા તે ભૂતોમાં જ લપ પામે છે

ન પ્રેત્યસન્નાઽસ્મિ—તેથી પરવેકની સ્ત્રના નથી, અર્થાત્

પુનઃજન્મ નથી

મતલબ કે—પૃથ્વી જગ તેજ વાયુ અને આકાશ એ પાંચ ભૂતો શરીરરૂપે પરિણમ્યા હોય ત્યારે શરીરરૂપે પાંજુમેલા એ પાંચ ભૂતોમાંથી જ " આ પડો, આ ૧૧ અને આ મનુષ્ય " એવા વિવિધ પ્રમાણના નામને સમુદા.

ઉત્તમ થાય છે. પણ આત્માને માનનારાઓ, જ્ઞાનના આધારરૂપ જે આત્મા નામના પદાર્થને માને છે તે આત્મા જેવી કોઈ વસ્તુ નથી કારણ કે પાંચ ભૂતોમાંથી જ્ઞાન ઉત્તમ થાય છે તેથી જ્ઞાનના આધારરૂપ એ પાંચ ભૂતોને જ માનવા ભ્રમ છે. જેમ મદિરાના અંગમાંથી એક પ્રકારની મદ-શક્તિ ઉત્તમ થાય છે તેમ શરીરરૂપે પરિણુમેલા પાંચ ભૂતોમાંથી જ્ઞાનશક્તિ ઉત્તમ થાય છે આવી રીતે શરીરરૂપે પરિણુમેલા પાંચ ભૂતોમાંથી વિજ્ઞાનનો સમુદાય ઉત્તમ થકેને, પછી ત્યારે શરીરરૂપે પરિણુમેલા તે પાંચ ભૂતોનો વિનાશ થાય છે ત્યારે તે વિજ્ઞાનનો સમુદાય પણ પાણીના પરપોટાની પેઠે તે ભૂતોમાં જ લય પામી જાય છે. એ રીતે છવ નામનો સ્વતંત્ર પદાર્થ નથી અને તેથી પચ્ચોક્ષ પણ નથી, તેમજ પુનર્જન્મ પણ નથી. મૂળ આત્મા જ ન હોય તો પછી પરચોક્ષ કોને માટે ?

હે ઇન્દ્રભૂતિ ! વળી વિશેષમાં તું એમ માને છે કે ઉપર પ્રમાણેનો વેદવાક્યનો અર્થ યુક્તિથી પણ ઠીક લાગે છે કેમકે પ્રત્યક્ષ પ્રમાણથી તો આત્મા ઓળખાનો નથી. તે દેખવામાં પણ નથી આવતો તેમ સ્પર્શાદિ અનુભવથી પણ નથી જણાતો. તેથી આત્મા છે તેની સાબીતી શી ? જો આત્મા વસ્તુતઃ હોય તો ઘડા અને વસ્ત્રની જેમ પ્રત્યક્ષ કેમ ન દેખાય ? જો કે પરમાણુઓ તો દૃષ્ટિમાં નથી આવતાં તેમ સ્પર્શાદિથી પણ નથી અનુભવાતા, છતાં તેઓ ત્યારે ઘડા કે વસ્ત્ર રૂપે-કાર્ય રૂપે પરિણુમે છે ત્યારે તો જરૂર પ્રત્યક્ષ થાય છે આત્મા તેવા કાર્ય રૂપે પણ પરિણુમેલો પ્રત્યક્ષ જણાનો નથી અનુમાનથી પણ આત્માની સિદ્ધિ થઈ શકતી નથી. કેમકે અનુમાન પ્રત્યક્ષપૂર્વક પ્રવર્તે છે ઉદાહરણ તરીકે, જેણે પહેલાં એક વાર પણ રસોડા જેવા સ્થળમાં ધમારો અને અગ્નિનો સંબંધ નજરે નજર નોંધ્યો

હોય તે જ માણસ પર્વત ઉપર ધૂમાડો નીકળતો જોઈ અનુમાન બાધી શકે કે જ્યાં ધૂમાડો હોય ત્યાં અગ્નિ પણ હોય આવી રીતે અનુમાન બાધવામાં પણ પ્રત્યક્ષની જરૂર તો ખરીજ હવે આત્માની સાથે કોઈનો સબંધ પ્રત્યક્ષ દેખાતો નથી તો પછી આત્માની સિદ્ધિ અનુમાનથી પણ કેવી રીતે થઈ શકે ? આગ મથી પણ આત્માનો નિશ્ચય થઈ શકતો નથી કેમકે કોઈ શાસ્ત્ર આત્માનું અસ્તિત્વ સ્વીકારે છે તો વળી બીજું શાસ્ત્ર આત્મા નથી એમ પ્રરૂપે છે આવી રીતે પરસ્પરવિરૂદ્ધ જણાતા શાસ્ત્રોમાં કયું સાચું અને કયું ખોટું ? ઉપમા પ્રમાણથી પણ આત્માની સિદ્ધિ થઈ શકતી નથી કારણકે ઉપમા પ્રમાણ તો નણકના પદાર્થમાં સાદૃશ્ય બુદ્ધિ ઉત્પન્ન કરે છે એમકે જ ગલત્મા ગયેલો માણસ રોજ નામના જ ગલી પશુને જાળે ત્યારે તેને સાદૃશ્ય બુદ્ધિ ઉદ્ભવે કે જેવી ગાય છે તેવું જ આ પશુ છે પરંતુ જગત્મા આત્મા જેવો બીજો કોઈ પદાર્થ ક્યા છે કે તેના જેવો આત્મા છે એમ માની શકીએ ? આવી રીતે કોઈ પણ પ્રમાણથી આત્માની સિદ્ધિ થઈ શકતી નથી, તેથી આત્મા નથી એમજ માનવું પડે છે વળી ધી-દૂધ વિગેરે ઉત્તમ પદાર્થો ખાવાથી શરીર પુષ્ટ બંધુ હોય તો તેમાંથી જ્ઞાન પણ સતેજપણે સ્ફુરે એવો કવચિત્ અનુભવ થાય છે તેથી શરીરરૂપે પરિણમેલા પાચ ભૂતોમાંથી જ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે એમ માન્યા વિના છૂટકો નથી એક તો ‘વિજ્ઞાનઘન’ જેવા વેદપદોથી તંમજ પ્રત્યક્ષાદિ પ્રમાણથી તુ આત્માની સિદ્ધિ કરી શકતો નથી, અને બીજા બાબુ ‘આત્મા છે’ એમ જણાવનારા વેદવાક્યો પણ તે જોયા છે તેથી તારી સશયવાળી સ્થિતિ તને એન પડવા દેતી નથી પરંતુ હે ગૌતમ ! તારો સશય અનાવશ્યક અને અસ્થાને છે

પ્રભુ આત્મસિદ્ધિ પ્રરૂપે છે ! (૧) પ્રત્યક્ષપાત્રે

‘ વિજ્ઞાનઘન ’—એ વેદવાક્યનો અર્થ જ તું નથી સમજી શક્યો, એનો ખરો અર્થ આ પ્રમાણે છે—

વિજ્ઞાનઘન એવું વિશિષ્ટ જ્ઞાન એટલે જ્ઞાન-દર્શનનો ઉપયોગ તે વિજ્ઞાન કંઈવાય અને તે વિજ્ઞાનના સમુદાય રૂપ જ આત્મા.

एतेभ्यो मतेभ्यः समुत्थाय=જયપાત્રે—જાણુવા યોગ્યપાત્રે પ્રાપ્ત થયેલા આ પૃથ્વી વિગેરે ભૂતોમાંથી અથવા ઘટ પટ વિગેરે ભૂતોના વિકારો થકી ‘ આ પૃથ્વી છે, આ ઘટ છે, ’ ઇત્યાદિ પ્રકારે તે તે ભૂતોના ઉપયોગરૂપે ઉત્પન્ન થઈને,

नान्येवाज्જુविनय्यति=તે ઘટ વિગેરે ભૂતોનો જયપાત્રે અસાવ થયા પછી આત્મા પણ તેઓના ઉપયોગરૂપે વિનાશ પામે છે, અને ણીલ પદાર્થોના ઉપયોગરૂપે ઉત્પન્ન થાય છે, અથવા સામાન્ય સ્વરૂપે ગેરુ છે

न प्रेत्य सजाज्जति=આવી રીતે પૂર્વના ઉપયોગરૂપ આત્મા ન રહેલો હોવાથી પૂર્વના ઉપયોગરૂપ સંજા રહેતી નથી.

અર્થાત્—આત્માના પ્રત્યેક પ્રદેશે જ્ઞાનદર્શનના ઉપયોગરૂપ અનતા પર્યાયો રહેલા છે, તે વિજ્ઞાનના સમુદાયથી આત્મા કથગિત અલિપ્ત છે એટલે કે વિજ્ઞાનમય આત્મા હોવાથી વિજ્ઞાનઘન એવું—વિજ્ઞાનના સમુદાયરૂપ જ છે ત્યારે ઘટ પટ વિગેરે ભૂતો જયપાત્રે પ્રાપ્ત થયા હોય ત્યારે તે ઘટપટાદિરૂપ હેતુથી ‘ આ ઘટો છે અથવા આ વસ્તુ છે ’ ઇત્યાદિ પ્રકારના ઉપયોગરૂપે આત્મા પરિણમે છે—એટલે કે તે ને વિજ્ઞાનપર્યાયે ઉત્પન્ન થાય છે કારણ કે આત્માને તે ઉપયોગરૂપે પરિણમવામાં ને ઘટાદિ વસ્તુનું સાપેક્ષપણું છે. પછી જ્યારે ઘટ-પટાદિ

વસ્તુનો આતરો પડી જાય, અથવા તે તે વસ્તુઓનો અભાવ થાય, કિંવા બીજા પદાર્થોમા મન ચાલ્યું જાય, ઇત્યાદિ કોઈ પણ કારણથી આત્માનો ઉપયોગ તે વસ્તુથી હટી જાય અને બીજા પદાર્થમા ઉપયોગ પ્રવર્તે ત્યારે પહેલા જે ઘટ-પટાદિ પદાર્થો જ્ઞેયપણે હતા તે જ્ઞેયપણે ગ્રહેતા નથી, પણ બીજા જે પદાર્થોને વિષે ઉપયોગ પ્રવર્ત્યો હોય તે પદાર્થો નેયપણે પ્રાપ્ત થાય છે આવી રીતે જ્યારે તે ઘટ-પટાદિ નેયપણે ગ્રહેતા નથી, ત્યારે આત્મા પણ ‘આ ઘટો છે, આ વસ્તુ છે’ ઇત્યાદિ પ્રકારના ઉપયોગ રૂપે રહેતો નથી, પણ બીજા જ પદાર્થના ઉપયોગ રૂપે પરિણમે છે, અથવા તો સામાય સ્વરૂપે રહે છે—અર્થાત્ પૂર્વના ઉપયોગરૂપે નથી રહેતો તેથીજ વેદવાક્યમા કહ્યું છે કે “ન પ્રેત્યસજાસ્તિ” પૂર્વના ઉપયોગરૂપ સજા ગ્રહેતી નથી

આત્માના ત્રણ સ્વભાવ છે જે પદાર્થનું વિજ્ઞાન પ્રવર્તતું હોય તે વિજ્ઞાનપર્યાયરૂપે આત્મા ઉત્પન્ન થાય છે તે મમયે પહેલાના પદાર્થના વિજ્ઞાનપર્યાય નાશ પામેલા હોવાથી તે પહેલાના વિજ્ઞાનપર્યાયરૂપે આત્મા વિનશ્ચરૂપ છે અને અનાદિ કાળથી પ્રવર્તેલી વિજ્ઞાનસતતિ વડે દ્રવ્યપણે આત્મા અવિનશ્ચર રૂપ છે આ રીતે પર્યાયરૂપે આત્મા ઉત્પત્તિ અને વિનાશ રૂપે છે જ્યારે દ્રવ્યરૂપે તો નિત્ય જ છે

વળી હે ગૌતમ ઇન્દ્રબૃત્તિ ! પ્રત્યક્ષથી પણ આત્માની સિદ્ધિ થાય છે તને ઘટ પટ વિગેરેમા જે જ્ઞાન સ્ફુરે છે તે જ્ઞાન જ આત્મા છે કેમકે જ્ઞાન આત્માથી કથચિત્ અભિજ્ઞ હોવાથી આત્મસ્વરૂપજ છે જ્ઞાન દરેકને પોતાના અનુભવથી સિદ્ધ હોવાથી પ્રત્યક્ષ છે અને જો જ્ઞાન પ્રત્યક્ષ છે તો પછી અભિજ્ઞ આત્મા પણ પ્રત્યક્ષ જ છે એમ કેમ ન કહે વાય ? વળી “હું જોયો, હું જોણું છું, હું જોવોય”



ઈત્યાદિ પ્રકારે ત્રણે કાળના વ્યવહારમાં હું એવી પ્રતીતિ થાય છે તે પ્રતીતિથી પણ આત્મા પ્રત્યક્ષસિદ્ધ છે. જો આત્માને ન માને તો હું શબ્દથી કેને ગ્રહણ કરીશ? કદાચ હું શબ્દથી શરીરને ગ્રહણ કરવાનું કહે, અર્થાત્ ‘ હું બોલ્યો ’ ઇત્યાદિ પ્રતીતિ શરીરને થાય છે એમ કહે, તો મુકદ્દાને પણ એવી પ્રતીતિ થવી જોઈએ. કારણ કે એ સ્થિતિમાં પણ શરીર તો છેજ. પણ મુકદ્દાને તેવી પ્રતીતિ નથી થતી તેથી માનવું જોઈએ કે ‘ હું બોલ્યો, હું બોલું છું ’ ઇત્યાદિ પ્રતીતિ શરીરથી જૂદા એવા શરીરને થાય છે અને તે જ આત્મા. વસ્તુતઃ જેના ગુણ પ્રત્યક્ષ હોય તે ગુણી પણ પ્રત્યક્ષ ગણાય. સ્મરણ, ઇચ્છા, સંશય, વિગેરે ગુણો દરેકને પોતાનાજ અનુભવથી પ્રત્યક્ષસિદ્ધ છે. તેથી તે ગુણોનો આધાર-આત્મા રૂપી ગુણી પણ પ્રત્યક્ષસિદ્ધ માનવો ઘટે. સ્મરણ, ઇચ્છા, સંશય વિગેરે ગુણોનો આધાર શરીર તો ન જ કહેવાય, કારણ કે જેવા ગુણ હોય તેવોજ તેઓનો ગુણી હોય તે ગુણો અમૂર્ત અને ચૈતન્યરૂપ છે, ન્યારે શરીર તો મૂર્ત અને જડરૂપ છે. તું જ કહે કે અમૂર્ત અને ચૈતન્ય રૂપ ગુણોનો આધાર મૂર્ત અને જડરૂપ એવું શરીર કેમ સંભવે? માટે જ અમૂર્ત અને ચૈતન્યરૂપ એવા તે ગુણોનો આધાર-ગુણી, અમૂર્ત અને ચૈતન્ય રૂપ એવો આત્મા સ્વીકાર્યા વિના બીજો ઉપાય નથી. અને અનુમાનથી પણ આત્માની સિદ્ધિ થઈ શકે છે.

## ( ૨ ) અનુમાનથી આત્મસિદ્ધિ

એવો સામાન્ય નિયમ છે કે લોગ્ય ( લોગવવા યોગ્ય ) હોય તેનો લોક્તા ( લોગવનાર ) પણ હોય. જેમ લોગન-વસ્ત્ર વિગેરે લોગ્ય છે તેમ તેનો લોક્તા-મનુષ્ય પણ છે. શરીર પણ

/ સોમ્ય પદાર્થ છે, તો તેનો લોહિતા-શરીર હોવો જોઈએ અને તે જ આત્મા

### ( ૩ ) આગેમથી આત્મસિદ્ધિ

વેદમા કહ્યું છે કે ' સ વૈ જયમાત્મા નાનમય ' તે આ આત્મા જ્ઞાનમય છે વળી ' દદદ-દમો દાન દયા ઇતિ વકારત્રય યો વેતિ સ જીવ ' દદદ એટલે દમ, દાન અને દયા એ ત્રણ દેહકારને જે જાણે છે તે જીવ છે આ વે-વાક્ય પણ આત્માજ સિદ્ધ કરે છે

### ગાકાનિરસન

તુ જે એમ માને છે કે ' ધી-દ્રુધ વિગેરે ઉત્તમ પદાર્થો વાપગ્વાથી પુષ્ટ બનેલા શરીરનું ચૈતન્ય સતેજ અનુભવાતું હોવાથી જૂતોના સમુદાય રૂપ શરીરમાથી તે ચૈતન્ય ઉત્પન્ન થાય છે ' પણ તારૂં તે માનવું ઠીક નથી કારણ કે એ વખતે પુષ્ટ થયેલું શરીર ચૈતન્યનું સહાયક બને છે, પણ શરીર માત્ર સહાયક થવાથી તે શરીરમાથી ચૈત્ર ય ઉત્પન્ન થાય છે એમ ન માની શકાય સહાયક અને ઉત્પાદકનો ભેદ બરાબર મમજી લેવો જોઈએ હાખલા તરીકે અગ્નિ વડે સુવર્ણમા દ્રવતા ( પીગળવાપણું ) થાય છે તે દ્રવતામા અગ્નિ સહાયક છે પણ અગ્નિમાથી જ દ્રવતા થઈ એમ ન કહેવાય સુવર્ણમાથી જ દ્રવતા ઉત્પન્ન થાય છે, અને તેવીજ દ્રવતાધર્મ સુવર્ણનો છે, એમ કહેવું જોઈએ. તેવીજ રીતે ચૈતન્યને સતેજ બનાવવામા પુષ્ટ શરીર સહાય કરે છે, પણ શરીરમાથી જ ચૈતન્ય ઉદ્ભવે છે એમ કહેવું એ જ્ઞાતિ સિવાય બીજું કંઈ જ નથી ચૈતન્ય તો આત્મામાથી જ આવે છે અને તેથી તે આત્માનો ધર્મ છે ઘણીવાર કેટલાક માણસો ઘણા પુષ્ટ જોવામા આવે છે પણ શરીરના પ્રમાણમા જ્ઞાન ઘણું અદ્ય હોય છે કેટલાક કૃશ અગવાળા પણ અસાધારણ બુદ્ધિબળ ધરાવતા

હોય છે. એટલે શરીરને અને જ્ઞાનને કંઈ લેવાદેવા નથી એમ કહી શકાય, અને જો શરીરમાંથી જ ચૈતન્ય ઉદ્ભવતું હોય તો પછી મૃત શરીરમાંથી કેમ નથી ઉદ્ભવતું ? ત્યાં શરીર તો છે જ. વળી જેના વિકાર થતાં જેના વિકાર થાય તે કાર્ય કહેવાય, એટલે તેમાંથી તે ઉત્પન્ન થયું ગણાય જેમકે સફેદ તાંતણાથી બનેલા વસ્ત્રને લાલ રંગથી રંગીએ તો તાંતણા પણ લાલ રંગના થઈ જાય. કારણ કે તાંતણાથી જ વસ્ત્ર બન્યું હોય છે. શરીર અને ચૈતન્યના સંબંધમાં તેમ બનતું જોવામાં આવતું નથી ગાંડા થઈ ગયેલા માણસનું ચૈતન્ય વિકારવાળું હોય છે, છતાં તેનું શરીર તો જેવું ને તેવું જ હોય છે. શરીરમાં કંઈ વિકાર દેખાતો નથી. તો પછી શરીરમાંથી ચૈતન્ય ઉદ્ભવે છે એમ શ્રી રીતે કહેવાય ? માટી ઘણી હોય તો ઘડો પણ મોટો થાય. તેથી માટીમાંથી ઘડો થયો એમ મનાય છે. પરંતુ શરીર અને ચૈતન્યના વિષયમાં તેમ અનુભવાતું નથી. હજારો યોજનવાળા જેના શરીર હોય છે એવા મોટાં માછલાઓને જ્ઞાન ઘણું થોડું હોય છે, જ્યારે તેથી ન્હાના શરીરવાળા મનુષ્યમાં જ્ઞાન વધારે હોય છે. એટલે દરેક દૃષ્ટિથી વિચારતા ‘ભૂતોના સમુદાય રૂપ શરીરમાંથી જ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે’ એમ કહેવું તે મિથ્યા પ્રત્યાપ સમાન છે. શરીરથી જ્ઞાન ઉત્પન્ન નથી થતું પણ શરીરથી જૂદા એવા કોઈ એક પદાર્થથી જ્ઞાન ઉદ્ભવે છે અને તે પદાર્થ આત્મા છે.

હે ઇન્દ્રભૂતિ ! ‘વિજ્ઞાનવન’ જેવાં વેદવાક્યોથી, પ્રત્યક્ષ પ્રમાણથી, અનુમાન પ્રમાણથી અને સામાન્ય વિવેકબુદ્ધિથી પણ ‘આત્મા છે’ એ નિર્ણય ઉપર આવ્યા સિવાય કોઈને પણ આવે તેમ નથી.

જેવી રીતે દૂધમાં ઘી, તલમાં તેલ, લાકડામાં અગ્નિ, પુષ્પ-માં સુગંધી અને ચન્દ્રકાન્ત મણિમાં જળ રહેલું છે, તેવીજ રીતે શરીરથી જૂદો પણ શરીરમાંજ રહેલો એવો અત્તમા છે.

એ પ્રમાણે પ્રભુના વચનો સાંભળી, ઈ દ્રભૂતિનો આત્મા વિષયક મશય ડેહાઈ ગયો. તે જ વખતે ગાતમ શ્રી ઈ દ્રભૂતિએ અને તેની સાથે તેના પાચસો શિષ્યોએ પ્રભુ પાસે દીક્ષા લીધી ત્યાગપત્રી ગૌતમ મહારાજે “ઉપ્પચ્છદ ગ વિગમે વા ધુવેદ્દ વા” — ફરેક પદાર્થ વર્તમાન પર્યાયરૂપે ઉત્પન્ન થાય છે, પૂર્વના પર્યાયરૂપે નષ્ટ થાય છે અને મૂળ દ્રવ્યરૂપે નિત્ય-ધ્રુવ રહે છે. એ પ્રમાણે પ્રભુના મુખથી ત્રિપત્રી સાંભળી, દ્વાદશાંગીની રચના કરી

### અગ્નિભૂતિનું અભિમાન

ઈન્દ્રભૂતિએ અત કરણનું સમગ્ર અભિમાન પ્રભુના ચરણે ધરી દઈ દીક્ષા લઈ લીધી છે, એવી ગાતમી અગ્નિભૂતિને મળી ત્યારે તે વાત તેના ગળે ન ઉતરી. તેને ખાત્રી હતી કે કદાચ પર્વત પીઠગી જાય, હિમનો સમુદ્ધ સળગી ઉઠે, આગની જ્વાળા શીતળ થઈ જાય, વાયુ સ્થિર ગને, ચન્દ્રમાસી આગ વરસે, અને પૃથ્વી પાતાલમાં પેસી જાય તો પણ મારો ભાઈ ન હારે !

પરંતુ લોહિના મુખથી સાંભળી તેને નિશ્ચય થયો કે, ખરેખર ઈન્દ્રભૂતિએ દીક્ષા લીધી છે, ત્યારે તેનું અભિમાન પણ ઉઠગી આવ્યું. તે વિચારવા લાગ્યો કે — “એ સર્વજ્ઞ ડેહવાતા ધુતા રાજે જરૂર મારા ભાઈને લોળવી દીધો, પણ તેથી શું થયું ? હું પોતે હમણા જ તે ધૂત્તને છતી લઈશ અને માતાપ્રપત્યથી પરાછત કરેલા મારા વડિલ ભાદને પાછો લઈ આવીશ ”

એ પ્રમાણે વિચાર કરી અગ્નિભૂતિ પોતાના પાચસો શિષ્યોને સાથે લઈ પ્રભુ પાસે દોડી આવ્યો. શ્રી મહાવીર પ્રભુએ તેને પણ તેના ગોત્ર અને નામના સંબોધનથી બોલાવી, તેના મનનો સંદેહ કહી આવ્યો. પ્રભુએ કહ્યું કે — “હું ગૌતમ

ગૌત્રીય અગ્નિભૂતિ ! કર્મ છે કે નહીં ? એ વિષે નિરતર તારા મનમાં ચુચવાડો રહ્યા કરે છે ! તને આ શકા પરસ્પર વિરુદ્ધ ભાસતા વેદપદોથી થઈ છે, એ હું ખરાખર જાણું છું.

### કર્મનું રહસ્ય

“પુરુષ એવંદં મિં” સર્વં યદ્ ભૂત યદ્ ચ માલ્યમ્” એ વેદ-વાક્યથી તું એમ સમજ્યો છે કે આ પ્રત્યક્ષ જણાતું ચેતન-અચેતનરૂપ જે ભૂતકાળમાં થયેલું છે, અને જે ભવિષ્યકાળમાં થવાનું છે તે સર્વ પુરુષ જ છે, એટલે આત્માજ છે. મતલબ કે આત્મા સિવાય કર્મ જેવું કંઈજ નથી. તું એમ માને છે કે મનુષ્ય, દેવ, તિર્યચ, પર્વત, પૃથ્વી વિગેરે જે જે વસ્તુઓ દેખાય છે તે સર્વ આત્મા જ છે. આત્મા સિવાયની એક પણ વસ્તુ નથી. ‘સર્વ વસ્તુ આત્માજ છે’ એમ ઉક્ત વેદવચનમાં જણાવેલું હોવાથી ‘કર્મ નથી’ એવી તને ચોખ્ખી બ્રાન્તિ થઈ છે. તું એવી યુક્તિ આપવા માગે છે કે આત્મા અમૂર્ત છે તેને મૂર્ત એવા કર્મવડે અનુગ્રહ કે ઉપદ્રાત કિંવા લાલ કે હાનિ શી રીતે સભવે ! જેમ અમૂર્ત એવા આકાશને મૂર્ત એવા ચંદનનું વિલેપન થતું નથી, અને શાસ્ત્રથી ખડાતું નથી તેમ અમૂર્ત એવા આત્માને કર્મથી અનુગ્રહ કે ઉપદ્રાત કેમ થઈ શકે ? એ રીતે કર્મ નામનો કોઈ પદાર્થ જ નથી, એમ માનવાને તું તૈયાર થાય છે. પણ પાછાં કર્મની સ્રક્તા બતાવનારા વેદપદો જોઈને અને લોકોમાં પણ કર્મની પ્રસિદ્ધિ અનુભવીને તું પુનઃ શકાગ્રસ્ત થઈ જાય છે. પરંતુ હે ગૌતમ અગ્નિભૂતિ ! તારો સંશય સાવ અનર્થક છે કારણ કે ‘પુરુષ એવંદં’ એ વાક્યનો ખરો અર્થ જ તું ખરાખર નથી સમજી શક્યો.

## ત્રણ પ્રકારના વેદવાક્યો

પરંતુ તેનો અર્થ સમજતા પહેલા, એક વાત ધ્યાનમાં લેવી વેદવાક્યો ત્રણ પ્રકારના હોય છે કેટલાક વિધિદર્શક હોય છે, કેટલાક અનુવાદદર્શક હોય છે અને કેટલાક સ્તુતિરૂપ હોય છે. આપણા તરીકે “સ્વર્ગકામોઽગ્નિહોત્રજુહ્યાત—” એટલે કે સ્વર્ગની ઇચ્છાવાળો અગ્નિહોત્ર હોમ કરે, એવા વાક્યો વિધિનુ પ્રતિપાદન કરતા હોય છે, “દ્વાદશ માસાઃ સવત્સર ” એટલે કે બાર મહિનાનું એક વરસ થાય, તથા “અગ્નિરણ્ય ” અર્થાત્ અગ્નિ ગરમ હોય, ઈત્યાદિ પદો લોકોમાં પ્રસિદ્ધ એવા પદાર્થોના અનુવાદ કરે છે, અને કેટલાક ૨ વાક્યો સ્તુતિ સૂચક છે જેમકે —

જલે વિષ્ણુ સ્યલે વિષ્ણુ વિષ્ણુ પવત મસ્તકે  
સર્વ મૃતમયો વિષ્ણુન્તમ્માદ્ર વિષ્ણુમય જગન્—

બાવાર્થ — જળમાં વિષ્ણુ છે, સ્થળમાં વિષ્ણુ છે, પર્વતના શિખર પર વિષ્ણુ છે અને સર્વ ભૂતમાં વિષ્ણુ છે, તેથી સમગ્ર જગત્ વિષ્ણુમય છે આ વાક્યથી વિષ્ણુનો મહિમા વર્ણવ્યો છે, પણ તેથી વિષ્ણુ સિવાય બીજી કોઈ પણ વસ્તુ જ નથી એમ નથી સિદ્ધ થઈ શકતું તેથી જ રીતે ‘પુરુષસુવેદ’ એ વાક્યમાં આત્માની સ્તુતિ ગાઈ છે, પણ આ માની સ્તુતિ કરવાથી ‘કર્મ જ નથી’ એમ માની લેવાની ઉતાવળ ન કરવી જોઈએ ઉક્ત વેદપદમાં કહ્યું છે કે ‘જે થયું છે અને જે થશે તે સર્વ આત્મા જ છે’ એમાં આત્માનો મહિમા છે પણ “આત્મા સિવાય બીજું કંઈ નથી ” એમ સમજવાનું નથી

વળી જુ જે એમ માને છે કે—‘અમૂર્ત આત્માને મૂર્ત કંઈ વડે અનુમદ્ધ અને ઉપધાત કેમ સલાવે ?’ તે તાડ માનવું અયુ

કત છે. કારણ કે જ્ઞાન અમૂર્ત છે છતાં બ્રાહ્મી જેવાં ઔષધો વડે અથવા ઘી દૂધ વિગેરે સાત્ત્વિક પદાર્થો વડે તેને અનુગ્રહ થતો જોઈએ છીએ, તેમજ મદિરા કે ઝેર જેવા પદાર્થો વડે જ્ઞાનને ઉપધાત થતો જોવામાં આવે છે એટલે અમૂર્તને પણ મૂર્ત વડે અનુગ્રહ અને ઉપધાત જરૂર સભવે છે.

જો કર્મ ન હોય તો એક સુખી અને બીજો દુઃખી, એક શેઠ અને બીજો નોકર, એવા ભેદો અને આ સૃષ્ટિની બધી વિચિત્રતાનું બીજું કયું કારણ સંભવે ? રાત્ર અને રંકની ઉચ્ચતા નીચતામાં ઠંઠક કારણ તો અવશ્ય હોવું જોઈએ, અને તે કારણ તેમનાં શુભાશુભ કર્મ છે.

કોઈ પણ ક્રિયા નિષ્ક્રુણ નથી જતી. દાન વિગેરે શુભ ક્રિયાઓ અને હિંસા વિગેરે અશુભ ક્રિયાઓનાં ફળ અવશ્ય હોય છે, અને તે ફળ કર્મ અથવા કર્મફળના નામથી પ્રસિદ્ધ છે.

એ પ્રમાણે પ્રભુના મુખથી પ્રકાશ પામતી યુક્તિઓ સાંભળી અગ્નિભૂતિનો કર્મ વિષયક સંશય ઉડી ગયો. તેને શ્રદ્ધા થઈ કે “ કર્મ છે. ” અને તેજ વખતે તેણે પણ પોતાના પાંચસો શિષ્યો સાથે પ્રભુ પાસે દીક્ષા લીધી

### ત્રીજા ગણધરના મનનું સમાધાન

ઇન્દ્રભૂતિ અને અગ્નિભૂતિને દીક્ષિત થએલા સાંભળી ત્રીજા ભાઈ વાયુભૂતિએ વિચાર્યું કે—“ ઇન્દ્રભૂતિ અને અગ્નિભૂતિના પૂજ્ય એ માગ પણ પૂજ્ય ગણાય, તેથી મારે પણ તેમની પાસે મારી શંકાનું સમાધાન કરી લેવું લયિત છે ” પ્રભુ પાસે તે પોતાના પાંચસો શિષ્યોના પરિવાર સાથે પહોંચ્યો કે તુરતજ પ્રભુએ તેને ગોત્ર અને નામ પૂર્વક બોલાવતાં કહ્યું કે—

“ હે ગૌતમ વાયુભૂતિ ! આ શરીર એજ આત્મા હશે કે

‘ શરીરથી ભિન્ન એવો કોઈ આત્મા હશે ’ એવા મ શયમા જ તુ સુ આયા કરે છે ને ? તારો આ સ શય પણ “ વિજ્ઞાનવન એવે તેમ્યો મૂતેમ્ય સમુત્થાય તાન્યેવાડ્નુ વિનયતિ, ન પ્રેત્યસજાસ્તિ ” વિગેરે પરમ્પર વિરૂદ્ધ ભાસતા વેદવાક્યોથી ઉત્પન્ન થયો છે

ઉપરના વેદવાક્યનો તુ એવો અર્થ કરે છે કે -શરીરથી ભિન્ન એવો કોઈ આત્મા નથી કારણકે વિજ્ઞાનવન એવ-વિજ્ઞાનનો સમુદાય જ, એતમ્યો મૂતેમ્ય સમુત્થાય-આ પૃથ્વી વિગેરે પાન્ય ભૂતોમાથી ઉત્પન્ન થઈને, તાન્યેવાડ્નુવિનયતિ-પાછો તે ભૂતોમા જ લય પામે છે, ન પ્રેત્યસજાસ્તિ તેથી શરીર અને આત્માની ભિન્ન સજા નથી અર્થાત્ શરીરરૂપે પરિણમેલા પાન્ય ભૂતોમાથી વિજ્ઞાનનો સમુદાય ઉત્પન્ન થાય છે, તેથી વિજ્ઞાનનો આધાર પાન્ય ભૂતો જ છે, પણ આત્માને શરીરથી પૃથક્ માનવાવાળા જે વિજ્ઞાનનો આધાર આત્મા નામના પદાર્થને શરીરથી પૃથક્ માને છે તે આત્મા નામનો પદાર્થ શરીરથી જૂદો નથી. જેવી રીતે મદિરાના અ ગમાથી એક પ્રકારની મદશક્તિ ઉત્પન્ન થાય છે, તેમ શરીરરૂપે પરિણમેલા પાન્ય ભૂતમાથી ચૈત યશક્તિ ઉત્પ ન થાય છે આવી રીતે શરીર રૂપે પરિણમેલા પાન્ય ભૂતોમાથી વિજ્ઞાનનો સમુદાય ઉત્પન્ન થઈને, પછી જ્યારે શરીરરૂપે પરિણમેલા પાન્ય ભૂતોનો વિનાશ થાય છે, ત્યારે તે વિજ્ઞાનનો સમુદાય પણ જળમા પગ્પોટાની જેમ તે ભૂતોમા જ લય પામે છે આવી રીતે ભૂતોના સમુદાયરૂપ શરીરમાથી જ ચૈત ય ઉત્પ ન થતું હોવાથી તે ચૈત યનો આધાર શરીર છે હોડો જેને આત્મા શબ્દથી બોલે છે, તે વસ્તુ ખરૂં જોતા શરીર જ છે શરીરથી ભિન્ન એવો કોઈ આત્મા નહોતો શકે વેદવાક્યમા કહ્યું છે કે ન પ્રેત્યસજાન્તિ-અર્થાત્ શરીર અને



આત્માની પૃથક્ સંજ્ઞા નથી. પણ વળી “ ભૂતોના સમુદાયરૂપ શરીરથી આત્મા લિન્ન છે ” એવા ભાવાર્થના બીજાં વેદપદો દેખી તને પ્રશ્ન થાય છે કે ત્યારે સત્ય શું હશે ? શરીર એજ આત્મા કે શરીરથી લિન્ન એવો કોઈ સ્વતંત્ર આત્મા હશે ?

આત્મા શરીરથી લિન્ન છે, એમ જણાવનારાં નીચેનાં વેદ-પદો છે:—સત્યેન લમ્યસ્તપસા હોષ વ્રહ્મચર્યેણ નિત્યં જ્યોતિર્મયો હિ શુદ્ધો યં પચ્યન્તિ ધીરા યંતયઃ સંયતાત્માનઃ અર્થાન્ હૃમેશાં જ્યો-તિર્મય અને શુદ્ધ એવો આત્મા સત્ય, તપસ્યા અને બ્રહ્મચર્યવડે જણાય છે તે આત્મા ધીર અને સંયત્તી સાધુઓ બુદ્ધિ છે. આ પ્રમાણે પરસ્પર વિરુદ્ધ ભાસતા વેદપદોથી સંશય વધતો જાય છે; કોઈ એક ચોક્કસ નિર્ણય ઉપર આવવાનું તારે માટે અશક્ય થઈ પડ્યું છે પણ હવે હું તને ‘ વિજ્ઞાનઘન ’ વાળા વેદવાક્યનો અર્થ સમજાવી, તારી વિષમ સંકટવાળી સ્થિતિ દૂર કરવા માગું છું. સામળ !

વિજ્ઞાનઘન ણ્વ—જે વિશિષ્ટ જ્ઞાન-દર્શનનો ઉપયોગ તે વિજ્ઞાન તે વિજ્ઞાનના સમુદાયરૂપ આત્મા,

જ્ઞાનેભ્યો મૂનેભ્યઃ સમુત્યાય—જેયપણે—જાણવાયેગ્યપણે પ્રાપ્ત થયેલા આ પૃથ્વી વિગેરે ભૂતો, થકી અથવા ઘટ પટ વિગેરે ભૂતોના વિકારો થકી ‘ આ પૃથ્વી છે, આ ઘડો છે, આ વસ્ત્ર છે, ’ ઈત્યાદિ પ્રકારે તે તે ભૂતોના ઉપયોગરૂપે ઉત્પન્ન થઈને,

તાન્યેવાઙ્નુવિન્યયતિ—તે ઘટ વિગેરે ભૂતોનો જેયપણે અસાવ થયા પછી જ આત્મા પણ તેઓના ઉપયોગરૂપે વિનાશ પામે છે, અને બીજા પદાર્થના ઉપયોગરૂપે ઉત્પન્ન થાય છે. અથવા તો સામાન્ય સ્વરૂપે ગહે છે

ન પ્રેત્યમનાસ્તિ—આવી રીતે પૂર્વના ઉપયોગરૂપે આત્મા ન રહેલા હોવાથી તે પૂર્વના ઉપયોગરૂપ સજ્ઞા જોવાની નથી.

સારાશ એ છે કે આત્માના દરેક પ્રદેશે જ્ઞાન-દર્શનના ઉપયોગરૂપ અને ના પચાસી રહેલા છે તે વિજ્ઞાનના સમુદાયથી આત્મા ટથચિત્ અભિ. છે, એટલે કે વિજ્ઞાનમય છે ત્યારે ઘટ-પટ વિગેરે ભૂતો જોયપણે પ્રાપ્ત થયા હોય ત્યાર તે ઘટ-પટાદિ રૂપ હેતુથી ‘આ ઘડો છે, આ વસ્તુ છે’ ઇત્યાદિ પ્રકારના ઉપયોગરૂપે આત્મા પરિણમી છે કારણ કે આત્માને તે ઉપયોગ રૂપે પરિણમવામાં તે ઘટાદિ વસ્તુનું સાપેક્ષપણ છે વળી જ્યારે તે ઘટ-પટાદિ ભૂતોનો જાતો પડે જાય, અથવા તેઓનો અભાવ થાય કિંવા બીજા પદાર્થમાં મળે ત્યાં જુદા જુદા, ઇત્યાદિ કારણ પશુ કારણથી આત્માનો ઉપયોગ બીજા પદાર્થમાં પ્રવર્તે ત્યારે પહેલા જે ઘટ-પટાદિ પદાર્થો જોયપણે હતા તે નેયપણે રહેતા નથી, પણ બીજા જે પદાર્થમાં ઉપયોગ પ્રવર્તે હોય તે પદાર્થો જોયપણે પ્રાપ્ત થાય છે આવી રીતે ત્યારે તે ઘટ-પટાદિ જોયપણે રહેતા નથી ત્યારે આત્મા પણ ‘આ ઘડો છે, આ વસ્તુ છે’ ઇત્યાદિ પ્રકારના ઉપયોગરૂપે રહેતો નથી તેથીજ એ વાક્યમાં કહ્યું છે કે—ન પ્રેત્યમનાસ્તિ—એટલે કે બીજા પદાર્થના ઉપયોગ વળતે પૂર્વના ઉપયોગરૂપ સજ્ઞા રહેતી નથી આવે. અર્થ હોવાથી સ્પષ્ટ સમજાય તેમ છે કે શરીરથી આત્મા સાવ ભિન્ન છે.

મૂર્ખનો ઉદય થતા, મૂંઝવણ ઉઠી જાય તેમ પ્રભુના ગુણમાંથી નીકળેલા ગુણના પ્રકારે વાચનૂતિના ચક્ષુના વાદળ વિખેરી નાખ્યા તેણે નિશ્ચય કયો કે “ખેંખેર, આ માથરીયો ભિન્ન છે” સરખા દૂર થનાર તે પ્રભુના પાદપદ્મમાં નથી પડ્યો અને પોતાના પાંચસો શિષ્યો સાથે તેજ સમયે દીપ્તા લઈ દીધી.

ચોથા ગણધર-પાંચ જૂત છે કે નહીં ?

ઇન્દ્રભૂતિ, અગ્નિભૂતિ અને વાયુભૂતિ વિગેરે સમર્થ શાસ્ત્રીઓને દીક્ષિત થયેલા આંભળી ચોથા વ્યક્ત નામના પડિતે વિચાર્યું કે, જ્યારે ઇન્દ્રભૂતિ જેવા પુરુષો એ સર્વજ્ઞ પાસે નિર્ગભિમાન બની ગયા અને દીક્ષા સ્વીકારી તો પછી માટે પણ શા માટે તેમની પાસે જઇ. મારી શંકાનું સમાધાન ન મેળવવું ? ઇન્દ્રભૂતિ વિગેરેને તે પોતાના પૂન્ય માનતો હતો. તેથી તે પ્રભુ પાસે પોતાના પાશ્વર્યો શિખો સાથે આવ્યો. પ્રથમની જેમ આ વખતે પણ પ્રભુએ તેને તેના વ્યક્ત નામથી સંબોધન કર્યું અને કહ્યું કે-હે વત્સ ! તને પાંચ ભૂત વિષે શંકા છે ને ? તને એવો ભ્રમ પરસ્પર વિરૂદ્ધ ભાસતા વેદના વાક્યોથી જ થયો છે. વેદમાં કહ્યું છે કે.—યેન સ્વપ્નોપમં વૈ સકલમ્ હત્યેષ વ્રહ્મવિધિર્જ્ઞાયા વિજ્ઞેય. આ પદનો તેં એવો તાત્પર્ય કાઢ્યો છે કે પાંચ ભૂત જેવી ડોઝ વસ્તુ નથી તું તેનો અર્થ આ પ્રમાણે કરે છે:—

યેન સ્વપ્નોપમં વૈ સકલમ્—પૃથ્વી. જળ વિગેરે સમગ્ર જગત્ સ્વપ્ન સમાન છે સ્વપ્નમાં સુવર્ણ, રત્ન, સ્રી, વિગેરે દેખવા છતાં જેમ વસ્તુતઃ કંઈજ નથી હોતું. તેમ પૃથ્વી, જળ વિગેરે ભૂતો દેખવા છતાં વસ્તુતઃ તે પદાર્થો નથી બધું સ્વપ્નસૃષ્ટિ જેવું છે

હત્યેષ વ્રહ્મવિધિર્જ્ઞાના વિજ્ઞેય.—એટલે આ બધું જગત્ સ્વપ્ન જેવું જ છે એ પ્રમાણેનો આ બ્રહ્મવિધિ શીઘ્ર જાણી લેવો-ભાવવો

પણ વળી વેદમાં ઉપર કહ્યાં તેવાં વાક્યોથી જુદાજ વાક્યો જાણી આવે છે જેમકે—પૃથ્વી દેવતા છે, જળ દેવતા છે,

વિગેરે આ વેદપદોને પૃથ્વી, જગ વિગેરે ભૂતોની સત્તા જણાવનારા દેખી તુ સચચમા પડયો છે કે—‘પાચ ભૂત હશે કે નહીં ?’ પર તુ હે વ્યક્ત ! તારો સચચ કેટલો નિર્મૂળ છે, તે હવે હું તને જણાવના માણુ છું

આ સકળ જગત્ સ્વપ્ન સમાન છે, એમ જે કહેવામા આવ્યું છે તેની મહાય આત્મચિત્તને વિષે લેવાની ઠે એટલે કે આત્મવિચારણા કરતા, સ્ત્રી-પુત્ર-પરિવાર-સુવર્ણ વિગેરેનો સયોગ અનિત્ય-સ્વપ્નવત્ છે એમ સમજવાનું છે સસારના વિષયો અને વિષયોના પદાર્થોનો સયોગ અસ્થિર છે, અસાન છે, કટુ વિપાક આપનાર છે માટે તે પદાર્થો ઉપરની આસન્નિત્યજ્ઞને મુક્તિ માટે યત્ન કરે એજ તેનો સત્યાર્થ છે વૈગમ્ય-વૃદ્ધિ માટે સફળોધ આપનાર પદોનો અવળો અર્થ કરી તુ નગમો શકાના અધાગમા હેરાન થાય છે ખડ જોતા કોઇએ પણ પાચ ભૂતોના અસ્તિત્વ વિષે નિરોધ નથી કર્યો

એ પ્રમાણે પ્રભુના વચનોનું પાન કરતા જ વ્યભ્રતાના વિવેક ચક્ષુ ઉઘડી ગયા તેને પચ્ચભૂતના અસ્તિત્વ વિષે નિર્ણય કરતા વધુ વાર ન લાગી આખરે તે પણ પ્રભુના ચરણમા નમી પડયો અને પોતાના પાચસો શિષ્યો સાથે દીક્ષા લઈ ચાલી નીકળ્યો.

### પાચમા ગણુત્-પરબ્રવ વિષે

ઈન્દ્રભૂતિ વિગેરે ચાર સમર્થ પડિનેને દીક્ષિત થયેલા સાબળી સુધર્મા નામના પડિતે વિચાર્યું કે ઈન્દ્રભૂતિ જેવા જેમના શિષ્ય બને તે પુરૂષ માર પણ વદનીત જ હોવા ઘટે હું પણ તેમની પાસે જઈ નને મારી શકાઓના મમાધાન મેળવી આવું એટલે તે પોતાના પાચનો શિષ્યો સાથે ત્રણ પાને આવ્યો પ્રભુએ તેને જોતાજ કહ્યું કે—‘હે સુધર્મા ! તને એવો

સંશય છે કે જે પ્રાણી જેવો આ ભવમાં હોય તેવોજ પરભવમાં થતો હશે કે તેના સ્વરૂપમાં કંઈ ફેર પડતો હશે ?” તારો એ સંશય પરસ્પર વિરૂદ્ધ ભાસતા વેદપદોને આભારી છે.

‘ પુરુષો વૈ પુરુષત્વમશ્રુતે પગવ. પશુત્વમ્-’ એ પ્રકારના વેદ વાક્યમાંથી તેં એવો સાર કાઢ્યો છે કે જે પ્રાણી જેવો આ ભવમાં હોય છે તેવોજ પરભવમાં થાય છે. તેનો અર્થ તારી મતિ પ્રમાણે તુ આવો કરે છે—

પુરુષો વૈ પુરુષત્વમશ્રુતે—પુરૂષ મરી ગયા પછી પાછો પરભવ-મા પણ પુરૂષપણાનેજ પામે છે અને

પગવઃ પશુત્વમ્—નાય વિગેરે પશુઓ મરી ગયા પછી પર-ભવમાં પાછા પશુપણાને પામે છે

મતલબ કે મનુષ્ય મરીને પાછો પરભવમાં પણ મનુષ્યજ થાય તે દેવ કે પશુયોનીમાં ન જન્મે અને પશુઓ પાછા પરભ-વમાં પશુપણેજ જન્મે. તે મનુષ્ય કે દેવ ન થઈ શકે. હે સુધર્મા ! તે તારી મતિથી કેટલીક યુક્તિઓ પણ જોળી કાઢી છે અને એ યુક્તિઓનો આધાર આપી તારા અર્થને તું સાચો ઠરાવવાની કોશીષ કરે છે તારી મુખ્ય યુક્તિ એ છે કે જેવું કારણ હોય તેવું જ તેવું કાર્ય સ્વભાવે ચોખ્ખાના કણ વાવ્યાં હોય તો તેમાંથી ચોખ્ખાજ ઉગે અને ઘઉં વાવ્યા હોય તો ઘઉંજ ઉગે ઘઉંમાંથી ચોખ્ખા અને ચોખ્ખામાંથી ઘઉં ન થાય. તેમ મનુષ્ય મરીને પાછો પરભવમાં પણ મનુષ્યજ થાય, મનુષ્યમાંથી દેવ કે પશુ ન થઈ શકે.

પણ તારી એ યુક્તિ, ણીન્તં વેદવાક્યો સાથે મેળ નથી ખાતી, ત્યારે તુ સુઝાય છે. શ્રુગાલો વૈ એ જાણેયે સપુરીપો વહ્યતે—અર્થાત્ કોઈ મરી ગયેલો મનુષ્ય વિષ્ટાયુક્ત હોય અને તેને અગ્નિદાહ કરવામાં આવે તો તે મનુષ્ય પરભવમાં શિયાળ

થાય છે મનુષ્ય પણ પરભવમા શિયાળ થાય એમ આ વેદપદમા  
કહ્યું છે ત્યારે આ બે મતવ્યમા સત્ય કયા ?

હે સુધર્મા ! તુ જો જરા મૂઢમપણે વિચાર કરે તો તારી  
શકા આપોઆપ ઠી જાય 'પુરુષો વૈ—' એ વાક્યોનો તુ જે  
અર્થ કરે છે તે બૂલભરેલો છે તેનો ખરો અર્થ આ પ્રમાણે છે —

પુરુષ મરી ગયા પછી પરભવમા પણ પુનઃ પુરુષપણ પ્રાપ્ત  
કરે એ વાત ઠીક છે, પણ તે ક્યારે ? જે મનુષ્ય ભદ્રિક પ્રકૃતિનો  
હોય, વિનય, સરળતા વિગેરે ગુણોવાળો હોય, અને આ ભવમા  
મનુષ્ય સંબંધી આયુષ્યકર્મ બાંધીને મરી ગયો હોય તોજ પાછો  
મનુષ્યત્વ પ્રાપ્ત કરે અને પશુઓ પણ પુનઃ પશુપણ પ્રાપ્ત કરે,  
પણ તે ક્યારે કરે ? જે પશુઓ માયા વિગેરે દોષોથી ભરેલા  
હોય અને આ ભવમા પશુ સંબંધી આયુષ્યકર્મ બાંધીને મરી  
ગયા હોય તોજ પાછો પશુજન્મ પામે અર્થાત્ સારા કર્મ કરનારો  
મનુષ્ય મરીને પુનઃ મનુષ્ય થાય અને કુલ કમ કરનારો  
પશુઓ મરીને પુનઃ પશુ થાય આવી રીતે કર્મની અપેક્ષાએ  
મનુષ્ય અને પશુઓની ગતિ નિર્ધારિત થાય ■ બાકી કોઈ પણ  
વેદવાક્ય એમ ન કહી શકે કે મનુષ્ય માત્ર મરીને મનુષ્યજ થાય  
અને પશુમાત્ર મરીને પશુજ થાય આજ્ઞવાદિ ગુણોવાળો મનુ  
ષ્ય, ભવાતરમા પણ મનુષ્ય થાય અને પાપી મનુષ્ય મરીને પશુ  
અથવા ના દીમા પણ જાય તેજ રીતે માયાદિ દોષયુક્ત પશુ  
હરીને પણ પશુજન્મ એકલે અને ભદ્રક યજ્ઞિયામી પશુ હોય તો  
મનુષ્ય અથવા દેવ પણ જની શકે પ્રાણીઓની ભિન્ન ભિન્ન ગતિ  
મા ઉત્પત્તિ થવી એ કર્મને બાંધીન છે અને તેથીજ પ્રાણીઓનું  
વિવિધપણ દેખાય ■ તુ એમ માને છે કે જેવું કારણ હોય તેના  
જેવું જ ફાલ સંભવે પણ તાડ તે માનવું બગબર નથી છાણ  
વિગેરેમાથી વાંછી વિગેરેની ઈ પત્તિ થાય છે, તે તેના કારણથી

કેટલી બધી વિસદૃશ છે ? કારણ હોય તેવું જ કાર્ય થાય એમ કંઈજ નથી, જગત્માં કારણથી પણ ઘણા વિચિત્ર પ્રકારનાં કાર્યો જોવામા આવે છે.

સુધર્માની જીવનભરની શંકા ક્ષણમાત્રમાં ગમી ગઈ. તેણે પણ તેજ વખતે પ્રભુ પાસે પોતાના પાપસો શિખ્યો સાથે દીક્ષા લીધી.

**છઠ્ઠા ગણધર-મંડિત પંડિત-બંધ અને મોક્ષ**

છઠ્ઠા મંડિત નામના પંડિતે વિચાર કર્યો કે-“ ઈન્દ્રભૂતિ જેવા અગ્રગણ્ય આગેવાન પંડિતો જેની પાસે નમ્ર બની દીક્ષિત થાય તે મારા પણ પૂજ્ય પુરૂષ ગણાય.” એટલે તે પણ પોતાની શકાનો ખુલાસો મેળવવા પ્રભુ પાસે પોતાના સાઠા ત્રણસો શિખ્યો સાથે આવી પહોંચ્યો. પ્રભુએ તેને કહ્યું કે-હે મંડિત ! ‘આત્માને કર્મનો બંધ તથા કર્મથી મોક્ષ હશે કે નહીં ?’ એ શંકા તારા મનમાં નિરંતર રમી રહી છે ને ? પરસ્પર વિરૂદ્ધ સાક્ષતા વેદવાક્યોથી જ એ શંકા તને થઈ છે.

સ एष विगुणो विमुर्न वध्यते संसरति वा मुच्यते मोचयति वा न वा एष बाह्याभ्यन्तरं वा वेद-आ वेदपदधी तुं એમ માની બેઠો છે કે આત્માને કર્મનો બંધ કે સુકિત જેવું કંઈ ન હોઈ શકે તું તે વાક્યનો અર્થ આ પ્રમાણે કરે છે:-

સણ-તે આ આત્મા

વિગુણો-સત્વ, રજસ અને તમોગુણ રહિત છે,

વિમુ-સર્વવ્યાપક છે,

ન વ્યત્ત-કર્મથી બંધાતો નથી, શુભ અશુભ કર્મના બંધન રહિત છે

ન મમરતિ વા સ સારમા પરિબ્રમણ કરતો નથી કારણ કે કર્મનું બંધન ન હોય તો પત્રી પરિબ્રમણ સંભવે જ રી રીતે ?

ન મુચ્યતે—આત્મા કર્મથી મુકાતો નથી, કારણ કે જેને બંધ હોય તેને મુક્તિનો સંભવ ખરો, પણ જેને બંધ જ ન હોય તેને મુક્તિ કેમ સંભવે ?

ન મોચયતિ વા—આત્મા કર્મ વિગેરેનો કર્તા ન હોવાથી બીજાઓને કર્મથી મુકાવતો નથી

ન યા ઇષ માહ્યામ્યત્તર વા વેદ- આ આત્મા પોતાનાથી બિન્ન કોવા મહાન્ અહ કાર વિગેરે બાહ્ય સ્વરૂપને તથા અભ્ય તર-પોતાના સ્વરૂપને જાણતો નથી કારણ કે જ્ઞાન એ પ્રકૃતિનો ધર્મ છે, આત્માનો નહીં તેથી આત્મા બાહ્ય અને અભ્ય તર સ્વ રૂપને જાણતો નથી આથી આત્માને બંધ કે મોક્ષ ન હોય એમ માનવાને તું તૈયાર થયો છે પણ પાછા બીજા વેદવાક્યો નેર્મ તુ ચ કામા પઠ્યો છે બંધ અને મોક્ષ સ્થાપિત નાગ વામ્યો કહે છે કે—ન હં વે જ્ઞગરીરમ્ય પ્રિયા ડપ્રિયયોરપદ્ધતિરસ્તિ, અદા રીર વા વસન્ત પ્રિયા ડપ્રિયે ન મૃગત ન હં વે મગરીરમ્ય પ્રિયાપ્રિયયોરપદ્ધતિરસ્તિ—સ સારી હવને-શરીરી આત્માને મુખ કે હુ ખનો અભાવ નથી—મુખ હુ ખ લોગવવ જ પડે છે, કારણ કે તેને મુખ હુ ખના કારણભૂત ગુણાગુણ કર્મો હોય છે

અગરીર વા વસન્ત પ્રિયાપ્રિયે ન મૃગત - શરીરવદ્ધિત -મુખ થયેલા-લોખના ના જાગમ વસતા આત્માને મુખ હુ ખ સ્પર્શ કરતા નથી કેમકે તે મુક્તાત્માને મુખ હુ ખના માણૂક કર્મ દોતા નથી

આ વેદપદ્ધતી સ્પષ્ટ જણાય છે કે આ માને બંધ અને



મોક્ષ છે. આવી રીતના પરસ્પર વિરુદ્ધ સાક્ષતાં વેદપદોથી તું શંકામાં ગોથા બાધા કરે છે પણ હે મંડિત! તારી શંકા અસ્થાને છે તું ' સ ણ્ય વિગુણો '—વાળા વેદપદનો અર્થજ બગાળે નથી સમજી શક્યો. તેનો નિર્મળ અર્થ આ પ્રમાણે છે:—

સ ણ્ય વિગુણો વિમુ.—વિગુણ એટલે છદ્મસ્થપણાના ગુણરહિત, વિમુ એટલે કેવળજ્ઞાન સ્વરૂપે સર્વવ્યાપક એવો તે આ આત્મા—મુક્તાત્મા,

ન વધ્યતે—કર્મથી બધાતો નથી, શુભ-અશુભ કર્મના બંધનરહિત છે, કેમકે તે મુક્તાત્માને કર્મબંધનના કારણબૂત મિથ્યાદર્શન વિગેરેનો અભાવ છે,

ન સંસરતિ વા—સંસારમાં પરિભ્રમણ કરતો નથી, કેમકે કર્મના બંધનવાળાને સંસારમાં પરિભ્રમણ સંભવે, પણ મુક્તાત્મા તો કર્મના બંધનથી રહિત હોય તેથી સંસારમાં પરિભ્રમણ ન કરે,

ન મુચ્યતે—કર્મથી મુકાતો નથી, કેમકે તેને મુકાવાપણું સંભવતુ જ નથી—પોતે કર્મથી મુકા હોય છે જ,

ન મોચયતિ વા—મુક્તાત્મા બીજાને ઉપદેશ આપવા પણ નીચે નથી અવતરતો, તેથી બીજાઓને કર્મથી મુકાવતો પણ નથી

ન વા ણ્ય વાહ્યામ્યન્તરં વા વેદ—એવો મુક્તાત્મા, પુષ્પ ચંદન વિગેરેથી ઉપજતા બાહ્ય સુખને તથા અભિમાનથી થતા આંતરિક સુખને—બંને પ્રકારનાં સામારિક સુખને અનુભવવારૂપે જાણતો નથી. અર્થાત્ તે સામારિક સુખને ભોગવતો નથી

ઉક્ત વેદપદ મુક્તાત્માનું સ્વરૂપ દર્શાવે છે. તેને સંસારી આત્મા પ્રત્યે ઘટાવણું એ દારૂણ બ્રહ્મ છે. બાકી સંસારી આત્માને તો કર્મનો બંધ અને કર્મથી મોક્ષ એમ બંને છે.

મહિત પડિતના હૃદયનો બાર છેક દહકો થઈ ગયો. તેણે પળવારમા જાન-મોહનું રહસ્ય પ્રભુના શ્રીમુખે સાલગીને સમજી લીધું. આખરે તેણે પણ પોતાના માડા ત્રણનો શિષ્યો સાથે પ્રભુ પાસે દીક્ષા લીધી.

**માતમા ગણધર-મૌર્યપુત્ર દેવોનું અસ્તિત્વ**

ઈ દ્રબૂતિ વિગેરે છ જણને દીક્ષિત થયેલા સાલગી સાતમા મૌર્યપુત્ર નામના પડિતે વિચાર્યું કે ઈ દ્રબૂતિ જેવા છ જણ જેના શિષ્ય હોય તે પુત્રપ મને પણ પૂરું જ હોવા નેમ્મજે માટે હું પણ તેમની પાસે જઈ જાને મારો સચય દૂર કંઈ એટલે તે પણ પોતાના સાડા ત્રણનો શિષ્યોને લઈ પ્રભુ પાસે આવ્યો.

પ્રભુએ પ્રજા કે —હે મૌર્યપુત્ર ! દેવોના અસ્તિત્વ વિષે જ તને શંકા છે ને ? એ પ્રશ્ન તને પરસ્પર વિરુદ્ધ બાસના વેદ પહોંચી જ થયો છે. કો જાનાતિ માયોપાન્ ગીર્વાણાન્ દૃઢયમ-વરુણકુરેરાદીન્—અર્થાત્ ઈ દ્ર, ચમ, વગણ અને કુમેર વિગેરે માયાસદૃશ દેવોને કોણ જાણે છે ? ઈન્દ્રાદિ દેવો તો માયારૂપ છે જેમ માયા-ઈન્દ્રાદિમા વસ્તુના ઈર્ષ નથી હોતું, તેમ દેવોમા પણ વસ્તુત્ત અસ્તિત્વ જેવું કંઈ નથી હોતું તું એમ માને છે કે નારદીઓ તો પરત્વ અને હું અધી વિહલ હોવાથી અહીં આવી શક્યા નથી, તથી તેઓને પ્રત્યક્ષ નીકાગવામા આપણે નિરૂપાય હોએ માત્ર શાસ્ત્ર ઉપર શ્રદ્ધા રાખી " નારદીઓ છે " એટલું મની લીધા સિવાય છુન્દો નથી પરન્તુ દેવોના વિષયમા એમ નથી તેઓ તો સ્વતંત્ર અને પ્રભાવશાલી હોવાથી, ■ રે ત્યારે અહીં આવી શકે છે, છતાં તેઓ દૃષ્ટિગોચર કેમ નથી થતા ? તેઓ દેખાતા નથી તે ઉપરથી દેવો જ નથી એમ માનવામા શી દુરમ્મ છે ?

પણ દેવની સત્તા દર્શાવનારા બીજાં વેદવાક્યો જોઈ તું વિચારના પડી ગયો છે તું જાણે છે ન કે—સ ગ્ણ યજ્ઞાનુષ્ઠી યજ્ઞ-માનોઽન્નમા સ્વર્લોકં ગચ્છતિ—એટલે કે યજ્ઞરૂપ સ્વર્ગીયારવાળો આ યજ્ઞમાન જલદી સ્વર્ગલોક—દેવલોકમાં જાય છે. આ વાક્ય દેવોના અસ્તિત્વનું સ્પષ્ટ સૂચન કરે છે. કારણ કે દેવ ન હોય તો દેવલોક સંભવે ન શી રીતે ? આવી રીતના એક બીજાથી વિરુદ્ધ જતાં વેદવાક્યો સાંભળી તું મુંઝવણમાં પડી ગયો લાગે છે. પરંતુ હે મૈત્ર્યપુત્ર ! અહીં સમવસરણમાં આવેલા આ દેવોને તું અને હું પ્રત્યક્ષ દેખી શકીએ છીએ. વળી ચન્દ્ર-સૂર્યાદિ જ્યોતિષક દેવોનાં વિમાનોને તો દરેક પ્રાણી પ્રત્યક્ષ દેખે છે ન. જો દેવો ન હોય તો એ વિમાનો કેમ દેખાય ? વેદપદોમાં દેવોને જે માયાસદૃશ કહેવામાં આવ્યા છે તે તેમના અનિત્યપણાને આગે છે. મોટા આયુષ્યવાળા દેવો પણ આયુષ્ય પુરું થતાં મરે છે અને તેથી બીજા પદાર્થોની જેમ દેવોનું દેવત્વ પણ અંત વાળું અને વિનાશી છે સુરજનો દેવપણાની આકાંક્ષા રાખવાને બદલે શાશ્વત મોક્ષનો જ વિશેષ વિચાર કરે છે. દેવોનું અનિત્યત્વ ગ્રાણીઓને જોધ આપવા માટે સૂચવ્યું છે બાકી વેદપદો “દેવ નથી” એમ તો બિલકુલ કહેતાં ન નથી તું એવા પ્રશ્ન કરશે કે દેવો સ્વતંત્ર અને પ્રભાવશાલી હોવા છતાં વારંવાર કેમ આ પૃથ્વી ઉપર આવતા નથી ? તેના અનેક કારણો છે. એક તો તેઓ સંગીતાદિ કાર્યોમાં ખૂબ વ્યસ્ત રહ્યા કરે છે તેમનામાં દિવ્ય ગ્રેમ અને વિષયાસક્તિ પણ વિશેષ પ્રમાણમાં હોય છે તે સિવાય મનુષ્યલોકની દુર્ગંધ તેમને અસહ્ય થઈ પડે છે તેથી તેઓ વાતવાતમાં અહીં આવી શકતા નથી. બાકી તીર્થકરોના કલ્યાણક વળતે, ભક્તિથી, પૂર્વભવની પ્રીતથી અથવા પૂર્વ-ભવના દ્રેષથી દેવતાઓ જરૂર અહીં આવે છે.

એ પ્રમાણે પ્રભુના વચનો સાલતી મોર્ખપુત્રનો સશય નહ થયો. દેવોના અસ્તિત્વ વિશે તેને શ્રદ્ધા ભેડી, તે પણ પોતાના સાડાત્રણસો શિષ્યો સાથે દીક્ષા લઈ ચાલી નીકળ્યો.

**આઠમા ગણધર્મ—અકપિત-નારકીનું અસ્તિત્વ**

આઠમા અકપિત નામના પડિતે વિચાર્યું કે ઈ દ્રભૂતિ જેવા સમર્થ પડિત જે પુરૂષના પગે પડ્યા તે મારે પણ પૂત્ય જ લેખાય અને તેથી મારે મારી પોતાની શકાનું સમાધાન મેળવવા જવામા વિલંબ ન કરવો ઘટે તે પોતાના ત્રણસો શિષ્યો સાથે પ્રભુ સમિપે આવ્યો.

પ્રભુએ જ તેને અકપિતના નામથી બોલાવ્યો અને કહ્યું કે તને નારકી વિષે-નારકીની હેયાતી વિષે શકા છે ને? આ શકા તને પરસ્પર વિરૂદ્ધ ભાસતા વેદના પદોથી જ થઈ છે ન હૈ વૈ પ્રેત્ય નરકે નારકા સત્તિ-અથાત્-કોઈ પણ પ્રાણી મરીને પર ભવમા નારકી થતા નથી કારણ કે પ્રેત્ય-પરનોકમા નરકને વિષે નારકીજ નથી દેવોમા થ દ્રમ્યુય જેવા કેટલાક તો પ્રત્યક્ષ દેખાય છે અને કેટલાક, માનના માનવાથી તેના કદ આપે છે અને એ ઉપરથી અનુમાનવડે પણ જણાય છે કે દેવો છે પણ નારકી તો પ્રત્યક્ષ કે અનુમાનથી પણ જણાતા નથી તેથી નારકી હોવા વિષે તને શ્રદ્ધા નથી હતા બીજા કેટલાક વેદપદો એવા છે કે જે નારકીનું નિરૂપણ કરે છે દાખલા તરીકે—નારકો વૈ પ્વ જાયતે ચ શુદ્રાન્મ તત્તિ - જે બ્રાહ્મણ શુદ્રનું અ ન ખાય તે નારકી થાય છે આ પદમા નારકીની સત્તા સ્પષ્ટ દેખાઈ આવે છે આવી ભાવના એકબીજાથી હિલગા અભિપ્રાય વાચવાથી તારા મનમા કોઈ પણ પ્રમાણે નિશ્ચય બધાનો નથી પરંતુ તેમા તારી પોતાની જ ભૂલ છે ‘ન હૈ વૈ પ્રેત્ય’-વાળા પદનો અર્થ



અકપિતનો સશય દૂર થયો નારદીના અસ્તિત્વ વિષે તેને આસ્થા ભેડી અને પોતાના ત્રણસો શિષ્યો સાથે તેજ વળતે પ્રભુ પાસે દીક્ષા લીધી

## નવમા અચલબ્રાતા પુણ્ય પાપ વિષે

ઇન્દ્રભૂતિ વિગેરે આઠે જણને દીક્ષિત થયેલા સામળી, નવમા અચલબ્રાતા નામના પડિતે વિચાર્યું કે જેના ઇન્દ્રભૂતિ જેવા આઠ શિષ્યો હોય તે પુરુષ મારે પણ પૂજ્ય જ છે માટે હું પણ તેમની પાસે જઈ અને મારો મશય દૂર કરું તે પોતાના ત્રણસો શિષ્યો સાથે પ્રભુ પાસે આવ્યો. પ્રભુએ તેને કહ્યું કે હું અચલબ્રાતા ! તને પાપ-પુણ્ય વિષે સંદેહ છે ને ? આ સંદેહ તને પરસ્પર વિરૂદ્ધ ભાસતા વેદપદોથી જ થયો છે

## પુરુષ एवेद મિનિ સર્વં યદ્ ભૂત યદ્દ માત્વમ્

આ વેદપદથી તું એમ બાણે છે કે પુણ્ય-પાપ જેવું કંઈ હોઈ જ ન શકે ! તેનો અર્થ તું આ પ્રમાણે કરે છે -આ પ્રત્યક્ષ દેખાતું ચેતન-અચેતન સ્વરૂપ, જે યશુ અને જે યશે તે સર્વ પુરુષ જ છે-આત્માજી ॥ આત્મા સિવાય પુણ્ય-પાપ નામના જુદા પદાર્થ નથી પણ વળી પુણ્ય પુણ્યેન કર્મણા, પાપ પાપેન કર્મણા-એટલે કે શુભકર્મ વડે પ્રાણી પુણ્યશાલી થાય છે અને અશુભ કર્મવડે પાપી થાય છે, એવા કેટલાક વેદવાક્યોમા પુણ્ય-પાપની સત્તા ભોમ ॥ ચકાશીલ બને છે કે ત્યારે આમા સત્ય શું ?

પરન્તુ હું અચલબ્રાતા ! તારો સશય અયોગ્ય છે 'પુરુષ एवेદ' —એ વેદવાક્યમા કેવળ આ માની સ્તુતિ કરવામાં આવી છે તેમા જે એમ કહ્યું છે કે 'આ પ્રત્યક્ષ જણાતું જગત્—ચેતન અચેતન સ્વરૂપ, જે ભૂતકાળમા યશુ અને ભવિષ્યકાળમા યશે

તે સવ આત્મા જ છે, તેમા માત્ર આત્માનો પ્રભાવ અને પ્રતાપ સૂચવ્યો છે. ખાકી પુણ્ય-પાપ જેવી કોઈ વસ્તુ જ નથી, એવો તેમાંથી ખીલકુલ અર્થ નીકળી શકતો નથી. જેવી રીતે વિષ્ણુમય જગત્ ઇત્યાદિ વેદપદોમાં આખા જગતને વિષ્ણુમય કહ્યું છે, પણ તેથી જગતમા ખીલ કોઈ વસ્તુની હૈયાતી જ નથી એમ સમજવાનું નથી, તેમ 'જે થયું' અને 'જે થશે' તે સર્વ આત્માજ છે ' એ વેદપદમાં આત્માનો મહિમા જણાવ્યો છે તેથી આત્મા સિવાય પુણ્ય-પાપ જેવું કંઈ નથી એમ સમજવાનું નથી. વળી દરેક પ્રાણી જે સુખ-દુઃખ અનુભવે છે તેનું કંઈ પણ કારણ અવશ્ય હોવું જોઈએ. કેમકે કારણ વિના કાર્ય ન સંભવે અને તે કારણ પુણ્ય-પાપ. ( વિસ્તારથી સમજવા માટે ખીન્ન ગણધર-અગ્નિભૂતિ સાથેનો પ્રસંગ વાંચવો. )

આ પ્રમાણે પ્રભુનાં વચનો સાંભળી, અચલબ્રાતાનો જે સંશય હતો તે દણાઈ ગયો. તેને ખાપ-પુણ્ય વિષે ખાકી ખાત્રી થઈ ગઈ. તેથી તેમણે પણ પોતાના ત્રણસો શિષ્યો સાથે દીક્ષા લઈ લીધી.

**દસમા-મેતાર્ય પંડિત: પરલોક છે ?**

ઈન્દ્રભૂતિ વિગેરે નવ જણને દીક્ષિત થયેલા સાલળી દસમા મેતાર્ય નામના પંડિતને થયું કે ઈન્દ્રભૂતિ જેવા પંડિત જે પુરૂષને પૂજ્ય માને તે મારે પણ પૂજ્ય જ છે આવો વિચાર કરી, પોતાના સંશયની નિવૃત્તિ કરવાના આશયથી તે મેતાર્ય પંડિત પ્રભુ પાસે આવ્યા. સાથે તેમના ત્રણસો શિષ્યો પણ હતા. પ્રભુએ તેને કહ્યું કે-હો મેતાર્ય ! પરલોક વિષે તને હજી કંઈ ગતાગમ નથી પડતી ને ? તારો આ ભ્રમ પરસ્પર વિરુદ્ધ લાગતાં કેટલાક વેદ વચનોને આભારી છે. વિજ્ઞાનઘન ઈવૈતેમ્યો મૃતેમ્ય સમુત્થાય

તાન્યેવાડનુ વિનશ્યતિ, ન પ્રેત્યસન્નાડસ્તિ—વિજ્ઞાનનો સમુદાય જ, આ પૃથ્વી વિગેરે પાચ ભૂતોમાથી ઉત્પન્ન થઇને પાછો તે ભૂતોમા જ લય પામે છે તેથી પરલોક જેવી વસ્તુ નથી જેને ચૈતન્ય દેહવામા આવે છે તે પાચ ભૂતોમાથી આપોઆપ ઉત્પન્ન થાય છે અને પાચ ભૂતનો વિનાશ થતાની સાથે જ તે ચૈતન્ય પણ જળાબુદ્બુદ્ધવત્ ભૂતોમા લય પામી જાય છે ચૈતન્ય એ ભૂતોનો જ ધર્મ છે ભૂતો નહિ થતા ચૈતન્ય પણ નહિ થયું જ સમજવું અને જો ચૈતન્ય જેવી કોઈ સ્વતંત્ર વસ્તુ ન હોય તો પરલોક શી રીતે સભવે ? પરંતુ એટલેથી જ તારૂં મન શાન્ત નથી થતું સ્વર્ગ કામોડ્ગિહોત્ર જુહુયાત્—સ્વર્ગની ઇચ્છાવાળો અગ્નિહોત્ર હોમ કરે અને નારકો વૈ એવ જાયતૈય શૂદ્ધાનમશ્રાતિ—જે બ્રાહ્મણ થઈને શૂદ્રનું અન્ન ખાય તે નરકે જાય, એવા એવા વેદવચનો વાળીને તને પ્રશ્ન થાય છે કે જો વસ્તુતઃ પરલોક ન હોય તો આ સ્વર્ગ—નરકનો અર્થ શું ? છેલ્લા બે વાક્યમા પરલોકની સત્તાનું સ્પષ્ટ સૂચન છે

પરંતુ હે મેતાર્ય ! તે વિજ્ઞાનઘન—જેવા વેદવાક્યોનો અર્થ કરવામા ભૂલ કરી છે તેથીજ તારી દ્વિધાભાવવાળી દશા વર્તે છે ‘વિજ્ઞાનઘન’—વાળા વેદવચનોનો અર્થ આ પ્રમાણે છે—જ્ઞાન—દર્શનનો ઉપયોગ તે વિજ્ઞાન કહેવાય, તે વિજ્ઞાનના સમુદાય રૂપ જ આત્મા સેયપણે એટલે જાણવા યોગ્યપણે પ્રાપ્ત થયેલા આ પૃથ્વી વિગેરે ભૂતો થઈ, અથવા ઘટ પટ વિગેરે ભૂતોના વિકારો થઈ ‘આ પૃથ્વી છે’ ‘આ ઘડો છે’ ‘આ વસ્ત્ર છે’ ઇત્યાદિ પ્રકારે તે તે ભૂતોના ઉપયોગ કે ઉત્પન્ન થઈને, તે ઘટ વિગેરે ભૂતોનો સેયપણે અભાવ થયા પછી જ આત્મા પણ



તેઓના ઉપયોગરૂપે વિનાશ પામે છે. અને ણીજ પદાર્થના ઉપયોગ રૂપે ઉત્પન્ન થાય છે-પણ જ્ઞાન સામાન્ય સ્વરૂપે તો રહે છે જ. આવી રીતે પૂર્વના ઉપયોગ રૂપે આત્મા ન રહેલો હોવાથી તેને પૂર્વના ઉપયોગ રૂપ સંજ્ઞા રહેતી નથી. આ વેદપદ્યો ઘટપટાદિ ભૂતોની અપેક્ષાએ આત્માના ઉપયોગની ઉત્પત્તિ અને વિનાશ સૂચવેલ છે, પણ તેથી ભૂતોમાંથી ચૈતન્ય ઉપજે છે એમ માનવાને જરાયે કારણ નથી. ચૈતન્ય એ ભૂતોનો ધર્મ જ નથી. તે તો આત્માનો જ ધર્મ છે. આત્મા દ્રવ્ય રૂપે નિત્ય છે તેથી તે પરલોકમાં જાય-આવે એ તદ્દન સંભવિત અને યોગ્ય છે. આત્મા અનંતા છે. જે આત્મા જેવા કર્મ કરે તેવી તેને ગતિ મળે. ( આ વિષય વધારે સ્પષ્ટપણે ઇન્દ્રભૂતિ તથા વાયુભૂતિ સાથેની ત્રણીમાં ત્રણીયો છે. )

મેતાર્થ પંડિતના મનની ઘણીખરી શંકાઓ થમી ગઈ તેની પરલોકને વિષે પુરેપુરી શ્રદ્ધા જોડી. આખરે તેમણે પણ પોતાના ત્રણસો શિષ્યો સાથે તેજ વખતે પ્રભુ પાસે દીક્ષા લીધી.

### અગીયારમા પ્રભાસ પંડિતઃ મુક્તિ વિષે

ઇન્દ્રભૂતિ વિગેરે દસે જણને દીક્ષિત થયેલા સાંસળી, અગીયારમા પ્રભાસ નામના પંડિતે વિચાર્યું કે જેના ઇન્દ્રભૂતિ જેવા દસે જણ શિષ્ય થયા તે મારે પણ પૂજ્ય છે. મારે હું પણ તેમની પાસે જઈ મારા સંશય દૂર કરી લઈ એટલે તે પણ પોતાના ત્રણસો શિષ્યો સાથે પ્રભુ પાસે આવ્યો. પ્રભુએ તેને કહ્યું કે: હો પ્રભાસ ! તને મોક્ષ વિષે અશ્રદ્ધા છે ને ? તને આ સંશય પરસ્પર વિરુદ્ધ સાક્ષતા વેદપદ્યોથી જ થયો છે. તું જાણે છે કે જરામર્યં વા યદગ્નિહોત્રમ્-યાવજજીવન અગ્નિહોત્ર હોમ કરવો. અર્થાત્ જીવનની છેલ્લી ઘડી સુધી અગ્નિહોત્રની ક્રિયા કર્યા

કરવી એ ક્રિયાનું ક્ષણ શું ? બહુ બહુ તો સ્વર્ગ એ ક્રિયા એવા પ્રકારની છે કે તેમા કેટલાક વધ થાય છે અને કેટલાકને ઉપકાર પણ થાય છે તેથી તે સાવ શુદ્ધ નહીં, પણ દોષમિશ્રિત છે એવી દોષિત ક્રિયા કરનારને મોક્ષ તો મળેજ કેમ ? જે માણસ જીવગીના ઊંડા મુધી આની ક્રિયા કરે તેને મોક્ષરૂપ ક્ષણ આપનારી ક્રિયા કરવાનો મુદ્દલ અવકાશ ન મળે તેથી તેને માટે મોક્ષ અશક્ય બને એટલા ઉપરથી તે એવો નિર્ણય કર્યો છે કે સ્વર્ગ હોઈ શકે, પણ મુક્તિ જેવી હોઈ વસ્તુ ન હોઈ શકે પરંતુ વળી દેવદાસી વદિતવ્યે, પરમ્ અપરચ, તત્ત્વ પર સત્યજ્ઞાનમ્, અનન્તર બ્રહ્મેતિ—અર્થાત્ જે બ્રહ્મ જાણવા, એક પર અને બીજી અપર, તેઓમા પર સત્યજ્ઞાન છે અને અનતર બ્રહ્મ એટલે મામ છે આવા મોક્ષ તરફ લક્ષ બેચનારા વાક્યો પણ મળી આવે છે સૈવા ગુહા દુરવગાહા—સંસારને વિષે આસક્ત રહેલા પ્રાણીઓને માટે આ મુક્તિરૂપી શુદ્ધ પ્રવેશ ન થઈ શકે તેવી છે આમા પણ મોક્ષની સત્તાનું મૂલ્યન છે આવી રીતના પંચપર વિરૂદ્ધ ભાસતા વે પદોથી મોક્ષના અસ્તિત્વ વિષે તને સૂઝ નથી પડતાં એ દેખીતું છે પરંતુ હે પ્રભાસ ! તારો સચરા અયોગ્ય છે તુ મરામય—વાળા વાક્યનો અર્થજ નથી સમજી શક્યો તેમા જે ‘વા’ શબ્દ છે તે ‘અર્થિ’—પણના નર્થવાળો છે એટલે તેનો અર્થ એમ થાય કે જીવનપર્યંત પણ અગ્નિહોત્ર હોમ કરવો મતલબ કે જે હોઈ સ્વર્ગનોજ અર્થો હોય તે આખી જીવગી મુધી પણ અગ્નિહોત્ર કરે પરંતુ જે મોક્ષાર્થી હોત તેણે તો અગ્નિહોત્ર જેવી ક્રિયાઓ ત્યજી દઈ મોક્ષપ્રાપ્તક્રિયામા પુરૂ લખ આપવું એ જ યોગ્ય છે દરેક પ્રાણીએ મરણ અવે ત્યામુધી અગ્નિહોત્ર જ કર્યા કરવો એવો એમા નિયમ નયો વસ્તુતઃ સ્વર્ગ અને મોક્ષ બન્ને છે સ્વર્ગપ્રાપ્તિનો વિધિ એટલેજ મોક્ષમાર્ગનો

નિગ્રેધ એમ માનવાની ભય કર ભૂલ કોઈએ પણ ન કરવી જોઈએ શુદ્ધ જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્રવરે કર્મનો ક્ષય થાય છે અને આત્માના સમગ્ર કર્મનો ક્ષય થવો તેનું જ નામ મોક્ષ.

પંડિત પ્રભાસનો સંશય પણ, પ્રભુની અમૃતમયી વાણી સાંભળતાં જ નષ્ટ થયો. તેને મોક્ષના અસ્તિત્વની સત્તજડ ખાત્રી થઈ. તેથી તેજ વળતે પોતાના ત્રણસો શિષ્યો સાથે પ્રભુ પાસે દીક્ષા લીધી.

### ગણધરપદે સ્થાપના

ઉપયુક્ત રીતે ગૌતમ ગોત્રના શ્રી ઈન્દ્રભૂતિથી માડી, પ્રભાસ પર્યંત અગીયારે પંડિતોએ, પોતાના ચુમ્ભાલીશસો શિષ્યો સાથે પ્રભુ પાસે દીક્ષા લીધી. તે મુખ્ય અગીયાર જણાએ ઉત્પાદ, વ્યય અને દ્રૌવ્ય-એટલે કે દરેક પદાર્થ ઉત્પન્ન થાય છે, નાશ પામે છે અને દ્રવ્યરૂપે નિત્ય રહે છે-એ પ્રમાણે પ્રભુ પાસેથી ત્રિપદીનું સ્વરૂપ જાણી, અગીયાર અંગ અને ચૌદ પૂર્વની રચના કરી. પ્રભુએ તેમને ગણધર પદે સ્થાપ્યા.

ગણધરોએ દ્વાદશાંગીની રચના કર્યા બાદ પ્રભુ તેમને તેની અનુજ્ઞા કરે છે અને શકેન્દ્ર દિવ્ય ચૂર્ણનો ભરેલો વજ્રમય દિવ્ય થાળ લઈને પ્રભુ પાસે ઉભો રહે છે. ત્યારપછી પ્રભુ રત્નમય સિંહાસન પરથી ઉઠીને ચૂર્ણની સંપૂર્ણ મુદ્રિ ભરે છે, તે વખતે ગૌતમ વિગેરે અગીયારે ગણધરો જગ નમીને અનુક્રમે પ્રભુ પાસે ઉભા રહે છે. દેવો વાણંત્રના ધ્વનિ-ગાયન વિગેરે બાંધ કરી મૌન રહે છે અને સઘળું સ્વસ્થ ચિત્તે સાંભળે છે. પછી પરમાત્મા શ્રી મહાવીર જોડ્યા કે-“ગૌતમને દ્રવ્ય, ગુણ અને યર્થાય વડે તીર્થની આજ્ઞા આપુ છું.” તે પછી પ્રભુએ પ્રથમ

શ્રી ગૌતમસ્વામીના મસ્તક ઉપર અને પછી અનુક્રમે બીજા  
જોના મસ્તક ઉપર ચૂર્ણ નાખ્યું હોય છે પણ એ પ્રસંગે હર્ષિત  
યર્ષ, તે અગીયારે ગણધર ઉપર ચૂર્ણ, પુષ્પ અને મુગધી  
પદાર્થોની વૃષ્ટિ કરી ત્યારપછી પ્રભુએ મુધમાસ્વામીને મુનિસમુ  
દાયમાં અગ્રેસર સ્થાપી તેમને ગણની અનુરા આપી

### પ્રભુના એક દસ ચોમાસા

અમલુ ભગવાન મહાવીર અસ્થિક જામને આશ્રીને,  
વર્ષાકાળમાં રહેવા માટે પહેલું અતરાવાસ-ચોમાસું કર્યું ત્ય પા  
અને પૃથ્વી પાને આશ્રીને વર્ષાકાળમાં રહેવા માટે ત્રણ ચોમાસા  
કર્યા વૈશાલીનગરી અને વાલ્મીક્ય નામને આશ્રીને બાર ચોમાસા  
કર્યા રાજગૃહનગરીની બહાર ઉત્તર દિશામાં નાલદ નામના  
પાડાને આશ્રીને ચૌદ ચોમાસા કર્યા છ ચોમાસા મિથિલા  
નગરીમાં, બે બદ્રિકાનગરીમાં, એક આલ્બિકાનગરીમાં, એક  
આવન્તીનગરીમાં, એક વજ્રભૂમિ નામના અનાર્થ દેશમાં,  
અને એક મધ્યમ પાપાનગરીને વિષે હસ્તિપાલ રાજના  
કારકુનોની શુભગણામાં અપશ્ચિમ-છેલ્લું ચોમાસું કર્યું  
પાપાનગરીનું નામ પ્રથમ તો અપાળા હતું, પણ પ્રભુ તે  
નગરીમાં કાલધર્મ પામ્યા તેથી હોય છે તેનું નામ દેશીને  
પાપાપુરી પાડ્યું આ રીતે પ્રભુના છત્રસ્થાનમાં અને કેવલી  
અવસ્થામાં બધા ગામોને બેતાલીશ ચોમાસા થયા

શ્રી મહાવીર પ્રભુ ક્યા અને ક્યારે નિર્વાણ પામ્યા ?

અમલુ ભગવાન મહાવીરે જે વર્ષાકાળમાં મધ્યમ પાપાપુરને  
વિષે હસ્તિપાલ રાજના કારકુનોની સલામાં છેતરું ચોમાસું  
વર્ષામાં રહેવા માટે કર્યું, તે ચોમાસાને-વર્ષાકાળનો ? ( આ )  
ચોથો મહિનો, વર્ષાકાળનું સાતમું પખવાડીયું, એટલે કે

કાર્તિક માસનું ( ગુજરાતી આસો માસનું ) કૃષ્ણ પખવાડીયુ, તે કાર્તિક માસના કૃષ્ણ પખવાડીયાના પંદરમે દિવસે ( ગુજરાતી આસો માસની અમાસે ). પાછલી રાત્રીએ—તે રાત્રિને વિષે કાળધર્મ પામ્યા, કાળસ્થિતિ અને ભવસ્થિતિની લાગથી છુટા થયા, સંસારનો પાર પામી ગયા, સંસારમાં ફરીથી ન આવવું પડે તેવી રીતે લોદાગ્રલક્ષણ ઉચે સ્થાને પ્રાપ્ત થયા; તેમનાં જન્મ, જરા અને મરણના બંધનો—બંધનના હેતુમૂલ ક્રમો છેદાઈ ગયા; તેઓ સિદ્ધ થયા, પુદ્ધ થયા, ભવોપચાહિ કર્મોથી મુક્ત થયા, સકળ દુઃખોથી અંત પામ્યા, સમગ્ર સંતાપથી પર થયા, શરીર અને મન સંબંધી સર્વ દુઃખોથી અગળા થયા.

શ્રી મહાવીર પ્રભુ જે સંવત્સરમાં—વરસમાં નિર્વાણ પામ્યા ત ચન્દ્ર નામનો બીજો સંવત્સર હતો. તે કાર્તિક માસ પ્રીતિવર્ધન નામનો હતો, ન દિવર્ધન નામનું પખવાડીયુ હતું, અગ્નિવેશ્ય નામનો દિવસ હતો ( અગ્નિવેશ્યનું બીજું નામ ઉપશમ પણ કહેવાય છે ) તે અમાવાસ્યાની રાત્રિ દેવાનદા નામની હતી, ( તે રાત્રિનું બીજું નામ નિરતિ એ પ્રમાણે પણ કહેવાય છે. ) તે વખતે અર્ચ નામનો લવ હતો, મુહૂર્ત નામનો પ્રાણ હતો, સિદ્ધ નામનો સ્તોક હતો, નાગ નામનું કરણ હતું, ( શકુનિ વિગેરે ચાર સ્થિર કરણોમાં આ કરણ ત્રીજું છે અને અમાવાસ્યાના ઉત્તરાર્ધમાં આ નાગકરણ જ હોય છે ) સર્વાર્થસિદ્ધ નામનું મુહૂર્ત હતું, એ વખતે સ્વાતિ નક્ષત્ર સાથે ચન્દ્રમાનો યોગ પ્રાપ્ત થયે, શ્રમણ ભગવાન મહાવીર કાલધર્મ પામ્યા—તેમના શરીર અને મન સંબંધી સર્વ દુઃખો ક્ષીણ થયાં

સંવત્સર, માસ, દિવસ, રાત્રિ, મુહૂર્તનાં નામ

સૂર્યપ્રગતિ પ્રમાણે સવત્સર, માસ, દિવસ, રાત્રિ અને

મુદૂર્તના નામ નીચે જણાવીએ છીએ —એક યુગમા પાચ સવત્સર હોય છે —( ૧ ) ચન્દ્ર ( ૨ ) ચન્દ્ર ( ૩ ) અભિવર્ધન ( ૪ ) ચદ્ર અને ( ૫ ) અભિવર્ધિત.

ઘાવલુ માસથી માટીને બાર માસના નામ —( ૧ ) અભિ નદન ( ૨ ) મુમતિષ ( ૩ ) વિજય ( ૪ ) મીતિવર્ધન ( ૫ ) શ્રેયાન ( ૬ ) શિશિર ( ૭ ) સોમન ( ૮ ) હૃમવાન ( ૯ ) વસત ( ૧૦ ) કુમુભ્રમવ ( ૧૧ ) નિદાધ ( ૧૨ ) વનવિરોધી

પદ્મ દિવસના નામ —( ૧ ) પૂર્વાગસિદ્ધ ( ૨ ) મનોરમ ( ૩ ) મનોહર ( ૪ ) યયોભા ( ૫ ) યયોધર ( ૬ ) સર્વકામ સમૃદ્ધ ( ૭ ) ઇન્દ્ર ( ૮ ) મુર્દાભિષિત ( ૯ ) સોમન ( ૧૦ ) ધનજય ( ૧૧ ) નયમિદ્ર ( ૧૨ ) અભિજિત ( ૧૩ ) રત્યાયન ( ૧૪ ) શનજય ( ૧૫ ) અગ્નિવેરન.

પદ્મ ત્રિના નામ —( ૧ ) ઉત્તમા ( ૨ ) મુનમત્રા ( ૩ ) મંદાપાયા ( ૪ ) યયોધરા ( ૫ ) સોમનસી ( ૬ ) શ્રી સભૂતા ( ૭ ) વિજય ( ૮ ) વૈજયતી ( ૯ ) જયતી ( ૧૦ ) અરુગ નિતા ( ૧૧ ) મંદગા ( ૧૨ ) મુખાદારા ( ૧૩ ) તેજા ( ૧૪ ) અતિતેજા અને ( ૧૫ ) દેવાનદા

ત્રીસ મુદૂર્તના નામ —( ૧ ) રૂદ્ર ( ૨ ) શ્રેયાન ( ૩ ) મિત્ર ( ૪ ) વાયુ ( ૫ ) મુમતીન ( ૬ ) અભિચન્દ્ર ( ૭ ) માહેન્દ્ર ( ૮ ) ભલવાન ( ૯ ) ક્રદ્ધા ( ૧૦ ) ભદ્રુસત્ય ( ૧૧ ) શ્રેયાન ( ૧૨ ) ત્વષ્ટા ( ૧૩ ) ભાવિતાત્મા ( ૧૪ ) વૈશ્વવલ્લ ( ૧૫ ) વારૂણ ( ૧૬ ) આનદ ( ૧૭ ) વિજય ( ૧૮ ) વિજયમેન ( ૧૯ ) પ્રાજાપત્ય ( ૨૦ ) ઉપશમ ( ૨૧ ) ગધવ ( ૨૨ ) અગ્નિવેરવ ( ૨૩ ) શતવૃષભ ( ૨૪ ) આતપવાન ( ૨૫ ) અર્ધવાન ( ૨૬ ) સ્ત્રુવાન ( ૨૭ ) ભૌમ ( ૨૮ ) વૃષભ ( ૨૯ ) સર્વાર્થસિદ્ધ અને ( ૩૦ ) નાયકી.

## નિર્વાણવાળી રાત્રીએ શું થયું ?

જે રાત્રિને વિષે શ્રમણુ લગવાનું મહાવીર કાળધર્મ પામ્યા-યાવત્ સર્વ દુઃખથી મુક્ત થયા તે રાત્રિએ ઘણા દેવ-દેવીઓ સ્વર્ગમાંથી આવવાં અને પાછાં જવા લાગ્યાં, તેથી આકાશમાં સર્વત્ર ઉદોત ફેલાયો-રાત્રિ પ્રકાશમયી બની ગઈ, સ્વર્ગથી નીચે ઉતરતાં અને ઉંચે ચડતા દેવ-દેવીઓને લીધે રાત્રિ બહુ અતિશય આકૃષ્ણ થઈ હોયની એવો ભાસ થયો !

તેજ રાત્રિએ લગવાનના શ્રેષ્ઠ અંતેવાસી-મ્હોટા-પટ્ટધર શિષ્ય ગૌતમ ગોત્રના શ્રી ઈન્દ્રભૂતિ અણુગારને, જ્ઞાતકુલમાં જન્મેલા શ્રી મહાવીર પ્રભુ વિષે જે પ્રેમબંધન હતું તે નષ્ટ થયું અને અનંત વસ્તુના વિષયવાળું, અવિનાશી, અનુપમ, યાવત્ કોઈ પણ વસ્તુવડે સ્ખલના ન પામે એવું, સમસ્ત આવરણ રહિત, સઘળા પર્યાયે મુક્ત, સર્વ વસ્તુને જણાવનાર, સઘળા અવધવોથી સંપૂર્ણ પ્રધાન કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શન ઉત્પન્ન થયું.

## શ્રી ગૌતમસ્વામીને કેવી રીતે કેવલજ્ઞાન થયું ?

શ્રી મહાવીર પ્રભુએ ગૌતમનો પોતાની ઉપર પ્રશસ્ત સ્નેહરાગ છે એમ જાણી, તે સ્નેહરાગ નિવર્તન કરવા માટે, પોતાના અંત વખતે-અમાવાસ્યાના સંધ્યાકાળ પહેલાં, શ્રી ગૌતમસ્વામીને નજીકના કોઈ ગામમાં, દેવશર્મા નામના બ્રાહ્મણને પ્રતિજોધવા મોકલ્યા ગૌતમસ્વામી પ્રભુની આજ્ઞા સ્વીકારી તુરત ત્યાં ગયા અને દેવશર્માને પ્રતિજોધ કરી, પ્રભાતે પાછા આવતાં રસ્તામાં શ્રી મહાવીર પ્રભુનું નિર્વાણ સાલ્યું. સાંભળતાં જ ક્ષણવાર વજ્રાહત જેવા શૂન્ય થઈ ગયા ! થોડીવાર સ્તબ્ધપણે ઉભા રહી, તેઓ બોલવા લાગ્યા કે-“હે સ્વામી !

આટલો વખત મેં આપની સેવા કરી, પણ અત સમયે જ મને આપના દર્શનથી દૂર થયો ?

હે જગત્પતિ ! આજે મિથ્યાત્વરૂપી અધકાર ફેલાઈ રહ્યો છે, કુતીરથી રૂપી ધુવડો ગર્જાવ કરી રહ્યા છે, અને હુકાળ, મુઠ્ઠા, વૈર વિગેરે રાક્ષસો રાહ જોતા બેઠા છે ! હે પ્રભુ ! તમારા વિના આજનું ભરતમેત્ર, અંધને રાહુએ ગળ્યો હોય અને જેવું આકાશ લાગે તેવું નિસ્તેજ લાગે છે તમારા વિના સુતું લાગતું ભરતમેત્ર, દીપક વિનાના મહેલ જેવું, જાણે આવા ધાતુ હોય તેવું લાગે છે !

હે નાથ ! હું હવે કોના ચરણકમળમાં મારું માથું ઝુકાવી ને વારંવાર પદાર્થો વિષે પ્રશ્નો પૂછીશ ? હવે હું “હે ભગવાન !” કહી કોને સંબોધીશ ? મને પણ હવે જીતે કોણ આપ્ત વાણીથી ગૌતમ કહીને બોલાવશે ?

અરેરે ! વીર ! હે વીર ! આપે આ શું કયું ? આવ બંદે અવસરે જ મને કા દૂર ઈર્થો ? હે ભગવાન ! તમને શું એમ લાગ્યું કે હું એક બાગકની પેઠે આડો પડીને આપનો છેડો ન છેડત ? હું પાસે હોત તો તમારા કેવળજ્ઞાનમાં ભાગ પડાનત ? અને મને કદાચ તમારી સાથે મોક્ષ પર્વત રાખ્યો હોત તો શું મોક્ષમાં સંકલ્પ પડત ? તમને હું શું ભારે પડતો હતો કે મને મૂકીને ચાલ્યા ગયા ? ” આ પ્રમાણે થોડા વખત સુધી તો તેમના મુખમાંથી ‘વીર ! વીર !’ નામનો બાપ અસ્ખલિતપણે વહેવા લાગ્યો.

થોડી વારે તેમની જ્ઞાનદષ્ટિ સતેજ થઈ ચોકનો આવેગ શમી ગયો તેઓ જ્ઞાનદષ્ટિએ વિચારવા લાગ્યા કે—“ અરેરે ! હું કેવી મિથ્યા બ્રમણમાં પડી ગયો ? વીતરાગ તો સ્નેહ વિના



ના જ હોય, એ સત્ય મને કેમ ન સૂઝયું ? મારો જ અપનાય થયો  
 કે મેં તે વળતે બીજો ઉપયોગ ન કર્યો. એ નિર્મોહીને તે વળી  
 મારી પર શાનો મોહ હોય ? ખરેખર હું જોતો જ મોહમાં પ-  
 ઠયો છું. મારા આ એકપક્ષીયા સ્નેહને પિ.કાર છે ! મારે એવા  
 સ્નેહનો આ કાળે જ ત્યાગ કરવો જોઈએ, વસ્તુના મારું ગ્રાહ્ય હો  
 હું એકલો છું, મારું દોષ જ નથી, તેમ હું પશુ દોષનો નથી. ”  
 આવી રીતે સમજાવના વિષે આરંભ થતાં શ્રી જ્ઞાનમસ્વામીને  
 પણ તત્કાળ દેવજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું.

પ્રાતઃકાળમા ઇદ્રાદિએ આવી મંદિરત્સવ કર્યો.

મોહમાર્ગમાં પ્રવર્તેલા સાધકોને, સ્નેહ એ વજની સાંકળ  
 અમાન છે ત્યાં સુધી શ્રી વીર પ્રભુ ઉવતા રહ્યા, ત્યાં સુધી તેમના  
 પર સ્નેહ ધરાવનાર શ્રી જ્ઞાનમસ્વામી કેવલી ન થઈ શક્યા. પરંતુ  
 એકંદરે જ્ઞાનમસ્વામીને બધું સવળું પડી ગયું એ એક આશ્ચ-  
 ર્યની વાત છે તેમના પ્રચલ નવ-પડિયનું અભિમાન તેમને  
 પ્રભુ પાસે એ ચી ગયું અને ત્યાં જાંઘ પાગ્યા. એટલે એક રીતે  
 આદ્યાર જ તેમને પ્રતિયોગમાં સદાયક નીવડ્યો, તેમનો ગગ  
 ગુરુભક્તિમાં પરિવર્ત્યો અને પ્રભુના વિરુદ્ધમાંથી ઉદ્ભવેલો એક,  
 દેવજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાવાળા સાધનભૂત થયો. શ્રી જ્ઞાનમસ્વામી  
 બાર વરસ સુધી કેવલિપયોગ પાળી, સુધમા સ્વામીને લાંબા આ-  
 સુખ્યવાળા જાણી તેમને ગળુ ફાંપી મોક્ષે સીધાવ્યા.

દીવાળી અને ભાઈબીજ પર્વ કેમ પ્રવર્ત્યાં ?

જે રાત્રિને વિષે અમળુ ભગવાન મદાવોર કાળધર્મ પાગ્યા તે  
 રાત્રિએ દાશી દેશના મહલકિ જાતિના નવ ગળત્યો, અને કોશલ  
 દેશના લેચકિ જાતિના નવ ગળત્યો, જેઓ ભગવંતના મામા  
 ચેટક ગળતના સામતો હતા અને જેઓ કાર્યવશાત પાવાપુરીમાં

ગણુનો મેળાપ કરવા એકઠા થયા હતા, તેમણે—અઢારે ગણુરાજ  
એએ અમાવાસ્થાને વિષે, સસારસમુદ્રથી પાર પડેાચાડનાર—પૌ  
પધો નવાસ કર્યો હતો. અહિ પૌપધોપવાસનો અર્થ આહાર  
ત્યાગ પૌપધઉપ કરવાનો છે કારણ કે તે સિવાય તેઓને  
દીવા પ્રકટાવવા ન સલાવે તે અઢારે રાજ્યઓએ વિચાર્યું કે  
શ્રમણ ભગવ ન મહાવીર નિર્વાણ પામ્યા તેથી ભાવ ઉદોત તો  
ગયો, પણ હવે આપણે દ્રવ્ય ઉદોત કરવો જોઈએ. તેથી તેમણે  
તે રાત્રિએ દીવા પ્રકટાવ્યા ત્યારથી દીપોત્સવ—દીવાળી નામનું  
પર્વ શરૂ થયું અને કાર્ત્તિક શુદ્ધ એકમને દિવસે દેવોએ શ્રી  
ગૌતમસ્વામીના કેવલજ્ઞાનનો મહોત્સવ કર્યો ત્યારથી તે દિવસ  
પણ લોકોમા આનંદ—ઉત્સવમય ગણાયો પ્રભુના મ્હોટા ભાર્ધ  
—નદિવર્ધન નાજ પ્રભુનું નિર્વાણ થયેલું સાબળી અત્યંત ખિન્ન  
થયા, એખિન્નતા ટાળવા તેમની બહેન મુદ્દર્શનાએ તેમને સમજાવી  
કાર્ત્તિક શુદ્ધ બીજને દિવસે આદર સહિત પોતાને ઘેર બોલાવી  
લોજન કરાવ્યું ત્યારથી ‘ભાર્ધ બીજ’ નામનું પર્વ પ્રવર્ત્યું

### તેજ રાત્રિએ ભસ્મરાશિ મહ બેઠો

જે રાત્રિએ ભગવાન મહાધર્મ પામ્યા તેજ રાત્રિએ, કૂર  
સ્વભાવનાજો અને બેહજાર વર્ષની સ્થિતિવાજો ભસ્મરાશિ  
નામનો ત્રીશમો મહામહ ( આ મહ એક નક્ષત્રમા બેહજાર વર્ષ  
પર્યંત ગ્રહે છે ) શ્રમણ ભગવાન મહાવીરના જન્મ નક્ષત્રમા  
( ઉત્તરાર્દ શુની નક્ષત્રમા ) સકાત થયો

ગ્રહોના નામ—ગ્રહો અઠ્યાશી છે ( ૧ ) અંગારક ( ૨ )  
વિક્રાવડ ( ૩ ) લોહિતાક્ષ ( ૪ ) શનૈશ્વર ( ૫ ) આધુનિક ( ૬ )  
પ્રાધુનિક ( ૭ ) મ્ણુ ( ૮ ) કણુક ( ૯ ) કણુકણુક ( ૧૦ ) કણુ  
વિતાનક ( ૧૧ ) કણુસતાનક ( ૧૨ ) સોમ ( ૧૩ ) સહિત

( ૧૪ ) આશ્વાસન ( ૧૫ ) કાર્યોપગ ( ૧૬ ) કર્પુરક ( ૧૭ )  
અન્નકરક ( ૧૮ ) હુલુલક ( ૧૯ ) શંખ ( ૨૦ ) શંખનાભ  
( ૨૧ ) શંખવર્ણાભ ( ૨૨ ) કંસ ( ૨૩ ) કંસનાભ ( ૨૪ )  
કંસવર્ણાભ ( ૨૫ ) નીલ ( ૨૬ ) નીલાવભાસ ( ૨૭ ) રૂપી  
( ૨૮ ) રૂપાવભાસ ( ૨૯ ) ભસ્મ ( ૩૦ ) ભસ્મરાશિ ( ૩૧ )  
તિલ ( ૩૨ ) તિલપુષ્પવર્ણ ( ૩૩ ) દક ( ૩૪ ) દકવર્ણ ( ૩૫ )  
કાર્થ ( ૩૬ ) વન્ધ્ય ( ૩૭ ) ઈન્દ્રાગ્નિ ( ૩૮ ) ધ્રુમકેતુ ( ૩૯ )  
હરિ ( ૪૦ ) પિંગલ ( ૪૧ ) બુધ ( ૪૨ ) શુક ( ૪૩ ) બૃહ-  
સ્પતિ ( ૪૪ ) રાહુ ( ૪૫ ) અગસ્તિ ( ૪૬ ) માણવક ( ૪૭ )  
કામસ્પર્શ ( ૪૮ ) ધુર ( ૪૯ ) પ્રમુળ ( ૫૦ ) વિકટ ( ૫૧ )  
વિસંધિકંઠ ( ૫૨ ) પ્રકંઠ ( ૫૩ ) જટાલ ( ૫૪ ) અરૂણ  
( ૫૫ ) અગ્નિ ( ૫૬ ) કાલ ( ૫૭ ) મહાકાલ ( ૫૮ ) સ્વસ્તિક  
( ૫૯ ) સૌવસ્તિક ( ૬૦ ) વર્ધમાન ( ૬૧ ) પ્રલબ્ધ ( ૬૨ )  
નિત્યાલોક ( ૬૩ ) નિત્યોદ્યોત ( ૬૪ ) સ્વયંપ્રભ ( ૬૫ ) અવ-  
ભાસ ( ૬૬ ) શ્રેયસ્કર ( ૬૭ ) દ્વેષકર ( ૬૮ ) આલંકર ( ૬૯ )  
પ્રલંકર ( ૭૦ ) અરણ ( ૭૧ ) વિરણ ( ૭૨ ) અશોક ( ૭૩ )  
વીતશોક ( ૭૪ ) વિતત ( ૭૫ ) વિવસ્ત્ર ( ૭૬ ) વિશાલ ( ૭૭ )  
શાલ ( ૭૮ ) સુમત ( ૭૯ ) અનિવૃત્તિ ( ૮૦ ) એકજટી ( ૮૧ )  
દ્વિજટી ( ૮૨ ) કર ( ૮૩ ) કરક ( ૮૪ ) રાજા ( ૮૫ ) અર્જલ  
( ૮૬ ) પુષ્પ ( ૮૭ ) ભાવ ( ૮૮ ) કેતુ.

જ્યારથી ભસ્મરાશિ નામનો મહાગ્રહ પ્રભુના જન્મનક્ષત્રમા  
સ કાન્ત થયો, ત્યારથી માઠીને શ્રમણ તપસ્વીઓ એટલે કે  
સાધુઓને અને સાધ્વીઓને ઉદિત ઉદિત પૂન-સત્કાર અર્પણતા  
નથી, એટલે કે ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ પામતા અભ્યુત્થાન-વંદનાદિરૂપ  
પૂજા અને વસ્ત્રદાનાદિ બહુમાન કરવા રૂપ આદર-સત્કાર મોળા  
પડ્યા. એજ કારણે પ્રભુના અંત સમયે ઈન્દ્રે પ્રભુને પ્રણામ

ડરી-અજલિ જોડી વિનતિ પણ કરેલી કે —“હે સ્વામી ! કૃપા ડરી ક્ષણવાર આપનું આયુષ્ય વધારો, જેથી આપના જીવતા આ કૂર ભસ્મરાશિ ગ્રહ આપના જન્મનક્ષત્રમા સ કમણ થાય તો પછી આપના શાસનને પીટા ન ડરી શકે હે વૃષાનિધાન ! કૃપા કરીને એક ક્ષણ વાર રહી જાઓ ” ત્યારે પ્રભુએ કહ્યું કે —“હે શક ! એવું કદાચિ થયું નથી કે ક્ષીણ થયેલા આયુષ્યને તીર્થ ઠરો પણ વધારી શક્યા હોય તીર્થને જે બાધા અવશ્ય થવાની છે તે તો થયેજ પરંતુ બે હજાર વર્ષ પૂણ થશે ત્યારે મારા જન્મનક્ષત્રથી આ ભસ્મરાશિ ગ્રહ અતિક્રાંત થતા, છવાસી વર્ષના આયુષ્યવાળા કે કી નામના અધર્મી નીચ રાજાને તું મારી નાખશે અને તે કે કીના પુત્ર ધર્મહત્ત નામના રાજાને રાજ્ય ઉપર સ્થાપન કરશે ત્યારથી સાધુ-સાધ્વીઓનો આદર-સત્કાર-પૂજા ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ પામશે.”

### ભસ્મરાશિનો પ્રભાવ

જે રાત્રિને વિષે ભગવાન કાલધર્મ પામ્યા તે જ રાત્રિએ, ઉદ્ધરી ન શકાય એટલા બધા અતિ સૂક્ષ્મ કુયુવા નામના જીવડા ઉત્પન્ન થયા તે એવા તો સૂક્ષ્મ હતા કે જો સ્થિર પડી રહ્યા હોય તો છગ્ગર સાધુ-સાધ્વીઓની દૃષ્ટિએ પણ એકદમ ન ચડે બાકી અસ્થિર હોય અને હાલતા-ચાલતા હોય તો જલની દેખાઈ આવે

માધુ-માદરીઓના અનગન—આ પ્રમાણે અતિશય જીવોત્પત્તિ થઈ પડે-ની જોઈ ઘણા સાધુ-સાધ્વીઓએ અનચન કર્યા ત્યારથી માડીને સયમ ફુગરાઈ થઈ પડ્યો, પૃથ્વી જીવ-જંતુઓથી ભ્રમણ લાગી, સયમને લાયક મેત્ર ફલ્લભ થઈ પડ્યું, અને પાખડીઓનું પ્રાણ ય વધના લાગ્યું

## સાધુ-સાધ્વી અને શ્રાવક-શ્રાવિકાની સપદા

શ્રમણ લગવાન મહાવીરને ઈન્દ્રભૂતિ વિગેરે ઐદ હન્ટર સાધુઓ હતા, આર્ય ચંદનગાલા, વિગેરે છત્રીશ હન્ટર સાધ્વીઓ હતી. શખ, શતક વિગેરે એક લાખ અને ઓગણસાઠ હન્ટર શ્રાવકો હતા. અને સુલસા, રેવતી વિગેરે ત્રણ લાખ અને અઢાર હન્ટર શ્રાવિકાઓ હતી. સાધુ-સાધ્વી, શ્રાવક-શ્રાવિકાની એટલી ઉત્કૃષ્ટ સપદા પ્રભુને હતી.

**ઐદપૂર્વીની સંખ્યા**—લગવાનને ત્રણસો ઐદપૂર્વી હતા. ઐદપૂર્વી અસર્વજ હોવા છતાં સર્વજ નેવા જ હોય. અકારાદિ સર્વ અક્ષરોના સંયોગોને જાણે, સર્વજની જેમ સાચી પ્રરૂપણા કરે. ( પ્રજ્ઞાપના સૂત્રમા કેવલી અને શ્રુતકેવલીને તુલ્ય કહેલા છે, તથી સર્વજની પેઠે જ સત્ય પ્રરૂપણા કરે. )

**અવધિજ્ઞાનીઓની સંખ્યા**—લગવાનને અતિશયો એટલે આમર્પણથી વિગેરે લબ્ધિઓને પ્રાપ્ત થયેલા તેરસો અવધિજ્ઞાનીઓ હતા.

**કેવળજ્ઞાનીઓની સંખ્યા**—સપૂર્ણ-સલિત શ્રેષ્ઠ જ્ઞાન અને દર્શનને ધારણ કરનારા સાતસો કેવલજ્ઞાનીઓ હતા.

**વૈકલ્પિકલબ્ધિવાળા મુનિઓ**—પોતે દેવ ન હોવા છતાં દેવની ઋદ્ધિને પ્રાપ્ત થયેલા-દેવની ઋદ્ધિ વિકૃત્વવાને સમર્થ એવા વૈકલ્પિક લબ્ધિવાળા સાતસો મુનિઓ પ્રભુને હતા.

**મનઃપર્યવજ્ઞાનીની સંખ્યા**—અહીંદ્રીપ અને જે સમુદ્રને વિષે રહેલા પર્યાપ્ત સંજ્ઞા પથેન્દ્રિયોના મનોગત ભાવને જાણનારા, પાત્રઓ = વિપુલમતિ મનઃપર્યવજ્ઞાનીઓ હતા.

૪ મન પર્યવજ્ઞાની જે પ્રકારના હોય છે. એક વિપુલમતિ અને બીજા ઋણમતિ વિપુલમતિ મત્તિ પથેન્દ્રિયના મનોગત પદાર્થને સર્વ વિશેષણો

વાદીઓના સંખ્યા—દેવ, મનુષ્ય કે અસુરની સંખ્યામાં વાદને વિષે પરાજય ન પામે એવા પ્રકારના ચાલસો વાદીઓ હતા.

મોક્ષે ગયે જાની મૃત્યુ—મમજુ લગવાન મહાવીરના સાતસો શિષ્યો અને ચાલસો સાધ્વીઓ મુક્તિ પામ્ય—યાવત્ સર્વ હુ ખથી મુખ્ત થયા.

અનુત્તર વિમાનમાં ઉત્તર થનારા મુનિઓ—ગતિ એટલે આગામી મનુષ્યગતિમાં મોક્ષપ્રાપ્તિ રૂપ કયાણ છે જેમને, સ્થિતિ એટલે દેવલવમાં પશુ પ્રાય વીતશગપણ હોવાથી કયાણ છે જેમને, તથા આગામી લવમાં મિદ્ધ થવાના હોવાથી જેઓને કયાણ છે એવા આઠસો અનુત્તર વિમાનમાં ઉત્તર થનારા મુનિઓની ઉત્કૃષ્ટ સપદા પ્રભુને થઈ.

## યુગાન્તકૃદ્ભૂમિ અને પર્યાયાન્તકૃદ્ભૂમિ

મમજુ લગવાન મહાવીરને જે પ્રજારની અતકૃદ્ભૂમિ થઈ, એટલે કે મહાવીર પ્રભુના શામનમાં મોક્ષપ્રાપ્તિઓને મોક્ષે જવ નો કાલ જે પ્રકારે થયો—યુગાન્તકૃદ્ભૂમિ અને પર્યાયાન્તકૃદ્ભૂમિ.

યુગ એટલે ગુરુ શિષ્ય પ્રશિષ્ટાર્થ ક્રમનં વત્તા પદ્ધતર

સહિત જાય અને સમુપતિ સામાન્ય સ્વરૂપે જાય. વિપુલમતિ અને અગુન અધિક એવા મનુષ્ય સેવમાં રહેના સહિ પચેન્નિયોના મનોગત પાર્થને જાય અને સમુપતિ મનુષ્ય સેવમાં રહેના સહિ પચેન્નિયોના મનોગત પાર્થને જાય વિપુલમતિ અને સમુપતિમાં એન્નો જે હોય.

\* સસારનો નાશ કરે—મોક્ષે જાય તે અતકૃદ્ કહેવાય તેઓની ભૂમિ એટલે મળ.

પુરૂષો, તેઓ વડે પ્રમિત-મર્યાદિત જે મોક્ષગામીઓનો મોક્ષે જવાનો કાળ તે <sup>૧</sup>યુગાન્તકૃદ્ભૂમિ કહેવાય.

પર્યાય એટલે પ્રભુનો કેવલિપણાનો ઉત્પન્ન થયાનો કાલ, તેને આશ્રીને જે મોક્ષગામીઓનો મોક્ષે જવાનો કાળ તે <sup>૨</sup>પર્યાયાન્તકૃદ્ભૂમિ કહેવાય.

શ્રમણુ ભગવાન મહાવીરને ત્રીજા પુરૂષયુગ સુધી યુગાન્ત કૃદ્ભૂમિ થઈ. એટલે કે પ્રભુથી આરંભી તેમના પદ્ધત્ર ત્રીજા પુરૂષ સુધી-શ્રી જંબુસ્વામી સુધી મોક્ષમાર્ગ ચાલુ રહ્યો હવે પર્યાયાન્ત કૃદ્ભૂમિ વિષે:-આર વરસ સુધીનો છે કેવલિપણાનો પર્યાય જેમને એવા શ્રી મહાવીર પ્રભુ થયે છતે કોઈ કેવલીએ સંસારનો અંત કર્યો, એટલે કે શ્રી મહાવીર પરમાત્માને કેવલજ્ઞાન થયા પછી આર વર્ષે મોક્ષમાર્ગ ચાલુ થયો.

### પ્રભુના નિર્વાણ સમયની દેશ-કાળ સ્થિતિ

તે કાળે અને તે સમયે શ્રમણુ ભગવાન મહાવીર ત્રીશ વર્ષ સુધી ગૃહસ્થાવાસની મધ્યમા રહીને, બાર વરસથી કંઈક અધિક સમય સુધી-બાર વરસ અને સાડા છ મહિના સુધી છદ્મસ્થ પર્યાય પાળીને, ત્રીશ વરસથી કંઈક ઓછા સમય સુધી-

૧ તીર્થ કરથી આર ભાને તેમના પદ્ધત્ર જેટલા પુરૂષો સુધી મોક્ષમાર્ગ ચાલુ રહે-સાધુઓ વિગેરે મોક્ષગામીઓ મોક્ષે જાય તે કાલને યુગાન્તકૃદ્ભૂમિ કહે છે. કાલના અમુક પ્રમાણવિગેષને યુગ કહે છે. તે યુગો ક્રમસર વર્તે છે. તેથી તેઓના સદગુણધારી જે ક્રમસર વર્તના ગુરુ શિષ્ય પ્રશિષ્યાદિકરૂપ પદ્ધત્ર પુરૂષો, તેઓ પણ યુગ કહેવાય. તે ક્રમસર વર્તવાવાળા પદ્ધત્ર પુરૂષો વડે પ્રમિત-મર્યાદિત એવા જે મોક્ષગામીઓનો મોક્ષે જવાનો કાળ તે યુગાન્તકૃદ્ભૂમિ કહેવાય ૨ તીર્થ કરને કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયા પછી જેટલા કાળે મોક્ષમાર્ગ ચાલુ થાય તે કાલને પર્યાયાન્તકૃદ્ભૂમિ કહે છે.

ઓગણત્રીસ વરસ અને સાઠા પાંચ મહિના સુધી કેવલિ  
પર્યાય પાળીને, એકદર બે તાલીસ વરસ સુધી શ્રામણપર્યાય-આ  
રિત્ર પર્યાય પાળીને, સર્વ મળી કુલ જોતેર વરસ સુધી, પોતાનું  
સર્વ આયુષ્ય પાળીને, વેદનીય, આયુ, નામ અને ગોત્ર એ ચાર ભવે  
પગાહી કર્મો ક્ષીણ થયે, આ અવસર્પિણીમા દુષ્ક્રમાસુષ્ક્રમા નામનો  
ચોથો આરો ઘણોખરો ગયા ભાદ-ચોથા આરાના ત્રણ વરસ અને  
સાઠા આઠ માસ ભાકી રહેતા મધ્યમ પાપાનગરી વિષે, હસ્તિ  
પાલ નામના રાજાના ડારકુનોની સભામા રાગ-હેષરહિત હોવાથી  
એકલા, અદ્વિતીયપણે—ઋષભદેવાદિ તીર્થ કરેા દસ હજાર વિગેરે  
પરિવાર માથે મોક્ષે ગયા, તેમ બીજા કોઈની સાથે નહા, પણ એ  
કાકીપણે, નિર્જલ દહુ તપ વડે યુક્ત થઈને, સ્વાતિ નક્ષત્ર સાથે  
અદ્રમાનો યોગ પ્રાપ્ત થયે, પ્રભાતકાળરૂપ અવસરને વિષે-આર  
ઘડી રાત્રિ અવશેષ હેતા, સમ્યક્ પ્રકારે પચાસને બેડા, પુણ્યના  
ફલવિપાકવાળા પચાવન અવ્યયનો, પાપના ફલવિપાકવાળા પ  
ચાવન અધ્યાયો, અને કોઈના પૂછના વિના જત્રીસ ઉત્તરો કહીને,  
પ્રધાન નામનું મરૂદેવીનું એક અધ્યયન ભાવતા ભાવતા, કાગધર્મ  
પામ્યા-સ આગ સમુદ્રનો પાર પામ્યા, આ સારમા ફરીથી ન આવવું  
વડે તેમ સમ્યક્ પ્રકારે ઉર્ધ્વપ્રદેશમા ગયા-નેમના જન્મ-જરા-  
મરણના કારણભૂત કર્મો છેદાઈ ગયા, તેમના સર્વ અથ મિદ્ધ  
યયા, તત્વના અર્થ જરાબર પામી ગયા, ભવોપબાહી કર્મોથી  
છુટા થયા, સર્વ દુ જોનો અ ત પામ્યા, સર્વ પ્રકારના સતાપોથી  
અળગા થયા અને શરીર તથા મન સળધી સર્વદુ જો છુટી ગયા.

આ ટપસ્યત્ર ક્યારે લખાયું તથા વચ્ચાયું ?

સૂતપાઠ પ્રમાણે —શ્રમણ લગવાનું મહાતીરના નિવોણ કા  
જથી નવસો વરસ વ્યતીત થયા અને દગમા સૈજાનો આ એ રી



મો સંવત્સર કાળ જાય છે. વળી વાચનાંતરમાં દસમા સૈકાનો આ ત્રાણુમો સંવત્સર જતો જણાય છે.

એ સૂત્રપાઠનો લાવાર્થ બરાબર સ્પષ્ટપણે સમજતો નથી. તોપણ પૂર્વ ટીકાકારોએ તેની જેવી વ્યાખ્યા કરી છે તે પ્રમાણે અમે પણ તેનો અર્થ નીચે આપીએ છીએ:—

આ સૂત્રપાઠ માટે કેટલાક કહે છે કે “ શ્રી કલ્પસૂત્ર પુસ્તક-રૂપે ક્યારે લખાયું ? તે સમય સૂચવવા માટે શ્રી દેવર્દિંગણિ ક્ષમાશ્રમણે આ સૂત્રપાઠ લખ્યો છે. તેથી એ પાઠનો અર્થ આ પ્રમાણે કરવો:—શ્રી વીરનિર્વાણથી નવસો એંશી વરસ વ્યતીત થતાં સિદ્ધાંત પુસ્તકારૂઢ થયા તે વખતે આ કલ્પસૂત્ર પણ પુસ્તકારૂઢ થયું. એટલે કે શ્રી વીર નિર્વાણથી નવસો એંશીમે વરસે વલ્લભીપુર નગરમાં દેવર્દિંગણિ ક્ષમાશ્રમણ વિગેરે સકળ સંઘે મળી આગમ લખ્યા ત્યારે શ્રી કલ્પસૂત્ર પણ લખાયું. પણ વાચનાંતરમાં એટલે બીજી પ્રતિમાં નવસો ત્રાણુમો સંવત્સર કાળ જાય છે એમ દેખાય છે તાત્પર્ય કે કોઈ પુસ્તકમાં લખ્યું છે કે શ્રી વીરનિર્વાણથી નવસો એંશી વરસ વ્યતીત થતાં કલ્પસૂત્ર પુસ્તક રૂપે લખાયું અને કોઈ બીજા પુસ્તકમાં લખ્યું છે કે નવસો ત્રાણુ વરસ વ્યતીત થતાં કલ્પસૂત્ર પુસ્તક રૂપે લખાયું.

કેટલાક એમ પણ કહે છે કે —શ્રી વીરનિર્વાણથી નવસો એંશી વરસ વ્યતીત થતા, કલ્પસૂત્રની વાચના સલા સમક્ષ થઈ એમ જણાવવાને આ સૂત્રપાઠ મૂક્યો છે એટલે કે શ્રી વીરનિર્વાણથી નવસો એંશી વરસ વ્યતીત થતાં, આનંદપુરની અંદર, પુત્રના મરણથી શોકચસ્ત થયેલા ધ્રુવસેન રાજાના શોકને દૂર કરવા માટે, મહોત્સવપૂર્વક સંઘસમક્ષ કલ્પસૂત્ર વાંચવું શરૂ કર્યું. પણ વળી બીજી પ્રતિમાં—વાચનાંતરમાં નવસો ત્રાણુમો સંવત્સર કાલ

દેખાય છે તાત્પર્ય કે કોઈ પુસ્તકમાં લખ્યું છે કે શ્રી વીરનિર્વાણથી નવસો એ શી વ્યતીત થતા કે પસૂતની વાચના સભા સમક્ષ શરૂ થઈ અને કોઈ બીજા પુસ્તકમાં લખ્યું છે કે નવસોત્રાણ વ સ વ્યતીત થતા કે પસૂતની વાચના સભા સમક્ષ શરૂ થઈ

કેટલાક એ સૂત્રપાઠનો એનો પણ અર્થ કરે છે કે-એ સૂત્ર માં બે વાક્યો છે એક વાક્ય કે પસૂત લખાયાનો સમય દર્શાવે છે, બીજા બીજું વાક્ય સભા સમક્ષ વચાયાનો સમય સૂચવે છે એટલે કે શ્રી વીરનિર્વાણથી નવસો એ શીમે સવત્સરકાળ બંધ છે, કલ્પસૂત્ર લખવાનો હેતુભૂત એવો નવસો એ શીમે સવત્સર કાળ બંધ છે, આ વાક્યથી કલ્પસૂત્રને લખવારૂપ વાચનાનો સમય જણાયો વગી વાચનાતરમાં એટલે કે પસૂતને લખવારૂપ વાચનાથી સભા સમક્ષ વાચવારૂપ બીજી વાચનામાં નવસોત્રાણમે સવત્સર કાલ બંધ છે આ વાક્યથી કે પસૂતને સભા સમક્ષ વાચવારૂપ વાચનાનો સમય જણાવ્યો તાત્પર્ય કે શ્રી વીરનિર્વાણથી નવસોએ શીમે વરસે કે પસૂત પુસ્તકમાં શરૂ થયું અને નવસોત્રાણમે વરસે સભા સમક્ષ વચાયા એ રીતે ભુદાભુદા આચાર્યો ના સિદ્ધ સિદ્ધ મન લખવા ખરૂં શુ તે તો કેવલિભવાન્ ગણે



## સપ્તમ વ્યાખ્યાન

### શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુનું ચરિત્ર

હવે જઘન્ય, મધ્યમ અને ઉત્કૃષ્ટ વાચનાઓ કરીને શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુનું ચરિત્ર કહેવામાં આવે છે:

હવે તે કાળ અને તે સમયને વિષે પુરૂષપ્રધાન શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુનાં પાંચે કલ્યાણકો વિશાખા નક્ષત્રમાં થયાં. ( ૧ ) પ્રભુ વિશાખા નક્ષત્રમાં દેવલોકથી અવ્યા અને માતાના ગર્ભમાં ઉત્પન્ન થયા ( ૨ ) વિશાખા નક્ષત્રમાંજ પ્રભુનો જન્મ થયો. ( ૩ ) વિશાખા નક્ષત્રમાંજ પ્રભુએ દ્રવ્ય તથા ભાવથી સુંડ થઈને-ધરણાર ત્યજીને દીક્ષા ગ્રહણ કરી ( ૪ ) વિશાખા નક્ષત્રમાંજ તેઓ અનત, અનુપમ, નિર્વ્યાધાત, નિરાવરણ અને સઘળા પર્યાય સહિત સર્વ વસ્તુને જણાવનારું, સઘળા અવયવોથી સંપૂર્ણ, પ્રધાન દેવજ્ઞાન તથા દેવજ્ઞર્ણન પામ્યા. ( ૫ ) વિશાખા નક્ષત્રમાંજ તેઓ મોક્ષે ગયા.

તે કાળે અને તે સમયે પુરૂષપ્રધાન અર્હન શ્રી પાર્શ્વનાથ, ગ્રીષ્મકાળના પહેલા માસમાં, ગ્રીષ્મ કાળના પહેલા પખવાડીયામાં—અર્થાત્ ચૈત્ર માસના ( ગુજરાતી ફાગણ માસ ) કૃષ્ણ પખવાડીયામાં, ચોથની રાત્રિને વિષે, વીશ સાગરોપમની સ્થિતિવાળા પ્રાણુત નામના દશમા દેવલોકથી આતરા વિના અવીને, આ જ જંજુદ્વીપ નામના દ્વીપને વિષે, કસતક્ષેત્રમાં વારાણસી નામની નગરીને વિષે, અશ્વસેન નામના રાજાની વામાદેવી નામની પટરાણીની કુખને વિષે, મધ્યરાત્રીએ વિશાખા નક્ષત્રમાં ચન્દ્રનો યોગ પ્રાપ્ત થતા, દેવ સંખંધી આહાર, ભવ અને શરીરનો ત્યાગ કરી, ગર્ભપણે ઉત્પન્ન થયા.

તે પુરુષપ્રવાન, અહં શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુ ગર્ભમા જ મતિ,  
મુન અને અવધિ એ ત્રણે નાન સહિત હતા પોતાનું દેવ  
વિમાનમાથી સ્થવન થવાનું હતું ત્યારે 'હું સ્વગથી નયીશ,'  
એમ જાણે ખરા, પણ "હું સ્થવુ છું" એ પ્રમાણે જાણતા  
નથી, કારણકે વર્તમાન કાળ-એક સમયનો અતિ સૂક્ષ્મ હોય છે  
અહાં વામાદેવી ચોદ સ્વપ્ન જુએ છે, સ્વપ્ન પાઠકોને સ્વપ્નના દુઃખ  
પૂછાત છે વિગેરે પૂર્વોક્ત પાઠ પ્રમાણે સર્વ સમજવું જેમ શ્રી  
મહાવીરસ્વામી ગર્ભમા આવતા ત્રિશતા સત્રિયાણીએ ચોદ  
સ્વપ્ન જોયા હતા તેમ શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુનો જીવ ગર્ભમા  
આવતા વામાદેવીએ ચોદ સ્વપ્ન જોયા વામાદેવીએ અશ્વમેધ  
રાજા પાસે જઈ તે કદી સંભળાવ્યા, સ્વપ્નપાઠકોએ સ્વપ્નના  
દુઃખ કદા વિગેરે સમજવું વામાદેવી, ગર્ભને સ્પર્શકારી એવા  
આહા હિ વડે ગર્ભનું સારી પેઠે પાલન કરવા લાગ્યા

તે કાળે અને તે સમયે હેમતજીતુનો બીજો માસ, હેમત  
જીતુનું ત્રીજું પખવાડીયું-પોષ માસનું કૃષ્ણ પખવાડીયું  
વર્તતું હતું, તે પોષ માસના કૃષ્ણ પખવાડીયાની દશમની  
તિથિને વિરે (શુજરાતી માગશર વદિ દશમની તિથિ) નવ  
માસ બરાબર પૂર્ણ થતા અને શ્રાઢા સાત દિવસ જતા, ૧૫  
રાત્રિને વિષ વિશાળા નક્ષત્રમા રહેલો યોગ પ્રાપ્ત થતા,  
આગેઅવગામી તે વામાદેવીએ રો અહિત પુન ૧૧ જ મ આશ્વે.

જે રાત્રિને વિરે પુરુષપ્રવાન અહં ૧ શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુ  
જન્મ્યા ત ગતિ, ઘણા દેવ-દેવીઓના અવર-અવરને દીપે  
અતિથય આકુળ થઈ, અને તેમના આનંદજન્ય અન્યન  
શબ્દોથી કોળાહળમય ગાત્રી ગઈ

“પાર્શ્વ” નામ પાડવાનું કારણ

પાર્શ્વનાથ પ્રભુનો જન્મો સવ વિગેરે વૃત્તાન્ત શ્રી વીગ્યનુની

પેઠે જાણી લેવો. ફેર માત્ર એટલો કે શ્રી મહાવીર પ્રભુને બદલે પાર્શ્વનાથ પ્રભુનું નામ મૂકવું. પુત્રજન્મને ખારમે દિવસે સગાં-સંબંધી તથા જ્ઞાતિજનોને આમંત્રી, લોજન કરાવી, અશ્વસેન રાજાએ તેમને સંબોધીને કહ્યું કે:-“હે દેવાનુપ્રિયો ! અમારો આ બાળક ગર્ભમા હતો ત્યારે શબ્દામાં રહેલી તેની માતાએ રાત્રે અધકારમા પણ ‘પાર્શ્વ’ એટલે પડખેથી જતા કાળસર્પને જોયો હતો, તેથી અમે આ કુમારનું ‘પાર્શ્વ’ એવું નામ પાડીએ છીએ ” ઇન્દ્ર પાસેથી આજ્ઞા પામેલી ધાત્રીઓ, જગત્પતિ શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુનું લાલન પાલન કરવા લાગી. તેઓ બીજના ચન્દ્રમાની પેઠે વૃદ્ધિ પામતાં અનુક્રમે નવ હાથ ઉંચી કાયાવાળી યૌવન અવસ્થાને પ્રાપ્ત થયા, અને કુશસ્થલ નગરના પ્રસેનજીત રાજાની પ્રજાવતી નામની કન્યા સાથે માતાપિતાએ આગ્રહથી તેમનો વિવાહ પણ કર્યો

### પંચાગ્નિતપ તપતો તાપસ-ક્રમઃ

એક વાર ભગવાન્ શ્રી પાર્શ્વનાથ પોતાના મહેલના ઝડખામાં બેસી વારાણસી નગરીનું અવલોકન કરી રહ્યા હતા. એટલામાં કેટલાક માણસો, હાથમાં યુગ્મ વિગેરે પૂજની સામગ્રી લઈ એક દિશા તરફ જતાં તેમની દૃષ્ટિએ પડ્યા. પોતાના એક સેવકને પૂછ્યું:-“ આ નગરજનો ક્યાં જાય છે ? ” સેવકે જવાબ આપ્યો:- “ પ્રભુ ! કોઈ એક ગામડામા ક્રમઃ નામનો એક દરિદ્ર બ્રાહ્મણપુત્ર રહેતો હતો નાનપણમાં જ તેનાં માબાપ મરી ગયા હતાં તેથી ગામના માણસો તેને દરિદ્ર અને નિરાધાર માની ઉછેરતા એક વખતે રત્નજડિત ઘરેણાથી શણગારાયેલા નગરજનોને જોઈ તે ક્રમઃ વિચાર્યું કે-“ મને ખાવાને અન્ન તથા પહેરવાને વસ્ત્રનાં પણ દ્રાક્ષં છે અને આ લોકોના વૈભવનો તો કંઈ પારજ નથી પણ એમાં કોઈનો દોષ શું કહાડવો ? એ લોકોએ પૂર્વજન્મમાં





“ તેમાંથી તરત જ તાપ વડે આકુળ-વ્યાકુળ થયેલો અને  
મગ્નપ્રાય થયેલો એક સર્પ નીકળ્યો. ” પૃ (૩૧૧)

તપ કર્યું છે તેથી જ આ સઘળી ક્ષદ્ધિ તેઓ આ ભવમા મેળવી શક્યા છે હું પણ તાપસ યર્થ તપ કરૂં તો મને પણ કાળાતરે એવી ક્ષદ્ધિ જરૂર મળે " આવો વિચાર કરી તે પચાગ્નિતપ વિગેરે વધુ ઢિયાઓ કરવા લાગ્યો હે સ્વામી ! તેજ કમઠ તાપસ ફરતો ફરતો આજે નગરીની બહાર આવી ચડ્યો છે જે લોકોના ટોળા જતા જુઓ છો તે બધા તેની જ પૂજા કરવા માટે જમ રહ્યા છે " પ્રભુ પણ તેને જોવા પરિવાર સહિત નીકળ્યા. તીવ્ર પચાગ્નિના તાપથી તપતા કમઠને પ્રભુએ જોયો, એટલું જ નહીં પણ પાસેના અનિકુંઠમા નાખેલા એક કાષ્ઠની અંદર એક મોટા સ્પર્ધને પણ બળતો તેમણે પોતાના જ્ઞાનબળથી નીહાળ્યો. કંઈક સમુદ્ર પ્રભુ બોલ્યા " હે મૂઠ તપસ્વી ! દયા વિના ફાટતું આ કંઈ શા સાડ વંઠે છે ? જે ધર્મમા દયા નથી તે તારૂં શુ હિત કરવાને હોતો ? બધા ધર્મો, ખરૂં જોતા, દયારૂપી મોટી નદીના કંઠે ઉગેલા તૃણના અકુરા જેવા જ જાણવા, દયારૂપી નદી સૂકાઈ જાય તો પેલા અકુરા કેટલી વાર ટકી શકે ? માટે હે તપસ્વી ! આ કલેશકાન્ત-દયારહિત કષ્ટક્રિયા કરવી મૂઝી દે !"

પ્રભુના વચન સાંભળી કોધાયમાન થયેલો કમઠ તાપસ કહેવા લાગ્યો - " હું જાણ છું કે તમે એક રાજપુત છો, અને રાજપુતો તો કેવળ હાથી-ઘોડાજ એવી જાણે ! ધર્મનું સાચું તરવ કેવળ અમે તપોધનજ જાણીએ તમારા મોજશોખ તમને મુખા રક હો, અમારા તપની વચમા તમે વ્યર્થ માથું ન માંડો ! "

**સળગતો સાપ ઉદ્ધર્યો !**

ક્ષમાસાગર પ્રભુએ આ વળતે વધારે વાદ ન કરતા, પોતાના એકનોકર પાસે પેલું સળગતું કાષ્ઠ બહાર કઢાવ્યું અને તેને કુહા ડાવતી ચતનાપૂવ = ફડા ચુ તેમાથી તરત જ તાપ વહે આકુળ-વ્યાકુળ થયેલો અને મરણપ્રાય થયેલો એક સ્પર્ધ નીકળ્યો



પ્રભુની આજ્ઞાથી તેમના એક સેવકે સર્પને નવકારમંત્ર તથા પ્રત્યાખ્યાન સભળાવ્યું. તે સાંભળી સર્પ તરતજ મૃત્યુ પામી નાગાધિપ ધરણેન્દ્ર થયો. લોકોએ પણ પ્રભુના જ્ઞાનની ભારે પ્રશંસા કરી તે પછી પ્રભુ પોતાના મહેલે પધાર્યા અને કમઠ તાપસ લોકોનો તિરસ્કાર પામી, ભગવંત પ્રત્યે દેવભાવ રાખતો બીજે સ્થળે ગયાં ગયો તે તપ તપી મરણ પામીને ભવન-વાસી મેઘકુમાર દેવોમાં મેઘમાલી નામે દેવ થયો.

### લોકાન્તિક દેવોનું અભિનંદન

સર્વ કળાઓમાં કુશળ, હિતકર પ્રતિજ્ઞાનો સમ્યક્ પ્રકારે નિર્વાહ કરનાર, અત્યંત સૌંદર્યવાન, સર્વ પ્રકારના શુભવાન, સરળ, વિનયી અને પુરૂષપ્રધાન શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુ ત્રીસ વર્ષ સુધી ગૃહસ્થાવાસમા રહ્યા. દીક્ષા લેવાને એક વરસ બાકી રહ્યું ત્યારે લોકાન્તિક દેવોએ, પોતાના શાશ્વત આચાર પ્રમાણે, પ્રભુને પ્રિય લાગે એવી વાણીમાં અભિનંદતાં કહ્યું કે:—“હે સમૃદ્ધિશાસ્ત્રી ! આપ જય પામો ! હે કલ્યાણવત ! આપ જય-વંતા વર્તો ! આપનું કલ્યાણ થાઓ ! હે ભગવન્ ! આપ બોધ પામો-દીક્ષા સ્વીકારો ! સકળ જગતના જીવોને હિતકર થાય એવું ધર્મતીર્થ પ્રવર્તવો !” વિગેરે.

મનુષ્યને ઉચિત એવા ગૃહસ્થધર્મ એટલે વિવાહાદિની પહેલા પણ શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુને અભ્યંતર અવધિ હોવાથી, ઉત્કૃષ્ટ અને ઉપયોગવાળું અવધિજ્ઞાન તથા અવધિદર્શન હતું; તે સર્વ પૂર્વની જેમ-શ્રી મહાવીર સ્વામીની પેઠે કહેવું. પ્રભુએ પોતાનો દીક્ષા કાળ બાણીને સુવર્ણાદિ સર્વ પ્રકારનું ધન યાગ-કોને આપવા માંડ્યું, અને એ રીતે દીક્ષા ગ્રહણ કરવાની તૈયારી કરી.

## દીક્ષાનો મમય અને સ્થળ

પ્રભુ દીક્ષા લેવાને નીકળ્યા તે વાર દેમતજાતુનેા બીજે માસ, દેમતજાતુનું ત્રીજુ પખવાડીયુ-પોષ માસનું કૃષ્ણ પખવાડીયુ વર્ત્તણું હતું તે પોષ માસના કૃષ્ણ પખવાડીયાની અગી ચાશને દિવસે ( ગુજરાતી માગશર વદિ અગીચારશ ) પહેલા પહેારને વિષે, વિશાવા નામની પાલખીમા રત્નજીકિત સુવર્ણના સિંહાસન પર પૂર્વદિશા સન્મુખ મેસીને દીક્ષા લેવા નીકળ્યા વીર પ્રભુની પેઠે શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુની દીક્ષા વળતે પણ દેવો, મનુષ્યો અને ગમુરૈના સમુદાયો તેમની આગળ ચાલતા હતા તે સર્વ પૂર્વની જોમ જાણી લેવું એટલું વિશેષ કે શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુ વારાણસી નગરીની મધ્યમા યથને, આશ્રમપદ નામના ઉચ્ચાનમા, અશોક નામના ઉત્તમ વૃક્ષ પાસે આ યા અને અશોક વૃક્ષ નીચે પાલખી સ્થાપન ડરાવી, નીચે ઉતર્યા પછી પોતાની મેળેજ પોતાના આસન્ન વિગેર ઉતાર્યા, પોતાની મેળેજ પચમુદિ હોય ઈર્થો અને નિર્જલ અક્રમ તપ કરીને, વિશાખા નક્ષત્રમા ચન્દ્રનો યોગ પ્રાપ્ત થતા, એક દેવદૂધા ઝસ્ર બહણું કરીને, ત્રણસો પુરૂષોની સાથે, મુક્યકર્મને, ગૃહવામથી નીકળી દીક્ષા મહણું કરી

## ઉપસર્ગો

શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુએ દીક્ષા લીધા પછી ત્ર્યાગી દિવસ સુધી કદિ કાયાની સુશુભા ન કરી, ચારીર નત્યેની મમનાનો સર્વથા ત્યાગ કર્યો અને દેવ દેવીઓ, મનુષ્યો અને તિર્થંચાએ કરેલા અનુકળ તેમજ પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગો નિભયપણે અને ક્રોધરહિતપણે સહન કર્યા તેમા દેવે કરેલ કમઠ સળધી ઉપસર્ગ આ પ્રમાણે છે —

## મેઘમાલીનો મેઝાડમ્બઝ

શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુ દીક્ષા સ્વીકારી, વિચરતા થકા, એકવાર

કોઈ એક તાપસના આશ્રમમાં આવી ગયા. ત્યાં રાત્રિને વિરે  
 એક કુવાની નજીકમાંજ વઠવૃક્ષ નીચે પ્રતિમાધ્યાને સ્થિર થયા.  
 પેલો કમઠ નામનો તાપસ, કે જે મરીને મેઘમાલી નામનો દેવ  
 થયો હતો તેણે આ અવસરે પ્રભુને ધ્યાનમગ્ન થયેલા જોયા.  
 જોતાંની સાથેજ તેને પોતાના પૂર્વજવતું વૈર યાદ આવ્યું, અને  
 પ્રભુને ઉપદ્રવ કરવા તૈયાર થયો. પ્રથમનો તેણે સિંહ, વિંછી, સર્પ  
 વિગેરે પ્રકારના જૂદાં જૂદાં રૂપ વિદ્યુર્વી, ત્રાસ આપવાની અજમાયશ  
 કરી જોઈ પણ પ્રભુ તેનાથી લેશમાત્ર પાતુ હોય ન પામ્યા.  
 પ્રભુની દ્રઢતા જોઈ તેનો ક્રોધ ક્રમે ક્રમે ઉજ્જ્વલરૂપ ધારણ કરવા  
 લાગ્યો તેણે આકાશમાં કાળરાત્રિ જેવા ભયંકર મેઘ વિદ્યુર્વે  
 ચમકેવની છતાં જેવી વિજળીઓ ચારે દિશામાં ચમકાવવા માંડી,  
 અને બ્રહ્માંડને ચીરી નાખે એવી ધોર ગર્જનાઓ કરી. કટપાંત  
 કાળના મેઘની પેઠે વરસાદ વરસાવવા લાગ્યો આકાશ અને પૃથ્વી  
 પણ જળમય જેવાં બની ગયા. પૂરવેગથી વહેતા જળપ્રવાહમાં  
 મોટાં મોટાં વૃક્ષો પણ ઉખટી પડી તણાવા લાગ્યાં પાણીનો  
 જોસબધ પ્રવાહ પ્રભુના ઘુંટણ પર્થિવ પહોંચ્યો, ક્ષણવારમાં  
 પ્રભુની કેટ મુઠ્ઠી પાણી પહોંચ્યું અને જોતજોતામાં કંઈની ઉપર  
 વટ થઈ નાસિકાના અશ્વભાગ મુઠ્ઠી પાણી ફરી વળ્યું. છતાં પ્રભુ  
 તો અચળ અને અડગજ રહ્યા. એ અવસરે ધરણેન્દ્રનું આસન  
 કાઢ્યું. તેણે અવધિજાનના ઉપયોગ મૂકી જોયું તો પરમ ઉપકારી  
 ભગવંતને ભયંકર ઉપદ્રવ થતો જોવામાં આવ્યો. તત્કાળ ધરણેન્દ્ર  
 પોતાની પટ્ટરાણીઓ સહિત પ્રભુ પાસે આવ્યો અને પ્રભુને  
 ભક્તિભાવભર્યો નમસ્કાર કરી, પ્રભુના ચરણ નીચે કમળ સ્થા-  
 પન કરી, તેમના મસ્તક ઉપર ફણાઓ રૂપી છત્ર ધરી રાખ્યું.  
 છતાં ખુબી એ હતી કે પેલા મેઘમાલી અને ધરણેન્દ્ર પ્રત્યે પ્રભુ  
 તો સમભાવમયજ રહ્યા. ધરણેન્દ્રે તેમની ભક્તિ કરી તોપણ





તેના પ્રત્યે પ્રસન્નતા નહીં અને કમઠે ઉપસર્ગ કર્યો તોપણ તેના પ્રત્યે ક્રોધ નહીં । અમર્ષ સહિત વરસતા મેઘમાલીને ધરણે દે પોતાના અવધિજ્ઞાનથી જોયો અને ધમકાવ્યો તેણે કમઠને ઠણું “ અરે હુર્મતિ ! પ્રભુને તુકથાન ક'વાને બદલે ઉલટો તુ પોતેજ તારૂં બગાડી રહ્યો છે તેનું તને ડર લાગે છે ? આ પરમ કૃપાળુ પુરૂષેજ મને કાષ્ટમા બગતો ઉગારી નવકારમત્ર સભાગાવી ઇન્દ્રપદનો અધિકારી બનાવ્યો અને તને પણ મહા પાપમાથી બચાવી લીધો એવા ઉપકારી અને પણ તુ શા સારૂં નિપજારણુ શત્રુતા ધરાવી રહ્યો છે ? પ્રભુને બૂઝાકવા જતા તુ પોતે જ ભવસાગરમા બુડી રહ્યો છે તેનો ડર તો વિચાર કર ” ધરણે હોન્દના આવા વચન સાંભળી, ભયભીત બનેલો મેઘમાલી તત્કાળ સર્વ જળ સહસી લઈ પ્રભુના ચરણમા નમી પડ્યો અને અજલિ ભેડી, પોતાના અપરાધ ખમાવી સ્વસ્થાને ચાલ્યો ગયો । ધરણે પણ નાટક વિગેરેથી પ્રભુપૂજા કરી પોતાને સ્થાને ગયો । એ રીતે દેવાદિએ કરેલા ઉપસર્ગો પ્રભુએ નિર્ભયપણે સહી લીધા

### આણુગાર અને અર્હન

એવી રીતના ઉપસર્ગો સ્હેવાથી શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાન આણુગાર થયા । તેમણે હાલવા-ચાલવામા કોઈપણ શુભની વિરાધના ન થાય તેવી ઇર્યાસમિતિ પાળી, તેવીજ રીતે ભાષાસમિતિ, એ પછાસમિતિ મનશુષ્તિ, વચનશુષ્તિ, અને કાયશુષ્તિ પણ બરાબર પાળી, નવવાટેવાળું ચતનપૂર્વક બ્રહ્મચર્ય પાળ્યું અતર બાહ્ય શાંતિ અને સર્વત્ર મમાનદ્રષ્ટિ રાખી તેઓ વિચરવા લાગ્યા । એ રીતે અનુપમ જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રાદિ અમાધારણુ ગુણો વડે પોતાના આત્માને સાવતા, પ્રભુને ગાશી દિવસ વીતી ગયા । ચોતારીમા દિવસને વિષે, શ્રીમ્મખળના પહેલા મહિનામા શ્રીમ્મકાજના પહેલા પંખવાડીયામા જોઈએ કે ચૈત્રમાસના કૃષ્ણ

પખવાડીયામાં, ચાથની તિથિને વિષે, પ્રભાતકાળ સમયે, પહેલા પહોરે, ઘાતકી નામના વૃક્ષની નીચે, નિર્ગળ છઠ્ઠ તપ વડે યુક્ત થકે, વિશાખા નક્ષત્રમાં ચન્દ્રનો યોગ પ્રાપ્ત થતાં, શુકલ ધ્યાનના ચાર ભેદોને વિષે પ્રથમના બે ભેદોમાં વર્નતા શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુને અનંત વસ્તુના વિષયવાળું-અવિનાશી, અનુપમ એવું પ્રધાન કેવળજ્ઞાન તથા કેવળદર્શન ઉપત્ત ધ્યું. ન્યારપટ્ટી શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુ અર્હુન્ થયા, અશોકવૃક્ષાદિ પ્રતિહાર્યની પૂજાને યોગ્ય થયા, પદાર્થોના સઘળા વિશેષ ધર્મોને અને સઘળા સામાન્ય ધર્મોને બાણનાગ થયા, અને સર્વ લોકોને વિષે તે તે કાળે મન વચન અને કાયયોગમાં યથાયોગ્ય વર્તતા એવા સર્વ જીવોના અને ધર્માસ્તિકાય વિગેરે સર્વ અજીવોના સમગ્ર પર્યાયોને બાણતા તથા દેખતા થકા વિચરવા લાગ્યા

### પ્રભુના ગણધર અને પરિવાર

પુરૂષપ્રધાન અર્હુન્ શ્રી પાર્શ્વનાથને આઠ ગણ અને આઠ ગણધરો હતા એકવાચનાવાળા સાધુઓના સમુદાયને 'ગણ' કહેવાય અને તેમના નાયક તે ગણધર \*આઠ ગણધરના નામ આ પ્રમાણે—

(૧) શુભ (૨) આર્યઘોષ (૩) વશિષ્ઠ (૪) બ્રહ્મચારી (૫) સૌમ (૬) શ્રીધર (૭) વીરભદ્ર અને (૮) યગસ્વી.

પ્રભુને આર્યદિક્ષ આદિ મોળ હજાર સાધુઓની, પુષ્પચુલા પ્રમુખ આડત્રીશ હજાર સાધ્વીઓની, મુન્નત આદિ એક લાખ અને ચોસઠ હજાર શ્રાવકોની, મુનદા આદિ ત્રણ લાખ અને સત્તાવીશ હજાર શ્રાવિકાઓની, કેવલી નહીં છતા અકારાદિ સર્વ

\* આવશ્યકસૂત્રમાં દસ ગણ અને દસ ગણધર હોવાનું ક્યું છે. પણ તેઓમાં બે અદ્ય આયુષ્યવાળા હોવાથી આ દ્રવ્યમુત્રમાં તથા શ્રી સ્થાનાગ સૂત્રમાં તેમનો ઉલ્લેખ કર્યો નથી, એમ દીપ્પરુમાં ક્યું છે

અક્ષરોના સ યોગેને જાણવાવાળા—મર્વજ્ઞની પેઠે સાચી પ્રપણા કરનારા સાડા ત્રણસો ચૌદપૂર્વીઓની, ચૌદસો અવધિજ્ઞાનીઓ ના, એક હજાર કેવળજ્ઞાનીઓની, અગીયારસો વૈકલિયલઙ્ગિવાળા મુનિઓની, અને છસો મન પર્યવજ્ઞાનીઓની ઉત્કૃષ્ટ સ પદા થઈ તેમજ એક હજાર માધુઓ અને બે હજાર સાર્ધીઓ મોક્ષે ગયા વગી સાડા સાતસો વિપુલભતિ—મન પર્યવ જ્ઞાનીઓની, છસો વાગીઓની અને અનુત્તર વિમાનમા ઉત્તર ન થનારા બારસો મુનિઓની ઉત્કૃષ્ટ સ પદા થઈ

શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુના શાસનમા મોક્ષગામીઓને મોક્ષે જવાના કાલની મર્યાદા બે પ્રકારે થઈ —(૧) યુગાતકૃદ્ભૂમિ અને (૨) પર્યાયાતકૃદ્ભૂમિ યુગ એટલે શુક્ર, શિશ્ય, પ્રશિષ્યાદિ કેમ સર વર્તતા પદ્ધતિર પુરૂષો વડે મર્યાદિત જે મોક્ષગામીઓને મોક્ષે જવાનો કાળ તે યુગાતકૃદ્ભૂમિ કહેવાય અને પર્યાય એટલે પ્રભુનો કેવલિપણાનો કાળ, તેને આગીને જે મોક્ષગામીઓને મોક્ષે જવાનો કાળ તે પર્યાયાતકૃદ્ભૂમિ કહેવાય શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુથી આજીને ચાર પાટ—એથા પદ્ધતિર પુરૂષ મુખી મોક્ષ માગ ચાહુ રહ્યા તે યુગાતકૃદ્ભૂમિ અને ત્રણને કેવળજ્ઞાન થયા પછી ત્રણ વર્ષે કોઈક મુનિ મોક્ષે ગયા તેથી ત્રણ વર્ષથી જે મોક્ષ માગ ચાહુ થયો તે પર્યાયાતકૃદ્ભૂમિ ગણાય.

**મોક્ષગમન મળધી સ્થળ—ગાળ વિગેરે**

શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુ ત્રીશ વર્ષ જુસ્થાવસ્થામા રહ્યા ગયાથી વિવસ છત્રમ્થ પર્યાય પાળ્યો અને ગયાથી દિવસ બેસીતેર વર્ષ કેવલિપર્યાય પાળ્યો એવી રીતે એક હરે પરિપૂર્ણ સીતેર વર્ષ ચારિત્રપર્યાય પાળીને તથા સર્વ મળી કુલ એસો વપતુ મવ આયુષ્ય પૂર્ણ કરીને, વેદનીય, આયુ, નમ અને ગોત્ર એ ચાર ભવોપશાહી કર્મો ક્ષીણ થતા, આ અવસર્પિણીમા, દુષમ-



સુખમ નામનો ચોથો આરો ઘણોખરો વીતી ગયા ખાદ, વર્ષાકાળના પહેલા મહિનામાં, વર્ષાકાળના બીજા પખવાડીયામાં—શ્રાવણ માસના શુકલ પખવાડીયાની આઠમને દીવસે, સમ્મેત નામના પર્વતના શીખર ઉપર, તેત્રીસ બીજા મુનિવરો સાથે, જળરહિત માસ ક્ષપણનું તપ કરીને, વિશાખા નક્ષત્રમાં ચંદ્રમાનો યોગ પ્રાપ્ત થતા, પહેલા પ્રહરને વિષે, બન્ને હાથ લાખા કરી કાઉસગ્ગ ધ્યાનમાં રહીને મોક્ષે ગયા—સંસાર સમુદ્રનો પાર પામ્યા—શરીર તથા મન સંબંધી સર્વ દુઃખો ઓળંગી ગયા

અહ્નૂ શ્રી પાર્શ્વનાથના નિર્વાણકાલ પછી બારસો વર્ષ વીતી ગયા. તેરમા સૈકાનું આ ત્રીશમું વર્ષ બીય છે. અર્થાત્ શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુના નિર્વાણ પછી બારસો ત્રીશમે વર્ષે કૃષ્ણસૂત્ર પુસ્તકારૂઢ થયું—કિંવા વંચાયું. શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુના નિર્વાણ પછી અઢીસો વર્ષે શ્રી મહાવીરસ્વામીનું નિર્વાણ થયું અને શ્રી મહાવીર પ્રભુના નિર્વાણ પછી નવસો એ શીમે વર્ષે આ કૃષ્ણસૂત્ર પુસ્તકારૂઢ થયું.

### શ્રી નેમિનાથ ચરિત્ર.

હવે શ્રી નેમિનાથનું ચરિત્ર જઘન્યાદિ વાચનાથી કહેવામાં આવે છે. તે કાળે અને તે સમયે શ્રી નેમિનાથ પ્રભુનાં પાંચે કલ્યાણક ચિત્રા નક્ષત્રમાં થયાઃ—પ્રભુ ચિત્રા નક્ષત્રમાં દેવદ્યોકથી અવ્યા, અને અયત્રીને ગર્ભમાં ઉત્પન્ન થયા, ચિત્રા નક્ષત્રમાં જન્મ્યા, ચિત્રા નક્ષત્રમાં દીક્ષા લીધી અને ચિત્રા નક્ષત્રમાં કેવલજ્ઞાન તથા કેવલદર્શન પામી મોક્ષે ગયા

શ્રી નેમિનાથ પ્રભુ વર્ષાકાલના ચોથા માસમાં, વર્ષાકાલના સાતમા પખવાડીયામાં—કાર્તિક માસના કૃષ્ણ પખવાડીયાની બારશની તિથિને વિષે ( ગુજરાતી આસો વદિ બાન્સ ), બત્રીસ સાગરોપમની સ્થિતિવાળા અપરાજિત નામના મહાવિમાનથી

આતરારહિત ચ્યવીને આ જ જૂદીપ નામના દ્વીપને વિષે ભરત  
ક્ષેત્રમા શૌર્યપુર નામના નગરમા, સમુદ્રવિજય નામના રાજાની  
શિવાદેવી નામની રણીની કુળમા, મધ્યરાત્રિએ, ચિત્રા નક્ષત્રમા  
ચ દ્રમાનો યોગ પ્રાપ્ત થતા ગર્ભપદ્મે ઉત્પન્ન થયા અહીં શિવાદેવી  
માતાએ ચૌદ સ્વપ્ન જોયા તથા વ્યતરદેવોએ મહાનિધાનો  
આણ્યા વિગેરે વૃત્તા ત ક્ષી નીરમ્બુની પેઠે જાણી લેવે.

તે ઠાળે અને તે સમયે વર્ષાકાળના પહેલા મહિનામા,  
બીજા પક્ષમા-શ્રાવણ માસના શુકલ પક્ષની પાચમની રા  
ત્રીને વિષે, નવ માસ જરાજર સપૂર્ણ થતા, ચિત્રા નક્ષત્રમા  
ચ દ્રમાનો યોગ થતા, આરોગ્યવાળી શિવાદેવીએ આરોગ્ય પુત્રનો  
જ મ આપ્યો. અહીં જન્મમહોત્સવ વિગેરે સર્વ શ્રી મહાવીર  
પ્રભુની પેઠે સમજવું સમુદ્રવિજય રાજાએ સગાસબધી તથા  
જાતિજનોને આમત્રણ કરી લોજન કરાવ્યું અને તેમને સર્વને  
સખોધીને કહ્યું કે -“ હે દેવાનુપ્રિયો ! અમારો આ બાળક  
ગર્ભમા હતો ત્યારે તેની માતાએ સ્વપ્નમા રિષ્ટ રત્નમય નેમિ  
નિહાળી હતી તેથી અમે આ કુમારનું નામ ‘અરિષ્ટનેમી’ પાડીએ  
છીએ ”\*

### કુમાર અરિષ્ટનેમિનું અનન્ય બાહુબળ

શ્રી અરિષ્ટનેમિ પ્રભુ પરણ્યા નથી તેથી તેઓ કુમાર કહે  
વાય છે તેઓ કેમ ન પરણ્યા તે વિષે આગળ કહેવામા આવશે  
જ્યારે તેઓ યુવાવસ્થાને પ્રાપ્ત થયા ત્યારે શિવાદેવી માતાએ  
એકવાર કંઠલુ કે ‘ હે વત્સ ! તું વિવાહ કર અને અમારા

\* રિષ્ટ ‘ચન્દ્ર’ અમઝળવાથી હોવાથી અમઝળના પગિદાર અર્થે અ  
અક્ષર ઉમેરી ન્નુનું નામ અરિષ્ટનેમિ રાખવામા આવ્યું નેમિ એટલે ચંદ્રની  
ધાર. અરિષ્ટ-અશુભનો ખસ કરવામા ચંદ્રની ધાર સમાન તે અરિષ્ટનેમિ  
તેમનું બીજું નામ નેમિનાથ પણ છે

મનોરથ સંપૂર્ણ કર ” પ્રભુએ જવાબ આપ્યો કે:—“ માતાજી !  
યોગ્ય કન્યા પ્રાપ્ત થતા હું વિવાહ કરીશ ”

જે કે પ્રભુ પોતે તો કૌતુકરહિત હતા છતાં એકવાર મિત્રોની  
પ્રેરણાથી, કેવળ કિડાની ખાતર કૃષ્ણવાસુદેવની આયુધશાળામાં જઈ  
ચડ્યા. ત્યાં કૌતુક જોવાની ઉત્સુકતાવાળા કેટલાક મિત્રોની  
વિનંતિથી શ્રી નેમિકુમારે કૃષ્ણના ચક્રને આંગળીના ટેરવા ઉપર  
રાખી, કુલાન્ના ચાકડાની પેઠે ફેંચવા માંડ્યું. શાર્જી નામનું  
ધનુષ્ય કમળના નાળચાની પેઠે વાકુ વાળી દીધું અને કૌમુદિકી  
નામની ગદા લાકડીની પેઠે ઉપાડી ખસા ઉપર મૂકી દીધી  
પાંચજન્ય નામનો શંખ તો એવા ભેરથી ફુંક્યો કે મહોટા  
મહોટા ગજેન્દ્રો બધનસ્તંભને ઉખેડી નાખી, સાંકળો તોડી-ફેડી,  
ઘરોની પંકિતને ભાગતા-તોડતા નાસાનાસ કરવા લાગ્યા,  
કૃષ્ણના ઘોડાઓ પણ ખીલા તોડીને આમતેમ દોડવા લાગ્યા,  
આખું શહેર જાણે પહેરૂ થઈ ગયું હોય એવો ભાસ થવા લાગ્યો,  
નગરજનો ત્રાસથી ચરચરવા લાગ્યા અને શસ્ત્રશાલાના રક્ષકો  
તો બિચાગ મરવા પડ્યા હોય એવા થઈ ગયા.

કૃષ્ણનું ચિત્ત પણ એ શખધ્વનિ સાંભળતા જ શકા અને  
ભયના હિદોળે ચડ્યું તેને લાગ્યું કે—“જરૂર, મારો કોઈ  
મહા વૈરી અથવા પ્રતિસ્પર્ધી ઉત્પન્ન થયો તે સિવાય આમ ન  
બને.” તે તત્કાળ પોતાની આયુધશાળામાં આવ્યા

પોતાના ભુજબળની સાથે તુલના કરવાના ઈરાદાથી કૃષ્ણે  
નેમિકુમારને કહ્યું.—“બધુ, ચાલો આપણે આપણા બાહુબ-  
ળની પરીક્ષા કરી જોઈએ.” નેમિકુમારે નિઃશ કંપણે એ આવહાન  
સ્વીકાર્યું અને બન્ને જણો મદલના અખાડામાં આવ્યા

નેમિકુમારનું હૃદય પ્રથમથી જ કોમળ હતું. તેમને વિચાર  
થયો કે “જો હું છાતીથી, ભુજથી કે ચરણથી કૃષ્ણને દબાવીશ



ક્રૌઠાર અરિષ્ટનેમિ પાત્ય નય થામ પુ કુ છે । (પૃ ૩૨૦)



તો તેના આ નાબુક દેહના બેહાલ થઈ જવાના, પણ હું મદ્દ  
 સુદ્ધ કરવાની ના પાડું તો તેમા મારી નબળાઈ ગણાય મારા  
 બાહુબળનો પ્રભાવ તો મારે તેને જતાવનો જ જોઈએ ” આ  
 ખરે નેમિકુમારે એક વચ્ચે માર્ગ ચોધી કાઢ્યો તેમણે કૃષ્ણને  
 કહ્યું કે —“બધુ ! કોઈને જમીન ઉપર નાખી દેવો અને તેને  
 પૃથ્વી ઉપર રગદોળવો એ તો સાધારણ માણસનું સુદ્ધ ગણાય.  
 આપણે જો બળની પરીક્ષા કરવી હોય તો પરસ્પરની બુદ્ધિને  
 કાણ કેટલી નમાવે છે તે ઉપરથી પૂરતી ખાતરી થઈ શકે એમ છે ”  
 કૃષ્ણે એ વાત કબુલી અને તરત જ ચોતાનો હાથ લેખાવ્યો.  
 કૃષ્ણે લાખા કરેલા બાહુને નેમિકુમારે તો નેતરની સોટીની પેઠે  
 જોતજોતામા વાળી નાખ્યો. પછી નેમિકુમારે ચોતાનો ડાબો  
 હાથ લેખાવ્યો. વૃક્ષની શાખા જેવા સ્ત્રી નેમિજિનના બાહુને વિરે  
 શ્રીકૃષ્ણ વાહરાની જેમ લટકી રહ્યા આથી તેમને બહુ ખેદ થયો.  
 અને તેમનું સ્થામ મુખ શરમને લીધે વધારે સ્થામ થયું,  
 ત્યારથી તેમનું ‘હરિ’ ( કૃષ્ણ ) નામ, હરિ ( વાહરો ) તરીકે  
 યથાર્થ થયું.

### કૃષ્ણની ચિંતા અને ચાલાકી

બીજી પણ અનેક રીતે કૃષ્ણે ચોતાનું બળ અજમાવ્યું છતાં  
 તેમા તે ન કાબ્યા ચોતાની શરમને ઢાંકવા અને નેમિકુમારને  
 સારૂ લગાડવા તેમણે નેમિકુમારને ચોતાની છાતી સરસા ચાપ્યા  
 અને કહ્યું કે,—“ પ્રિય બધુ ! જેમ બળભદ્ર મારા બળને લીધે  
 જગતને તૃણવત્ લેખે તેમ હું પણ હવે તમારા બળથી જગત  
 ને તૃણ સમાન લેખું છું ” તે પછી તેમણે નેમિકુમારને રજા  
 આપી.

એકાતમા બેસી કૃષ્ણ વિચારવા લાગ્યા કે—“ આ મહા

બળવાન નેમિકુમાર ધારે તો રમતવાતમાં મારું રાજ્ય પડાવી લે. મેં મહા મહેનતે પ્રાપ્ત કરેલું રાજ્ય તે જોતજોતામાં પડાવી લે જોવો સમર્થ દેખાય છે. માટે મારે હવે કંઈક ચાલાકી વાપરી, અત્યારથી જ સાવચેત બનવું જોઈએ. આ જગતમાં બધે બુદ્ધિમાન પુરૂષો જ વિજય પામે છે અને સ્તૂલ બુદ્ધિવાળા તો હાથ ધસતા જોયી રહે છે. દાંખલા તરીકે દાંત મહા મુશીબતે આવે છે, પણ તેનો રસ તો જીભ ચોરી બળ્ય છે. ”

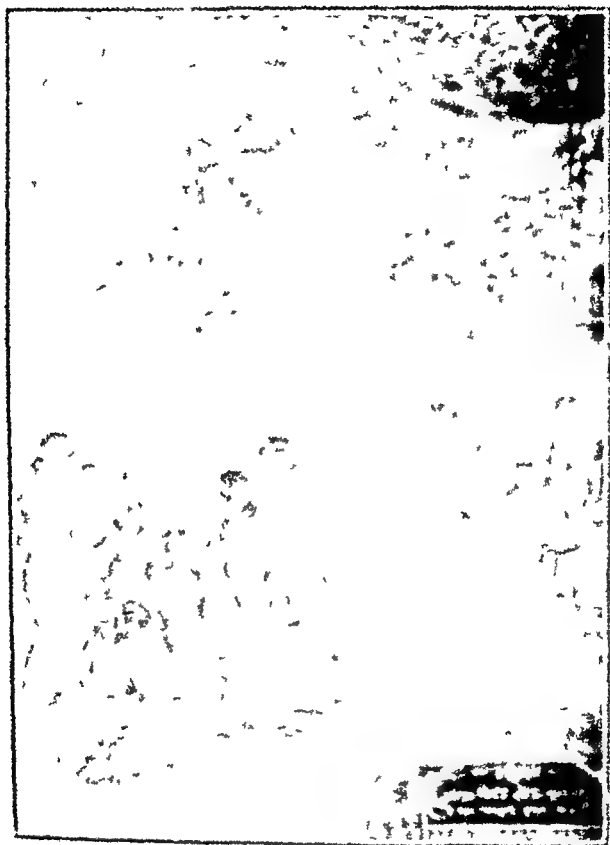
“તે પછી તેઓ બળભદ્ર પાસે જઈ કહેવા લાગ્યા કે:— “ભાઈ! હું તમને વાત કહેતા પણ શરમાઉં છું. મારા જેવો બળવાન વાસુંદેવ જ્યારે નેમિકુમારની ભુજ સાથે એક પંખીની જેમ લટકી રહે ત્યારે હવે મારે મારી શરમ ક્યાં જઈ છુપાવવી? એ મહાબલિષ્ઠ નેમિકુમાર કોઈક દિવસ પણ આપણું રાજ્ય પડાવી લેશે અને આપણને રાજગતા કરી મૂકશે તેથી આપણે જો ડાહ્યા હોઈએ તો એ કાંટો અત્યારથીજ ખેંચી કાઢવાની તજવીજ કરવી જોઈએ. ” આ પ્રમાણે વાતચીત કરે છે એટલામાં જ આકાશમાંથી દેવવાણી થઈ કે—“ હે હરિ ! તમારે ચિંતા કરવાનું કંઈ જ કારણ નથી ! પૂર્વે શ્રી નમિનાથ તીર્થંકરે કહ્યું હતું તેમ શ્રી નેમિનાથ નામના બાવીશમા તીર્થંકર કુમાર અવસ્થામાંજ દીક્ષા લેશે. ” આ વાણી સાંભળી કૃષ્ણ કિંચિત્ અંશે નિશ્ચિંત થયા.

## ગોપીઓ સાથે જળક્રિડા

કૃષ્ણે એક બીજો દાવ રચ્યો. તેઓ પોતાના અતઃપુરની ગોપીઓ સાથે નેમિકુમારને રૈવતાચલના ઉદ્યાનમાં જલક્રિડા કરવા લઈ ગયા. કૃષ્ણે પ્રેમથી પ્રભુનો હાથ ઝાલી સરોવરની અંદર ઉતાર્યા અને સુવર્ણની પીચકારીમાં કેસરવાળું જળ ભરી પ્રભુ ઉપર સિંચવા માંડ્યું. તેમણે પોતાની રૂક્મિણી વિગેરે ગોપીઓને







ଭାରତୀୟ ଗାୟକ ଗୀତ (୧୨୩)

(୧. ୩୩)

પણ આગળથી જ કહી ગયું હતું કે — “ તમારે નેમિકુમાર સાથે નિશ્ચયપણે જળક્રિડા કરવી અને કોઈપણ રીતે તેની વિવાહ કરવાની ઇચ્છા થાય તેમ કરવું ”

પોતાના પતિની આજ્ઞા મળવાથી ગોપીઓ પણ પ્રભુની સાથે છૂટથી ક્રિડા કરવા લાગી. કોઈએ પ્રભુ ઉપર કેસરમિશ્રિત સુગંધી જળ છાટ્યું, કોઈએ પુષ્પોના ગુચ્છા પ્રભુના વક્ષ સ્થળ ઉપર નાખ્યા, કેટલીક સ્ત્રીઓ હૃદયભેદી તીક્ષ્ણ કટાક્ષબાણથી પ્રભુના ચિત્તને વિધવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગી, કામકળામાં ચતુર એવી કેટલીક સ્ત્રીઓ હાવભાવ અને હાસ્યાદિથી પ્રભુને વિસ્મિત કરવા લાગી, અને કેટલીક નારીઓ એકીસાથે મળી ઉપરાઉપરી રંગની પીચકારીઓ ભરી ભરી ફેંકવા લાગી અને અહર અહર ખૂબ હસવા લાગી. આખું છતાં પ્રભુની ઉપર તેની કશી જ અસર ન થઈ આકાશવાણીમાં પણ એજ ઉદ્ગાર પ્રકટ થયા કે — “ હે સ્ત્રીઓ, તમે કેટલી બધી ભોળી છો ? પ્રભુની બાહ્યાવસ્થામાં જો સૂઠ ઇન્દ્રોએ મળી એક યોજન જેટલા ખેંચાળા મુખવાળા — મ્હોટા હજારો કળશોથી પર્વત ઉપર તેમનો અભિષેક કર્યો હતો, છતાં પણ તેઓ જરાય વ્યાકુળ થયા નહોતા. તો શું તમે તમારી ક્રિડાથી તેમને વ્યાકુલ કરી શકવાના હતા ? ”

ગોપીઓ પોતાના હાથ હેઠા પડવાથી શરમાઈ ગઈ તે પછી પ્રભુએ લાગ સાધી કૃષ્ણ તથા સર્વ ગોપીઓ તરફ જગથી ભરેલી પીચકારીએ છાડી, અને પુષ્પના ગુચ્છા પણ ફેંક્યા. ગોપીઓ વિગેરે થાક્યા એટલે તેમણે સરોવરના કિનારે આવી, નેમિકુમારને સુવર્ણના સિંહાસન ઉપર બેસાર્યા અને પોતે તેમની આસપાસ વીટળાઈને ઉભી રહી.

ભોળાઈઓના મ્હેણા

૩૬૧મણી નેમિકુમારને ૧૧ કળા લલચાવવા સારૂ બોલી

કે:—“ હે નેમિકુમાર ! તમારા ભાઈ તો બત્રીસ હજાર સ્ત્રીઓ સાથે પરણ્યા છે અને તમે તો સ્ત્રી પુત્રાદિનું પેટ ભરવું પડશે એવા ભયથી એક સ્ત્રી પણ પરણતા નથી એ કેટલી બધી કાય-રતા ગણાય ? એ હિસાબે તો તમારા કરતાં તમારા ભાઈ હજાર ગણા વધારે સમર્થ લેખાય. પણ એ વાત જવા દો. તમે તમારી સ્ત્રી-પરિવારનું પાલન-પોષણ નહીં કરી શકો તોપણ તમારા ભાઈ ને પોતે એકલા બત્રીસ હજારને પાળે છે તેઓ શું તમારી સ્ત્રીને નહીં પાળી શકે ? માટે એવી એવી નકામી ચિંતાઓ ત્યજી દઈ વિવાહ કરવાનું કળુલી દ્યો. ”

સત્યભામાએ કહ્યું:—“ તમે કંઈ નવા જ મોક્ષગામી થયા લાગો છો ! ઋષભદેવ વગેરે તીર્થંકરોએ પણ વિવાહ તો કર્યોજ હતો, રાજ્ય પણ ચલાવ્યું હતું, પુત્રો પણ થયા હતા સંસાર પણ પૂરેપૂરો ભોગવ્યો હતો અને છેવટે મોક્ષે પણ ગયા હતા. તમે ન પરણવાની હઠ છોડી દો. ગૃહસ્થાવાસની મનો-હરતાનો એકવાર અનુભવ લઈ જુઓ, લગ્ન કરી બન્ધુ-બાંધ-વોના મનને શાંત કરો, પછી ક્યાં બ્રહ્મચર્ય નથી પળાતું ? અસાધારણ રૂપલાવણથી ખીલી નીકળેલા તમારા યૌવનને અરણ્યમાં ઉગેલા પુષ્પની જેમ શાસાડું નિષ્કળ ગુમાવી દો છો ? ”

બાંબવતીએ કહ્યું:—“ હે કુમાર ! હું તમને એક ખીલે દાખલો આપું અને તે તમારાજ વંશનો. વિભૂષણ સમાન મુનિસુવ્રત નામના તીર્થંકર તમારાજ વંશમાં થઈ ગયા છે, તેઓ ગૃહસ્થાવાસમાં રહ્યા હતા, પુત્ર પણ થયો હતો અને પછી મોક્ષે પણ ગયા હતા. વિવાહ કરવાથી મોક્ષે નથી જવાતું એવું ઉંધું તમને કેણે કહ્યું ? એકવાર વિવાહ કરો, પછી તમારે ત્યાગી થવું હોય તો કેણે ના પાડે છે ? ”

પદ્માવતીએ કહ્યું —“ આખું જગત્ જોઈ દ્યો. સ્ત્રી વગરના-

પુરૂષની આ સસારમા કશી પણ કીમત નથી વાઢાઓનો વિશ્વાસ પણ કોઈ ન ઠરે. સ્ત્રી વિનાનો પુરૂષ ધૂર્તની ગણતરીમા લેખાય. માટે દિયરજી ! જાણો વિચાર કરી વિવાહની અનુમતિ આપો એટલે પત્યુ. ”

ગાધારી બોલી —“ બીજુ જુધુ તો ઠીક, પણ ધારો કે તમારે ત્યાં કોઈ મિત્ર કે સગા-એકી આવ્યા તો, તમારી સ્ત્રી સિવાય તેમની સારસલાજી કોણ લેશે ? પર્વના દત્તમયો, મેળા વડા, વિવાહની ધામધૂમ, ઉજોણી, પોખણ વિગેરેમા તમે એકલા જઈને ઉભા રહેશો તો ચરમને લીધે ઉંચુ મ્હો પણ નહીં કરી શકો. આ સસારમા સ્ત્રીની તો ડગલે ને પગલે જરૂર પડે છે, માટે સાનમા મમજી વિવાહ કરો. ”

ગૌરીએ કહ્યું —“ માણસ જાતની વાત એક બાજુ રહેવા દ્યો. પણ પખી પણ આખો દિવસ ભટકી ભટકીને ત્યારે સાંજે ઘેર આવે છે અને પોતાની સ્ત્રી વિગેરેને મળે છે ત્યારેજ તેનો જીવ હેઠો બેસે છે તમે એક પખી કરતા પણ નમાલા ગણાવા માગો છો ? એકવાર પરણવામા કંઈ મ્હોટી હાનિ થઈ જવાની હતી ? ”

લક્ષ્મણ બોલી —“ ખરૂ જુઓ તો આ સસારમા સૌદર્યના અર્કરૂપ, વિચક્ષણ, પ્રેમથી મનોહર, વિશ્વાસપાત્ર અને દુષ્કર્મમા એક માત્ર સહાયક કોઈ હોય તો તે માત્ર સ્ત્રીજી. તેની અવગણના કરવાથી તમે સારા સાગની અવગણના કરશો તેનો કંઈક તો વિચાર કરો. ”

મુખીમાએ કહ્યું —“ બીજુ તો ઠીક, પણ તમારે ત્યાં કોઈ અતિથિ કે કોઈ મુનિરાજ આવી ચડે તો તમે સ્ત્રીની મદદ વિના તેની નેવાસદ્દિતી ચીરીતે કરી શકો ? સ્ત્રી વિનાના પુરૂષને

આ જગતમાં ક્યાંઈ સ્થાન નથી. એકલો પુરૂષ કરી બીસાતમાં ગણાતો નથી. માટે દિયરજી, સમજો, સમજો અને પચ્છીને ગૃહ-સ્થાવાસને શોભાવો ”

એ પ્રમાણે બીજી પણ અનેક ગોપીઓએ યુક્તિ-પ્રયુક્તિવડે નેમિકુમારના ચિત્તને સંજવવા પ્રયત્ન કર્યો ગોપીઓ અને યદુઓના આગ્રહથી, મૈત્ર બેઠેલા પ્રભુ જરા હસી પડયા. તેમને હસતા જોઈ “અનિપિદ્મમ્ અનુમતમ્” અર્થાત્ આખી ના ન પાડી તેથી તેમને કબુલ છે એવો અર્થ કરી સૌ ગોપીઓ આનંદમય સ્વરોમાં એકદમ બોલી ઉઠી કે:—“નેમિકુમાર લગ્ન કરવા તૈયાર છે.” આ વાત જોતજોતામાં દ્વારકાનગરીમાં ઘેર ઘેર ફેલાઈ ગઈ.

### લગ્નની તૈયારી

કૃષ્ણ વાસુદેવ ઉચ્ચેન રાજા પામે જઈ તેની પુત્રી રાજ્યમ-તીનું માથું કરી આવ્યા અને ઉચ્ચેને પણ તે ઘણી જ ખુશીથી સ્વીકાર્યું. કૃષ્ણે સમુદ્રવિજયને તે સમાચાર આપ્યા. મહારાજા સમુદ્રવિજયના હર્ષનું તો પૂછવું જ શું? તેમણે કહ્યું—“હે વત્સ! તમારી પિતૃભક્તિ અને જાતૃવાત્સલ્ય જોઈ મને પરમ આનંદ થાય છે. તમે નેમિકુમારને વિવાહ કરવાનું કબૂલાવી અમારી ચિંતા હ મેશને માટે દૂર કરી છે.” મહારાજા સમુદ્રવિજયે તત્કાલ કોપ્ટુકી નામના જોષીને બોલાવી લગ્નનો શુભ દિવસ પૂછ્યો. જોષીએ જવાબ આપ્યો કે:—“વર્ષાકાળમાં શુભ કાર્યો થઈ શકતાં નથી, તો પછી જૃહસ્થીઓનું મુખ્ય અને મહત્ત્વનું કાર્ય—વિવાહ તો થઈ જ કેમ શકે?” સમુદ્રવિજયે પોતાની સ્થિતિ સ્પષ્ટ કરતાં કહ્યું કે:—“અમે માંડમાંડ નેમિકુમારને વિવાહ માટે મનાવ્યા છે. હવે જો વિવાહ લંબાય તો મોટું વિધન આવી પડવાનો ટરેટ સંભવ છે. માટે ગમે તેમ કરી

નજીકનો કોઈ દિવસ નક્કી કર્યા સિવાય બીજો કંઈક નથી ”  
કોન્ટ્રાક્ટિંગ ન હોય તો આવજી શુદ્ધ છૂટકો દિવસ નક્કી કર્યો. ઉચ્ચતે  
રાત્રીને પણ એ સુખી વિશે ખબર આપી દીધા. બંને રથો  
વિવાહની ધામધૂમને લગતી મોટી તૈયારીઓ થવા લાગી  
કુલે આખા શહેરને શણગારી સ્વર્ગ જેવું સુશોભિત બનાવી  
તીધું એમ કહેતા લગ્નનો દિવસ પણ આવીને ઉભો રહ્યો.

લગ્નને દિવસે શ્રી નેમિકુમારને ઉચ્ચતેને ઘેર લઈ જવા  
તૈયાર કર્યા તેમના અંગ ઉપર ઉત્તમ શુભાર પહેરાવ્યા, એક  
સરસ શ્વેત અન્ધ ઉપર બેસાડ્યા, મસ્તક ઉપર એક છત્ર ધર્યું,  
બંને પડખે ચામર વિજાવા લાગ્યા, અને તેમની પાછળના  
અન્ધોના હાથહાથથી દિશાઓ ગઈ રહી નેમિકુમારની  
પાછળ બીજા અનેક રાજકુમારો અન્ધ ઉપર સ્વાગ થઈ ચાલવા  
લાગ્યા. સમુદ્રવિજ્યાદિ દશાર્દો, કુલ અને બલભદ્ર વિગેરે  
આત્મીય પરિવાર પણ સાથે જ ચાલવા લાગ્યો. શિવાદેવી માતા  
અને સત્યભામા વિગેરે અત પુરવાસિની સ્ત્રીઓ પણ મહા  
મુચવાળી પાલખીમાં બેસી મગગીત ગાવા લાગી.

એવામાં શ્રી નેમિકુમારની નજર એક સફેદ મહેલ તરફ  
ગઈ તેમણે પોતાના સાગ્યને પૂછ્યું — “ મગલના સમુદયથી  
ચોખ્ખો આ શ્વેત મહેલ કોનો હશે ? ” સારથિએ તે મહેલ  
તરફ આગળ ચીંધી કહ્યું — “ સ્વામી ! કૈલાસના ચિખર સમે  
એ આલીશાન મહેલ, બીજા કોઈનો નહીં, પણ આપના સગરા-  
ઉચ્ચતેના રાજાનો જ છે અને આ સામે જે જે સ્ત્રીઓ અહર  
અહર વાતચીત કરી રહી છે તે આપની સ્ત્રી-સાન્નિધ્યની ચન્દ્રા  
નના તથા મૃગડોયના નામની સખીઓ છે ”

### મથમ દર્શન

શ્રી નેમિકુમારને જોઈ મૃગડોયના બોલી ઉઠી — “ સખી

ચંદ્રાનના ! સમસ્ત શ્રી જગત્માં આજે રાણમતી જેવી ભાગ્ય-  
શાલી શ્રી બીજી દોષ નહીં હોય ! જેને આવો મુંદર વર મળે  
તેના અહોભાગ્યનું તો પૂછવું જ શું ? ”

ચંદ્રાનનાએ કહ્યું—“ અદ્ભૂત રૂપથી મનોહર બનેલી  
રાણમતીને જો આવો વર વિધાતા ન મેળવી આપે તો તેમાં  
વિધાતાની પોતાની જ હાસી થાય. એટલે કે વિધાતાએ પોતે જ  
આ જોડી ગોઠવી રાખી છે. ” એટલામાં વાણત્રીના શબ્દ  
સંભળી, રાણમતી એકદમ પોતાની ઉક્ત સખીઓ વચ્ચે  
આવીને ઉભી રહી. તેણીએ કહ્યું—“ મોટી ધામધૂમથી  
આવતા વરરાજાને નીરખવાના શું તમને એકલાને જ કોઈ હશે  
કે ? ” એટલું બોલતામા તો તેણીએ સખીઓને બળથી હઠસેલી  
પોતાનો માર્ગ કરી લીધો. સ્વાભાવિક સૌંદર્ય અને રત્નજડિત  
આભૂષણોથી તેજોમય જેવા જણાતા નેમિકુમારને જોતાં જ  
રાણમતી આશ્ચર્યથી દિગ્મૂઠ જેવી બની ગઈ. તે પોતાના  
મનમાં જ વિચારવા લાગી કે—“ આ તે પાતાલકુમાર હશે કે  
સાક્ષાત્ કામદેવ પુરૂષનો વેપ લઈ આ તરફ આવતા હશે કે  
સુરેન્દ્ર પોતે આ પૃથ્વી ઉપર ઉતરી આવ્યા હશે ? જે વિધાતાએ  
આવા અનુપમ અને અદ્વિતીય પુરૂષને બનાવ્યો તેને પણ ધન્ય  
છે ! ” રાણમતીની દૃષ્ટિ નેમિકુમાર તરફ જ વળેલી હતી. પાસે  
હોયેલી સખીઓ તેણીના મનોભાવ સમજી ગઈ, તેથી મૃગલો-  
ચનાએ હસતાં હસતાં જ ટકોર કરી કે—“ જોઈને ચંદ્રાનના !  
જો કે આ વર સંપૂર્ણ શુભોથી ભરેલો છે, છતાં સાવ ખામી-  
વિનાનો છે, એમ પણ ન કહી શકાય પરંતુ રાણમતીની હા-  
જરીમાં તેની ખામી બતાવવી એ ઠીક નહીં, તેથી હમણા તો હું  
નથી બોલતી. ” ચંદ્રાનનાએ તેને ટેકો આપ્યો અને કહ્યું—“ તારી  
વાત સાચી છે. પણ અત્યારે તો મુંગા રહેવામાં જ માલ છે. ”

## રૂપચર્યા

એ રીતે પોતાની હાંસી કરવી સખીઓની વાતચીત સાંભળી રાણમતી યશભાઈ તેણી પોતાનું મધ્યસ્થપણ દેખાડતી બોલી દે — “સખીઓ ! આવા અદભૂત ભાગ્ય અને સૌભાગ્ય વાળો વર, ગમે તે કન્યાનો ભત્તાર થાય, પરંતુ આવા સુ દર નરમા પણુ દ્રવણુ શોધણુ એ તો દ્રધમાધી પોરા કાઢવા જેવું અસંભવિત જ છે જેમ ક્ષીરસમુદ્રમા ખારાચ, ॥ પવૃક્ષમા કૃપણતા, ચંદન વૃક્ષમા દુર્ગંધ, સૂર્યમા અધકાર, સુવર્ણમા સ્થામતા, લક્ષ્મીમા દારિદ્ર્ય અને સરસ્વતીમા મૂર્ખતા કોઈ કાળે ન સંભરે તેમ આ અનુપમ વરમા એક પણુ દ્રવણુ મેળવતું નથી ” બાળને સખીઓ હસી પડી તેમણે વિનોદપૂર્વક કહ્યું — “રાણમતિ ! બીજા શુણો તો ખરિચય પછી જણાય, પણ વર્ણુ તો સૌ પ્રથમ જણાઈ આવે આ વરરાજાનો વર્ણુ જ કાજળના રંગ જેવો ગૌર છે ! ભલે તેનામા બીજા ઘણા શુણો હશે તેની અમે ના નથી પાડતા, પણ તેની સ્થામતા જ એ બધા શુણ ઉપર પાણી ફેરવી દે છે ! ”

રાણમતિની આખમા ઈર્ષા તરી આવી તેણી બોલી — “સખીઓ, તમે મહા ચતુર અને ડાહી છો એવો મને જે આજ સુધી ભ્રમ હતો તે અત્યારે ભાગી ગયો જે સ્થામપણુ અનેક શુણોના કારણરૂપ અને બૂવણરૂપ છે તેને જ તમે દ્રવણરૂપ ગણાવો છો તે જોઈ મને નવાઈ લાગે છે સ્થામપણુમા અને સ્થામવસ્તુનો આશય કરવામા કેટલા શુણો રહેલા ॥ તથા કેવલ ગૌર પણુમા કેટલા દોષો રહેલા છે તેના, તમે સાંભળી સાંભળીને ચાકી જાઓ એટલા દ્રષ્ટાન્તો આપી શકું છું સાંભળો ! બૂમિ, ચિત્રવેલી, અગર, કશ્મીરી, મેઘ, આખની દીકી, કેશ, કસોટી, મરી અને રાત્રિ એ સર્વ સ્થામ છે, પણ તેના અણુમૂલા કુળથી આ જગત્મા કોણુ અણુરૂપ છે ? નેત્રમા કીકી, કપૂરમા અગારો,



ચન્દ્રમાં ચિન્હ, ભોજનમાં મરી અને ચિત્રમાં રેખા એ સર્વે  
 સ્યામ પદાર્થો મૂળ વસ્તુને કેવી મનોહર બનાવે છે? સ્યામ વસ્તુ-  
 ના આશ્રયથી જ એ વસ્તુઓ નયન અને મનને આનંદ આપે છે.  
 હવે ગૌરવર્ણવાળી વસ્તુઓની વિગત તપાસીએ. પોતે શ્વેત  
 છતાં લવણ ખાડું છે, હીમ દહન કરે છે, અતિ સફેદ શરીરવાળો  
 રોગી ગણાય છે અને ચુનો તો પરવશ ગુણવાળો છે. ગૌરપણામાં  
 તો કેવળ અવગુણો જ વસે છે એ વાત શું હજીયે વધારે વિસ્તા-  
 રથી કહેવાની જરૂર છે ? ”

“સારથિ ! રથ પાછો વાળો ! ”

સખીઓ એ રીતે વાર્તાલાપ કરતી હતી તેટલામાં ઢાણ  
 બાણે ક્યાંથી, અચાનક નેમિકુમારના કાને પશુઓનો આર્તસ્વર  
 અથડાયો. નેમિકુમાર એ સ્વર સાંભળતાં જ ધવાયા. તેથી પોતાના  
 સાગથીને અત્યંત આતૂરતાપૂર્વક પૂછ્યું:—“ આ ભયંકર સ્વર  
 ક્યાંથી આવે છે ? ”

“ એમાં ગભરાવાનું કંઈજ કારણ નથી. આપના વિવાહ  
 નિમિત્તે ભોજન માટે એકઠા કરેલા પશુઓનો જ એ દુર્ભળ સ્વર  
 છે ” સારથીએ ખુલાસો કર્યો.

નેમિકુમાર વિચારવા લાગ્યા કે:—“ જે વિવાહોત્સવ નિમિત્તે  
 આટલાં બધાં પશુ-પંખીઓનો સંહાર થવાનો હોય તેને લગ્ન-  
 મહોત્સવ કહેવો કે મૃત્યુમહોત્સવ કહેવો તેજ સમજાતું નથી.  
 એવા હિંસામય વિવાહને પણ ધિક્કાર હો ! ”

એટલામાં રાજમતિનું જમણું નેત્ર ફરક્યું. ટંઠક અમંગળ  
 થવાનું છે એમ તેને લાગ્યું, તેથી તે એકદમ પોતાની સખીઓ-  
 ને ઉદ્દેશી બોલી ઉઠી:—

“ પણ આ માડું જમણું નેત્ર કેમ ફરકતું હશે ? ” બોલતાં

બોલના તેણીની આખમાથી અધૂની ધાર વહી નીકળી, તેના વદન ઉપર સતાપની ઘનઘોર છાયા ફરી વળી

મખીઓ ચાતવન આપતી કહેવા લાગી — “ જોન ! પાપ શાત થાઓ, અમ ગળનો નાશ થાઓ ! કુલદેવીઓ તમારૂં કં યાજુ કરો ”

નેમિકુમાર વિચારમાથી જાગૃત થયા અને સારથિને કહ્યું —  
“ સારથિ ! રથ પાછો વાળો.” એ વખતે એક હરણુ શ્રી નેમિ નાથની સામે જોતો અને પોતાની ગરદનથી હરણીની ગરદનને ઢાકી દેતો હોયો હતો. અહીં કવિ કહે છે કે, પ્રભુને જોઈને હરણુ પોતાની મુગી વાણોમા જાણે કહેવા લાગ્યો કે —

મા પહરસુ મા પહરસુ ઇય મહ હિયયહારિણિં હરિણિં  
સામી અમ્હ મરણા વિ દુસ્સહો પિયતમા વિરહો ॥

અર્થાત્—હે સ્વામી ! મારા હૃદયને હરનારી આ હરણીને તમે ન મારતા, ન મારતા, કેમકે મારા મરણુ કરતાય મારી પ્રિયતમા નો વિરહ મને અસહ્ય છે

હરણી પણ જોજી વખતે શ્રી નેમિનાથની સામે જોઈ પોતાના પતિને જાણે સલાહ આપતી હોય તેમ કહેવા લાગી —

ખમો પસન્ન વયણો તિદુઅણસામી અકારણો વન્ધુ  
તા વિણ્ણવેસુ વણ્ણહ રક્ખત્થ સલ્લ જીવાણ ॥

અર્થાત્—આ પ્રસન્નમુખવાળા તો ગ્રન્થુ ભુવનના સ્વામી છે, નિષ્કારણ બધુ છે, માટે હે વ લલ ! સર્વ જીવોનુ રક્ષણ કરવાની તેમને પ્રાર્થના કરો.

પત્નીથી ટ્રેરાયેલો હરણુ પ્રભુને કહેવા લાગ્યો —

નિઙ્ગરણનીગપાણં અરણ્ણનળ મક્કલ્લણં ચ વળવાસો  
અમ્હાણ નિગ્ગરાદ્દાણ, જીવિયં રક્કલ્લ રક્કલ્લ પહો ॥

અર્થાત્—હે પ્રભુ ! અમે અરણાનું પાણી પીને છવીએ  
છીએ, જ ગલના ઘાસનું બક્ષણ કરી પેટ ભરીએ છીએ, અને  
વનમાંજ પડ્યા સ્ત્રીએ છીએ. અમારા જેવા નિરપરાધી પ્રાણી-  
ઓનું રક્ષણ તમારે જ કરવું ઇચ્છે.

એવી રીતે સૂઘળા પશુપ્રાણીઓએ પોતપોતાની અવ્યક્ત  
વાણીમાં પ્રભુને પ્રાર્થના કરી. પ્રભુએ પશુના રક્ષકને કહ્યું.—  
“હે પશુરક્ષકો ! આ પશુ પ્રાણીઓને છોડી દો, છોડી દો; કારણ  
કે હું વિવાહ કરવા નથી માગતો.” તેમની આજ્ઞા થતાંજ પશુના  
પહેરગીરે સૌ છુટ્ટોને છોડી દીધાં, સારથીએ પણ રથ પાછો વા-  
ળ્યો. આદિ કવિ કહે છે કે.—

દેવુર્ગિન્દો કલ્લદ્ધં વો વિરહં ગમમીતયો.

નેમે રાજીમતી ત્યાગે કુરુદ્ધં સત્યમેવ મ.

અર્થાત્—ચન્દ્રમાં કલંક લગાડનાર પણ હરણ, રામ અને  
સીતાનો વિયોગ ડગવવામાં પણ હરણ (કુરંગ) અને રાહમતી  
તથા નેમિનાથને છુટ્ટા પાડનાર પણ કુરંગ જ; રગમાં ભંગ  
પાડનાર કુરંગ એ નામ ખરેખર સાર્થક જ છે !

### માતાનાં મનામણાં

નેમિકૃમારને પાછા વળતાં જોઈ, સમુદ્રવિજય, શિવાદેવી  
વિગેરે સ્વજનો તુરતજ રથ પાછે પહોંચી ગયા અને તેમણે રથને  
અટકાવી, આંખમાં આશુ આણી કહ્યું:—“ હે જનનીવદ્ધશ  
પત્ન ! હું તને પ્રાર્થના કરીને કહું છું કે તું કોઈ પણ રીતે  
વિવાહ કર અને મને પુત્રવધુનું મ્હોં જોવાનું સદ્ભાગ્ય આપ !  
હે પુત્ર ! મારી લાંબા વયવની આજ્ઞા ક્ષીભૂત કર. ”

નેમિદ્રુમારે વિનયપૂર્વક ઉત્તર આપ્યો—“ માતાજી ! તમે એ આગ્રહ મૂકી યો માફ મન મનુષ્યલોકની સ્ત્રીઓથી તદ્દન દૂરી ગયું છે, અને કેવળ મુક્તિરૂપી નારીમા જ આસક્તિ રાખી રહ્યા છો તમે જ વિચાર કરો કે જે સ્ત્રીઓ રાગીને વિષે પણ રાગ રહિત છે તેને કેણુ સેવે ? એક માત્ર મુક્તિરૂપી નારી જ એવી છે કે જે વિરાગીને વિષે ગજ રાખી રહી છે, હું પણ તેની જ ઇચ્છા રાખું છું ”

### રાજમતીનું રૂઢન

એ ખબર સાંભળી, વૃક્ષ પડી જતા વેલડી જેમ મૂંઝાઈ પામે તેમ રાજમતી પણ દેવને ઉપાલભ આપતી ધરણી ઉપર દળી પડી ! ભયभीત બનેલી સખીઓ અને દાસીઓ એકદમ ત્યા આવી રીતજ જળ છાટવા, પખાથી પવન વાંઝવા અને ચંદનરસનું વિલેપન કરવા લાગી યોડીવારે, મહામુશ્કેલીએ રાજમતી શુદ્ધિમા આવી શુદ્ધિમા આવવા છતાં નેત્રમાયો ચોધાર અશ્રુ વર્ષાવતી, મોટા સ્વરે વિલાપ કરવા લાગી કે —“ હે યાદવ કુળમા સૂર્ય સમાન ? હે નાય ? જો આપના જેવા ટેકીલા પુરૂષો પછુ પોતાની પ્રતિજ્ઞાનો ભંગ કરે તો સમુદ્રે પણ શા સાફ પોતાની મર્યાદા પાળવી જોઈએ ? ” વગી, પોતાના આત્માને ઠપકો આપતી હોય તેમ કહેવા લાગી કે “ અરે ! ઠોકર અને નિર્લજ્જ દૃઢ્ય ? જ્યારે આપણા સ્વામીએ આપણી ઉપરનો રાગ ઉતારો, અન્યને વિષે રાગ સ્થાપ્યો છે તો પછી હવે આપણે જીવવાનું શુ પ્રયોજન છે ? ” રાજમતીના દૃઢ્યના ઉડા ભાગમાથી ઉપરા ઉપરી દીર્ઘ નિશ્વાસ નીકળવા લાગ્યા પોતાના સ્વામીને ઉપાલભ આપતા તે બોલી કે —“ હે મૂર્ત ? સમગ્ર સિદ્ધોએ કોગ વેલી મુક્તિરૂપી ગણિકામાજ જો તમે આસક્ત છતાં, તો પછી આવી રીતે વિવાહનું જ્ઞાન જતાવી અને શા સાફ છેતરી ? ”

## સખીઓનું આશ્વાસન

રાહમતીનું દુઃખલેહક રૂઢન સાલગી, આસપાસ ઉઘેલી સખીઓની આખમાં પણ કોધની રક્તિમા પ્રકટ થઈ. એક સખી બોલી ઉઠી:—“હુનિયામાં કહેવત છે કે ઠાળા નર સાગ્યે જ સરળ હોય છે ! કદાચિત્ ઠાળાથ ને સરળતા બન્ને સાથે દેખાય તો સમજવું કે જરૂર વિધાતાએ બૂલ કરી હશે. શ્યામ મનુષ્યો મોટે ભાગે વકજ હોય છે ! હે પ્રિય સખિ ! આવા નગુણા અને પ્રીતિ રહિત પુરૂષ વિષેનો તમારો પ્રેમસાવ ત્યજી દો. તમારે તેની સાથે કંઈજ સંબંધ નથી એમ માનો. એવા સ્નેહ વગરના, અવહારવિ મુખ, ઘરમાં રહેવા છતાં જંગલી પ્રાણીની જેમ ઘર માંડવામાં કાયર, દાક્ષિણ્ય વગરના અને સ્વંચ્છાચારી નેમિકુમાર કદિ અદિ થી વાટ્યા લાયક તો પણ શું થઈ ગયું ? એક રીતે તો એ ઠીકજ થયું કે આપણને તેના આવા સ્વભાવની પ્રથમથીજ ખબર પડી, નહિંતર પરજ્યા પછી મમતાગ્રહિત થયા હોત તો શું કરત ? ઉંટા કૃવામાં ઉતાર્યા પછી દોરડું કાપી નાખત તો તારી શી દશા થાત ? હે બહેન ! જે થયું તે સાટું જ થયું. તમે તો નેમિકુમારને માત્ર સંકલ્પ વડેજ અર્પાયા હતાં, એટલે ત્યાંસુધી તમારું પાણી-પ્રહણ નથી કર્યું ત્યાં સુધી તો તમે કુંવારિકા કન્યા ચમાન ગણાઓ, અને કન્યાને વગી આટલો બધો વહોપાત શા સાટું હોયો જોઈએ ? પ્રીતિને વિષે તત્પર એવો બીજો કોઈ ભર્તાર તમારે માટે અમે યુગીથી ચોધી દાઢ્યું. માટે નિશ્ચિંત થાઓ, ગર્ભ ગુજરી બૂલી લાઓ. ”

## રાહમતીનો નિશ્ચય

સખીઓનાં વચન સાંભળી રાહમતીએ હજારતથી માથું નીચું નમાવ્યું, કન આઠા હાથ ધર્યા અને કહ્યું:— “ તમે મને

ન સ ભળાવવા લાયક વાક્યો શા સાર સ ભળાવો છો ? મારા પવિત્ર કુળને કલ ક લાગે અને કુલટાના કુળને છાજે એવા શબ્દો શા સાર ઉચ્ચારો છો ? સૂર્ય પશ્ચિમમાં ઉગે, સમુદ્ર મર્યાદા છોડે અને પૃથ્વી પાતાળમાં પેસી જાય તો પણ નેમિકુમાર સિવાય અન્ય કોઈ વરને હું ન વડૂ મન અને વચનથી તો હું તેમને ક્યારનીયે વરી ચૂકી છું, તેની તમને ક્યાથી ખબર હોય ! ”

નેમિકુમારને ઉદ્દેશી તે બોલી — “હે જગત્ના અધીશ ? આપ મ્હી પાસે આવનારા ચાચકોને તો આપ તેમની ઇચ્છા ઉપરાંત આપો છો, પણ મેં એવો તે શુ અપરાધ કર્યો કે, આપની પ્રાર્થના કરવા છતાં મારા હસ્ત ઉપર આપનો હસ્ત પણ ન મૂક્યો ? એટલું બોલી તે ઉઠા વિચારમાં પડી પડી, કંઈ માર્ગ જાણ્યો હોય તેમ બોલી —” ત્રૈલોક્યગ્રંથ-શ્રી નેમિકુમારનો હસ્ત લગ્નમ હોત્સવમાં, મારા હસ્તને વિષે ન પડ્યો તંથી શુ યમ ગયું ? દીક્ષામહોત્સવ સમયે તો તેમનો હસ્ત, વાસકેષ નાખવાના નિમિત્તે મારા મસ્તક ઉપર જડૂર પડવાનો ! ”

### પિતાનો યુક્તિવાદ

એટલામાં સમુદ્રવિજય રાજા પણ પરિવાર સહિત ત્યાં આવી પહોંચ્યા હતા, તેઓ નેમિકુમારને ધીમે ધીમે સમજાવવા લાગ્યા કે — “હે વત્સ ! ન પરણેલાજ મોક્ષે જઈ શકે અને બાકીના રજાગી પડે એવો નિશ્ચયવાદ ક્યાઈ એવામાં આવતો નથી પૂર્વે થઈ ગયેલા થી જવલદેવાદિ તીર્થ કરો પણ વિવાહ કરીને, સુસારનો વહાવો લઈને-લોગ લોગવીને, દીક્ષા સ્વીકારી મોક્ષે ગયા હતા તમે પ્રજાચારી શુ તેમના કરતા પણ ઉંચી પડવીએ પહોંચવા માગો છો ? પરણેલાને માટે મોક્ષ નથી એ વાત મન માથી છલાડી નાખો અને હે પિતૃવંશ ! વિવાહ કરો અમાગ મનોવ્ય પૂર્ણ કરો ! ”

અતિ શાંત સ્વરોમાં નેમિનાથ જવાળ વાળ્યો કે:- “હે તાત ! ઋષભદેવાદિ તિર્થંકરોએ વિવાહ કર્યો હતો એ વાત મને પણ મજબૂર છે, પરંતુ તેમને પોતાના લોગાવલી કર્મો લોગાવવા માટેજ વિવાહ કરવો પડ્યો હતો-એ વાત કેમ બૂલી જાઓ છો ? મારાં લોગાવલી કર્મો તો ક્ષીણ થઈ ગયાં છે. છતાં અનંત જંતુઓના સંહારક અને સંસારને દુઃખમય કરનારા એક સ્ત્રીના સંગ્રહવાળા વિવાહને માટે આપ શા સારૂ આગ્રહ કરી રહ્યા છો ?”

અહીં કવિ ઉત્પ્રેક્ષા કરે છે કે:-

મન્યેઽદ્વજનાવિરક્તઃ પરિણયનમિષેણ નેમિરાગત્ય ।

રાજીમતી પૂર્વભવ પ્રેમ્ણા સંકેતયદ્ મુક્ત્યૈ ॥

અર્થાત્-હું એમ માનું છું કે સ્ત્રીઓથી વિરક્ત એવા શ્રી નેમિનાથ પ્રભુ, પરણવાના જ્ઞાનાથી અહીં આવીને, પૂર્વજન્મના પ્રેમથી રાજીમતીને મોક્ષ માટેનો સંકેત કરી ગયા.

## દીક્ષાની તૈયારી

સર્વ કળાઓમા કૃશળ, ભદ્રક પ્રકૃતિવાળા અને વડિલોનો વિનય કરનારા શ્રી નેમિનાથ પ્રભુ ત્રણસો વરસ સુધી કુમારપણે ગૃહસ્થાવાસમાં રહ્યા. એટલામાં લોકાંતિક દેવોએ પોતાના આચાર પ્રમાણે, દીક્ષા લેવાને એક વરસ બાકી રહ્યું ત્યારે પ્રભુને અભિનંદન આપતાં સૂર્યવંશુ કે:- “હે કામદેવને શ્રુતનાર તથા સમસ્ત જંતુઓને અભયદાન આપનાર પ્રભુ ! આપ જયવંતા વર્તો અને હું મેશના મહોત્સવ માટે આપ ધર્મતીર્થ પ્રવર્ત્તિવો !” ( ઇત્યાદિ સર્વ પ્રથમની પેઠે અહીં કહેવું. )

શ્રી નેમિનાથ પ્રભુને પહેલેથી અનુપમ એવું અવધિજ્ઞાન અને અવધિદર્શન હતું, તે વરે પ્રભુ પોતાનો દીક્ષાકાળ બાણીને

મુવર્ણાદિ સર્વ પ્રકારનું ધન ચાચકોને વહેચી, સઘળાઓને સંતુષ્ટ કરી દીક્ષા લેવા નીમ્ણ્યા

### દીક્ષાનો મમય અને સ્થળ

વર્ષાકાળના પહેલા મહીનામાં, વર્ષાકાળના છીજ પખવાડી ચામા-ચાણુ માસના શુક્લ પખવાડીયાની છઠ્ઠી તિથિને વિષે, પુર્વાશ્વિનકાલ સમયે, ઉત્તરકુરા નામની પાલખીમાં રત્નજડિત મુવર્ણના સિંહામન ઉપર વિરાજી, દેવો, મનુષ્યો, અમુરો તથા મગલપાઠકો, ભાટ-ચાણુ, સ્વજનો અને કુલના વડિલ પુરૂષોથી પરિવરી, દ્વારિકા નગરીના મધ્ય ભાગમાંથી નીકળી, રૈવતક નામના ઘાનમાં પધાર્યા ત્યાં નચોઠ નામના વૃક્ષની નીચે પાલખી ઉતારાવી, નીચે ઉતરી, પોતાની મેળેજ પોતાના આજણ, માળા, અલદારો વિગેરે ઉતારી નાખ્યા અને પોતાની મેળેજ પથમુષ્ટિ લોચ ઢયો તે પછી નિર્જલ છઠ્ઠો તપ કરી, ચિત્રા નક્ષત્રમાં ચ દ્રુમને ચોગ પ્રાપ્ત થતા, એક દેવદ્વંધ્વ વસ્ત્ર ગ્રહણ કરીને એક હજાર પુરૂષોની માથે, દ્રવ્ય અને ભાવથી મુગ્ધ થઈ, ગૃહવાસથી નીકળી દીક્ષા લઈ ચાલી નીમ્ણ્યા

અહીં શ્રી અરિષ્ટનેમિ દીક્ષા લીધા પછી ન્યાયન અહોરાત્ર મુધી ઠાપાને વેાસરાવીને રહ્યા ( અહાં પૂર્વે શ્રી મહાવીર સ્વામીના સંબંધમાં આવેલા પાઠ પ્રમાણે સર્વ કહેલું ) પચાવનમાં દિવસની મધ્યમાં વર્તતા શ્રી અરિષ્ટનેમિ પ્રભુને, વર્ષાકાલના ત્રીજા મહીનામાં, વર્ષાકાલના પાચમાં પખવાડીયામાં-આતો મામના કૃષ્ણ પખવાડીયામાં, અમાસને દિવસે ( ગુજરાતી ભાદરવા વદિ અમાસે ) પાછલા પહોરે ગિરનાર પર્વતના શિખર ઉપર ચેતસ નામના વૃક્ષ નીચે, જળમહિત અક્રમના તપ વિષે, ચિત્રા



નક્ષત્રમાં ચન્દ્રમાનો યોગ પ્રાપ્ત થતા, શુકલધ્યાનના પ્રથમના બે લેહનું ધ્યાન ધરતા, અને ત વસ્તુના વિષયવાળું—અવિનાશી અને અનુપમ પ્રધાન કેવળજ્ઞાન તથા કેવલદર્શન ઉત્પન્ન થયાં—યાવત્ સર્વ ભાવોને બાજુતાં અને જોતાં તેઓ વિચરવા લાગ્યા.

### કૃષ્ણજ્ઞાસા-રાજમતીના પૂર્વભવ

ગિરનાર ઉપર સહસ્ર આમ્રવન નામના ઉદ્યાનમાં શ્રી નેમિનાથ પ્રભુને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું તે વખતે ઉદ્યાનપાલકે તત્કાળ કૃષ્ણ-વાસુદેવ પાસે જઈ આ શુભ વધામણી આપી. કૃષ્ણને એ સમાચાર સાંભળી ઘણો આનંદ થયો, અને એ વધામણીના બદલામાં સાડી બાર કોડ જેટલું દ્રવ્ય અર્પી દીધું. તે પછી તેઓ પોતાની મોટી સમૃદ્ધિ સાથે પ્રભુને વંદન કરવા આવ્યા. રાજમતી પણ બરાબર તે જ પ્રસંગે ત્યાં પ્રભુને વંદન કરવા આવી. પ્રભુની દેશના સાંભળી પ્રતિબોધ પામેલા વરદત્ત નામના રાજાએ બે હજાર રાજાઓ સાથે પ્રભુ પાસે દીક્ષા અંગીકાર કરી. કૃષ્ણે અંજલિ લેડી પ્રભુને પૂછ્યું કે:—“હે સ્વામી ! આપને વિષે રાજમતી આવે. અપૂર્વ સ્નેહ ધરાવે છે તેનું શું કારણ હશે ?”

કૃષ્ણની જ્ઞાસા તૃપ્ત કરવા પ્રભુએ ધનવતીના ભવથી આરંભીને નવ ભવનો તેની સાથેનો પોતાનો સંબંધ નીચે પ્રમાણે કહી સંભળાવ્યો.

“ ( ૧ ) પહેલા ભવમાં હું ધન નામે રાજપુત્ર હતો. અને તે ( રાજમતિનો જીવ ) ધનવતી નામની મારી પત્ની હતી.

( ૨ ) બીજા ભવમાં અમે બન્ને પહેલા દેવલોકમાં દેવ અને દેવી થયા હતા.

( ૩ ) ત્રીજા ભવમાં હું ચિત્રગતિ નામે વિદ્યાધર થયો હતો, અને તે રતનવતી નામની મારી સ્ત્રી થઈ હતી.

( ૪ ) ચોથા ભવમા અમે બને ચોથા દેવલોકમા દેવ થયા હતા

( ૫ ) પાંચમા ભવમા હું અપરાજિત નામે ગભ થયો હતો અને એ મારી પ્રિયતમા રાણી થઈ હતી

( ૬ ) છઠ્ઠા ભવમા અમે બન્ને અગ્નીવારમા દેવલોકમા દેવ થયા હતા.

( ૭ ) સાતમા ભવમા હું શખ નામે રાજા થયો હતો અને તે યશોમતી નામની મારી રાણી થઈ હતી

( ૮ ) આઠમા ભવમા અમે બન્ને અપરાજિત દેવલોકમા દેવ થયા હતા

( ૯ ) અને આ નવમા ભવમા હું નેમિનાથ તીર્થંકર હું અને એ રાણમતી છે એટલે હે હરિ ! અમારા પૂર્વભવના સબધ ઉપરથી જ રાણમતીના સ્નેહનું મૂળ કારણ તમે સમજી શકશો ” ત્યારપછી પ્રભુએ ત્યાંથી વિહાર કર્યો અને જૂદે જૂદે સ્થળે અનેક ભવ્યોને પ્રતિભોધી અનુક્રમે ગૈવતક પર્વત પર સમોસર્યા, તે વળતે અનેક રાજકન્યાઓ સહિત રાણમતીએ અને પ્રભુના ભાઈ સ્થનેમિએ પણ પ્રભુ પાસે દીક્ષા સ્વીકારી હતી

### કામદેવની લીલા !

એક વખતે સાધ્વી રાણમતી બીજી સાધ્વીઓ સાથે પ્રભુને વદન કરવા ગિરનાર ઉપર જતી હતી, એટલામાં અચાનક વરસાદ વરસવા લાગ્યો બીજી સાધ્વીઓ વરસાદથી બચવા જૂદે જૂદે સ્થળે વીખરાઈ ગઈ ભોંલોએલા વજ્રવાળી રાણમતી પણ જળના ઉપદ્રવથી બચવા પાસેની એક ગુફામાં દોડી ગઈ, અને ગુફામાં જતા જ પોતાના ભોંલોએલા વજ્રો સૂકાવવા માટે ચોતરફ પાથરી દીધા ઉતાવળમાં ને ઉતાવળમાં ગુફામાં બીજી

કોઈ છે કે નહીં તેની પૃત્તી સંભાળ તે ન હમ શકી જે તેણીએ  
ધારીને જોયું હોત તો ત્યાં રથનેમિને તે જોઈ શકત, કારણ કે  
તેઓ પહેલેથી જ એ ગુફામાં આવીને ગયા હતા.

દેવાંગનાઓના રૂપની પણ હાસી કરે એવા સૌંદર્યવાળી  
અને સાક્ષાત્ કામદેવની સ્ત્રી જેવી અતિશય રમણીય  
રાણમતીને જોઈ રથનેમિ કામવશ થયા, પોતાનું મુનિપાત્રું  
બૂલી ગયા શ્રી નેમિનાથ પાસે તિસ્કાર પામેલો કામદેવ,  
તેમના ભાઈ—રથનેમિ પાસે પોતાના વૈરનો ખાફો લેવા, પોતાનાં  
શસ્ત્ર સાથે ચડી આવ્યો. રથનેમિનું મન તેમના અંકુશમાં ન  
રહ્યું. તેઓ પોતાની કુળલજ્જા તથા ધૈર્ય છોડી રાણમતી પાસે  
આવી કરગરવા લાગ્યા કે—

“ અયિ સુન્દરિ ! કિં દેહઃ શોપ્યતે તપસા ત્વયા  
સર્વાન્ન ભોગ સંયોગ યોગ્ય સૌમાગ્યસેવધિં ।  
આગચ્છ સ્વેચ્છયા મદ્રે ! કુર્વહે સફલં જનુઃ  
આવામુભાવપિ પ્રાન્તે ચરિપ્યાવસ્તપોવિધિમ્ ” ॥

હે સુન્દરી ! સર્વ અગના ભોગ—સંયોગને યોગ્ય અને  
સૌભાગ્યના ખજાનારૂપ આ તારા અનુપમ દેહને શા સારૂ શોષવી  
નાખે છે ? હે ભદ્રે ! તું તારી હજીયાથી જ અહીં આવ અને  
આપણે જન્મ સફળ કરીએ; પછી છેવટની અવસ્થામાં આપણે  
અન્ને તપ કરી સંયમ સાધી શકીશું. ”

રાણમતીએ તત્કાળ વસ્ત્રોવડે પોતાનું શરીર ઢાંકી દીધું.  
તેણીએ અદ્ભૂત ધૈર્યના પરિચય આપતા કહ્યું કે—

“ મહાનુભાવ કોડયં તેઽમિલાપો નરકાવ્વનઃ ?  
સર્વ સાવચમુત્પૃજ્ય પુનર્વાચ્છન્ન લજ્જસે ?





અગધનકુલે જાતામ્નિયચા યે મુનગમા  
નેઽપિનો યન્નમિચ્છતિ ચ નીર કિં તતોપ્યસિ ?”

હે મહાનુભાવ ! આના નગ્નમ લઈ જનારો અભિહાર તમને કેમ થયો ? મર્વ સાવડ ત્યાગી પાછા નેત્રી વાછના કરના તમે અરમાતા નથી ? અરે ! વિશેષ શુ કહ્યું ? અગધન કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલા નિર્ધન તતિના મર્વો પણ પ્રાણાત ઘટ જેઠવા છતાં એકવાર વમેતુ પાણુ ખાવા લલ માતા નથી, નો પછી શુ તમે તિર્વચથી પણ નીચ છા ?

તમે જાણો એ કે તમારા ભાઈએ મને વમન ઠાકી પી છે, છતાં મારો ઉપભોગ દેવાનો વિચાર કન્ટા તમને કંઈ જ લલ્લ નથી આવતી ? રથનેમિ ! બુદ્ધિને ઠેકાણે રાખી મહા ભાગ્યોએ પ્રાપ્ત થયેલા આ મુનિવ્રતનુ જ્ઞાન ન બૂલો ”

રાજમતીના બાણુ લેવા વચનો સાંભળી રથનેમિનુ દુઃખ ચીરાયુ તેઓ પાછા પોતાના શુભ ધ્યાનમાં મિચર થયા અને શ્રી નેમિનાથ પ્રભુ પામે પ્રારથિત આક્રોશી તીવ્ર તપ તપી મોઝે ગયા

રાજમતી પણ વિશુદ્ધ ભાવથી નિશ્ચા આગમી અતે મોમ સમ્યા પામ્યા અને ધણુ કાળથી મંગેહેલા શ્રી નેમિનાથના શાશ્વત સંયોગને પ્રાપ્ત થયા. મહાસતી રાજમતી આરતો વધ પૂરવ્વ સમા રહ્યા, એક વરસ હનસ્થપણામાં રહ્યા અને પાંચનો વર્ષ કેવલિપર્યાય પાળી મોઝે ગયા

નેમિનાથ પ્રભુનો માત્રુ માત્રી આદિ પગિવાર

અદ્વનુ શ્રી નેમિનાથ પ્રભુને અદા ગણુ અને અદાગ ગણુ ધરો હતા, વગ્દત આદિ અંગાર દાન સાધુઓ હતા, યમિની

આદિ ચાત્રીશ હજાર આર્યાઓ હતી, નંદ વિગેરે એક લાખ  
ઓગણોતેર હજાર શાવકો હતા અને મહામુવ્રતા આદિ ત્રણ  
લાખ છત્રીશ હજાર શાવિકાઓ હતી. તેમજ દેવત્રી નહીં પણ  
દેવત્રીતુલ્ય આરસો ચૌદપૂર્વધારીઓ, પંદરસો અવધિજાનીઓ,  
પંદરસો દેવલજ્ઞાનીઓ, પંદરસો વૈદિક્ય લબ્ધીવાળા, એક હજાર  
વિપુલમતિ-મનપર્યવજાનીઓ, આઠસો વાત્રીઓ અને સોળસો  
અનુત્તર વિમાનમા ઉત્પન્ન થનારા સાધુઓની ઉત્કૃષ્ટ સંપદા થઈ,  
તથા પંદરસો સાધુ અને ત્રણ હજાર સાધ્વીઓ મુક્તિ પામી.

શ્રી નેમિનાથ પ્રભુને જે પ્રકારની અંતકૃદ્ધભૂમિ થઈ, ( ૧ )  
યુગાંતકૃદ્ધભૂમિ અને ( ૨ ) પર્યાયાંતકૃદ્ધભૂમિ. પ્રભુની પછી આઠ  
ચક્રધર મુધી મોક્ષમાર્ગ ચાલુ રહ્યો તે યુગાંતકૃદ્ધભૂમિ અને  
પ્રભુને દેવગજાન થયા પછી જે વળે મોક્ષમાર્ગ ચાલુ થયો તે  
પર્યાયાંતકૃદ્ધભૂમિ.

### નિર્વાણ સમય. સ્થાન તથા સ્થિતિ

તે કાળ અને તે સમયને વિષે અર્હત શ્રી નેમિનાથ પ્રભુ  
ત્રણસો વરસ મુધી દુમાર અવસ્થામાં રહીને, ચોપન દિવસ મુધી  
છઠ્ઠસ્થપર્યાય પાળીને, દેશઉછા સાતસો વરસ મુધી-એટલે  
ચોપન દિવસ ઓછા સાતસો વરસ મુધી દેવત્રીપર્યાય પાળીને,  
એકંદરે પરિપૂર્ણ સાતસો વરસ મુધી ચારિત્રપર્યાય પાળીને અને  
એ રીતે એક હજાર વર્ષનું સર્વ આયુષ્ય પાળીને વેદનીય, આયુ,  
નામ અને ગોત્રકર્મનો ક્ષય થતાં, આ અવસરર્પિણીમાં, દુષ્કમ  
મુપમા નામનો ચોથો આરો વહોળાવેલો ગયા બાદ આ ગ્રીષ્મકાળના  
ચોથા માસમાં, આઠમા પક્ષમાં-અષાઠ માસના શુકલ પક્ષ  
વાલીયાની આઠમે, ગિરનાર નામના પર્વતના શિખર ઉપર,  
પાંચસો છત્રીશ સાધુઓ સાથે નિર્જલ એક મહિનાનું અનશન

કરીને ચિત્રા નક્ષત્રમાં ચ દ્રવો યોગ પ્રાપ્ત થતા, મધ્યરાત્રિને વિષે પદ્માસને બેઠા થકા નિર્વાણ પામ્યા-સર્વ દુ ખથી મુક્ત થયા

### અ ધ રત્નનાનો કાળ

શ્રી અરિષ્ટનેમિના નિર્વાણકાળથી ચોરાશી હજાર વર્ષ વ્યતીત થયા, પચાશીમા હજાર વર્ષના પછુ નવસો વરસ વ્યતીત થયા, અને પચાશીમા હજારના દસમા સેકાનો આ એ શીમેા સવત્સર કાળ જાય છે એટલે કે શ્રી નેમિનાથના નિર્વાણ પછી ચોરાશી હજાર નવસો એ શીમે વરમે શ્રી કૃપસૂત્ર પુસ્તકારૂઢ થયુ શ્રી નેમિનાથના નિર્વાણ પછી ચારાશી હજાર વષે શ્રી મહાનીરપ્રભુનુ નિર્વાણ થયુ અને તે પછી નવમેા એ શીમે વર્ષે પુસ્તકવાચનાદિ થયુ

### રોપ છનેશ્વરેનો અતરકાલ

અ યવિન્તારના બરથી શ્રી નેમિનાથથી લઇ શ્રી અન્નિત નાથ સુધીના જિનેશ્વરોના માત્ર અતરકાળનુ રમાણ નીચે આપીએ છીએ

(૨૧ મા છનેશ્વર) શ્રી નેમિનાથના નિર્વાણકાળથી પાચ લાખ ચોરાશી હજાર અને નવમેા વરસ વ્યતીત થયા અને પચાશીમા હજારના દસમા સેકાનો આ એ શીમેા સવત્સરકાળ જાય છે એટલે શ્રી નેમિનાથના નિર્વાણ પછી પાચ લાખ વરસે શ્રી નેમિનાથનુ નિર્વાણ થયુ ત્યારપછી ચોરાશી હજાર નવમેા એ શી વર્ષે પુસ્તક વાચના થઈ

(૨૦ મા છનેશ્વર) શ્રી મુનિમુવતના નિર્વાણકાળથી અગીયાર લાખ ચોરાશી હજાર અને નવસો વરસ વ્યતીત થયા, અને દસમા સેકાનો આ એ શીમેા સવત્સરકાળ જાય છે ( શ્રી મુનિમુવતના નિર્વાણ પછી છ લાખ વરસે શ્રી નેમિનાથનુ નિર્વાણ થયુ, ત્યારપછી પાચ લાખ ચોરાશી



હજાર વરસે શ્રી મહાવીરનું નિર્વાણ થયું અને ત્યારપછી નવસો એંશી વરસે પુસ્તકવાચના થઈ અહીં મુનિસુવ્રતના નિર્વાણથી પુસ્તકવાચનાદિના આંતરાના વરસની એકંદર કુલ સંખ્યા ગણતાં અગીયાર લાખ ચોરાશી હજાર નવસો એંશી વરસ થયા; તે કુલ સંખ્યા સૂત્રકારે દર્શાવી છે, એવી રીતે દરેક ઠેકાણે સમજી લેવું. ) એટલે શ્રી મુનિસુવ્રતના નિર્વાણ પછી છ લાખ વરસે શ્રી નમિનાથનું નિર્વાણ થયું, ત્યારબાદ પાંચ લાખ, ચોરાશી હજાર નવસો એંશી વરસે પુસ્તકવાચના થઈ.

( ૧૬ મા જીનેશ્વર ) શ્રી મહિનાથના નિર્વાણકાળથી પાંસઠ લાખ ચોરાશી હજાર અને નવસો વરસ વ્યતીત થયા અને દસમા સૈકાનો આ એંશીમો સંવત્સરકાળ જાય છે. એટલે શ્રી મહિનાથના નિર્વાણ પછી ચોપન લાખ વરસે શ્રી મુનિસુવ્રતનું નિર્વાણ થયું. ત્યારપછી અગીયાર લાખ ચોરાશી હજાર નવસો એંશી વરસે પુસ્તકવાચના થઈ.

( ૧૮ મા જીનેશ્વર ) શ્રી અરનાથના નિર્વાણકાળથી એક હજાર ફોટી વરસ વ્યતીત થયા, બાકીના કાળનો પાઠ શ્રી મહિનાથ પેઠે સમજવો, અને તે આ પ્રમાણે:—શ્રી અરનાથના નિર્વાણ પછી એક હજાર ફોટી, પાંસઠ લાખ અને ચોરાશી હજાર વરસ વ્યતીત થયાં, તે સમયે શ્રી મહાવીર નિર્વાણ પામ્યા. ત્યારપછી નવસો વરસ વીતી ગયા, અને દસમા સૈકાનો આ એંશીમો સંવત્સરકાળ જાય છે. આ પ્રમાણે પાઠનો ક્રમ અગાડીના સૂત્રોમા પણ શ્રી શ્રેયાંસનાથ સુધી સમજવો તાત્પર્ય એ છે કે શ્રી અરનાથના નિર્વાણ પછી એક હજાર ફોટી વરસે શ્રી મહિનાથનું નિર્વાણ થયું, ત્યારપછી પાંસઠ લાખ ચોરાશી હજાર નવસો એંશી વરસે પુસ્તકવાચના થઈ.

( ૧૭ મા જીનેશ્વર ) શ્રી કંથુનાથના નિર્વાણકાળથી એક

૫ યોગમનો ચોથો ભાગ વીતી જાયો, ત્યારપછી પાસઠ લાખ વરસ વિગેરે પાઠ શ્રી મહિનાથ પેઠે સમજ્યો-અર્થાત્ શ્રી કુચુનાથના નિર્વાણુ બા. એક હજાર કોટી વરસ ન્યૂન એવો એક ૫ યોગમનો ચોથો ભાગ વ્યતીત થયો, ત્યારે શ્રી અરનાથનુ નિર્વાણુ થયુ, અને ત્યારપછી એક હજાર કોટિ પામઠ લાખ ચોરાશી હજાર નવસો એ શી વરસે પુસ્તકવાચના થઈ

( ૧૬ માં તીર્થ કર ) શ્રી ગાતિનાથના નિર્વાણુ પછી અથ ૫ યોગમ વ્યતીત થતા શ્રી કુચુનાથનુ નિર્વાણુ થયુ ત્યારપછી ૫ યોગમનો ચોથો ભાગ તથા પામઠ લાખ ચોરાશી હજાર નવસો એ શી વરસે પુસ્તકવાચના થઈ

( ૧૫ માં તીર્થ કર ) શ્રી ધર્મનાથના નિર્વાણુ પછી પોણા ૫ યોગમ ન્યૂન એવા ત્રણ સાગરોપમ વ્યતીત થયા ત્યારે શ્રી શાતિનાથનુ નિર્વાણુ થયુ, અને ત્યારપછી પોણા ૫ યોગમ તથા પાસઠ લાખ ચોરાશી હજાર નવસો એ શી વરસે પુસ્તકવાચના થઈ

( ૧૪ માં તીર્થ કર ) શ્રી અનંતનાથના નિર્વાણુ પછી ચાર સાગરોપમ વ્યતીત થતા ત્યારે શ્રી ધર્મનાથનુ નિર્વાણુ થયુ, અને ત્યારપછી ત્રણ સાગરોપમ તથા પાસઠ લાખ ચોરાશી હજાર નવસો એ શી વરસે પુસ્તકવાચના થઈ

( ૧૩ માં તીર્થ કર ) શ્રી વિમલનાથના નિર્વાણુ પછી, નવ સાગરોપમ વ્યતીત થયા ત્યારે શ્રી અનંતનાથનુ નિર્વાણુ થયુ અને ત્યારપછી સાત સાગરોપમ તથા પાસઠ લાખ ચોરાશી હજાર નવસો એ શી વરસે પુસ્તકવાચના થઈ

( ૧૨ માં તીર્થ કર ) શ્રી વાસુપૂજ્યના નિર્વાણુ પછી, ત્રીય સાગરોપમે શ્રી વિમલનાથનુ નિર્વાણુ થયુ, અને ત્યારપછી મોળ

સાગરોપમ તથા પાંચઠ લાખ ચોરાશી હજાર નવસો એંશી વરસે પુસ્તકવાચના થઈ.

( ૧૧ મા છનેશ્વર ) શ્રી શ્રેયાંસનાથના નિર્વાણ પછી ચોપન સાગરોપમ વ્યતીત થયા ત્યારે શ્રી વાસુપૂજ્યનું નિર્વાણ થયું, ત્યારપછી જેંતાલીશ સાગરોપમ તથા પાંચઠ લાખ ચોરાશી હજાર નવસો એંશી વરસે પુસ્તકવાચનાદિ થયા.

( ૧૦ મા છનેશ્વર ) શ્રી શીતલનાથના નિર્વાણ પછી સો સાગરોપમ છાસઠ લાખ અને છઞ્વીસ હજાર વરસ ન્યૂન એવા એક કોટિ સાગરોપમે શ્રી શ્રેયાંસનાથનું નિર્વાણ થયું અને જેંતાલીસ હજાર ત્રણ વરસ અને સાડા આઠ માસ ન્યૂન એવા સો સાગરોપમ છાસઠ લાખ અને છઞ્વીસ હજાર વરસે શ્રી મહાવીરનું નિર્વાણ થયું અને ત્યારપછી નવસો એંશી વરસે પુસ્તકવાચનાદિ થયાં. ( અર્થાત્ શ્રી શ્રેયાંસનાથના નિર્વાણ પછી ત્રણ વરસ અને સાડા આઠ માસ ન્યૂન એવા સો સાગરોપમ પાંચઠ લાખ અને ચોરાશી હજાર વરસે શ્રીમહાવીરનું નિર્વાણ થયું. )

( ૯ મા છનેશ્વર ) શ્રી સુવિધિનાથના નિર્વાણ પછી નવ કોટિ સાગરોપમે શ્રી શીતલનાથનું નિર્વાણ થયું, ત્યારપછી જેંતાલીશ હજાર ત્રણ વરસ અને સાડા આઠ માસ ન્યૂન એવા એક કોટિ સાગરોપમે શ્રી મહાવીરનું નિર્વાણ થયું, ત્યારપછી નવસો એંશી વરસે પુસ્તકવાચના થઈ.

( ૮ મા છનેશ્વર ) શ્રી ચન્દ્રપ્રસન્ના નિર્વાણ પછી નેવું કોટિ સાગરોપમે શ્રી સુવિધિનાથનું નિર્વાણ થયું, ત્યારપછી જેંતાલીશ હજાર ત્રણ વરસ અને સાડા આઠ માસ ન્યૂન એવા દસ કોટી સાગરોપમે શ્રી મહાવીરનું નિર્વાણ થયું, ત્યારપછી નવસો એંશી વરસે પુસ્તકવાચના થઈ.

( ૭ મા જીનેશ્વર ) શ્રી સુપાશ્વના નિર્વાણ પછી નવસો કોટિ સાગરોપમે શ્રી ચન્દ્રપ્રભુ નિર્વાણ થયુ, ત્યારપછી બેતાલીસ હજાર ત્રણ વરસ અને સાડા આઠ માસ ન્યૂન એવા એકસો કોટિ સાગરોપમે શ્રી મહાવીરુ નિર્વાણ થયુ ત્યારપછી નવમો એ શી વરસે પુસ્તકવાચના થઈ

( ૮ મા જીનેશ્વર ) શ્રી પદ્મપ્રભુના નિર્વાણ પછી નવ હજાર કોટિ સાગરોપમે શ્રી સુપાશ્વનાયનુ નિર્વાણ થયુ, ત્યારપછી બેતાલીસ હજાર ત્રણ વરસ અને સાડા આઠ માસ ન્યૂન એવા એક હજાર કોટિ સાગરોપમે શ્રી મહાવીરુ નિર્વાણ થયુ અને તે પછી નવમો એ શી વરસે પુસ્તકવાચના થઈ

( ૫ મા જીનેશ્વર ) શ્રી સુમતિનાયના નિર્વાણ પછી નેવુ હજાર કોટિ સાગરોપમે શ્રી પદ્મપ્રભુ નિર્વાણ થયુ, ત્યારપછી બેતાલીસ હજાર ત્રણ વરસ અને સાડાઆઠ માસ ન્યૂન એવા દસ હજાર કોટિ સાગરોપમે શ્રી મહાવીરુ નિર્વાણ થયુ અને તે પછી નવમો એ શી વરસે પુસ્તકવાચના થઈ

( ૪ થા જીનેશ્વર ) શ્રી અભિનદનના નિર્વાણ પછી નવ લાખ કોટિ સાગરોપમે શ્રી સુમતિનાયનુ નિર્વાણ થયુ ત્યાર પછી બેતાલીસ હજાર ત્રણ વરસ અને સાડા આઠ માસ ન્યૂન એવા એક લાખ કોટિ સાગરોપમે શ્રી મહાવીરુ નિર્વાણ થયુ ત્યારપછી નવમો એ શી વરસે પુસ્તકવાચના થઈ

( ૩ મા જીનેશ્વર ) શ્રી મહાવનાયના નિર્વાણ પછી દસ લાખ કોટિ સાગરોપમે શ્રી અભિનદનનુ નિર્વાણ થયુ, ત્યારપછી બેતાલીસ હજાર ત્રણ વરસ અને સાડા આઠ માસ ન્યૂન એવા દસ લાખ કોટિ સાગરોપમે શ્રી મહાવીરુ નિર્વાણ થયુ અને ત્યાર પછી નવસો એ શી વરસે પુસ્તકવાચના થઈ

( ૨ જા જિનેન્દ્ર ) શ્રી અજિતનાથના નિર્વાણ પછી ત્રીસ લાખ કોટિ સાગરોપમે શ્રી સંભવનાથનું નિર્વાણ થયું. ત્યારપછી ખેંતાલીશ હજાર ત્રણ વરસ અને સાડા આઠ માસ ન્યૂન એવા વીશ લાખ કોટિ સાગરોપમે શ્રી મહાવીરનું નિર્વાણ થયું અને તે પછી નવસો એ શી વરસે પુસ્તકવાચના થઈ.

( ૧ લા જિનેન્દ્ર ) શ્રી ઋષભદેવના નિર્વાણ પછી ત્રણ વરસ અને સાડા આઠ માસ અધિક એવા પચાસ લાખ કોટિ સાગરોપમે શ્રી અજિતનાથનું નિર્વાણ થયું, ત્યારપછી ખેંતાલીશ હજાર ત્રણ વરસ અને સાડાઆઠ માસ ન્યૂન એવા પચાસ લાખ કોટિ સાગરોપમે શ્રી મહાવીરનું નિર્વાણ થયું; ત્યારપછી નવસો એ શી વરસે પુસ્તકવાચના થઈ.

### શ્રી ઋષભદેવ ચરિત્ર

આ અવસર્પિણી કાળમા ધર્મના પ્રથમ પ્રવર્તક. પરમ ઉપકારી શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુનું ચરિત્ર કિચિત્ વિસ્તારથી કહેવામા આવે છે

તે કાળ અને તે સમયને વિષે કૌશલિક ( કૌશલ એટલે અયોધ્યા અને કૌશલ દેશમાં જન્મ થવાથી કૌશલિક ) શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુના આર કલ્યાણક ઉત્તરાષાઢા નક્ષત્રમાં થયાં અને પાચમું કલ્યાણક અભિજિત નક્ષત્રમાં થયું; તે આ પ્રમાણે:- ( ૧ ) ઉત્તરાષાઢા નક્ષત્રમાં પ્રભુ સર્વાર્થસિદ્ધ નામના પાચમા અનુત્તર મહાવિમાનમાથી વ્યવ્યા અને અવીને ગર્ભમાં આવ્યા, ( ૨ ) ઉત્તરાષાઢા નક્ષત્રમાં જન્મ્યા, ( ૩ ) ઉત્તરાષાઢામા હીક્ષા હીધી, ( ૪ ) ઉત્તરાષાઢામા જ દેવળજ્ઞાન તથા દેવલદર્શન થયું અને ( ૫ ) અભિજિત નક્ષત્રમા નિર્વાણ પામ્યા

તે કાળે અને તે સમયે અર્હન કૌશલિક શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુ,

આ બનાવના એવા મહિનામાં બનાવના સાતમાં પળવાડી  
યામાં—આપાદ માસના કૃષ્ણપક્ષની એકાદશી દિવસે ( ગુજરાતી  
જેઠ વદિ ૪ ) તેની સાગરોપમની ચિતિવાળા સર્વાથ સિદ્ધ  
નામના મહાવિમાનમાંથી અતરહિત અવીને, આ ૪ બુદ્ધીપ  
નામના દીપને વિષે, ભરતચેત્રમાં, ઇક્ષ્વાકુભૂમિમાં, નાસિનામના  
કુલકરની મહેવા નામની સ્ત્રીની કુક્ષિને વિષે, મધ્યરાત્રિએ, દિવ્ય  
આહારનો ત્યાગ કરીને ગર્ભપણે ઉત્પન્ન થયા

અર્હત ડૉશલિંગ શ્રી નૃપભદ્રેવ મતિ, શુન અને અવધિ એ  
ત્રણ જ્ઞાન સહિત હતા પોતાનું દેવવિમાનમાંથી અવન થવાનું  
હતું ત્યારે “ હું અવધી ” એમ પોતે બોલે, પણ “ હું  
અવધુ છું ” એ પ્રમાણે બોલતા નથી કારણ કે વર્તમાનકાળ એક  
સમયનો અતિ સૂક્ષ્મ છે “ હું અવધી ” એમ બોલે તે ગત્રિને  
વિષે શ્રી નૃપભદ્રેવનો છવ મહેવાની કુક્ષિમાં આવ્યો તે ગત્રિએ  
મહેવા માતાએ ચૌદ સ્વપ્ન લેયા ( અહીં ગજ, વૃષભ વગેરે  
ચૌદ સ્વપ્ન સળધી ગાયા હોવી અને શ્રી મહાવીરના સળ  
ધમાં આવેલ પાઠ અમાણે બધું સમજવું ) વિશેષમાં એટલું કે  
શ્રી મહેવા માતા પહેલે સ્વપ્ને પોતાના મુખમાં પ્રવેશ કરતા  
વૃષભને દેખે છે બીજા તીર્થકરોની માતાઓ પહેલે સ્વપ્ને  
હાથીને દેખે છે અને શ્રી મહાવીર પ્રભુની માતાએ પહેલે સ્વપ્ને  
સિદ્ધ લેયો હતો મહેવા તે ચૌદ સ્વપ્ન દેખીને બાળી બધા  
અને તે નાસિ કુલકરને મ્હી સળગાયા તે વળતે સ્વપ્નપાઠકો  
ન હતા તેથી નાસિકુલકરે પોતેજ તે સ્વપ્નોના રૂપ વર્ણવ્યા

ત મળે અને તે સમયે આ શ્રીમ્મ ૧૭ના પહેલા માસમાં,  
પહેલા પળવાડીયામાં—ચૈત્ર માસના કૃષ્ણપક્ષની આઠમને દિવસે,  
( ગુજરાતી કાગણ વદિ આઠમે ) ભત્રામર નવ માસ અને ત્રાડા  
સાત વિવત વીજતા મધ્ય રાત્રિએ ઉત્તમપાળા નક્ષત્રમાં ચ દ્રવે

યોગ પ્રાપ્ત થતા, આરોગ્યવાળી મહાદેવી માતાએ આરોગ્ય પુત્રનો જન્મ આપ્યો. શ્રી ઋષભદેવનો જન્મ થતા, છપ્પન દિકક્રુમારી-ઓનું આવવું, ચોસઠ ઇન્દ્રોએ મળી પ્રભુનો જન્માભિષેક કરવો, વિગેરે સર્વ શ્રી મહાવીર પ્રભુની પેઠે સમજવું માત્ર કેદખાનાની શુદ્ધિ કરવી—અર્થાત્ સર્વ કેદીઓને છોડી મૂકવા, માપનો વધારો કરવો—જકાત માફ કરવી, કુળમર્યાદા પાળવી, હુળ-ખેડ-ગાડી વિગેરે આરંભના કાર્યો બંધ રખાવવાં ઇત્યાદિ અધિકાર છોડી દેવો. ( કારણ કે તે વખતે કેદખાનું અને વ્યાપાર પ્રવૃત્તિ વિગેરે હોવાનો સંભવ નથી. )

જન્મથીજ શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુ અદ્ભૂત સૌંદર્યવાળા હતા. અનેક દેવ-દેવીઓથી પરિવરેલા તથા યુગલિક મનુષ્યોથી પરમ ઉત્કૃષ્ટ એવા પ્રભુ અનુક્રમે વધવા લાગ્યા. બાલ્યાવસ્થામા તેમને જ્યારે આહારની અભિલાષા થતી ત્યારે દેવે સંક્રમાવેલા અમૃતના રસવાળા અગુઠાને મુખમાં નાખતા. એ રીતે બીજા તીર્થ કરો પણ બાલ્યાવસ્થામાં આહારની અભિલાષા થતાં દેવે સંક્રમાવેલા અમૃતના રસવાળા અગુઠાને પોતાના મુખમાં નાખે શ્રી ઋષભદેવે દીક્ષા લીધી ત્યાંસુધી દેવોએ આજીવન ઉત્તર કુરુક્ષેત્રના કલ્પવૃક્ષનાં ફળોનુંજ તેમણે ભોજન કર્યું, જ્યારે બીજા તીર્થ કરો બાલ્યાવસ્થા વ્યતીત થતા અગ્નિથી પકાવેલા આહારનું ભોજન કરતા.

### ઇક્ષ્વાકુ વંશની સ્થાપના

પ્રભુની ઉમ્મર એક વરસથી કંઈક ઓછી હતી ત્યારે શકને વિચાર થયો કે “ પ્રથમ તીર્થ કરના વંશની સ્થાપના કરવી એ મારો આચાર છે ” પણ ભગવંતની પાસે ખાલી હાથે કેમ જવાય ? એટલે શકેન્દ્ર એક મ્હોટો શેરડીનો સાંઠો ( ઇક્ષુ યષ્ટિ )

લઈને, નાસિ કુલકરના જોગામા બેઠેલા પ્રભુ પાસે આવી ઉભો રહ્યો. ઈશુ યહિ જોઈ પ્રમત થયેલા વનવાળા પ્રભુએ પોતાનો હાથ લબા યો પ્રભુના મનોભાવ જાણનારા ઈ દ્રે પ્રભુમ કરી બેટણાની પેઠે ઈશુલતા તેમના ચણુ પાસે ધરી ત્યારપછી “પ્રભુને ઈશુનો અભિવાદ થવાથી તેમનો વશ ઇક્વાકુ નામથી જોગખાઓ તથા તેમના પૂર્વજોને ઈશુનો અભિલાપ થવાથી તેમનું ગોત્ર કાશ્યપ તરીકે પ્રખ્યાત થાઓ” એમ કહી શકેન્દ્રે પ્રભુના વશની સ્થાપના કરી.

## વિવાહ અને સતતિ

બાલ્યાવસ્થાવાળા કોઈ એક પુત્ર અને કન્યાના યુગલ (જોડલા) ને તેના માતા પિતા એક તાકવૃક્ષ નીચે મૂકી કિડા કરવા દ્રર નીકળી ગયા. એટલામા દેવયોગે તે તાકનું મ્હોટું ફળ તૂટ્યું અને તે જોડલામાના બાળક ઉપર પડ્યું. બાળક તત્કાળ મૃત્યુ પામ્યો. આ અકાલ મરણ સૌ પ્રથમ થયું. માતાપિતાએ આનીને જોડું તો બાળક મૃત્યુ પામ્યું હતું, તેથી તેઓ એકતી બાળિકાને જ ઉછેરવા લાગ્યા. તે બાળિકાનું નામ સુનદા રાખવામા આમ્યુ થોડા દિવસે સુનદાના માતા પિતા મરણ પામ્યા. સુનદા એકલી વનદેવી પેઠે વનમા ભ્રમવા લાગી. તેનું સૌહાર્દ અને લાવણ્ય પણ ખીલી નીખ્યા. યુગલોયાઓ તે સુદર સ્ત્રીને નાસિ કુલકર પાસે લઈ આવ્ય. નાસિરાજાએ “આ સુનદા નામનો મને હર કન્યા ઋષભદેવની પત્ની થશે” એમ કહી લોકોને વિદાય કર્યા અને સુનદાને પોતાને ત્યાં રાખી હવે સુનદા અને સુમતી લાની સાથે વૃદ્ધ પામના યજુર વન વર પામ્યા તે વખતે “પ્રથમ

\* પ્રભુ જ આ ત્યાસુરી પુત્રવિક્રમ ગતિ દોવાથી સુમતીનો જ મ પણ નમુ સાધેજ થયો હતો.



એ ઉત્તર સંભળી યુગલીયાઓને ઘણો જ આનંદ થયો. તેમણે પ્રભુ પાસે જઈ એ વાત કહી સંભળાવી. કેટલાક, પ્રભુનો રાત્ર્યાભિષેક કરવા સારૂ પાણી લેવા સરોવર તરફ ગયા. એ વખતે શકેન્દ્રનું સિંહાસન કંચુ. તેણે અવધિજ્ઞાનથી પ્રભુનો રાત્ર્યાભિષેક બાંધ્યો અને પ્રથમ તીર્થ કરનો રાત્ર્યાભિષેક કરવાનો પોતાનો આચાર સમજાતાં તે દેવો સહિત પ્રભુ પાસે પહોંચ્યો.

પછી સૌધર્મેન્દ્રે એક વેદિકા રચી તેની ઉપર સિંહાસન સ્થાપ્યું, દેવોએ આજીણા તીર્થજળ વડે પ્રભુને સ્નાન કરાવ્યું, દિવ્ય વસ્ત્રો પહેરાવ્યાં, અંગે આભૂષણો સજાવ્યાં અને મસ્તક ઉપર મુકુટ મુદી પ્રભુનો રાત્ર્યાભિષેક કર્યો.

એટલામાં પાણી લેવા સરોવર તરફ ગયેલા યુગલીયાઓ કમળના પત્રમાં પાણી લઈ પાછા ફર્યા. પ્રભુને દિવ્ય વસ્ત્રો તથા આભૂષણોથી અલંકારેલા અને સિંહાસન ઉપર બેઠેલા જોઈ તેમને ઘણી નવાઈ લાગી. કમલપત્રમાંનું પાણી ક્યાં કેવી રીતે નાખવું તેનો તેઓ વિચાર કરવા લાગ્યા. દિવ્ય વસ્ત્રો તથા આભૂષણોવાળા પ્રભુના મસ્તક ઉપર જળ નાખવું એ તો ઠીક નહીં, એમ વિચારી તેમણે તે જળ પ્રભુના ચરણ ઉપર જ ઢાળી દીધું. આ દૃશ્ય જોઈ દેવોને ભારે સંતોષ થયો. ઈન્દ્રે કહ્યું:—“ખરે-ખર, આ માણસો કેટલા બધા વિનયવાળા છે ?” પછી તેણે કુબેરને આજ્ઞા કરી કે:—“અહિં આ બાર યોજન લાંબી, નવ યોજન પહોળી એવી વિનીતા નામની નગરી વસાવો.” કુબેરને આજ્ઞા કરી ઇન્દ્ર પોતાના સ્થાને ગયો. કુબેરે આજ્ઞા પ્રમાણે તેટલીજ લંબાઈ પહોળાઈવાળી, રત્ન અને સુવર્ણમય હવેલીઓવાળી તથા સરસ કિલ્લાવાળી વિનીતા નગરી બસાવી.

આદિ રાજતંત્ર.

સર્વ રાજાઓમાં પ્રથમ શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુ પોતાના સંતાનની

જેમ પ્રજાનુ પાલન કરવા લાગ્યા, પ્રજાને જાધનેસતુ થાય તેવું  
વ્યવસ્થિત ગજતત્ર ગોઠવી દીધું, તેમજ ઉચી જાતના ઘોડા,  
હાથી, બળદ અને ગાયો વિગેરેનો પણ સંગ્રહ કરવા માડ્યો.  
તેમણે રાજ્યવ્યવસ્થા માટે ઉગ્ર, લોગ, રાજન્ય અને ક્ષત્રિય એમ  
ચાર કૃણ સ્થાપ્યા જેઓ ઉગ્ર દંડ કરનારા હતા તેઓ ઉગ્ર કૃણમા  
ગણાયા અને તેઓ આરક્ષસ્થાનીય-કોટવાળના નામથી સંબોધા  
યા જેઓ લોગને યોગ્ય હતા તેમને લોગકૃણમા સ્થાપ્યા અને તે  
ગુરુસ્થાનીય ગણાયા. જેઓ સમાન વયના હતા તેમને રાજ  
ન્યકૃણમા મૂક્યા અને તે મિત્રસ્થાનીય લેખાયા બાકીના  
પ્રધાન પ્રજાજનોને ક્ષત્રિયકૃણમા સ્થાપ્યા.

### રધનકળાનો કંભવિકાસ

ઉત્તરોત્તર વિવિધ કાળ આવવાથી થી અવસરેવ પ્રભુના  
વખતમા કે પવૃક્ષના કૃણ મળવા ફલિભ યમ્ પડયા, તેથી ઇક્ષ્વા  
કુવશના માણસો ચેરડી ખાઈને રહેવા લાગ્યા તેમજ બીજાઓ  
પ્રાય વૃક્ષના પત્ર તથા કૃણકુલ ખાઈને ચલાવવા લાગ્યા તે  
વખતે હજી અગ્નિની શોધ થઈ નહોતી તેથી લોકો ચોખા વિગેરે  
ધાન્ય કાચુ જ ખાતા પણ કાળના પ્રભાવે કાચા ચોખા પચવા  
ભારે થઈ પડયા તેથી તેમણે થોડો થોડો આહાર કરવા માડ્યો.  
થોડું થોડું ખાવા છતાંય ખાધેલું ધાન્ય પુરેપુરું ન પચે એવી  
સ્થિતિ પ્રાપ્ત થઈ એટલે પ્રભુના કહેવા પ્રમાણે ચોખા જેવા  
ધાન્યને હાયથી મસળી, ફાતરા કાઢી નાખી તેનો આહાર કરવા  
લાગ્યા. તે પણ ન પચવાથી પ્રભુના કહેવા પ્રમાણે ધાન્યને હા  
થયો મસળી, ફાતરા કાઢી નાખી, પાદડાના પડીયામા પાણીથી  
ભીંજીવી ખાવા લાગ્યા, તે પણ ન પચવાથી પહેલની જેમ સાક  
રની, પાણીમા ભીંજીવી, થોડો વખત સુકીમા રાખી, સુકીની  
ગરમીથી ગરમ કરી ખાવા લાગ્યા. તે પણ ન પચવાથી પૂર્વ

કહેલા વિધિ પ્રમાણે પાણીમા લીળવી, કાળની ગરમી લાગે તેમ રાખી ખાવા લાગ્યા. એ રીતે ખાધેલું ધાન્ય સહેલાઈથી પચી બન્ય તેટલા સારૂ તેમણે ઘણા ઘણા ઉપાયો કરી જોયા. એટલામા એકવાર એ વૃક્ષ ઘસાવાથી નવેળ અગ્નિ ઉત્પન્ન થયો. એ અગ્નિ, ઘાસ તથા લાકડાં વિગેરેને ખાળી નાખતો આગળ વધવા લાગ્યો. યુગલીયાઓએ પ્રથમ કોઈ વાર અગ્નિ જોયો નહોતો, તેથી તેમને આ દૃશ્ય જોઈ ભારે અનન્યખી લાગી. તેઓ અગ્નિને કોઈ અદ્ભૂત પ્રકારનું રત્ન સમજી, તેને ગ્રહણ કરવા પોતાના હાથ લાંબાવવા લાગ્યા ! પણ દાઝવાથી તેઓ નિરાશ થઈ ગયા. તેમણે પ્રભુ પાસે આવી એ વાતની ક્યારેક કરી. પ્રભુએ અગ્નિની ઉત્પત્તિ જાણી કહ્યું;—“હે યુગલિકો ! એ અગ્નિ ઉત્પન્ન થયો છે. હવે તમે તે અગ્નિમા ચોખા વિગેરે ધાન્ય સ્થાપન કરીને પછી ખાશો તો તે સહેલાઈથી પચાવી શકશો.”

### આદિ કલા-કુંભકારની કલા

પ્રભુનાં વચનો સાંભળી, અજીર્ણથી કંટાળેલા યુગલીયા બહુ હર્ષ પામ્યા. તેમણે ચોખા તથા ખીન્નું ધાન્ય અગ્નિમાં હોમી દઈ, કલ્પવૃક્ષની પાસે ફળ ચાચવામાં આવે તેવી રીતે અગ્નિ પાસે ઉભા રહી પકવ અન્નની પ્રાર્થના કરી. પણ અગ્નિદેવે યુગલીયાની પ્રાર્થના વિષે સુદૃઢ લક્ષ ન આપ્યું. તેણે તો પોતાના સ્વભાવ પ્રમાણે ધાન્યને ખાળી ભસ્મ કરી દીધું. પોતાના ધાન્યને તદ્દન ખળી ગયેલું જોઈ તેમને અગ્નિ વિષે બહુ માહું લાગ્યું તેમને થયું કે “અરે ! આ તો કોઈ રાક્ષસ જેવો લાગે છે ! અમારૂં આટલું બધું ધાન્ય ખાઈ બન્ય છે છતાં તૃપ્ત જ નથી થતો ! અમને કંઈ પાછું પણ નથી આપતો ! આપણા પ્રભુને કહી તેને ( અગ્નિને ) સખત સળ કરાવવી પડશે.” અગ્નિ પાસેથી અન્યાય પામેલા યુગલીયા

પ્રભુ પાસે જવા તૈયાર થયા એટલામા પ્રભુને જ સામેથી હાથી ઉપર બેસી આવતા જોઈ તેઓ બેલી ઉઠ્યા કે — “હિન્વામિન! આ અગ્નિ તો પેટભરા-ભૂખાળવાની જેમ અમે જે કંઈ નાખીએ છીએ તે બધુ પોતે જ ખાહા કરી જાય છે ! અમને જરા જેટલુ પણ પાછુ નથી આપતો ” પ્રભુએ કહ્યુ કે, “ તમારે અગ્નિ અને ધાન્યની વચ્ચે કઈક વ્યવધાન (આતરો) ગળાવો જોઈએ એટલે જો તમે અગ્નિ ઉપર વાસણ મૂકી તેમા ધાન્ય મૂક્યો તો તેને સારી રીતે પકાવી શક્યો ”

પછી તો પ્રભુએ પોતે જ યુગવિકો પાસે બીની માટીને પિઠ મગાવ્યો અને તે પિઠને હાથીના કુભચગ ઉપર મૂકાવી મહાવત પાસે તેનુ વાસણ બનાવતા યુ એ રીતે પ્રભુએ પોતે સૌ પ્રથમ કુભારની ઠગા પ્રકટ કરી

પેલુ માટીનુ વાસણ બતાવી યુગલીયાને પ્રભુએ કહ્યુ કે — આવી રીતે તમે બીજા પાત્રો પણ બનાવો અને તેને અગ્નિ ઉપર ગળી તેમા ધાન્યોને પકાવી બહુલુ કરજો. ” પ્રભુએ બતાવેલી ઠગા બરોબર ધ્યાનમા લઈ યુગલીયા તે પ્રમાણે વાસણ બનાવવા લાગ્યા. કુભારની ઠગા પ્રકટ કર્યા પછી પ્રભુએ હુહાગની, ચિતારાનો, વણકરની અને નાપિત (વાગઢ) ની એમ બીજી ચાર ઠગાઓ પ્રકટ કરી આ પાંચ મૂળ શિષ્યના-પ્રત્યેકના વીચ જોડ ગવાથી એન્દરે મો ચિ પ થયા

### વિશ્વોપકારક પ્રભુ

નહન દૌયલિક થી ઋષભદેવ પ્રભુ સર્વ ઠગાઓમા કુશળ દતા, તે સાથે પ્રતિજ્ઞાનો સમ્યક પ્રદે નિર્વાહ કરનાર, અત્યંત મોહર્પવાન, સર્વ ગુણવટે અલક્ષ્મ, સચમી, સરગ પ્રતિષાળા અને વડિલોનો વિનર કરનાર દતા એ પ્રમરના વિશેષજ્ઞાથી

વિભૂષિત પ્રભુ વીશ લાખ પૂર્વ સુધી કુમાર અવસ્થાની મધ્યમાં રહ્યા, ત્રેસઠ લાખ પૂર્વ સુધી રાજ્ય અવસ્થામાં રહ્યા અને પુરુષોપયોગી લેખન આદિ કળાઓ, ગણિત વિગેરે પ્રધાન વિષયો અને છેલ્લે પક્ષીની ભાષા જાણવાની કળા ( શકુનરત ) સુદ્ધાં ( બોતેર કળાઓ ) પ્રકટ કરી. તે ઉપરાંત સ્ત્રીઓના ચોસઠ કળાઓનો પણ ઉપદેશ કર્યો. આચાર્યના ઉપદેશ વગર ઉત્તમ થાય તે કર્મ અને આચાર્યના ઉપદેશથી થાય તે શિલ્પ સમજવાં, કર્મ અને શિલ્પ વચ્ચેનો એ ભેદ સમજી લેવો. કર્મો એટલે કૃષિ-વાણિજ્યાદિ જીવનને ઉપયોગી થાય તે કર્મ તો અનુક્રમે પોતાની મેળેજ ઉત્પન્ન થયાં છે, પ્રભુએ તો માત્ર શિલ્પશાસ્ત્ર જ શીખવ્યું છે. અર્થાત્ પુરુષની બોતેર કળાઓ, સ્ત્રીઓની ચોસઠ કળાઓ અને સો શિલ્પો એ ત્રણ વસ્તુનો પ્રભુએ પ્રજના હિતને માટે-વિશ્વના ઉપકારને માટે ઉપદેશ કર્યો.

### પુરુષની બોતેર કળાઓ

પુરુષની બોતેર કળાઓ આ પ્રમાણે:—( ૧ ) લેખન ( ૨ ) ગણિત, ( ૩ ) ગીત ( ૪ ) નૃત્ય ( ૫ ) વાદ્ય ( ૬ ) પઠન ( ૭ ) શિક્ષા ( ૮ ) ન્યોતિષ ( ૯ ) છંદ ( ૧૦ ) અલંકાર ( ૧૧ ) વ્યાકરણ ( ૧૨ ) નિરૂક્તિ ( ૧૩ ) કાવ્ય ( ૧૪ ) કાત્યાયન ( ૧૫ ) નિઘંટુ ( શબ્દ કોષ ) ( ૧૬ ) અર્ષવારોહણ ( ૧૭ ) ગળદોહણ ( ૧૮ ) હાથી-ઘોડા કેળવવાની વિદ્યા ( ૧૯ ) શાસ્ત્રાભ્યાસ ( ૨૦ ) રસ ( ૨૧ ) મંત્ર ( ૨૨ ) યંત્ર ( ૨૩ ) વિષ ( ૨૪ ) ખનીજ પદાર્થો મેળવવાની વિદ્યા ( ૨૫ ) ગંધવાદ ( ૨૬ ) પ્રાકૃત ( ૨૭ ) સંસ્કૃત ( ૨૮ ) પૈશાચિક ( ૨૯ ) અપભ્રંશ ( ૩૦ ) સ્મૃતિ ( ૩૧ ) પુરાણ ( ૩૨ ) અનુષ્ઠાન શાસ્ત્ર ( વિધિ ) ( ૩૩ ) સિદ્ધાન્ત ( ૩૪ ) તર્ક ( ૩૫ ) વૈદ્યક ( ૩૬ ) વેદ ( ૩૭ ) આગમ ( ૩૮ ) સહિતા ( ૩૯ ) ઇતિહાસ

( ૪૦ ) સામુદ્રિક ( ૪૧ ) વિજ્ઞાન ( ૪૨ ) આચાર્યક વિદ્યા  
 ( ૪૩ ) રસાયન ( ૪૪ ) કપટ ( ૪૫ ) વિદ્યાનુવાદ ( ૪૬ ) દર્શન  
 સંસ્કાર ( ૪૭ ) ધર્મશાસ્ત્ર ( ૪૮ ) મહાકર્મ ( ૪૯ ) વૃક્ષના  
 રોગનું ઔષ્ઠ જાણવાની વિદ્યા ( ૫૦ ) ખેતરી કલા ( ૫૧ )  
 અમરીકલા ( ૫૨ ) ઇન્દ્રજાળ ( ૫૩ ) પાતાલસિદ્ધિ ( ૫૪ )  
 યત્રક ( ૫૫ ) રસવતી ( ૫૬ ) સર્વકરણી ( ૫૭ ) ઘર-મંદિર  
 રાહિતુ શુભાશુભ લક્ષણ જાણવાની વિદ્યા-પ્રાસાદલક્ષણ ( ૫૮ )  
 જુગાર-પણ ( ૫૯ ) ચિત્રોપત ( ૬૦ ) લેખ ( ૬૧ ) ચર્મકર્મ  
 ( ૬૨ ) ધારેલું પત્ર છેલવાની વિદ્યા-પત્રચેદ ( ૬૩ ) નખચેદ  
 ( ૬૪ ) પત્ર પરીક્ષા ( ૬૫ ) વશીકરણ ( ૬૬ ) કાષ્ઠધન ( ૬૭ )  
 દેશભાષા ( ૬૮ ) ગારૂડ ( ૬૯ ) યોગાગ ( ૭૦ ) ધાતુકર્મ  
 ( ૭૧ ) ઠેવલિવિધિ ( ૭૨ ) ચક્રનરૂપ હવે લેખનમાં હસવિધિ  
 વિગેરે અદાર જાતની વિધિનો સમાવેશ થાય છે અને તેનું  
 વિધાન પ્રભુએ જમણે હાથે પ્રાદીને શીખવ્યું, તથા એક, દસ,  
 સો, હજાર, દસ હજાર, લાખ, હમ લાખ, કરોડ, દસ કરોડ,  
 અબજ, ખર્વ, નિખર્વ, મહાપદ, ચક્ર, જલધિ, અત્ય, મધ્ય,  
 અને પરાધ એવી રીતે અનુક્રમે દસ દસગણી સંખ્યાવાળું મહિત  
 પ્રભુએ ડાબે હાથે મુદરીને શીખવ્યું કાષ્ઠકર્મદિદ્વ્ય કર્મ ભરતને  
 અને પુરુષાર્થ લક્ષણો બાહુબલિને શીખવ્યા

શ્રીઓની ચોમક કળા

( ૧ ) નૃત્ય ( ૨ ) જ્ઞા ૨ આપવાની કળા-ઔચિત્ય ( ૩ )  
 ચિત્ર, ( ૪ ) વાદિત્ર ( ૫ ) મત્ર ( ૬ ) તત્ર ( ૭ ) ધનવૃદ્ધિ ( ૮ )  
 ક્ષણકૃષ્ટિ-કળ તોડવાની કળા ( ૯ ) સંસ્કૃતજ પ ( ૧૦ ) ક્રિયા  
 કલ્પ ( ૧૧ ) જ્ઞાન ( ૧૨ ) વિજ્ઞાન ( ૧૩ ) દક્ષ ( ૧૪ ) પાણી  
 યજ્ઞાવવાની કળા ( ૧૫ ) ગીતમાન ( ૧૬ ) તાલમાન ( ૧૭ )  
 આકારગોપન ( ૧૮ ) જગીચો બનાવવાની કળા ( ૧૯ ) કાવ્યશક્તિ

( ૨૦ ) વક્રોક્તિ ( ૨૧ ) નરલક્ષણ ( ૨૨ ) હાથી-ઘોડાની  
 પરીક્ષા ( ૨૩ ) વાસ્તુસિદ્ધિ ( ૨૪ ) તીવ્રબુદ્ધિ ( ૨૫ ) શકુન  
 વિચાર ( ૨૬ ) ધર્માચાર ( ૨૭ ) અંજનયોગ ( ૨૮ ) ચુર્ણયોગ  
 ( ૨૯ ) ગૃહિધર્મ ( ૩૦ ) સુપ્રસાદન કર્મ ( રાજ્ય રાખવાની  
 કળા ) ( ૩૧ ) કનકસિદ્ધિ ( ૩૨ ) વર્ણિકાવૃદ્ધિ-સૌંદર્યવૃદ્ધિ  
 ( ૩૩ ) વાકપાટવ ( ૩૪ ) કરલાઘવ-હાથ ચાલાકી ( ૩૫ )  
 દલિત ચરણ ( ૩૬ ) તૈલસુરભિતાકરણ-સુગંધી તેલ બનાવવાની  
 કળા ( ૩૭ ) ભૂત્યોપચાર ( ૩૮ ) ગેહાચાર ( ૩૯ ) વ્યાકરણ  
 ( ૪૦ ) પરનિરાકરણ ( ૪૧ ) વીણાનાદ ( ૪૨ ) વિત ડાવાદ ( ૪૩ )  
 અકસ્થિતિ ( ૪૪ ) જનાચાર ( ૪૫ ) કુંભજ્રમ ( ૪૬ ) સારિ-  
 શ્રમ ( ૪૭ ) રત્નમણિભેદ ( ૪૮ ) લિપિ પરિચ્છેદ ( ૪૯ )  
 વૈદ્યક્રિયા ( ૫૦ ) કામાવિષ્કરણ ( ૫૧ ) રંધન ( ૫૨ ) ચિકુરખધ-  
 કેશ બાધવાની કળા ( ૫૩ ) શાલીખંડન ( ૫૪ ) મુખમંડન  
 ( ૫૫ ) કથાકથન ( ૫૬ ) કુસુમ અથન-કુલ અંથવા ( ૫૭ )  
 વરવેષ ( ૫૮ ) સર્વભાષા વિશેષ ( ૫૯ ) વાણિજ્ય ( ૬૦ )  
 ભોજ્ય ( ૬૧ ) અભિધાન પરિજ્ઞાન ( ૬૨ ) આભૂષણ યથાસ્થાન  
 વિવિધ પરિધાન ( ૬૩ ) અંત્યક્ષરિકા અને ( ૬૪ ) પ્રશ્ન પ્રહેલિકા.

એ પ્રમાણે શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુએ પુરૂષની બહેતેર કળાઓ,  
 સ્ત્રીઓની ચોસઠ કળાઓ અને મો શિલ્પો એ ત્રણ વસ્તુઓનો  
 પ્રજ્ઞના હિતને માટે ઉપદેશ કર્યો, અને પોતાના સો પુત્રોનો સો  
 રાજ્યો ઉપર અભિષેક કર્યો. ભરતને વિનીતા નગરીનું મુખ્ય રાજ્ય  
 સોંપ્યું, બાહુબલિને બહલીદેશમાં તક્ષશીલા નગરીનું રાજ્ય સોંપ્યું  
 અને બાકીના અઠાણ પુત્રોને જૂદા જૂદા દેશો વહેંચી આપ્યા.

( પ્રભુના સો પુત્રોનાં નામ

( ૧ ) ભરત ( ૨ ) બાહુબલિ ( ૩ ) શંખ ( ૪ ) વિશ્વકર્મા  
 ( ૫ ) વિમલ ( ૬ ) સુલક્ષણ ( ૭ ) અમલ ( ૮ ) ચિત્રાંગ ( ૯ ) બ્યાતકીન્તિ

( ૧૦ ) વરદત્ત ( ૧૧ ) સાગર ( ૧૨ ) ચયોધર ( ૧૩ ) અમર  
 ( ૧૪ ) રથવર ( ૧૫ ) કામદેવ ( ૧૬ ) મુવ ( ૧૭ ) વત્સ  
 ( ૧૮ ) નદ ( ૧૯ ) સુર ( ૨૦ ) સુનદ ( ૨૧ ) કુત ( ૨૨ )  
 અગ ( ૨૩ ) વગ ( ૨૪ ) કૌશલ ( ૨૫ ) વીર ( ૨૬ ) કલિંગ  
 ( ૨૭ ) માગધ ( ૨૮ ) વિદેહ ( ૨૯ ) સગમ ( ૩૦ ) દથાલુ  
 ( ૩૧ ) ગાબીર ( ૩૨ ) વસુવર્મા ( ૩૩ ) સુવર્મા ( ૩૪ ) રાષ્ટ્ર  
 ( ૩૫ ) સુરાષ્ટ્ર ( ૩૬ ) બુદ્ધિકર ( ૩૭ ) વિવિધકર ( ૩૮ ) સુવશા  
 ( ૩૯ ) યશ કીર્તિ ( ૪૦ ) યશસ્કર ( ૪૧ ) શ્રીર્તિકર ( ૪૨ )  
 સૂરણ ( ૪૩ ) બ્રહ્મસેન ( ૪૪ ) વિકાન્ત ( ૪૫ ) નરોત્તમ ( ૪૬ )  
 પુરુષોત્તમ ( ૪૭ ) ચન્દ્રસેન ( ૪૮ ) મહાસેન ( ૪૯ ) નભાસેન  
 ( ૫૦ ) ભાતુ ( ૫૧ ) સુમત ( ૫૨ ) પુષ્પયુત ( ૫૩ ) શ્રીધર ( ૫૪ )  
 દુર્ધર્ષ ( ૫૫ ) સુસુમાર ( ૫૬ ) દુર્જય ( ૫૭ ) અજ્ઞેયમાન  
 ( ૫૮ ) સુધર્મા ( ૫૯ ) ધમસેન ( ૬૦ ) આનંદન ( ૬૧ ) આ  
 નંદ ( ૬૨ ) નંદ ( ૬૩ ) અપરાજિત ( ૬૪ ) વિશ્વમેન ( ૬૫ )  
 હરિયેલુ ( ૬૬ ) જય ( ૬૭ ) વિજય ( ૬૮ ) વિજયત ( ૬૯ )  
 પ્રભાકર ( ૭૦ ) અરિહમન ( ૭૧ ) માન ( ૭૨ ) મહાબાહુ ( ૭૩ )  
 દીર્ઘબાહુ ( ૭૪ ) મેઘ ( ૭૫ ) સુયોધ ( ૭૬ ) વિશ્વ ( ૭૭ )  
 વરાહ ( ૭૮ ) સુસેન ( ૭૯ ) મેનાપતિ ( ૮૦ ) કપિલ ( ૮૧ )  
 શૈલવિચારી ( ૮૨ ) અરિજય ( ૮૩ ) કુચર જલ ( ૮૪ ) જયદેવ  
 ( ૮૫ ) નાગદત્ત ( ૮૬ ) કાશ્યપ ( ૮૭ ) જલ ( ૮૮ ) ધીર ( ૮૯ )  
 શુભમતિ ( ૯૦ ) સુમતિ ( ૯૧ ) પદ્મનાભ ( ૯૨ ) સિદ્ધ ( ૯૩ )  
 સુગતિ ( ૯૪ ) સજય ( ૯૫ ) સુનામ ( ૯૬ ) નરદેવ ( ૯૭ )  
 ચિત્તહર ( ૯૮ ) સુરવર ( ૯૯ ) દુદરથ અને ( ૧૦૦ ) પ્રભાજન

રાજ્યોના દેશોના નામ — ( ૧ ) અગ ( ૨ ) વગ ( ૩ )  
 કલિંગ ( ૪ ) ગૌડ ( ૫ ) ચૌડ ( ૬ ) કર્ણાટ ( ૭ ) લાત ( ૮ )  
 સૌરાષ્ટ્ર ( ૯ ) કાશ્મીર ( ૧૦ ) સૌવીર ( ૧૧ ) આબીર ( ૧૨ )



ચીણ ( ૧૩ ) મહાચીણ ( ૧૪ ) ગુર્જર ( ૧૫ ) બંગાલ ( ૧૬ )  
 શ્રીપાલ ( ૧૭ ) નેપાલ ( ૧૮ ) જહાલ ( ૧૯ ) કૌશલ ( ૨૦ )  
 માલવ ( ૨૧ ) સિંહલ ( ૨૨ ) મરુસ્થળ.

### દીક્ષા

શ્રી ઋષભદેવે પોતાના સો પુત્રોને રાજ્યો સોંપી દીક્ષા લે-  
 વાની તૈયારી કરી. દીક્ષાને એક વર્ષ બાકી રહ્યું એટલે લોકાંતિક  
 દેવોએ પોતાના શાશ્વત આચાર પ્રમાણે પ્રભુને અભિનંદતા, ઇષ્ટ  
 અને મિષ્ટ વાણીમાં કહ્યું:—“ હે પ્રભુ ! આપ જય પામે ! હે  
 ભગવન્ ! આપ બોધ પામે—દીક્ષા સ્વીકારો ! હે લોકોના નાથ !  
 સકળ જગતના જીવોને હિતકર થાય તેવું ધર્મતીર્થ પ્રવર્તવો ! ”  
 ( ઇત્યાદિ સર્વ શ્રી મહાવીર સ્વામીના સંબંધમાં આવેલા પાઠ  
 પ્રમાણે કહેવું. ) પ્રભુએ અવધિજ્ઞાન અને અવધિદર્શનવડે પોતાનો  
 દીક્ષાકાળ જાણી વાર્ષિકદાન આપ્યું, અને ચૈત્ર માસના કૃષ્ણ  
 પખવાડીયામા આઠમની તિથિને વિષે, દિવસના પાછલા પહોરે  
 સુદર્શના નામની પાલખીમાં રત્નજડિત સુવર્ણસિંહાસન પર પૂર્વ  
 દિશા સંમુખ બેસી, દેવો મનુષ્યો તથા અસુરોની પર્ષદા સાથે  
 દીક્ષા લેવા નીકળ્યા. કુળના વડિલોએ તથા સ્વજનોએ જય  
 જયના ધ્વની કર્યા. તેઓ વિનીતા રાજધાનીના મધ્ય ભાગમાં  
 થઈને, સિદ્ધાર્થવન નામના ઉદ્યાનમા અશોકવૃક્ષની નીચે, પાલખી  
 સ્થાપન કરાવી નીચે ઉતર્યા અને અલંકારો ઉતારી ચાર મુઠિવડે  
 પોતાના કેશનો લોચ કર્યો. એક મુઠિ બાકી રહી ત્યારે તે એક  
 મુઠિ કેશલતા, પ્રભુના સુવર્ણ સરખા કાંતિમય ખસા ઉપર  
 સુવર્ણના કળશ ઉપર નીલકમલની માળા શોભે તેવી રીતે દીપી  
 નીકળી. તે કેશલતા જોઈ ઇન્દ્રને બહુજ આનંદ થયો. તેણે પ્રભુને  
 વિનંતિ કરી કે:—“ હે સ્વામી ! કૃપા કરી હવે એટલા કેશ રહેવા  
 છો તો સારું, ” શકના આગૃહથી પ્રભુએ તેટલા કેશ રહેવા દીધા.

એ રીતે ચાર મુદ્ધિ લેાય કરીને નિર્જળ છઠ્ઠ તપ વિષે ઉત્તર  
પાઠા નક્ષત્રમા ચન્દ્રનો યોગ પ્રાપ્ત થતા, ઉચ્ચ લોગ રાજન્ય અને  
ક્ષત્રિય કુળના કન્ધ મહાકન્ધ વિગેરે ચાર હજાર પુરૂષો કે જેઓ  
પ્રભુના પગવે ચાલવાના મનોરથ રાખના હતા તેઓની સાથે, એક  
દેવદ્રવ્ય વસ્ત્ર ગ્રહણ કરીને, દ્રવ અને ભાવથી મુક થઇને-ગૃહવાસ  
થી નીકળીને અનગારપણાની-સાધુપણાની દીક્ષા અગીકાર કરી

### તાપસની ઉત્પત્તિ

દીક્ષા લીધા પછી એક હજાર વરસ મુધી, હ મેશને માટે  
કાયાની સુશુષ્કા ત્યજી દીધેલી હોવાથી અને શરીર વિષે લેશ પણ  
મમત્વ નહીં હોવાથી તેમણે ઘણા ઘણા ઉપસર્ગો સહન કર્યા

પ્રભુના સમયના લોકો અત્યંત સમૃદ્ધ હોવાથી શિક્ષા એટલે  
શુ અને શિક્ષાચર કેવો હોય તે વિષે જરા પણ માહિતગાર ન  
હતા. આવી સ્થિતિમા પ્રભુ શ્રામાનુશ્રામ વિચરવા લાગ્યા. પ્રભુને  
પોતાને તો કંઈ ન લાગ્યું પણ તેમની સાથે જેમણે દીક્ષા લીધી  
હતી અને જેઓ પ્રભુના પગવે પગવે ચાલવાની આશા રાખી  
રહ્યા હતા તેઓ શિક્ષા ન મળવાથી, આખરે અકળાયા, અને  
પ્રભુને આહારનો ઉપાય પૂછવા લાગ્યા. મૌનધારી પ્રભુએ તેનો  
કંઈ ઉત્તર ન આપ્યો. ત્યાંથી નિગમ થઈ તેઓ કન્ધ અને મહા  
કન્ધ પાસે ગયા. તેમણે ઉત્તર આપ્યા કે —“ જેમ તમે કંઈ  
જાણતા નથી તેમ અમે પણ આહારનો વિધિ નથી જાણતા.  
આપણે દીક્ષા લેતી વખતે પ્રભુને પહેલેથી ન પૂછી રાખ્યું  
તે આપણી જૂવ થઈ હવે તો પ્રભુએ મૌનવત ધાર્યું છે  
એટલે તેઓ જવાબ પણ શી રીતે આપી શકે ? બીજી  
તરફ આહાર વિના શુ ડરવું એ મ્હોટી મુઝવણ થઈ પડી છે.  
ભરતની લજ્જાથી પાછુ ઘેર જવું એ પણ ઠીક નહીં હવે તો

આપણે માટે એક જ માર્ગ દેખાય છે આપણે વનવાસ એવવો એજ કલ્યાણકારી છે.”

કચ્છ અને મહાકચ્છનો માર્ગ તેમને દૂરથી. તેમણે એકમત થઈ પ્રભુનું જ ધ્યાન ધરતા, ગંગા નદીને કાંઠે વનમાં રહેવાનું પસંદ કર્યું. ત્યાં તેઓ વૃક્ષો પરથી નીચે પડતાં પાકાં ફળ-ફૂલ પત્ર વિગેરે ખાઈને રહેવા લાગ્યા, અને પોતાના મનનકં, દાંતી તથા મૂંછના કેશને સાફ ન કરતા હોવાથી જટાધારી તાપસુ તરીકે તેમની ગણતરી થવા લાગી.

### પ્રભુભક્તિનો પ્રતાપ

પ્રભુએ દીક્ષા લીધી તે પહેલાં તેમણે પોતાના સર્વ પુત્રાને જુદા જુદા દેશનાં રાજ્ય વહેંચી આપ્યા હતાં પણ કચ્છ અને મહાકચ્છના નમિ અને વિનમિ નામના પુત્રો કે જેમને પ્રભુએ પોતાના પુત્રની પેઠે રાખ્યા હતા, તેઓ કાર્ય પ્રસંગે ખ્હારગામ ગયેલા હોવાથી, રાજ્યોની વહેંચણી વખતે હાજર રહી શક્યા નહીં. પ્રભુએ દીક્ષા લીધા પછી તેઓ પાછા આવ્યા અને ભરત રાજ પાસેથી પોતાના ભાગનો હિસ્સો માગ્યો. ભરતે થોડો ભાગ આપવા માડ્યો, પણ તેટલાથી તેમને સંતોષ ન થયો. તેઓ પિતાના વચનથી પ્રભુ પાસે ગયા અને શ્રદ્ધાસંગધ્યાનમાં રહેલા પ્રભુની અંતઃકરણપૂર્વક ભક્તિ કરવા લાગ્યા. “પ્રભુ નો નિઃસંગ છે” અને તેથી તેઓ રાજ્ય આપી શકે નહીં એ વાતનું તેમને સુદૃઢ લક્ષ ન હતું. તેઓ હવે પ્રભુના સમિપ ભાગમાં રહેલી ધૂળ વાળી નાખે, કમળપત્રમાં જળ લાવી ચારે તરફ છંટકાવ કરે, અને પ્રભુની પાસે જાનુપ્રમાણ સુગંધી પુષ્પો પાથરી પંચાંગ પ્રણામ કરી “હે પ્રભુ! અમને રત્ન આપો!” એ પ્રમાણે પ્રાર્થના કર્યા કરે!

એવામા એક વખતે ધરણેન્દ્ર ભક્તિભાવપૂર્વક પ્રભુને વહન કરવા આ ચો તેણે પ્રભુની મેવા કરતા તથા પ્રભુ પાસે રાજ્યની માગણી કરતા નમિ અને વિનમિને જોઈ, સતુલ થઈ કહ્યું કે—  
 “હૈ ભદ્રો ! પ્રભુ તો નિ સગ છે, તેમની પાને રાજ્યની માગણી ન થઈ શકે પ્રભુની આજ્ઞામુખીમા તમે જે સેવાભક્તિ કરી છે તેના બદલામા હું પોતે જ તમને રાજ્ય આપી શકીશ.”  
 તે પછી ધરણેન્દ્રે તેમને અકતાલીશ હજાર વિદ્યાઓ આપી, તેમા ગૌરી, ગાધારી, રાહિણી અને પ્રશસ્તિ નામની ચાર મહાવિદ્યા પાઠસિદ્ધ આપી વિશેષમાં ધરણેન્દ્રે કહ્યું કે —“આ વિદ્યાઓ વટે તમે વિદ્યાધર્મની ઋદ્ધિ પામ્યા ઝે, એટલે હવે તમે સ્વર્ગન-પરિવારને લઈને મુખેથી વૈતાલ્ય પર્વત ઉપર જાઓ, ત્યાં દક્ષિણેશ્વરિમા ગૌરેય-ગાધાર વિગેરે આઠ નિકાયો-ભતિઓ નતે રચનુપુર ચક્રવાલાદિ પચાસ નગર વસાવે, તથા ઉત્તરેશ્વરિમા પંડક વશાલય વિગેરે આઠ નિકાયો અને ગગનવલ્લભ આદિ સાઠ નગરો વસાવે.” કૃતાર્થ થયેલા નમિ વિનમિએ પોતાના પિતા અને ભરત પામે જઈ સધળી હકીકત નિરેદન કરી અને વૈતાલ્ય પર્વતની દક્ષિણેશ્વરિમા નમિએ તથા ઉત્તરેશ્વરિમા વિનમિએ વાસ કર્યો.

### ત્રણ અખનો મરવાળો

શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુએ દીપ્તા લીધી તે વખતે લોકો નતિશય સમૃદ્ધિશાલી અને ભદ્રિક હોવાથી દાનમા અલ-પાણી આપવા જેમ્ણે તે વાત સમજતા નહોતા તેથી ભિક્ષા માટે પ્રભુ ત્યાં જ્યાં જાય ત્યાં ત્યાં લોકો તેમને પ્રથમની જેમ રાજ સમજી દી મલી વસો-પરેણા કન્યા વિગેરેની લે/ મૂકે અને પોતાને ત્યાં પધારવાનું નિમત્રણ કરે એ ગીતે ચોગ્ય ભીક્ષા ન મળવા છતાં દીનતારદિત મનવાળા પ્રભુ જામાનુમામ વિચરતા હતા એકવાર

કુરુ દેશના હસ્તિનાગપુર નામના નગરમાં પધાર્યા. ત્યાં બાહુબ-  
લિનો પુત્ર—સોમપ્રભ નામનો રાજા રાજ્ય કરતો હતો, અને  
સોમપ્રભનો શ્રેયાંસ નામે પુત્ર યુવગાજ પદે હતો. તે શ્રેયાંસકુમારે  
રાત્રીએ “ જાણે પોતે શ્યામવર્ણવાળા મેરૂ પર્વતને અમૃતભરેલા  
કળશ વડે સ્ત્રી ગ્યો હોય અને તેથી તે અત્યંત દીપી નીકળ્યો  
હોય ” એવું સ્વપ્ન જોયું. તેજ નગરના મુખુદ્ધિ નામના નગરથેઠે  
પણ તેજ રાત્રીએ શ્રેયાંસકુમારને સૂર્યમંડળનાં ખરી પહેલાં કિ-  
રણો પુનઃ તેમાં સ્થાપતો સ્વપ્નમાં જોયો. રાજાએ પણ પોતાના  
સ્વપ્નમાં શત્રુના લશ્કર સાથે લડતા કોઈ મહાપુરુષને શ્રેયાંસની  
સહાયથી વિજય પામતો નીહાળ્યો. સવારમાં રાજસભામાં તે  
ત્રણે જણ એકઠા થયા. તેમણે પોતપોતાનાં સ્વપ્ન પરસ્પરને  
કહ્યાં એટલે રાજાએ તે ત્રણે સ્વપ્નનો સરવાળો કરી નિર્ણય  
કર્યો કે—“ શ્રેયાંસને કોઈ પણ મહાનુભાવ થવો જોઈએ. ”  
તે પછી સભા વિસર્જન કરવામાં આવી.

### વેપદર્શનથી જાતિસ્મરણ

શ્રેયાંસ કુમાર પોતાના મહેલમાં પધાર્યા. મહેલના ઝરૂ-  
ખામાં ખેત્રી જોયું તો દેટલાક માણસો અંદર અંદર  
પૂછતા અને ઈર્ષક વિચારતા હોય તેમ લાગ્યું. તેમના  
સર્વના મુખમાંથી એકજ અર્થના ઉદ્ગાર નીકળતા હતા.  
તેઓ કહેતા હતા કે “ પ્રભુ ઈર્ષ પણ લેતા નથી. ” એટલામાં  
શ્રેયાંસને પ્રભુના દર્શન થયાં પ્રભુને અને પ્રભુના વેપને  
જોતાં જ તેને લાગ્યું કે—“ મેં પહેલાં પણ કયાંઈક આવો વેપ  
જોયો છે ! ” એ વિષે ઉંઠા વિચાર કરતાં તેને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન  
થયું. એ જ્ઞાનના પ્રતાપે તે સ્પષ્ટપણે જોઈ શક્યો કે—“ અહો !  
પૂર્વે પૂર્વવિદેહક્ષેત્રમાં આ ભગવંત વજ્રનાભ નામના ચક્રવર્તી  
હતા અને તે વખતે હું તેમનો સારથી હતો, તેજ ભવમાં સ્વા-



અહીં કલ્પ સુત . જિજ્ઞાસુ



ઈશુ રસપાન

(પૃ ૩૬૭)

મીના પિતા વજ્રસેન નામના હતા તેમને મે આવા તીર્થ કરના ચિન્હવાળા જોયા હતા. વજ્રસેન તીર્થ કર પાસે વજ્રનાભ ચક્રવર્તીએ દીક્ષા લીધી ત્યારે મે પણ તેમની સાથે જ દીક્ષા લીધી હતી, તે વખતે તીર્થ કર થી વજ્રમેનના મુખથી જ મે સાબળ્યું હતું કે આ વજ્રનાભ ભરતમેત્રમા પ્રથમ તીર્થ કર થશે, અને સર્વભાગ્યની વાત છે કે તેજ આ પ્રભુ આજે સર્વ જગતનો અને મારો પણ ઉપકાર કરવા અહીં આવી ચડયા છે ! ”

આવો વિચાર કરે છે એટલામા એક માણસે એવાસની પાતે આવી, ઉત્તમ ચેરડીના રસથી સંપૂર્ણ ભરેલા ઘડા દર્શનપૂર્વક ભેટ ધર્મી ભતિશ્મસ્તુ જ્ઞાનથી નિર્દોષ બિંદ્યા દેવાનો વિધિ સ્પષ્ટ થયો, તેમણે પ્રભુને વિનંતિ કરી કહ્યું કે — “ ભગવન્ ! આ કે પનીય બિંદ્યા ઘડણું કરો ”

### પ્રભુ ઇશ્વરગમ જોરે છે

પ્રભુએ પણ જોઈ હાથની પસલી કરી, દક્ષતરૂપી પાત્ર તેની નામળા ધર્મ્ય એવાસકુમારે રસના ભરેલા ઘડા એક પછી એક ઠલવવા માડયા. અનુક્રમે સર્વ ઘડાનો રસ રેડી દીધો છતાં ખુબી તો એ હતી કે રસનું એક પણ ટીપુ નીચે ન પડતા રસની શિખા ઉપર વધવા લાગી. કહ્યું છે કે —

“ માર્ષ્જ્ઞ યાગદક્ષ્યા અદવા માર્ષ્જ્ઞ સાચરા સખે  
જસેવરિસ ઘડી સો પાણિર્ધમ્મરી રેખ ”

અર્થાત્—જેમના હાથની અદર હજારો ઘડા સમાઈ જાય અથવા સમગ્ર સમુદ્રો સમાઈ જાય એવી જેને લગ્નિ પ્રાપ્ત થાય તે દક્ષપાત્રી જ હોય

અહિ કવિ ઉત્તેજા કરે છે —



## શ્રેયાંસનો આઠ ભવનો સંબંધ

લોકોએ શ્રેયાંસકુમારને પૂછ્યું:—“ એવી રીતેજ દાન અપાય એમ તમે શી રીતે જાણ્યું ? ” એટલે શ્રેયાંસે પ્રભુ સાથેનો પોતાનો આઠ ભવનો સંબંધ નીચે પ્રમાણે કહી સંભળાવ્યો :—

(૧) પૂર્વ ભવમા આ પ્રભુ જ્યારે ધૃતરાષ્ટ્ર દેવલોકમાં લલિતાગ નામે દેવ હતા ત્યારે હું સ્વયંપ્રભા નામની તેમની દેવી હતી. (૨) પૂર્વ વિદેહમા પુષ્કલાવતી વિજયને વિષે લોહાર્ગલ નામના નગરમાં પ્રભુ વજ્રજંઘ નામના રાજા હતા, તે વખતે હું તેમની શ્રીમતી નામે રાણી હતી. (૩) ઉત્તરકુરુમાં પ્રભુ યુગલિક થયા ત્યારે હું તેમની યુગલિની હતી. (૪) ત્યાંથી અમે બન્ને સૌધર્મ દેવલોકમાં મિત્રદેવ થયા. (૫) પ્રભુ અપરવિદેહમાં વૈદ્યના પુત્ર થયા અને હું જીર્ણશેઠનો પુત્ર કેશવ નામે તેમનો મિત્ર થયો. (૬) ત્યારપછી અમે બન્ને અન્યુત દેવલોકમાં દેવ થયા. (૭) ત્યાંથી પુંડરીકિણી નગરીમાં પ્રભુ વજ્રનાભ નામે ચક્રવર્તી થયા અને હું તેમનો સારથી થયો. તે ભવમા પ્રભુએ વજ્રસેન તીર્થંકર પાસે દીક્ષા લીધી હતી અને મેં પણ તેમની સાથેજ દીક્ષા લીધેલી. અત્યારે ભગવંતને જોવાથી તે વખતનો વેષ મને યાદ આવ્યો, તે ઉપરથી મેં જાણ્યું કે આ તીર્થંકર પ્રભુ ભિક્ષા માટેજ લમી રહ્યા છે અને તેમને આવી રીતેજ શુદ્ધ આહાર આપી શકાય. (૮) ત્યાર પછી અમે બન્ને સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનમાં દેવ થયા હતા. ત્યાંથી અવીને તેઓ અહીં તીર્થંકર થયા છે અને હું તેમનો પ્રપૌત્ર થયો છું.”

એ પ્રમાણે શ્રેયાંસકુમારના મુખથી વૃતાંત સાંભળી લોકો કહેવા લાગ્યા કે:—

\* નાગિવ નામે એક દરિદ્રી કુટુંબી હતો, તેને નિર્નામિકા નામની પુત્રી હતી. તે નિર્નામિકા મરીને લલિતાગ દેવની સ્વયંપ્રભા નામ દેવી થઈ.

નિમદેસર સમ પત્ત નિરવચ્ચ દ્વગુરુમસમ દાણ ।  
મેઝમ મમો માવો દ્વિત્ત જ મગિત્ત દુઝ્ઝા ॥

અર્થાત્ જો રૂપભદ્રેવ સમાન પાત્ર, ચેરડીના રસ જેવું નિર-  
વચ દાન અને શ્રેયાસ જેવો ભાવ હોય તો મૃત્તિચિત વસ્તુ પ્રાપ્ત  
થાય એમા આશ્ચર્ય જેવું જ શુ હોય ? એટલે કે એવું ઉત્તમ  
સુપાત્ર, એવું નિદોષ દાન અને એવો અદ્વિતીય ભાવ એ ત્રણે  
વસ્તુ મદ્દાભામ્યના યોગેજ પ્રાપ્ત થાય છે એ પ્રમાણે સ્તુતિ કરતા  
કરતા લોકો પોતપોતાના સ્થાને ગયા ભગવતે જે સ્થાને પારણ  
કર્તુ તે સ્થાન કોઈ ન ઉદ્ભવે તે સારૂ શ્રેયામકુમારે ત્યા ગ્લમય  
પીઠ બનાવ્યું શ્રેયાસકુમાર નિન્ય જન્મે સધ્યા સમયે ભક્તિથી  
તેની પૂજા કરે અને પ્રાત કાળે તો પૂજ્યા પછી જ ભજે.

બાદુબલિએ લાભ ગુમાવ્યો

એકવાર પ્રભુ વિચરતા વિચરતા એક સાય કાળે જદલી  
દેશમા તણશિણ નગરીની સમિપમા પધાયા, અને નગરીની  
બહાર એક ઉવાનમા કાઉમ્રઅધ્યાને રહ્યા. ઉવાનપાલકે  
તરકાગ આવીને બાદુબલિને વધામણી આપી પ્રભુના  
આગમનના સમાચાર જાણી તેને અતિશય આનંદ તો  
થયો, હતા તેણે વિચાર કર્યો કે અત્યારે એમને એમ જઈ તે  
શરવા સવારમા સર્વ સમૃદ્ધિ સાથે જઈ પિતાજીને વદન કરૂ તો  
કેવું સારૂ ? એવા ઉત્સાદમા ને ઉત્સાદમા જ આખી જાત્રી  
મદેડમા વ્યતિત કરી દીધી. પ્રાત કાગ થતા પ્રભુ પ્રતિભાગ્ધિતિ  
સમાપ્ત કરીને ત્યાંથી વિદાર કરે ગયા. બાદુબલિએ આડબર  
પૂર્વક સવારી કાઢી અને ભારે ધામધૂમ સાથે પ્રભુને વદન કરવા  
ઉવાન તરફ આશ્યે. ત્યા આવીને એવું તો પોતાના આવ્યા  
પડેલા જ પ્રભુ વિદાર કરી ગયા હતા. આથી બાદુબલિને પત્તે.

જ પશ્ચાત્તાપ થયો. તેણે પ્રભુના ચરણારવિંદને કોઈ ઉલ્લાસે નહીં તે સાફ, પ્રભુ જ્યાં પ્રતિમાધ્યાને રહ્યા હતા ત્યાં એક રત્નમય ધર્મચક્ર સ્થાપ્યું. તેની ખરાબર રક્ષા કરવા ચોડા માણસો પહોંનીમી દીધા. પછી તે ધર્મચક્રને ભક્તિભાવપૂર્વક વંદન કરી પોતાની નગરીમાં પાછો ફર્યો.

## કેવળજ્ઞાન

એ પ્રમાણે અસ્થાવિત વિહાર કરતાં શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુને એક હજાર વરસ પર્યંત છદ્મસ્થપણું રહ્યું. તેમાં બધો મળી એક અહોરાત્રનો પ્રમાદકાળ જાણવો.

એવી રીતે યાવત્ જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રાદિ અસાધારણ ગુણો-વડે પોતાના આત્માને ભાવતા શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુને એક હજાર વરસ વીતી ગયાં. ત્યારપછી શીતકાળના ચોથા મહિનામાં—સાતમા પખવાડીયામાં—ફાગણ માસના કૃષ્ણ પખવાડીયામાં અગીયારશને દિવસે ( ગુજરાતી માઘ વદી ૧૧ ) સવારના વખતે ઋષુરિમતાલ નામના નગરની ખૂહાર, શકટમુખ નામના ઉદ્યાનમાં, ન્યગ્રોધ ( વડ ) નામના ઉત્તમ વૃક્ષની નીચે, જળરહિત અકૃમ તપ કરીને ઉત્તરાષાઢા નક્ષત્રમા ચંદ્રનો યોગ પ્રાપ્ત થતાં, શુકલધ્યાનના પ્રથમના બે ભેદોમાં વર્ત્તતા શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુને અનંત વસ્તુના વિષયવાળું પ્રધાન કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શન ઉત્પન્ન થયું. સર્વ પ્રાણીઓના અને ધર્માસ્તિકાય વિગેરે સર્વ અણુવોના સમગ્ર પર્યાયને જાણતાં—જેતાં પ્રભુ વિચરવા લાગ્યા.

## પહેલી પૂજા કેની કરવી ?

પ્રભુને વિનીતા નગરીના પુરિમતાલ નામના શાખાપુરમાં

\* અગ્રોધ્યા ( વિનીતા ) નગરીના એક પરાનુ નામ પુરિમતાલ હતું.

ત્યારે કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું, ત્યારે એક પુરૂષે આવી ભરત મહારાજને એ વિષે વધામણી આપી તેજ વખતે બીજા એક પુરૂષે આવી બીજી વધામણી આપી કે —“મહારાજ ! આપની આયુષ્યશાળામાં ચક્રરત્ન ઉત્પન્ન થયું છે ” આવી રીતે એકી વખતે બે વધામણી સાબળવાથી ભરત રાજા વિચાર કરવા લાગ્યા કે—“ મારે પહેલા પિતાજીની પૂજા કરવી કે ચક્રરત્નની પૂજા કરવી ? ” એકાદ ક્ષણ વિચાર કરી તેમણે નિર્ણય કર્યો કે “ ચક્ર તો માત્ર આ ભવતું જ સુખ આપી શકે, ત્યારે પિતાજીની પૂજા આ લોક અને પરલોકનું પણ કન્યાણું કરી શકે એટલે પિતાજીની પૂજામાં ચક્રરત્નની પણ પૂજા આવી જ જાય છે ” એ પ્રમાણે વિવેકબુદ્ધિથી નિર્ણય કરી ભરત મહારાજએ પ્રભુને વાદવા જવાની તૈયારી કરવા માંડી

### માતા મરૂદેવાનો સ્નેહ

પ્રભુએ જ્યારથી દીક્ષા લીધી ત્યારથી મરૂદેવા માતા પુત્રના વિરહને લીધે હંમેશા રૂઢન કર્યા કરતા અને અવિશ્રાન્ત અશ્રુ પાડવાથી તેમના નેત્રમાં પડળ પણ આવી ગયા હતા તેઓ ઘણીવાર ભરતને સખત શબ્દોમાં કહેતા પણ ખરા કે—“ હે પૌત્ર ભરત ! મારો કેમજા પુત્ર રાજ્યભક્ષીને ઘોડી ચાલી નીકળ્યો, તેને કેણું જાણે કેવા આકરા કષ્ટ વેઠવા પડતા હશે ? તું તો રાજ્યના સુખમાં મગ્ન બન્યો છે એટલે તને તેની શી ચિંતા હોય ? એકવાર ભલે થઈ તેમની તપાસ તો કર ”

ભરત મહારાજએ મરૂદેવા માતાને પણ પોતાની સાથે લીધા અને તેમને હાથી ઉપર બેઠાં. સર્વ ઋદ્ધિ અને સમૃદ્ધિ વાળી ભરતરાજાની સ્વારી પ્રભુને વાદવા આગળ આલવા લાગી સમવસરની નજીક આવતા જ ભરતે માતા મરૂદેવાને કહ્યું —

“માતાશુ ! આપના પુત્રની દેવી ઋદ્ધિ સામે એકવાર દષ્ટિ તો કરો ! દેવોએ રચેલા સમવસરણને વિષે વિચારેલા, ચોત્રીશ અતિશયથી ચોલી રહેલા, સુવર્ણના સિંહાસન ઉપર બેઠેલા, સુરેન્દ્રોથી પૂજાતા અને સુરનરોથી વીંટળાયેલા આ આપના પુત્ર કેવી સુંદર દેશના આપી રહ્યા છે ? પ્રભુના ચરણકમલ સેવનારા દેવોના જ્યેષ્ઠનિથી દિશાઓ પણ દેવી આનંદમા આવી ગઈ છે ? સ્વામીના દર્શનથી પરમ સંતોષ પામેલા દેવોનું સિંહનાદ સમુ ગર્જન કેવું મોહક લાગે છે ? ”

ભરતના આનંદોદ્ગાર સાક્ષી મરૂદેવા માતાના અંગેઅંગ રોમાન્ચિત થયા. ખાણીના પ્રવાહથી જેવી રીતે કાદવ ધોવાઈ જાય તેવી રીતે આનંદાશ્રુવડે તેમનાં પરળ પણ ધોવાઈ ગયાં. પ્રભુની છત્ર-ગ્રામ-વિગેરે પ્રાતિકાર્યની લક્ષ્મી નીરખી માતા વિચારવા લાગ્યાં કે:—

“ ખરેખર, મોહથી વિહુળ અને અંધ બનેલા પ્રાણીઓને ધિક્કાર છે ! પોતાનો સ્વાર્થ હોય ત્યાં મુઘીજ સૌ સ્નેહ બતાવે છે ! આ ઋષભના હુઃખની નકામી ગિતા કરી કરીને અને રડી રડીને આંધળી થઈ છતાં સુર-અસુરથી સેવાતા અને આવી અનુપમ સમૃદ્ધિ ભોગવતા આ ઋષભે અને મુખસમાચારનો સદેશો પણ ન મોકલ્યો ! આવા મુખમાં માતા શેની યાદ આવે ? એવા સ્વાર્થી સ્નેહને હલદોવાર ધિક્કાર હો ! ” એવી ભાવના ભાવતાં મરૂદેવા માતાને દેવગજાન ઉત્પન થયું અને તેજ ક્ષણે આયુષ્યનો ક્ષય થવાથી તેઓ મુક્તિ પામ્યાં.

પુત્ર પહેલાં જ માતા કેમ ગયાં ?

અહીં કવિ ઘટના કરે છે કે:—

પુત્રો યુગાદીગસમો ન વિશ્વે પ્રાન્ત્વા ક્ષિતૌ યેન ગરત્ સહનમ્ ।  
યદર્જિતં કેવલ રત્નમન્યં સ્નેહાન્ તદેવાપ્યેત માતુરાશુ ॥

જગત્મા યુગાદીય સમે પુત્ર કોઈ નહીં હોય, પોતે એક હજાર વરમ મુખી પૃથ્વી ઉપર જામી જામીને જે કેવળજ્ઞાનરૂપી ઉત્તમ રત્ન મેળવ્યું હતું તે સ્નેહવટે પ્રથમ પોતાની માતાનેજ અર્પણ કરી દીધું વળી —

મરુદેવાસમા નામ્વા યાડગાત્ પૂર્વં કિન્નેક્ષિતુમ્ ॥

મુક્તિકન્યા તનુનાય શિવમાર્ગમપિ સ્ફુટમ્ ॥

જગત્મા મરુદેવા સમા માતા પણ નહીં હોય, પોતાના પુત્ર માટે મુક્તિરૂપી કે વા જોવા અને શિવમાર્ગ સ્ફુટ હોવા છતાં તે જોવા આગળથીજ ચાલી નીકળ્યા

### ચતુર્વિધ સર્વની સ્થાપના

સમવસગ્ધુમા પ્રભુએ જે ધર્મદેશના આપી તેની એવી અસર થઈ કે ભરતના ઋષભસેન વિગેરે પાંચમે પુત્રો અને સાતસો પૌત્રોએ પ્રતિબોધ પામી પ્રભુ પાસે દીક્ષા લીધી તેમા પ્રભુએ ઋષભસેન વિગેરે ચોરાશી ગણધર સ્થાપ્યા બ્રાહ્મીએ પણ દીક્ષા લીધી અને તે મુખ્ય સાધ્વી થઈ ભરત રાજા આવક થયા મુદરી પણ દીક્ષા લેવાની ભાવના ધરાવતી હતી પરંતુ તેણીને અત્યંત ઉપવતી જાણીને ઔરત્ન સ્થાપવા માટે ભરતે દીક્ષા લેવાની આજ્ઞા ન આપી, તેથી તે આવિકા થઈ પ્રભુને કેવળજ્ઞાન થયેલું જાણી ક્રોધ અને મહાક્રોધ સિવાયના બધા તાપસોએ આવી પ્રભુ પાસે ફરીથી દીક્ષા લીધી મરુદેવાના નિર્વાણથી ચોકચસ્ત થયેલા ભરતને મરુદે સમન્તથી ચોક નિવારણ કર્યો. પછી ભરત મહારાજા પ્રભુને વદન કરી પોતાના સ્થાને ગયા ત્યારપછી તેઓ ચક્ર રત્નની પૂજા કરી, શુભ દિવસે પ્રયાણ કરી સાઠ હજાર વરસે ભરત ક્ષેત્રના છ ખંડ સાધી પોતાના ઘરે આવ્યા. ઘરે આવીને પોતાના સગવડોની સભાગ લીધી તો મુદરી અતિશય ક્રુશ અને

નળળી થઈ ગયેલી જોવામાં આવી. પોતાના અધિકારીઓને જોતાં  
પૂછ્યું કે:—“અરે! આ સુંદરી આમ સાવ મુકાઈ કેમ ગઈ? મારા  
ગયા પછી કોઈએ તેની સંભાળજ ન લીધી કે શું?”

અધિકારીઓએ નમન કરી ઉત્તર આપ્યો.—“ મહારાજ!  
ત્યારથી આપ દિગ્વિજય કરવા નિકળ્યા, ત્યારથી આ સુંદરી  
માત્ર પ્રાણ ટકાવી રખવા ખાતર જ આયંબિલ તપ કરે છે. આપે  
તેમને દીક્ષા લેવાની આજ્ઞા ન આપી તેથી તેઓ ભાવદીક્ષિત  
થઈને પોતાના દિવસો ગાળે છે.”

સુંદરીનો દીક્ષા લેવાનો કદ મનોરથ જાણી ભરત મહારા-  
જાએ કહ્યું કે.—“ અરેરે! જ્ઞેન, આટલા વખત મુઘી હું જ  
તમારા ત્રતમાં વિધ્નભૂત થયો! તમે આવા નાલુક શરીરથી પણ  
મોક્ષરૂપી કૃગ ઉત્પન્ન કરવા માગો છો અને તે સાદે દીક્ષા  
ગ્રહણ કરવા તૈયાર છો એ વિષે તમને જેટલો ધન્યવાદ અપાય  
તેટલો જોઈએ જ છે!” એ પ્રમાણે સુંદરીની પ્રશંસા કરી તેને  
દીક્ષા લેવાની રજા આપવામાં આવી. ત્યારબાદ સુંદરીએ અષ્ટા-  
ષ્ટ પર્વત ઉપર જઈ શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુ પાસે દીક્ષા સ્વીકારી.

### બાર વરસનું ભયંકર યુદ્ધ

હવે ભરતશ્વેત્રના છ ખંડ સાધવા છતાં ચક્ર તો આયુધશા-  
ળામાં ન પેસતાં જહારજ રહ્યું તેથી ભરત મહારાજાએ પોતાના  
અઘ્નિષ્ઠ ભાઈઓને પોતાની આજ્ઞામાં રહેવાનું દ્વત મારફતે કહેણું  
મોકલ્યું. બધા ભાઈઓ એકઠા થયા અને “આપણે ભરતની આજ્ઞા  
માનવી કે તેની સામે યુદ્ધ કરવું” એ વિષે ખુલાસો મેળવવા  
પ્રભુ પાસે ગયા. પ્રભુએ તેમને વૈતાલીય નામના અધ્યયનની પ્રરૂ-  
પણા વડે પ્રતિબોધ પમાડી દીક્ષા આપી. તે પછી મહારાજાએ  
બાહુબલિ પાસે જઈ દ્વત મોકલ્યો. અતુલ બળ ધરાવનાર બાહુ-

બલિ એવા ભય માત્રથીજ શરૂએ બય એ અસભવિત હતું તેણે ભરતની આજ્ઞાનો તિરસ્કાર કરી યુદ્ધની તૈયારી કરી ભરત અને બાહુબલિ વચ્ચે બાર વરસ સુધી સરકર યુદ્ધ ચાલુ તેમા પુષ્કળ માણસો મરાયા, છતાં બેમાથી એકેની છત ન થઈ

માણસોનો કચ્ચરવાણુ નીકળી જતો હોવાથી ગંકે આવી તેમને સમજાવવા માડ્યા કે —“ તમે બને બાધઓ સૌજન્યથી સુશોભિત છો, છતાં જગતના દુર્ભાગ્યને લીધેજ આવું યુદ્ધ ઉપસ્થિત થયું છે હવે તમારે અદર અદર સમજીને એ યુદ્ધ બંધ કરવું જોઈએ એટલું છતાં એકબીજા ઉપર વિજય મેળવ્યા સિવાય ન જ અટકવું એવો નિશ્ચય હોય તો મારી સલાહ છે કે તમે બંને પંડે પરસ્પર ઉચિત યુદ્ધથી લડો તમારા યુદ્ધમા સખ્યા બંધ પ્રાણીઓનો ઘાત થાય તે તો કંઈ રીતે યોગ્ય ન ગણાય ”

ગંકની સલાહ તેમણે માન્ય કરી પછી શકે દ્વિયુદ્ધ, વાગ્ યુદ્ધ, સ્ત્રિયુદ્ધ, અને દડયુદ્ધ એમ ચાર પ્રકારના યુદ્ધથી પરસ્પર લડવાનું કરાવી આપ્યું એ ચારે યુદ્ધમા આખરે બળવાન બાહુબલિનો જ વિજય થયો, ભરતની હાર થઈ ભરત મહારાજાએ પોતાની શાંતિ શુભાવી લીધી તેમણે એકદમ ક્રોધમા આવી બાહુબલિનો નાશ કરવા પોતાનું ચક્ર છોડ્યું ! પરંતુ બાહુબલિ સમાનગોત્રના હોવાથી તે ચક્ર કંઈ પણ ન કરી શક્યું

યુદ્ધ કરતા ઉપજેલું જ્ઞાન

બાહુબલિએ વિચાર કર્યો કે—“ અત્યાર સુધી કેવળ જાતુભાવને લીધે જ ભરતની સામે મેં કંઈ આકરો ઇલાજ નથી લીધો, છતાં તે પોતાનો દુષ્ટ સ્વભાવ તજતો નથી માટે હવે તો તેને સખતમા સખત સજા કરવી જોઈએ હું ધારૂં તો અત્યારે ને અત્યારે જ એક સુઠી મારી તેના બુઝા ઉડાડી મુકું એમ છું ”



તરત જ તેણે ક્રોધાવેશમાં મુઠી ઉગામી ભરતને મારવા દોટ મૂકી. દોટ તો મૂકી પણ થોડે દૂરજતાં જ ઘૂહસ્પતિ સમાન તેની વિવેક-બુદ્ધિએ તેને વાર્યો. તે પુનઃ વિચારવા લાગ્યો કે:—“ અરેરે ! આ હું કેને મારવા દોડી જઈ છું ? મોટા ભાઈ તો પિતા તુલ્ય ગણાય ! તેમને મારાથી શી રીતે હણી શકાય ? પરન્તુ મારી ઉગામેલી આ મુઠી નિષ્કૂળ નય એ પણ કેમ ખમાય ? ” પણ એ મુઝવણ વધારેવાર ન રહી. તેમણે તે મુઠીવડે પોતાના મસ્તક પરના વાળનો લોચ કરી નાંખ્યો અને સર્વ સાવધ કર્મ તથા દર્શ કાઉસગ્ગધ્યાન ધર્યું. પછી ભરત મહારાજાએ તેમની પાસે જઈ ભક્તિપૂર્વક વંદન કર્યું અને પોતાનો અપરાધ ખમાવી સ્વસ્થાને આજ્યા ગયા.

“ વીરા ! ગજ થકી હેઠા ઉતરો ! ”

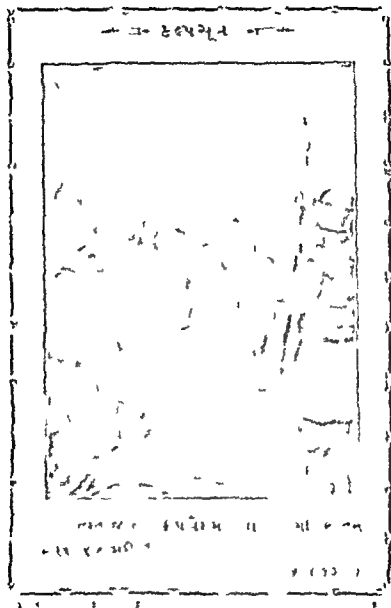
સર્વ સાવધનો ત્યાગ થયો, પણ બાહુબલિ મુનિ અભિમાનનો ત્યાગ ન કરી શક્યા. તેમને વિચાર થયો કે “જો હું હમણાં ને હમણાં જ પ્રભુ પાસે જઈશ તો મારે મારા ન્હાના, પણ દીક્ષા પર્યાયથી મોટા ગણાતા ભાઈઓને વંદન કરવું પડશે. હું આવો મોટો છતાં ન્હાના ભાઈઓને વંદન કરું એ કેમ બને ? એટલે હવે જ્યારે કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય ત્યારે જ પ્રભુ પાસે જવાનું રાખીશ. ” આવા અહંકારમાં ને અહંકારમાં જ એક વરસ પર્યંત કાઉસગ્ગધ્યાનમાં ઉભા રહ્યા વરસને અંતે પ્રભુએ મોકલેલી ગ્રાહી અને સુંદરી નામની તેમની જહેનોએ આવીને કહ્યું કે “હે વીરા ! અભિમાનરૂપી હાથીથી નીચે ઉતરો ” બાહુબલિ મુનિવરના હૃદય ઉપર એ પ્રતિબોધની તત્ક્ષણ અસર થઈ અને અહંકારરૂપી ગજથી નીચે ઉતરી જેવો પગ ઉપાડ્યો કે તે જ વેળા તેમને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. ત્યારબાદ પ્રભુ પાસે જઈ ઘણો વખત વિચરી પ્રભુ સાથે જ મોક્ષે સીધાવ્યા. મહારાજા ભરતે પણ

[illegible][illegible]

તરત જ તેણે ક્રોધાવેશમાં મુઠી ઉગામી ભરતને મારવા દોટ મૂકી. દોટ તો મૂકી પણ થોડે દૂર જતાં જ બૃહસ્પતિ સમાન તેની વિવેક-બુદ્ધિએ તેને વાર્યો. તે પુનઃ વિચારવા લાગ્યો કે:—“ અરેરે ! આ હું કેને મારવા દોડી જઉં છું ? મોટા ભાઈ તો પિતા તુલ્ય ગણાય ! તેમને મારાથી શી રીતે હણી શકાય ? પરન્તુ મારી ઉગામેલી આ મુઠી નિષ્કુળ જાય એ પણ કેમ ખમાય ? ” પણ એ મુંઝવણ વધારેવાર ન રહી. તેમણે તે મુઠીવડે પોતાના મસ્તક પરના વાળનો લોચ કરી નાંખ્યો અને સર્વ સાવધ કર્મ તણ દઈ કાઉસગ્ગધ્યાન ધર્યું. પછી ભરત મહારાજાએ તેમની પાસે જઈ ભક્તિપૂર્વક વંદન કર્યું અને પોતાનો અપરાધ ખમાવી સ્વસ્થાને ચાલ્યા ગયા.

“ વીરા ! ગજ થકી હેઠા ઉતરો ! ”

સર્વ સાવધનો ત્યાગ થયો, પણ બાહુબલિ મુનિ અભિમાનનો ત્યાગ ન કરી શક્યા. તેમને વિચાર થયો કે “જો હું હમણાં ને હમણા જ પ્રભુ પાસે જઈશ તો મારે મારા ન્હાના, પણ દીક્ષા પર્યાયથી મોટા ગણાતા ભાઈઓને વંદન કરવું પડશે. હું આવો મોટો છતાં ન્હાના ભાઈઓને વંદન કરું એ કેમ બને ? એટલે હવે જ્યારે કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય ત્યારે જ પ્રભુ પાસે જવાનું રાખીશ. ” આવા અહંકારમાં ને અહંકારમાં જ એક વરસ પર્યંત કાઉસગ્ગધ્યાનમાં ઉભા રહ્યા. વરસને અંતે પ્રભુએ મોકલેલી પ્રાક્ષી અને સુંદરી નામની તેમની જહેનોએ આવીને કહ્યું કે “હિ વીરા ! અભિમાનરૂપી હાથીથી નીચે ઉતરો.” બાહુબલિ મુનિવરના હૃદય ઉપર એ પ્રતિબોધની તત્ક્ષણ અસર થઈ અને અહંકારરૂપી ગજથી નીચે ઉતરી જેવો યગ ઉપાડ્યો કે તે જ વેળા તેમને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. ત્યારબાદ પ્રભુ પાસે જઈ ઘણો વખત વિચરી પ્રભુ સાથે જ મોક્ષે સીધાંવ્યા. મહારાજા ભરતે પણ



— 10 — 2000 —

1000 1000 1000 1000 1000 1000 1000 1000 1000 1000

1000 1000



લાખા વખત સુધી ચક્રવર્તીની લક્ષ્મી ભોગવી એક દિવસ  
અરિસાભુવનમાં વીંટીવિનાની પોતાની આગળીને જોઈ તેમને  
સ સારની અનિત્યભાવના સ્ફુરી આવી અને એ વિષે ભાવના  
ભાવતા ડેવળજ્ઞાન મેળવી, દશ હજાર રાજાઓ સાથે, દેવતાઓએ  
આપેલા મુનિવેષને અહણ કરી ઘણા ઠાઠ વિચરી મોઝે ગયા

### પ્રભુનો પરિવાર

અહિં જ ઠેરાલેલક શ્રી ઋષભદેવને ચોરાશી ગણ અને ચોરાશી  
ગણધર હતા ઋષભસેન વિગેરે ચોરાશી હજાર સાધુઓ હતા,  
બ્રાહ્મી અને સુદરી આદિ ત્રણ લાખ સાધ્વીઓ હતી શ્રેયાસ  
પ્રમુખ ત્રણ લાખ ને પાંચ હજાર શ્રાવકો હતા, સુભદ્રા આદિ  
પાંચ લાખ અને ચોપન હજાર શ્રાવિકાઓ હતી, દેવતી નહી  
હોવા છતાં દેવલીલુ ય ચાર હજાર માતસો ને પચાસ ચૌદ  
પૂર્વધર હતા, નવ હજાર અવધિજ્ઞાનીઓ, વીસ હજાર દેવલ  
જ્ઞાનીઓ, વીસ હજાર ને છમો વૈકિય લખિધવાળા મુનિઓ, બાર  
હજાર છમો ને પચાસ વિપુલમતિ-મન પર્યાવજ્ઞાનીઓ ( અતી  
દ્રીપ અને જે સમુદ્રને વિષે રહેલા પર્યાયા સહી પચેન્દ્રિયોના  
મનોગત ભાવોને જાણે તે ) અને બાર હજાર છમો ને પચાસ  
વાદીઓની ઉત્કૃષ્ટ સપદા યઈ શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુના વીંચ હજાર  
શિષ્યો ( સાધુઓ ) અને ચાલીશ હજાર સાધ્વીઓ મોઝે ગયા  
અનુતર વિમાનમાં ઉત્પન્ન થનારા અને આગામી મનુષ્યગતિમાં  
મોઝે જનારા બાવીશ હજાર અને નવસો મુનિઓ હતા

### અતકૃત્ ભૂમિ

શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુની જે પ્રકારની અતકૃદ્ભૂમિ યઈ (૧)  
યુગાતકૃદ્ભૂમિ અને (૨) પર્યાયાતકૃદ્ભૂમિ ભગવાન પછી અનુ  
ક્રમે અસંખ્યાતા પુરૂષયુગ મોઝે ગયા તે યુગાતકૃદ્ભૂમિ અને

અને ચીતામાં સ્થાપન કર્યું. બીજા દેવોએ ગણધરો અને મુનિઓના શરીરનો એજ પ્રમાણે સત્કાર કર્યો. ઇંદ્રના હુકમથી, નિરાનંદ અને નિરૂત્સાહ જેવા જણાતા અગ્નિકુમારોએ ચીતામાં અગ્નિ પ્રદિપ્ત કર્યો, વાયુકુમારોએ વાયુ વિદ્યુર્વ્યો અને બાકીના દેવોએ તે ચીતાઓમાં કાળો અગર, ચંદન વિગેરે ઉત્તમ કાષ્ટ નાખ્યાં, મધ અને ઘીનાં ઘડા સીંચ્યાં અને જ્યારે તેમના શરીરનાં માત્ર અવશેષ રહ્યાં ત્યારે ઇંદ્રની આજ્ઞાથી મેઘકુમાર દેવોએ તે ચીતાઓને પોતાના જળથી ઠારી.

પછી સૌધર્મ ઇન્દ્રે પ્રભુની ઉપરની જમણી દાઢા, ઇશાનેન્દ્રે ઉપરનો ડાબી દાઢા, ચમરેન્દ્રે નીચેની જમણી દાઢા અને બલીન્દ્રે નીચેની ડાબી દાઢા ગ્રહણ કરી. બાકીના દેવોમાંથી કેટલાકે જિનલક્ષિથી પ્રેરાઈ, કેટલાકોએ પોતાનો આચાર સમજી અને કેટલાકોએ ધર્મ વિચારી બાકી રહેલાં અંગોપાંગનાં અસ્થિ ગ્રહણ કર્યાં. ત્યારબાદ ઇન્દ્રે એક જિનેશ્વર લગવાનનો, એક ગણધરનો અને એક બાકીના મુનિઓનો એમ ત્રણ રત્નમય સ્તૂપ ( દેરી અને પગલાં ) કગવ્યા. ચક્ર આદિ દેવોએ નંદીશ્વર આદિ દ્વીપમાં જઈ અઘ્રાઈ મહોત્સવ કરાવ્યો અને પોતપોતાના વિમાનમાં જઈ પોતપોતાની સલામા વજ્રમય ડાળલામાં જિન દાઢાને મૂકી ગધ, માલ્ય વિગેરેવડે તેના પૂજા કરવા લાગ્યા.

સર્વ દુઃખથી છુટા થયેલા અર્હન, કૌશલિક શ્રી ઋષભદેવના નિર્વાણ પછી ત્રણ વર્ષ અને સાડા આઠ માસ વ્યતીત થયા, ત્યારે ખેતાલીસ હજાર વરસ તથા ત્રણ વરસ અને સાડા આઠ માસ અધિક એટલો કાળ ઓછો એવી એક સાગરોપમ કોટાકોટી ગઈ, તે સમયે શ્રમણ લગવાન મહાવીરસ્વામી નિર્વાણ પામ્યા. ત્યારપછી નવસો વર્ષ ગયા અને દશમા સૈકાનું આ એ શીમું વર્ષ બન્યું છે, તે સમયે આ પુસ્તકવાચના થઈ.

ઇતિ શ્રી ઋષભદેવ ચરિત્ર.

# અષ્ટમ ઓખ્યાન

## સ્થવિરાવતી

તે કાળ અને તે સમયને વિષે શ્રમણ ભગવત શ્રી મહાવીર પ્રભુને નવ ગણ અને અગીયાર ગણધર યગ શિશ્ય પ્રશ્ન કરે છે કે —

“ ભગવન્ ! બીજા છનેશ્વરને વિષે તો “ નેટલા જેને ગણ તેટલા તેને ગણધર ” એમ કહેવાય છે, એટલે કે ગણ અને ગણધરની સંખ્યા એકસરખી હોય છે, તો પછી શ્રમણ ભગવત શ્રી મહાવીરને નવ ગણ અને અગીયાર ગણધર શી રીતે ધરાવાય ? ”

આચાર્ય મહારાજ ઉત્તર આપે છે કે — “ શ્રી મહાવીર પ્રભુના (૧) ગૌતમ ગોત્રવાળા મોટા ઈંદ્રભૂતિ નામના અણગાર પાત્રો સાધુઓને વાચના આપતા હતા \* (૨) ગૌતમ ગોત્રવાળા વચલા અનિભૂતિ નામના અણગાર પાત્રો સાધુઓને વાચના આપતા હતા. (૩) ગૌતમ ગોત્રવાળા નાના વાયુભૂતિ નામના અણગાર પાત્રો સાધુઓને વાચના આપતા હતા. (૪) શારદાજી ગોત્રવાળા આર્યવ્યજ્ઞ નામના સ્થવિર પાત્રો સાધુઓને વાચના આપતા હતા. (૫) અગ્નિવૈસ્થાયન ગોત્રવાળા સ્થવિર આર્યમુધર્મા પાત્રો સાધુઓને વાચના આપતા હતા. (૬) વસિષ્ઠ ગોત્રવાળા સ્થવિર મહિતપુત્ર સાડા ત્રણને સાધુઓને વાચના આપતા હતા. (૭) મરપગોત્રવાળા સ્થવિર મોર્યપુત્ર સાડા ત્રણને સાધુઓને વાચના આપતા હતા. (૮) ગૌતમ

\* અને તેટલા તેમના મુખ્ય શિષ્યો હતા એમ બધે સમજી લેવું



ગોત્રવાળા સ્થવિર અકર્મિત અને (૯) હરિતાયન ગોત્રવાળા સ્થવિર અચલબ્રાતા એ બંને સ્થવિર ત્રણસો ત્રણસો સાધુઓને વાચના આપતા હતા તથા (૧૦) કોડિન્ય ગોત્રવાળા સ્થવિર મેતાર્ય અને (૧૧) સ્થવિર પ્રભાસ એ બંને સ્થવિર ત્રણસો ત્રણસો સાધુઓને વાચના આપતા હતા. એટલે જ હે આર્ય ! મહાવીર પ્રભુને નવ ગણ અને અગીયાર ગણધર હતા એમ કહેવાનું પ્રાપ્ત થાય છે. કારણકે અકર્મિત અને અચલબ્રાતાની તથા મેતાર્ય અને પ્રભાસની એક જ વાચના હતી. એક વાચનાવાળા થતિ સમુદાયને ગણ કહી શકાય છે. મંડિત અને મૌર્યપુત્રની માતા એક હતી, પણ બન્ને સાર્ધોના ગોત્ર જુદા જુદા પિતાની અપેક્ષાએ જુદા જુદા કહેલા છે. મંડિતના પિતાનું નામ ધનદેવ અને મૌર્યપુત્રના પિતાનું નામ મૌર્ય. તે દેશમાં તે કાળે એક પતિ ગુજની જાય એટલે બીજો પતિ થઈ શકતો હશે એવો વૃદ્ધ આચાર્યનો મત છે.”

### ગણધરોનું અહ્મુત જ્ઞાન

ઇદ્રભૂતિ વિગેરે પ્રભુના અગીયારે ગણધરોનું જ્ઞાન પણ અકર્મુત હતું. તેઓ દ્વાદશાગી-એટલે કે આચારાગથી માંડી દ્વિવાદ પર્યંત બારે અંગનું જ્ઞાન ધરાવતા હતા, કારણ કે પોતે જ તેના સ્વનાર હતા. વળી તેઓ ચૌદ પૂર્વના પણ જ્ઞાતા હતા. કોઈ પૂછે કે, દ્વાદશાગીના જ્ઞાતા કહેવાથી ચૌદ પૂર્વ તો તેમા આવી જ જાય, છતાં ચૌદ પૂર્વના જ્ઞાતા હોવાનો જુદો ઉલ્લેખ કેમ કરે છે ? ઉત્તરમા કહેવાનું કે અંગોમાં ચૌદપૂર્વની પ્રધાનતા જણાવવા અર્થે જ એટલો ઉલ્લેખ કર્યો છે. વળી કોઈ પ્રશ્ન કરે કે ચૌદપૂર્વની પ્રધાનતા શી રીતે ? તેનું સમાધાન આ પ્રમાણે છે:-એક તો તે સૌ પ્રથમ સ્વાયા છે, અનેક વિદ્યા અને મંત્ર વિગેરે તેમાં સર્વા છે અને તે ઉપરાંત તેનું પ્રમાણ પણ

પણ મ્હોટું છે જો કે માત્ર સૂરના જ્ઞાતા કહેવાથી પણ દ્વાદશાંગી પણ અને ચૌદપૂર્વિષ્ણુ આવી જાય છે, પણ વિશેષ ચોખવટ કરવાના હેતુથી એમ પણ કહેવામા આવે છે કે સમન્ન ગણધરો ગણિપિટકને ધારણ કરના હતા. 'ગણ' એને હોય તે ગણી એટલે કે જ્ઞાવાચાર્ય અને પિટક એટલે પેટી

તે અગીયારે ગણધરો રાજગૃહ નગરમા જળરહિત માસ ભક્તના તપથી, એટલે કે એક માસ મુખી લોજનનું પ્રત્યાખ્યાન કરીને પાદપોગમન અનશનવટે મોમે ગયા છે શ્રી મહાવીર પ્રભુ મોક્ષ પામ્યા પછી સ્થવિર ઇદ્રભૂતિ અને સ્થવિર આર્ય મુધર્માએ બંને મોક્ષ પામ્યા, એટલે અગીયાર ગણધરમાથી નવ ગણધર તો ભગવતના જીવના જ મોમે ગયા. ઇદ્રભૂતિ અને આર્યમુધર્મા ભગવતના નિર્વાણ પછી મોક્ષ પામ્યા હમણા જ નિર્જય સાધુઓ વિહાર કરી રહ્યા છે તે સર્વેને આર્યમુધર્મા અણુગારના શિષ્ય સંતાન બાળવા બાદીના ગણધરો શિષ્યસંતાન રહિત છે મારણ કે પોતપોતાના અવમાનના અવસરે પોતાના ગણ મુધર્માસ્વામીને તેમણે મોખ્યા હતા

### શ્રી મુધર્માસ્વામી

થમણ ભગવત શ્રી મહાવીર પ્રભુ કાસ્ય ગોત્રના હતા તેમને અગ્નિવૈશ્યાયન ગોત્રવાળા આર્યમુધર્મા નામે સ્થવિર શિષ્ય હતા. શ્રી વી પ્રભુની પાંચે મુધર્માસ્વામી પાંચમા ગણધર હતા તેમને જ મ કુ લાગ સન્નિવેશમા થયો હતો, તેમના પિતા ધર્મિલ નામના શ્રાક્ષત્રુ હતા અને માતાનું નામ ભદ્રિલા હતું મુધર્માસ્વામીએ પચાસ વયને અંતે, ચૌદ વિદ્યાના પાઠ ગામી થઈને દીક્ષા લીધી હતી અને ત્રીસ વર્સ મુખી વીર પ્રભુની નેવા કરી હતી વીર પ્રભુના નિર્વાણ પછી જાર વર્તના

અંતે—એક દ્વરે બાણુમા વરસના અંતે તેમને કેવલજ્ઞાન ઉપજ્યું.  
ત્યારપછી આઠ વરસ સુધી કેવલીપણું પાળીને, સો વરસનું  
આયુષ્ય પુરું કરીને અને પોતાની પાટે જળુસ્વામીને સ્થાપી  
મોક્ષે ગયા.

### શ્રી જમ્બૂસ્વામી

આર્યસુધર્માને કાશ્યપ ગોત્રવાળા આર્યજમ્બૂ નામે સ્થવિર  
શિષ્ય હતા. તેમનો જન્મ રાજગૃહ નામના નગરમાં થયો હતો.  
તેમના પિતાનું નામ ઋષભ અને માતાનું નામ ધારિણી હતું.  
પાંચમા દેવલોકથી અવેલા શ્રી જંબૂ, શ્રી સુધર્માસ્વામી પાસે  
ધર્મ સાંભળવા જતા. પરિણામે તેઓ શીલ ( બ્રહ્મચર્ય ) અને  
સમ્યક્ત્વ પામ્યા. છતાં માતા પિતાના દ્રઢ આગ્રહને વશ થઈ  
તેઓ આઠ કન્યાઓ પરણ્યા. પરણવા છતાં તેમની સ્નેહભરી  
વાણીથી તેઓ મુગ્ધ ન થયા. કારણ કે:—

સમ્યક્ત્વશીલતુંવામ્યા મવાન્વિધસ્તીર્યતે સુખમ્

તે દધાનો મુનિર્જમ્ભૂઃ સ્ત્રીનદીપુ કથં દ્રુડેત ?

સમ્યક્ત્વ અને શીલરૂપ જે જે તુ બડાઓથી ભવસમુદ્ર તરી  
શકાય તે તુંબડાઓને ધારણ કરનાર જળુમુનિ સ્ત્રીરૂપી નદીમાં  
શી રીને બુડે ?

લગ્નની જ રાત્રીએ તેઓ પોતાની સ્ત્રીઓને પ્રતિબોધ  
આપી રહ્યા હતા. તે વખતે ચારસો નવાણું ચોરના પરિવારવાળો  
સરદાર પ્રભવ પણ ત્યાં આવ્યો હતો. જમ્બૂકુમારનો ઉપદેશ  
સાંભળી તે સર્વ પ્રતિબોધ પામ્યા અને સવાર પડતાં જ પાંચસો  
ચોર, આઠ નવવિવાહિત સ્ત્રીઓ, તે સ્ત્રીઓનાં માબાપ, અને  
પોતાના માબાપ એ રીતે એકંદરે પાંચસો છવીસની સાથે શ્રી  
આર્યજમ્બૂએ નવાણું કોઠ સોનૈયા તણ દીક્ષા લીધી. અનુક્રમે

તેઓ કેવલી થયા અને નોગ વરસ દુઃસ્થપણામાં, વીસ વરસ  
છન્દ્યપણામાં અને ચુમાવીસ વરસ કેવલીપણામાં ગાળી, એક  
હરે એ શી વરસનું આયુ પુરૂં કરી, શ્રી પ્રભવસ્વામીને પોતાની  
પાળે સ્થાપી મોમે ગયા કવિ કહે છે કે —

જય સમન્તારમ્યો ન મૃતો ન મવિવ્યતિ  
ત્રિવાલ્વરાટ્કાન્ સાધૂન્ ચૌરાનપિ ચક્ષર ય ॥  
પ્રમરોડપિ પ્રમુનીયા-ઘૌર્યેણ હરતા ધનમ્  
લેમે ડનયાચૌર્યહર રત્નત્રિતયમદ્મૂતમ્ ॥

શ્રી જીભૂસ્વામી જેવો કોટવાળ કોઈ થયો નહીં અને ધરે  
પણ નહીં, જેણે ચોરાને પણ મોમમાર્ગવાહક સાધુઓ બનાવ્યા,  
પ્રભવ પ્રભુ પણ જ્યવતા વર્તો, જેણે ધન ચોરવા બાદા અમૃત્ય  
અને ચોરાથી પણ હરાય નહીં એવું અદ્ભુત રત્નત્રયરૂપી ધન  
મેળવો લીધું

### ૬૭ વસ્તુઓનો વિચ્છેદ

શ્રી વીરપ્રભુના નિર્વાણ પછી બાગ વર્ષે જોતમ સ્વામી, વીસ  
વરે સુધર્મા સ્વામી અને ચોસઠ વરે શ્રી જીભૂસ્વામી મોમે  
ગયા ત્યારપછી દસ વસ્તુઓ વિચ્છેદ ગઈ — (૧) મન પર્યાવજ્ઞાન  
(૨) પરમાવધિ કે જેના ઉપન થયા પછી એક અતર્કુદ્ગત્ની  
અહર કેવળજ્ઞાનની ઉત્પત્તિ થાય છે, (૩) પુણ્યક લલિત, જેનાથી  
ચકવર્તીના સૈન્યનો પણ ચૂરો કરી શકાય (૪) અદ્વારક શરીર  
લલિત (૫) ક્ષપકમેલી (૬) ઉગ્રમધેલી (૭) જિનકંપ (૮)  
સુધમત્રિષ્-પગિહાર વિશુદ્ધિ મૂકમ સુપગા અને યથાખ્યાન  
યાન્ત્રિ લગણ, (૯) કેવળજ્ઞાન અને (૧૦) મોક્ષમાર્ગ

અદી કવિ કહે છે કે —

લોકોત્તર હિ સૌભાગ્યજવૃસ્વામિ મહામુને,

અદ્યાપિ ય પતિં પ્રાપ્ય શિવશ્રીર્નાન્યમિચ્છતિ ॥

ખરેખર, જંગૂસ્વામીનું સૌભાગ્ય લોકોત્તરજ ગણાય. તેમના જેવો પતિ પામ્યા પછી મુક્તિરૂપી સ્ત્રીને પણ ખીજે કોઈ પતિ ગમતો નથી.

### શશ્યંભવ ભટ્ટ

કાશ્યપ ગોત્રવાળા સ્થવિર આર્યજંગૂને કાત્યાયન ગોત્રવાળા સ્થવિર આર્યપ્રભવ શિષ્ય થયા. આર્યપ્રભવને વચ્ચે ગોત્રવાળા મનકપિતા સ્થવિર આર્યશશ્ય ભવ શિષ્ય થયા.

એક દિવસે પ્રભવ પ્રભુએ પોતાની પાટે સ્થાપવાને યોગ્ય કોઈ પોતાના ગણમાં કે સંઘમાં છે કે નહીં? તે જાણવા ઉપ-યોગ મૂક્યો, પણ તેવો કોઈ યોગ્ય પુરૂષ ન દેખાયો. તેથી ચરતી-ર્થમાં ઉપયોગ મૂકતાં રાજગૃહમાં ચરૂ કરતા શશ્યંભવભટ્ટ તેમના જોવામાં આવ્યા. પછી તેમની પ્રેરણાથી બે સાધુઓ ત્યાં ગયા અને બોલ્યા કે.—“ અહો કષ્ટમહો કષ્ટ તત્ત્વં ન જ્ઞાયતે પરં ” એટલે કે ખરેખર આ તો કષ્ટજ છે, કષ્ટજ છે, શ્રેષ્ઠ તત્ત્વ કંઈ જાણતું જ નથી! તે પછી ખડ્ગથી ભયભીત બનેલા તેના બ્રાહ્મણ ગુરુએ યજ્ઞ સ્તંભ નીચેની શ્રી શાંતિનાથની પ્રતિમા દેખાડી. એ પ્રતિમાના દર્શનથી તેઓ પ્રતિબોધ પામ્યા અને પ્રભવસ્વામી પાસે દીક્ષા ગહણ કરી. પ્રભવ પ્રભુ શ્રી શશ્ય ભવને પોતાની પાટે સ્થાપી સ્વર્ગે સચર્યા

શ્રી શશ્ય ભવે જ્યારે દીક્ષા લીધી ત્યારે તેમની સ્ત્રી સગર્ભા હતી, તેણીએ મનક નામના પુત્રને જન્મ આપ્યો. પુત્રના કલ્યાણાર્થે શ્રી શશ્યંભવે દશવૈકલિક રચ્યું અને અનુક્રમે શ્રી યથોભદ્રને પોતાની પાટે સ્થાપી, શ્રી વીરપ્રભુથી અઠાણું વર્ષે સ્વર્ગે ગયા.

વચ્છ ગોત્રવાળા મનમથિતા-અધિર આર્ચ શરૂ થવાને તુ  
ગિકાયન ગોત્રવાળા અધિર આર્યયોગદ્ર શિષ્ય હતા યથોક્ત  
સૂરિ પણ થી ભદ્રબાહુ અને સભૂતિવિજય નામના બે શિષ્યને  
પોતાની પાટે સ્થાપી અગ્ર લોકે ગયા

### શ્રી ભદ્રબાહુ

અહીં પ્રથમ મક્ષિત વાચનાથી સ્થવિગવત્તી કહેવામાં  
આવે છે તુ ગિકાયન ગોત્રવાળા અધિર આર્ચયોગદ્રને બે  
સ્થવિગ શિષ્ય હતા એક માદર ગોત્રવાળા સભૂતિવિજય અને  
બીજા પ્રાચીન ગોત્રવાળા અધિર આર્ચભદ્રબાહુ શ્રી યથોક્તની  
પાટે શ્રી સભૂતિવિજય અને શ્રી ભદ્રબાહુ નામે બે પદ્ધતર થયા

પ્રતિષ્ઠાનપુરમાં વરાહમિહિર અને ભદ્રબાહુ નામના બે બ્રાહ્મ  
જ્ઞોએ દીક્ષા લીધી તેમાં ભદ્રબાહુને આચાર્યપદ મળવાથી વરાહ  
મિહિરને બારે ક્રોધ થયો તેથી તેણે બ્રહ્મજ્ઞોને વેધ પહેરી  
પોતાના નામના વારાહીસહિતા બનાવી, લોકોના નિમિત્ત  
નેવાનુ બહાર કરી પોતાની આજીવિકા ચલાવવા માંડી પોતાની  
ઉપર નમત્રનો રાજ મૂર્ધ બહુ પ્રસન્ન રહે છે એવું બતાવવા તે  
કહેવા લાગ્યો કે-“ અરણ્યમાં કોઈ એક સ્થાને ગીલાની ઉપર  
મે મિહલમ ચીતર્યું હતું પણ સૂતી વખતે તે લમ્બ બૂસવાનું  
બૂલી ગયો, મને તે વાત યાદ આવી એટલે લમ્બ પ્રત્યેની  
ભક્તિથી પ્રેરાઈું તે બૂમી નાખવા તૈયાર થયો. પરંતુ ત્યાં  
આવીને જોયું તો એ સિત્તા ઉપર મોટો વનરાજ મિહ બેઠો  
હતો મે સિત્તાના દરકાર કર્યા વિના તેની નીચે દ્વાપ નાખી લમ્બ  
બૂમી નાખ્યું આથી મિહલમનો અધિપતિ સૂર્ય મારી આગળ  
આવી દાબર થયો અને પોતાના મનુષ્યમાં લઈ જઈ મહાની સ્વ  
જાતિ મને બતાવી દીધી.”

એક દિવસે વરાહે તાળની આગળ મ્હુ કે-“ આ જે કે

ડાણ કરવામાં આવ્યું છે તેની વચમાં ખાવન પલના પ્રમાણવાળો મત્સ્ય આકાશમાંથી પડશે. ”

ભદ્રબાહુ સ્વામીએ કહ્યું કે:—“ માર્ગમાં અર્ધપલ શોષાર્ધ જવાથી સાડીએકાવન પલના પ્રમાણવાળો અને કુંડાળાની વચમાં નહીં પણ છેડે પડશે. ”

વરાહનું કથન જોઈ પડ્યું અને શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામીનું ભવિષ્ય ખરૂં પડ્યું.

એક વાર રાત્રીને ત્યાં કુમાર અવતર્યો. વરાહે કહ્યું કે:—“ આ કુમારનું આયુષ્ય સો વર્ષનું છે. ” ભદ્રબાહુ વારાહની જેમ રાજકુમારને જોવા પણ ન ગયા. તેથી વરાહે કહેવા માંડ્યું કે “ ભદ્રબાહુને વ્યવહારનું જરાએ લાન નથી. રાત્રીના કુમારને જોવા પણ ન આવ્યા. ” આથી લોકોમાં જોનોની નિંદા થવા લાગી. એટલે ભદ્રબાહુ સ્વામીએ કહેવડાવ્યું કે—“ રાજકુમારનું મૃત્યુ આજથી સાતમે દહાડે ખીલાડીથી થવાનું છે ” રાત્રીએ શહેરમાંથી સર્વ ખિલાડીઓ કાઢી મુકાવી. સાતમે દિવસે કુમાર આવતો હતો, તેટલામાં જ ખિલાડીના આકારવાળો આગળીયો ઉપરથી પડ્યો અને કુમારના પ્રાણ ઉડી ગયા.

વરાહમિહિર લોકોમાં ખહુ હલકો પડ્યો. ઠેકઠેકાણે ભદ્રબાહુ સ્વામીના અસાધારણ જ્ઞાનના વખાણ થવા લાગ્યા. વરાહમિહિર ક્રોધથી વ્યંતર થયો અને રોગચાળા મોકલી લોકોને ત્રાસ આપવા લાગ્યો. શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામીએ ઉપસર્ગહર સ્તોત્ર રચીને ઉપદ્રવ કરનાર વ્યંતરને દૂર કર્યો કહ્યું છે —“ જેણે ભારે કષ્ટ આણી ઉપસર્ગહર સ્તોત્ર રચ્યું અને સઘનું કલ્યાણ કર્યું તે ભદ્રબાહુ સ્વામી જયવંતા વર્તો. ”

### સ્થૂલભદ્ર

માઠર ગોત્રવાળા સ્થવિર આર્યસંભૂતિવિજયને ગૌતમ

ગોત્રવાળા સ્થવિર આર્યસૂલભદ્ર શિષ્ય હતા તેઓ પાટલીપુર ના ચક્રતાલ મત્રીના પુત્ર હતા બાર વર્ષ કાશા નામની વેશ્યાને ત્યાજ રહ્યા હતા વસ્ત્રચિ નામના એક શ્રાદ્ધણના પ્રપચથી ચક્રતાલ મત્રી મૃત્યુ પામ્યા એટલે નહ રાજાએ સૂલભદ્રને બે લાખી મત્રીપદ આપવાનું સૂચનું પિતાના મૃત્યુને લીધે તેમનું હૃદય ભીંભાયું, અને સસાગને વિષે વેરાભ્ય પામી દીક્ષા સ્વીકારી

મત આદિ શ્રદ્ધણ કરી, શુગની આજ્ઞા લઈ તેઓ કાશાના ઘરમા ચોમાસુ રહ્યા ચોમાસાને અતે બહુ હાવભાવ કરનારી વેશ્યાને પણ પ્રતિજ્ઞા પમાડી પોતે શુદ્ધ પાસે આવ્યા શુદ્ધે તેમને જોઈ " દુષ્કરદુષ્કરકારક " એ પ્રમાણે સઘસમક્ષ કહ્યું

એ સમયે સિદ્ધની શુદ્ધ પાસે, સર્પના દર પાસે અને કુવાના કાષ્ટ ઉપર ચોમાસુ રહી આવનાર ત્રણે યુનિઓ હાજર હતા તેમને સૂલભદ્રની પ્રશસા સાંભળી બહુ ખેદ થયો કારણ કે તેઓ પોતાના સયમ અને તપની સેાધી વધારે મીમત આકતા હતા

સિદ્ધની શુદ્ધ પાસે ચાતુર્માસ રહી આવનાર યુનિ બીજી ચોમાસું કાશાને ત્યા ગાળવા ગયા શુદ્ધે તેમને ઘણા સમજાવ્યા, પણ ન માન્યું કાશા વેશ્યાનું દિવ્ય રૂપ જોતા જ તેમનું ચિત્ત ચગી ગયું તેમણે શુદ્ધ પાસે આવી કહ્યું - " આટલા બધા સાધુઓમા સૂલભદ્ર તો એકજ છે, શુદ્ધે દુષ્કરદુષ્કરકારક એવું ને પદ આપ્યું તે યથાર્થ જ છે પુષ્પ, ફળ દારૂ, માસ અને મહિલાના રસને ભણવા છતાં જેઓ તેનાથી વિરક્ત નથી રાખ્યા તેવા દુષ્કરકારકને દુ વડ હું "

સૂલભદ્રના ઉપદેશથી પ્રતિજ્ઞા પામેલી કાશાને ત્યા એક કામી રથકારે આવી, પોતાનું કૌશલ બતાવવા માંડ, બાણના મૂળના ભાગમા બીજી અને બીજા બાણના મૂળના ભાગમા ત્રીજી એમ કેટલાક બાણ મારી, દૂર સ્ટેલ આબાની લુબ



તોડી નાખી. રથકારના એ ગર્વને તોડવા કોશાએ સરસવના ઢગલા ઉપર સોય અને સોયના અગ્રભાગ ઉપર કુલ મુકાવી તેની ઉપર નૃત્ય કરી બતાવ્યું. એવું અદ્ભૂત નૃત્ય કરવા છતાં તેણીએ કહ્યું કે:—

“ આખાની હુંબ તોડવી એમા કંઈજ દુષ્કર નથી, સરસવ ઉપર નાચવું એ પણ એટલું બધું દુષ્કર નથી, પરંતુ જે મહાનુભાવ મુનિએ પ્રમદારૂપી વનમા પણ નિર્મોહિપણું દાખવ્યું તે તો દુષ્કરમા પણ દુષ્કર ગણાય,” કવિઓ પણ કહે છે કે:—

“ પર્વતમા, શુદ્ધમા કે નિર્જન વનમાં વાસ કરનારા અને ઇદ્રિયોને સયમમા રાખનારા હબરો મુનિઓ થઈ ગયા, પણ અતિ મનોહર યુવતી સાથે વસવા છતાં જેઓ ઇદ્રિયોને વશમાં રાખી શક્યા એવા તો એક શકટાલનંદન-સ્યૂલભદ્ર જ છે.

“ તેમણે અગ્નિમા પ્રવેશ કર્યો છતાં ઉત્તી આંચ ન લાગવા દીધી, તરવારની ધાર ઉપર ચાલવા છતાં છેદ લાગવા ન દીધો, કાળા સાપના દરમા રહેવા છતાં ડંખ ન લાગવા દીધો અને કાળ બની કોટડીમા રહેવા છતાં ડાઘ ન લાગવા દીધો. માટે જ

વેશ્યા રાગવતી સદા તદનુગા પદ્મી રસૈર્મોજનં,

શુભ્રં વામ મનોહરં વપુરહો નવ્યો વય સંગમઃ

કાલોઽયં જલદાવિલસ્તદપિ વા. કામં જિગાયાદરાત્ ।

તં વદે યુવતીપ્રવોઘ કુગલં શ્રી સ્યૂલભદ્રં મુનિમ્ ॥

અર્થાત્ “ વેશ્યા રાગવાળી હતી, હંમેશાં પોતાના કહેવા પ્રમાણે જ વર્તનારી હતી, પડ રસથી ભરેલા-ભાવતાં ભોળનો મળતા હતા, સુદર ચિત્રશાળા હતી, મનોહર શરીર હતું, યુવાની ખીલતી જતી હતી અને કાળા મેઘથી છવાયેલી વર્ષાઋતુ હતી, એટલું છતાં જેમણે આદરપૂર્વક કામને પોતાના કાળુમાં

રાખ્યો એવા યુવતીઓને બોધ દેવામા કુચળ શ્રી સ્થૂલભદ્ર મુનિને હું વદન કરું છું ” કામદેવને સંબોધી જવિ કહે છે કે —

“ હે કામદેવ ! મનોહર નેત્રવાળી શ્રી તે તો તારૂં મુખ્ય શસ્ત્ર છે, વસ તન્નતુ, કોપીલાનો પયમ સ્વર તથા ચદ્ર વિગેરે તો તારા મુખ્ય ચોદાઓ છે અને વિષ્ણુ બ્રહ્મા તથા શિવ જેવા તો તારા સેવકો છે, છતાં અરે હનાશ ! તું આવા એક મુનિથી શી રીતે હણાયો ! તે એટલું પણ ન જાણ્યું કે જ્યુસ આમમા તને મારીને આ મુનિ તો નેમિનાથ, જ બુસ્વામી અને મુર્શન શેઠ ની પછી એવા પુરૂષ થવાના છે ? ” ડેવટે શ્રી નેમિનાથ અને શ્રી સ્થૂલભદ્રની સરખામણી કરી જવિ કહે છે કે —

“ શ્રી નેમિનાથ અને શકટાલમુતનો વિચાર હતાં અમે એકને જ વીર પુરૂષ માનીએ છીએ જરણું કે શ્રી નેમિનાથ છએ તો પર્વત ઉપર જઈને મોહને છત્યો અને આ મુનિએ તો મોહના ઘરમા દાખલ થઈને મોહને માર્યો ”

એક વખતે બાર વરસના હુકાળના અતે સઘના આનહથી શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામી પાચસો સાધુઓને / દિવાદની હંમેશા સાત વાચના આપતા હતા, સાત વાચનાથી પણ અતુલ રહેતા બીજા સાધુઓ ઉદ્વિગ્ન થઈ વિહાર કરી ગયા, માત્ર સ્થૂલભદ્ર એકલા રહ્યા. તેઓ બે વસ્તુએ ઝોલા—શ પૂર્વ જણ્યા. એક વાર વદન કરવા આવેલા યક્ષા સામ્વી વિગેર પોતાની બહેનોને શ્રી સ્થૂલભદ્રે પોતાની વિધાના જોરથી પોતાનું મિહ રૂપ દેખાડ્યું ત્યારે શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામીએ આ હકીકત સાણળી ત્યારે તેમને ઘણી દિલગીરી થઈ તેમણે કહ્યું કે—“ હવે તમે વાચના માટે અયોગ્ય છો. ” પરન્તુ સઘના અતિ આનહથી “ બીજાને તમારે વાચના આપવી નહી ” એવી મરતે બાકીના આગ પૂર્વની મૂત્ર થી સ્થૂલભદ્રને વાચના નાખી કહ્યું છે કે —“ જ બુસ્વામી છેલ્લા

કેવલી થયા અને પ્રભવ પ્રભુ, શય્યાલવ, યશોભદ્ર, સંભૂતિવિજય, ભદ્રબાહુ તેમજ સ્થૂલભદ્ર એ છ શ્રુતકેવલી થયા. ”

## આર્ય મહાગિરિ અને આર્ય સુહસ્તિ

ગૌતમ ગોત્રવાળા સ્થવિર આર્ય સ્થૂલભદ્રને જે સ્થવિર શિષ્ય હતા. એક એલાપત્ય ગોત્રવાળા સ્થવિર આર્ય મહાગિરિ અને ઘીબ વસિષ્ઠ ગોત્રવાળા સ્થવિર આર્ય સુહસ્તિ.

જિનકલ્પ વિચ્છેદ જવા છતાં પણ જે ધીર પુરૂષોએ જિન કલ્પની તુલના કરી તે મુનિઓને વિષે ઋષભ સમાન અને શ્રેષ્ઠ આશિરત્રને ધારણ કરનાર આર્ય મહાગિરિ તો અવશ્ય વંદનીય જ છે. અને જેમણે જિનકલ્પની તુલના કરી તથા આર્યસુહસ્તિએ શ્રેષ્ઠીના ઘરમાં જેમની સ્તવના કરી તે આર્યમહાગિરિને પણ હું વંદન કરું છું.

એક વાર સાધુઓની પાસે શિક્ષા માગવા આવેલ એક ભિક્ષુકને આર્યસુહસ્તિ મહારાજે દીક્ષા આપી. તે ભિક્ષુક મરણ પામીને સ પ્રતિ નામે રાજા થયો, સંપ્રતિ રાજાને પૈતૃક સંબંધ નીચે પ્રમાણે બાણવો —

શ્રેણિકનો પુત્ર કેણિક, તેનો પુત્ર ઉદાયી, તેની પાટે નવ નંદ, તેની પાટે ચ દ્રશુપ્ત, તેનો પુત્ર ણિંદુસાર, તેનો પુત્ર અશોકશ્રી તેનો પુત્ર કુણ્ણલ અને તેનો પુત્ર સંપ્રતિ.

સંપ્રતિને જન્મતાં જ તેના દાદાએ રાજ્ય સુપ્રત કર્યું. એક વાર શ્રી આર્યસુહસ્તિને રથયાત્રામાં પ્રવૃત્ત થયેલા જોઈને સંપ્રતિ રાજાને પોતાનું જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું. તે પછી તેણે સવા લાખ જિનાલય, સવા કરોડ નવીન જિનગિમ્બ, છત્રીસ હજાર શુદ્ધોદ્ધાર, પંચાણ હજાર પીતલની પ્રતિમા તથા હજારો દાન-

શાળાઓથી પણ ખડ પૃથ્વીને પણ વિભૂષિત કરીઃ અનાર્થ દેશે  
ને પણ કરથી સુજ્ઞ કર્યા અને સાધુવેષ ધારણ કરનાર સેવકોને  
પ્રથમ મોકલી સાધુઓને વિહાર કરવાનું યોગ્ય ક્ષેત્ર તૈયાર  
કરાવ્યું પોતાના સેવક રાજાઓને જૈનધર્મને વિષે રસ લેતા  
કર્યા વિચરતા સાધુઓને વસ્ત્ર, પાત્ર આદિ પ્રાસુઠ વસ્તુઓ મળી  
શકે એવી બધે વ્યવસ્થા કરી

**સુસ્થિત અને સુપ્રતિષ્ઠુદ્ધથી લઈ આર્યતાપસ પર્યં ત**

વસિષ્ઠ ગોત્રવાળા સ્થવિર આર્યસુદસ્તિને યાજ્ઞાપત્ય ગોત્ર  
વાળા સુસ્થિત અને સુપ્રતિષ્ઠુદ્ધ નામના કૌટિલ અને કાકદિક  
એવા બે સ્થવિર શિષ્ય થયા એક કરીડ વાર મૂરિમંત્રનો બાપ  
કરવાથી સુસ્થિત મુનિ કૌટિલ કહેવાતા અને કાકદીનગરીમા  
જન્મેલા હોવાથી સુપ્રતિષ્ઠુદ્ધ કાકદિક કહેવાતા તેમને કૌશિક  
ગોત્રવાળા સ્થવિર આર્યધૃદ્વદિત્ત શિષ્ય થયા આર્ય ધૃદ્વાન્તિના  
શિષ્ય પાતમ ગોત્રવાળા આર્યદિત્ત, આયદિત્તના શિષ્ય કૌશિક  
ગોત્રવાળા અને જાતિસ્મ લુ જ્ઞાનવાળા આર્યસિંહગિરિ, આર્ય  
સિંહગિરિના શિષ્ય પાતમગોત્રવાળા સ્થવિર આર્યવજ્ર, આર્ય  
વજ્રના શિષ્ય ઉત્કૌશિકઠ ગોત્રવાળા સ્થવિર આયવજ્રસેન, આર્ય  
વજ્રસેનના ચાર સ્થવિર શિષ્ય - (૧) સ્થવિર આર્યનાગિલ (૨) સ્થ  
વિર આર્યપૌમિલ (૩) સ્થવિર આર્યજ્યન્ત અને (૪) સ્થવિર આર્ય  
તાપસ સ્થવિર આર્યનાગિલથી આર્યનાગિલા શાખા નિકળી, સ્થ  
વિર આર્યપૌમિલથી આર્ય પૌમિલા શાખા નિકળી, સ્થવિર  
આર્ય જ્યન્તથી આર્યજ્યન્તી શાખા નિકળી અને સ્થવિર  
આર્યતાપસથી આર્યતાપમી શાખા નીકળી

\* ગિજુવતીમરે સવા કોડ અનુપમન કોવ છે તે વિચારવા જેવું છે  
કારણ કે અતર્વાર્ધિમા મપા તસ એટલે મવા લાખ એમ દેખાત છે

## કુળ તથા શાખા વિષે

હવે વિસ્તારવાલી વાચનામા આર્યયજ્ઞોક્તદ્રથી માંડીને સ્થ-  
વિરાવલી કહેવામા આવે છે. તેમા ઘણા ભેદો તે ભેખકદોષના  
હેતુભૂત જાણવા. બાકી સ્થવિરોની શાખા તથા કુલો પ્રાયઃ ક્ષીને  
એક પણ હાલ જાણાતા નથી. કદાચ તે બીજા નામોથી તિરોહિત  
થયેલાં હોય કુલ એટલે એક આચાર્યનો પરિવાર અને ગણ  
એટલે એક વાચના લેનાર મુનિ સમુદાય. ક્યુ છે કે એક આચાર્ય-  
નું મંત્રતિ તે કુલ અને બે અથવા તેથી વધારે આચાર્યના  
મુનિઓ એકબીજાથી સાપેક્ષ વર્તતા હોય તેમનો એક ગણ  
જાણવો શાખા એટલે એક આચાર્યની સંતતીમાંજ ઉત્તમ  
પુરુષોના જૂદા જૂદા અન્વય ( વંશ ), અથવા વિવક્ષિત આદ્ય  
પુરુષની સતતી. જેમ કે વર્ણ નામના મૃદિથી વર્ણ શાખા  
નીકળી તેમ શિષ્યના જૂદા જૂદા અન્વય તે કુલ, જેમ  
કે આદ્રકુલ નાગેદ્રકુલ, મૃત્યાદિ.

## સ્થવિરોનાં કુળ તથા શાખા.

તુ ગિજાયન ગોત્રવાળા સ્થવિર આર્ય યજ્ઞોક્તદ્રને આ બે  
સ્થવિર શિષ્ય - પુત્રસમાન પ્રસિદ્ધ હતા. (૧) સ્થવિર આર્યભદ્ર-  
બાહુ પ્રાચીન ગોત્રવાળા અને (૨) સ્થવિર આર્યસભૂતિવિનય  
માદર ગોત્રવાળા.

સ્થવિર આર્યભદ્રબાહુ ને આ ચાર સ્થવિર શિષ્ય પુત્ર  
સમાન હતા - (૧) સ્થવિર ગોદાસ (૨) સ્થવિર અગ્નિદત્ત (૩) સ્થવિર  
યજ્ઞદત્ત અને (૪) સ્થવિર સોમદત્ત. તે ચારે કાસ્યપ ગોત્રના હતા.

સ્થવિર ગોદાસથી ગોદાસ નામનો ગણ નીકળ્યો. તેની

\* જેમના ઉત્પત્તિ થવાથી પૂર્વજો દર્શાવે અથવા અપયશદ્વી તદ્વત્મા  
ન પદ તે પુત્ર-અપત્ય, અને તેના જેવા તે યથાપત્ય-પુત્ર સમાન

ચાર શાખાઓ — (૧) તામલિસિકા (૨) કોટિવાર્યિકા (૩) પુણ્ડ  
વર્ધનિકા અને (૪) દામીખર્જટિકા

સ્થવિઃ આર્ય મભૂતિવિજયને બે સ્થવિર શિષ્ય પુત્ર  
સમાન હતા — (૧) નદનભદ્ર (૨) ઉપનદ (૩) તિપ્પભદ્ર (૪)  
યશોભદ્ર (૫) મુખનોભદ્ર (૬) મલ્લિભદ્ર (૭) પૂર્ણભદ્ર (૮) સ્વલ્લભદ્ર  
(૯) જ્ઞાનુમતિ (૧૦) જળુ (૧૧) દીર્ઘભદ્ર અને (૧૨) પાદુભદ્ર

સ્થવિઃ આર્ય મભૂતિવિજયને સાત શિષ્યા પુત્રી સમાન  
હતી — (૧) યક્ષા (૨) યક્ષદિના (૩) ભૂતા (૪) ભૂતદિના (૫)  
રેણા (૬) વેણા (૭) રેણા એ સાતે સ્વલ્લભદ્રની પહેનો હતી

સ્થવિઃ આર્ય મથૂલભદ્રને બે સ્થવિર શિષ્ય પુત્ર સમાન  
હતા — (૧) એલાપત્ય ગોત્રવાળા સ્થવિર આર્ય મહાગિરિ અને  
(૨) વસિષ્ઠ ગોત્રવાળા સ્થવિર આર્ય મુહરિત.

સ્થવિઃ આર્ય મહાગિરિને આઠ સ્થવિર શિષ્ય પુત્ર સમાન  
હતા — (૧) સ્થવિર ઉત્તર (૨) સ્થવિર ભલિમ્મહ (૩) સ્થવિર ધ  
નાદર (૪) સ્થવિર શ્રી ભદ્ર (૫) સ્થવિર કોડિન્ય (૬) સ્થવિર  
નાગ (૭) સ્થવિર નાગમિત્ર અને (૮) ટૌશિક ગોત્રવાળા સ્થવિઃ  
પદુલક રોહિણી

### ટૌશિક અને ત્રૈશિકની ઉત્પત્તિ

દ્રવ્ય, શુભ, કર્મ, મામા ય, વિશેષ અને સમવાર એ છ પ  
દાથ પ્રરૂપવાથી પડ, અને ઉવૂક ગોત્રમા ઉ પન દવાથી ઉવૂક,  
એ પડ અને ઉવૂકનો કર્મધારી મમાસ થવાથી પદુવૂક તેનો  
પ્રાકૃત પ્રયોગ છદુવૂકે થાય છે તેથી સૂત્રમા તેમને ટૌશિકગોત્રી  
કહેલ છે ઉવૂક અને ટૌશિક એ બંને શબ્દને એમજ અર્થ છે  
ટૌશિક ગોત્રવાળા સ્થવિઃ છદુવૂક રોહિણી ત્રૈશિક નિકળ્યા  
તેની ઉત્પત્તિનો ઈતિહાસ આ પ્રમાણે બતાવેલો —

શ્રીવીરપ્રભુના નિર્વાણ પછી પાંચસો ચુમાલીસમા વરસે અંત-  
રંજિકા નામની નગરીમાં બૂતગૃહ જેવા વ્યંતરના અંત્યમાં રહેલા  
શ્રી ગુપ્ત આચાર્યને વાદવા માટે, તેમના શિષ્ય રોહિતગુપ્ત બીજા  
ગામથી આવતા હતા. માર્ગમાં તેમણે એક પટક વાગતો સાંભ-  
ળ્યો. એ પટક એક વાદીનો હતો. રોહિતગુપ્તે તે પટકને અર્થ  
કરી પેલા વાદી સાથે વાદ કરવાનું કહેણ મોકલ્યું. પછી ગુરૂ  
પાસે એ વાત નિવેદન કરી.

વાદી એક પરિત્રાજક હતો. તેની પાસે વીંછી, સર્પ, ઉદર,  
મૃગી, વરાહી, કાકી અને ચક્રુનિકા નામની વિદ્યાઓ હતી;  
પરંતુ તેની સર્વ વિદ્યાઓને ઉપદ્રાત કરે એવી મયૂરી,  
નકુલી, બિલાહી, વ્યાદ્રો, સિંહી, ઉલૂકી અને રથેની વિગેરે  
સાત વિદ્યાઓ રોહિતગુપ્તે પોતાના આચાર્ય પાસેથી મેળવી લીધી.  
તે ઉપરાત સર્વ ઉપદ્રવનો નાશ કરવામાં સમર્થ એવો રત્નેકરગુ-  
પ્ત પોતાની પાસે રાખ્યો. પછી બગશ્રી નામના ગાંઠનો સ્ત્રા-  
મા આવી પોદ્ધથાગ નામના પરિત્રાજકની સાથે બારે વાદ  
કર્યો પરિત્રાજકે પોતાના વાદમા હવ, અહવ, મુખદુઃખ આદિ  
જે રાશીનું સ્થાપન કર્યું. તેની સામે રોહિતગુપ્તે ત્રણ દેવ, ત્રણ  
અગ્નિ, ત્રણ શક્તિ, ત્રણ સ્વર, ત્રણ લોક, ત્રણ પદ, ત્રણ પુંકર,  
ત્રણ બ્રહ્મ, ત્રણ વર્ણ, ત્રણ ગુરુ, ત્રણ પુરુષ, ત્રણ સંધ્યા, ત્રણ  
વચન અને ત્રણ અર્થનો વાદ ઉત્તો કર્યો. ત્રણ હવનું સમર્થન  
કરતાં તેમણે હવ, અહવ અને નોહવ એ પ્રમાણે ત્રણ રાશિની  
સ્ત્રામાં સ્થાપના કરી પરિત્રાજકની વિદ્યાઓને પોતાની વિદ્યા-  
ઓના બગથી છતી લીધી છેઃએ પરિત્રાજકે ગસલી વિદ્યાનો  
પ્રયોગ કર્યો, તે ત્રણ પોતાના રત્નેકરગુપ્તના બગથી છતી લીધો.  
પરિત્રાજક અંબવાણો પડી ગયો. રોહિતગુપ્તે મહોત્સવપૂર્વક  
પોતાના ગુરૂ પાસે આવી પોતાના વિજયનો વૃત્તાત કહી સંભ-

જા-ઓ ગુરુ શિષ્યે મેળવેલા વિજયથી પ્રસન્ન તો થયા, પરંતુ તેમણે કહ્યું કે —“ હે વસ ! તે વાદીને હત્યો એ તો બહુ સારું કર્યું, પણ તે બાણી જોઈને હવ, અહવ અને નોહવ એ પ્રમાણે ત્રણ રાશિની ય્યાપના કરી એ તો તપશ્ચરિત્સૂત્ર જ છે માટે ત્યા સજામા જઈને મિથ્યાદુષ્ટતા આપી આવ.” હવે જે સજામા પોને આવો મહાન્ વિજય મેળવ્યો હોય તે સજામા જઈ પેતાનું બોલેલું મિથ્યા કરવું એ રોહ શુભને ન રૂચ્યું તેણે અભિમાનને વશ થઈ ઉત્તર વિષે પણ મિથ્યાદુષ્ટતા ન જાણ્યું ગુરુએ તેને સમજાવવા છ માસ મુખી રાજસમામા તેની સાથે બાદ ધ્યેયો ઉતરે રાજગૃહિમા દેવાધિષ્ઠિત કૃતિમાયવુ-જના ત્રણે લોકની તમામ વસ્તુઓ મળી શકે-ત્યાથી નોહવ નામની વસ્તુ આણી આપવાની માગતી ૫૧ ત્યા તે વસ્તુ ન મળવાથી શિષ્ય શરમાઈ ગયેલ પત્રી ગુરુએ સુમાલી શમો પ્રશ્નરહે તેને પરાસ્ત કર્યો છતાં તેણે પોતાનો આમલ ન છોડયેલ નાખરે ગુરુએ સુખવાના પાત્રમાથી તેના મસ્તક ઉપર કોષપૂર્વક ભસ્મ ફેંકી અને તેને સ્વયં બદાર મૂકયેલ ત્યાપછી તે ત્રેરાશિ છઠ્ઠા નિન્દવે અનુક્રમે વૈશેષિક દર્શન પ્રકટ કર્યું જો કે સૂત્રમા રોહશુભને આવ મહાગિર્ગિનો શિષ્ય કહેલ છે, પણ ઉત્તરાધ્યયન વૃત્તિ અને સ્થાનાગવૃત્તિ વિગેરેમા તેને શ્રી શુભાચાર્યનો શિષ્ય ગણ્યો છે, એટલે અમે પણ અહીં શુભાચાર્યના શિષ્ય તરીકે જ ઓળખાવ્યો છે બાકી તેમ તરત જ છે તે તો બહુશુનો બાલે

ગૃ-૭-ગણ, તેની શાખાઓ અને કુળો

સ્થવિર ઉત્તર બલિસ્ત્રહથી ઉત્તર બલિસ્ત્રહ નામનો જલુ નીકળ્યો, તેની ચાર શાખાઓ —(૧) કૌશાલિકા (૨) શ્રૌતિશ્રી (૩) કૌશલિકા અને (૪) ચંદનાગરી



વસિષ્ઠ ગોત્રવાળા સ્થવિર આર્યમુદ્ધન્તિને બાર સ્થવિર શિષ્ય પુત્ર સમાન હતા:—(૧) સ્થવિર આર્યદેહલુપ્ત (૨) ભદ્રયશ (૩) મેઘ (૪) કામર્દિ (૫) મુસ્તિત (૬) મુપ્રતિબુદ્ધ (૭) રક્ષિત (૮) રોહણ (૯) ઋષિશુભ (૧૦) શ્રી શુભ (૧૧) બ્રહ્મા અને (૧૨) સોમ.

કાશ્યપ ગોત્રવાળા સ્થવિર આર્યદેહલુપ્તથી ઉદેહ નામનો ગણ નીકળ્યો. તેમાંથી ચાર શાખા અને છ કુળ નીકળ્યાં. તેમાં શાખાઓ આ પ્રમાણે:—(૧) ઉદુંગરિકા (૨) માસપૂરિકા (૩) મતિપત્રિકા અને પૃથ્વિપત્રિકા. કુળ નીચે પ્રમાણે:—(૧) નાગ-ભૂત (૨) સોમભૂત (૩) ઉલ્લગચ્છ (૪) હસ્તલિપ્ત (૫) નંદિત્ય અને (૬) પારિકાસક

હારિત ગોત્રવાળા સ્થવિર શ્રીશુભથી ચારણ નામનો ગણ નીકળ્યો. તેની ચાર શાખા અને સાત કુલ આ પ્રમાણે. તેમાં શાખાઓ.—(૧) હારિત માલાગરી (૨) સ્વકાર્મીકા (૩) ગવેધુકા અને (૪) વજનાગરી. કુલો.—(૧) વત્સલિપ્ત (૨) પ્રીતિધર્મિક (૩) હાલિત્ય (૪) પુષ્પમિત્ર (૫) માલિત્ય (૬) આર્યવેદકકુલ અને (૮) કૃષ્ણમથ

ભારદ્વાજ ગોત્રવાળા સ્થવિર ભદ્રયશથી હિરુવાટીય નામનો ગણ નીકળ્યો તેની ચાર શાખાઓ અને ત્રણ કુળ થયા:—તેમાં શાખાઓ (૧) અપિર્જિકા (૨) ભદ્રાર્જિકા (૪) કાકદિકા અને (૪) મેળાર્જિકા. કુળ.—(૧) ભદ્રયશિક (૨) ભદ્રશુષિક અને (૩) યથોભદ્ર.

સ્થવિર કામર્દિથી વેસવાટિક ગણ નીકળ્યો તેની ચાર શાખા અને ચાર કુલ થયાં. તેમાં શાખાઓ:—(૧) શ્રાવસ્તિકા (૨) રાત્યપાલિકા (૩) અતગર્જિકા અને (૪) દોમલર્જિકા. કુલો:—(૧) ગણિક (૨) મેધિક (૩) કામર્દિક અને ધંદ્રપૂરક.

વસિષ્ઠ ગોત્રવાળા સ્થવિર ઋષિશુભ કાક દિક્કથી માણુવ નામનો ગણુ નીકળ્યો તેની ચાર શાખાઓ અને ત્રણ કુલ થયા શાખાઓ — (૧) કાસવર્ણિકા (૨) ગૌતમવર્ણિકા (૩) વાસિષ્ઠિકા અને (૪) સોરાષ્ટ્રિકા કુલો — (૧) ઋષિશુભ (૨) ઋષિદત્ત અને (૩) અભિજયત

વ્યાધાપત્ય ગોત્રવાળા સ્થવિર સુરિયત અને સ્થવિર સુપ્રતિ બુદ્ધથી અને કૌટિક તથા કાક દિક્ક મુનિથી કૌટિક નામનો ગણુ નીકળ્યો તેની ચાર શાખા અને ચાર કુલો થયા તેમા શાખા — (૧) ઉચ્ચ નાગરી (૨) વિદ્યાધરી (૩) વજી અને (૪) મધ્યમા કુલ — (૧) પ્રજ્ઞલિપ્ત (૨) વત્સલિપ્ત (૩) વાણિજ્ય અને (૪) પ્રજ્ઞવાહન. વ્યાધાપત્ય ગોત્રવાળા સુરિયત અને સુપ્રતિબુદ્ધ તથા કૌટિક અને કાક દિક્કના આ પાત્ર શિષ્યો પુત્રસમાન પ્રસિદ્ધ હતા — (૧) સ્થવિર આર્યૈકદિત્ત (૨) સ્થવિર પ્રિયશ્રથ (૩) કાસ્થપ ગોત્રવાળા સ્થવિર વિદ્યાધર ગોત્રવાળા, (૪) સ્થવિર ઋષિદત્ત અને (૫) સ્થવિર અર્હદત્ત

### પ્રિયશ્રથ મુનિની પ્રભાવિકતા

અજમેનની જલકમા હર્ષપુર નામના નગરમા સુભટપાળ રાજા રાજ્ય કરતો હતો તેના રાજ્યમા ત્રણસો જિનસવન, ચારસો લૌકિક પ્રાસાદ, અઢારસો પ્રાજ્ઞજુના ઘર, છત્રીશસો વણિકના ઘર, નવસો જગીયા, સાતસો વાવ, બસો કૂવા અને આતસો દાનશાળાઓ હતી એક વખત તે નગરમા પ્રિયશ્રથ સૂરિ પધાર્યા. અ યદા પ્રાજ્ઞજોએ એક યજ્ઞ સ્થપી તેમા બઠરાનુ બલિદાન આપવાનો ઠરાવ કર્યો પ્રિયશ્રથ સૂરિએ આવકના હાથમા વાસણેપ આપી તે બઠરા ઉપર છટાવ્યો અને તરતજ તેમા અંબિકાદેવી અધિષ્ઠિત થયા બઠરો આકાશમા અદ્ધર રહી બોલવા

લાગ્યો કે—“ હે બ્રાહ્મણા ! તમે મને બાંધીને લાગ્યા છો અને આ યજ્ઞમાં મને મારી નખાવા માગો છો તે હું બાળું છું. તમારી જેમ જો હું પણ નિર્દય થઈ તો એક ક્ષણવારમા તમને સોને મારી નાખી શકું છું કેાપ પામેલા હનુમાને જેમ લંકામા જઈ રાક્ષસો-માં ત્રાસ વતાવ્યો હતો તેમ હું પણ કરી શકું તેમ છું; પરંતુ શું કરું! મને દયા-ધર્મ આડે આવે છે કૃષ્ણે પોને શું કહ્યું છે તે તમે ભૂલી ગયા લાગો છો । તે કહે છે કે “ હે ભારત ! એક પશુના શરીરને વિષે જેટલા રોમકૂપ છે, તેટલા હજાર વર્ષ સુધી પશુનો ઘાત કરનારા નરકમાં સડે છે. જો કેામ સોનાનો મેરૂ બનાવી દાનમાં આપે અથવા આખી પૃથ્વીનું દાન કરે, તો પણ અભયદાન નહીં ટોચે આવી શકતું નથી, જીવિત આપનાર-અભયદાન આપનાર સર્વ પ્રાણીના દાનીઓમાં શ્રેષ્ઠ છે, બીજાં દાનોનું ફળ તો કર્મે કરીને ક્ષીણ થાય છે, પણ અભયદાન આપનારના પુણ્યનો ક્ષય કદિ પણ થતો નથી ”

“ પણ તું કેાણ છે ? ” એમ લોકો પૂછવા લાગ્યા એટલે ભકગએ જવાબ આપ્યો કે “ હું અગ્નિ છું, મારા વાહનરૂપ આ પશુનો તમે શા સારૂ વ્યર્થ વધ કરો છો ? ધર્મની ખાતર જ જો કરતા હો તો અહીં પધારેલા પ્રિયથંથ સૂરીંદ્રને જઈને પૂછો, એટલે તેઓ તમને શુદ્ધ ધર્મ સમજાવશે એ જ ધર્મનું શુદ્ધિપૂર્વક આચરણ કરો, જેમ નરે દ્રોને વિષે ચક્રી અને ધનુષ્ય-ધારીઓને વિષે ધનંજય-અર્જુન શ્રેષ્ઠ છે, તેમ સત્યવાદીઓને વિષે એ આચાર્ય પણ અદ્વિતીય છે.” બ્રાહ્મણાએ એ ઉપદેશ સ્વીકાર્યો અને સુખી થયા.

મધ્યમા, ત્રિધાધરી, ઉચ્ચ તાગરી, આર્યસેનિકા આદિ શાખાઓ

સ્થવિરપ્રિયથંથથી મધ્યમા શાખા નીકળી. કાશ્યપગોત્રવાળા



બક- આમરામા અદર ગરી મોવવા લા થો :- હે  
 પ્રાહારો ! તમે મને બાધીને લાવ્યા છો અને આ યજ્ઞમા મને  
 મારી નાખવા માગો છો તે હું બાલ છું ૫ (૪૦૨)



સ્થવિર વિદ્યાધર ગોપાળથી વિદ્યાધરી શાખા નીકળી ઠાકરપગો  
ગવાળા સ્થવિર આર્યદિદિનને ગૌતમ ગોત્રવાળા સ્થવિર આ  
ર્યદિદિન શિષ્ય હતા એ આર્યદિદિનને જે સ્થવિર શિષ્ય પુત્રસમાન  
પ્રસિદ્ધ હતા, એક માઠર ગોત્રવાળા સ્થવિર આર્યશાંતિ સેનિક  
અને બીજા જાતિસ્મરણ જ્ઞાનવાળા તથા કૌશિક ગોત્રવાળા  
આર્ય સિદ્ધગિરિ તેમા આર્યશાંતિ સેનિકથી વ્યવનાગરી  
શાખા નીકળી. તેમને પુત્ર સમાન ચાર સ્થવિર શિષ્ય હતા —  
(૧) સ્થવિર આર્યસેનિક (૨) સ્થવિર આર્યતાપસ (૩) સ્થવિર  
આર્યકુબેર અને સ્થવિર આર્યઋષિપાલિન આર્યસેનિકથી તેમના  
નામની આર્યસેનિકા શાખા નીકળી, આર્યતાપમથી આર્યતાપમી  
શાખા નીકળી, આર્યકુબેરથી આર્યકુબેરો શાખા નીકળી અને આ  
ર્યઋષિપાલિનથી આર્યઋષિપાલિતા શાખા નીકળી જાતિ સ્મર  
ણજ્ઞાનવાળા અને કૌશિક ગોત્રવાળા આર્યસિદ્ધગિરિને પુત્રવત્  
ચાર સ્થવિર શિષ્ય હતા — (૧) સ્થવિર ધનગિરિ (૨) સ્થવિર  
આર્યવજ્ર, (૩) સ્થવિર આર્યમમ્બિ અને (૪) સ્થવિર અર્હદિદિન.

### સ્થવિર આર્યવજ્રનો પુણ્યપ્રભાવ

ધનગિરિ અને તેમની સ્ત્રી સુનદા તુલવન નામના ગામમા  
રહેતા હતા સુનદાને ગર્ભવતી અવસ્થામા ત્યજી દમ્પને ધનગિરિ  
એ દીક્ષા લીધી પાછળથી સુનદાએ એક પુત્રને જન્મ આપ્યો.  
તે પુત્રે જ માતાની સાથે એત્રુ સાતજનુ કે પોતાના પિતાએ  
તો દીક્ષા લીધી છે કે તરત જ તેને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું મા  
તાને પોતાની ઉપજ જરાય મોહ ન ચાય એવા સાડુ તે હ મેથા  
- રડીરડીને માતાને દટાળે આપવા લાગ્યા તેથી તેમની માતાએ તે  
છ માસનો થયો ત્યારેજ ધનગિરિને વહોળવી દીધો તેમણે ગુરુના  
હાથમા સે પ્યો ગુરુએ બહુ સાર હોવાને કીધે તેનું વજ્ર નામ

પાડ્યું. તે પારણામાં રહ્યો રહ્યો માત્ર સાંભળી સાંભળીનેજ અ-  
ગીયાર અંગ લખ્યો.

પછી જ્યારે તે બાળક ત્રણ વરસનું થયું ત્યારે રાબાની સ-  
મક્ષ માતાએ અનેક સ્વાદિષ્ટ પદાર્થો તથા રમકડાં મુકી તેને  
લલચાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો પણ તેટલાથી તે બાળક ન ભોળવાયો,  
અને ઉલટું ધનગિરિએ આપેલું રત્નોદરણુ જ લઈ લીધું. ત્ય-  
રપછી માતાએ અને વજ્રે પણ શુદ્ધ પાસે દીક્ષા લીધી.

આઠ વર્ષ પુરા થયાં એટલે એક વાર વજ્ર ઉત્તરજયિનીમાં  
બીક્ષા લેવા નીકળ્યા. વરસાદ હજી હમણાં જ વિરામ પામ્યો હતો.  
પૂર્વભવના મિત્ર જૂંભક દેવોએ વજ્રસ્વામીને કુમાંડ-સાકરકોળાની  
ભીક્ષા આપવા માંડી. વજ્રસ્વામીએ ધારીને જોયું તો બીક્ષા  
બોહારાવનારની આખ મટકું મારતી ન દેખાઈ, અર્થાત્ અનિમિષપણું  
દેખાયું. દેવો સિવાય એવાં અનિમિષ નેત્ર બીજા કોઈનાં ન  
હોય અને એવો દેવપિંડ મુનિને ન હોય; એવો વિચાર કરી  
વજ્રસ્વામીએ તે ન વહોયું. આ હસ્ય જોઈ દેવોને ભારે સંતોષ  
થયો અને તેમણે વજ્રસ્વામીને વૈક્રિયલબ્ધિ આપી. તેવી જ રીતે  
બીજી વાર પણ ઘેબર નહીં બોહારવાથી દેવોએ તેમને આકાશ-  
ગામિની વિદ્યા આપી.

વજ્રમુનિને પાટલીપુત્રના એક ધનશ્રેષ્ઠીએ કરોડ ધન સાથે  
પોતાની પુત્રી પરણાવવા માગી; અને પેલી પુત્રી પણ સાધ્વીઓ  
પાસેથી વજ્રમુનિના ગુણો સાંભળી એટલી બધી મુગ્ધબની હતી કે  
કે “હું વરું તો વજ્રનેજ વરું” એવો નિશ્ચય કરી બેઠી હતી, છતાં  
વજ્રમુનિ એ મોહમાં ન ફસાયા અને પેલી રૂકિમણી નામની કન્યા  
ને પ્રતિજોધી દીક્ષા અપાવી. અહિં કવિ કહે છે કે-“જે વજ્રઋષિ  
બાધ્યાવસ્થામાં જ સહેજે મોહરૂપી સમુદ્રને એક ઘુંટડો કરી પી  
ગયા તેને એક સ્ત્રીરૂપી નદીનું રનેહપૂર શી રીતે ભોજવી શકે?”

એક વખત દેશમાં ભારે સખન દુકાળ પડવાથી શ્રી સુધને પોતાના વચ્ચ ઉપર બેસાડી એક સુકાગવાળા હેત્રમાં લઈ ગયા ત્યાં બૌદ્ધ રાજાનું રાજ્ય ચાલતું હોવાથી તેણે જિન મંદિરમાં પુષ્પ લાવવાની સખત મનાઈ કરી હતી પર્યુષણ પર્વ સમયે આવકોએ વજ્રમુનિને એ જાખત વિશ્વસિ કરી, એટલે તેઓ આકાશગામિની વિજાના પ્રભાવે માહેશ્વરીપુરીમાં પહોંચ્યા અને પોતાના એક મિત્ર-ભાગીને પુષ્પ એકઠા કરવાનું કહ્યું ત્યાંથી તેઓ પોતે હિમવાન પર્વત ઉપર ગયા અને લક્ષ્મીદેવી પાસેથી મહાપદ્મ તથા હૃતાશન વનમાંથી વીંચ લાખ પુષ્પ મેળવ્યા તે પછી જૈનક દેવોએ વિકુર્વેલા વિમાનમાં બેસી મહોત્સવપૂર્વક ત્યાં આવ્યા અને જિનશાસનની ભારે પ્રભાવતા કરી બૌદ્ધ રાજાના આશ્ચર્યનો પાર ન રહ્યો આખરે તેણે પદ્મ શ્રાવકધર્મ સ્વીકાર્યો.

એક વખત વજ્રસ્વામીએ કહ્યુંના ઉપશમ માટે, લોજન પછી ખાવા સાટે એક સુકનો ઢકડો ઝાનપર ચઢાવી રાખ્યો પછી તે ઢકડો ખાવાનું વિશ્મરણ ચર્ચ ગયું અને છેક સાંજે જ્યારે પ્રતિક્રમણ કરતી વખતે ઝાન ઉપરનો ઢકડો નીચે પડ્યો ત્યારે તેમને પોતાને ઢેટલો પ્રમાદ થયો તેની તૂટ પડી એ પ્રમાદ ઉપશ્ચી પોતાનું મૃત્યુ નજીક આવી પહોંચેલું હોવું જોઈએ એમ ધાર્યું એટલે તેમણે વજ્રસેન નામના પોતાના શિષ્યને કહ્યું કે—“ હવે ખાર વરસનો દુમંગ પડવાનો અને જે દિવસે લક્ષ્મીવ્યાળા ચોખામાંથી તને સીંધા મળે તે દિવસ પછી બીજે જ દિવસે સુકાગ થવાનો એમ બાણી લેજે ” એટલું કહીને તેઓ પોતાની સાથે રહેલા સાધુઓને લઈ રથાવર્ન પર્વત ઉપર ગયા અને અનશન કરી દેવલોક પામ્યા પેલા શિષ્ય પદ્મ અન્યત્ર વિહાર કરી ગયા વજ્રમુનિ દેવલોક પામ્યા તે વખતે સમયણ ચતુષ્ક અને દશમુ પર્વ વિચ્છેદ ગયા ત્યારપછી ખાર





જે લેપના પ્રતાપથી તાપસ નદીના પાણી ઉપર ચઢને ચાલી શક-  
તો હતો તે લેપ ધોવાઈ ગયેલો હતો, છતાં બાણે કંઈ બન્યું જ  
નથી એવી ધટતા સાથે તાપસે નદીમાં ઝૂકાવ્યું નદીમાં પગ મૂ-  
કતાજ તે ડુબવા લાગ્યો અને સૌ કોઈ તેની મશ્કરી કરવા લાગ્યા.

એટલામાં આર્યસમિત સૂરિશ્રી ત્યાં પધાર્યા તેમણે ઠેવળ  
લોકોને ખરી વસ્તુસ્થિતિનું જ્ઞાન કરાવવા માટે પોતાના હાથ  
માનુ યોગચાળું નદીમાં નાખ્યું અને કહ્યું કે -“ હે બેના ! મને  
પેલે પાર જવા દે ! ” એટલું કહેતામાજ નદીના બન્ને ઠાંઠા મળી  
ગયા ! સૂરિશ્રીની આવી અદ્ભૂત શક્તિ જોઈ લોકો ભારે આશ્ચર્ય  
પામ્યા પછી તેમણે તાપસોના આશ્રમમાં જઈ તેમને પ્રતિજ્ઞાધ્યા  
અને દીક્ષા આપી ત્યાંપછી તેઓની શાખા બ્રહ્મદીપિકા શા-  
ખાના નામથી પ્રસિદ્ધ થઈ

**યુગપ્રધાનો તથા આર્યવંશી વિગેરે શાખાઓ**

આર્યમહાગિરિ, આર્ય મુહસ્તી, શ્રી ગુણસુદર સૂરિ, ક્યામા-  
ર્ય, રકેન્દ્રિલાચાર્ય, રેવતીમિત્ર સૂરિશ્વર, શ્રી ધર્મ, ભદ્રગુપ્ત શ્રી  
ગુપ્ત અને વજ્ર સૂરીશ્વર એ દશ દશપૂર્વોઓ તથા શ્રેષ્ઠ યુગપ્રધાન  
પુરૂષો થઈ ગયા

ગૌતમ ગોત્રવાળા સ્થવિર આર્યવંશી આર્યવંશી શાખા  
નીકળી શ્રીઆર્યવંશને ત્રણ સ્થવિર શિષ્ય પુત્રવત્ પ્રસિદ્ધ હતા -  
(૧) સ્થવિર આર્યવંશસેન (૨) સ્થવિર આર્યપદ્મ (૩) સ્થવિર  
આર્યરથ

આર્યવંશસેનથી આર્યનાર્મી શાખા નીકળી, આર્યપદ્મથી  
આર્યપદ્મા શાખા નીકળી અને આર્યરથથી આર્યજયતી શાખા  
નીકળી.

૧૨૭ ગોત્રવાળા સ્થવિર આર્યરથને કૌશિક ગોત્રવાળા  
સ્થવિર આર્યપુષ્પગિરિ શિષ્ય હતા, આર્યપુષ્પગિરિને ગૌતમ

ગોત્રવાળા સ્થવિર આર્યદ્વિશુભિત્ર શિષ્ય હતા, આર્યદ્વિશુ  
ભિત્રને વશિષ્ઠ ગોત્રવાળા સ્થવિર આર્યધનગિરિ શિષ્ય હતા,  
આર્યધનગિરિને કુચ્છગોત્રવાળા સ્થવિર આર્યશિવમૂતિ શિષ્ય  
હતા, આર્યશિવમૂતિને કાશ્યપગોત્રવાળા સ્થવિર આર્યસદ્ર  
શિષ્ય હતા. સ્થવિર આર્યસદ્રને કાશ્યપગોત્રવાળા સ્થવિર આર્ય-  
રક્ષ શિષ્ય હતા. (આ સ્થળે કિરણાવલીકાર જેવા બહુશ્રુત  
ગણાતા વિદ્વાન્ પુરુષે આર્યરક્ષિત અને આર્યરક્ષ એ બે સ્થવિર  
પુરુષનાં નામનો ગોટાળો કરી નાખ્યો છે અને બન્ને સ્થવિર  
ભિત્ર ભિત્ર હોવા છતાં તેમને એકજ માની લીધા છે. આર્યદ્વિ-  
ક્ષિત તો તોસલીપુત્ર આચાર્યના શિષ્ય હતા અને વજ્રસ્વામીની  
પાસે સ્નાઠા નવ પૂર્વ ભણ્યા હતા, ત્યારે આર્યરક્ષ તો શ્રી વજ્ર-  
સ્વામીથી શિષ્ય પ્રશિષ્યની ગણનાએ નવમી પાઠે થયેલ છે.)

સ્થવિર આર્યરક્ષને ગૌતમ ગોત્રવાળા સ્થવિર આર્યનાગ શિષ્ય  
હતા. આર્યનાગને વશિષ્ઠગોત્રવાળા સ્થવિર આર્યજેહિલ શિષ્ય  
હતા, આર્ય જેહિલને માઠર ગોત્રવાળા સ્થવિર આર્યવિષ્ણુ શિષ્ય  
હતા, આર્યવિષ્ણુને ગૌતમ ગોત્રવાળા સ્થવિર આર્યકાલિક શિષ્ય  
હતા, આર્યકાલિકને ગૌતમ ગોત્રવાળા સ્થવિર આર્યસંપલિત તથા  
સ્થવિર આર્યસદ્ર નામના બે શિષ્ય હતા. આ બે સ્થવિરોને ગૌ-  
તમ ગોત્રવાળા સ્થવિર આર્યવૃદ્ધ શિષ્ય હતા, સ્થવિર આર્યવૃદ્ધને  
ગૌતમ ગોત્રવાળા સ્થવિર આર્યસંઘપાલિત શિષ્ય હતા. આર્ય  
સંઘપાલિતને કાશ્યપગોત્રવાળા સ્થવિર આર્યહસ્તી શિષ્ય હતા,  
સ્થવિર આર્યહસ્તીને સુવ્રત ગોત્રવાળા સ્થવિર આર્યધર્મ શિષ્ય  
હતા, આર્યધર્મને કાશ્યપ ગોત્રવાળા સ્થવિર આર્યસિંહ શિષ્ય હતા.  
આર્યસિંહને કાશ્યપગોત્રવાળા સ્થવિર આર્યધર્મ શિષ્ય હતા અને  
શ્રી આર્યધર્મને સ્થવિર આર્યસંહિલ શિષ્ય હતા.

એજ હકીકતને પદ્યમાં નીચે પ્રમાણે સમજાવવામાં આવી છે —

ગૌતમ ગોત્રવાળા કુશ્યમિત્રને, વસિષ્ઠ ગોત્રવાળા ધનગિરિને, કુશ્યગોત્રવાળા શિવભૂતિને તથા કૌશિક ગોત્રવાળા કુશ્યને વડુ છુ (૧). તેમને શિરવડે નખીને કાશ્યપ ગોત્રવાળા ભદ્રને, કાશ્યપ ગોત્રવાળા વક્ષત્રને અને કાશ્યપ ગોત્રવાળા રક્ષને પણ વડુ છુ (૨) ગૌતમ ગોત્રવાળા આર્યનાગને, વસિષ્ઠ ગોત્રવાળા જેઠિલને, માઢર ગોત્રવાળા વિપ્લુને અને ગૌતમ ગોત્રવાળા કાલિકને વડુ છુ (૩) ગૌતમ ગોત્રવાળા કુમાર સપત્નિ તથા આર્યભદ્રને નમુ છુ, તેમજ ગૌતમગોત્રવાળા સ્થવિર આર્યવૃદ્ધિને પણ વડુ છુ (૪) તેમને મસ્તક વડે નખીને સ્થિરસત્ત્વ, ચારિત્ર જ્ઞાનસંપન્ન, કાશ્યપ ગોત્રવાળા સ્થવિર સંઘપાલિતને નમુ છુ (૫) ક્ષમાના સાત્રર, ખીર અને કાશ્યપના માસના શુકલ પક્ષમાં કાળધર્મ પામેલ, કાશ્યપ ગોત્રવાળા આર્યહસ્તિને વડુ છુ (૬) શીલવંધીથી સંપન્ન અને જેમના હીલામહોત્સવમાં દેવોએ ઉત્તમ દત્ત ધારણ કર્યું હતું તે સુવ્રત ગોત્રવાળા આર્યધર્મને વડુ વડુ છુ (૭) કાશ્યપગોત્રવાળા આર્યહસ્તિને તથા ગોક્ષસાધક આર્યધર્મને તેમજ કાશ્યપ ગોત્રવાળા આર્યસિંહને અને કાશ્યપગોત્રવાળા આર્યધર્મને પણ વડુ છુ (૮). તેમને મસ્તક વડે વહીને સ્થિરસત્ત્વ, ચારિત્ર જ્ઞાનસંપન્ન ગૌતમ ગોત્રવાળા સ્થવિર આર્યજાને વડુ છુ (૯) મૃદુ-મધુર સ્વરણ, માયાસંહિત તથા જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્રયુક્ત, કાશ્યપ ગોત્રવાળા સ્થવિર નંદિતને પણ વડુ છુ (૧૦) સ્થિર ચારિત્રવાળા અને ઉત્તમ સમ્પ્રયત્વ તેમજ સત્ત્વશીલ, માઢર ગોત્રવાળા રેવદિગણિ ક્ષમાશ્રમણને વડુ છુ (૧૧) અનુયોગના ધારક, ખીર, મતિના સાગર અને મહા સત્ત્વવતા, વૈશ્ય ગોત્રવાળા

સ્થિર, શુભ ક્ષમાશ્રમણને વંદું છું. ( ૧૨ ). જ્ઞાન દર્શન  
અને આચિત્રને વિષે સુસ્થિત, શુભથી મહાન અને શુભવંત એવા  
સ્થવિર કુમાર ધર્મગણિને વંદું છું. (૧૩). સૂત્રાર્થ રૂપ રત્નોષી  
ભરેલા અને શમ, દમ તથા માર્દવ આદિ શુભસંપન્ન, કાશ્યપ  
ગોત્રવાળા દેવર્દ્ધિ ક્ષમાશ્રમણને પણ વંદું છું.



## નવમ વ્યાખ્યાન

મમાચારી રૂપ ત્રીજી વાચના પર્યુષણા ક્યારે કરવી ?

તે કાળ અને તે સમયને વિષે વર્ષાકાળનો એક માસ અને વીસ દિવસ ગયા બાદ શ્રમણ ભગવાન શ્રી મહાવીરે ચોમાસામા પર્યુષણાપર્વ કર્યું છે

અહિ શિષ્ય પ્રશ્ન કરે છે કે — “વર્ષાકાળનો એક માસ અને વીસ દિવસ ગયા બાદ શ્રમણ ભગવાન શ્રી મહાવીરે ચાતુર્માસમા પર્યુષણાપર્વ કર્યું છે, એમ કહેવામા આપનો શો હેતુ છે ? ”

શુર તેનો ઉત્તર આપે છે — (૧) “કારણ કે તે સમયે ગૃહસ્થોના ઘર નાચ સાદકીથી ઢંકેલા હોય છે, ચુનાથી ઘોળેલા હોય છે, ઘાસ વિગેરેથી આચ્છાદિત કરેલા હોય છે, છાણ આદિથી ઢીપેલા હોય છે, વાઠ વિગેરેથી રક્ષાયેલા હોય છે, ખાડા-ખડીયા વાગી વિષમભૂમિ ખોળીને સમાન કરેલી હોય છે, પાષાણના કટકાથી ઘસીને કોમલ કરેલા હોય છે, ધૂપથી સુગંધિત કરેલા હોય છે, પગનાલ ગોઠવીને પાણીને જવાના માર્ગ કરેલા હોય છે અને ખાળો પણ બરાબર તૈયાર થઈ ગઈ હોય છે એ રીતે ગૃહસ્થોએ પોતાને માટે પોતાના ઘર અચિત્ત કરી રાખ્યા હોય છે, એવાજ માટે એમ કહેવાય છે કે વર્ષાકાળનો એક માસ અને વીસ દિવસ ગયા પછી શ્રમણ ભગવાન શ્રી મહાવીરે ચોમાસામા પર્યુષણા પર્વ કર્યું ” ( એક માસ ને વીસ દિવસ પછી પર્યુષણા કરવી, એટલે ત્યાં ચોમાસાનો બાકીનો કાળ સ્થિતિ કરવાનું કહેવું, જેથી તે આરભના નિમિત્ત સુનિ ન થાય, એ ગૃહસ્થ છે )

(૨) “તેવીજ રીતે ગણધરોએ પણ વર્ષાકાળનો એક માસ અને વીસ દિવસ ગયા બાદ ચોમાસામા પર્યુષણાપર્વ કર્યું છે ”

( ૩ ) “ તેવી જ રીતે ગણધરના શિષ્યોએ પણ વર્ષાકાળનો એક માસ અને વીસ દિવસ ગયા બાદ પર્યુષણપર્વ કર્યું છે.”

( ૪ ) “ તેવી જ રીતે સ્થવિરોએ પણ વર્ષાકાળનો એક માસ અને વીસ દિવસ ગયા બાદ પર્યુષણપર્વ કર્યું છે ”

( ૫ ) “ તેવી જ રીતે આર્યપણાએ કરીને અથવા મત-સ્થવિરપણાએ કરી વર્તતા આધુનિક ધ્રમણ નિર્ણયો જે વિહાર કરી રહ્યા છે તે પણ વર્ષાકાળનો એક માસ અને વીસ દિવસ ગયા બાદ પર્યુષણપર્વ કરે છે. ”

( ૬ ) “ તેવી જ રીતે અમારા આચાર્યો અને ઉપાધ્યાયો પણ વર્ષાકાળનો એક માસ અને વીસ દિવસ ગયા બાદ પર્યુષણપર્વ કરે છે. ”

( ૭ ) “ તેવી જ રીતે અમે પણ વર્ષાકાળનો એક માસ અને વીસ દિવસ ગયા બાદ, ચોમાસામાં પર્યુષણપર્વ કરીએ છીએ. ” અર્થાત્ ભાદરવા શુદ્ધિ ૫ ની પહેલાં પણ પર્યુષણપર્વ કરવું કદ્યે છે, પરંતુ ભાદરવા શુદ્ધિ ૫ ની રાત્રી ઉદ્ભવની કદ્યે નહીં. ( અહીં પર્યુષણ એટલે વાર્ષિક પર્વ સમજવું. )

### અધિક માસની ચર્ચા

પર્યુષણમા પરિ અને ઉપણા એમ બે શબ્દ છે. પરિ એટલે સર્વ પ્રકારે અને ઉપણ એટલે વસવું. પર્યુષણ બે પ્રકારની છે:— એક ગૃહિજ્ઞાતા-ગૃહસ્થોએ બાણેલી અને બીજી ગૃહજ્ઞાતા-ગૃહસ્થોએ નહીં બાણેલી. તેમાં ગૃહજ્ઞાતા એ કહેવાય કે જેમાં વર્ષા ( ચોમાસા ) ને યોગ્ય પીઠ ( પાટલો ) ફલક ( પાટ ) આદિ પ્રાપ્ત કર્યે છતે કદ્યમાં ( બૃહત્ કદ્ય ) કહેલ દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાળ અને ભાવરૂપ સ્થાપના કરવામાં આવે છે અને તે આપાદ પૂર્ણિમાની અંદર કરવામાં આવે છે. પરંતુ યોગ્ય ક્ષેત્રના અભાવે

પાત્ર પાત્ર દિવસની વૃદ્ધિથી દસ પર્વતિથિના ક્રમ વડે શ્રાવણ વદિ અમાસ મુખી જ કરવામા આવે છે ગૃહસ્થાતા પણ બે પ્રકારની છે એક સાવત્સરિક કૃત્ય વિશિષ્ટા-સાવત્સરિક કૃત્યોએ કરીને યુક્ત અને બીજી ગૃહસ્થાત માત્રા એટલે માત્ર ગૃહસ્થોએ જાણેલી તેમા સાવત્સરિક પ્રતિક્રમણ, લોચ, અઠમનો તપ, સર્વ જીનેશ્વરોની સન્નિપૂજા અને સઘનુ પરસ્પર ખમવુ વિગેરે સાવત્સરિક કૃત્યો છે અને તે કૃત્યોએ કરીને યુક્ત એવી પર્યુષણા ભાદરવા શુદ્ધિ પચમીને દિવસે જ અને કાર્તિકાચાર્યના આદેશથી ચતુર્થીને દિવસે પણ કરવામા આવે છે

માત્ર ગૃહસ્થોએ જાણેલી તે એછેકે જે વર્ષમા અધિક માસ હોય તે વર્ષમા ચોમાસાના દિવસથી માહીને વીશ દિવસે મુનિ ‘અમે અહીં ગદા છીએ’ એમ પ્રશ્ન કરનાર ગૃહસ્થોની આગળ કહે, તે પણ જૈન ટીપણાને અનુસારે કારણ કે યુગની મધ્યમા પાષ તથા યુગને અત અપાઠ માસની વૃદ્ધિ થાય છે, પણ બીજા કોઈ માસની વૃદ્ધિ યતી નથી તે ટીપણુ પણ હમણા તદ્દન જણાતુ નથી તેથી (અપાઠ પૂર્વિમાથી) પચાસ દિવસેજ પર્યુષણા કરવી યુક્ત છે એમ વૃદ્ધ આચાર્યો કહે છે અહીં કોઈ શંકા કરે કે “શ્રાવણ માસની વૃદ્ધિ હોય ત્યારે (બીજા) શ્રાવણ શુદ્ધિ ચતુર્થીને દિવસેજ પર્યુષણા કરવી યુક્ત છે, પણ ભાદરવા શુદ્ધિ ચતુર્થીને દિવસે યુક્ત નથી, કેમકે તેથી એ રીતે દિવસ થવાથી ‘વાસાણ સવીસદ્રાણ માસે વિદ્ધતે’ એટલે વર્ષાકાલના એક માસ અને વીશ દિવસ ગયા બાદ એ વચનને બાધા આવે છે” તે ઉત્તરમા કહેવાનુ કે હે દેવાનુપ્રિય ! જે તુ એમજ કહેતો હો તો તે તેમ નથી કારણ કે એવી રીતે તો આશ્વિન માસની વૃદ્ધિ થવાથી ચોમાસાનુ કૃત્ય (બીજા) આશ્વિન માસની શુકલ ચતુર્દશીએજ કરવુ જોઈએ, કેમકે કાર્તિક



માસની શુકલ ચતુર્દશીએ કરવાથી એ દિવસ થાય અને તેથી  
 ‘સમળે મગવં મહાવીરે વામાણં મન્ત્રીમદ્રગણ મણે વિદ્ધકને  
 સિત્તરિ રાઈંઢિળિંદિં સેમેહિં’ એટલે ‘શ્રમણુ ભગવાનુ શ્રી  
 મહાવીરે વર્ષાકાલના એક માસ અને વીશ દિવસ ગયા બાદ અને  
 સિત્તર દિવસ બાકી બે છે’ ( પર્થુપણુ કરી ) એ સમવાયંગ  
 સૂત્રના વચનને બાધા આવે. વળી એમ પણ કહેવું નહીં કે  
 ‘ચોમાસાં તો આપાઠ આદિ માસથી પ્રતિબદ્ધ છે, તેથી કાર્તિક  
 ચોમાસાતું કૃત્ય કાર્તિક માસની શુકલ ચતુર્દશીએજ કરવું  
 યુક્ત છે અને દિવસની ગણતરીને વિષે અધિક માસ કાલચૂલા  
 તરીકે હોવાથી તેની અવિવદાને લઈને સિત્તર દિવસોજ થાય છે  
 તો સમવાયંગના વચનને ક્યાથી બાધા આવે ? ’ એમ ચોમાસા  
 આપાઠ આદિ માસથી પ્રતિબદ્ધ છે, તેમ પર્થુપણુ પણ બ દરવા  
 માસથી પ્રતિબદ્ધ છે, તેથી તે ભાદરવામાંજ કરવા દિવસનો ગણ-  
 તરીને વિષે અધિક માસ કાલચૂલા નહીં કે છે. તેથી તેને ગણતરીમા  
 લેવાનો નહિ હોવાથી પચાસજ દિવસો થાય, તો પરી એંશીની  
 વાત પણ ક્યાંથી આવે ? અને પર્થુપણુ ભાદરવા માસથી પ્રતિ-  
 બદ્ધ છે એમ કહેવું તે પણ અયુક્ત નથી. કારણ કે તે પ્રમાણે  
 ઘણા આગમને વિષે પ્રતિપાદન કરેલું છે દાખલા તરીકે ‘અન્યદા  
 પર્થુપણુનો દિવસ આવ્યે છેને આર્યકાલક સૂરિએ શાલિવાહનને  
 કહ્યું કે ભાદરવા સુદિ પચમીએ પર્થુપણુ છે ધન્યાદિ પર્થુપણુ  
 કંપની ચૂર્ણિમા કહ્યું છે. વળી શાલિવાહન ગણતરે શ્રાવણ  
 હતો તે કાલક સૂરિને આવેલા સાંભળીને સન્મુખ જવા નીકળ્યો  
 અને શ્રમણ સંઘ પણ નીકળ્યો. મહા વિભૂતિ કાલક સૂરિએ પ્રવે-  
 શ કરીને કહ્યું કે ‘ભાદરવા સુદિ પચમીએ પર્થુપણુ કરવી.’  
 શ્રમણ સંઘે તે કબુલ કર્યું. ત્યારે રાત્રીએ કહ્યું કે ‘તે દિવસે  
 લોકાનુવૃત્તિએ ઈંદ્રમહોત્સવ હોવાથી પર્થુપણુ થઈ શક્યો નહીં,

તો છઠને દિવસે પર્યુષણ કરીએ' આચાર્યે કહ્યું કે ' (પચમી) અતિક્રમવી ન જોઈએ. ' ત્યારે ગજાએ કહ્યું ' આગળ ચોથને દિવસે પર્યુષણ કરીએ ' ત્યારે આચાર્યે કહ્યું ' એ પ્રમાણે હેલ ' પછી ચોથે પર્યુષણ કરી એ પ્રમાણે યુગપ્રધાન કાગળે ચોથ પ્રવર્તાવી, અને તે સર્વ સાધુને માન્ય છે ઇત્યાદિ નિશીથ ચણિ ના દશમા ઉદેશામા કહ્યું છે એવી રીતે જ્યાં દોષ જગોએ પણ પર્યુષણાતુ નિરૂપણ આવે ત્યાં ભાદ્રપદ સંબંધીજ નાલુપુ, પરંતુ કોઈ પણ આગમને વિષે 'મહવયસુદ્વચમીય પક્ષોત્ત વિજ્ઞરતિ' એવે ભાગવા સુદિ પચમીએ પર્યુષણ કરવી એ પાઠની માફક ' અભિવદિત્ત્વરિમે સાવણસુદ્વચમીય પક્ષોત્ત વિજ્ઞરતિ ' એટલે અભિવદિત્ત વરમા થાવણ સુદિ પચમીએ પર્યુષણ કરવી એનો પાઠ ઉપલબ્ધ થતો નથી તેથી કાર્ત્તિક માસથી પ્રતિગદ્ધ ચતુર્માસિક વૃત્ત કરવામા જેમ અધિ-માસ પ્રમાણ નથી, તેમ ભાદ્રવા માસથી પ્રતિગદ્ધ પર્યુષણ કરવામા અધિક માસ પ્રમાણ નથી, માટે કદાચહને છોડી દે વલી અધિ-માસ શુ કાગડો લક્ષણ શ્રી ગયો છે ? અથવા શુ તે માસમા પાપ લાગતું નથી કે બુધ લાગતી નથી ? ઇત્યાદિ ઉપહાસ કરીને તારૂં પોતાનું ચેલાપણ પ્રગટ ન કરે કારણ કે તું પણ અધિક માસ હોતો છતો એવે તેર માસ છતો માવત્સરિક ખામણામા ' વારમણ માસાણ ' ઇત્યાદિ બોલના અધિક માસનો અગીકાર કરતો નથી એ પ્રમાણે ચતુર્માસિક ખામણામા અધિક માસ હોય તો પણ ' ચડણ માસાણ ' ઇત્યાદિ અને પાક્ષિક ખામણામા અધિક તિથિ હોય તોપણ ' પત્રસણ દિવસાણ ' એ પ્રમાણે તું બોલે છે તેવીજ રીતે નવક પ વિહાર આદિ લોકોત્તર કાર્યને વિષે પણ બોલાય છે ( દશ ક પ કહે

વાતા નથી. ) વહી ' આસાદે માસે દૂપયા ' ઇત્યાદિ, સૂર્યાચારને વિષે પણ તેમજ દહેવાય છે. લોકમાં પણ ધીવાલી, આશ્વિનપૂર્ણિમા આદિ પર્વને વિષે તેમજ વ્યાજ ગણવા આદિને વિષે અધિક માસ ગણાતો નથી, તે પણ તું જાણે છે. વળી અર્ચે શુભ કાર્યો અધિક માસ નિયમિત છે તેથી, તેમાં ન કરવાં એમ કહીને ન્યાયિતિ:શાસ્ત્રમાં તેનો નિષેધ કરેલો છે. વળી બીજો માસ અધિક હોય તેની વાત તો બાલુ પર રહો, પણ જો ભાદરવો માસ અધિક હોય તો પણ પહેલો ભાદરવો અપ્રમાણ છે ( એટલે બીજા ભાદ્રપદમાં સંવત્સરીપર્વ કરવામાં આવે છે. ) જેમ ચતુર્દશી અધિક હોય તો પહેલી ચતુર્દશીને લેખામાં નહીં ગણીને બીજી ચતુર્દશીએ પાશ્વિક કૃત્ય કરવામાં આવે છે, તેમ અહીં પણ જાણવું. વહી જો એમ હોય તો ' અપ્રમાણ ( અધિક ) માસમાં દેવપૂજા, સુનિદાન અને આવશ્યક આદિ કાર્ય પણ ન કરવા લેખ્યું ' એમ કહીને તાગ અધરોહને અપદ ન કર; કારણ કે દિનપ્રતિબદ્ધ દેવપૂજા, સુનિદાન વિગેરે કૃત્ય છે તે તો હમેશાં કરવાંજ લેખ્યું અને જે સંધ્યા આદિ સમયપ્રતિબદ્ધ આવશ્યક આદિ કૃત્ય છે તે પણ દરેક સંધ્યાસમય પામીને કરવાંજ લેખ્યું અને ભાદ્રપદ આદિ માસથી પ્રતિબદ્ધ જે કૃત્યો છે તે જ ભાદ્રપદ હોય તો કયા ભાદ્રપદમાં કરવાં ? તેના વિચારમાં પ્રથમ ભાદ્રપદને અવગણીને ( નહીં ગણીને ) બીજા ભાદ્રપદમાં તે કરવાં એમ સમ્યક્ પ્રકારે વિચાર કર. વહી જો, અચેત એવી વનસ્પતિઓ પણ અધિક માસ અંગીકાર કરતી નથી, જેથી અધિક માસને ત્યજીને બીજા માસમાં ગુપ્તિત થાય છે.

\* વ્યાજ, બાહુ, પગાર વિગેરેમાં ફિંદુ માસની ગણતરીએ, હાલમાં અધિક માસનું વધારે લેવા દેવામાં આવે છે તે નવીન પ્રવૃત્તિ છે. તેથીજ તેના કરાર લખવો પડે છે.

તે માટે આવશ્યક નિર્ચુક્તિમા કહ્યું છે કે-જદ ફુલ્લા કળિયારા,  
 ચુઅગળા અદિમાયમિ પુઝમિ ' તુદ ન સમ ફુલેડ, જદ પચ્છતા  
 કરિતિ ઢમરાદ ॥ ૧ ॥ ભાવાર્થ-હે આમ્ર વૃક્ષ ! અધિક  
 માસની ઉદ્ઘોષણા થયે છતે કદિ કષ્ટરના ફૂલ તો ફૂલે પણ  
 તને ફૂલવું થટે નહીં, કેમકે તેથી તુચ્છ જાતિના વૃક્ષો તારી હાસી  
 કરશે વળી કોઈ ' અભિવદિદમમિ વીસા જ્ઞરેસુ સવીસદમાસે '  
 એ વચનબલ વડે માસ અધિક હોય ત્યારે વીસ દિવસેજ લોચ  
 આદિ કૃત્યયુક્ત પર્ચુપણા કરે છે તે પણ અયુક્ત છે, કારણ કે  
 ' અભિવદિદમમિ વીસા ' એ વચન ગૃહિણી ( પર્ચુપણા )  
 માત્રની અપેક્ષાએ છે અન્યથા ' આસાદમાસિણ પજ્ઞોસવિતિ एस  
 ઇમ્સગ્ગો, સેસકાલ પજ્ઞોસવિતાણ અવવાઝત્તિ ' એટલે આખા  
 માસમા પર્ચુપણા કરવી એ ઉત્તર્ગ છે અને બાકીના ઢાળમા  
 પર્ચુપણા કરવી એ અપવાદ છે એવા શ્રી નિરીયચૂર્ણિનાદશમા  
 ઉદ્દેશાના વચનથી આખાં પૂર્ણિમાએજ લોચ આદિ કૃત્યયુક્ત  
 પર્ચુપણા કરવી જોઈએ ( પણ તે ચતુર્માસ રહેવાની અપેક્ષાતુ  
 વચન છે, કૃત્યવિશિષ્ટ પર્ચુપણા કરવા માટે નથી, તેથીજ તેમ  
 કરવામા આવતું નથી ) આ સંબંધમા વધારે કહેવું વ્યર્થ છે

૪ પને વિષે કહેલી દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ અને ભાવરૂપ સ્થાપના  
 આ પ્રમાણે છે દ્રવ્યસ્થાપના-તૃણ, ડગલ, દાર, મણક\* આદિ  
 નો પરિભોગ કરવો અને સચિત્ત આદિનો ત્યાગ કરવો તેમા સ  
 ચિત્ત દ્રવ્ય એટલે અતિ શ્રદ્ધાવાળા રાજા અને રાજાના પ્રધાન  
 સિવાય શિષ્યને દીક્ષા આપવી નહીં અચિત્ત દ્રવ્ય એટલે વસ્ત્ર  
 આદિ ગ્રહણ કરવા નહીં અને મિશ્ર દ્રવ્ય એટલે ઉપધિ સહિત

\* ડાહી વિગેરે + રાજા કે પ્રધાન દીક્ષા લેવા છાંછે તો તેને આપવી

શિષ્ય ગ્રહણ કરવો નહીં. ક્ષેત્રસ્થાપના-એક યોજન અને એક ગાઉ ( પાંચ ગાઉ જુઓ આવડું કહેવું. ) અને ગ્લાનને માટે વૈધ-ઔષધ આદિના કારણે ચાર અથવા પાંચ યોજન કહેવું. કાલસ્થાપના-ચાર માસ રહેવું તે અને લાવસ્થાપના-ક્રોધ આદિનો વિવેક ( ત્યાગ ) અને ધર્યાસમિતિ આદિને વિષે ઉપયોગ. ૮.

## દિશાનો અવગ્રહ

૨ ચોમાસુ રહેલા સાધુ અથવા સાધ્વીઓને ચારે દિશા અને વિદિશામાં એક યોજન અને એક ગાઉનો (એટલે પાંચ ગાઉનો) અવગ્રહ કહેવું. અવગ્રહ કરીને ' અચાલન્દમિવ ' કહ્યું છે. તેમાં અથ એ અવ્યય છે અને સન્દ શબ્દ વડે કાલ જાણવો. તેમાં જેટલા વખતમાં ભીનો હાથ સુકાર્ધ જાય તેટલા કાલને જઘન્ય લન્દ કહે છે. પાંચ અહોરાત્રિને ઉત્કૃષ્ટ લન્દ કહે છે, અને તેની જ-એના કાલને મધ્યમ લન્દ કહે છે. લન્દ કાલ સુધી પણ-એટલે તેટલો વખત પણ અવગ્રહને વિષે રહેવું કહેવું, પણ અવગ્રહથી બહાર રહેવું કહેવું નહીં. અપિ શબ્દથી અલન્દમપિ એટલે બહુ કાલ સુધી છ માસ એક સાથે અવગ્રહમાં રહેવું કહેવું, પણ અવગ્રહની બહાર રહેવું કહેવું નહીં. ગજેન્દ્રપદ આદિ પર્વતની મેખલાનાં ગ્રામોને વિષે રહેલા સાધુ સાધ્વીઓને ઉપાશ્રયથી છએ દિશામાં ( જવાનો ) અઢી કોશ અને જવા-આવવાનો પાંચ કોશનો અવગ્રહ હોય છે. અહીં " વિદિશામા " એમ કહેલું છે તે વ્યાવહારિક વિદિશાની અપેક્ષાએ છે, કારણ કે નૈશ્વયિક વિદિશા-ઓનું એકપ્રદેશપણ હોવાથી ત્યાં જવાનો અસંભવ છે. અટવી ( જંગલ ), જળ આદિથી વ્યાધાત થયે છતે ત્રણ દિશાનો, બે દિશાનો અથવા એક દિશાનો અવગ્રહ લાવવો ( સમજવો ). ૯

૩ ચોમાસુ રહેલા સાધુ અથવા સાધ્વીઓને ચારે દિશા અને વિદિશામાં એક યોજન અને એક ગાઉ બિદ્યાચર્યાએ જવુ —આ વગુ ૪ પે ૧૦ જ્યા ની નિત્ય પુષ્કળ પાણીવાગી હોય અને નિત્ય વહેતી હોય ત્યા સર્વ દિશા અને વિદિશામાં એક યોજન અને એક ગાઉ બિદ્યાચર્યાએ જવુ આવવુ ૬ પે નહી ૧૧ કુણાલા નામની નગરીને વિષે ઐરાવતી નામની નદી હમેશા બે ગાઉ વહેતી છે \* તેવી ની થોડું ( ઉડું ) પાણી હોવાથી ઉદ્ભવથી ૪ પે છે કે જ્યા આ પ્રમાણે કરી શકાય કેવી રીતે કરી શકાય ? તે કહે છે —એક પગ જળમાં રાખીને અને બીજે પગ સ્થલ ઉપર રાખીને એટલે પાણીથી ઉપર—અધઃ રાખીને આવી, ગી તે બે જઈ શકાય તો ચારે દિશા અને વિદિશામાં એક યોજન અને એક ગાઉ ( બિદ્યા નિમિત્તે ) જવુ —આવવુ ૪ પે ૧૨ જ્યા પૂર્વાકલ રીતિ પ્રમાણે ન જઈ શકાય ત્યા સાધુને ચારે દિશા અને વિદિશામાં તેટલું જવુ —આવવુ ૪ પે નહી અને જ્યા એ પ્રમાણે ન કરી શકાય અને પાણી વિવેાડીને જવુ પડે ત્યા જવુ ૪ પે નહી જ ધાર્ધ મુધી પાણી હોય તે દકસ ઘટ્ટ કહેવાય નાભિ મુધી પાણી હોય તે લેપ કહેવાય અને નાભિથી ઉપર હોય તો લેપોપરિ કહેવાય ત્યા શેષ કાલમાં ૪૭ વાર દકસ ઘટ્ટ થયે છતે મેત્ર હણાય નહી એટલે ત્યા જવુ ૬ પે, એ ભાવ બાલુવો વર્ષા-કાલમાં માત્ર ૪૭ વાર દકસ ઘટ્ટ થાય તો પણ મેત્ર હણાય નહી શેષ કાલમાં ચોથો અને વર્ષાકાલમાં આઠમો દકસ ઘટ્ટ થયે છતે મેત્ર હણાય ૬ લેપ તો એક પણ હોય તો મેત્રને હણે છે તેથી નાભિ મુધી જળ હોય તો જવુ ૪ પે નહી, તો પડી લેપોપરિ એટલે નાભિની ઉપર જળ હોય તો તેની તો વાતજ શી કરવી ? ૧૩

## ગુરૂની આજ્ઞાનું પાલન

૪ ચોમાસુ રહેલા કોઈ સાધુને ગુરૂએ આ પ્રમાણે પ્રથમથી કહી રાખેલું હોય કે ‘હે શિષ્ય ! ગ્લાન સાધુને અમુક વસ્તુ લાવી આપજો.’ ત્યારે તે સાધુને ( તે વસ્તુ ) લાવી આપવી કદપે, પણ તેને પોતાને તે વાપરવી કદપે નહીં. ૧૪. ચોમાસુ રહેલા કોઈ સાધુને ગુરૂએ આ પ્રમાણે પ્રથમથી કહેલું હોય કે ‘હે શિષ્ય ! ( અમુક વસ્તુ ) તું પોતે લેજો,’ ત્યારે તેને લેવી કદપે, પણ તેને ( ખીજાને ) આપવી કદપે નહીં. અર્થાત્ એમ કહેલું હોય કે ‘તું પોતેજ લેજો, ગ્લાનને ખીજો આપશે,’ ત્યારે તેને પોતાને લેવું કદપે, પણ આપવું કદપે નહીં. ૧૫. ચોમાસુ રહેલા કોઈ સાધુને ગુરૂએ પ્રથમથી કહી રાખેલું હોય કે ‘હે શિષ્ય ! તું લાવી આપજો અને તું પોતે પણ લેજો.’ ત્યારે તેને લાવી આપવું પણ કદપે અને લેવું પણ કદપે. અર્થાત્ તું આપજો અને લેજો એમ કહી રાખેલું હોય તો આપવું અને લેવું એ બંને પણ કદપે છે. ૧૬.

## વિગયત્યાગ

ચોમાસુ રહેલા ( અમુક ) સાધુ અને સાધ્વીઓને વિગય લેવી કદપે નહીં તે સાધુ સાધ્વી કેવાં ? હૃષ્ટ એટલે તરૂણ અવસ્થાને લીધે સમર્થ, ( તરૂણ પણ કેટલાક રોગી અને નિર્બલ શરીરવાળા હોય છે તેથી કહ્યું છે કે ) આરોગ્ય અને બલવંત શરીરવાળા સાધુઓને, હવે પછી કહેવામા આવશે એવી નવ રસે કરીને પ્રધાન વિકૃતિઓ ( વિગયો ) વારંવાર ખાવી કદપે નહીં તે વિકૃતિઓ આ પ્રમાણે જાણવી:—દુધ ૧, દહીં ૨, માખણ ૩, ઘી ૪, તેલ ૫, ગોળ ૬, મધ ૭, મઘ ૮, અને માંસ ૯. અલીકણના ગ્રહણ કરવાથી કારણે કદપે છે એમ સમજવું અને નવ-

ના નહણ ડંવાથી કોઈ દિવસ પશ્વાન્ન પડુ નહણ પ્રાય છે તેમા વિદ્યુતિએ સાચયિકા અને અસાચયિકા એ બે પ્રકારની છે તેમા દુધ, દહીં, પકવાન્ન એ નામની બહુ કામ સુધી ગળી શકાય નહીં તે અસાચયિકા બાલુવી રોગના કાગ્ગે, ગુરુ, બાગ આદિને ઉપશ્લેષ કરવાને અર્થે અથવા શ્રાવણના નિમત્રણથી તેલેવી ઘી, તેલ અને ગોળ એ નામની ત્રણ વિદ્યુતિ સાચયિકા બાલુવી તે ત્રણ વિદ્યુતિ પ્રતિલાભતા ગૃહસ્થીને કહેવુ કે ' હજુ ઘણો વખત ગહેવાનુ છે તેથી અમે ગ્લાન આદિને માટે લેખ્યુ ' ત્યારે તે ગૃહસ્થી કહે કે ' ચોમાસા સુધી લેજો, તે ઘણી છે ' ત્યારે તે લેવી અને બાગ આદિને દેવી, પણ તરૂણને આપવી નહીં જો કે મધ, માન અને માખણનો (મુનિને) ભવલજીવ સુધી ત્યાગ હોય છે, તોપણ અત્યંત અપવાદ દયામા બાહ્ય પરિભોગ વિગેરેને માટે કોઈ દિવસ નહણ કરવી, પણ ચોમાસામા તો સર્વથા નિવેધ છે ૧૭

### ગ્લાન બીમારનો એવા-મુદ્રુપા

૬ ચોમાસુ ગહેલા સાધુઓને વિવે વ્યાવચ્ચ કરનાગ મુનિએ શુકને પ્રથમથી એમ ઠી રાખેલુ હોય કે ' હે ભગવન ! ગ્લાનને માટે કાંઈ વસ્તુનો ખપ છે ? ' એ પ્રમાણે વૈયાવચ્ચ કરનાગ કોઈ મુનિએ પૂછ્યે છને તે શુરુ કહે કે ' ગ્લાનને વસ્તુ જોઈએ છીએ ? જોઈતી હોય તો ગ્લાનને પૂછો કે દુધ વિગેરે કેટલી વિગયનો તમને ખપ છે ? ' તે ગ્લાને પોતાને જોઈતા પ્રમાણમા કહે છે તે વૈયાવચ્ચ કરનારે શુકની પાને આવીને કહેવુ કે ' ગ્લાનને આટલી વસ્તુનો ખપ છે ' ત્યારે શુરુ શ્લે કે ' જેટલુ પ્રમાણુ તે ગ્લાન કહે છે તેટલા પ્રમાણુમા તે વિગય તારે લેવી ' પડી તે વૈયાવચ્ચ કરનાર ગૃહસ્થ પાને

\* એ નવથી જૂની વિષય કે



માગે અને માગણી કરતા વૈયાવચ્ચ કરનાર હુધ વિગેરે તે વસ્તુ ગ્રાસ થાય તો પછી ગ્લાને કહ્યા પ્રમાણુ જેટલી મળે એટલે 'રાખો, થયું' એમ ગૃહસ્થને કહે. ગૃહસ્થ એમ કહે કે 'હે ભગવન્ ! 'થયું' એમ કેમ કહો છો ?' ત્યારે સાધુ કહે કે 'ગ્લાનને એટલોજ ખપ છે, ' આ પ્રમાણુ કહેતા સાધુને કદાચ ગૃહસ્થ કહે કે 'હે આર્ય સાધુ ! તમે ગ્રહણ કરો. ગ્લાને ભોજન કર્યા બાદ પકવાન આદિક જે કાંઈ વધે તે તમે ખાજો, હુધ આદિક પીજો.' કવચિત્ પાહિસિત્તિને બદલે દાહિસિત્તિ જોવામાં આવે છે. ત્યારે એમ અર્થ કરવો કે 'ગ્લાને ભોજન કર્યા બાદ જે કાંઈ વધે તે તમે ખાજો અને પીજોને આપજો.' એમ તેણે ( ગૃહસ્થે ) કહ્યે છતે અધિક લેવું કલ્પે. પણ ગ્લાનની નિશ્રાએ ગૃહસ્થી પોતાને માટે લેવું કલ્પે નહીં. ગ્લાનને માટે માગી આણેલ આહારાદિ મંડળીમા આણવું નહીં. ૧૮

### અનિંદનીય ધરો

૭ ચોમાસુ રહેલા સાધુઓને તે પ્રકારના અનિંદનીય ધરો, જેવા કે તેઓએ અથવા પીજાઓએ શ્રાવક કરેલાં હોય ( શ્રાવકી-કૃતાંનિ ) પ્રત્યયવંત અથવા પ્રીતિ ઉપજાવનારા હોય, અથવા દાન-ને વિષે સ્થિરતાવાળાં હોય, નિશ્ચે અહીં મને મળશે એવો જ્યાં વિશ્વાસ હોય, જ્યાં સર્વ ચતિઓનો પ્રવેશ સંમત હોય, જેને ઘણા સાધુઓ સંમત ( ઈષ્ટ ) હોય અથવા જ્યાં ઘરનાં ઘણાં મનુ-ષ્યોને સાધુઓ સંમત હોય તથા જ્યાં દાનની આજ્ઞા દર્ઢ રાખી હોય અથવા સર્વ સાધુઓ સરખા છે એમ ધારીને જ્યાં લઘુ શિષ્ય પણ ઈષ્ટ હોય, પરંતુ મુખ્ય જોઈને ટીલુ કરાતું ન હોય તેવા ઘરને વિષે, જોઈતી વસ્તુ આણદીકે આ પ્રમાણુ કહેવું કલ્પે નહીં કે 'હે આયુધ્યમન્ ! આ વસ્તુ છે ?' એમ નહીં જોયેલી

વસ્તુને માટે પૂછવું કે જે નહીં એ અર્થ બાણવે 'હે ભગવન્ !  
તે શા માટે ?' એ પ્રમાણે શિષ્યે પ્રશ્ન કરવાથી ગુરુ કહે છે કે  
'શ્રદ્ધાવાન ગૃહસ્થ મૂલ્યવટે લાવે અને જો મૂલ્યવટે ન મળે તો  
ઘણી શ્રદ્ધાને લીધે ચોરી પણ કરે' કૃપણના ઘર વસ્તુ અણુદીકે  
પણ માગવામા દોષ નથી ૧૬

### વૈયાવૃત્ય

૮ ચોમાસુ રહેલા અને હમેશા એકાસણ કરનાર સાધુને સૂત્ર  
પૌરુષી કીધા પછી એક વાર ગોચરી જવાના કાળે ગૃહસ્થનું ઘર  
કે જે છે એટલે ભાત અને પાણીને અર્થે ગૃહસ્થના ઘરમાથી  
નીકળવું અને પ્રવેશ કરવો કે જે છે, પણ બીજી વાર કે જે નહીં  
અન્યત્ર કહેતા આચાર્ય આદિની વૈયાવૃત્ય કરનારાઓને વર્ણને  
એ અર્થ છે, તેઓ જો એક વાર લોજન કરવાવડે વૈયાવૃત્ય કરી  
ન શકે તો બે વાર પણ લોજન કરે, કારણ કે તપથી વૈયાવૃત્ય  
શ્રેષ્ઠ છે આચાર્યની વૈયાવૃત્ય કરનારા, ઉપાધ્યાયની વૈયાવૃત્ય  
કરનારા, તપસ્વીની વૈયાવૃત્ય કરનારા, તેમજ ગ્લાનની વૈયાવૃત્ય  
કરનારા સાધુઓને વર્ણને બીજા સાધુ એક વાર લોજન કરે  
જ્યાસુધી વ્યજન કહેના મૂછ, દાદી, ખગલ આદિના વાળ ન  
આબ્યા હોય ત્યાસુધી શિષ્ય અને શિષ્યોને પણ બે વખત લોજન  
કરવામા દોષ નથી અથવા જે વૈયાવૃત્ય કરનાર હોય તે વૈયાવૃત્ય  
કર બાણવે (તેને પણ બે વાર કે જે છે) આચાર્યશ્ર વૈયાવૃત્યશ્ર  
આચાર્યવૈયાવૃત્યો એવી રીતે ઉપાધ્યાય આદિને વિષે પણ બાણ  
■ તેથી આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, તપસ્વી, ગ્લાન અને લગુ શિષ્યની  
વૈયાવૃત્ય કરનારાને બે વખત લોજન કરવામા પણ દોષ નથી એ  
અર્થ સમજવો ૨૦

### ગોચરી

ચોમાસુ રહેલા એકાતરે ઉપવાસ કરનાર સાધુને આ હવે

પછી કહીશુ એટલું વિશેષ છે. તે સવારમાં ગોચરી જવા માટે, ( ઉપાશ્રયથી ) નીકળીને પહેલાજ શુદ્ધ પ્રાસુક આહાર (આણી) ખાઈને, છાશ આદિક પીઈને, પાતરાને નિર્દોષ કરીને-વસ્ત્રથી લુંછી નાખીને અને પ્રમાણીને-ઘોઈ નાખીને તે જો ચલાવી શકે તો તેટલાજ લોજન વડે તે દિવસે રહેવું કલ્પે છે. જો તે સાધુ આહાર થોડો થવાથી ન ચલાવી શકે તો તેને ખીજી વાર ગૃહસ્થને ઘેર ભાત પાણીને માટે નીકળવું અને પેસવું કલ્પે છે. ૨૧. ચોમાસુ રહેલા નિત્ય છઠ્ઠ કરનાર સાધુને ગૃહસ્થને ઘેર ભાત પાણીને અર્થે નીકળવા અને પેસવાને બે ગોચરીના કાલ કલ્પે છે એટલે બે વખત ગોચરીએ જવું કલ્પે છે ૨૨ ચોમાસુ રહેલા નિત્ય અઠ્ઠ કરનાર સાધુને ગૃહસ્થને ઘેર ભાત પાણીને અર્થે નીકળવા અને પેસવાને ત્રણ ગોચરીના કાળ કલ્પે છે એટલે ત્રણ વાર ગોચરીએ જવું કલ્પે છે. ૨૩. ચોમાસુ રહેલા નિત્ય અઠ્ઠ ઉપરાંત તપ કરનાર સાધુને ગૃહસ્થને ઘેર ભાત પાણીને અર્થે નીકળવા અને પેસવાને સર્વે ગોચરીના કાળ કલ્પે છે એટલે ચાર, પાંચ વિગેરે વખત ગોચરીએ જવું કલ્પે છે; જ્યારે ઈચ્છા થાય ત્યારે ગોચરી લાવે, પણ સવારમા લાવેલી રાખી શકે નહીં, કારણ કે તેથી સંયમ, જીવસંસ્કૃતિ, સર્પાદિના સંભવ થાય છે. ૨૪ એ પ્રમાણે આહારવિધિ કહીને હવે પીવાના પદાર્થોની વિધિ કહે છે.

## પાણી

ચોમાસુ રહેલા નિત્ય એકાસણ કરનાર સાધુને સર્વ પ્રકારના પાણી કલ્પે છે. તે સર્વ એટલે આચારાંગમાં કહેલાં એકવીશ પ્રકારના અથવા અહીં જે કહેવામાં આવશે તે નવ પ્રકારનાં પાણી સમજવાં. તેમા આચારાંગમાં કહેલાં પાણી આ પ્રમાણે છે-

૧ મર્પ સુંઘી જાય તેથી તેનું વિષ સક્રમે

ઉત્તરેદિમ ૧, મરુવેદિમ ૨, તડુલો ૩ ઠ, તુપોલક ૪, તિલોલક ૫, જવોલક ૬, આયામ ૭, સોવીર ૮, શુદ્ધવિકટ ૯, અબય ૧૦, અબાલક ૧૧, કવિઠ (કવિચ્છ) ૧૨, મહાલિંગ (નાતુલિંગ) ૧૩, દુબ્ધ (દાસ) ૧૪, હાલિમ ૧૫, ખરજૂર ૧૬, નાલિકે ૧૭, કથર ૧૮, બોરજલ ૧૯, આમલગ ૨૦ અને ચિંચાના પાણી ૨૧ પ્રથમ અંગ (આચારાંગ) ને વિષે કહેલા છે તેમાંથી પ્રથમના નવ તો અહીં પણ કહેલા છે ચોમાસુ રહેલા એકાતરે ઉપવાસ કરનાર સાધુને ત્રણ પ્રકારના પાણી લેવા ઠ પે તે આ પ્રમાણે— ઉત્તરેદિમ એટલે આટા વિગેરેથી ખરડાયેલા હાથ આદિના ધોણતુ પાણી ૧, મરુવેદિમ એટલે પાદડા આદિ કાળીને ઠ ઠા પાણી વડે જે પાણી સિંચન કરાય તે ૨, અને ચોખાના ધોણતુ પાણી ૩ ચોમાસુ રહેલા નિત્ય છઠ્ઠ કરનાર સાધુને ત્રણ પ્રકારના પાણી લેવા ઠપે તે આ પ્રમાણે—તલના ધોણતુ પાણી ૧, ત્રીહિ (હાગર) આદિ તુપના ધોણતુ પાણી ૨, અને જવાના ધોણતુ પાણી ૩ ચોમાસુ રહેલા નિત્ય અઠ્ઠમ કરનાર સાધુને ત્રણ પ્રકારના પાણી લેવા ઠપે તે આ પ્રમાણે—આમાય એટલે આસ માણ ૧, સોવીર એટલે કાણતુ પાણી ૨ અને શુદ્ધવિકટ એટલે ઉતુ પાણી ૩ ચોમાસુ રહેલા અઠ્ઠમ ઉપરાત તપ કરનાર સાધુએ એક ઉતુ પાણી લેવું જ ઠ પે છે તે પણ સિંકથુ સહિત હોય તો ઠપે, પણ સિંકથુ સહિત હોય તો ન ઠ પે ચોમાસુ રહેલા અનશન કરનાર સાધુને એક ઉતુ પાણી લેવું ઠ પે છે, તે પણ સિંકથુ સહિત પણ સિંકથુ સહિત નહીં, તે પણ ગજેલુ ઠ પે પણ તૃણ આદિ લાગવાથી અણગમ ન કંપે, તે પણ પરિમિત ઠ પે

પણ અપરિમિત નહીં, તે પણ કાંઈક થોડું લેવું, પણ બહુ થોડું લેવું નહીં, કેમકે તેથી તૃષા ઉપશમ પામતી નથી. ૨૫.

## દત્તિ

૧૦ ચોમાસુ રહેલા દત્તિની સંખ્યા ( અભિગ્રહ ) કરનારા સાધુને લોજનની પાંચ દત્તિ અને પાણીની પાંચ દત્તિ, અથવા લોજનની ચાર દત્તિ અને પાણીની પાંચ દત્તિ, અથવા લોજનની પાંચ દત્તિ અને પાણીની ચાર દત્તિ લેવી કલ્પે છે. ત્યાં થોડું અથવા ઘણું જે એક વાર આપવામાં આવે છે તે દત્તિ કહેવાય છે. તેમાં લવણાસ્વાદન\* પ્રમાણમાં પણ લોજન આદિ ગ્રહણ કરતાં એક દત્તિ થાય, કારણ કે લવણ થોડું આપવામાં આવે છે અને તેટલાજ પ્રમાણમાં ભાત પાણી જે તે ગ્રહણ કરે તે તે પણ દત્તિ ગણાય છે. પાંચ એ ઉપલક્ષણ છે તેથી ચાર, ત્રણ, બે, એક, છ અથવા સાત-જેટલો અભિગ્રહ કર્યો હોય તે પ્રમાણે કહેવી. આખા સૂત્રનો આ ભાવ છે કે જેટલી દત્તિ ભાત પાણીની રાખેલી હોય તેટલી જ તેને કલ્પે છે, પણ પરસ્પર સમાવેશ કરવો કલ્પે નહીં તેમજ દત્તિથી વધારે લેવું પણ કલ્પે નહીં. તે દિવસે તેટલાજ લોજન વડે રહેવાનું તેને કલ્પે છે, પણ ગૃહસ્થના ઘેર ભાત પાણીને અર્થે બીજી વાર જવું અને પેસવું કલ્પે નહીં. ૨૬.

## શય્યાતર વિગેરે

૧૧ ચોમાસુ રહેલા સાધુ સાધ્વીઓને આ ( હવે કહેશે તે ) જગ્યાએ ભિક્ષા માટે જવું કલ્પે નહીં. એટલે એક શય્યાતરજુદ કહેતાં ઉપાશ્રયના માલેકનું ઘર અને બીજાં છ ઘર તંજવાં જોઈએ, કારણ કે તેઓ નજીક હોવાથી સાધુના ગુણાનુરાગી થવા

\* લણની ચપટી જેટલું.

વડે ઉચ્ચમાદિ દોષનો સભવ રહે કેને જુવુ ન ક પે ? નિષિદ્ધ ઘરથી પાછા ફરના । સાધુને ન ક પે એટલે નિષિદ્ધ કરેલા ઘરથી તેઓને બીજી જગ્યાએ જુવુ ક પે એ ભાવ છે અહીં સિક્ષાને માટે જવામાં બહુવચનને બદલે એક વચન વાપરેલ છે, પણ બહુપણ આ પ્રમાણે દેખાડે છે સાત ઘરમાં માણસોથી ભરપૂર જમણવાર એટલે સ ખડી હોય ત્યારે જુવુ ક પે નહીં અહીં અર્થમાં સૂત્રકારના જૂઠા જૂઠા મતો છે એક વલી આ પ્રમાણે કહે છે નિષિદ્ધ કરેલા ઘ થી બીજે જતા સાધુઓને જમણવારમાં ઉપાશ્રયથી આગળીને સાત ઘરને વિષે સિક્ષાને માટે જુવુ ક પે નહીં એક વળી આ પ્રમાણે કહે છે કે—નિષિદ્ધ કરેલા ઘરથી બીજે જતા સાધુઓને જમણવારમાં ઉપાશ્રયથી આગળીને આગળના સાત ઘરને વિષે સિક્ષાને માટે જુવુ ક પે નહીં અહીં બીજા મતમાં ઉપાશ્રય ( સમ્માતરગૃહ ) અને બીજા સાત ઘર તજવા એ ભાવ છે, અને ત્રીજા મતમાં ( સમ્માતરગૃહ ) ઉપાશ્રય, ત્યાર પછીનું એક ઘર અને આગળ સાત ઘર તજવા એ ભાવ છે ૨૭

### નિનકપી-કલ્પ

૧૨ ચોમાસુ રહેલા પાણિપાત્રી ( હાથજ દે પાત્ર જેને એવા ) નિનક પી આદિ સાધુને એસ ધુવરી એવી પલ્લુ વૃદ્ધિ કાય ( અપકાય ) પડતે છતે જૂઠ્ઠાસ્થના ઘેર ભાત પાણી માટે નીકળવું—પેસવું ક પે નહીં ૨૮ ચોમાસુ રહેલા કરપાત્રી નિનક પી આદિ સાધુને અનાગ્રહિત જગ્યાએ સિક્ષા બહુલ કરીને આહાર કરવો ક પે નહીં અનાગ્રહિત સ્થાને તેને આહાર કરતા બે અકસ્માત્ વર્ષાદ પડે તો સિક્ષાનો થોડો ભાગ ખામને અને થોડો ભાગ હાથમાં લઈને તેને ( આહારના થોડા ભાગ વાગા હાથને ) બીજા હાથ વડે દાકીને દુદવની આગળ દાકી રાખે અથવા કાળમાં દાકી ગણે અને એ પ્રમાણે કરીને ગૃહ

સ્થોએ પેતાને નિમિત્તે આચ્છાદિત કરેલાં ઘર પ્રત્યે જાય અથવા  
 ઝાડનાં મૂલ પ્રત્યે જાય કે જેવી રીતે ત્યાં તે સાધુના હાથ ઉપર  
 પાણી, પાણીનાં બોટાં ખિંદુઓ અથવા નાનાં ખિંદુઓ વિરાધના  
 કરે નહીં એટલે પડે નહીં. જો કે જિનકલ્પી આદિ દેશોનદશ  
 પૂર્વધર હોવાથી પ્રથમથી જ તેમને વર્ષાદનો ઉપયોગ થાય છે  
 (વર્ષાદ થશે કે નહીં તે જાણે છે) અને તેથી અર્ધુ ખાધા ખાદ જવું  
 પડે એ સંભવતુ નથી, તોપણ છદ્મસ્થપણાને લક્ષ્યને કદાચિત્  
 અનુપયોગ પણ થાય. ૨૯. કહેલા અર્થનેજ જણાવતાં કહે છે કે  
 ચોમાસુ રહેલા પાણિપાત્રી સાધુને કાર્ઝ પણ પાણીના છાટા  
 તેના ઉપર પડે તો તે જિનકલ્પી આદિને ગૃહસ્થને ઘેર ભાત  
 પાણીને માટે નીકળવું-પેસવું કલ્પે નહીં. ૩૦. પાણિપાત્રીઓની  
 વિધિ એ પ્રમાણે કહી. હવે પાત્ર રાખનારા સાધુની વિધિ કહે છે.

### સ્થવિરકલ્પી

૧૩ ચોમાસુ રહેલા પાત્રધારી સ્થવિરકલ્પી આદિ સાધુને  
 અવિચ્છિન્ન ધારાવડે વરસાદ પડતો હોય ત્યારે અથવા જેમા  
 વર્ષાકલ્પ એટલે વર્ષાકાળમાં ઓઠવાનું કપડું અથવા (છાપરાનું)  
 નેવુ પાણીથી ટપકવા માટે અથવા કલ્પ (કપડા) ને લેદીને  
 અંદરના ભાગમાં (પાણી) શરીરને ભીંજાવે ત્યારે ગૃહસ્થને  
 ઘેર ભાત પાણીને માટે નીકળવું પેસવું ન કલ્પે. અહીં અપવાદ  
 કહે છે કે તે સ્થવિરકલ્પી આદિને આંતરે આંતરે થોડી વૃષ્ટિ  
 થતી હોય ત્યારે અથવા અંદર સુતરતુ કપડું અને ઉપર <sup>૧</sup>ઉનતું  
 કપડું એ બેથી વેદિત થયેલ સ્થવિરકલ્પીને થોડી વૃષ્ટિમાં ગૃહ-  
 સ્થને ઘેર ભાત પાણી માટે નીકળવું પેસવું કલ્પે ત્યાં પણ અ-  
 પવાદમા તપસ્વી અને ભૂખ મહન નહીં કરી શકે એવા સાધુઓ

શિક્ષાને માટે દરેક આગવી વસ્તુના અભાવે તેના, ઉટના વાગના, ઘાસના અથવા મુતરના કપડા વડે તેમજ તાડપત્ર અથવા પલાશના છત્રવડે વેષિત થઈને પણ ગ્રાહાર લેવા જાય ૩૧

ચોમાસુ રહેલ સાધુ સાધ્વીને ગૃહસ્થને ઘેર શિક્ષાલાભની પ્રતિજ્ઞાથી એટલે અહીં મને મળશે એવી બુદ્ધિથી ગોચરોએ ગયેલ સાધુને ગ્રહી રહીને વરસાદ પડે તો તે સાધુને આરામના નીચે (મગીચાદિમા), સાલોગિક એટલે આપણા અગર ખીલની ઉપાશ્રયની નીચે, તેને અભાવે વિકટગૃહ એટલે મઠપ કે જ્યાં ગામડાની ખર્પદા બેમે છે તેની નીચે અથવા આડના મૂલ અથવા નિર્જલ કેરડા આદિના મૂલની નીચે જવું કંપે છે ૩૨ તેમા વિકટગૃહ, વૃક્ષમૂલ આદિને વિષે રહેલા તે સાધુને તેના આવવા પહેલા રાધવા માટેલ ભાત વિગેરે અને પાછળથી રાધવા માટેલ મસૂરની દાલ, અડદની દાળ અથવા તેલવાળી દાળ હોય ત્યારે તેને ભાત વિગેરે લેવું કંપે, પણ મમૂર આદિ દાળ લેવી કંપે નહીં તેના આ અર્થ છે કે સાધુના આવવા પહેલાજ પોતાના માટે ગૃહસ્થોએ જે રાધવા માટેલ હોય તે તેને કંપે છે, ઠગણ કે તેથી દોષ લાગતો નથી અને સાધુના આવવા પછી જે રાધવા માડયુ હોય તે પશ્ચાદાયુક્ત થાય ૩૩ અને તેથી ઉદગમાદિ દોષને સંભવ છે તેથી તે લેવું કંપે નહીં એ પ્રમાણે બાકીની જને હકીકત જાણવી ૩૩ તેના ઘેર તે સાધુના આવવા પહેલા મસૂર આદિ દાળ ત્રયમ રાધવા માડી હોય અને તદુલ આદિ પાછળથી રાધવા માટેલ હોય તો તેને મસૂર આદિ દાળ લેવી કંપે, પણ તદુલ આદિ લેવું કંપે નહા ૩૪ તેને ઘેર તે સાધુના આવવા પહેલા જો જને વસ્તુ રાધવા માટેલ હોય તો જને લેવી કંપે અને તેના આવવા પછી જો જને વસ્તુ રાધવા માડી હોય તો



જાને વસ્તુ લેવી કદ્યે નહીં. જે ચીજ તેના આવવા પહેલાં  
 રાંધવા માંડી હોય તે તેને લેવી કદ્યે અને જે ચીજ તેના આવવા  
 પછી રાંધવા માંડી હોય તે લેવી કદ્યે નહીં. ૩૫. આમામ્  
 રહેલ સાધુ સાધ્વી ગૃહસ્થને ઘેર લિદ્યા લેવા દાખલ થયેલ હોય  
 તેને જો રહી રહીને વરસાદ પડે તો આરામની નીચે યાવત્ જાવના  
 મૂલ્યે જવું કદ્યે છે. પણ પહેલાં ગૃહસ્થ કદેલ ભાત પાણી સહિત  
 લોજનવેલા અતિક્રમવી કદ્યે નહીં. ત્યારે જો વરસાદ જ થતો  
 રહે તો આરામ આદિને વિષે રહેલ સાધુને શું કરવું ? તે કહે  
 છે:—પ્રથમ ઉદ્દગમ આદિથી ગૃહ આધાર જામીને, પીમીને પાત્ર  
 નિર્લેપ કરીને અને ઘોઘ નાળીને એક જાળુએ પાત્રાદિ ઉપક-  
 રણને રાખીને ( ગરીરની સાથે વીંટાળીને ) વર્ષતા વરસાદમાં  
 સૂર્ય અસ્ત થયા પહેલાં ત્યાં ઉપાશ્રય હોય ત્યાં જવું કદ્યે છે,  
 પણ ગૃહસ્થને ઘેરજ તે રાત્રી અતિક્રમવી ( રહેવી ) તેને કદ્યે  
 નહીં, કારણ કે એકલા જહાર વસતા સાધુને ‘સ્વપગ્નમુત્યા’  
 એટલે પોતા થકી અને પર થકી ઉત્પન્ન થતા ઘણા નોખા  
 સંભવ છે, તેમજ ઉપાશ્રયમાં રહેલા સાધુઓ પણ અધૃતિ  
 ( ચિંતા ) કરે ( તે પણ જરૂર છે ). ૩૬. આમામ્ રહેલા સાધુ  
 સાધ્વી ગૃહસ્થને ઘેર લિદ્યા લેવા દાખલ થયેલ હોય તેને જો  
 રહી રહીને વરસાદ પડે તો આરામની નીચે યાવત્ જાવના મૂલ્યે  
 જવું કદ્યે છે. ૩૭ હવે રહી રહીને વરસાદ પડતો હોય તો જો  
 આરામ આદિને વિષે સાધુ ઉભા ગહે તો તે કર્મ વિધિએ ( ઉભા  
 રહે ) તે કહે છે. પિકટગૃહ, વૃક્ષમૂલ આદિને વિષે રહેલ સાધુ  
 હોય તેને અને એક સાધ્વીને સાથે રહેવું કદ્યે નહીં, એક સાધુ  
 અને બે સાધ્વીઓને સાથે રહેવું કદ્યે નહીં, બે સાધુ અને એક  
 સાધ્વીને સાથે રહેવું કદ્યે નહીં, બે સાધુ અને બે સાધ્વીઓને  
 સાથે રહેવું કદ્યે નહીં. જો ત્યાં કોઈ પાંચમો મુલક (નાનો ચેલો)

અથવા ચેવી હોય અથવા તે સ્થાન બીજાનો દષ્ટિવિષય હોય  
એટલે બીજા જોઈ શકે તેમ હોય અથવા બહુ દાર સહિત તે  
સ્થાન હોય તો સાથે રહેવું ક પે તેનો ભાવાર્થ આ પ્રમાણે  
કે-એક સાધુને એક સાધ્વી સાથે રહેવું ક પે નહી, એક સાધુને  
ત્રે સાધ્વી સાથે રહેવું કહ્યે નહી, બે સાધુને એક સાધ્વી સાથે  
રહેવું કહ્યે નહી, તેમજ બે સાધુને બે સાધ્વી સાથે રહેવું ક-પે  
નહી જો અહીં કોઈપણ લઘુ એવો અથવા ચેલી ( પાચમુ )  
સાક્ષી હોય તો ( રહેવું ) ક-પે છે અથવા વરસાદ પડતે છને  
પોતાના કામ નહીં મૂકનારા એવા લુહાગ આદિની દષ્ટિએ અથવા  
તે ઘરના કોઈ પણ બારણે આ પ્રમાણે પાચમા વિના પણ રહેવું  
ક પે છે, ૩૮ ચોમાસુ રહેવા સાધુને ગૃહસ્થને ઘેર ભિક્ષા લેવા  
માટે યાવત્ ( હવે કહેશે તે ગીતે ) રહેવું કહ્યે નહીં ત્યાં એક  
સાધુ અને એક શ્રાવિકાને સાથે રહેવું કહ્યે નહીં બે પ્રમાણે  
ચાગ ભાગા છે જો અહીં કોઈ પણ પાચમો સ્થવિર અથવા સ્થ  
વિરા સાક્ષી હોય તો રહેવું ક-પે છે અથવા બીજા જોઈ શકે તેવું  
તે સ્થાન હોય અથવા બહુ દાર સહિત તે સ્થાન હોય તો સાથે  
રહેવું કહ્યે છે, એવી રીતે સાધ્વી અને ગૃહસ્થની પણ ચતુર્થગી  
બાધુવી \* અહીં સાધુનું એકાદીપણ કહ્યું છે તે કારણસર સાધુને  
એકલા જવું પડે તેને માટે સમજવું સાધાટિકને વિષે, બીજા  
કોઈ સાધુને ઉપવાસ હોય અથવા અમુખ હોવાના કાગળે તેમ  
ચાલે નહીં તો ઉત્સર્ગ માર્ગે સાધુ પોતાના સહિત બીજા  
એટલે બે જણા અને સાધ્વી ત્રણ જણી વિચરે એટલે સાથે જાય  
એમ સમજવું ૩૯

૧૪ ચોમાસુ રહેલા સાધુ સાધ્વીઓને “ મારા માટે તું

\* આ સત્ર પણ વહોરવા મળા તેાય અને વરચા ના કાગળથી ઉભા  
ગહેવું પડે તેને માટે સમજવું

અને ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે ત્યાં તે દ્રવ્યના સમાન વર્ણવાળી હોય છે તે પ્રસિદ્ધ છે. આ સૂક્ષ્મ પનક જાણવા. હવે સૂક્ષ્મ ખીજો કયા છે ? એમ શિષ્યે શુરને પૂછ્યાથી શુર કહે છે કે-સૂક્ષ્મ ખીજો પાંચ પ્રકારનાં કદ્દા છે તે આ પ્રમાણે.-કાળાં, નીલા, રાતા, ખીજાં અને ઘોળા. કલ્પિકા એટલે નખિકા-‘ નયુ’ - જે લોકને વિષે પ્રસિદ્ધ છે તેના સમાન વર્ણવાળા તે સૂક્ષ્મ ખીજો કહેલાં છે. તે છવો છદ્મસ્થ સાધુ સાધ્વીએ જાણવાનાં, જોવાનાં અને પ્રતિલેખવાનાં છે. હવે સૂક્ષ્મ હરિત કઈ છે ? એમ શિષ્યે શુરને પૂછ્યાથી શુર કહે છે કે-સૂક્ષ્મ હરિત પાંચ પ્રકારની કહેલી છે તે આ પ્રમાણે:-કાળી, નીલી, ગતી ખીજી અને ઘોળી સૂક્ષ્મ હરિત એ છે કે જે પૃથિવી સમાન વર્ણવાળી હોય, અને તે પ્રસિદ્ધ છે સાધુ સાધ્વીએ જાણવાની, જોવાની અને પ્રતિલેખવાની છે. તે સૂક્ષ્મ હરિત જાણવી. તે નવોન ઉત્પન્ન થયેલ પૃથ્વી સમાન વર્ણવાળી હોય છે. તે અદ્ય સંઘયણ (શરીરશક્તિ) વાળી હોવાથી ગ્રેહ કાળમાંજ નાશ પામે છે. હવે તે સૂક્ષ્મ પુષ્પો કયાં છે ? એમ શિષ્યે પૂછવાથી શુર કહે છે કે-સૂક્ષ્મ પુષ્પો પાંચ પ્રકારના કહેલા છે. કાળાથી ઘોળા વર્ણુ મુધી વૃક્ષના સમાન વર્ણવાળાં તે સૂક્ષ્મ પુષ્પો પ્રસિદ્ધ છે તે છદ્મસ્થ સાધુ સાધ્વીએ જાણવાનાં, જોવાનાં અને પ્રતિલેખવાનાં છે તે સૂક્ષ્મ પુષ્પો જાણવા હવે તે સૂક્ષ્મ ઈડાં કયા છે ? એમ શિષ્યે પૂછવાથી શુર કહે છે કે-સૂક્ષ્મ ઈડાં પાંચ પ્રકારના જ્યાં છે તે આ પ્રમાણે-મધ્માળી, માકડ વિગેરેનું ઈડું તે ઉદંચાંડ ૧, લતા જે લોકમાં ‘ ઇલાતરા ’ ના નામે પ્રસિદ્ધ છે તેનું ઈડું તે ઉત્કલિકાંડ ૨, પિપિલીકા એટલે કીડી; તેનું ઈડું તે પિપિલિકાંડ ૩, હલિકા એટલે ઘરોલી અથવા બાદાણી તેનું ઈડું તે હાલકાંડ, ૪.

અને હલોહલિઆ એટલે અહિલોડી, ગરટી જે લોડમા 'ઠાકિડી' કહેવાય છે તેનું ઈંદુ તે હલોહલિકાંડ પ તે સાધુ સાધ્વીએ જાણવાના, જોવાના અને પ્રતિજ્ઞાવાના છે તે સૂક્ષ્મ ઈંડા જાણવા હવે લયન એટલે જીવેનો આશ્રય, લ્યા કીડી આદિ અનેક સૂક્ષ્મ જીવો થાય છે તે લયન અર્થાત્ સૂક્ષ્મ જિવો તે કયા છે? એમ શિષ્યે પૂછવાથી શુર કહે છે—સૂક્ષ્મ જિવ પાચ પ્રકારના હતા છે તે આ પ્રમાણે—ઉત્તિગા એટલે ગર્દભના આધારના જીવો, તેઓનું બીજ-ભૂમિ ઉપર બાધેલ ઘર તે ઉત્તિગવયન ૧, જુશુ એટલે મુકાયેલ જમીનની રેખા-પાણી સુખર્ષ ગયા પછી પાણીના કયારા આદિને વિષે જે ભાગ (કાટ) પડે તે જુશુલયન ૨, સરલ બીલ એટલે મીધુ બીલ તે સરલવયન ૩, તાલ વૃક્ષના મૂલના આ રતુ નીચે પહોળું અને ઉપર સૂક્ષ્મ એધુ જે બિલ તે તાલમૂલ ૪ અને શણુગવર્ત એટલે ભમગનું ઘર ૫ આ પાચે છમસ્થ માધુ સાધ્વીએ જાણવાના, જોવાના અને પ્રતિજ્ઞાવાના છે તે સૂક્ષ્મ બિલ જાણવા હવે તે સૂક્ષ્મ સ્નેહ (અપ્રમાય) કયા છે? એમ શિષ્યે પૂછવાથી શુર કહે છે કે—સૂક્ષ્મ સ્નેહ પાચ પ્રકારના કહેલા છે તે આ પ્રમાણે—અવસ્થાય એટલે ઓસ જે આગશમાયા (રાત્રે) પડે છે તે પાણી ૧, હિમ પ્રસિદ્ધ છે ૨, મહિષ એટલે ધૂમરી ૩, કરકા-કરા પ્રસિદ્ધ છે ૪ અને લીલી જમીનમાથી ઉગી નીડળેલ વૃક્ષના અગ્ર ભાગ ૫ જિહ્વકપ જલ જે યવના અકુરા આદિને વિષે દેખાય છે તે ૫ તે છમસ્થ સાધુએ જાણવાના, જોવાના અને પ્રતિજ્ઞાવાના છે તે સૂક્ષ્મ સ્નેહ જાણવા ૪૫

શુર-આજ્ઞા

૧૭ ચોમાસુ રહેલ સાધુ ટહત્થને ઘેર જાન પાળી માટે નીકળવા પેમવા મ્મંડે તો પૂજા સિવાય (ની-ગવુ પેસવુ) કં પે નહીં ડોને પૂજા સિવાય તે કહે છે અનાથના દેનારા

આચાર્યને ૧, સૂત્ર લાણાવનાર ઉપાધ્યાયને ૨, જ્ઞાન આદિને વિષે સીદતાને સ્થિત કરનાર અને ઉદ્ધમવાલાને ઉત્તેજન આપનાર સ્થવિરને ૩, જ્ઞાન આદિને વિષે પ્રવર્ત્તાવનાર પ્રવર્ત્તકને ૪, જેની પાસે આચાર્યો સૂત્ર આદિનો અભ્યાસ કરે છે તે ગણિને ૫, તીર્થ કરના શિષ્ય ગણધરને ૬, જે સાધુઓને લઈને બહાર અન્ય ક્ષેત્રમાં રહે છે, ગચ્છને માટે ક્ષેત્ર, ઉપધિની માર્ગણા આદિમાં પ્રધાવન વિગેરેના કરનાર છે એટલે ઉપધિ વિગેરે લાવી આપનાર છે અને સૂત્ર તથા અર્થ એ બંનેને જાણનાર છે તે ગણાવચ્છેદકને ૭, અથવા અન્ય ( સામાન્ય ) સાધુ જે વય અને પર્યાયે કરીને લઘુ હોય પણ જેને ગુરૂપણાએ અંગીકાર કરીને વિચરે છે તેને. તે સાધુને આચાર્ય યાવત્ જેને ગુરૂપણાએ મુકરર કરીને વિચરે છે તેને પુછીને ( નીકલવું પેસવું ) કલ્પે છે. હવે કેવી રીતે પૂછવું તે કહે છે. ‘ હે પૂજ્ય ! જે આપની આજ્ઞા હોય તો હું ગૃહસ્થને ઘેર ભાત પાણીને માટે નીકળવા પેસવા ઈચ્છું છું. ’ જે આચાર્ય આદિ તે સાધુને આજ્ઞા આપે તો તેને ગૃહસ્થને ઘેર ભાત પાણી માટે નીકળવું પેસવું કલ્પે છે. જે આચાર્ય આદિ તે સાધુને આજ્ઞા ન આપે તો ગૃહસ્થને ઘેર ભાત પાણી માટે નીકળવું પેસવું કલ્પે નહીં. ‘ હે પૂજ્ય ! તે શા હેતુથી ? ’ એમ શિષ્યે પ્રશ્ન કર્યાથી ગુરૂ કહે છે કે ‘ આચાર્ય આદિ વિપ્લના પરિહારને જાણે છે. ’ ૪૬.

એવીજ રીતે વિહાર એટલે જિનચૈત્ય, તેને વિષે જવું; વિચારભૂમિ એટલે શરીરચિંતા આદિને માટે જવું અથવા ઉચ્છવાસ આદિ વર્ણને લીંપવું, સીવવું, લખવું આદિક જે કાંઈ કામ હોય તે સર્વ પુછીને કરવું એ તત્ત્વ છે. એવીજ રીતે શિક્ષા આદિ માટે અથવા ગ્લાન આદિને કારણે એક ગામથી બીજે ગામ જવું હોય તો પુછીને જવું, નહીં તો વર્ષાઋતુમાં એક ગામથી બીજે ગામ જવું એ અનુચિતજ છે. ૪૬

ચોમાસુ રહેલ માધુ જો જીછ કોઈ વિગય ખાવાને ઇચ્છે  
 તો આચાર્ય યાવત્ જેને શુદ્ધપણાએ ધ્યુલ ડગીને વિચરે છે તેને  
 પુછ્યા સિવાય (વિગય ખાવી) કંપે નહીં આચાર્ય યાવત્  
 જેને શુદ્ધપણાએ કરીને વિચરે છે તેને પૂછીને (વિગય ખાવી)  
 કંપે છે કેવી રીતે પૂછવું તે કહે છે—“હે પૂજ્ય! આપની  
 આજ્ઞા હોય તો અનેરી વિગય આટલા પ્રમાણમાં અને આટલો  
 વખત ખાવાને ઇચ્છુ છું” તે આચાર્ય આદિ જો તેને આજ્ઞા  
 આપે તો અનેરી વિગય ખાવી કંપે છે તે આચાર્ય આદિ જો  
 તેને આજ્ઞા ન આપે તો અનેરી વિગય ખાવી કંપે નહીં ‘હે  
 પૂજ્ય! તે ચામાટે?’ એમ શિષ્યે પ્રશ્ન કર્યાથી શુદ્ધ કહે છે કે  
 આચાર્યો લાભાલાભ જાતે છે ૪૮

ચોમાસુ રહેલ સાધુ વાત, વિત્ત, સ્વેદન અને મત્તિપાત  
 ન બંધી ગોગોની કોઈ પ્રકારની ચિકિત્સા ડગવવાને ઇચ્છે તો  
 (આચાર્ય ઇત્યાદિને પૂછીને કરવી વિગેરે) અગાઉ જણાવ્યા  
 મુજબ સર્વ અહીં કહેવું, તે ચિકિત્સા આતુર, વૈદ્ય, પ્રતિ  
 ચારક અને લેપન્યરૂપ ચાર પ્રકારની છે કહ્યું છે કે ‘સિપદ્  
 (વૈદ્ય), દ્રવ્યો, ઉપસ્થાતા (નોકર) અને રોગી એ ચાર પ્રકાર  
 ચિકિત્સિતના છે’ તે પ્રત્યેકના ચાર ચાર પ્રકાર કહ્યા છે દક્ષ,  
 શાસ્ત્રના અર્થ જાણ્યા છે એવો, હૃદયકર્મા અને શુચિ એ ચાર  
 પ્રકાર સિપકના છે બહુ વ્ય, બહુશુભ, સપત્ર અને ચોગ્ય એ  
 ચાર પ્રકાર ઔષધના છે નનુરક્ત, શુચિ, દક્ષ અને બુદ્ધિમાન  
 એ ચાર પ્રકાર પ્રતિચારકના છે તથા આલ્લ (ધનવાન), રોગી,  
 સિપદ્ને વશ અને જ્ઞાયક એટલે સત્તવાન એ ચાર પ્રકાર  
 રોગીના છે ૪૯

ચોમાસુ રહેલ સાધુ જો કોઈ પ્રશન્ન, કંચાલુકારી, ઉપ  
 દ્રવને હરનાર, ધન્ય પ્રવાણુ, મગલ કરનર, ગોભા આપ

નારૂ અને મહા પ્રભાવવાળું એવી જાતનું કોઈ તપ કર્મ અગી કાર કરીને વિચરવાને ઇચ્છે, તો ગુરૂને પૂછીને વિચરવું ( કરવું ) કલ્પે ઇત્યાદિ અગાઉની માફક સર્વ કહેવું ૫૦.

ચોમાસુ રહેલ સાધુ જે ઇચ્છે, તે કેવા સાધુ ? તે કહે છે:-  
અપશ્ચિમ એટલે ચરમ (છેલ્લું) મરણ તે અપશ્ચિમ મરણ, પણ પ્રતિક્ષણે આયુષ્યના દલિલ અનુભવવારૂપ આવીચિ મરણ નહીં અપશ્ચિમ મરણ તેજ અંત છે જેને વિષે અને તેને વિષે થયેલ તે અપશ્ચિમ મરણાંતિકી એવી; શરીર, કષાય આદિ જેથી કૃશ કમય છે તેવી સંલેખના દ્રવ્ય ભાવ ભેદે કરીને લિપ્ત (લેદવાળી) છે 'ચત્તારિ વિચિત્તાઈ' ઇત્યાદિ. તેનું જોષણ એટલે સેવન- તે સંલેખનાની સેવા, તેનાથી ક્ષય કરી નાખ્યું છે શરીર જેણે એટલે અપશ્ચિમ મરણાંતિકી સંલેખનાની સેવાથી ( સેવનથી ) ક્ષય કરી નાખ્યું છે શરીર જેણે એવા, અને તેથી કરીને ભાત પાણીનું પ્રત્યાખ્યાન કર્યું છે જેણે એવા, અને તેથી કરીને પાદપોષગમન (અનશન) કર્યું છે જેણે એવા, અને તેથી કરીને કાળ એટલે જીવિતકાલને નહીં ઇચ્છતા એવા-સાધુ વિચરવાને ( તે પ્રમાણે કરવાને ) ઇચ્છતા છતા ગૃહસ્થના ઘરમાં નીકળવા પેસવાને, અશન આદિકનો આહાર કરવાને, મળમૂત્ર પરઠવવાને, સ્વાધ્યાય કરવાને તથા ધર્મજાગરિકા જાગવાને એટલે આજ્ઞા, અપાય, વિપાક અને સસ્થાનવિચય એ ચાર લેદરૂપ ધર્મધ્યાનના વિધાન આદિ વડે જાગવાને ઇચ્છે તો ( ગુરૂને ) પૂછ્યા સિવાય તેને કાંઈપણ કરવું કલ્પે નહીં. તે સર્વ અગાઉની માફક અહીં પણ જાણવું આ સર્વ ગુરૂની આજ્ઞા વડેજ કરવું કલ્પે છે. ૫૧

૧૮ ચોમાસુ રહેલ સાધુ વસ્ત્ર, પાત્ર, કંબલ ( ધાખલી ), પાદપોષન એટલે રજોહરણ તેમજ અન્ય ઉપધિ તપાવવાને એટલે એક વાર તડકામાં મૂકવાને અને નહીં તપવાથી કુત્સા-

પનઃ આદિ દોષની\* ઉત્પત્તિનો મહાગ હોવાથી ફરી ફરી તપા  
વવાને મુશ્કેલી ત્યારે એક સાધુ અથવા અનેક સાધુને જણાવ્યા-  
કહ્યા મિત્રાચ તેને ગૃહસ્થને ઘેર ભાત પાણીને માટે નીકળવું  
પેમવું, અશન આદિનો આહાર કરવો, જિનચૈત્યે જવું શરીર  
ચિતા આદિને માટે જવું, સ્વાધ્યાય કરવો, કાયેત્સર્ગ કરવો,  
તેમજ એક મ્થાને આમન કરીને રહેવું કંપે નહીં જો અહીં  
કોઈ પત્ન નજીકમા રહેવ એક અથવા અનેક સાધુ હોય તો  
તેને આ પ્રમાણે રહેવું જોઈએ 'હે આર્ય ! જ્યામુખી દુ  
ગૃહસ્થને ઘેર ભાત-આવુ યાવત કાયેત્સર્ગ કરૂ અથવા વીરાસન  
આદિ ઠીને એક મ્થાને રહું ત્યામુખી આ ઉપધિને તમે સલા  
હનો તે ને વચ્ચને સમાગવાનું અગીકાર કરે તો તેને ગૃહ  
સ્થને ઘેર ગોચની આદિએ જવું અશન આદિનો આહાર કરવો,  
જિનચૈત્યે જવું અથવા શરીરની ચિતા આદિને માટે જવું,  
સ્વાધ્યાય અથવા કાયેત્સર્ગ કરવો, તેમજ વીરમન આદિ પ્રી  
એક મ્થાને રહેવું કંપે, એ મર્વ રહેવું તે ને અગી ૧૦ ન કરે  
તો ગૃહસ્થના ઘેર જવું-યાવત એકમ્થાને રહેવું કંપે નહીં પર

શુ ન કંપે ?

૧૯ ચોમાસામા રહેલ સાધુ સાધ્વીને કંપે નહીં ( શુ ન  
કંપે તે કહે છે ) જેણે શય્યા અને આમન ધરણ કરેલ નથી તે  
' અનભિગૃહીતગમ્યાસન ' કહેવાય અને અનભિગૃહીતગમ્યામન  
તેજ અનભિગૃહીતગમ્યાસનિજ, અહીં ઈક પ્ર -  
છે તેવા પ્રકારના એટલે જેણે શય્યા ન  
કરેલ નથી, એવી રીતે સાધુએ રહેવું  
વર્ણકાગમા ઉપાગ્રયમા પીઠ ( પાટલો )  
આદિ મહણ કરવા એ ભાવ ભણવે  
ભૂમિને વિરે સૂવા ભેસવામા કુર

\* કુપુવા પન્ના પનઃ એને પ્રગીવ

જેણે  
શય્યા  
અને  
આમન  
ધરણ  
કરેલ  
નથી  
તે  
અનભિગૃહીતગમ્યાસન  
કહેવાય



થવાને લીધે કર્મનું તેમજ દોષનું આદાન એટલે ઉપાદાન કારણ થાય છે. આ અનલિંગૃહીતશય્યાસનિકૃત્વ જાણવું. તેનેજ દૃઢ કરે છે. જેણે શય્યા આસન ગ્રહણ કરેલ નથી તેને, એક હાથ સુધી ઉંચી કે જેથી ટીકી આદિનો વધ અને સ્પર્શ આદિનો દંશ ન થાય તેમજ ‘અક્રુચા ક્રુચ પરિસ્પન્દે’ એ વચનથી પરિસ્પન્દે રહિત એટલે નિશ્ચલ એવી વ્રતની ચારે બાજુ કાઠીવાલી શય્યા જેને ન હોય તે અનુચ્ચાક્રુચિક કંડવાય તેને, પ્રયોજન વગર બાંધનારને, ( એક વાર ઉપગત પ્રયોજન વગર બે, ત્રણ ચાર વાર કંબા ( કાઠી ) ઉપર બંધ બાંધે અને ચારની ઉપર ઘણા અડક ( આડીઆ ) બાંધે તથા વલી સ્વાધ્યાયને વિષે વિદ્યત પલિમંથાદિ દ્વેષો થાય તેથી બાંધન આદિના તેમજ પલિમંથના પરિહાર માટે જો એક આખું ચંપા આદિનું પાટીયું મળે તો તેજ ગ્રહણ કરવું. ) જેણે આસન નહીં કરી રાખ્યું નથી તેને, ( કારણ કે વારંવાર એક સ્થાનથી બીજે સ્થાને જવાથી છવનો વધ થાય ) અનેક આસન સેવનારને, સંથારો, પાત્ર આદિને તડકામાં નહીં મૂકનારને, ઈર્ષ્યા આદિ સમિતિને વિષે અનુપયુક્તને, જેને પડિલેહણ કરવાની ટેવ નથી એટલે દૃષ્ટિ વડે રજ્જેહરણ આદિથી પ્રમાર્જન કરવાની ટેવ નથી તેને-એટલે તેવા પ્રકારના સ્વરૂપવાળા ( આચરણવાળા ) સાધુને સંયમ મુશ્કેલીથી આરાધન થાય તેવું થાય છે પડ.

### અનાદાન

આદાન કહીને હવે અનાદાન કહે છે. શય્યા, આસનનું ગ્રહણ કરવું, એક હાથ ઉંચી અને નિશ્ચલ શય્યા રાખવી તેમજ પક્ષમાં એક વાર સપ્રયોજન શય્યાની કાઠી ઉપર બંધ બાંધવા તેથી કર્મનું તેમજ દોષનું અનાદાન એટલે તેવા કારણનો અભાવ છે. તે હવે પ્રકટ કરી દેખાડે છે. જેણે આસન અને શય્યા ગ્રહણ કરેલ છે તેને, જેને એક હાથ ઉંચી અને નિશ્ચલ શય્યા છે

તેને, પ્રયોજનપૂર્વક કાઠી ઉપર બધ બાધે છે તેને, જેને મિત્ર એટલે નક્કી કરેલું છે આસન તેને, વસ્ત્ર આદિને જે તડકામા મૂકે છે તેને, ઇર્થા આદિ સમિતિને વિષે ઉપયોગવાળાને તેમજ વારવાર પડિલેલું કરવાની એટલે પ્રમાર્જવાની જેને ટેવ છે તેને એટલે આવા પ્રકારના સાધુને તે તે પ્રકારે સયમ સુખે કરીને આરાધન થાય તંતુ થાય છે ૫૪

### ઠક્ષા માત્રા વિષે

૨૦ ચોમાસુ રહેલ સાધુ સાધ્વીઓને ઠક્ષા, માત્રાની ત્રણ જગ્યા કહ્યે છે જે કાઈ પણ સહન કરી શકે નહીં ( વેગ રોકી શકે નહીં ) તેને ત્રણ જગ્યા આદર રાખવી જે સહન કરી શકે તેને ત્રણ જગ્યા બહાર રાખવી દૂર જવામા અડચણ આવે તો મધ્યભૂમિ રાખવી, તેમા પણ અડચણ આવે તો નજીકની ભૂમિ રાખવી એ પ્રમાણે આસન, મધ્ય અને દૂર એ ત્રણ પ્રકારની ભૂમિ છે તેને પડિલેલવી ' જે પ્રમાણે ચોમાસામા કરવામા આવે છે તે પ્રમાણે શિયાળા અને ઉનાળામા કરવામા આવતું નથી, તેલુ કારણ હે પૂત્ય ! શુ છે ? ' એ પ્રમાણે શિષ્યે પ્રશ્ન કર્યે છતે શુરૂ કહે છે કે ' ચોમાસામા પ્રાચે કરીને છવ જેવા કે શ ખનક, ઈદ્રગોપ, કુમ્ભિ આદિ, તૃણ ( એ પ્રસિદ્ધ છે ), બીજ જેવા કે તે તે વનસ્પતિના નવા ઉત્પન્ન થયેલા અ કુર, પનક એટલે કુલણ તેમજ બીજમાથી ઉત્પન્ન થયેલ હરિત એ સર્વે પુષ્કા થાય છે ' ( તેથી ચોમાસા માટે ખાસ કહેવામા આવેલ છે ) ૫૫.

૨૧ ચોમાસુ રહેલ સાધુ સાધ્વીને ત્રણ માત્રા ( પાત્ર ) લેવા ક પે છે તે આ પ્રમાણે-એક ઠક્ષાતુ, બીજુ મૂત્રતુ અને ત્રીજુ સ્વેપ્નતુ માત્રુ ( પાત્ર ) ન હોવાથી વખત વીતી જવાને લીધે ઉતાવળ કરતા આત્મવિરાધના થાય તથા વરસાદ વરસતો હોય તો બહાર જવામા સયમવિરાધના થાય ૫૬



અસ્ત્રાથી ( મુડન ) કરાવવાને અસમર્થ હોય અથવા જેના માથામા શુભડા આદિ થયેલ હોય તેના કેશ કાતરવા ક પે ( પદર પદર દિવસે ચચાના બધ છુટા કરવા અને પ્રતિવેખવા જોઈએ અથવા સર્વ કાલ પદર પદર દિવસે આરોપણા પ્રાયશ્ચિત્ત લેવું જોઈએ ચોમાસામા વિશેષે કરીને લેવું જોઈએ + ) જે સહન ન કરી શકે તેણે મહીને મહીને મુડન કરાવવું જો કાતર વડે કેશ કતરાવે તો પદર પદર દિવસે શુભ રીતે કતરાવવા મુડન કરાવવાનું અને કતરાવવાનું પ્રાયશ્ચિત્ત નિશીથમા ઠહેલ યથાસખ્ય લવું શુભ માસરુપ જાણવું — લોચ છ માસે કરવો, પણ સ્થવિર ધી માધુઓમા સ્થવિર એટલે મૂઢ હોય તેણે ઘડ પણથી જર્જરિત થવાને લીધે તથા આજનું ગ્લણ કરવાને માટે એક વર્ષે લોચ કરાવવો અને તરછો ચાર માસે લોચ કરાવવો પણ

### વચનશુદ્ધિ

૧૭ ચોમાસુ ગ્લેલ માધુ સા વીને આગળ એટલે પર્યુષણા પર્વ પછી કનેશ ઉપજાવે તેવું વચન જોલવું ક પે નહી જે સાધુ અથવા સાધ્વી કલેશ કરાવે એવું વચન જોયે તેને આ પ્રમાણે ઠહેવું જોઈએ ‘ હે આર્ય ! તમે આચાર વિના જોલો છો, કારણ કે પર્યુષણાના દિવસ પહેલા અથવા તેજ દિવસે જે કલેશકારી વચન ઉત્પન્ન થયેલ ( જોલેલ ) તે તો પર્યુષણામા ખમાયું અને હવે જે પર્યુષણા પછી કલેશકારી વચન જોલો છો તે આ અનાચાર છે ’ એ લાવ જાણવો આ પ્રમાણે નીવાર્યા છતા જે માધુ અથવા સાધ્વી પર્યુષણા પછી કલેશકારી વચન જોલે તેને ત જોલીના પાનના દ્રષ્ટાતથો સઘ જહાર કરવા જેમ ત જોળી સડેવ પાનને જીજ્ઞ પાન નાશ કરવાના ભયથી કાઢી નાખે છે તવી રીતે અન તાનુજ ધી કોષવાળો સાધુ પણ વિનયજ

+ આટલી સખ્યા સ મધી હજીમ્ત કેસોચના વિષયમા વચ્ચે કેમ આવી તે સમજાવું નથી — કુરમુડને લઘુમાય ને મ્તગવનારને ગુરુ માસ.

કે એમ ધારીને તેને દૂર કરવો. એ ભાવ જાણવો વલી ખીજો  
 પણ બ્રાહ્મણનો દષ્ટાંત છે. ખેટ નગરનો વાત્રી રૂંદ નામે બ્રાહ્મણ  
 વર્ષાકાલે ખેતરો ખેડવા માટે હળ લઈને ખેતરે ગયો. હળને  
 વહન કરતા તેનો ગળીઓ બળદ બેસી ગયો. પરોણાથી મારતા  
 ક્રતાં પણ ત્યારે તે ઉઘ્યો નહીં ત્યારે ત્રણ ક્યારાનાં માટીનાં  
 ઢેકાંથી મારતા મારતા તે માટીના ઢેકાં વડે તેનું મુખ ઢંકાઈ  
 ગયું અને શ્વાસ રૂંધાઈ જવાથી તે મરણ પામ્યો. પછી તે  
 બ્રાહ્મણ પશ્ચાત્તાપ કરતો મહાસ્થાને જઈને ત્યાં પોતાનો વૃત્તાત  
 કહેતા ( ખીજ ) બ્રાહ્મણોએ પૂછ્યું કે ‘ તું હજી ઉપશાંત થયો  
 કે નહીં ? ’ ત્યારે ‘ હજી પણ મને ઉપશાંતિ થઈ નથી ’ એમ  
 કહેતાં તેને બ્રાહ્મણોએ પકિત ( જ્ઞાતિ ) બહાર કર્યો એવી રીતે  
 વાર્ષિક પર્વમાં કેાપ ઉપશાંત નહીં થવાને લીધે જે સાધુ આદિએ  
 ખમતખામણ ન કર્યાં હોય તેને સંઘ બહાર કરવા ઉપશાંતમા  
 નિષ્થિત થયો હોય તેને મૂળ પ્રાયશ્ચિત્ત આપવું. ૫૮.

### ખમતખામણું

૨૪ ચોમાસું રહેલ સાધુ સાધ્વીને આજેજ એટલે પર્યુષ-  
 ણને દિવસેજ ઉંચા શબ્દવાળો તથા કડવાશ ભરેલો એટલે  
 જકાર મકાર આદિરૂપ કલહ થાય તો નહાનો મોટાને ખમાવે.  
 જો કે મોટાએ અપરાધ કર્યો હોય તોપણ વ્યવહારથી નાનો  
 મોટાને ખમાવે. હવે જો ધર્મ નહીં પરિણમવાથી નાનો મોટાને  
 ન ખમાવે તો શું કરવું ? તે કહે છે-મોટો નાનાને ખમાવે,  
 પોતે ખમે અને ખીજાને ખમાવે, પોતે ઉપશાંત થાય અને  
 ખીજાને ઉપશાંત કરે. મુમતિપૂર્વક ( રાગ-દ્વેષના અભાવપૂર્વક )  
 સૂત્ર અને અર્થ સંબંધી સંપૂર્ણના અથવા સમાધિપ્રશ્ન પુષ્કલ  
 થવા લેખએ \* જેની સાથે કડવાશ ભરેલો કલહ થયેલો હોય  
 તેની સાથે નિર્મળ મનથી વાતચીત આદિ કરવું લેખએ એ -

\* જ્ઞાનિ થાય તેવી અનેક ગાઆદિની વાતો કરવી લેખએ.

ભાવ છે હવે જેમા જો એક ખમાવે અને બીજો ન ખમાવે તો કયો ન્હોતો દેવો ત કહે છે ને ઉપશમે કે તેની આરાધના થાય છે ને ઉપશમતો નથી તેની આરાધના ચતી નથી, તેથી પોતેજ ઉપશમિત થવું ‘હે પૂજ્ય ! ત શા કારણથી ?’ એ પ્રમાણે શિષ્યે પૂછ્યે છતે ગુરુ કહે છે કે-‘શ્રમણપણ-સાધુપણ છે તે ઉપશમપ્રધાન છે’ અહીં દૃષ્ટાત કહે છે કે સિદ્ધ-સૌવીર દેશનો અધિપતિ અને દશ સુકુટબદ્ધ રાજાઓથી સેવાતો ઉદયન નામે રાજા, વિદ્યુ માલી દેવતાએ આપેલી એવી શ્રીવીર પ્રભુની પ્રતિમાની પૂજાથી નીરોગી થયેલા ગધાગ્રાવકે આપેલી ગોળીના બક્ષણ કરવાથી જેનું રૂપ અફળુત થઈ ગયું છે એવી સુવર્ણશુલિકા નામે દામીને દેવાધિદેવની પ્રતિમા અહિંત હરણ કરનાર અને ચૌદ રાજાઓથી સેવાતા માલવ દેશના ચંદ્રપ્રવોત નામે ગભને દેવાધિદેવની પ્રતિમા પાછી લાવવા માટે ઉત્પન્ન થયેલા સત્રા મમા આપીને પાછા આવતા દશપુર નગરમા ચોમાસુ રહ્યા વાર્ષિક પવને દિવસે રાજાએ પોતે ઉપવાસ કર્યો રાજાએ હુકમ કરેલા રમોયાએ લોજન માટે ચંદ્રપ્રવોતને પૂછ્યું ત્યારે વિધની બીકવી “હુ આવક છું તેથી મને પણ આજે ઉપવાસ છે” એમ કહે છે “આ ધર્મ સાધર્મિકને પણ ખમા યા વગર માફ પ્રતિક્રમણ શુદ્ધ થયે નહીં” એમ ઉદયન રાજાએ ધારીને તેનું મર્વસ્વ પાછું આપીને અને તેના કપાલ ઉપર લખાવેલા ‘મારી દાસીનો પતિ’ એ અક્ષરો આચ્છાદન કરવા માટે પોતાનો સુકુટપદ આપીને શ્રી ઉદયન રાજાએ ચંદ્રપ્રવોતને ખમાવ્યો અહીં શ્રી ઉદયન રાજાનું તેના ઉપશાતપણાથી આરાધકપણ બહુવું

કોઈ વખતે બનેનું આરાધકપણ હોય છે તે આ પ્રમાણે- એક વખત કૌશામ્બી નગરીને વિરે સૂર્ય અને ચંદ્ર પોતાના

વિમાન વડે શ્રીવીર પ્રભુને વાંદવાને આવ્યા. ચંદના સાધ્વી દક્ષ-  
પણને લીધે અસ્તસમય જાણીને પોતાને સ્થાને ગયાં, અને મૃગા-  
વતી સૂર્ય ચંદના જવાથી અંધકાર ફેલાયે છતે રાત્રિ જાણીને  
ખીની થકી ઉપાશ્રયે આવી અને ઈર્ષ્યાપશ્વિદી પ્રતિક્રમીને, સૂતેલાં  
એના ચંદના સાધ્વીને ‘મારો અપરાધ ક્ષમા કરો’ એમ કહેવા  
લાગી ત્યારે ચંદનાએ પણ ‘હે ભદ્રે ! તારા જેવી કુત્રીનને આમ  
કરવું તે યુક્ત નથી.’ એ પ્રમાણે કહ્યું તેણીએ ઉત્તરમા કહ્યું  
કે ‘કરીથી આમ કરીશ નહીં’ એમ કહીને પગે પડી. એટલામાં  
ચંદના સાધ્વીને ઉંઘ આવી ગઈ અને મૃગાવતીને તે પ્રકારે  
અમાવતાં દેવજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું. પછી કોઈ સૂર્ય નહોતો આવ  
વાથી ચંદનાનો હાથ ઉંચો લેવાના બનાવથી ચંદના સાધ્વી  
જાગી ગયાં અને કેવી રીતે સૂર્ય જાણ્યો એમ પૂછતા ચંદનાએ  
મૃગાવતીને દેવજ્ઞાન થયેલું જાણીને તેણીને અમાવતાં પોતે  
પણ દેવજ્ઞાન મેળવ્યું. તેથી આવી રીતે મિથ્યાદુષ્ટ દેવું  
જોઈએ, પણ કુભાર અને શુદ્ધકના દષ્ટાતે દેવું ન જોઈએ. તે  
કુભાર અને શુદ્ધકનો દષ્ટાત આ પ્રમાણે છે-(કુભારનાં)  
હાંડલા કાણાં કરતા કોઈ એક શુદ્ધ (ચેલા) ને કુભાર જ્યારે  
નિવારતો ત્યારે તે મિથ્યાદુષ્ટ દેવો, પણ તે હાંડલા કાણાં  
કરતો અટકતો નહીં, તેથી કાકરાવડે ચેલાના કાન મરડતાં  
(મમળતા) કુભારે પણ ‘હુ હુઃખ પામું છું’ એમ ને ચેલે  
વારંવાર કહ્યું છતે પણ ફાગટ મિથ્યાદુષ્ટ આવ્યું. ૫૬.

### ત્રણ ઉપાશ્રય

૨૫ ચોમાસું રહેલ સાધુ સાધ્વીને ત્રણ ઉપાશ્રય ગ્રહણ કર  
વા કહે છે તે આ પ્રમાણે-જંતુસંસ્રિત આદિના ભયથી ને  
ત્રણ ઉપાશ્રયમા જે ઉપાશ્રયને વારંવાર પ્રતિજ્ઞાવવા (જેવા) જોઈ-  
એ સાધજ્જ ધાતુ આસ્વાદનના અર્થમા વપરાય છે, તેથી જે  
ઉપાશ્રય ઉપલોગમાં આવના હોય તે સળધી પ્રમાણના કરવી.

એટલે જે ઉપાશ્રયમા સાધુઓ રહે છે તેને પ્રાત કાલે પ્રમાણે છે, ફરી જ્યારે સાધુઓ વહોરવા જાય ત્યારે પ્રમાણે છે અને ફરી ત્રીજા પહોરને મતે પ્રમાણે છે એમ ત્રણ વાર પ્રમાણે છે એટલે બધે એટલે ચોમાસા સિવાય જે વાર પ્રમાણે છે તે ચારે ( ઉપાશ્રય છવથી ) અસ સકત હોય ત્યારનો આ વિધિ છે અને મ નહીં હોય તો વારવાર પ્રમાણે છે બાકીના જે ઉપાશ્રયને હમેશા નજરથી જોવે છે, પણ તેમા મમત્વ કરતા નથી અને ત્રીજે દિવસે પાદપ્રોછનથી પ્રમાણે છે તેથી 'વેડવિયા પહિલેહા' એમ કહેલું છે ૬૦

### અન્યતર દિશા

૨૬ ચોમાસુ રહેલ સાધુ સાધ્વીને અન્યતર દિશા એટલે પૂર્વ આદિ દિશાનો અને અનુદિશા એટલે અગ્નિ આદિ વિદિશાનો અવગ્રહ કરીને અમુક દિશા અથવા વિદિશામા હું જાઉં છું એમ બીજા સાધુઓને કહીને જાત પાટી વહોરવા જવું કહેવે છે 'રે પૂજ્ય ! તે શા હેતુથી ?' એમ શિષ્યે પૂછવે છતે શુદ્ધ કહે છે કે 'ચોમામામા પ્રાચે રીને માધુ સગવત તપયુકન રહે છે, તેમજ પ્રાશ્વિત વહુન કરવાને અથે કે સયમને અર્થે છકુ આદિ તપ કરનાગ હોય છે તે તપસ્વીઓ તપને વીધે દુર્બળ તથા કુશ ન ગવાળા હોય છે તેથી થાક લાગ્યાથી કદાચિત્ મૂર્છા આવે અથવા પડી જાય તો તજ દિશા અથવા અનુદિશા મા, ઉપાશ્રયમા રહેલ સાધુ સગવત સાગ મ્હે ( શોધ કરે ) જે કદા જાના ગયેલ હોય તેનો શી રીતે શોધ કરે ? ૬૧

૨૭ ચોમાસુ રહેલ સાધુ સાધ્વીને વર્ષાઋષમા મૌપધ માટે, વૈવને માટે અથવા ગ્લાનની સા વાગ કરવા માટે ચાર પાત્ર યોજન જઈને પણ પાત્ર આવવું કે જે છે પણ ત્યા રહેવું કે-પે નહીં જો પોતાને સ્થાને આવી શકે તેમ ન હોય તો તેની વચ્ચે પણ આવીને રહેવું કે જે, પણ તે જગ્યાએ રહેવું ન કે જે ત્રણ



કે ત્યાંથી નીકળી જવાથી વીર્યાચારનું આરાધન થાય છે. જ્યાં જવાથી જે દિવસે વર્ષાકલ્પ આદિ મળી ગયેલ હોય તે દિવસની રાત્રિ ત્યાં રહેવું ન કલ્પે, નીકળી જવું કલ્પે, તે રાત્રિ ઉલ્લંઘવી કલ્પે નહીં. કાર્ય થયે છતે તુરતજ બહાર નીકળીને રહેવું એ ભાવ જાણવો. ૬૨.

### ઉપસંહાર

૨૮ એ પ્રમાણે પૂર્વે કહેલ સાંવત્સરિક ચોમાસા સંબંધા સ્થવિરકલ્પને યથાસૂત્ર ( એટલે સૂત્રમાં જે પ્રમાણે કહેલ છે તે પ્રમાણે કરવું, પણ સૂત્રવિરુદ્ધ કરવું નહીં ) અને યથાકલ્પ ( એટલે અહીં જે પ્રમાણે કહેલ છે તે પ્રમાણે કરવું તે કલ્પ અને તેથી બીજી રીતે કરવું તે અકલ્પ ) કરતાં ( આચરતાં ) જ્ઞાનાદિ ત્રયરૂપ માર્ગ તે યથામાર્ગને યથાતથ્ય એટલે સત્ય વચનાનુસારે અને સમ્યક્ પ્રકારે મન, વચન અને કાયાએ કરીને સ્પર્શીને એટલે સેવીને, પાળીને એટલે અતિચારથી રક્ષણ કરીને, વિધિપૂર્વક કુન્વાવડે શોભાવીને, યાવજીવ આરાધીને, બીજાને ઉપદેશ કરીને, યથોક્ત કરણપૂર્વક આરાધીને એટલે જિનેશ્વરે ઉપદેશ કર્યા મુજબ જેમ પૂર્વે પાઠ્યો તેમ પછી પણ પાળીને કેટલાએક શ્રમણ નિર્જ થો તેની અતિ ઉત્તમ પાલનાવડે તેજ ભવે સિદ્ધ ( કૃતાર્થ ) થાય છે, કેવલજ્ઞાને કરીને જોધ પામે છે, કર્મરૂપી પાંજરાથી મુક્ત થાય છે, કર્મકૃત સર્વ તાપના ઉપશમથી શીતળ થાય છે અને શરીર તથા મન સંબંધી સર્વ દુઃખનો અંત આણે છે. કેટલાએક તેની ઉત્તમ પાલના વડે બીજે ભવે સિદ્ધ થાય છે—યાવત શરીર તથા મન સંબંધી સર્વ દુઃખનો અંત કરે છે. કેટલાએક તેની મધ્યમ પાલનાવડે ત્રીજે ભવે યાવત શરીર મન સંબંધી સર્વ દુઃખનો અંત કરે છે. ( કેટલાએક ) જઘન્ય આરાધના વડે પણ સાત આઠ ભવ તો અતિક્રમેજ નહીં એટલે સાત આઠ ભવે તો અવશ્ય મોક્ષે જાય એ ભાવ જાણવો. ૬૩.

તે કાળે એટલે ચોથા આરાને છેડે અને તે સમયે એટલે  
 શ્રમણ ભગવાન શ્રી મહાવીર પ્રભુ ગજજહ નગરને વિષે સમ  
 વસર્યા તે અવસરે શુભશૈલ નામના ચૈત્યને વિષે ઘણા સાધુ,  
 ઘણી સાધ્વી, ઘણા શ્રાવક, ઘણી શ્રાવિકા, ઘણા દેવો અને  
 ાણી દેવીઓની મધ્યે ગદ્યા ( બેઠા ) થકા ( પણ પ્રગ્લપણે  
 ખુણામા રહીને નહીં એ ભાવ બાણવો ) આ પ્રમાણે કહ્યું,  
 આ પ્રમાણે વચનયોગ વડે ભાખ્યું, આ પ્રમાણે કૃષ્ણ કહેવાવડે  
 ઠગીને જણાવ્યું આ પ્રમાણે પ્રગ્લ્યું એટલે દર્પણની જેમ  
 શ્રોતાના હૃદયમા સ્વ કમાવ્યું અને પર્યુષણક પના તે અધ્યયનને  
 અર્થ એટલે પ્રયોજન સહિત ( પણ પ્રયોજન વિના નહીં ),  
 હેતુ મહિત ( હેતુ એટલે નિમિત્ત જેમકે ગુરૂને પૃષ્ઠીને સર્વ  
 કર્મુ તે ચા હેતુથી ? કારણ કે આચાર્યો પ્રત્યયાન બાણે છે  
 ઇત્યાદિ હેતુ છે તે સહિત ), કારણ સહિત ( કારણ એટલે અથ  
 વાદ જેમકે ' અતરાગ્નિમે વાપદ ' અઠયણે તેને ક'પે ઇત્યાદિ  
 ગણ સહિત ), સૂત્ર સહિત, અર્થ મહિત, બને ( મૂત્ર અને  
 અર્થ ) સહિત, વ્યાકરણ સહિત ( એટલે પૂઠેલા અર્થને કહેવા  
 સહિત ) વારવાર ઉપદેશ્યુ એ પ્રમાણે હુ કહું છું એમ શ્રી  
 ભદ્રબાહુ સ્વામી પોતાના શિષ્યો ત્યે કહેવા હવા એ પ્રમાણે  
 શ્રી પર્યુષણા ક પ નામે દશાશ્વત્થક ધનુ નાઠમુ અધ્યયન  
 સ પૂર્ણ થયું

એ પ્રમાણે જગદ્ગુરૂ ભદ્રારક શ્રી હીરવિજય સૂરીશ્વરના  
 શિષ્યરત્ન મહોપાધ્યાય શ્રી કીર્તિવિજય ગણિના શિષ્ય ઉપાધ્યાય  
 શ્રી વિનયવિજય ગણિએ ગ્યેની ૮ પસુબોધિકાને વિષે સામા  
 ગ્યારી વ્યાખ્યાન સ પૂર્ણ થયું અને સામાચારી વ્યાખ્યાન નામે  
 આ રીતે અધિકાર પણ સમાપ્ત થયો શુભ ભવતુ !

## પ્રશસ્તિ

શ્રી વીર જિનેન્દ્રની પદ્મપર પરાને વિષે કંપકૃમ સમાન,  
 ઈન્દ્રિયતને આપનાર, મુગંધીએ કરીને એ ચેલ છે પંડિતરૂપી  
 ભમરાને જેણે એવા, શાસ્ત્રના ઉત્કર્ષથી મુંઢર, સ્ફુરાયમાન થતી  
 અને વિશાલ છે કાંતિ જેની એવા, કૃણને આપનારા, દેહીધ્યમાન  
 મૂલશુણ્ય છે જંના એવા, હ મેશાં અતિ સારા મનવાળા શ્રીમાન  
 અને દેવોથી પૂજિત શ્રીહીરસૂરીવર થયા. ૧. જેણે દર વર્ષે  
 છ માસ મુધી સમગ્ર પૃથ્વીને વિષે જીવને અભયદાન આપવારૂપ  
 પટહુના મધથી પોતાનો યશરૂપી પટહ વગડાવ્યો હતો અને  
 જેના મુળથી શુભ ધર્મોપદેશ સાલગીને અધર્મવંસિક, મ્લેચ્છોને  
 અગ્રેસર અને નિર્મલ મતિવાળો અકુળર બાદશાહ ધર્મને પામ્યો  
 હતો. ૨. તેની પાટરૂપી ઉંચા ઉદ્યાચલ પર્વતના શિખર પર  
 સ્ફુરાયમાન કિરણવાળા સૂર્ય સમાન તથા ભવ્ય લોકોને ઈન્દ્રિયત  
 વસ્તુ આપવાને ત્રિંતામણિ સમાન શ્રી વિજયસેન સૂરિ થયા  
 જેના શુભ્રશુભોથી જ બાળે હોય તેમ સ્વચ્છ મેઘથી વીંટાયેલો  
 પૃથ્વીનો ગોળો બાળે જેની કીર્તિરૂપી ઓને રમવા માટે દડો  
 હોય તેમ શોભતો હતો. ૩ જે અકુળર બાદશાહની સભામાં  
 વાણીના વૈભવવડે વાદીઓને જીતીને શૌર્યથી આશ્ચર્ય પમાડેલી  
 અને લક્ષ્મીથી પરિવૃત થયેલી જયશ્રી કન્યાને વર્યા હતા. તેટલા  
 માટે હે મિત્ર ! મનોહર તેજવાળા આ ( શ્રી વિજયસેન સૂરિ )  
 ની વૃદ્ધ એવી કીર્તિરૂપી સતી ઓ પતિના અપમાનથી શંકિત  
 મનવાળી થઈને અહીંથી દિગ્ગન્ત મુધી ચાલી ગઈ, તેમા આશ્ચર્ય  
 શું છે ? ૪ તેની પાટે બહુ સૂરિઓથી સ્તુત્ય, મુનિઓના નેતા  
 અને સ્વચ્છ ચિત્તવાલા શ્રી વિજયતિલક સૂરિ થયા. શિવનું  
 હાસ્ય, ખરક, હંસ અને હારના જેવી ઉન્નવલ શોભા છે જેની

એવી સ્તુતિવાગી જેની કીર્તિ યજ્ઞ જગતમા વર્તતી હતી પ તેની પાંદે ગમ્મઓના સમૂહવડે જેના ચરણકમલ સ્તુતિ કરાયેલા છે એવા, દુષ્ણનો સમૂહ નાગ ધર્મો કે જેણે એવા તથા મુનિઓને વિષે સમર્થ એવા વિજયાનદ સૂત્રિ જયવતા વર્તતા હતા અને જે ઉગ્રજયલ મોટા ગુણોવડે ગણિને વિષે શ્રેષ્ઠ એવા શ્રી ગૌતમ સ્વામીની સાથે સ્પર્ધા કરતા હતા, જે હાંધિના સમુદ્ર હતા, નદીના જેવો ઉગ્રજયલ જેનો યશ હતો અને જે શાસ્ત્રરૂપી સમુદ્રના પાગને પહોંચેલા હતા. ૬ વગી એક હિત કિનરના સમૂહોએ ગાયન કરાતું અને જન્મ, જરા તથા મરણને નાશ કરનાર તે ગુરુનુ યાત્રિ સાભળીને જાતના જીવો યુગલિયાની જેમ વાછનાની પૂર્ણતાને પામે કે તેથી કરીને તે જગતના જીવો શ્રેષ્ઠ ગુણગણે કરીને મુદ્ગ આત્મા વાળા ગુણરાગીની હબાર મુદ્ગાની વ્યવસ્થાને પામતા હતા. ૭

વગી શ્રી હારિવિજયસૂરિને, બહુવર્ણિને જેમ સૂર્ય હતા તેમ શાત એવા નોભવિજય વાચકેન્દ્ર અને સતકીર્તિ વાળા કીર્તિ વિજય નામે જે પ્રધાન અને શુભ શિષ્ય હતા ૮ જે (કીર્તિ વિજય) ક્ષમાવાનના સૌભાગ્ય અને નિર્મળ ભાગ્યને બાંધવાને કાણુ સમર્થ છે ? અને જગતને વિષે જેનું અદ્ભુત યાત્રિ કોના મનને આશ્ચર્ય પમાડતું નથી ? જેની હસ્તમિદ્ધિએ મૂર્ખશિરો મણિઓને પડિતશિરોમણિ કર્યા કે અને જેના પાદપ્રભાદે હમેશા ચિતામણિ રત્ને કરીને લેદને શિથિલ કરી નાખ્યો છે જે બાળપણથીજ પ્રસિદ્ધ મહિમાવાળા હતા, વૈરાગીઓને વિશે અનુભવી હતા, વૈયાકરણીઓને વિષે જ શ્રેષ્ઠ હતા, આમા પક્ષના તાર્કિકોથી જે જીતાય નહીં એવા હતા, જે મિદ્ધાતરૂપી સમુદ્રને મથન કરવાને મદરાચવ સમાન હતા, જે કવિની કળા-દોશ યની કીર્તિની ઉત્પત્તિવાળા હતા, જે નિરતર સર્વના ઉપર ઉપકાર કરવામા ગસિડ હતા, જે સવેગ (વૈભવ) ના મમુદ્ર હતા, જે

વિચારરત્નાકર નામે પ્રશ્નોત્તર યથ આદિ અદ્ભુત શાસ્ત્રોના  
 બનાવનાર હતા, જે અનેક શાસ્ત્રરૂપી સમુદ્રનું શોધન કરનારા  
 હતા અને જે હુમેશા અપ્રમત્ત રહેતા હતા ને સ્ફુરાયમાન થતી  
 વિશાળ કીર્તિવાળા પૂજ્ય કીર્તિવિજય વાચકના વિનયવિજય  
 નામના શિષ્યે કલ્પસૂત્રને વિષે સુખોદિધા ( નામની ટીકા ) રચી.  
 ૯-૧૦-૧૧-૧૨ વર્ણી આ સુખોદિધાને પંડિત, સંવિત્ત તથા  
 સદ્ગુણ મહાત્માઓને વિષે સુકુટ સમાન શ્રી વિમલદર્પ વાચકના  
 વશમાં મુક્તામણિ સમાન, જીતેલી છે જુહસ્પતિની બુદ્ધિ જેણે  
 એવા, સર્વત્ર જેની કીર્તિરૂપ કર્પૂર પ્રસાર પામેલો છે, એવા તથા  
 શાસ્ત્રરૂપી કવચનની પરીક્ષામાં કસોટી સમાન શ્રી ભાવવિજય  
 વાચકેદે સ શોધન કરેલી છે ૧૩-૧૪. સંવત્ ૧૯૯૬ મા વર્ષે,  
 જ્યેષ્ઠ માસના શુકલ પક્ષની દ્વિતીયાને દિવસે શુરવાગ્ના દોજ  
 પુખ્ત નક્ષત્રમાં આ ચલ સદ્ગુણ ( પૂર્ણ ) થયો છે. ૧૫. આ  
 વિવૃત્તિ ( સુખોદિધા ) કરવામાં શ્રી રામવિજય પંડિતના શિષ્ય  
 શ્રી વિજયવિબુદ્ધ પ્રમુખની અભ્યર્થના પછુ હેતુભૂત જાણવી  
 ૧૬. જ્યાંસુધી પૃથ્વીરૂપ સ્ત્રી પર્વતોના સમૂહરૂપી શ્રીફલવટે  
 પૂર્ણગર્ભ, ચલાયમાન થતા ઝાડના સમૂહરૂપી દર્ભવાળા,  
 નિપધગિરિરૂપી કુંકુમથી અદ્ભુત તથા હિમગિરિથી શોભતા  
 એવા જ ખુદ્ગીય નામના મંગલ સ્થાલને ધારણ કરે છે, ત્યાંસુધી  
 પંડિતોને પરિચિત થયેલી કલ્પસૂત્રની સુખોદા નામે વૃત્તિ વૃદ્ધિ  
 પામે ૧૭. જ્યાંસુધી જળના એકઠા થતા કલ્પોલની શ્રેણીથી  
 આકુલ થયેલી આકાશગંગા અને દિગ્હસ્તીએ ઉઠાડેલ કમલને  
 વિષે રહેલ પાણીના કષ્ટીયાથી નાશ પામ્યો છે શ્રમ લેનો એવું  
 જ્યોતિર્ચક અનુક્રમે આકાશ અને પૃથ્વી ઉપર કાયમ ભ્રમણ  
 કરે છે, ત્યાંસુધી વિદ્વદ્જનોએ આશ્રિત કરેલી આ કલ્પસૂત્રની  
 વાત વૃદ્ધિ પામે. ૧૮

નવીન

પુસ્તકો

નવીન

૧ ચ દરાજી રાણી ગુણાવળી અને કૂર  
રાણી બીરમતીનું સચિત્ર ચરિત્ર  
કિંમત રૂા ૨-૮-૦

૨ મહાન્ આચાર્ય  
શ્રી સિદ્ધસેનદિવાકર ચગિત્ર  
કિંમત રૂા ૧-૮-૦

૩ જ્ઞાનપ્રદીપ ભાષાતર કિં ૩ા ૩-૦-૦

૪ ઇસ્લામના ઓહીયા કિં રૂા ૦-૮-૦

૫ ઉમેદ અનુભવ સચિત્ર કિં રૂા ૧-૪-૦

૬ જેન મહાભારત મચિત્ર  
કિં રૂા ૩-૦-૦

લખો —

મેનજ હીરજી બુકસેવર

૫૮૬ પાયધુની

મુબઈ

નવીન

પુસ્તકો

નવીન

# વર્તમાન જૈન સાહિત્યના અપૂર્વ ગ્રંથો.

## શ્રી મહાવીરજીવન વિસ્તાર સચિત્ર.

( મનુષ્ય માત્રના આત્માનો ઉદ્ધાર કરનાર મહાન્ આદર્શ ગ્રંથ )

આ ભારતભૂમિમાં આજથી ૨૫૦૦ વર્ષ ઉપર થઈ ગયેલા “જૈન” ધર્મના મહાનમાં મહાન્ પ્રવર્તક શ્રી મહાવીરદેવ. આ જૈનમહાવીર દેવનું કહો કે જગતના પેગમ્બરોમાંના એક મહાનમાં મહાન્ “પેગમ્બર” નું જીવન ચરિત્ર જાણવા માટે દુનીઆમાં મનુષ્યો આતુર હોય તેમાં નવાઈ નથી પણ દિલગીરી સાથે જણાવવું પડે છે કે તેમના ભક્તોએ કે અંતિ-હાસીક શોધખોળ કરનારોએ તેમનું જીવનવૃત્તાંત મેળવવા માટે પ્રયત્ન કર્યો નથી અને તેના અભાવે આજે આ મહાન પુરૂષના આદર્શનો લાભ જગતનાં મનુષ્યો લઈ શક્યા નથી. પણ વર્તમાનમાં આ મહાન્ પુરૂષનું જીવનચરિત્ર જાણીતા લેખક રા. રા. મુશીલે તૈયાર કરી તેનું નામ શ્રી મહાવીર જીવન વિસ્તાર આપી, જાણીતા બુકસેલર મેસર્સ મેઘજી હીરજીની મારફતે પ્રગટ કરાવેલ છે. આ ગ્રંથ માટે મહાત્મા ગાંધીજી અને જાહેર પત્રોએ સારા અભિપ્રાયો આપેલ છે.

મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦

મેઘજી હીરજી બુકસેલર

૫૬૬ પાયધુની—મુંબઈ.

# પુણ્ય પ્રભાવ સચિત્ર

યાને

સમગદિત્ય કેવળી ચરિત્ર

તેને માટે

પ્રમિદ્ધ જૈન ઇતિહાસકાર-મુનિમહારાજ

શ્રી જિનવિજયજીનો અભિપ્રાય

[ રૂપીયા ૫૦ નો ત્રય રૂપીઆ અઢીમા ]

( શ્રી મળાવી " પત્ર અ. બાગમામાથી )

પ્રકાશ-મેઘજી હીંગજી જૈન જીવસેલગ પાવધુની  
મુબઈ પૃથ સખ્યા, ૧૦૮, પાકુ પુકુ, મૂલ પાચ રૂપીઆ  
જૈન સમાજની મુકચિને પોષવા માટે બાઈ મેઘજી હી  
ગજીએ જુના સાહિત્યને નવા રૂપમા મુકવા માટે જે માર્ગ લીધો  
છે તે ઇચ્છવા યોગ્ય છે નવી પ્રજાને જૂના સાહ્યો વાચવા  
જેટલો અવકાશ હોય કે રસ પ્રહો, તે હવે રહ્યો નથી તેમના  
માટે જૂના ગાસાઓને જો નવી ચેલીમા ચોજી અતરંગ-બ્રહ્માગ  
આકર્ષક બનાવી તમના હાથમા મુકવામા આવે તો તેઓ તેનો  
લાભ રમપૂવક લઈ શકે, એવા હેતુથી રમજીવચેય થએલા  
પાલીતાણા વિશા પ્રસારક વર્ગે પ્રાચીન પદ્મમય જૈન ધર્માઓને  
નવી ગાંધેલીમા વાર્તારૂપે ગોઠવી છપાવવાનો પ્રયત્નનીય ઉપ  
ક્રમ કર્યો હતો, તેજેજી છપાવેલા મમગદિત્ય ચરિત્રની બાઈ  
મેઘજીએ આ પુનરાવૃત્તિ કાઢી છે અને તેને ડેટલાક પ્રાસંગિક  
ચિત્રોથી સચિત્ર બનાવી ૩૬ જોતા પુસ્તકની કિંમત ઠંઠ  
વધાડે લાગે છે ખરી, પરંતુ આગળના આવકો ૫૦ રૂપિઆ  
ખર્ચાને પણ જે સમગદિત્ય ચરિત્ર મેળવી શકતા ન હતા, તે  
દષ્ટિએ આજે આવી રીતે અઢી રૂપિયામા મળતું આ ચરિત્ર  
મોઘુ ન કહેવાય." પણ અનહદ સમ્તામા સરતુ જ પ્રહેવાન

મેઘજી હીંગજી જીવસેલગ

૫૧૬ પાવધુની-મુબઈ



ત્રિશાળદર્શી શ્રી નરચંદ્ર મહારાજ તથા શ્રી હીરવિજયમહારાજ

પ્રણીત

નરચંદ્ર જૈન જ્યોતિષ

અને

જ્યોતિષ હીર.

કિમ્મત રૂ. ૩-૦-૦ ( પોસ્ટેજ વીં પીં ખર્ચ બુદ્ધ. )

તમારે કોઈ જોષીના ઓશીયાળા ગહેવાની હવે જરૂર નથી, કારણ કે આ ગ્રંથમાં જ્યોતિષ સળધી એ સમર્થ આચાર્યોએ અર્ગાણુત વિષયો ઉપર ભરચક વિવેચન કર્યું છે સાથી મોટી ખુબી તો આ ગ્રંથમાં એજ છે કે ઘણા જ્યોતિષીઓ આંખે પાટા બંધાવી ઉઠા કુવામાં ઉતારે છે, તેમ આમા ઠગાવાની કે છેતરાવાની ખીલકુલ ભીતિ ગહેતી નથી. કારણ કે જૈન આચાર્યોની નિરુપૃહતા, નિર્ભયતા અને નિરાડંબરથી કોણ અલપ્યુ છે? તેમને એવો તે શું સ્વાર્થ હોય કે લોકોને છેતરાવાનું પાપ જોરે ? ખરેખર નરચંદ્ર મહારાજે અને હીરવિજયસૂરિ મહારાજે કેવળ સંસારીઓના હિતાર્થેજ આ ગ્રંથ રચ્યો છે.

મનુષ્ય ઉપર એક પછી એક નવગ્રહ હુ મેશા સાગ-માઠાં આવ્યે જાય છે માઠાં ગ્રહમા માણસ આકુળ વ્યાકુળ બની જાય છે, આમ તેમ દોડાદોડ કરે છે, પણ તેમ ન કરતા જે જાય કરવાથી ગ્રહશાન્ત થાય તે જાય કરવાની રીત આ ગ્રંથમાં ખાસ આપેલ છે. ઉપરાંત આ ગ્રંથમા વર્ષના ચાર સ્તંભનો ચંત્ર આપ્યો છે, તે પરથી ચાલુ વર્ષ અથવા ગમે તે વર્ષ કેવું નીવડશે તેની પણ સહેજે કલ્પના થઈ શકશે.

મેઘજી હીરજી બુકસેલર.

૫૬૬ પાયધુની—મુંબઈ.

શ્રી પુત્રનો માત્રો મવાહન

## વિવેક વિલાસ મચિ

આજે પાચમી વાર પ્રમટ થાય છે અને અમારા ગ્રંથમાં  
દળરો માહકોના નામ અગાડીજ નોંધાઈ ગયા છે પરંતુ  
ખરીનારા ભાષ્યોએ પહેલી તકે આવી આ અથ જોઈ જવો  
અને પછી પડે તો તેજ વખતે ખરી જોઈને કાંઈપણ કહેવા વખતે

૮૪ ખાસ ખુબી છે ખરી ?

જવાબમાં એટલું જ જણાવવાનું કે પહેલી ચાર આવૃત્તિઓ કરતા  
આમા મનુષ્યની દૃષ્ટિ થાયો સરિત્ત સાચાનુસાર શુદ્ધશાસ્ત્ર  
અને કુદરતની ધરાને નુજવના મહાન નેપાલીયનનું જમન  
શાસ્ત્ર પણ ઉમેરવામાં આવ્યું છે જેનો ઉપયોગ એક વૃદ્ધી લક્ષ  
ખાળકો મુદ્દા પણ રહેલાઈથી જી શકો.

આ અથ શુદ્ધશાસ્ત્ર, રતિશાસ્ત્ર, આમુદ્રિ-શાસ્ત્ર,  
શનિશાસ્ત્ર, નીતિશાસ્ત્ર, વૈદ્યશાસ્ત્ર, જ્યોતિશાસ્ત્ર, ઉપ  
ગત ધર્મશાસ્ત્ર, આચાર નિધિનો તો એક જોગે અમુદ છે  
અને તે વાત તો ક્યારનીયે પુરવાર થઈ ચુકી છે

લખખ ૫ • પાનાના દળના—સુ ૨ ચિરોથી ભરપૂર અથ  
ની કીમત આખામાં આજી દોઈ થકે તેટલીજ ગણવામાં આવી  
છે અર્થાત્ રૂ. ૩-૬— પોસ્ટેજ વિગેરે અલગ આ અથ અમારા  
સિવાય બીજા કોઈપણ અંગે મળી મળે નહીં

મેઘજી હીંગજી જુકેશ્વર

૫૬૬ પાચધુની—મુજબ

જૈન જ્યોતિષ શાસ્ત્રનો પ્રધાન ગ્રંથ.

ચૌદ પર્વધર શ્રુતદેવણી શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામીએ રચેલી

## શ્રી ભદ્રબાહુ સંહિતા.

( સ વાદ રૂપે તૈયાર કરનાર રા. મુશીલ. )

આ દુર્લભ અને અમુલ્ય ગ્રંથમા સૂર્ય, ચંદ્ર અને બીજા ગ્રહોની ગતિ ત્રિયંતિ ઉપરથી આ પૃથ્વી ઉપર કેવી અમર થાય છે તેનું વિગતવાર અષ્ટિકરણ દરવામા આવ્યું છે. વીજળી, વરસાદ, ઉલ્કાપાત અને ખાધા ખોરાકની ચીજોના ભાવ, રૂંધિગરોની તેજ-મરી, વિવિધ રવનોના પરિણામ તેમજ બીજી દૈવી વિદ્યાઓ વિષે એક બાળક પણ સમજી શકે એવી ગીતે વિવેચન કરવામા આવ્યું છે. ક્ષતભગ કેવળી ભગવાન જેટલું અપૂર્વ જ્ઞાન ધરાવનાર પર્વાચાર્યોની દૃષ્ટિ વિષે અભિપ્રાય આપવો એ માદસજ ગણાય, એમ ધારી અમે તે વિષે મૌનજ રહીએ છીએ.

આ ગ્રંથ એક ગરીબથી લઈ લક્ષાધિપતિને, એક આવકથી લઈ મુનિ મહારાજને એક મરખો ઉપયોગી થઈ પડે તેમ છે. કારણકે તેમા વ્યવહાર અને બીજી જાણવા જેવી ઘણી વાતોના ખુબ ખુબીથી ખુલાસા કરવામા આવ્યા છે. ઈ ૩ ૩-૦-૦ તથા બેસો તે પરેસો.

મેઘજી હીરજી બુક્સેલર

પદ્મ પાચધુની—મુંબઈ.

## શ્રી વિજયપ્રભચૂરિ વિગચિત મેઘમાળા વિચાર



આખા વરમનો આધાર ચોમાસા ઉપર છે  
વેપાર-વણીનો આધાર પણ ચોમામાના નિનડવા  
ઉપર જ હોય છે આ અથમા આચાર્ય શ્રી વિજય  
પ્રભચૂરિએ એકેએક દેશી મહિનામા વગમાનુ  
બધારણ કેવી રીતે ઘડાય છે, વાયુ-વીજળીને લીધે  
વાદળા ઉપર કેવી અસર થાય છે તેનું વિગતવાર  
અને રહેજે સમજી શકાય તેવું વર્ણન કર્યું છે  
વેપારીઓ, ખેડૂતો અને મુનિવરોએ આ પુસ્તક  
એકવાર અવશ્ય વાંચવું જોઈએ ઇમિન માત્ર ૦-૮-૦

મેમર્મ મેડલ હીગલ

૫૯, પાપધુની—મુંબઈ

# રાજકુમારી સુદર્શના.

યાને

## સમળી વિહાર સચિત્ર.

માટે

પ્રસિદ્ધ જૈન ઇતિહાસકાર

સુનિ મહારાજ શ્રી જિનવિજયજીનો

અભિપ્રાય:—

( “ શ્રી મહાવીરપત્ર ” અંક ૧૬ માં. )

રાજકુમારી સુદર્શના યાને સમળીવિહાર:—(સચિત્ર  
માગધી પ્રબંધ ઉપરથી લખનાર—પંત્યાસજી શ્રી દેસરવિજયજી  
ગણિ, પ્રગટ કર્તા—શા. મેઘજી હીરજી બુકસેલર પાચધુની  
મુંબઈ નં ૩ મૂલ્ય રૂ. ૩-૦-૦ ( પૃષ્ઠ સંખ્યા ૬૦૮ )

“ચિત્રવાળ ગ્રંથીય દેવેન્દ્રસૂરિએ બનાવેલી સુદર્શનાચરિ:  
નામે પ્રાકૃત કથાના આધારે વાર્તાના રૂપમાં આ કથાનકની ચો  
જના કરવામાં આવી છે, કથાનક રોચક અને સરળ ભાષામાં  
આળેખેલું હોવાથી સાધારણ વર્ગને વિશેષ રૂચિકર થઈ પડે તેવું  
છે સાથે સુદ્રષ્ટકળાના રસિક ભાઈ મેઘજીએ કથાનકને ઉચિત  
એવાં ડેટલાંક ચિત્રોદ્ધારા તથા નયનમનહર છપામણી અને  
બધામણીદ્વારા પુસ્તકની આકર્ષકતામાં ઓર વધારો કર્યો છે

મેઘજી હીરજી બુકસેલર

૫૬૬ પાચધુની—મુંબઈ.

## રાજપ્રશ્ન

જૈનધર્મ જનદર્શન, અને જૈનનીતિ સખધી  
હજારો પ્રશ્નો અને શકાઓના સમાધાન

શ્રીમદ્ રાજચક્રે જુદા જુદા વિદ્વાનોને જૈનદર્શન  
સખધી જે સ્વચોત્ અને અસરકારક ઉત્તર આપ્યા  
હતા, તેનો આ ગ્રંથમા બહુ સરસ રીતે સંગ્રહ કર  
વામા આવ્યો છે જૈનદર્શન અને વેદાન્તદર્શન ઉપ  
રાત અન્ય દર્શનો વિષે પણ ઘણી માહેતી મળી શકે  
છે પ્રશ્નો લગભગ બે હજાર ઉપગત છે, અને તેના  
જવાબો પણ તેટલાજ વિગતવાર આપવામા આવ્યા  
છે સુલનાત્મક અભ્યાસ પદ્ધતિ, ઉદારવિચારસરણી  
અને નિર્મળ વિવેકદષ્ટિ એ આ ગ્રંથનો આત્મા છે  
એમ કહીએ તો ચાહે છાત્રામુખોએ એક વાર તો  
જા ન થ જરૂર વાચી જવો જોઈએ

કી માત્ર ૧-૪-૦

મેઘજી હીંગજી જુહમેશ્વર

૫૮૬ પાચધુની—મુબાઈ

## વિવિધ પૂજા સંગ્રહ—સચિત્ર.

વિધિ સાથેનો મહાન ગ્રંથ. ભાગ ૧-૨-૩-૪-૫-૬ ૭

પંકિત શ્રી વિરવિજયજી કૃત, દેવપાળકવિ કૃત, દેવચંદ્રજી કૃત, રૂપવિજયજી કૃત, જ્ઞાનવિમલસૂરિ કૃત, ઉત્તમવિજયજી કૃત, વિજયલક્ષ્મીસૂરિ કૃત, સકલચંદ્રજી ઉપાધ્યાય કૃત, મેઘગજ સુનિ કૃત, યશોવિજયજી કૃત, પદ્મવિજયજી કૃત, ધર્મચંદ્રજી કૃત, દીપવિજયજી કૃત, આત્મારામજી કૃત, બુદ્ધિસાગરજી કૃત, કુંવરવિજયજી કૃત, વિજયરાજેન્દ્રસૂરિ કૃત, હંસવિજયજી કૃત, ગંભીરવિજયજી કૃત, રામઋદ્ધિસાર સુનિ કૃત, વલ્લભવિજયજી કૃત, આદિ મહારાજોની જનાવેલી પૂજાઓ, ઉપગંત ચિત્રો.— (૧) સમોવસરજી, (૨) ચક્રેશ્વરી દેવી, (૩) પાર્શ્વકૃમાર અને કમઠ યોગી, (૪) પાર્શ્વનાથ, પદ્માવતી, ઇંદ્ર અને ઇંદ્રાણી, (૫) શત્રુઙ્ગ મહિમા ગર્ભિત, (૬) કંકુરાબ, (૭) નારદીના રંગીન ચિત્રો, (૮) પદ્માવતી દેવી, (૯) ચોવીશ તીર્થઠંગ, નવપદજી, અને ગૌતમસ્વામી, (૧૦) કૈશઁચાજી તીર્થ. [૧૧] અષ્ટાપદજી [૧૨] આબુજી તીર્થ, [૧૩] પાવાપુરી [૧૪] ચમ્પાપુરી; [૧૫] સમેતશિખરજી તીર્થ, [૧૬] મહાવીર ઉપસર્ગ, [૧૭] યોગનિષ્ઠ આચાર્ય શ્રી બુદ્ધિસાગરજી, [૧૮] તારગાજી તીર્થ, [૧૯] પ્રભાવિક મહાત્મા શ્રી જિનદત્ત દાદા ચૂરીશ્વરજી, [૨૦] શ્રી મહાવીર, ચૌદ સ્વપ્ન અને અષ્ટ મંગલિક, [૨૧] ગૌતમસ્વામીજી મહારાજ આદિના ફોટાઓના સંગ્રહથી ભરપુર સુપર—રોયલ સોળ પેજ; પૃષ્ઠ ૭૭૫ સોનેરી કપડાનું સુશોભિત મજબુત પુઠું છતાં કિંમત રૂપીઆ અઢી. પોષ્ટેજ વી. પી. ખર્ચ લુહું.

મેઘજી હીરજી બુકસેલર

૫૬૬ પાયધુની—સુ ખઈ.

# શું જોઈએ ? સ્વર્ગ કે નરક ?

“ કહો નેપાલીયન દેગને, કગ્વા આખાહાન,  
સરસ ગીત તો એજ કે, દો માતાને જ્ઞાન ”

સારા યુરોપના મહાન ચક્રવર્તી જેવો નેપાલીયન દેહી  
ગયો છે કે જેઓ પોતાના દેગનો અને વર્મનો ઉદ્ધાર કરવા  
ખુશ્ખતા હોય તેમણે પ્રથમ પોતાની વ્યાધિઓમાં વા માતા  
ઓને સંપૂર્ણ ઝળવળી જોઈએ તેણે પોતાનો જ દાખનો  
આપના પ્રેરણ કે મારામાં જે કંઈ નાન શક્તિ અને સ્પૃત્તિ  
તમે જોઈ ગયા છે તે માગ પૂજ્ય માતૃશ્રીનો જ રક્ષાવ છે

સસારમાં સ્વર્ગ ઉતારણ કે નર- ઉતારણ તે આપણા જ  
હાથમાં છે માતાઓ અને બહેનોને કેળવે એટલે મમાર સ્વયં  
મય બને અને મતાનો દેવ અને દેવીઓ જેવા બને તેમને અનુ  
નદશામા રાખે એટલે વણમાયુ નરક ઉતરે અને મોગમય  
મસાર બને

ત્રીઓને કેવલણી આપવામા ધુરધર આચાર્યો અને ઉપર  
શંકા એ મત છે અને તે માટે જ તેમણે નીચેના પ્રતિકા માતાઓ  
અને બહેનોના હાથમા ફગળ્યાત મમ્વાની જલામણ ખી છે —

૧ જોન મહાસતીમ - ૧ સચિત્ર

૧-૪-૦

૨ પતિવ્રતા મનીઓ.

૩-૮-



૩ સતી ધર્મ પતિસેવા ભાગ ૧-૨ ...	૫-૮-૦
૪ સતી આદર્શ જીવનમાળા સચિત્ર ...	૧-૮-૦
૫ મહિલા મહોદય ભાગ ૧ લો સચિત્ર..	૨-૦-૦
૬ ,, ભાગ ૨ બે ,, ...	૨-૦-૦
૭ અનાતુપૂર્વે નકલ ૧૦૦ ના. ...	૪-૦-૦
૮ શ્રી ગૌતમસ્વામીનો રાસ સચિત્ર અને જૈન શારદા પૂજન વિધિ.	૦-૨-૦
પ્રભાવના માટે નકલ ૧૦૦ ના ખાસ. ...	૬-૪-૦
૯ રતનાકર પચ્ચીશી ...	૦-૨-૦
પ્રભાવના માટે નકલ ૧૦૦ ના ખાસ. ...	૫-૦-૦
૧૦ પેકિટ સચિત્ર નવરમરણ અને પુણ્યપ્રકાશનું સ્તવન.	૦-૪-૦
પ્રભાવના માટે નકલ ૧૦૦ ના ખાસ . .	૧૨-૮-૦
૧૧ મહાસતી સુલસા ચ દનખાળા ચરિત્ર સચિત્ર ...	૦-૫-૦
પ્રભાવના માટે નકલ ૧૦૦ ના. ...	૨૫-૦-૦
૧૨ મહાસતી મનોરમા અને ગેઠ મુદર્શન ચરિત્ર ...	૦-૧-૦
પ્રભાવના માટે નકલ ૧૦૦ ના ખાસ. ...	૫-૦-૦
૧૩ મહાસતી દમયંતિ અને નળરાજ ચરિત્ર સચિત્ર.	૦-૫-૦
પ્રભાવના માટે નકલ ૧૦૦ ના ખાસ. ...	૨૫-૦-૦

મેસર્સ મેવજી હીરજી.

બુકસેલર અને પબ્લીશર.

૫૬૬ પાયધુની—મુંબઈ.

